

तैत्तिरीय
ब्राह्मणम्

Colophon

This document was typeset using X_YTEX, and uses the Sidhanta font extensively. It also uses several L^AT_EX macros designed by H. L. Prasād. Practically all the encoding was done with the help of Ajit Krishnan's mudgala IME (<http://www.aupasana.com/>).

Acknowledgements

The initial ITRANS encodings of some of these texts were obtained from <http://sanskritdocuments.org/> and <https://sa.wikisource.org/>. Thanks are also due to Ulrich Stiehl (<http://sanskritweb.de/>) for hosting a wonderful resource for Yajur Veda, and also generously sharing the original Kathaka texts edited by Subramania Sarma. See also <http://stotrasamhita.github.io/about/>

FOR PERSONAL USE ONLY
NOT FOR COMMERCIAL PRINTING/DISTRIBUTION

अनुक्रमणिका

अष्टकम् १	1
प्रथमः प्रश्नः	1
द्वितीयः प्रश्नः	22
तृतीयः प्रश्नः	36
चतुर्थः प्रश्नः	53
पञ्चमः प्रश्नः	72
षष्ठमः प्रश्नः	89
सप्तमः प्रश्नः	109
अष्टमः प्रश्नः	127
अष्टकम् २	138
प्रथमः प्रश्नः	138
द्वितीयः प्रश्नः	153
तृतीयः प्रश्नः	172
चतुर्थः प्रश्नः	186
पञ्चमः प्रश्नः	208
षष्ठमः प्रश्नः	222
सप्तमः प्रश्नः	250
अष्टमः प्रश्नः	269
अष्टकम् ३	293
प्रथमः प्रश्नः	293

द्वितीयः प्रश्नः	312
तृतीयः प्रश्नः	335
चतुर्थः प्रश्नः	356
पञ्चमः प्रश्नः	361
षष्ठमः प्रश्नः	370
सप्तमः प्रश्नः	384
अष्टमः प्रश्नः	419
नवमः प्रश्नः	446

॥ अष्टकम् १ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

ब्रह्म सन्धत्तं तन्मै जिन्वतम्। क्षत्रं सन्धत्तं तन्मै जिन्वतम्।
इषं सन्धत्तं तां मै जिन्वतम्। ऊर्जं सन्धत्तं तां मै
जिन्वतम्। रयिं सन्धत्तं तां मै जिन्वतम्। पुष्टिं सन्धत्तं तां
मै जिन्वतम्। प्रजां सन्धत्तं तां मै जिन्वतम्। पशून्सन्धत्तं
तान्मै जिन्वतम्। स्तुतोऽसि जनधाः। देवास्त्वा शुक्रपाः
प्रणयन्तु॥१॥

सुवीराः प्रजाः प्रजनयन्परीहि। शुक्रः शुक्रशौचिषा।
स्तुतोऽसि जनधाः। देवास्त्वा मन्थिपाः प्रणयन्तु। सुप्रजाः
प्रजाः प्रजनयन्परीहि। मन्थी मन्थिशौचिषा। सञ्जग्मानौ
दिव आपृथिव्यायुः। सन्धत्तं तन्मै जिन्वतम्। प्राणं सन्धत्तं
तं मै जिन्वतम्। अपानं सन्धत्तं तं मै जिन्वतम्॥२॥

व्यानं सन्धत्तं तं मै जिन्वतम्। चक्षुः सन्धत्तं तन्मै
जिन्वतम्। श्रोत्रं सन्धत्तं तन्मै जिन्वतम्। मनः सन्धत्तं
तन्मै जिन्वतम्। वाचं सन्धत्तं तां मै जिन्वतम्। आयुः स्थ
आयुर्मे धत्तम्। आयुर्यज्ञाय धत्तम्। आयुर्यज्ञपतये धत्तम्।
प्राणः स्थः प्राणं मै धत्तम्। प्राणं यज्ञाय धत्तम्॥३॥

प्राणं यज्ञपतये धत्तम्। चक्षुः स्थश्चक्षुर्मे धत्तम्। चक्षुर्यज्ञाय
धत्तम्। चक्षुर्यज्ञपतये धत्तम्। श्रोत्रं स्थः श्रोत्रं मे धत्तम्। श्रोत्रं

य॒ज्ञाय॑ ध॒त्तम्। श्रो॒त्रं य॒ज्ञप॑तये ध॒त्तम्। तौ दे॒वौ शु॒क्राम॑न्थिनौ।
क॒ल्पय॑तं दे॒वीर्वि॑शः। क॒ल्पय॑तं मा॒नुषीः॥ ४ ॥

इष॒मूर्ज॑म॒स्मासु॑ ध॒त्तम्। प्रा॒णान्प॒शुषु॑। प्र॒जां मयि॑ च॒ यज॑माने
चा॒ निर॑स्तः शण्डः। निर॑स्तो म॒र्कः। अप॑नु॒त्तौ श॑ण्डा॒मर्कौ
स॒हामु॑ना। शु॒क्रस्य॑ स॒मिद॑सि। म॒न्थिनः॑ स॒मिद॑सि। स प्र॑थ॒मः
सं॒कृति॑र्वि॒श्वकर्मा॑। स प्र॑थ॒मो मि॒त्रो वरु॑णो अ॒ग्निः। स प्र॑थ॒मो
बृ॒हस्प॑तिश्चि॒कित्वा॑न्। तस्मा॒ इन्द्रा॑य सु॒तमा जु॑होमि॥ ५ ॥

न॒यन्त्व॑पा॒नं स॒न्धत्तं॑ तं मे॑ जि॒न्वतं॑ प्रा॒णं य॒ज्ञाय॑ ध॒त्तं मा॒नुषी॑र॒ग्निर्द्वे च॑॥ (ब्रह्मं क्ष॒त्रं तदि॑ष॒मूर्जं र॒यि
पुष्टिं॑ प्र॒जां तां प॒शून्तान्॑स॒न्धत्तं॑ तत्प्रा॒णम॑पा॒नं व्या॑नं तं चक्षुः श्रो॒त्रं म॒नस्त॑द्वाचं॒ ताम्। इ॒षादि॑पञ्च॒के
वाचं॑ तां मे॑ प॒शून्स॒न्धत्तं॑ तान्मे॑ प्रा॒णादि॑त्रितये॒ तं मे॒ऽन्यत्र॑ तन्मे॑)॥१॥ [१]

कृ॒त्तिका॑स्व॒ग्निमा॑द॒धीत॑। ए॒तद्वा अ॒ग्नेर्न॑क्ष॒त्रम्। यत्कृ॑त्तिकाः।
स्वा॒या॒मैवैनं॑ दे॒वता॑यामा॒धाय॑। ब्र॒ह्मव॑र्च॒सी भ॑वति। मुखं॒ वा
ए॒तन्न॑क्ष॒त्राणाम्। यत्कृ॑त्तिकाः। यः कृ॒त्तिका॑स्व॒ग्निमा॑ध॒त्ते। मुख्यं॑
ए॒व भ॑वति। अथो॒ खलु॑॥ ६ ॥

अ॒ग्नि॒न॒क्ष॒त्रमि॒त्यप॑चायन्ति। गृ॒हान् ह॒ दाहु॑को भवति।
प्र॒जाप॑ती रोहि॒ण्याम॒ग्निम॑सृजत। तं दे॒वा रोहि॑ण्यामाद॒धत॑।
ततो॒ वै ते सर्वा॑त्रोहा॒नरो॑हन्। तद्रोहि॑ण्यै रोहि॒णित्व॑म्। यो
रोहि॑ण्याम॒ग्निमा॑ध॒त्ते। ऋ॒ध्नोत्ये॒व। सर्वा॑त्रोहा॒त्रोह॑ति। दे॒वा वै
भ॒द्राः स॒न्तोऽग्नि॑माधि॒त्सन्त॑॥ ७ ॥

तेषा॒मना॑हितो॒ऽग्निरा॑सीत्। अथै॒भ्यो वा॒मं व॒स्वपा॑क्रामत्।

ते पुनर्वस्वोरादधत्। ततो वै तान् वामं वसूपावर्तत। यः पुराऽभद्रः सन्पापीयान्त्स्यात्। स पुनर्वस्वोरग्निमादधीत। पुनरेवैनं वामं वसूपावर्तते। भद्रो भवति। यः कामयेत दानकामा मे प्रजाः स्युरिति। स पूर्वयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत॥८॥

अर्यम्णो वा एतन्नक्षत्रम्। यत्पूर्वे फल्गुनी। अर्यमेति तमाहुर्यो ददाति। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। यः कामयेत भुगी स्यामिति। स उत्तरयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत। भगस्य वा एतन्नक्षत्रम्। यदुत्तरे फल्गुनी। भग्येव भवति। कालकञ्जा वै नामासुरा आसन्॥९॥

ते सुवर्गाय लोकायाग्निमचिन्वत। पुरुष इष्टकामुपादधात्पुरुष इष्टकाम्। स इन्द्रो ब्राह्मणो ब्रुवाण इष्टकामुपाधत्। एषा मे चित्रा नामेति। ते सुवर्गं लोकमा प्रारोहन्। स इन्द्र इष्टकामावृहत्। तेऽवाकीर्यन्त। येऽवाकीर्यन्त। त ऊर्णवभयोऽभवन्। द्वावुदपतताम्॥१०॥

तौ दिव्यौ श्वानावभवताम्। यो भ्रातृव्यवान्त्स्यात्। स चित्रायामग्निमादधीत। अवकीर्येव भ्रातृव्यान्। ओजो बलमिन्द्रियं वीर्यमात्मन्धत्ते। वसन्तो ब्राह्मणोऽग्निमादधीत। वसन्तो वै ब्राह्मणस्यर्तुः। स्व एवैनमृतावाधाय। ब्रह्मवर्चसी भवति। मुखं वा एतदृतूनाम्॥११॥

यद्वसन्तः। यो वसन्ताऽग्निमाधत्ते। मुख्यं एव भवति। अथो
योनिमन्तमेवैनं प्रजातमाधत्ते। ग्रीष्मे राजन्यं आदधीत।
ग्रीष्मो वै राजन्यस्यर्तुः। स्व एवैनमृतावाधाय। इन्द्रियावी
भवति। शरदि वैश्य आदधीत। शरद्वै वैश्यस्यर्तुः॥१२॥

स्व एवैनमृतावाधाय। पशुमान्भवति। न पूर्वयोः
फल्गुन्योरग्निमादधीत। एषा वै जघन्या रात्रिः संवत्सरस्य।
यत्पूर्वे फल्गुनी। पृष्टित एव संवत्सरस्याग्निमाधाय।
पापीयान्भवति। उत्तरयोरा दधीत। एषा वै प्रथमा
रात्रिः संवत्सरस्य। यदुत्तरे फल्गुनी। मुखत एव
संवत्सरस्याग्निमाधाय। वसीयान्भवति। अथो खलु। यदैवैनं
यज्ञ उपनमेत्। अथादधीत। सैवास्यर्द्धिः॥१३॥

खल्वाधित्सन्त फल्गुन्योरग्निमादधीतासन्नपततामृतूनां वैश्यस्यर्तुरुत्तरे फल्गुनी षट्॥२॥ [२]

उद्धन्ति। यदेवास्यां अमेध्यम्। तदपहन्ति। अपोऽवोक्षति
शान्त्यै। सिकता निवपति। एतद्वा अग्नेर्वैश्वानरस्य रूपम्।
रूपेणैव वैश्वानरमवरुन्धे। ऊषान्निवपति। पुष्टिर्वा एषा
प्रजननम्। यदूषाः॥१४॥

पुष्ट्यामेव प्रजननेऽग्निमाधत्ते। अथो संज्ञानं एव। संज्ञानं
ह्येतत्पशूनाम्। यदूषाः। द्यावापृथिवी सहास्ताम्। ते वियती
अब्रूताम्। अस्त्वेव नौ सह यज्ञियमिति। यदमुष्या
यज्ञियमासीत्। तदस्यामदधात्। त ऊषा अभवन्॥१५॥

यदस्या यज्ञियमासीत्। तदमुष्यामदधात्। तददश्चन्द्रमसि
कृष्णम्। ऊषान्निवपन्नदो ध्यायेत्। द्यावापृथिव्योरेव
यज्ञियेऽग्निमाधत्ते। अग्निर्देवेभ्यो निलायत। आखू रूपं
कृत्वा। स पृथिवीं प्राविशत्। स ऊतीः कुर्वाणः पृथिवीमनु
समचरत्। तदाखुकरीषमभवत्॥१६॥

यदाखुकरीषः संभारो भवति। यदेवास्य तत्र न्यक्तम्।
तदेवावरुन्धे। ऊर्जं वा एतः रसं पृथिव्या उपदीक्य
उद्धिहन्ति। यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवपा संभारो भवति।
ऊर्जमेव रसं पृथिव्या अवरुन्धे। अथो श्रोत्रमेव। श्रोत्रं
ह्येतत्पृथिव्याः। यद्वल्मीकः॥१७॥

अबधिरो भवति। य एवं वेद। प्रजापतिः प्रजा असृजत।
तासामन्नमुपाक्षीयत। ताभ्यः सूदमुपप्राप्तिनत्। ततो वै
तासामन्नं नाक्षीयत। यस्य सूदः सम्भारो भवति। नास्य
गृहेऽन्नं क्षीयते। आपो वा इदमग्रे सलिलमासीत्। तेन
प्रजापतिरश्राम्यत्॥१८॥

कथमिदं स्यादिति। सोऽपश्यत्पुष्करपर्णं तिष्ठत्।
सोऽमन्यत। अस्ति वै तत्। यस्मिन्निदमधि तिष्ठतीति। स
वराहो रूपं कृत्वोप न्यमञ्जत्। स पृथिवीमध आच्छत्। तस्या
उपहत्योदमञ्जत्। तत्पुष्करपर्णेऽप्रथयत्। यदप्रथयत्॥१९॥

तत्पृथिव्यै पृथिवित्वम्। अभूद्वा इदमिति। तद्भूम्यै भूमित्वम्।

तां दिशोऽनु वातः समंवहत्। तां शर्कराभिरदृहत्। शं
वै नोऽभूदिति। तच्छर्कराणां शर्करत्वम्। यद्वराहविहतं
सम्भारो भवति। अस्यामेवाच्छम्बद्वारमग्निमाधत्ते। शर्करा
भवन्ति धृत्यै॥ २० ॥

अथो शंत्वायं। सरैता अग्निराधेय इत्याहुः। आपो वरुणस्य
पत्न्य आसन्। ता अग्निरभ्यध्यायत्। ताः समभवत्। तस्य
रेतः पराऽपतत्। तद्विरण्यमभवत्। यद्विरण्यमुपास्यति।
सरैतसमेवाग्निमाधत्ते। पुरुष इन्ध्रै स्वाद्रेतसो बीभत्सत
इत्याहुः॥ २१ ॥

उत्तरत उपास्यत्यबीभत्सायै। अति प्रयच्छति। आर्तिमेवाति
प्रयच्छति। अग्निर्देवेभ्यो निलायत। अश्वो रूपं कृत्वा।
सोऽश्वत्थे संवत्सरमतिष्ठत्। तदश्वत्थस्याश्वत्थत्वम्।
यदाश्वत्थः सम्भारो भवति। यदेवास्य तत्र न्यक्तम्।
तदेवावरुन्धे॥ २२ ॥

देवा वा ऊर्जं व्यभजन्त। तत उदुम्बर उदतिष्ठत्। ऊर्वा
उदुम्बरः। यदौदुम्बरः सम्भारो भवति। ऊर्जमेवावरुन्धे।
तृतीयस्यामितो दिवि सोम आसीत्। तं गायत्र्याऽहरत्। तस्य
पूर्णमच्छिद्यत। तत्पूर्णोऽभवत्। तत्पूर्णस्य पर्णत्वम्॥ २३ ॥

यस्य पर्णमयः सम्भारो भवति। सोमपीथमेवावरुन्धे।
देवा वै ब्रह्मन्नवदन्त। तत्पूर्ण उपाशृणोत्। सुश्रवा वै

नाम। यत्पर्णमयः सम्भारो भवति। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे।
प्रजापतिरग्निमसृजत। सोऽबिभेत्प्र मा धक्ष्यतीति। त५
शम्याऽशमयत्॥ २४॥

तच्छुम्यै शमित्वम्। यच्छमीमयः सम्भारो भवति।
शान्त्या अप्रदाहाय। अग्नेः सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं भा
आर्च्छत्। यद्वैकङ्कतः सम्भारो भवति। भा एवाव रुन्धे।
सहृदयोऽग्निराधेय इत्याहुः। मरुतोऽद्विरग्निमतमयन्। तस्य
तान्तस्य हृदयमाच्छिन्दन्। साऽशनिर्भवत्। यदशनिहतस्य
वृक्षस्य सम्भारो भवति। सहृदयमेवाग्निमा धत्ते॥ २५॥

ऊषा अभवन्नभवद्वल्मीकोऽश्राम्यदप्रथयद्धृत्यै बीभत्सत् इत्याह रुन्धे पर्णत्वमशमयदच्छिन्द५ स्त्रीणि
च॥ ३॥

[३]

द्वादशसु विक्रामेष्वग्निमा दधीत। द्वादश मासाः संवत्सरः।
संवत्सरादेवैनमवरुद्धा धत्ते। यद्द्वादशसु विक्रामेष्वग्निमा दधीत।
परिमितमव रुन्धीत। चक्षुर्निमित्त आदधीत। इयद्द्वादश
विक्रामा (३) इति। परिमितं चैवापरिमितं चाव रुन्धे।
अनृतं वै वाचा वदति। अनृतं मनसा ध्यायति॥ २६॥

चक्षुर्वै सत्यम्। अद्रा(३)गित्याह। अदर्शमिति।
तत्सत्यम्। यश्चक्षुर्निमित्तेऽग्निमाधत्ते। सत्य एवैनमा धत्ते।
तस्मादाहिताग्निर्नानृतं वदेत्। नास्य ब्राह्मणोऽनाश्वान्गृहे
वसेत्। सत्ये ह्यस्याग्निराहितः। आग्नेयी वै रात्रिः॥ २७॥

आग्नेयाः पशवः। ऐन्द्रमहः। नक्तं गार्हपत्यमा दधाति।

प॒शूने॒वाव॑ रु॒न्धे। दि॒वाऽऽह॒वनी॒यम्। इ॒न्द्रि॒यमे॒वाव॑ रु॒न्धे।
अ॒र्धोदि॑ते॒ सूर्य॑ आ॒हव॒नीय॒मा द॑धाति। ए॒तस्मि॒न्वै लो॒के
प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। प्र॒जा ए॒व तद्य॑ज॒मानः॑ सृजते।
अथो॑ भू॒तं चै॒व भ॑विष्य॒च्चाव॑ रु॒न्धे॥२८॥

इडा॒ वै मा॑न॒वी य॑ज्ञानू॒काशि॒न्यासी॑त्। साऽशृ॑णोत्। अ॒सुरा॑
अ॒ग्नि॒माद॑धत् इति। तद॑गच्छत्। त आ॑ह॒वनी॒यम॒ग्र आ॑दधत्।
अथ॒ गार्ह॑पत्यम्। अथा॑न्वा॒हार्य॑पच॒नम्। साऽब्र॑वीत्।
प्र॒तीच्ये॑षाऽ॒ श्रीर॑गात्। भ॒द्रा भू॒त्वा परा॑ भविष्य॒न्तीति॑॥२९॥
यस्यै॒वम॒ग्निरा॑धी॒यते॑। प्र॒तीच्य॑स्य॒ श्रीरे॑ति। भ॒द्रो भू॒त्वा
परा॑भवति। साऽशृ॑णोत्। दे॒वा अ॒ग्नि॒माद॑धत् इति। तद॑गच्छत्।
तै॑न्वा॒हार्य॑पच॒नम॒ग्र आ॑दधत्। अथ॒ गार्ह॑पत्यम्।
अथा॑ह॒वनी॒यम्। साऽब्र॑वीत्॥३०॥

प्राच्ये॑षाऽ॒ श्रीर॑गात्। भ॒द्रा भू॒त्वा सु॑व॒र्गलो॒कमे॑ष्यन्ति।
प्र॒जां तु न वै॑त्स्यन्त॒ इति॑। यस्यै॒वम॒ग्निरा॑धी॒यते॑। प्राच्य॑स्य॒
श्रीरे॑ति। भ॒द्रो भू॒त्वा सु॑व॒र्गं लो॒कमे॑ति। प्र॒जां तु न वि॑न्दते।
साऽब्र॑वीदिडा॒ मनु॑म्। तथा॒ वा अ॒हं तवा॒ग्निमा॑धा॒स्यामि॑।
यथा॒ प्र प्र॒जया॑ प॒शुभिर्मि॑थुनैर्जनिष्यसे॥३१॥

प्रत्य॒स्मिल्लो॑के स्था॒स्यसि॑। अ॒भि सु॑व॒र्गं लो॒कं जे॑ष्यसीति।
गार्ह॑पत्यम॒ग्र आ॑दधात्। गार्ह॑पत्यं॒ वा अनु॑ प्र॒जाः
प॒शवः॑ प्रजायन्ते। गार्ह॑पत्ये॒नैवास्मै॑ प्र॒जां प॒शून्प्राज॑नयत्।
अथा॑न्वा॒हार्य॑पच॒नम्। ति॒र्यङ्मि॒त्रं वा अ॒यं लो॒कः। अ॒स्मिन्ने॒व

तेन॑ लो॒के प्रत्य॑तिष्ठत्। अथा॑हव॒नीयम्॑। तेनै॒व सु॒वर्गं
लो॒कम॒भ्य॑जयत्॥ ३२॥

यस्यै॒वम॒ग्निरा॑धी॒यते॑। प्र प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्मिथुनैर्जा॒यते।
प्रत्य॑स्मि॒ल्लो॒के ति॑ष्ठति। अ॒भि सु॒वर्गं लो॒कं ज॑यति।
यस्य॑ वा अय॑थादेवतम॒ग्निरा॑धी॒यते॑। आ दे॒वता॑भ्यो
वृ॒श्च्यते। पापी॑यान्भवति। यस्य॑ यथादेवतम्। न दे॒वता॑भ्य
आवृ॑श्च्यते। वसी॑यान्भवति॥ ३३॥ भृ॒गूणां॑ त्वाऽङ्गि॑रसां
व्रत॑पते व्र॒तेनाद॑धामीति॑ भृ॒ग्वङ्गि॑रसामाद॑ध्यात्। आ॒दि॒त्यानां॑
त्वा दे॒वानां॑ व्रत॑पते व्र॒तेनाद॑धामीत्य॒न्यासां॑ ब्राह्म॑णीनां
प्र॒जाना॑म्। वरु॑णस्य त्वा॒ राज्ञो॑ व्रत॑पते व्र॒तेनाद॑धामीति॑
राज्ञः॑। इन्द्र॑स्य त्वेन्द्रि॒येण॑ व्रत॑पते व्र॒तेनाद॑धामीति॑
राज॒न्यस्य॑। मनो॑स्त्वा ग्राम॒ण्यो व्रत॑पते व्र॒तेनाद॑धामिति॑
वैश्य॑स्य। ऋ॒भूणां॑ त्वा दे॒वानां॑ व्रत॑पते व्र॒तेनाद॑धामीति॑
रथका॑रस्य। यथा॑दे॒वतम॒ग्निरा॑धी॒यते। न दे॒वता॑भ्य आवृ॑श्च्यते।
वसी॑यान्भवति॥ ३४॥

ध्यायति॑ वै रात्रिश्चाव॑रुन्धे भविष्य॒न्तीत्य॑ब्रवीज्जनिष्य॑सेऽजय॒यद्वसी॑यान्भवति॒ नवं च॑॥ ४॥

प्र॒जाप॑तिर्वाचः स॒त्यम॑पश्यत्। तेना॒ग्निमा॑धत्त। तेन॒ वै स
आ॑ध्रोत्। भूर्भुवः॑ सुव॒रित्या॑ह। ए॒तद्वै वा॒चः स॒त्यम्। य
ए॒तेना॒ग्निमा॑धत्ते। ऋ॒ध्नोत्ये॒व। अथो॑ स॒त्यप्रा॑शूरे॒व भ॑वति।
अथो॑ य ए॒वं वि॒द्वान॑भिच॒रति॑। स्तृणु॑त ए॒वैनम्॑॥ ३५॥

भूरित्या॑ह। प्र॒जा ए॒व तद्य॑जमानः सृजते। भुव॒ इत्या॑ह।

अ॒स्मिन्ने॒व लो॒के प्र॒ति॒ति॒ष्ठति॑। सु॒व॒रि॒त्याह॑। सु॒व॒र्ग ए॒व
लो॒के प्र॒ति॒ति॒ष्ठति॑। त्रि॒भि॒र॒क्षरै॒र्गार्ह॑पत्य॒मा द॑धाति। त्रयं
इ॒मे लो॒काः। ए॒ष्वे॒वैनं॑ लो॒केषु॑ प्र॒ति॒ष्ठि॒त॒माध॑त्ते। स॒र्वैः
प॒ञ्चभि॑रा॒हव॒नीयम्॑॥ ३६॥

सु॒व॒र्गाय॑ वा ए॒ष लो॒काया॑धी॒यते॑। यदा॑हव॒नीयः॑। सु॒व॒र्ग
ए॒वास्मै॑ लो॒के वा॒चः स॒त्यः स॒र्वमा॑प्नोति। त्रि॒भि॒र्गार्ह॑पत्य॒मा
द॑धाति। प॒ञ्चभि॑रा॒हव॒नीयम्॑। अ॒ष्टौ संप॑द्यन्ते। अ॒ष्टाक्ष॑रा
गा॒य॒त्री। गा॒य॒त्रोऽग्निः॑। या॒वा॒ने॒वाग्निः॑। तमाध॑त्ते॥ ३७॥

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। ता अ॑स्मात्सृ॒ष्टाः परा॑चीरायन्।
ताभ्यो॑ ज्योति॒रुद॑गृह्णात्। तं ज्योतिः॑ पश्यन्तीः प्र॒जा अ॒भि
स॒माव॑र्तन्त। उ॒परी॑वाग्निमुद्गृह्णीयादुद्धरन्। ज्योति॑रे॒व प॑श्यन्तीः
प्र॒जा यज॑मानम॒भि स॒माव॑र्तन्ते। प्र॒जाप॑तेरक्ष्यंश्चयत्।
तत्परा॑ऽपतत्। तदश्वो॑ऽभवत्। तदश्व॑स्याश्व॒त्वम्॑॥ ३८॥

ए॒ष वै प्र॒जाप॑तिः। यद॒ग्निः। प्रा॒जाप॑त्योऽश्वः॑। यदश्वं॑
पु॒रस्ता॑न्नयति। स्वमे॒व चक्षुः॑ पश्यन्प्र॒जाप॑तिरनूदेति।
व॒ज्री वा ए॒षः। यदश्वः॑। यदश्वं॑ पु॒रस्ता॑न्नयति। जा॒ताने॒व
भ्रातृ॑व्यान्प्रणुदते। पुन॒रा वर्त॑यति॥ ३९॥

ज॒नि॒ष्यमा॑णाने॒व प्र॒ति॒नु॒दते॑। न्या॑हव॒नीयो॒ गार्ह॑पत्यमकामयत।
नि॒गार्ह॑पत्य आ॒हव॒नीयम्॑। तौ वि॒भाजं॑ नाश॑क्रोत्। सोऽश्वः॑
पूर्व॑वाङ्मत्वा। प्राश्चं॒ पूर्व॑मुद॒वह॑त्। तत्पूर्व॑वाहः॒ पूर्व॑वा॒द्वम्। यदश्वं॑

पुरस्तान्नयति। विभक्तिरेवैनयोः सा। अथो नानावीर्यावेवैनौ कुरुते॥४०॥

यदुपर्युपरि शिरो हरेत्। प्राणान्विच्छिन्द्यात्। अधोऽधः शिरो हरति। प्राणानां गोपीथाय। इयत्यग्रे हरति। अथेत्यथेयति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठितमाधत्ते। प्रजापतिरग्निमसृजत। सोऽबिभेत्प्र मा धक्ष्यतीति॥४१॥

तस्य त्रेधा महिमानुर्व्यौहत्। शान्त्या अप्रदाहाय। यत्रेधाऽग्निराधीयते। महिमानमेवास्य तद्व्यूहति। शान्त्या अप्रदाहाय। पुनरा वर्तयति। महिमानमेवास्य संदधाति। पशुर्वा एषः। यदश्वः। एष रुद्रः॥४२॥

यदग्निः। यदश्वस्य पदेऽग्निमादध्यात्। रुद्राय पशूनपिदध्यात्। अपशुर्यजमानः स्यात्। यन्नाक्रमयेत्। अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। पार्श्वत आक्रमयेत्। यथाऽऽहितस्याग्नेरङ्गारा अभ्यववर्तेरन्। अवरुद्धा अस्य पशवो भवन्ति। न रुद्रायापिदधाति॥४३॥

त्रीणि हवींषि निर्वपति। विराज एव विक्रान्तं यजमानोऽनु विक्रमते। अग्नये पवमानाय। अग्नये पावकाय। अग्नये शुचये। यदग्नये पवमानाय निर्वपति। पुनात्येवैनम्। यदग्नये पावकाय। पूत एवास्मिन्नाद्यं दधाति। यदग्नये शुचये।

ब्रह्मवर्चसमेवास्मिन्नुपरिष्ठादधाति॥४४॥

एनमाहुर्वनीर्यं धत्तेऽश्वत्वं वर्तयति कुरुत इति रुद्रो दधाति यदग्नये शुचंय एकं च॥५॥—[५]

देवा॒सुराः संय॑त्ता आसन्। ते दे॒वा वि॑ज॒यमु॑प॒यन्तः। अ॒ग्नौ वा॒मं वसु॑ सं न्य॑दधत्। इ॒दमु॑ नो भविष्यति। यदि॑ नो जे॒ष्यन्तीति॑। तद॒ग्निर्नो॑त्सहं॒मश॑क्रोत्। तत् त्रे॒धा वि॒न्यद॑धात्। प॒शुषु॑ तृती॑यम्। अ॒प्सु तृती॑यम्। अ॒दित्ये॑ तृती॑यम्॥४५॥

तद्दे॒वा वि॒जित्य॑। पु॒नरवा॑रुरुत्सन्त। ते॒ऽग्नये॑ पव॑मानाय पु॒रोडा॑शम॒ष्टाकं॑पालं॒ निर॑वपन्। प॒शवो॑ वा अ॒ग्निः पव॑मानः। यदे॒व प॒शुष्वासी॑त्। तत्ते॒नावारु॑न्धत्। ते॒ऽग्नये॑ पाव॒काय॑। आपो॒ वा अ॒ग्निः पाव॑कः। यदे॒वाप्स्वासी॑त्। तत्ते॒नावारु॑न्धत्॥४६॥

ते॒ऽग्नये॑ शुच॑ये। असौ॑ वा आ॒दित्यो॑ऽग्निः शुचि॑ः। यदे॒वादि॒त्य आसी॑त्। तत्ते॒नावारु॑न्धत्। ब्र॒ह्मवा॒दिनो॑ वदन्ति। त॒नुवो॑ वावैता अ॒ग्न्याधे॑यस्य। आ॒ग्नेयो॑ वा अ॒ष्टाकं॑पालोऽग्न्या॒धेय॑मिति॑। यत्तन्निर्व॑पेत्। नैता॒नि। यथा॒ऽऽत्मा॑ स्यात्॥४७॥

नाङ्गा॑नि। ता॒दृगे॒व तत्। यदे॒तानि॑ निर्व॑पेत्। न तम्। यथा॒ऽङ्गा॑नि॒ स्युः। ना॒त्मा। ता॒दृगे॒व तत्। उ॒भया॑नि स॒ह नि॒रुप्या॑णि। य॒ज्ञस्य॑ सा॒त्मत्वा॑य। उ॒भयं॑ वा ए॒तस्ये॑न्द्रि॒यं वी॑र्यमाप्यते॥४८॥

यो॒ऽग्निमा॑धत्ते। ऐ॒न्द्रा॒ग्नमेका॑दशकपालमनु॒ निर्व॑पेत्। अ॒दित्यं॑ च॒रुम्। इ॒न्द्रा॒ग्नी वै दे॒वाना॑मया॒तमा॑यामानौ। ये ए॒व दे॒वते॑

अया॑तया॒ग्नी। ता॒भ्या॑मे॒वास्मा॑ इन्द्रि॒यं वी॒र्य॑मव॒ रुन्धे।
आ॒दि॒त्यो भ॑वति। इ॒यं वा अ॒दि॒तिः। अ॒स्यामे॒व प्र॒ति॒तिष्ठ॑ति।
धे॒न्वै वा ए॒तद्रेतः॑॥४९॥

यदा॑ज्यम्। अ॒न॒डुह॑स्तण्डु॒लाः। मि॒थुन॑मे॒वाव॑रुन्धे। घृ॒ते भ॑वति।
य॒ज्ञस्या॒लू॒क्षान्त॑त्वाय। च॒त्वार॑ आ॒र्षेयाः॑ प्राश्न॑न्ति। दि॒शामे॒व
ज्योति॑षि जुहोति। प॒शवो॑ वा ए॒तानि॑ ह॒वी॒ःषि॑। ए॒ष रु॒द्रः।
यद॑ग्निः॥५०॥

यत्स॒द्य ए॒तानि॑ ह॒वी॒ःषि॑ निर्वपे॑त्। रु॒द्राय॑ प॒शून॑पि दध्यात्।
अ॒प॒शुर्य॑ज॒मानः॑ स्यात्। यन्नानु॑निर्वपे॑त्। अन॑वरुद्धा अस्य
प॒शवः॑ स्युः। द्वा॒दश॑सु रा॒त्रीष्व॑नु निर्वपेत्। सं॒वत्स॑रप्र॒तिमा॑
वै द्वा॒दश॑ रा॒त्रयः॑। सं॒वत्स॑रेणै॒वास्मै॑ रु॒द्र॒ः श॑मयित्वा।
प॒शून॑वरुन्धे। यदे॒कमे॒कमे॒तानि॑ ह॒वी॒ःषि॑ निर्वपे॑त्॥५१॥

यथा॑ त्री॒ण्या॒वप॑नानि पू॒रये॑त्। ता॒दृक्त॑त्। न प्र॒जन॑न॒मुच्छि॑ःषेत्।
ए॒कं नि॒रुप्य॑। उ॒त्तरे॑ सम॑स्येत्। तृ॒तीय॑मे॒वास्मै॑ लो॒कमुच्छि॑ःषति
प्र॒जन॑नाय। तं प्र॒जया॑ प॒शुभि॑रनु प्रजा॑यते। अथो॑
य॒ज्ञस्यै॒वैषा॑ऽभि॒क्रान्तिः॑। र॒थच॑क्रं प्रव॑र्तयति। म॒नुष्य॑र॒थेनै॒व
दै॒वर॒थं प्र॒त्यव॑रोहति॥५२॥

ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। हो॒त॒व्य॑मग्नि॒होत्राँ॑ (३)न हो॒त॒व्या (३)
मि॒ति। यद्य॑जु॒षा जु॑हुयात्। अय॑थापूर्वमाहु॑ती जुहुयात्।
यन्न जु॑हुयात्। अ॒ग्निः परा॑ भवेत्। तू॒ष्णीमे॒व हो॑त॒व्यम्।

यथापूर्वमाहुती जुहोति। नाग्निः पराभवति। अग्नीधे
ददाति॥५३॥

अग्निमुखानेवतूर्न्प्रीणाति। उपबर्हणं ददाति। रूपाणामवरुद्धौ।
अश्वं ब्रह्मणे। इन्द्रियमेवावरुन्धे। धेनुं होत्रे। आशिषं
एवावरुन्धे। अनृद्धाहमध्वर्यवे। वह्निर्वा अनृद्धान्।
वह्निरध्वर्युः॥५४॥

वह्निर्नैव वह्निं यज्ञस्यावरुन्धे। मिथुनौ गावौ ददाति।
मिथुनस्यावरुद्धौ। वासो ददाति। सर्वदेवत्यं वै वासः। सर्वा
एव देवताः प्रीणाति। आ द्वादशभ्यो ददाति। द्वादश मासाः
संवत्सरः। संवत्सर एव प्रतितिष्ठति। काममूर्ध्वं देयम्।
अपरिमितस्यावरुद्धौ॥५५॥

आदित्ये तृतीयमप्स्वासीत्तत्तेनावारुन्धत् स्यादाप्यते रेतोऽग्निरेकमेकमेतानि हवींषि निर्वपेत्प्रत्यवरोहति
ददात्यध्वर्युर्देयमेकं च॥६॥

[६]

घर्मः शिरस्तदयमग्निः। संप्रियः पशुभिर्भुवत्। छुर्दिस्तोकाय
तनयाय यच्छ। वातः प्राणस्तदयमग्निः। संप्रियः पशुभिर्भुवत्।
स्वदितं तोकाय तनयाय पितुं पंच। प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि
विद्धान्। अग्नेरग्ने पुरो अग्निर्भवेह। विश्वा आशा दीद्यानो
विभाहि। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे॥५६॥

अर्कश्चक्षुस्तदसौ सूर्यस्तदयमग्निः। संप्रियः पशुभिर्भुवत्। यत्ते
शुक्रं शुक्रं वर्चः शुक्रा तनूः। शुक्रं ज्योतिरजस्रम्। तेन मे

दीदिहि तेन त्वाऽऽदधे। अग्निनाऽग्ने ब्रह्मणा। आनशे व्यानशे
सर्वमायुर्व्यानशे। ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। विराट् स्वराट्।
ते माविंशतां ते मा जिन्वताम्॥५७॥

ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। संराट्वाभिभूश्च। ते माविंशतां ते मा
जिन्वताम्। ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। विभूश्च परिभूश्च। ते मा
विंशतां ते मा जिन्वताम्। ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। प्रभ्वी
च प्रभूतिश्च। ते मा विंशतां ते मा जिन्वताम्। यास्ते अग्ने
शिवास्तनुवः। ताभिस्त्वाऽऽदधे। यास्ते अग्ने घोरास्तनुवः।
ताभिरमुं गच्छ॥५८॥

चतुष्पदे जिन्वतां तनुवस्त्रीणि च॥७॥ [७]

इमे वा एते लोका अग्रयः। ते यदव्यावृत्ता आधीयेरन्।
शोचयेयुर्यजमानम्। घर्मः शिर इति गार्हपत्यमा दधाति।
वातः प्राण इत्यन्वाहार्यपचनम्। अर्कश्चक्षुरित्याहवनीयम्।
तेनैवैनान्व्यावर्तयति। तथा न शोचयन्ति यजमानम्।
रथन्तरमभिगायते गार्हपत्य आधीयमाने। रथन्तरो वा
अयं लोकः॥५९॥

अस्मिन्नेवैनं लोके प्रतिष्ठितमा धत्ते। वामदेव्यमभिगायत
उद्धियमाणे। अन्तरिक्षं वै वामदेव्यम्। अन्तरिक्ष
एवैनं प्रतिष्ठितमाधत्ते। अथो शान्तिर्वै वामदेव्यम्।
शान्तमेवैनं पशव्यमुद्धरते। बृहदभिगायत आहवनीयं
आधीयमाने। बार्हतो वा असौ लोकः। अमुष्मिन्नेवैनं लोके

प्रतिष्ठितमाधत्ते। प्रजापतिरग्निमंसृजत॥६०॥

सोऽश्वोऽवारो भूत्वा पराडैत्। तं वारवन्तीयेनावारयत।
तद्वारवन्तीयस्य वारवन्तीयत्वम्। श्यैतेन श्येती अंकुरुत।
तच्छ्यैतस्य श्यैतत्वम्। यद्वारवन्तीयमभि गायते।
वारयित्वैवेनं प्रतिष्ठितमा धत्ते। श्यैतेन श्येती कुरुते।
घर्मः शिर इति गार्हपत्यमादधाति। सशीर्षाणमेवैनमा
धत्ते॥६१॥

उपैनमुत्तरो यज्ञो नमति। रुद्रो वा एषः। यदग्निः। स
आधीयमान ईश्वरो यजमानस्य पशून् हिंसितोः।
संप्रियः पशुभिर्भुवदित्याह। पशुभिरेवैनं संप्रियं
करोति। पशूनामहिंसायै। छुर्दिस्तोकाय तनयाय
यच्छेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। वातः प्राण
इत्यन्वाहार्यपचनम्॥६२॥

सप्राणमेवैनमा धत्ते। स्वदितं तोकाय तनयाय पितुं पचेत्याह।
अन्नमेवास्मै स्वदयति। प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वानित्याह।
विभक्तिरेवैनयोः सा। अथो नानावीर्यावेवैनौ कुरुते। ऊर्जं
नो धेहि द्विपदे चतुष्पद इत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते।
अर्कश्चक्षुरित्याहवनीयम्। अर्को वै देवानामन्नम्॥६३॥

अन्नमेवाव रुन्धे। तेन मे दीदिहीत्याह। समिन्ध एवैनम्।
आनशे व्यानश इति त्रिरुदिङ्गयति। त्रयं इमे लोकाः।
एष्वैवेनं लोकेषु प्रतिष्ठितमा धत्ते। तत्तथा न कार्यम्।

वीङ्गितमप्रतिष्ठितमा दधीत। उद्धृत्यैवाधायाभिमन्त्रियः।
 अवीङ्गितमेवैनं प्रतिष्ठितमाधत्ते। विराट् स्वराट् यास्ते
 अग्ने शिवास्तनुवस्ताभिस्त्वाऽऽदध इत्याह। एता वा
 अग्नेः शिवास्तनुवः। ताभिरेवैनं समर्धयति। यास्ते अग्ने
 घोरास्तनुवस्ताभिर्मुं गच्छेति ब्रूयाद्यं द्विष्यात्। ताभिरेवैनं
 पराभावयति॥६४॥

लोकौऽसृजतैनमाधत्तेऽन्वाहार्यपचनं देवानामन्नमेनं प्रतिष्ठितमाधत्ते पञ्च च॥८॥ [८]

शमीगर्भादग्निं मन्थति। एषा वा अग्नैर्यज्ञियां तनूः।
 तामेवास्मै जनयति। अदितिः पुत्रकामा। साध्येभ्यो देवेभ्यो
 ब्रह्मौदनमपचत्। तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्।
 सा रेतोऽधत्त। तस्यै धाता चार्यमा चाजायेताम्। सा
 द्वितीयमपचत्॥६५॥

तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्यै
 मित्रश्च वरुणश्चाजायेताम्। सा तृतीयमपचत्। तस्या
 उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्या अश्वश्च
 भगश्चाजायेताम्। सा चतुर्थमपचत्॥६६॥

तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्या
 इन्द्रश्च विवस्वाश्चाजायेताम्। ब्रह्मौदनं पचति। रेतं एव
 तदधाति। प्राश्नन्ति ब्राह्मणा औदनम्। यदाज्यमुच्छिष्यते।
 तेन समिधोऽभ्यज्या दधाति। उच्छेषणाद्वा अदिती
 रेतोऽधत्त॥६७॥

उच्छेषणादेव तद्रेतो धत्ते। अस्थि वा एतत्। यत्समिधः।
एतद्रेतः। यदाज्यम्। यदाज्येन समिधोऽभ्यज्यादधाति।
अस्थ्येव तद्रेतसि दधाति। तिस्र आदधाति मिथुनत्वाय।
इयंतीर्भवन्ति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन संमिताः॥६८॥

इयंतीर्भवन्ति। यज्ञपुरुषा संमिताः। इयंतीर्भवन्ति। एतावद्वै
पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसंमिताः। आर्द्रा भवन्ति। आर्द्रमिव हि
रेतः सिच्यते। चित्रियस्याश्वत्थस्यादधाति। चित्रमेव भवति।
घृतवंतीभिरा दधाति॥६९॥

एतद्वा अग्नेः प्रियं धाम। यद्धृतम्। प्रियेणैवैनं धाम्ना
समर्धयति। अथो तेजसा। गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्यादध्यात्।
गायत्रच्छन्दा वै ब्राह्मणः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय।
त्रिष्टुभी राजन्यस्य। त्रिष्टुच्छन्दा वै राजन्यः। स्वस्य
छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय॥७०॥

जगंतीभिर्वैश्यस्य। जगंतीछन्दा वै वैश्यः। स्वस्य छन्दसः
प्रत्ययनस्त्वाय। त९ संवत्सरं गोपायेत्। संवत्सर९
हि रेतो हितं वर्धते। यद्येन९ संवत्सरे नोपनमेत्।
समिधः पुनरादध्यात्। रेत एव तद्धितं वर्धमानमेति। न
मा९ समंश्जीयात्। न स्त्रियमुपेयात्॥७१॥

यन्मा९ समंश्जीयात्। यत्स्त्रियमुपेयात्। निर्वीर्यः स्यात्।
नैनमग्निरुपनमेत्। श्व आधास्यमानो ब्रह्मौदनं पंचति।

आदित्या वा इत उ॒त्त॒माः सु॒व॒र्गं लो॒कमा॑यन्। ते वा इ॒तो
यन्तं॑ प्रति॑नुदन्ते। ए॒ते खलु॑ वा॒वादित्याः॑। यद्वा॑ ह्य॒णाः। तैरे॒व
स॒न्त्वं गच्छ॑ति॥ ७२॥

नैनं॑ प्रति॑नुदन्ते। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। क्वां सः।
अ॒ग्निः का॒र्यः। यो॑ऽस्मै प्र॒जां प॒शून्प्र॑ज॒नय॑तीति।
श॒ल्कै॒स्ता॒रात्रि॑म॒ग्निमि॑न्धीत। तस्मि॑न्नुप॒व्युष॑म॒रणी॑ निष्ट॑पेत्।
यथ॑र्ष॒भाय॑ वा॒शि॒ता न्या॑विच्छा॒यति॑। ता॒दृगे॒व तत्। अ॒पो॒दूह्य॑
भस्मा॒ग्निं म॑न्थति॥ ७३॥

सैव साऽग्नेः सन्त॑तिः। तं म॑थित्वा प्राश्च॒मुद्ध॑रति। सं॒व॒त्स॒रमे॒व
तद्रेतो॑ हि॒तं प्र॑ज॒नय॑ति। अना॑हित॒स्तस्या॒ग्निरित्या॑हुः।
यः स॒मिधो॑ऽना॑धाया॒ग्निमा॑धत्त इति॑। ताः सं॒व॒त्स॒रे
पु॒रस्ता॑दाद॒ध्यात्। सं॒व॒त्स॒रादे॒वैन॑मव॒रुध्या॑धत्ते। यदि॑
सं॒व॒त्स॒रेऽना॑द॒ध्यात्। द्वा॒द॒श्यां पु॒रस्ता॑दाद॒ध्यात्।
सं॒व॒त्स॒रप्र॑तिमा॒ वै द्वा॑द॒श रा॒त्रयः॑। सं॒व॒त्स॒रमे॒वास्या॑हि॒ता
भव॑न्ति। यदि॑ द्वा॒द॒श्यां ना॑द॒ध्यात्। त्र्य॒हे पु॒रस्ता॑दाद॒ध्यात्।
आ॑हि॒ता ए॒वास्य॑ भवन्ति॥ ७४॥

द्वितीयमपचच्चतुर्थमपचदिति रेतोऽधत्त संमिता घृतवतीभिरादधाति राजन्यः स्वस्य छन्दसः

प्रत्ययनस्त्वार्येयाद्गच्छति मन्थति रात्रयश्चत्वारि च॥ ९॥

[९]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। स रि॑रि॒चानो॑ऽमन्यत।
स तपो॑ऽतप्यत। स आ॒त्मन्वी॒र्यम॑पश्यत्। तद॑वर्धत।

तदस्मात्सहसोर्ध्वमसृज्यत। सा विराडभवत्। तां देवासुरा
व्यगृह्णत। सोऽब्रवीत्प्रजापतिः। मम वा एषा॥ ७५॥

दोहा एव युष्माकमिति। सा ततः प्राच्युदक्रामत्।
तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अथर्व पितुं मे गोपायेति। सा
द्वितीयमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। नर्य प्रजां मे
गोपायेति। सा तृतीयमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्।
शःस्य पशून्मे गोपायेति॥ ७६॥

सा चतुर्थमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। सप्रथ सभां
मे गोपायेति। सा पञ्चममुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्।
अहे बुध्निय मन्त्रं मे गोपायेति। अग्नीन् वाव सा तान्व्यक्रमत।
तान्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अथो पङ्क्तिमेव। पङ्क्तिर्वा एषा ब्राह्मणे
प्रविष्टा॥ ७७॥

तामात्मनोऽधि निर्मिमीते। यदग्निराधीयते। तस्मादेतावन्तोऽग्नय
आधीयन्ते। पाङ्क्तुं वा इदं सर्वम्। पाङ्क्तेनैव पाङ्क्तुं स्पृणोति।
अथर्व पितुं मे गोपायेत्याह। अन्नमेवैतेन स्पृणोति। नर्य
प्रजां मे गोपायेत्याह। प्रजामेवैतेन स्पृणोति। शःस्य
पशून्मे गोपायेत्याह॥ ७८॥

पशून्मेवैतेन स्पृणोति। सप्रथ सभां मे गोपायेत्याह।
सभामेवैतेनैन्द्रियं स्पृणोति। अहे बुध्निय मन्त्रं
मे गोपायेत्याह। मन्त्रमेवैतेन श्रियं स्पृणोति।

यदा॑न्वा॒हार्य॒पच॑ने॒ऽन्वा॒हार्यं॑ पच॑न्ति। तेन॒ सौ॑ऽस्या॒भीष्टः॑
प्री॒तः। यद्वा॒र्ह॑पत्य॒ आज्य॑मधि॒श्रय॑न्ति॒ संपत्नी॑र्याजय॑न्ति।
तेन॒ सौ॑ऽस्या॒भीष्टः॑ प्री॒तः। यदा॑हव॒नीये॒ जुह्व॑ति॥७९॥

तेन॒ सौ॑ऽस्या॒भीष्टः॑ प्री॒तः। यत्स॒भायां॑ वि॒जय॑न्ते। तेन॒
सौ॑ऽस्या॒भीष्टः॑ प्री॒तः। यदा॑वस॒थेऽन्न॒॑ हर॑न्ति। तेन॒
सौ॑ऽस्या॒भीष्टः॑ प्री॒तः। तथा॑ऽस्य॒ सर्वे॑ प्री॒ता अ॒भीष्टा
आधी॑यन्ते। प्र॒व॒स॒थमे॒ष्यन्ने॒वमु॒पति॑ष्ठे॒तैक॑मेकम्। यथा॑
ब्रा॒ह्म॒णाय॑ गृ॒हेवा॒सिने॑ परि॒दाय॑ गृ॒हाने॑ति। ता॒दृगे॒व तत्।
पुन॑रा॒गत्यो॒पति॑ष्ठते। सा भा॑गेयमे॒वैषां॑ तत्। सा तत्
ऊ॒र्ध्वारो॑हत्। सा रो॑हि॒ण्य॒भवत्। तद्रो॑हि॒ण्यै रो॑हि॒णित्व॑म्।
रो॒हि॒ण्याम॒ग्निमा॑दधी॒त। स्व ए॒वैनं॒ योनौ॑ प्र॒ति॑ष्ठि॒तमा॑धत्ते।
ऋ॒ध्नोत्ये॑नेन॥८०॥

एषा पशून्मे गोपायेति प्रविष्टा पशून्मे गोपायेत्याह जुह्वति तिष्ठते सप्त च॥१०॥॥१०॥—[१०]

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

उद्धन्यमानमस्या अमेध्यम्। अपं पाप्मानं यजमानस्य हन्तु। शिवा नः सन्तु प्रदिशश्चतस्रः। शं नो माता पृथिवी तोकसाता। शं नो देवीरभिष्टये। आपो भवन्तु पीतये। शंयोरभि स्रवन्तु नः। वैश्वानरस्य रूपम्। पृथिव्यां परिस्रसा। स्योनमा विशन्तु नः॥१॥ ः यदिदं दिवो यददः पृथिव्याः। संजज्ञाने रोदसी सम्बभूवतुः। ऊषांकृष्णमवतु कृष्णमूषाः। इहोभयोर्यज्ञियमार्गमिष्टाः। ऊतीः कुर्वाणो यत्पृथिवीमचरः। गुहाकारमाखुरूपं प्रतीत्य। तत्ते न्यक्तमिह सम्भरन्तः। शतं जीवेम शरदः सर्वाः। ऊर्जं पृथिव्या रसमाभरन्तः। शतं जीवेम शरदः पुरूचीः॥२॥

वम्रीभिरनुवित्तं गुहासु। श्रोत्रं त उर्व्यबधिरा भवामः। प्रजापतिसृष्टानां प्रजानाम्। क्षुधोऽपहृत्यै सुवितं नो अस्तु। उप प्रभिन्नमिषमूर्जं प्रजाभ्यः। सूदं गृहेभ्यो रसमाभरामि। यस्य रूपं बिभ्रदिमामविन्दत्। गुहा प्रविष्टाः सरिरस्य मध्ये। तस्येदं विहतमाभरन्तः। अछम्बद्वारमस्यां विधेम॥३॥

यत्पर्यपश्यत्सरिरस्य मध्ये। उर्वीमपश्यज्जगतः प्रतिष्ठाम्। तत्पुष्करस्यायतनाद्धि जातम्। पूर्णं पृथिव्याः प्रथनं हरामि। याभिरदहज्जगतः प्रतिष्ठाम्। उर्वीमिमां विश्वजनस्य भर्त्रीम्। ता नः शिवाः शर्कराः सन्तु सर्वाः। अग्ने रेतश्चन्द्रं हिरण्यम्।

अद्भ्यः सम्भूतममृतं प्रजासु। तत्सम्भरन्नुत्तरतो निधाय॥४॥
 अतिप्रयच्छं दुरितिं तरेयम्। अश्वो रूपं कृत्वा
 यदश्वत्थेऽतिष्ठः। संवत्सरं देवेभ्यो निलाय। तत्ते न्यक्तमिह
 सम्भरन्तः। शतं जीवेम शरदः सर्वाः। ऊर्जः पृथिव्या
 अध्युत्थितोऽसि। वनस्पते शतबलशो विरोह। त्वया
 वयमिषमूर्जं मदन्तः। रायस्पोषेण समिषा मदेम। गायत्रिया
 हियमाणस्य यत्ते॥५॥

पूर्णमपंततृतीयस्यै दिवोऽधि। सोऽयं पूर्णः सोमपूर्णाद्धि
 जातः। ततो हरामि सोमपीथस्यावरुद्धौ। देवानां ब्रह्मवादं
 वदेतां यत्। उपाशृणोः सुश्रवा वै श्रुतोऽसि। ततो मामाविशतु
 ब्रह्मवर्चसम्। तत्सम्भर३ स्तदवरुन्धीय साक्षात्। यया ते
 सृष्टस्याग्नेः। हेतिमशमयत्प्रजापतिः। तामिमामप्रदाहाय॥६॥

शमी५ शान्त्यै हराम्यहम्। यत्ते सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं
 भा आर्च्छञ्जातवेदः। तया भासा संमितः। उरुं नो
 लोकमनु प्रभाहि। यत्ते तान्तस्य हृदयमाच्छिन्दञ्जातवेदः।
 मरुतोऽद्विस्तमयित्वा। एतत्ते तदशनेः सम्भरामि। सात्मा
 अग्ने सहृदयो भवेह। चित्रियादश्वत्थात्सम्भृता बृहत्यः॥७॥

शरीरमभि स३स्कृताः स्थ। प्रजापतिना यज्ञमुखेन संमिताः।
 तिस्रस्त्रिवृद्धिर्मिथुनाः प्रजात्यै। अश्वत्थाद्धव्यवाहाद्धि जाताम्।
 अग्नेस्तनूं यज्ञिया५ सम्भरामि। शान्तयोनि५ शमीगर्भम्।
 अग्नये प्रजनयितवै। यो अश्वत्थः शमीगर्भः। आरुरोह त्वे

सच॥ तं ते हरामि ब्रह्मणा॥८॥

य॒ज्ञि॒र्यैः के॒तुभिः॑ स॒ह। यं त्वा॑ स॒मभ॑र॒ञ्जात॑वेदः। य॒थाश॑री॒रं
भू॒तेषु॑ न्य॒क्तम्। स स॒म्भृतः॑ सीद॒ शिवः॑ प्र॒जाभ्यः॑। उ॒रु नो॑
लो॒कम॑नु॒नेषि॑ वि॒द्वान्। प्रवे॒धसे॑ क॒वये॑ मे॒ध्याय॑। वचो॑ व॒न्दारु॑
वृष॒भाय॑ वृ॒ष्णे॥ यतो॑ भ॒यम॑भ॒यं तन्नो॑ अस्तु। अ॒व दे॒वान्
य॒जेहे॒ड्यान्। स॒मिधा॒ऽग्निं दु॑वस्यत॥९॥

घृ॒तैर्बो॑धय॒ताति॑थिम्। आ॒ऽस्मिन् ह॒व्या जु॑होतन। उप॑
त्वा॒ऽग्ने ह॒विष्म॑तीः। घृ॒ताची॑र्यन्तु ह॒र्यत॑। जुष॒स्व स॒मिधो॑
मम॑। तं त्वा॑ स॒मिद्धि॑र॒ङ्गिरः॑। घृ॒तेन॑ वर्धयामसि। बृ॒हच्छो॑चा
यवि॒ष्ठ। स॒मिध्य॑मानः प्रथ॒मो नु ध॑र्मः। स॒म॒क्तुभि॑रज्यते
वि॒श्ववा॑रः॥१०॥

शो॒चिष्कै॑शो घृ॒तनि॑र्णिकपाव॒कः। सु॒य॒ज्ञो अ॒ग्निर्य॑जथाय दे॒वान्।
घृ॒तप्र॑तीको घृ॒तयो॑नि॒र॒ग्निः। घृ॒तैः स॒मिद्धो॑ घृ॒तम॑स्यान्नम्।
घृ॒तप्रुष॑स्त्वा स॒रितो॑ वहन्ति। घृ॒तं पिब॑न्त्सुयजा॑ यक्षि दे॒वान्।
आ॒युर्दा॑ अ॒ग्ने ह॒विषो॑ जुषा॒णः। घृ॒तप्र॑तीको घृ॒तयो॑निरेधि। घृ॒तं
पी॒त्वा मधु॑ चा॒रु ग॒व्यम्। पि॒तेव॑ पु॒त्रम॑भि॒रक्ष॑तादिमम्॥११॥

त्वाम॑ग्ने स॒मिधा॒नं य॑विष्ठ। दे॒वा दू॒तं च॑क्रिरे ह॒व्यवा॑हम्।
उ॒रु॒ज्रय॑सं घृ॒तयो॑नि॒माहु॑तम्। त्वे॒षं चक्षु॑र्दधिरे चोद॒यन्वा॑ति।
त्वाम॑ग्ने प्र॒दिव॒ आहु॑तं घृ॒तेन॑। सु॒म्नाय॑वः सुष॒मिधा॒ समी॑धिरे।
स वा॑वृधा॒न ओष॑धीभि॒रुक्षि॑तः। उ॒रु ज्रया॑सि॒ पार्थि॑वा

वितिष्ठसे। घृतप्रतीकं व ऋतस्य धूरुषदम्। अग्निं मित्रं न
संमिधान ऋञ्जते॥१२॥

इन्धानो अक्रो विदथेषु दीद्यत्। शुक्रवर्णमुदु नो य॑सते
धियम्। प्रजा अग्ने संवासय। आशाश्च पशुभिः सह।
राष्ट्राण्यस्मा आधेहि। यान्यासन्त्सवितुः सवे। मही विशपत्नी
सदने ऋतस्य। अर्वाची एतं धरुणे रयीणाम्। अन्तर्वत्नी
जन्यं जातवेदसम्। अध्वराणां जनयथः पुरोगाम्॥१३॥

आरोहतं दशत॑ शक्ररीर्मम्। ऋतेना॑ग्र आयुषा वर्चसा सह।
ज्योग्जीवन्त॑ उत्तरामुत्तरा॑ समा॑म्। दर्शम॑हं पूर्णमा॑सं य॒ज्ञं
यथा यजै॑। ऋत्वियवती स्थो अग्निरेतसौ। गर्भं दधाथां ते
वा॑म॒हं ददे। तत्स॒त्यं यद्वी॒रं बिभृथः॑। वी॒रं ज॑नयिष्यथः। ते
मत्प्रा॒तः प्रज॑निष्येथे। ते मा॒ प्रजा॑ते प्रज॑नयिष्यथः॥१४॥

प्रजया॑ पशुभिर्ब्रह्मवर्च॑सेन सुव॑र्गे लो॒के। अनृ॑तात्स॒त्यमुपै॑मि।
मा॒नुषा॑द्देव्यमुपै॑मि। दैवीं॑ वाचं॑ यच्छामि। शल्कै॑र॒ग्निमि॑न्धानः।
उभौ लो॒कौ संने॑म॒हम्। उ॒भयो॑र्लो॒कयोर् ऋ॒ध्वा। अति॑ मृत्युं
त॑राम्य॒हम्। जात॑वेदो भुव॑नस्य॒ रेतः॑। इ॒ह सि॑ञ्च॒ तप॑सो
य॒ज्ञं नि॑ष्यते॥१५॥

अ॒ग्निम॑श्च॒त्थादधि॑ हव्य॒वाह॑म्। श॒मीग॒र्भाञ्जन॑यन् यो म॑यो॒भूः।
अ॒यं ते॒ योनि॑र्ऋत्वियः॑। यतो॑ जा॒तो अ॒रोच॑थाः। तं जा॒नन्न॑ग्न
आ॒रोह॑। अथा॑ नो वर्ध॒या र॒यिम्। अपै॑त॒ वी॒त॒ वि च॑ सर्प॒तातः॑।

येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः। अदादिदं यमोऽवसानं
पृथिव्याः। अक्रन्निमं पितरो लोकमस्मै॥१६॥

अग्नेर्भस्मास्यग्नेः पुरीषमसि। संज्ञानमसि कामधरणम्। मयि
ते कामधरणं भूयात्। संवः सृजामि हृदयानि। स० सृष्टं
मनो अस्तु वः। स० सृष्टः प्राणो अस्तु वः। सं या वः
प्रियास्तनुवः। सं प्रिया हृदयानि वः। आत्मा वो अस्तु
संप्रियः। संप्रियास्तनुवो मम॥१७॥

कल्पेतां द्यावापृथिवी। कल्पन्तामाप ओषधीः।
कल्पन्तामग्नयः पृथक्। मम ज्यैष्ठ्याय सव्रताः। येऽग्नयः
समनसः। अन्तरा द्यावापृथिवी। वासन्तिकावृतू अभि
कल्पमानाः। इन्द्रमिव देवा अभि सं विशन्तु। दिवस्त्वा
वीर्येण। पृथिव्यै महिम्ना॥१८॥

अन्तरिक्षस्य पोषेण। सर्वपशुमादधे। अजीजनन्नमृतं
मर्त्यासः। अस्त्रेमाणं तरणिं वीडुजम्भम्। दश स्वसारो
अग्रुवः समीचीः। पुमा० सं जातमभि स० रभन्ताम्।
प्रजापतेस्त्वा प्राणेनाभि प्राणिमि। पूष्णः पोषेण मह्यम्।
दीर्घायुत्वाय शतशारदाय। शत० शरद्भ्य आयुषे वर्चसे॥१९॥

जीवात्वै पुण्याय। अहं त्वदस्मि मदसि त्वमेतत्। ममासि
योनिस्तव योनिरस्मि। ममैव सन्वहं हव्यान्यग्ने। पुत्रः पित्रे
लोककृज्जातवेदः। प्राणे त्वाऽमृतमादधामि। अन्नादमन्नाद्याय।

गो॒प्तारं॑ गु॒प्त्यै। सु॒गा॒रु॒ह॒प॒त्यो वि॒द॒ह॒न्नरा॑तीः। उ॒ष॒सः श्रेय॑सीः
श्रेय॑सीर्दधत्॥ २० ॥

अ॒ग्ने स॒प॒त्ना॑ꣳ अ॒प॒ बाध॑मानः। रा॒य॒स्पोष॑मिष॒मूर्ज॑म॒स्मासु॑
धेहि। इ॒मा उ॒ मामु॑पतिष्ठन्तु रा॒यः। आ॒भिः प्र॒जाभि॑रि॒ह
सं॒व॒से॒य। इ॒हो इ॒डा तिष्ठ॑तु वि॒श्वरू॑पी। म॒ध्ये व॒सोर्दी॑दिहि
जा॒तवे॑दः। ओज॑से॒ बला॑य॒ त्वोद्य॑च्छे। वृष॑णे शु॒ष्माया॑युषे
वर्च॑से। स॒प॒त्न॒तूर॑सि वृ॒त्रतूः। यस्ते॑ दे॒वेषु॑ म॒हिमा सु॑व॒र्गः॥ २१ ॥

यस्तं आ॒त्मा प॒शुषु॑ प्रविष्टः। पु॒ष्टि॒र्या ते॑ म॒नुष्ये॑षु पप्रथे।
तया॑ नो अ॒ग्ने जु॒षमा॑ण एहि। दि॒वः पृ॒थि॒व्याः पर्य॑न्तिरि॒क्षात्।
वा॒तात्प॑शु॒भ्यो अ॒ध्योष॑धी॒भ्यः। यत्र॑ यत्र जा॒तवे॑दः सम्ब॒भूथ॑।
ततो॑ नो अ॒ग्ने जु॒षमा॑ण एहि। प्रा॒चीम॑नु॒ प्रदि॑शं प्रेहि वि॒द्वान्।
अ॒ग्नेर॑ग्ने पु॒रो अ॑ग्नि॒र्भवे॑ह। वि॒श्वा आ॑शा दी॒द्यानो॑ वि भा॒हि॥ २२ ॥

ऊ॒र्जं नो॑ धेहि द्वि॒पदे॑ चतु॒ष्पदे॑। अ॒न्व॒ग्नि॒रुष॑सा॒मग्र॑म॒ख्यत्।
अ॒न्व॒हा॒नि प्र॑थ॒मो जा॑तवे॒दाः। अ॒नु सूर्य॑स्य पु॒रु॒त्रा च॑
र॒श्मीन्। अ॒नु द्या॒वापृ॑थि॒वी आ॑त॒ताना॑। वि॒क्रम॑स्व म॒हाꣳ
अ॑सि। वे॒दि॒षन्मा॑नु॒षेभ्यः॑। त्रि॒षु लो॒केषु॑ जागृ॒हि। य॒दिदं॑
दि॒वो यद॑दः पृ॒थि॒व्याः। सं॒वि॒दा॒ने रो॑द॒सी सं ब॑भूवतुः॥ २३ ॥

तयोः॑ पृ॒ष्ठे सी॑दतु जा॒तवे॑दाः। श॒म्भूः प्र॒जाभ्य॑स्त॒नुवे॑ स्यो॒नः।
प्रा॒णं त्वा॒ऽमृत॑ आ द॒धामि॑। अ॒न्ना॒दम॒न्नाद्या॑य। गो॒प्तारं॑ गु॒प्त्यै।
यत्ते॑ शु॒क्र शु॒क्रं वर्चः॑ शु॒क्रा त॒नूः। शु॒क्रं ज्योति॑रज॒स्रम्। तेन॑ मे

दीदिहि तेन त्वाऽऽदधे। अग्निनाऽग्ने ब्रह्मणा। आनशे व्यानशे
सर्वमायुर्व्यानशे॥२४॥

नर्यं प्रजां मे गोपाय। अमृतत्वाय जीवसे। जातां
जनिष्यमाणां च। अमृते सत्ये प्रतिष्ठिताम्। अथर्व
पितुं मे गोपाय। रसमन्नमिहायुषे। अदब्धायोऽशीततनो।
अविषन्नः पितुं कृणु। शङ्स्ये पशून्मे गोपाय। द्विपादो ये
चतुष्पदः॥२५॥

अष्टाशफाश्च य इहाग्ने। ये चैकशफा आशुगाः। सप्रथ
सभां मे गोपाय। ये च सभ्याः सभासदः। तानिन्द्रियावतः
कुरु। सर्वमायुरुपासताम्। अहे बुध्निय मन्नं मे गोपाय।
यमृषयस्त्रैविदा विदुः। ऋचः सामानि यजूंषि। सा हि
श्रीरमृतां सताम्॥२६॥

चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये।
मर्मज्यमाना महते सौभगाय। मह्यं धुक्ष्व यजमानाय
कामान्। इहैव सन्तत्र सतो वो अग्नयः। प्राणेन वाचा
मनसा बिभर्मि। तिरो मा सन्तमायुर्मा प्रहासीत्।
ज्योतिषा वो वैश्वानरेणोपतिष्ठे। पञ्चधाऽग्नीन्व्यक्रामत्।
विराद्वृष्टा प्रजापतेः। ऊर्ध्वाऽऽरोहद्रोहिणी। योनिर्ऋतेः
प्रतिष्ठितिः॥२७॥

विशन्तु नः पुरूचीर्विधेम निधाय यत्तेऽप्रदाहाय बृहत्यो ब्रह्मणा दुवस्यत विश्ववार इममृञ्जते पुरोगां

प्रजनयिष्यथो जनिष्यतेऽस्मै मम महिम्ना वर्चसे दधत्सुवर्गो भाहि सम्बभूवतुरायुर्व्यानशे चतुप्सदः
सृतां प्रजापतेर्द्वे च॥१॥

[१]

नवैतान्यहानि भवन्ति। नव वै सुवर्गा लोकाः।
यदेतान्यहान्युपयन्ति। नवस्वेव तत्सुवर्गेषु लोकेषु
सन्निधेः प्रतितिष्ठन्तो यन्ति। अग्निष्टोमाः परः सामानः
कार्या इत्याहुः। अग्निष्टोमसंमितः सुवर्गो लोक इति।
द्वादशाग्निष्टोमस्य स्तोत्राणि। द्वादश मासाः संवत्सरः। तत्तत्र
सूर्यम्। उक्थ्या एव सप्तदशाः परः सामानः कार्याः॥२८॥
पशवो वा उक्थानि। पशूनामवरुद्धौ। विश्वजिदभिजितावग्निष्टोमौ।
उक्थ्याः सप्तदशाः परः सामानः। ते सऽस्तुता विराजन्मभि
संपद्यन्ते। द्वे चर्चावतिरिच्येते। एकया गौरतिरिक्तः।
एकयाऽऽयुरूनः। सुवर्गो वै लोको ज्योतिः। ऊर्ग्विराट्॥२९॥
सुवर्गमेव तेन लोकमभि जयन्ति। यत्परं राथन्तरम्।
तत्प्रथमेऽहंकार्यम्। बृहद्वितीयै। वैरूपं तृतीयै। वैराजं चतुर्थै।
शाक्रं पञ्चमे। रैवतं षष्ठे। तदु पृष्ठेभ्यो नयन्ति। सन्तनय
एते ग्रहा गृह्यन्ते॥३०॥

अतिग्राह्याः परः सामसु। इमानेवैतैर्लोकान्तसंतन्वन्ति।
मिथुना एते ग्रहा गृह्यन्ते। अतिग्राह्याः परः सामसु।
मिथुनमेव तैर्यजमाना अवरुन्धते। बृहत्पृष्ठं भवति। बृहद्वै
सुवर्गो लोकः। बृहतैव सुवर्गं लोकं यन्ति। त्रयस्त्रिंशिनाम्
सामं। माध्यन्दिने पर्वमाने भवति॥३१॥

त्रयस्त्रिंशद्वै देवताः। देवता एवावरुन्धते। ये वा इतः पराश्च
 संवत्सरमुपयन्ति। न हैनं ते स्वस्ति समंश्नुवते। अथ
 येऽमुतोऽर्वाश्चमुपयन्ति। ते हैनं स्वस्ति समंश्नुवते। एतद्वा
 अमुतोऽर्वाश्चमुपयन्ति। यदेवम्। यो ह खलु वाव प्रजापतिः।
 स उवेवेन्द्रः। तदु देवेभ्यो नयन्ति॥३२॥

कार्या विराङ्मन्ते पर्वमाने भवतीन्द्र एकं च॥२॥ [२]

संततिर्वा एते ग्रहाः। यत्परः सामानः। विष्वान्दिवाकीर्त्यम्।
 यथा शालायै पक्षसी। एव संवत्सरस्य पक्षसी। यदेतेन
 गृह्येन। विष्वची संवत्सरस्य पक्षसी व्यवस्रंसेयाताम्।
 आर्तिमार्च्छयुः। यदेते गृह्यन्ते। यथा शालायै पक्षसी मध्यमं
 वंशमभि संमायच्छति॥३३॥

एव संवत्सरस्य पक्षसी दिवाकीर्त्यमभि सं तन्वन्ति।
 नार्तिमार्च्छन्ति। एकविंशमहर्भवति। शुक्राग्रा ग्रहा
 गृह्यन्ते। प्रत्युत्तब्धे सयत्वाय। सौर्य एतदहः पशुरालभ्यते।
 सौर्योऽतिग्राह्यो गृह्यते। अहरेव रूपेण समर्धयन्ति। अथो
 अहं एवैष बलिर्हियते। सप्तैतदहरतिग्राह्या गृह्यन्ते॥३४॥

सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः। असावादित्यः शिरः
 प्रजानाम्। शीर्षन्नेव प्रजानां प्राणान्दधाति। तस्मात्सप्त
 शीर्षन्प्राणाः। इन्द्रो वृत्रं हत्वा। असुरान्पराभाव्य। स
 इमाल्लोकानभ्यजयत्। तस्यासौ लोकोऽनभिजित आसीत्।

तं विश्वकर्मा भूत्वाऽभ्यजयत्। यद्वैश्वकर्मणो गृह्यते॥ ३५॥

सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। प्र वा एतेऽस्माल्लोकाध्यवन्ते।
ये वैश्वकर्मणं गृह्यते। आदित्यः श्वो गृह्यते। इयं वा
अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति। अन्योन्यो गृह्यते।
विश्वान्येवान्येन कर्माणि कुर्वाणा यन्ति। अस्यामन्येन प्रति
तिष्ठन्ति। तावाऽपराधार्त्संवत्सरस्यान्योन्यो गृह्यते। तावुभौ
सह महाव्रते गृह्यते। यज्ञस्यैवान्तं गत्वा। उभयोर्लोकयोः
प्रतितिष्ठन्ति। अर्क्यमुक्थं भवति। अन्नाद्यस्यावरुध्यै॥ ३६॥

समायच्छत्यतिग्राह्यां गृह्यन्ते गृह्यते संवत्सरस्यान्योन्यो गृह्यते पञ्च च॥ ३॥ [३]

एकविंश एष भवति। एतेन वै देवा एकविंशेन।
आदित्यमित उत्तमं सुवर्गं लोकमारोहयन्। स वा एष
इत एकविंशः। तस्य दशावस्तादहानि। दशं परस्तात्।
स वा एष विराज्युभयतः प्रतिष्ठितः। विराजि हि वा एष
उभयतः प्रतिष्ठितः। तस्मादन्तरेमौ लोकौ यन्। सर्वेषु
सुवर्गेषु लोकेष्वभितपन्नेति॥ ३७॥

देवा वा आदित्यस्य सुवर्गस्य लोकस्य। पराचोऽतिपादादबिभयुः।
तं छन्दोभिरदहन्मृत्यै। देवा वा आदित्यस्य सुवर्गस्य
लोकस्य। अवाचोऽवपादादबिभयुः। तं पञ्चमी रश्मिभिरुदवयन्।
तस्मादेकविंशेऽहन्मश्च दिवाकीर्त्यानि क्रियन्ते। रश्मयो
वै दिवाकीर्त्यानि। ये गायत्रे। ते गायत्रीषूत्तरयोः

पर्वमानयोः॥३८॥

महादिवाकीर्त्यं॑ होतुः पृष्ठम्। विकर्णं ब्रह्मसामम्।
भासोऽग्निष्टोमः। अथैतानि पराणि। परैर्वै देवा आदित्यं॑
सुवर्गं लोकमपारयन्। यदपारयन्। तत्पराणां परत्वम्।
पारयन्त्येनं पराणि। य एवं वेद। अथैतानि स्पराणि। स्परैर्वै
देवा आदित्यं॑ सुवर्गं लोकमस्पारयन्। यदस्पारयन्।
तत्स्पराणां॑ स्परत्वम्। स्पारयन्त्येनं॑ स्पराणि। य एवं
वेद॥३९॥

एति पर्वमानयोः स्पराणि पञ्च च॥४॥ [४]

अप्रतिष्ठां वा एते गच्छन्ति। येषां॑ संवत्सरेऽनाप्तेऽथ।
एकादशिन्याप्यते। वैष्णवं वामनमा लभन्ते। यज्ञो वै विष्णुः।
यज्ञमेवालभन्ते प्रतिष्ठित्यै। ऐन्द्राग्रमालभन्ते। इन्द्राग्नी वै
देवानामयातयामानौ। ये एव देवते अयातयाम्नी। ते
एवालभन्ते॥४०॥

वैश्वदेवमालभन्ते। देवता एवावरुन्धते। द्यावापृथिव्यां॑
धेनुमालभन्ते। द्यावापृथिव्योरेव प्रति तिष्ठन्ति। वायव्यं
वत्समालभन्ते। वायुरेवैभ्यो यथाऽऽयतनाद्देवता अवरुन्धे।
आदित्यामविं वशामालभन्ते। इयं वा अदितिः। अस्यामेव
प्रति तिष्ठन्ति। मैत्रावरुणीमालभन्ते॥४१॥

मित्रेणैव यज्ञस्य स्विष्टं॑ शमयन्ति। वरुणेन दुरिष्टम्।
प्राजापत्यं तूपरं महाव्रत आलभन्ते। प्राजापत्योऽतिग्राह्यो

गृह्यते। अहरेव रूपेण समर्धयन्ति। अथो अहं एवैष
बलिर्हियते। आग्नेयमा लभन्ते प्रति प्रज्ञात्यै। अजपेत्वान्
वा एते पूर्वैर्मासैरव रुन्धते। यदेते गव्याः पशव आलभ्यन्ते।
उभयेषां पशूनामवरुद्धौ॥४२॥

यदतिरिक्तामेकादशिनीमालभेरन्। अप्रियं भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्येत।
यद्वौद्वौ पशू समस्येयुः। कनीय आयुः कुर्वीरन्। यदेते
ब्राह्मणवन्तः पशव आलभ्यन्ते। नाप्रियं भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्यते।
न कनीय आयुः कुर्वते॥४३॥

ते एवालभन्ते मैत्रावरुणीमालभन्तेऽवरुद्धौ सप्त च॥५॥

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा वृत्तोऽशयत्। तं देवा भूतानां
रसं तेजः सम्भृत्य। तेनैनमभिषज्यन्। महानववर्तीति।
तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। महद्व्रतमिति। तन्महाव्रतस्य
महाव्रतत्वम्। महतो व्रतमिति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्।
पञ्चविंशः स्तोमो भवति॥४४॥

चतुर्विंशत्यर्धमासः संवत्सरः। यद्वा एतस्मिन्संवत्सरेऽधि
प्राजायता। तदन्नं पञ्चविंशमभवत्। मध्यतः क्रियते। मध्यतो
ह्यन्नमशितं धिनोति। अथो मध्यत एव प्रजानामूर्ध्वीयते।
अथ यद्वा इदमन्ततः क्रियते। तस्मादुदन्ते प्रजाः समेधन्ते।
अन्ततः क्रियते प्रजननायैव। त्रिवृच्छिरो भवति॥४५॥

त्रेधाविहितं हि शिरः। लोमं छुवीरस्थिं। परांचा स्तुवन्ति।

तस्मात्तत्सदृगेव। न मेद्यतोऽनु मेद्यति। न कृश्यतोऽनु
कृश्यति। पञ्चदशोऽन्यः पक्षो भवति। सप्तदशोऽन्यः।
तस्माद्वयाऽस्यन्यतरमर्धमभि पर्यावर्तन्ते। अन्यतरतो हि
तद्वरीयः क्रियते॥४६॥

पञ्चविंश आत्मा भवति। तस्मान्मध्यतः पशवो वरिष्ठाः।
एकविंशं पुच्छम्। द्विपदासु स्तुवन्ति प्रतिष्ठित्यै। सर्वेण
सह स्तुवन्ति। सर्वेण ह्यात्मनाऽऽत्मन्वी। सहोत्पतन्ति।
एकैकामुच्छिषन्ति। आत्मन् ह्यङ्गानि बद्धानि। न वा एतेन
सर्वः पुरुषः॥४७॥

यदितद्वतो लोमानि दतो नखान्। परिमादः क्रियन्ते।
तान्येव तेन प्रत्युप्यन्ते। औदुम्बरस्तल्पो भवति।
ऊर्वा अन्नमुदुम्बरः। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुध्यै।
यस्य तल्पसद्यमभिजित् स्यात्। स देवानां
साम्यक्षे। तल्पसद्यमभिजयानीति तल्पमारुह्योद्गायेत्।
तल्पसद्यमेवाभि जयति॥४८॥

यस्य तल्पसद्यमभिजित् स्यात्। स देवानां साम्यक्षे।
तल्पसद्यं मा पराजेषीति तल्पमारुह्योद्गायेत्। न तल्पसद्यं
पराजयते। प्लेङ्गे शंसति। महो वै प्लेङ्गः। महंस
एवान्नाद्यस्यावरुध्यै। देवासुराः संयत्ता आसन्। त आदित्ये
व्यायच्छन्त। तं देवाः समजयन्॥४९॥

ब्राह्मणश्च शूद्रश्च चर्मकर्ते व्यायच्छेते। दैव्यो वै वर्णो ब्राह्मणः।

असुर्यः शूद्रः। इमेऽरात्सुरिमे सुभूतमक्रन्नित्यन्यतरो ब्रूयात्।
 इम उद्वासीकारिणं इमे दुर्भूतमक्रन्नित्यन्यतरः। यदेवैषां
 सुकृतं या राद्धिः। तदन्यतरोऽभि श्रीणाति। यदेवैषां दुष्कृतं
 याऽराद्धिः। तदन्यतरोऽपि हन्ति। ब्राह्मणः सं जयति।
 अमुमेवादित्यं भ्रातृव्यस्य संविन्दन्ते॥५०॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

दे॒वा॒सुराः संय॑त्ता आसन्। ते दे॒वा वि॑ज॒यमु॑प॒यन्तः।
अ॒ग्नी॒षोम॑योस्तेज॒स्विनी॑स्त॒नूः संन्य॑दधत। इ॒दमु॑ नो
भवि॑ष्यति। यदि॑ नो जे॒ष्यन्ती॑ति। तेना॒ग्नी॒षोमा॒वपा॑क्रामताम्।
ते दे॒वा वि॑जित्य। अ॒ग्नी॒षोमा॒वन्वै॑च्छन्। तेऽग्नि॑मन्व॒विन्द॑न्तुषू॒त्सन्त्र॑म्।
तस्य॑ विभ॑क्तीभिस्तेज॒स्विनी॑स्त॒नूरवा॑रुन्धत॥१॥

ते सोम॑मन्व॒विन्द॑न्। तम॑घ्नन्। तस्य॑ यथाऽभि॒ज्ञाय॑
त॒नूर्व्य॑गृह्णत। ते ग्रहा॑ अभवन्। तद्ग्रहा॑णां ग्रह॒त्वम्। यस्यै॒वं
वि॒दुषो॑ ग्रहा॑ गृह्यन्ते। तस्य॑ त्वै॒व गृ॑ही॒ताः। नाना॑ऽऽग्नेयं
पुनरा॒धेये॑ कुर्यात्। यदना॑ग्नेयं पुनरा॒धेये॑ कुर्यात्। व्यृ॒द्धमे॒व
तत्॥२॥

अना॑ग्नेयं वा ए॒तत्क्रि॑यते। यत्स॒मिध॒स्त॒नून॑पा॒तमि॒डो
ब॒र्हिर्य॑जति। उ॒भावा॑ग्नेयावाज्य॑भागौ स्याताम्। अना॑ज्यभागौ
भव॑त् इत्या॑हुः। यदु॒भावा॑ग्नेयावन्व॒श्चावि॑ति। अ॒ग्नेये॒
पव॑माना॒योत्तरः॑ स्यात्। यत्प॒व॑मानाया। तेनाज्य॑भागः।
तेन॑ सौ॒म्यः। बुध॑न्वत्याग्नेयस्याज्य॑भागस्य पुरोऽनु॒वाक्या॑
भव॑ति॥३॥

यथा॑ सु॒प्तं बो॒धय॑ति। ता॒दृगे॒व तत्। अ॒ग्नि॒न्य॑क्ताः
पत्नी॑संया॒जाना॑मृचः स्युः। तेना॑ग्नेयं सर्वं भवति।
ए॒क॒धा ते॑ज॒स्विनी॑ दे॒वता॑मुपैतीत्या॑हुः। सैन॑मीश्वरा प्र॒दह॑

इति। नेति ब्रूयात्। प्रजननं वा अग्निः। प्रजननमेवोपैतीति।
कृतयजुः सम्भृतसम्भार इत्याहुः॥४॥

न सम्भृत्याः सम्भाराः। न यजुः कार्यमिति। अथो खलु।
सम्भृत्या एव संभाराः। कार्यं यजुः। पुनराधेयस्य समृद्धौ।
तेनोपांशु प्रचरति। एष्य इव वा एषः। यत्पुनराधेयः।
यथोपांशु नष्टमिच्छति॥५॥

तादृगेव तत्। उच्चैः स्विष्टकृतमुत्सृजति। यथा नष्टं
वित्त्वा प्राहायमिति। तादृगेव तत्। एकधा तेजस्विनीं
देवतामुपैतीत्याहुः। सैनमीश्वरा प्रदह इति। तत्तथा नोपैति।
प्रयाजानूयाजेष्वेव विभक्तीः कुर्यात्। यथापूर्वमाज्यभागौ
स्याताम्। एवं पत्नीसंयाजाः॥६॥

तद्वैश्वानरवत्प्रजननवत्तरमुपैतीति। तदाहुः। व्यृद्धं वा एतत्।
अनाग्नेयं वा एतत्क्रियत इति। नेति ब्रूयात्। अग्निं प्रथमं
विभक्तीनां यजति। अग्निमुत्तमं पत्नीसंयाजानाम्। तेनाग्नेयम्।
तेन समृद्धं क्रियत इति॥७॥

अरुन्धतैव तद्वति सम्भृतसम्भार इत्याहुरिच्छति पत्नीसंयाजा नव च॥१॥

देवा वै यथादर्शं यज्ञानाहरन्त। योऽग्निष्टोमम्। य उक्थ्यम्।
योऽतिरात्रम्। ते सहैव सर्वे वाजपेयमपश्यन्। ते।
अन्योऽन्यस्मै नातिष्ठन्त। अहमनेन यजा इति। तेऽब्रुवन्।
आजिमस्य धावामेति॥८॥

तस्मिन्नाजिमधावन्। तं बृहस्पतिरुदजयत्। तेनायजत।
स स्वाराज्यमगच्छत्। तमिन्द्रोऽब्रवीत्। मामनेन
याजयेति। तेनेन्द्रमयाजयत्। सोऽग्रं देवतानां पर्येत।
अगच्छत्स्वाराज्यम्। अतिष्ठन्तास्मै ज्यैष्ठ्याय॥९॥

य एवं विद्वान् वाजपेयेन यजते। गच्छति स्वाराज्यम्।
अग्रं समानानां पर्येति। तिष्ठन्तेऽस्मै ज्यैष्ठ्याय। स वा एष
ब्राह्मणस्य चैव राजन्यस्य च यज्ञः। तं वा एतं वाजपेय
इत्याहुः। वाजाप्यो वा एषः। वाजं ह्येतेन देवा ऐप्सन्।
सोमो वै वाजपेयः। यो वै सोमं वाजपेयं वेद॥१०॥

वाज्यैवैनं पीत्वा भवति। आऽस्य वाजी जायते। अन्नं वै
वाजपेयः। य एवं वेद। अत्यन्नम्। आऽस्यान्नादो जायते।
ब्रह्म वै वाजपेयः। य एवं वेद। अत्ति ब्रह्मणाऽन्नम्। आऽस्य
ब्रह्मा जायते ॥११॥

वाग्वै वाजस्य प्रसवः। य एवं वेद। करोति वाचा वीर्यम्।
ऐनं वाचा गच्छति। अपिर्वतीं वाचं वदति। प्रजापतिर्देवेभ्यो
यज्ञान्व्यादिशत्। स आत्मन्वाजपेयमधत्त। तं देवा अब्रुवन्।
एष वाव यज्ञः। यद्वाजपेयः॥१२॥

अप्येव नोऽत्रास्त्विति। तेभ्य एता उज्जितीः प्रायच्छत्। ता
वा एता उज्जितयो व्याख्यायन्ते। यज्ञस्य सर्वत्वाय।
देवतानामनिर्भागाय। देवा वै ब्रह्मणश्चान्नस्य च

शमलमपाघ्नन्। यद्वह्मणः शमलमासीत्। सा गाथा
नाराशस्यभवत्। यदन्नस्य। सा सुरा॥१३॥

तस्माद्वायतश्च मत्तस्य च न प्रतिगृह्यम्। यत्प्रतिगृहीयात्।
शमलं प्रतिगृहीयात्। सर्वा वा एतस्य वाचोऽवरुद्धाः।
यो वाजपेययाजी। या पृथिव्यां याऽग्नौ या रथन्तरे।
याऽन्तरिक्षे या वायौ या वामदेव्ये। या दिवि
याऽऽदित्ये या बृहति। याऽप्सु यौषधीषु या वनस्पतिषु।
तस्माद्वाजपेययाज्यात्विजीनः। सर्वा ह्यस्य वाचोऽवरुद्धाः॥१४॥

धावामेति ज्यैष्ठ्याय वेदं ब्रह्मा जायते वाजपेयः सुराऽऽत्विजीन एकं च॥२॥ [२]

देवा वै यदन्यैर्ग्रहैर्यज्ञस्य नावारुन्धत। तदतिग्राह्यैरतिगृह्यावारुन्धत।
तदतिगृह्याणामतिग्राह्यत्वम्। यदतिग्राह्या गृह्यन्ते।
यदेवान्यैर्ग्रहैर्यज्ञस्य नावरुन्धे। तदेव तैरतिगृह्यावरुन्धे। पञ्च
गृह्यन्ते। पाङ्क्तौ यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तमात्वाऽवरुन्धे॥१५॥

सर्व एन्द्रा भवन्ति। एकधैव यजमान इन्द्रियं दधति।
सप्तदश प्राजापत्या ग्रहा गृह्यन्ते। सप्तदशः प्रजापतिः।
प्रजापतेराप्त्यै। एकयर्चा गृह्णाति। एकधैव यजमाने वीर्यं
दधाति। सोमग्रहाऽश्च सुराग्रहाऽश्च गृह्णाति। एतद्वै देवानां
परममन्नम्। यत्सोमः॥१६॥

एतन्मनुष्याणाम्। यत्सुरा। परमेणैवास्मा अन्नाद्येनावरमन्नाद्यमवरुन्धे
सोमग्रहान्गृह्णाति। ब्रह्मणो वा एतत्तेजः। यत्सोमः। ब्रह्मण

ए॒व तेजसा॒ तेजो॒ यजमाने॑ दधाति। सुराग्र॒हान्गृ॑हाति।
अन्न॑स्य॒ वा ए॒तच्छर्म॑लम्। यत्सुरा॑॥१७॥

अन्न॑स्यै॒व शर्म॑लेन॒ शर्म॑लं॒ यजमाना॑दप॑हन्ति। सोम॒ग्रहा॑श्च
सुराग्र॒हाश्च॑ गृ॒हाति। पु॒मान् वै सोमः॑। स्त्री सुरा॑।
तन्मि॑थुनम्। मि॒थुनमे॒वास्य॒ तद्यज्ञे॑ करोति प्र॒जन॑नाय।
आ॒त्मानमे॒व सोम॒ग्रहैः स्पृ॑णोति। जा॒याः सुराग्र॒हैः।
तस्मा॑द्वाजपेयया॒ज्यमु॑ष्मि॒ल्लोके॑ स्त्रियः॒ सम्भ॑वति।
वा॒जपे॒याभि॑जितः॒ ह्यस्य॑॥१८॥

पूर्वे॑ सोम॒ग्रहा गृ॑ह्यन्ते। अप॑रे सुराग्र॒हाः। पुरो॑ऽक्षः
सोम॒ग्रहान्त्सा॑दयति। प॒श्चाद॒क्षः सुराग्र॒हान्। पा॒पव॒स्यस॒स्य
विधृ॑त्यै। ए॒ष वै यज॑मानः। यत्सोमः॑। अन्नः॒ सुरा॑।
सोम॒ग्रहाश्च॑ सुराग्र॒हाश्च॑ व्यति॑षजति। अ॒न्नाद्ये॑नै॒वैनं॑
व्यति॑षजति॥१९॥

संपृ॑चः स्थ॒ सं मा॑ भ॒द्रेण॑ पृ॒ङ्केत्या॑ह। अन्नं॒ वै भ॒द्रम्।
अ॒न्नाद्ये॑नै॒वैनं॑ सः॒ सृज॑ति। अन्न॑स्य॒ वा ए॒तच्छर्म॑लम्।
यत्सुरा॑। पा॒प्मेव॒ खलु॒ वै शर्म॑लम्। पा॒प्मना॒ वा
ए॒नमे॒तच्छर्म॑लेन॒ व्यति॑षजति। यत्सोम॒ग्रहाश्च॑ सुराग्र॒हाश्च॑
व्यति॑षजति। वि॒पृचः॑ स्थ॒ वि मा॑ पा॒प्मना॑ पृ॒ङ्केत्या॑ह।
पा॒प्मनै॒वैनं॑ शर्म॑लेन॒ व्याव॑र्तयति॥२०॥

तस्मा॑द्वाजपेयया॒जी पू॒तो मे॒ध्यो दक्षि॑ण्यः। प्रा॒दुद्व॑वति
सोम॒ग्रहैः। अ॒मुमे॒व तैर्लो॒कम॑भिज॑यति। प्र॒त्यङ्ख॑सुराग्र॒हैः।

इ॒ममे॒व तैर्लो॒कम॒भिज॑यति। प्रति॑ष्ठन्ति सोम॒ग्रहैः। याव॑दे॒व
स॒त्यम्। तेन॑ सू॒यते। वा॒ज॒सृ॒ज्यः सुरा॑ग्र॒हान् ह॑रन्ति।
अनृ॑तेनै॒व वि॒श॒ꣳ स॒ꣳसृ॑जति। हि॒र॒ण्य॒पा॒त्रं म॒धोः पूर्णं॑ द॒दाति।
म॒ध॒व्योऽसा॑नीति। ए॒क॒धा ब्र॑ह्मण॒ उप॑ हरति। ए॒क॒धैव
यज॑मान॒ आयु॑स्तेजो॒ दधा॑ति॥ २१॥

आत्वाऽवरुन्धे सोमः शर्मलं यत्सुरा ह्यस्येनं व्यतिषजति व्यावर्तयति सृजति चत्वारि च॥३॥ [३]

ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। नाग्नि॑ष्टो॒मो नो॒क्थ्यः॑। न षोड॑शी
नाति॑रा॒त्रः। अथ॑ कस्मा॑द्वाज॒पेये॑ सर्वे॑ यज्ञ॒कृत॑वोऽव॑रुध्यन्त
इति॑। प॒शुभि॑रिति॒ ब्रूयात्। आग्ने॑यं प॒शुमा॑ल॒भते। अग्नि॑ष्टो॒ममे॒व
तेना॑वरुन्धे। ऐ॒न्द्रा॒ग्नेनो॒क्थ्यम्। ऐ॒न्द्रेण॑ षोड॒शिनः॑ स्तो॒त्रम्।
सा॒र॒स्व॒त्याऽति॑रा॒त्रम्॥ २२॥

मा॒रु॒त्या बृ॑हतः स्तो॒त्रम्। ए॒ताव॑न्तो॒ वै य॑ज्ञ॒कृत॑वः।
तान्प॒शुभि॑रे॒वावरु॑न्धे। आ॒त्मान॑मे॒व स्पृ॑णोत्यग्नि॑ष्टो॒मेन॑।
प्रा॒णा॒पा॒नावु॑क्थ्येन। वी॒र्य॑ꣳ षोड॒शिनः॑ स्तो॒त्रेण॑।
वाच॑मति॒रात्रे॑ण। प्र॒जां बृ॑हतः स्तो॒त्रेण॑। इ॒ममे॒व
लो॒कम॒भिज॑यत्यग्नि॑ष्टो॒मेन॑। अ॒न्तरि॑क्षमु॒क्थ्येन॑॥ २३॥

सु॒व॒र्गं लो॒कꣳ षोड॑शिनः स्तो॒त्रेण॑। दे॒व॒याना॑ने॒व प॑थ
आ॒रो॒ह॒त्यति॑रा॒त्रेण॑। ना॒कꣳ रो॒हति॑ बृहतः स्तो॒त्रेण॑। तेज॑
ए॒वा॒त्म॒न्ध॑त्त आग्ने॑येन॒ प॒शुना॑। ओ॒जो ब॑ल॒मैन्द्रा॒ग्नेन॑।
इ॒न्द्रि॒यमै॒न्द्रेण॑। वाच॑ꣳ सा॒र॒स्व॒त्या। उ॒भावे॒व दे॒वलो॑कं
च॑ मनुष्यलो॒कं चा॒भिज॑यति मा॒रु॒त्या व॒शया॑। स॒प्त॒देश॑

प्राजापत्यान्पशूनालभते। सप्तदशः प्रजापतिः॥२४॥

प्रजापतेरास्यै। श्यामा एकरूपा भवन्ति। एवमिव हि प्रजापतिः समृद्धौ। तान्पर्यग्निकृतानुत्सृजति। मरुतो यज्ञमजिघांसन्प्रजापतेः। तेभ्य एतां मारुतीं वशामालभत। तथैवैनानंशमयत्। मारुत्या प्रचर्य। एतान्संज्ञपयेत्। मरुत एव शमयित्वा॥२५॥

एतैः प्रचरति। यज्ञस्याघाताय। एकधा वृषा जुहोति। एकदेवत्या हि। एते। अथो एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। नैवारेण सप्तदशशरावेणैतर्हि प्रचरति। एतत्पुरोडाशा ह्येते। अथो पशूनामेव छिद्रमपि दधाति। सारस्वत्योत्तमया प्रचरति। वाग्वै सरस्वती। तस्मात्प्राणानां वागुत्तमा। अथो प्रजापतावेव यज्ञं प्रतिष्ठापयति। प्रजापतिरर्हि वाक्। अपन्नदती भवति। तस्मान्मनुष्याः सर्वाव्यञ्चं वदन्ति॥२६॥

अतिरात्रमन्तरिक्षमुक्थ्येन प्रजापतिः शमयित्वोत्तमया प्रचरति षट् च॥४॥ [४]

सावित्रं जुहोति कर्मणःकर्मणः पुरस्तात्। कस्तद्वेदेत्याहुः। यद्वाजपेयस्य पूर्वं यदपरमिति। सवितृप्रसूत एव यथापूर्वं कर्माणि करोति। सवनेसवने जुहोति। आक्रमणमेव तत्सेतुं यजमानः कुरुते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। वाचस्पतिर्वाचमद्य स्वदाति न इत्याह। वाग्वै देवानां पुराऽन्नमासीत्। वाचमेवास्मा अन्नं स्वदयति॥२७॥

इन्द्रस्य॑ वज्रोऽसि॑ वार्त्रघ्न॑ इति॑ रथमुपावहरति॑ विजित्यै॑।
 वाजस्य॑ नु प्रसवे॑ मातरं॑ महीमित्याह॑। यच्चैवेयम्।
 यच्चास्यामधि॑। तदेवावरुन्धे॑। अथो तस्मिन्नेवोभयेऽभिषिच्यते॑।
 अप्स्वन्तरमृतमप्सु॑ भेषजमित्यश्वान्प- ल्पूलयति॑। अप्सु
 वा अश्वस्य॑ तृतीयं॑ प्रविष्टम्। तदनुवेनन्ववप्लवते॑। यदप्सु
 पल्पूलयति॑॥ २८॥

यदेवास्याप्सु॑ प्रविष्टम्। तदेवावरुन्धे॑। बहु॑ वा अश्वोऽमेध्यमुपगच्छति॑।
 यदप्सु॑ पल्पूलयति॑। मेध्यानेवैनान्करोति॑। वायुर्वा॑ त्वा मनुर्वा॑
 त्वेत्याह॑। एता॑ वा एतं देवता॑ अग्रे॑ अश्वमयुञ्जन्। ताभिरेवैनान्
 युनक्ति॑। सवस्योज्जित्यै॑। यजुषा॑ युनक्ति॑ व्यावृत्त्यै॑॥ २९॥

अपानपादाशुहेमन्निति॑ संमार्ष्टि॑। मेध्यानेवैनान्करोति॑।
 अथो स्तौत्येवैनानाजिः॑ संरिष्यतः॑। विष्णुक्रुमान्क्रमते॑।
 विष्णुरेव॑ भूत्वेमाल्लोकानभिजयति॑। वैश्वदेवो॑ वै रथः॑।
 अङ्गौ॑ न्यङ्गावभितो॑ रथं॑ यावित्याह॑। या एव॑ देवता॑
 रथे॑ प्रविष्टाः। ताभ्यं॑ एव॑ नमस्करोति॑। आत्मनोऽनार्त्यै॑।
 अशमरथम्भावुकोऽस्य॑ रथो॑ भवति॑। य एवं॑ वेद॑॥ ३०॥

स्वदयति॑ पल्पूलयति॑ व्यावृत्त्या॑ अनार्त्यै॑ द्वे च॑॥ ५॥

[५]

देवस्याह॑ संवितुः॑ प्रसवे॑ बृहस्पतिना॑ वाजजिता॑ वाजं॑
 जेषमित्याह॑। सवितृप्रसूत॑ एव॑ ब्रह्मणा॑ वाजमुञ्जयति॑।
 देवस्याह॑ संवितुः॑ प्रसवे॑ बृहस्पतिना॑ वाजजिता॑ वर्षिष्ठं॑

नाकः॑ रुहेय॒मित्या॑ह। स॒वि॒तृ॒प्र॒सू॒त ए॒व ब्र॒ह्म॒णा व॒र्षि॑ष्ठं
नाकः॑ रो॒हति॑। चा॒त्वा॒ले रथ॑च॒क्रं नि॒र्मि॒तः रो॒हति॑। अतो॒ वा
अङ्गि॑रस उत्त॒माः सु॒व॒र्गं लो॒कमा॑यन्। सा॒क्षादे॒व यज॑मानः
सु॒व॒र्गं लो॒कमे॑ति। आ॒वेष्ट॑यति। वज्रो॒ वै रथः॑। वज्रेणै॒व
दि॒शोऽभि॑जयति॥ ३१॥

वा॒जिना॑ः॒ सामं॑ गा॒यते॑। अन्नं॒ वै वाजः॑। अन्नमे॒वाव॑रुन्धे।
वा॒चो व॒र्ष्म दे॒वेभ्यो॑ऽपा॒क्राम॑त्। तद्व॒न॒स्पती॒न्प्रावि॑शत्। सैषा
वा॒ग्व॒न॒स्पति॑षु वदति। या दु॒न्दु॒भौ। तस्मा॑द्दु॒न्दुभिः॑ सर्वा
वा॒चोऽति॑वदति। दु॒न्दुभी॑न्त्स॒माघ्न॑न्ति। प॒र॒मा वा ए॒षा
वाक्॥ ३२॥

या दु॒न्दु॒भौ। प॒र॒मयै॒व वा॒चाऽव॑रां वा॒चम॑वरुन्धे। अथो॒ वा॒च
ए॒व व॒र्ष्म यज॑मानोऽव॑रुन्धे। इन्द्रा॒य वाचं॑ वद॒तेन्द्रं॑ वाजं
जा॒पय॑तेन्द्रो वाजं॑मजयि॒दित्या॑ह। ए॒ष वा ए॒तर्हीन्द्रः॑। यो
यज॑ते। यज॑मान ए॒व वाज॑मु॒ञ्जय॑ति। स॒प्तद॑श प्र॒व्या॒धाना॒जिं
धा॑वन्ति। स॒प्तद॑शः॒ स्तो॒त्रं भ॑वति। स॒प्तद॑शसप्तदश
दी॒यन्ते॥ ३३॥

स॒प्तद॑शः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑। अ॒र्वाऽसि॑ स॒प्तिर॑सि
वा॒ज्यंसी॑त्याह। अ॒ग्नि॒र्वा अ॒र्वा। वा॒युः स॒प्तिः। आ॒दि॒त्यो
वा॒जी। ए॒ताभि॑रे॒वास्मै॑ दे॒वता॑भिर्दे॒वर॑थं यु॒नक्ति॑। प्र॒ष्टि॒वा॒हि॒नं
यु॒नक्ति॑। प्र॒ष्टि॒वा॒ही वै दे॒वर॑थः। दे॒वर॑थमे॒वास्मै॑ यु॒नक्ति॥ ३४॥

वाजिनो वाजं धावतु काष्ठां गच्छतेत्याह। सुवर्गो वै लोकः
काष्ठां। सुवर्गमेव लोकं यन्ति। सुवर्गं वा एते लोकं
यन्ति। य आजिं धावन्ति। प्राश्चो धावन्ति। प्राडिव हि
सुवर्गो लोकः। चतसृभिरनु मन्त्रयते। चत्वारि छन्दांसि।
छन्दोभिरेवैनान्तसुवर्गं लोकं गमयति॥ ३५॥

प्र वा एतेऽस्माल्लोकाच्चवन्ते। य आजिं धावन्ति। उदंश्च
आवर्तन्ते। अस्मादेव तेन लोकान्नयन्ति। रथविमोचनीयं
जुहोति प्रतिष्ठित्यै। आ मा वाजस्य प्रसवो जंगम्यादित्याह।
अन्नं वै वाजः। अन्नमेवावरुन्धे। यथालोकं वा एत उञ्जयन्ति।
य आजिं धावन्ति॥ ३६॥

कृष्णलंकृष्णलं वाजसृङ्घः प्रयच्छति। यमेव ते वाजं
लोकमुञ्जयन्ति। तं परिक्रीयावरुन्धे। एकधा ब्रह्मण उपहरति।
एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। देवा वा ओषधीष्वजिमयुः।
ता बृहस्पतिरुदजयत्। स नीवारान्निरवृणीत। तन्नीवाराणां
नीवारत्वम्। नैवारश्चरुर्भवति॥ ३७॥

एतद्वै देवानां परममन्नम्। यन्नीवाराः। परमेणैवास्मां
अन्नाद्येनावरमन्नाद्यमवरुन्धे। सप्तदशशरावो भवति।
सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। क्षीरे भवति।
रुचमेवास्मिन्दधाति। सर्पिष्वान्भवति मेध्यत्वाय।
बारुहस्पत्यो वा एष देवतया॥ ३८॥

यो वाजपेयेन यजते। बार्हस्पत्य एष चरुः।
 अश्वान्सरिष्यतः ससुषश्चाव घ्रापयति। यमेव ते वाजं
 लोकमुञ्जयन्ति। तमेवावरुन्धे। अजीजिपत वनस्पतय इन्द्रं
 वाजं विमुच्यध्वमिति दुन्दुभीन् विमुञ्चति। यमेव ते वाजं
 लोकमिन्द्रियं दुन्दुभय उञ्जयन्ति। तमेवावरुन्धे॥३९॥

अभिजयति वा एषा वाग्दीयन्तेऽस्मै युनक्ति गमयति य अजिं धावन्ति भवति देवतयाऽष्टौ च॥६॥

[६]

तार्प्यं यजमानं परिधापयति। यज्ञो वै तार्प्यम्।
 यज्ञेनैवैनं समर्धयति। दर्भमयं परिधापयति। पुवित्रं
 वै दर्भाः। पुनात्येवैनम्। वाजं वा एषोऽवरुरुत्सते। यो
 वाजपेयेन यजते। ओषधयः खलु वै वाजः। यद्दर्भमयं
 परिधापयति॥४०॥

वाजस्यावरुद्धौ। जाय एहि सुवो रोहावेत्याह। पत्निया एवैष
 यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्यै। सप्तदशारत्निर्यूपो भवति।
 सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। तूपरश्चतुरश्रिर्भवति।
 गौधूमं चषालम्। न वा एते ब्रीहयो न यवाः। यद्गोधूमाः॥४१॥

एवमिव हि प्रजापतिः समृद्धौ। अथो अमुमेवास्मै
 लोकमन्नवन्तं करोति। वासोभिर्वेष्टयति। एष वै यजमानः।
 यद्यूपः। सर्वदेवत्यं वासः। सर्वाभिरेवैनं देवताभिः समर्धयति।
 अथो आक्रमणमेव तत्सेतुं यजमानः कुरुते। सुवर्गस्य

लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै। द्वा॒द॒श वा॒जप्र॒स॒वीया॑नि जुहोति॥४२॥

द्वा॒द॒श मा॒साः सं॒वत्स॒रः। सं॒वत्स॒रमे॒व प्री॑णाति। अथो॑
सं॒वत्स॒रमे॒वास्मा॒ उप॑दधाति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै।
द॒शभिः॑ क॒ल्पै रो॑हति। न॒व वै पु॒रु॒षे प्रा॒णाः। नाभि॑र्द॒शमी॑।
प्रा॒णाने॒व य॑था॒स्थानं॑ क॒ल्पयि॑त्वा। सु॒व॒र्गं लो॒कमे॑ति। ए॒ताव॑द्वै
पु॒रु॒षस्य॒ स्वम्॥४३॥

याव॑त्प्रा॒णाः। याव॑द्दे॒वास्या॑स्ति। तेन॑ स॒ह सु॒व॒र्गं लो॒कमे॑ति।
सु॒व॒र्दे॒वाः अ॑ग॒न्मे॒त्याह॑। सु॒व॒र्गमे॒व लो॒कमे॑ति। अ॒मृता॑
अ॒भूमे॒त्याह॑। अ॒मृत॑मि॒व हि सु॒व॒र्गो लो॒कः। प्र॒जाप॑तेः प्र॒जा
अ॒भूमे॒त्याह॑। प्रा॒जाप॑त्यो वा अ॒यं लो॒कः। अ॒स्मादे॒व तेन॑
लो॒कात्रै॑ति॥४४॥

सम॑हं प्र॒जया॒ सं मया॑ प्र॒जेत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॒मा शा॑स्ते।
आ॒स॒पु॒टैर्घ॑न्ति। अ॒न्नं वा इ॒यम्। अ॒न्नाद्यै॑नै॒वैन॑ः॒ सम॑र्धयन्ति।
ऊ॒षैर्घ॑न्ति। ए॒ते हि सा॒क्षाद॒न्नम्। यदू॒षाः। सा॒क्षादे॒वैन॑म॒न्नाद्यै॑न॒
सम॑र्धयन्ति। पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यञ्च॑ घ॒न्ति॥४५॥

पु॒रस्ता॑द्धि प्र॒तीची॑न॒मन्न॑म॒द्यतै॑। शी॒र॒ष॒तो घ॑न्ति। शी॒र॒ष॒तो
ह्य॒न्नम॑द्यतै॑। दि॒ग्भ्यो घ॑न्ति। दि॒ग्भ्य ए॒वास्मा॑ अ॒न्नाद्य॑म॒वरु॑न्धते।
ई॒श्वरो॑ वा ए॒ष परा॑ङ्मु॒दघः॑। यो यू॒पः॒ रोह॑ति।
हि॒र॒ण्यम॑ध्य॒वरो॑हति। अ॒मृतं॒ वै हि॒र॒ण्यम्। अ॒मृत॑ः
सु॒व॒र्गो लो॒कः॥४६॥

अमृतं एव सुवर्गे लोके प्रतितिष्ठति। शतमानं भवति।
 शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति।
 पुष्ट्यै वा एतद्रूपम्। यदजा। त्रिः संवत्सरस्यान्यान्पशून्परि-
 प्रजायते। बस्ताजिनमध्यव रोहति। पुष्ट्यामेव प्रजनने
 प्रतितिष्ठति॥४७॥

परिधापयन्ति गोधूमां जुहोति स्वं नैति प्रत्यञ्चं घ्नन्ति लोको नवं च॥७॥ [७]

सप्तान्नहोमाञ्जुहोति। सप्त वा अन्नानि। यावन्त्येवान्नानि।
 तान्येवावरुन्धे। सप्त ग्राम्या ओषधयः। सप्तारण्याः।
 उभयीषामवरुद्धौ। अन्नस्यान्नस्य जुहोति। अन्नस्यान्नस्यावरुद्धौ।
 यद्वाजपेययाज्यनवरुद्धस्याश्रीयात्॥४८॥

अवरुद्धेन व्युद्धेत। सर्वस्य समवदायं जुहोति।
 अनवरुद्धस्यावरुद्धौ। औदुम्बरेण सुवेणं जुहोति।
 ऊर्वा अन्नमुदुम्बरः। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ।
 देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह। सवितृप्रसूत एवैनं
 ब्रह्मणा देवताभिरभिषिञ्चति। अन्नस्यान्नस्याभिषिञ्चति।
 अन्नस्यान्नस्यावरुद्धौ॥४९॥

पुरस्तात्प्रत्यञ्चमभिषिञ्चति। पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यते।
 शीर्षतोऽभिषिञ्चति। शीर्षतो ह्यन्नमद्यते। आ मुखादन्ववस्त्रावयति।
 मुखत एवास्मा अन्नाद्यं दधाति। अग्नेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह।
 एष वा अग्नेः सवः। तेनैवैनमभिषिञ्चति। इन्द्रस्य त्वा
 साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह॥५०॥

इन्द्रियमेवास्मिन्नेतेन दधाति। बृहस्पतेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्य
 ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवेनमभिषिञ्चति।
 सोमग्रहाऽश्वावदानीयानि चत्विग्भ्य उपहरन्ति। अमुमेव
 तैर्लोकमन्नवन्तं करोति। सुराग्रहाऽश्वावदानीयानि च
 वाजसृद्धः। इममेव तैर्लोकमन्नवन्तं करोति। अथो
 उभयीष्वेवाभिषिञ्च्यते। विमाथं कुर्वते वाजसृतः॥५१॥

इन्द्रियस्यावरुद्धौ। अनिरुक्ताभिः प्रातः सवने स्तुवते।
 अनिरुक्तः प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। वाजवतीभिर्माध्यन्दिने।
 अन्नं वै वाजः। अन्नमेवावरुद्धे। शिपिविष्टवतीभिस्तृतीयसवने।
 यज्ञो वै विष्णुः। पशवः शिपिः। यज्ञ एव पशुषु प्रति तिष्ठति।
 बृहदन्त्यं भवति। अन्तमेवेनऽश्रियै गमयति॥५२॥

अश्रीयादन्नस्यान्नस्यावरुद्धा इन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह वाजसृतः शिपिस्त्रीणि च॥८॥

नृषदं त्वेत्याह। प्रजा वै नृन्। प्रजानामेवैतेन सूयते।
 द्रुषदमित्याह। वनस्पतयो वै द्रु। वनस्पतीनामेवैतेन सूयते।
 भुवनसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति। भुवनमगन्निति
 वै तमाहुः। भुवनमेवैतेन गच्छति॥५३॥

अप्सुषदं त्वा घृतसदमित्याह। अपामेवैतेन घृतस्य
 सूयते। व्योमसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति।
 व्योमागन्निति वै तमाहुः। व्योमेवैतेन गच्छति। पृथिविषदं
 त्वाऽन्तरिक्षसदमित्याह। एषामेवैतेन लोकानां सूयते।
 तस्माद्वाजपेययाजी न कंचन प्रत्यवरोहति। अपीव हि

देवतांना९ सूयते॥५४॥

नाकसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति। नाकमगन्निति वै तमाहुः। नाकमेवैतेन गच्छति। ये ग्रहाः पञ्चजनीना इत्याह। पञ्चजनानामेवैतेन सूयते। अपा९ रसमुद्वयसमित्याह। अपामेवैतेन रसस्य सूयते। सूर्यरश्मि९ समाभृतमित्याह सशुक्रत्वाय॥५५॥

गच्छति सूयते नव च॥९॥ [९]

इन्द्रो वृत्र९ हत्वा। असुरान्पराभाव्य। सोऽमावास्यां प्रत्यागच्छत्। ते पितरः पूर्वद्युरागच्छन्। पितृन् यज्ञोऽगच्छत्। तं देवाः पुनरयाचन्त। तमेभ्यो न पुनरददुः। तेऽब्रुवन्वरं वृणामहे। अथ वः पुनर्दास्यामः। अस्मभ्यमेव पूर्वद्युः क्रियाता इति॥५६॥

तमेभ्यः पुनरददुः। तस्मात्पितृभ्यः पूर्वद्युः क्रियते। यत्पितृभ्यः पूर्वद्युः करोति। पितृभ्य एव तद्यज्ञं निष्क्रीय यजमानः प्रतनुते। सोमाय पितृपीताय स्वधा नम इत्याह। पितुरेवाधि सोमपीथमवरुन्धे। न हि पिता प्रमीयमाण आहृष सोमपीथ इति। इन्द्रियं वै सोमपीथः। इन्द्रियमेव सोमपीथमवरुन्धे। तेनेन्द्रियेण द्वितीयां जायामभ्यश्रुते॥५७॥

एतद्वै ब्राह्मणं पुरा वाजवश्रवसा विदामक्रन्। तस्मात्ते द्वेद्वे जाये अभ्याक्षता। य एवं वेद। अभि द्वितीयां

जा॒याम॑श्रुते। अ॒ग्रये॑ कव्य॒वाह॑नाय स्व॒धा नम॑ इत्या॒ह।
य ए॒व पि॑तृ॒णाम॒ग्निः। तं प्री॑णाति। तिस्र॑ आहु॒तीर्जु॑होति।
त्रि॒र्निद॑धाति। ष॒द्वंप॑द्यन्ते॥५८॥

ष॒ड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तूने॒व प्री॑णाति। तूष्णीं॑ मे॒क्ष॑ण॒माद॑धाति।
अस्ति॑ वा॒ हि ष॒ष्ठ ऋ॒तुर्न वा॑। दे॒वान् वै पि॑तृन्प्री॒तान्। म॒नुष्याः॑
पि॒तरोऽनु॑ प्रपि॑पते। तिस्र॑ आहु॒तीर्जु॑होति। त्रि॒र्निद॑धाति।
ष॒द्वंप॑द्यन्ते। ष॒ड्वा ऋ॒तवः॑॥५९॥

ऋ॒तवः॑ खलु॒ वै दे॒वाः पि॒तरः॑। ऋ॒तूने॒व दे॒वान्पि॑तृन्प्री॒णाति।
तान्प्री॑तान्। म॒नुष्याः॑ पि॒तरोऽनु॑ प्रपि॑पते। स॒कृदा॑च्छि॒न्नं
ब॒र्हिर्भव॑ति। स॒कृदि॑व॒ हि पि॒तरः॑। त्रि॒र्निद॑धाति। तृती॒ये वा
इ॒तो लो॒के पि॒तरः॑। ताने॒व प्री॑णाति। परा॒डाव॑र्तते॥६०॥

ह्री॒का हि पि॒तरः॑। ओष्म॑णो॒ व्यावृ॑त् उपा॒स्ते। ऊ॒ष्मभा॑गा॒ हि
पि॒तरः॑। ब्र॒ह्मवा॑दि॒नो वद॑न्ति। प्राश्या (3) न्न प्राश्या (3)
मि॒ति। यत्प्रा॑श्नीयात्। ज॒न्यम॑न्नम॒द्यात्। प्र॒मायु॑कः स्यात्। यन्न
प्रा॑श्नीयात्। अ॒ह॒विः स्यात्॥६१॥

पि॒तृभ्य॑ आ॒वृ॒श्चेत॑। अ॒व॒घ्रेय॑मे॒व। तन्ने॒व प्रा॑शितं॒ नेवाप्रा॑शितम्।
वी॒रं वा॒ वै पि॒तरः॑ प्र॒यन्तो॑ ह॒रन्ति॑। वी॒रं वा॑ द॒दति॑। द॒शां
छि॒नन्ति॑। ह॒रण॑भागा॒ हि पि॒तरः॑। पि॒तृने॒व नि॒रव॑दयते। उत्त॑र
आयु॑षि॒ लोमं॑ छि॒न्दीत॑। पि॒तृणा॑५ ह्ये॒तर॑हि॒ नेदी॑यः॥६२॥

नम॑स्करोति। न॒म॒स्का॒रो हि पि॑तृ॒णाम्। नमो॑ वः पि॒तरो
रसा॑य। नमो॑ वः पि॒तरः॑ शुष्मा॑य। नमो॑ वः पि॒तरो जी॒वाय॑।

नमो॑ वः पि॒तरः स्व॒धायै॑। नमो॑ वः पि॒तरो म॒न्यवै॑। नमो॑ वः
 पि॒तरो घो॒राय॑। पि॒तरो नमो॑ वः। य ए॒तस्मिँल्लो॒के स्थ॥६३॥
 युष्मा॑स्तेऽनु॑। ये॑ऽस्मिँल्लो॒के। मां तेऽनु॑। य ए॒तस्मिँल्लो॒के
 स्थ। यूयं॑ तेषां॒ वसि॑ष्ठो भूयास्त। ये॑ऽस्मिँल्लो॒के। अ॒हं तेषां॒
 वसि॑ष्ठो भूयास॒मित्या॑ह। वसि॑ष्ठः स॒मानानां॑ भवति। य ए॒वं
 वि॒द्वान्पि॒तृभ्यः॑ क॒रोति॑। ए॒ष वै म॑नु॒ष्याणां॑ य॒ज्ञः॥६४॥

दे॒वानां॒ वा इ॒तरे य॒ज्ञाः। तेन॒ वा ए॒तत्पि॑तृलो॒के च॑रति।
 यत्पि॑तृभ्यः॑ क॒रोति॑। स ई॒श्वरः॑ प्रमे॒तोः। प्रा॒जाप॑त्यय॒र्चा
 पुन॑रैति॑। य॒ज्ञो वै प्र॒जाप॑तिः। य॒ज्ञेनै॒व स॒ह पुन॑रैति॑।
 न प्र॒मायु॑को भवति। पि॒तृलो॒के वा ए॒तद्य॑ज॒मानश्च॑रति।
 यत्पि॑तृभ्यः॑ क॒रोति॑। स ई॒श्वर आ॒र्तिमा॑र्तोः। प्र॒जाप॑ति॒स्त्वावैनं॑
 तत् उ॒न्नैतु॑म॒र्हतीत्या॑हुः। यत्प्रा॑जाप॒त्यय॒र्चा पुन॑रैति॑।
 प्र॒जाप॑तिरे॒वैनं॑ तत् उ॒न्नय॑ति। ना॒र्तिमा॑च्छति॒ यज॑मानः॥६५॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

उभये वा एते प्रजापतेरध्यसृज्यन्त। देवाश्चासुराश्च। तान्न व्यजानात्। इमेऽन्य इमेऽन्य इति। स देवान्ऽशूनकरोत्। तान्भ्यषुणोत्। तान्पवित्रेणापुनात्। तान्प्रस्तात्पवित्रस्य व्यगृह्णात्। ते ग्रहा अभवन्। तद्ग्रहाणां ग्रहत्वम्॥१॥

देवता वा एता यजमानस्य गृहे गृह्यन्ते। यद्ग्रहाः। विदुरेन देवाः। यस्यैवं विदुषं एते ग्रहा गृह्यन्ते। एषा वै सोमस्याहुतिः। यदुपाऽशुः। सोमेन देवाऽस्तर्पयाणीति खलु वै सोमेन यजते। यदुपाऽशुं जुहोति। सोमेनैव तद्देवाऽस्तर्पयति। यद्ग्रहा जुहोति॥२॥

देवा एव तद्देवान्गच्छन्ति। यच्चमसां जुहोति। तेनैवानुरूपेण यजमानः सुवर्गं लोकमेति। किं न्वेतदग्रं आसीदित्याहुः। यत्पात्राणीति। इयं वा एतदग्रं आसीत्। मृन्मयानि वा एतान्यासन्। तैर्देवा न व्यावृतमगच्छन्। त एतानि दारुमयाणि पात्राण्यपश्यन्। तान्यकुर्वत॥३॥

तैर्वै ते व्यावृतमगच्छन्। यद्दारुमयाणि पात्राणि भवन्ति। व्यावृतमेव तैर्यजमानो गच्छति। यानि दारुमयाणि पात्राणि भवन्ति। अमुमेव तैर्लोकमभिजयति। यानि मृन्मयानि। इममेव तैर्लोकमभिजयति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। काश्चतस्रः स्थालीर्वायव्याः सोमग्रहणीरिति। देवा वै पृश्निमदुहन्॥४॥

तस्यां ए॒ते स्तनां॑ आसन्। इ॒यं वै पृ॒श्निः। तामा॑दि॒त्या
आ॑दि॒त्य॒स्था॒ल्या च॑तु॒ष्पदः॑ प॒शून् दु॑हन्। यदा॑दि॒त्य॒स्था॒ली
भ॑वति। च॒तु॒ष्पद॑ ए॒व तया॑ प॒शून् यज॑मान इ॒मां दु॑हे।
तामिन्द्र॑ उ॒क्थ्य॒स्था॒ल्येन्द्रि॒यम॑दुहत्। यदु॑क्थ्य॒स्था॒ली भ॑वति।
इन्द्रि॒यमे॒व तया॑ यज॑मान इ॒मां दु॑हे। तां वि॒श्वे दे॒वा
आ॑ग्रयण॒स्था॒ल्योर्ज॑मदुहन्। यदा॑ग्रयण॒स्था॒ली भ॑वति॥५॥

ऊ॒र्जमे॒व तया॑ यज॑मान इ॒मां दु॑हे। तां म॑नु॒ष्या
ध्रु॒व॒स्था॒ल्याऽऽयु॑रदुहन्। यद्ध्रु॑व॒स्था॒ली भ॑वति। आ॒युरे॒व तया॑
यज॑मान इ॒मां दु॑हे। स्था॒ल्या गृ॒ह्णाति॑। वा॒य॒व्येन॑ जुहोति।
तस्मा॑दन्येन॒ पात्रे॑ण प॒शून् दु॑हन्ति। अ॒न्येन॒ प्रति॑गृह्णन्ति। अथो॑
व्या॒वृ॒तमे॒व तद्यज॑मानो गच्छति॥६॥

ग्र॒हत्वं ग्र॒हो जु॒होत्य॑ कुर्वतादुहन्नाग्रयण॒स्था॒ली भ॑वति॒ नव॑ च॥१॥ ————— [१]

यु॒वः सु॒राम॑म॒श्विना॑। नमु॑चा॒वासुरे॑ स॒चा। वि॒पि॒पा॒ना
शु॒भ॒स्पती॑। इन्द्रं॒ कर्म॑ स्वा॒वत॑म्। पु॒त्रमि॑व पि॒तरा॑व॒श्विनो॒भा।
इन्द्रा॑व॒तं कर्म॑णा द॒सना॑भिः। यत्सु॒रामं॑ व्य॒पिबुः॑ श॒चीभिः॑।
सर॑स्वती त्वा मघ॒वन्नभी॑ष्णात्। अहा॑व्यग्रे ह॒विरा॒स्येते॑।
सु॒चीव॑ घृ॒तं च॒मू इ॒व सोमः॑॥७॥

वा॒ज॒सनि॑ः र॒यिम॒स्मे सु॒वीर॑म्। प्र॒श॒स्तं धै॑हि य॒शसं॑
बृ॒हन्त॑म्। यस्मि॒न्नश्वा॑स ऋष॒भास॑ उ॒क्षणः॑। व॒शा मे॒षा
अ॒वसृ॑ष्टास॒ आहु॑ताः। की॒ला॒ल॒पे सोम॑पृ॒ष्ठाय॑ वे॒धसे॑। ह॒दा

म॒तिं ज॑नय॒ चारु॑म॒ग्रयै॑। नाना॒ हि वा॑ दे॒वहि॑त॒ः स॒दो मि॑तम्।
मा स॒ः सृ॑क्षा॒थां पर॑मे व्यो॒मन्। सुरा॒ त्वमसि॑ शु॒ष्मिणी॒ सोम॑
ए॒षः। मा मा॑ हि॒ः सीः॒ स्वां योनि॑मावि॒शन्॥८॥

यदत्र॑ शि॒ष्टः र॒सिनः॑ सु॒तस्य॑। यदिन्द्रो॑ अपि॒ब॒च्छची॑भिः। अ॒हं
तद॑स्य॒ मन॑सा शि॒वेन॑। सोम॒ः राजा॑नमि॒ह भ॑क्षयामि। द्वे स्मृ॒ती
अ॑श्रृणवं पि॒तृणाम्। अ॒हं दे॒वाना॑मु॒त म॒र्त्याना॑म्। ताभ्या॑मि॒दं
विश्वं॑ भुव॑न॒ः समै॑ति। अ॒न्तरा॑ पूर्॒वमप॑रं च के॒तुम्। यस्ते॑ दे॒व
वरु॑ण गाय॒त्रछ॑न्दाः पाशः॑। तं तं ए॒तेना॑व॒ यजे॥९॥

यस्ते॑ दे॒व वरु॑ण त्रि॒ष्टुप्छ॑न्दाः पाशः॑। तं तं ए॒तेना॑व॒ यजे। यस्ते॑
दे॒व वरु॑ण जग॑तीछन्दाः पाशः॑। तं तं ए॒तेना॑व॒ यजे। सोमो॑ वा
ए॒तस्य॑ रा॒ज्यमा॑द॒त्ते। यो राजा॑ स॒त्राज्यो॑ वा सोमै॑न॒ यज॑ते।
दे॒वसु॒वामे॒तानि॑ ह॒वीःषि॑ भवन्ति। ए॒ताव॑न्तो॒ वै दे॒वाना॑ः
स॒वाः। त ए॒वास्मै॑ स॒वान्प्रय॑च्छन्ति। त ए॒नं पुनः॑ सुवन्ते
रा॒ज्याय॑। दे॒वसू॑ राजा॑ भवति॥१०॥

सोमं आविशन् यजे राज्यायैकं च॥२॥ [२]

उद॑स्थाद्दे॒व्यदि॑तिर्वि॒श्वरू॑पी। आयु॑र्य॒ज्ञप॑तावधात्। इन्द्रा॑य
कृ॒ण्वती॑ भा॒गम्। मि॒त्राय॑ वरु॒णाय॑ च। इ॒यं वा
अ॑ग्नि॒होत्री॑। इ॒यं वा ए॒तस्य॑ नि॒षीद॑ति। यस्या॑ग्नि॒होत्री॑
नि॒षीद॑ति। तामु॒त्थाप॑येत्। उद॑स्थाद्दे॒व्यदि॑तिरि॒ति। इ॒यं वै
दे॒व्यदि॑तिः॥११॥

इ॒मामे॒वास्मा॑ उ॒त्थाप॑यति। आयु॑र्य॒ज्ञप॑तावधा॒दित्या॑ह।

आयुरे॒वास्मि॑न्दधाति। इन्द्रा॑य कृ॒ण्वती॑ भा॒गं मि॒त्राय॑
वरु॑णाय चेत्या॑ह। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्। अव॑र्ति॒ वा ए॒षैतस्य॑
पा॒प्मानं॑ प्र॒ति॒ख्याय॑ नि॒षीद॑ति। यस्या॑ग्नि॒होत्र्युप॑सृष्टा
नि॒षीद॑ति। तां दु॒ग्ध्वा ब्रा॑ह्म॒णाय॑ दद्यात्। यस्या॑न्नं नाद्यात्।
अव॑र्ति॒मेवास्मि॑न्पा॒प्मानं॑ प्र॒तिमु॑ञ्चति॥१२॥

दु॒ग्ध्वा द॑दाति। न ह्यदृ॑ष्टा दक्षि॑णा दी॒यते॑। पृथि॒वीं वा ए॒तस्य॑
पयः॑ प्रवि॑शति। यस्या॑ग्नि॒होत्रं॑ दु॒ह्यमा॑न॒ः॒ स्कन्द॑ति। यद॒द्य
दु॒ग्धं पृथि॒वीमस॑क्त। यदोष॑धीर॒प्यस॑र॒द्यदापः॑। पयो॑ गृ॒हेषु॑
पयो॑ अ॒घ्नियासु॑। पयो॑ व॒त्सेषु॑ पयो॑ अस्तु तन्मयी॑त्या॑ह।
पय॑ ए॒वात्म॑न्गृ॒हेषु॑ प॒शुषु॑ धत्ते। अ॒प उप॑सृजति॥१३॥

अ॒द्भिरे॒वैन॑दाप्रोति। यो वै य॒ज्ञस्यार्ते॑ नाना॑र्त॒ः स॒ सृज॑ति।
उ॒भे वै ते तर्ह्या॑र्च्छ॒तः। आ॑र्च्छ॒ति खलु॑ वा ए॒तद॑ग्नि॒होत्रम्।
यदु॒ह्यमा॑न॒ः॒ स्कन्द॑ति। यद॑भिदु॒ह्यात्। आ॒र्ते नाना॑र्तं य॒ज्ञस्य॑
स॒ सृजे॑त्। तदे॒व या॒दृक्की॒दृक्कं॑ होत॒व्यम्। अथा॒न्यां दु॒ग्ध्वा
पुन॑र्होत॒व्यम्। अना॑र्तेनै॒वार्तं॑ य॒ज्ञस्य॑ निष्क॑रोति॥१४॥

यद्यु॒द्धुत॑स्य॒ स्कन्दे॑त्। यत्ततोऽहु॑त्वा पुन॑रे॒यात्। य॒ज्ञं
वि॒च्छि॑न्ध्यात्। यत्र॒ स्कन्दे॑त्। तन्नि॒षद्य॑ पुन॑र्गृही॒यात्।
यत्रै॒व स्कन्द॑ति। तत् ए॒वैन॑त्पुन॑र्गृह्णाति। तदे॒व या॒दृक्की॒दृक्कं॑
होत॒व्यम्। अथा॒न्यां दु॒ग्ध्वा पुन॑र्होत॒व्यम्। अना॑र्तेनै॒वार्तं॑
य॒ज्ञस्य॑ निष्क॑रोति॥१५॥

वि वा ए॒तस्य॑ य॒ज्ञश्छि॑द्यते। यस्या॑ग्नि॒होत्रे॑ऽधि॒श्रिते॑ श्वाऽन्त॒रा
धाव॑ति। रु॒द्रः खलु॑ वा ए॒षः। यद॒ग्निः। यद्वा॑म॒न्वत्या॑
व॒र्तये॑त्। रु॒द्राय॑ प॒शूनपि॑ द॒ध्यात्। अ॒प॒शुर्य॑ज॒मानः॑ स्यात्।
यद॒पोऽन्व॑ति॒षि॒श्वेत्। अ॒ना॒द्यम॑ग्रे॒रापः॑। अ॒ना॒द्यम॑भ्या॒मपि॑
द॒ध्यात्। गा॒र्ह॒पत्या॑द्भ॒स्मा॒दाय॑। इ॒दं विष्णु॑र्विच॒क्रम॑ इति॑
वैष्ण॒व्यर्चा॑ऽऽह॒वनीया॑द्ध॒स्य॒नु॒द्र॒वेत्। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑।
य॒ज्ञेनै॒व य॒ज्ञः संत॑नोति। भ॒स्मना॑ प॒दमपि॑ व॒पति॑
शान्त्यै॑॥१६॥

वै देव्यदितिर्मुञ्चति सृजति करोति करोत्याभ्यामपि दध्यात् पञ्च च॥३॥ [३]

नि वा ए॒तस्या॑ह॒वनीयो॑ गा॒र्ह॒पत्यं॑ का॒मय॑ते। निगा॒र्ह॒पत्यं॑
आह॒वनीय॑म्। यस्या॑ग्नि॒मनु॑द्ध॒तः॒ सूर्यो॑ऽभि नि॒म्रोच॑ति। द॒र्भेण॑
हि॒रण्यं॑ प्र॒बद्धं॑ पु॒रस्ता॑द्धरेत्। अथा॑ग्निम्। अथा॑ग्नि॒होत्र॑म्।
यद्धि॒रण्यं॑ पु॒रस्ता॑द्धरति। ज्योति॒र्वै हि॒रण्य॑म्। ज्योति॒रे॒वैनं॑
पश्य॒नुद्ध॑रति। यद॒ग्निं पूर्वं॑ ह॒रत्य॑था॒ग्निहोत्र॑म्॥१७॥

भा॒ग॒धेये॑नै॒वैनं॑ प्र॒णय॑ति। ब्रा॒ह्म॒ण आ॑र्षे॒य उ॑द्धरेत्।
ब्रा॒ह्म॒णो वै सर्वा॑ दे॒वताः॑। सर्वा॑भिरे॒वैनं॑ दे॒वता॑भि॒रुद्ध॑रति।
अ॒ग्नि॒होत्र॑मु॒पसा॑द्यात॒मितो॑रासीत। व्र॒तमे॒व ह॒तम॑नु॒
म्रिय॑ते। अ॒न्तं वा ए॒ष आ॒त्मनो॑ गच्छति। यस्ता॑म्यति।
अ॒न्तमे॒ष य॒ज्ञस्य॑ गच्छति। यस्या॑ग्नि॒मनु॑द्ध॒तः॒ सूर्यो॑ऽभि
नि॒म्रोच॑ति॥१८॥

पुनः॑ स॒मन्य॑ जुहोति। अ॒न्ते॑नै॒वान्तं॑ य॒ज्ञस्य॑ निष्क॑रोति।

वरुणो वा एतस्य यज्ञं गृह्णाति। यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभि निम्रोचति। वारुणं चरुं निर्वपेत्। तेनैव यज्ञं निष्क्रीणीते। नि वा एतस्याहवनीयो गार्हपत्यं कामयते। नि गार्हपत्य आहवनीयम्। यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभ्युदेति। चतुर्गृहीतमाज्यं पुरस्ताद्धरेत्॥१९॥

अथाग्निम्। अथाग्निहोत्रम्। यदाज्यं पुरस्ताद्धरति। एतद्वा अग्नेः प्रियं धाम्। यदाज्यम्। प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयति। यदग्निं पूर्वं हरत्यथाग्निहोत्रम्। भागधेयेनैवैनं प्रणयति। ब्राह्मण आर्षेय उद्धरेत्। ब्राह्मणो वै सर्वा देवताः॥२०॥

सर्वाभिरेवैनं देवताभिरुद्धरति। परांची वा एतस्मै व्युच्छन्ती व्युच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभ्युदेति। उषाः केतुना जुषताम्। यज्ञं देवेभिरिन्वितम्। देवेभ्यो मधुमत्तम् स्वाहेति प्रत्यङ्घ्रिषद्याज्येन जुहुयात्। प्रतीचीमेवास्मै विवांसयति। अग्निहोत्रमुपसाद्यातमितोरासीत्। व्रतमेव हतमनु म्रियते। अन्तं वा एष आत्मनो गच्छति॥२१॥

यस्ताम्यति। अन्तमेष यज्ञस्य गच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभ्युदेति। पुनः समन्यं जुहोति। अन्तेनैवान्तं यज्ञस्य निष्करोति। मित्रो वा एतस्य यज्ञं गृह्णाति। यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभ्युदेति। मैत्रं चरुं निर्वपेत्। तेनैव यज्ञं निष्क्रीणीते। यस्याहवनीयेऽनुद्वाते गार्हपत्य उद्वायेत्॥२२॥

यदाहवनीयमनुद्वाप्य गार्हपत्यं मन्थेत्। विच्छिन्द्यात्।
 भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। यद्वै यज्ञस्य वास्तव्यं क्रियते। तदनु
 रुद्रोऽवचरति। यत्पूर्वमन्ववस्येत्। वास्तव्यमग्निमुपासीत।
 रुद्रोऽस्य पशून्धातुकः स्यात्। आहवनीयमुद्वाप्य। गार्हपत्यं
 मन्थेत्॥ २३॥

इतः प्रथमं जज्ञे अग्निः। स्वाद्योनेरधि जातवेदाः।
 स गायत्रिया त्रिष्टुभा जगत्या। देवेभ्यो हव्यं वहतु
 प्रजानन्निति। छन्दोभिरेवैनः स्वाद्योनेः प्रजनयति।
 गार्हपत्यं मन्थति। गार्हपत्यं वा अन्वाहिताग्नेः पशव उप
 तिष्ठन्ते। स यदुद्वायति। तदनु पशवोऽप क्रामन्ति। इषे
 रय्यै रमस्व॥ २४॥

सहसे द्युम्नाय। ऊर्जेऽपत्यायेत्याह। पशवो वै रयिः।
 पशूनेवास्मै रमयति। सारस्वतौ त्वोत्सौ समिन्धातामित्याह।
 ऋख्स्सामे वै सारस्वतावुत्सौ। ऋख्स्सामाभ्यामेवैनः समिन्धे।
 सम्राडसि विराडसीत्याह। रथन्तरं वै सम्राट्। बृहद्विराट्।
 २५॥

ताभ्यामेवैनः समिन्धे। वज्रो वै चक्रम्। वज्रो वा एतस्य
 यज्ञं विच्छिनत्ति। यस्यानो वा रथो वाऽन्तराऽग्नी याति।
 आहवनीयमुद्वाप्य। गार्हपत्यादुद्धरेत्। यदग्ने पूर्वं प्रभृतं पदं
 हि ते। सूर्यस्य रश्मीनन्वाततानं। तत्र रयिष्ठामनु सं भरेतम्।
 सं नः सृज सुमत्या वाजवत्येति॥ २६॥

पूर्वेणैवास्यं यज्ञेन यज्ञमनु संतनोति। त्वमग्ने सप्रथा
असीत्याह। अग्निः सर्वा देवताः। देवताभिरेव यज्ञः
संतनोति। अग्नये पथिकृते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्।
अग्निमेव पथिकृतं स्वेन भागधेयेनोपधावति। स एवैनं
यज्ञियं पन्थामपि नयति। अनङ्गान्दक्षिणा। वही ह्येष
समृद्धौ॥ २७॥

हरत्यथाग्निहोत्रं निम्रोचति हरेद्देवतां गच्छत्युद्वार्यन्मन्थेद्रमस्व बृहद्विराडिति नवं च (नि वै पूर्वं त्रीणि
निम्रोचति दर्भेण यद्धिरण्यमग्निहोत्रं पुनर्वरुणो वारुणं नि वा एतस्याभ्युदेति चतुर्गृहीतमाज्यं यदाज्यं
परौच्युषाः पुनर्मित्रो मैत्रं यस्याहवनीयेऽनुद्वाते गार्हपत्यो यद्वै मन्थेदुद्धरेत् ॥)॥४॥ [४]

यस्य प्रातः सवने सोमोऽतिरिच्यते। माध्यन्दिनं सवनं
कामयमानोऽभ्यतिरिच्यते। गौर्धयति मरुतामिति धयद्वतीषु
कुर्वन्ति। हिनस्ति वै सन्ध्यधीतम्। सन्धीव खलु वा
एतत्। यत्सवनस्यातिरिच्यते। यद्धयद्वतीषु कुर्वन्ति। सन्धेः
शान्त्यै। गायत्रं सामं भवति पञ्चदशः स्तोमः। तेनैव प्रातः
सवनान्नयन्ति॥ २८॥

मरुत्वतीषु कुर्वन्ति। तेनैव माध्यन्दिनात्सवनान्नयन्ति।
होतुश्चमसमनून्नयन्ते। होताऽनु शंसति। मध्यत एव यज्ञः
समादधाति। यस्य माध्यन्दिने सवने सोमोऽतिरिच्यते।
आदित्यं तृतीयसवनं कामयमानोऽभ्यतिरिच्यते। गौरिवीतं
सामं भवति। अतिरिक्तं वै गौरिवीतम्। अतिरिक्तं
यत्सवनस्यातिरिच्यते॥ २९॥

अतिरिक्तस्य शान्त्यै। बण्महा५ असि सूर्येति कुर्वन्ति।
 यस्यैवादित्यस्य सर्वनस्य कामेनातिरिच्यते। तेनैवैनं
 कामेन समर्धयन्ति। गौरिवीत५ सामं भवति। तेनैव
 माध्यन्दिनात्सर्वनान्नयन्ति। सप्तदशः स्तोमः। तेनैव
 तृतीयसर्वनान्नयन्ति। होतुश्चमसमनून्नयन्ते। होताऽनु
 श५सति॥३०॥

मध्यत एव यज्ञ५ समादधाति। यस्य तृतीयसर्वने
 सोमोऽतिरिच्येत। उक्थ्यं कुर्वीत। यस्योक्थ्येऽतिरिच्येत।
 अतिरात्रं कुर्वीत। यस्यातिरात्रेऽतिरिच्यते। तत्त्वै दुष्प्रज्ञानम्।
 यजमानं वा एतत्पशवं आसाहयन्ति। बृहत्सामं भवति।
 बृहद्वा इमाल्लोकान्दाधार। बारहताः पशवः। बृहतैवास्मै
 पशून्दाधार। शिपिविष्टवतीषु कुर्वन्ति। शिपिविष्टो वै
 देवानां पुष्टम्। पुष्ट्यैवैनं५ समर्धयन्ति। होतुश्चमसमनून्नयन्ते।
 होताऽनुश५सति। मध्यत एव यज्ञ५ समादधाति॥३१॥

यन्ति सर्वनस्यातिरिच्यते श५सति दाधाराष्टौ च॥५॥ [५]

एकैको वै जनतायामिन्द्रः। एकं वा एताविन्द्रमभि
 स५सुनुतः। यौ द्वौ स५ सुनुतः। प्रजापतिर्वा एष
 वितायते। यद्यज्ञः। तस्य ग्रावाणो दन्ताः। अन्यतरं
 वा एते स५सुन्वतोर्निर्बप्सति। पूर्वणोपसृत्या देवता
 इत्याहुः। पूर्वोपसृतस्य वै श्रेयांभवति। एतिवन्त्याज्यानि
 भवन्त्यभिजित्यै॥३२॥

म॒रु॒त्वंतीः॑ प्र॒ति॒पदः॑। म॒रु॒तो वै दे॒वाना॑म॒परा॑जितमा॒यत॑नम्।
 दे॒वाना॑मे॒वाप॑राजित आ॒यत॑ने यतते। उ॒भे बृ॑ह॒द्रथ॑न्तरे भ॑वतः।
 इ॒यं वा॒व र॑थन्त॒रम्। अ॒सौ बृ॑हत्। आ॒भ्यामे॒वैन॑मन्तरे॒ति।
 वा॒चश्च॒ मन॑सश्च। प्रा॒णाच्चा॑पा॒नाच्चा॑। दि॒वश्च॒ पृथि॒व्याश्च॑॥३३॥

सर्व॑स्माद्वि॒त्ताद्वेद्या॑त्। अ॒भि॒व॒र्तो ब्र॑ह्मसा॒मं भ॑वति।
 सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॑भि॒वृत्त्यै॑। अ॒भि॒जि॒द्भव॑ति। सु॒व॒र्गस्य॑
 लो॒कस्या॑भि॒जित्यै॑। वि॒श्वजि॒द्भव॑ति। वि॒श्वस्य॑ जि॒त्यै। यस्य॑
 भूया॑सो य॒ज्ञक्र॑तव॒ इत्या॑हुः। स दे॒वता॑ वृ॒द्ध इति॑।
 यद्य॑ग्नि॒ष्टोमः॑ सोमः॑ प॒रस्ता॑त्स्यात्॥३४॥

उ॒क्थ्यं॑ कु॒र्वीत। यद्यु॒क्थः॑ स्यात्। अ॒ति॒रा॒त्रं कु॑र्वीत।
 य॒ज्ञक्र॑तुभि॒रे॒वास्य॑ दे॒वता॑ वृ॒द्धे। यो वै छ॒न्दो॑भि॒रभि॑भवति। स
 स॒सु॒न्वतो॑र॒भि॑भवति। सं॒वेशाय॑ त्वोप॒वेशाय॑ त्वेत्या॑ह।
 छ॒न्दा॑सि॒ वै सं॒वेश॑ उ॒पवेशः॑। छ॒न्दो॑भि॒रे॒वास्य॑
 छ॒न्दा॑स्य॒भि॑भवति। इ॒ष्टर्गो॑ वा ऋ॒त्विजा॑मध्व॒र्युः॥३५॥

इ॒ष्टर्गः॑ खलु॒ वै पूर्॒वोऽष्टुः॑ क्षी॒यते। प्रा॒णा॑पा॒नौ मृ॒त्योर्मा॑
 पा॒त॒मि॒त्याह॑। प्रा॒णा॑पा॒नयो॑रे॒व श्र॑यते। प्रा॒णा॑पा॒नौ मा॑
 मा॒हा॒सि॒ष्टमि॒त्याह॑। नैनं॑ पु॒राऽऽयु॑षः प्रा॒णा॑पा॒नौ ज॑हितः।
 आ॒र्तिं वा ए॒ते नि॒यन्ति॑। येषां॑ दी॒क्षिता॑नां प्र॒मीय॑ते। तं
 यद॑व॒वर्जे॑युः। कू॒र॒कृता॑मि॒वैषां॑ लो॒कः स्या॑त्। आ॒ह॒र द॒हेति॑
 ब्रू॒यात्॥३६॥

तं दक्षिणतो वेद्यै निधाय। सर्पराज्ञिया ऋग्भिः स्तुयुः। इयं
वै सर्पतो राज्ञी। अस्या एवैनं परिददति। व्यृद्धं तदित्याहुः।
यत्स्तुतमननुशस्तमिति। होता प्रथमः प्राचीनावीती
मार्जालीयं परीयात्। यामीरनुब्रुवन्। सर्पराज्ञीनां कीर्तयेत्।
उभयोरेवैनं लोकयोः परिददति॥ ३७॥

अथो ध्रुवन्त्येवैनम्। अथो न्येवास्मै ह्रुवते। त्रिः परिर्यन्ति। त्रयं
इमे लोकाः। एभ्य एवैनं लोकेभ्यो ध्रुवते। त्रिः पुनः परिर्यन्ति।
षट्पंचन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं ध्रुवते। अग्न आयूषि
पवस इति प्रतिपदं कुर्वीरन्। रथन्तरसामैषां सोमः स्यात्।
आयुरेवात्मन्दधते। अथो पाप्मानमेव विजहंतो यन्ति॥ ३८॥

अभिर्जित्यै पृथिव्याश्च स्यादध्वर्युर्ब्रूयाल्लोकयोः परिददति कुर्वीरुञ्जीणि च॥६॥ [६]

असुर्यं वा एतस्माद्वर्णं कृत्वा। पशवो वीर्यमपं क्रामन्ति।
यस्य यूपो विरोहति। त्वाष्ट्रं बहुरूपमालभेत। त्वष्टा वै
रूपाणामीशे। य एव रूपाणामीशे। सोऽस्मिन्पशून् वीर्यं
यच्छति। नास्मात्पशवो वीर्यमपं क्रामन्ति। आर्तिं वा एते
निर्यन्ति। येषां दीक्षितानामग्निरुद्धायति॥ ३९॥

यदाहवनीयं उद्धायैत्। यत्तं मन्येत्। विच्छिन्द्यात्।
भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। यदाहवनीयं उद्धायैत्। आग्नीद्धादुद्धरेत्।
यदाग्नीद्ध उद्धायैत्। गार्हपत्यादुद्धरेत्। यद्गार्हपत्य उद्धायैत्।
अत एव पुनर्मन्येत्॥ ४०॥

अत्र वाव स निलयते। यत्र खलु वै निलीनमुत्तमं पश्यन्ति।
तदेनमिच्छन्ति। यस्माद्दारोरुद्वायेत्। तस्यारणीं कुर्यात्।
क्रुमुकमपि कुर्यात्। एषा वा अग्नेः प्रिया तनूः। यत्क्रुमुकः।
प्रिययैवैनन्तनुवा समर्धयति। गार्हपत्यं मन्थति॥४१॥

गार्हपत्यो वा अग्रेयोनिः। स्वादेवैनय्यैनर्जनयति।
नास्मै भ्रातृव्यञ्जनयति। यस्य सोमं उपदस्येत्।
सुवर्णं हिरण्यन्द्वेधा विच्छिद्य। ऋजीषेऽन्यदाधूनुयात्।
जुहुयादन्यत्। सोममेवाभिषुणोति। सोमं जुहोति। सोमस्य
वा अभिषूयमाणस्य प्रिया तनूरुदक्रामत्॥४२॥

तत्सुवर्णं हिरण्यमभवत्। यत्सुवर्णं हिरण्यङ्कुर्वन्ति।
प्रिययैवैनन्तनुवा समर्धयन्ति। यस्याक्रीतं सोममपहरैयुः।
क्रीणीयादेव। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यस्य क्रीतमपहरैयुः।
आदाराश्च फाल्गुनानि चाभिषुणुयात्। गायत्री यं
सोममाहरत्। तस्य योऽंशुः पराऽपतत्॥४३॥

त आदारा अभवन्। इन्द्रो वृत्रमहन्। तस्य वल्कः
पराऽपतत्। तानि फाल्गुनान्यभवन्। पशवो वै फाल्गुनानि।
पशवः सोमो राजा। यदादाराश्च फाल्गुनानि चाभिषुणोति।
सोममेव राजानमभिषुणोति। श्रुतेन प्रातः सवने श्रीणीयात्।
दध्रा मध्यन्दिने॥४४॥

नीतमिश्रेण तृतीयसवने। अग्निष्टोमः सोमः स्याद्रथन्तरसांमा।

य ए॒व॒त्विजो॑ वृ॒ताः स्युः॑। त ए॒नय्याँ॑जयेयुः। ए॒काङ्गान्दक्षि॑णान्दद्यात्तेभ्य॑
 ए॒व। पुनः॑ सोम॑ङ्गीणीयात्। य॒ज्ञेनै॒व तद्य॑ज्ञमिच्छति। सै॒व
 ततः॑ प्रायश्चित्तिः॑। सर्वा॑भ्यो वा ए॒ष दे॒वता॑भ्यः सर्वे॑भ्यः
 पृ॒ष्ठेभ्य॑ आ॒त्मान॒मागु॑रते। यः स॒त्राया॑गु॒रते॑। ए॒तावा॒न्खलु॑ वै
 पु॒रुषः॑। याव॑दस्य वि॒त्तम्। स॒र्ववे॒दसे॑नं यजेत। सर्व॑पृष्ठोऽस्य
 सोमः॑ स्यात्। सर्वा॑भ्य ए॒व दे॒वता॑भ्यः सर्वे॑भ्यः पृ॒ष्ठेभ्य॑
 आ॒त्मान॒न्निष्क्री॑णीते॥ ४५॥

उद्धारयति मन्थेन्मन्थत्यक्रामत्पराऽपंतन्मध्यन्दिन आगुरते पञ्च च॥७॥ [७]

पव॑मानः सुव॒र्जनः॑। प॒वित्रे॑ण विच॑रषणिः। यः पो॒ता स पु॑नातु
 मा। पु॒नन्तु॑ मा दे॒वज॒नाः। पु॒नन्तु॑ मन॑वो धि॒या। पु॒नन्तु॑ विश्वं
 आ॒यवः॑। जा॒तवे॒दः प॒वित्र॑वत्। प॒वित्रे॑ण पु॒नाहि॑ मा। शू॒क्रेण॑
 दे॒व दी॒द्यत्। अ॒ग्ने क्र॒त्वा क्र॒तूँ र॒नु॥ ४६॥

यत्ते॑ प॒वित्र॑म॒र्चिषि॑। अ॒ग्ने वि॒त॑तमन्तरा। ब्र॒ह्म ते॑न पुनीमहे।
 उ॒भाभ्या॑न्दे॒व स॒वितः॑। प॒वित्रे॑ण स॒वेन॑ च। इ॒दं ब्र॒ह्म पु॑नीमहे।
 वै॒श्वदे॒वी पु॑न॒ती दे॒व्यागा॑त्। यस्यै॑ ब॒ह्वीस्त॒नुवो॑ वी॒तपृ॑ष्ठाः। तया॑
 म॒दन्तः॑ सध॒माद्येषु॑। व॒यं स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्॥ ४७॥

वै॒श्वान॒रो र॒श्मिभि॑र्मा पु॒नातु॑। वा॒तः प्रा॒णेने॑षि॒रो म॑यो॒भूः।
 द्यावा॑पृथि॒वी प॒यसा॑ प॒योभिः॑। ऋ॒ताव॑री य॒ज्ञिये॑ मा पुनीताम्।
 बृ॒हद्भिः॑ स॒वित॒स्तृभिः॑। व॒र्षिष्ठै॑र्दे॒व म॑न्म॒भिः। अ॒ग्ने दक्षैः॑ पु॒नाहि॑
 मा। येन॑ दे॒वा अपु॑नत। येनापो॑ दि॒व्यङ्क॑शः। तेन॑ दि॒व्येन॑

ब्रह्मणा॥४८॥

इदं ब्रह्म पुनीमहे। यः पावमानीरुध्येति। ऋषिभिः सम्भृतं रसम्। सर्वं स पूतमश्नाति। स्वदितं मातरिश्वना। पावमानीर्यो अध्येति। ऋषिभिः सम्भृतं रसम्। तस्मै सरस्वती दुहे। क्षीरं सर्पिर्मधूदकम्। पावमानीः स्वस्त्ययनीः॥४९॥

सुदुघा हि पयस्वतीः। ऋषिभिः सम्भृतो रसः। ब्राह्मणेष्वमृतं हितम्। पावमानीर्दिशन्तु नः। इमल्लोकमथो अमुम्। कामान्त्समर्धयन्तु नः। देवीर्देवैः समाभृताः। पावमानीः स्वस्त्ययनीः। सुदुघा हि घृतश्रुतः। ऋषिभिः सम्भृतो रसः॥५०॥

ब्राह्मणेष्वमृतं हितम्। येन देवाः पवित्रेण। आत्मानं पुनते सदा। तेन सहस्रधारेण। पावमान्यः पुनन्तु मा। प्राजापत्यं पवित्रम्। शतोद्यामं हिरण्मयम्। तेन ब्रह्मविदो वयम्। पूतं ब्रह्म पुनीमहे। इन्द्रः सुनीती सह मा पुनातु। सोमः स्वस्त्या वरुणः समीच्या। यमो राजा प्रमृणाभिः पुनातु मा। जातवेदा मोर्जयन्त्या पुनातु॥५१॥

अनुं रयीणां ब्रह्मणा स्वस्त्ययनीः सुदुघा हि घृतश्रुतः ऋषिभिः सम्भृतो रसः पुनातु त्रीणि च॥८॥

[८]

प्रजा वै सत्रमांसतः तपस्तप्यमाना अजुह्वतीः। देवा अपश्यञ्चमसङ्कृतस्य पूर्णं स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः।

तेनार्धमास ऊर्जमवारुन्धत। तस्मादर्धमासे देवा
इज्यन्ते। पितरोऽपश्यञ्चमसङ्घृतस्य पूर्णं स्वधाम्।
तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन मास्यूर्जमवारुन्धत।
तस्मान्मासि पितृभ्यः क्रियते। मनुष्या अपश्यञ्चमसङ्घृतस्य
पूर्णं स्वधाम्॥५२॥

तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन द्वयीमूर्जमवारुन्धत।
तस्माद्विरहो मनुष्येभ्य उपहियते। प्रातश्च सायञ्च।
पशवोऽपश्यञ्चमसङ्घृतस्य पूर्णं स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः।
तेन त्रयीमूर्जमवारुन्धत। तस्मात्रिरहः पशवः प्रेरते। प्रातः
सङ्गवे सायम्। असुरा अपश्यञ्चमसङ्घृतस्य पूर्णं
स्वधाम्॥५३॥

तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन सवँत्सर ऊर्जमवारुन्धत।
ते देवा अमन्यन्त। अमी वा इदमभूवन्। यद्वयं
स्म इति। त एतानि चातुर्मास्यान्यपश्यन्। तानि
निरवपन्। तैरेवेषान्तामूर्जमवृञ्जत। ततो देवा अभवन्।
पराऽसुराः॥५४॥

यद्यजते। यामेव देवा ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनावरुन्धे।
यत्पितृभ्यः करोति। यामेव पितर ऊर्जमवारुन्धत।
तान्तेनावरुन्धे। यदावसुथेऽन्नं हरन्ति। यामेव मनुष्या
ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनावरुन्धे। यद्वक्षिणान्ददाति॥५५॥

यामे॒व प॒शव॒ ऊ॒र्ज॑म॒वारु॑न्धत। तान्ते॒नाव॑रुन्धे। यच्चा॑तु॒र्मा॒स्यैर्य॑ज॒ते।
यामे॒वासु॑रा॒ ऊ॒र्ज॑म॒वारु॑न्धत। तान्ते॒नाव॑रुन्धे। भव॑त्या॒त्मना॑।
परा॑स्य॒ भ्रातृ॑व्यो भवति। वि॒राजो॒ वा ए॒षा वि॒क्रान्तिः॑।
यच्चा॑तु॒र्मा॒स्यानि॑। वै॒श्वदे॒वेना॒स्मिल्लो॑के प्रत्य॑तिष्ठत्।
व॒रुण॑प्र॒घासै॑रन्तरि॒क्षे। सा॒कमे॒धैर॒मुष्मि॑ल्लो॒के। ए॒ष ह॒
त्वावै॑तत्सर्वं भवति। य ए॒वद्वि॑द्वा॒श्चातु॑र्मा॒स्यैर्य॑ज॒ते॥ ५६॥

मनुष्या अपश्यश्चमसङ्कृतस्य पूर्णं स्वधामसुरा अपश्यश्चमसङ्कृतस्य पूर्णं स्वधामसुरा ददात्यतिष्ठत्त्वारि
च॥ ९॥

[९]

अ॒ग्निर्वा॑व सं॒वत्स॑रः। आ॒दि॒त्यः प॑रि॒वत्स॑रः। च॒न्द्रमा॑
इ॒दाव॑त्स॒रः। वा॒युर॑नु॒वत्स॑रः। यद्वै॑श्वदे॒वेन॒ यज॑ते। अ॒ग्निमे॒व
तत्सं॑वत्स॒रमा॑प्नोति। तस्मा॑द्वैश्वदे॒वेन॒ यज॑मानः। सं॒वत्स॑रीणां
स्व॒स्तिमा॑शास्त॒ इत्या॑शासीत। यद्वै॑रुणप्र॒घासै॑र्यज॒ते।
आ॒दि॒त्यमे॒व तत्प॑रि॒वत्स॑रमा॑प्नोति॥ ५७॥

तस्मा॑द्वैरुणप्र॒घासै॑र्यज॒मानः। प॑रि॒वत्स॑रीणां स्व॒स्तिमा॑शास्त॒
इत्या॑शासीत। यत्सा॑कमे॒धैर्य॑ज॒ते। च॒न्द्रम॑समे॒व तदि॑दावत्स॒रमा॑प्नोति।
तस्मा॑त्सा॒कमे॒धैर्य॑ज॒मानः। इ॒दाव॑त्स॒रीणां स्व॒स्तिमा॑शास्त॒
इत्या॑शासीत। यत्पि॑तृय॒ज्ञेन॒ यज॑ते। दे॒वाने॒व तद॑न्वव॑स्यति।
अथ॒वा अ॑स्य वा॒युश्चा॑नु॒वत्स॑रश्चाप्री॑ता॒वुच्छि॑ष्येते।
यच्छु॑नासी॒रीये॑ण॒ यज॑ते॥ ५८॥

वा॒युमे॒व तद॑नु॒वत्स॑रमा॑प्नोति। तस्मा॑च्छु॒नासी॒रीये॑ण॒

यजमानः। अनुवत्सरीणां स्वस्तिमाशास्तु इत्याशांसीत।
 संवत्सरवाँ एष ईप्सतीत्याहुः। यश्चातुर्मास्यैर्यजतु इति।
 एष ह त्वे संवत्सरमाप्नोति। य एवद्विंद्वांश्चातुर्मास्यैर्यजते।
 विश्वे देवाः समयजन्त। तैऽग्निमेवायजन्त। त
 एतल्लोकमजयन्॥५९॥

यस्मिन्नग्निः। यद्वैश्वदेवेन यजते। एतमेव लोकञ्जयति।
 यस्मिन्नग्निः। अग्नेरेव सायुज्यमुपैति। यदा वैश्वदेवेन
 यजते। अथ संवत्सरस्य गृहपतिमाप्नोति। यदा संवत्सरस्य
 गृहपतिमाप्नोति। अथ सहस्रयाजिनमाप्नोति। यदा
 सहस्रयाजिनमाप्नोति॥६०॥

अथ गृहमेधिनमाप्नोति। यदा गृहमेधिनमाप्नोति।
 अथाग्निर्भवति। यदाग्निर्भवति। अथ गौर्भवति। एषा
 वै वैश्वदेवस्य मात्रा। एतद्वा एतेषामवुमम्। अतोतो वा
 उत्तराणि श्रेयांसि भवन्ति। यद्विश्वे देवाः समयजन्त।
 तद्वैश्वदेवस्य वैश्वदेवत्वम्॥६१॥

अथादित्यो वरुणं राजानव्वरुणप्रघासैर्यजत। स
 एतल्लोकमजयत्। यस्मिन्नादित्यः। यद्वरुणप्रघासैर्यजते।
 एतमेव लोकञ्जयति। यस्मिन्नादित्यः। आदित्यस्यैव
 सायुज्यमुपैति। यथादित्यो वरुणं राजानव्वरुण-
 प्रघासैर्यजत। तद्वरुणप्रघासानाव्वरुणप्रघासत्वम्। अथ
 सोमो राजा छन्दांसि साकमेधैर्यजत॥६२॥

स ए॒तल्लो॑कम॑जयत्। यस्मिंश्च॑न्द्रमा॑ वि॒भाति॑। यत्सा॑कमे॒धैर्य॑जते।
 ए॒तमे॒व लो॒कञ्ज॑यति। यस्मिंश्च॑न्द्रमा॑ वि॒भाति॑। च॒न्द्रम॑स ए॒व
 सायु॑ज्यमु॒पैति॑। सोमो॒ वै च॒न्द्रमा॑ः। ए॒ष ह॒ त्वै सा॒क्षात्सोम॑
 भक्ष॑यति। य ए॒वद्वि॑द्वान्त्सा॑कमे॒धैर्य॑जते। यत्सोम॑श्च॒ राजा॑
 छन्दा॑ंसि च स॒मैध॑न्त॥६३॥

तत्सा॑कमे॒धाना॑ंस॒ साकमे॒धत्व॑म्। अथ॒तवः॑ पि॒तरः॑ प्र॒जाप॑तिं
 पि॒तरं॑ पि॒तृय॒ज्ञेना॑यजन्त। त ए॒तल्लो॑कम॑जयन्। यस्मि॑नृत॒वः।
 यत्पि॑तृय॒ज्ञेन॑ यज॑ते। ए॒तमे॒व लो॒कञ्ज॑यति। यस्मि॑नृत॒वः।
 ऋ॒तूनामे॒व सायु॑ज्यमु॒पैति॑। यदृ॒तवः॑ पि॒तरः॑ प्र॒जाप॑तिं पि॒तरं॑
 पि॒तृय॒ज्ञेना॑यजन्त। तत्पि॑तृय॒ज्ञस्य॑ पि॒तृय॒ज्ञत्व॑म्॥६४॥

अथौष॑धय इ॒मन्दे॒वत्र्य॑म्बकैर॑यजन्त प्रथे॑म॒हीति॑। ततो॒ वै
 ता अ॑प्रथन्त। य ए॒वद्वि॑द्वान् स्र्य॑म्बकैर्य॑जते। प्रथ॑ते प्र॒जया॑
 प॒शुभिः॑। अथ॑ वा॒युः पर॑मे॒ष्ठिन॑ंस॒ शुना॑सी॒रीये॑णायजत। स
 ए॒तल्लो॑कम॑जयत्। यस्मि॑न्वा॒युः। यच्छु॑नासी॒रीये॑ण॒ यज॑ते।
 ए॒तमे॒व लो॒कञ्ज॑यति। यस्मि॑न्वा॒युः॥६५॥

वा॒योरे॒व सायु॑ज्यमु॒पैति॑। ब्र॒ह्मवा॒दिनो॑ वदन्ति। प्र
 चा॒तुर्मा॑स्यया॒जी मी॑यता (३) न प्रमी॑यता (३) इति॑।
 जीव॑न्वा ए॒ष ऋ॒तून॑प्येति॑। यदि॑ व॒सन्ता॑ प्रमी॑यते। व॒सन्तो
 भ॑वति। यदि॑ ग्री॒ष्मे ग्री॒ष्मः। यदि॑ व॒रु॒षासु॑ व॒रु॒षाः। यदि॑ श॒रदि॑
 श॒रत्। यदि॑ हेम॑न् हेम॑न्तः। ऋ॒तुर्भू॑त्वा संव॑त्सरम॒प्येति॑।
 संव॑त्सरः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑तिर्वैषः॥६६॥

प॒रि॒व॒त्स॒रमा॑प्रोति शु॒नासी॒रीये॑ण॒ यज॑तेऽज॒यन्त्स॒हस्र॑याजि॒नमा॑प्रोति॒ वैश्व॑दे॒वत्व॑ ५ सा॑क॒मे॒धैर॑यजत॒ स्मैध॑न्त
 पि॒तृय॑ज्ञ॒त्वञ्ज॑यति॒ यस्मि॑न्वा॒युर॒ह्ने॒मन्त॑स्त्रीणि॒ च॥१०॥

[१०]

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

अग्नेः कृत्तिकाः। शुक्रं पुरस्ताद्भ्योतिरवस्तात्। प्रजापते
रोहिणी। आपः पुरस्तादोषधयोऽवस्तात्। सोमस्येन्वका
विततानि। पुरस्ताद्वयन्तोऽवस्तात्। रुद्रस्य बाहू।
मृगयवः पुरस्ताद्विक्षारोऽवस्तात्। आदित्ये पुनर्वसू।
वातः पुरस्तादार्द्रमवस्तात्॥ १ ॥

बृहस्पतौस्तिष्यः। जुह्वतः पुरस्ताद्यजमाना अवस्तात्।
सर्पणामाश्रेषाः। अभ्यागच्छन्तः पुरस्तादभ्यानृत्यन्तोऽवस्तात्।
पितृणां मघाः। रुदन्तः पुरस्तादपभ्रशोऽवस्तात्। अर्यम्णः
पूर्वे फल्गुनी। जाया पुरस्तादृषभोऽवस्तात्। भगस्योत्तरे।
वहतवः पुरस्ताद्वहमाना अवस्तात्॥ २ ॥

देवस्य सवितुर्हस्तः। प्रसवः पुरस्तात्सनिरवस्तात्।
इन्द्रस्य चित्रा। ऋतं पुरस्तात्सत्यमवस्तात्। वायोर्निष्प्रा
व्रततिः। पुरस्तादसिद्धिरवस्तात्। इन्द्राग्नियोर्विशाखे।
युगानि पुरस्तात्कृषमाणा अवस्तात्। मित्रस्यानूराधाः।
अभ्यारोहत्पुरस्तादभ्यारूढमवस्तात्॥ ३ ॥

इन्द्रस्य रोहिणी। शृणत्पुरस्तात्प्रतिशृणदवस्तात्। निर्ऋत्यै
मूलवर्हणी। प्रतिभञ्जन्तः पुरस्तात्प्रतिशृणन्तोऽवस्तात्।
अपां पूर्वा अषाढाः। वर्चः पुरस्तात्समिति रवस्तात्।
विश्वेषान्देवानामुत्तराः। अभिजयत्पुरस्तादभिजितमवस्तात्।
विष्णोः श्रोणा पृच्छमानाः। पुरस्तात्पन्था अवस्तात्॥ ४ ॥

वसूनां॑ श्रविष्ठाः। भूतं परस्ताद्धूतिरवस्तात्। इन्द्रस्य
 शतभिषक्। विश्वव्यचाः परस्ताद्विश्वक्षितिरवस्तात्।
 अजस्यैकपदः पूर्वं प्रोष्ठपदाः। वैश्वानरं परस्ताद्वैश्ववसुवमवस्तात्।
 अहेर्बुध्नियस्योत्तरे। अभिषिञ्चन्तः परस्तादभिषुण्वन्तोऽवस्तात्।
 पूष्णो रेवती। गावः परस्ताद्वत्सा अवस्तात्। अश्विनोरश्वयुजौ।
 ग्रामः परस्तात्सेनाऽवस्तात्। यमस्यापभरणीः। अपकर्षन्तः
 परस्तादपवहन्तोऽवस्तात्। पूर्णा पश्चाद्यत्तं देवा अदधुः॥५॥

आर्द्रमवस्ताद्वहमाना अवस्ताद्भ्यारूढमवस्तात्पन्था अवस्ताद्वत्सा अवस्तात्पञ्च च॥१॥ ——— [१]

यत्पुण्यन्नक्षत्रम्। तद्वद्वुर्वीतोपव्युषम्। यदा वै सूर्य उदेति।
 अथ नक्षत्रत्रैति। यावति तत्र सूर्यो गच्छेत्। यत्र जघन्यं
 पश्येत्। तावति कुर्वीत यत्कारी स्यात्। पुण्याह एव
 कुरुते। एव५ ह वै यज्ञेषु च शतद्युम्नश्च मात्स्यो
 निरवसाययाञ्चकार॥६॥

यो वै नक्षत्रियं प्रजापतिं वेद। उभयोरेनल्लोकयोर्विदुः। हस्तं
 एवास्य हस्तः। चित्रा शिरः। निष्ठा हृदयम्। ऊरू विशाखे।
 प्रतिष्ठाऽनूराधाः। एष वै नक्षत्रियः प्रजापतिः। य एवं वेद।
 उभयोरेनल्लोकयोर्विदुः॥७॥

अस्मि५श्चामुष्मि५श्च। याङ्कामयेत दुहितरं प्रिया स्यादिति।
 तान्निष्ठ्यायान्दद्यात्। प्रियैव भवति। नेव तु पुनरा
 गच्छति। अभिजिन्नाम् नक्षत्रम्। उपरिष्ठादषाढानाम्।

अवस्ताच्छ्रोणायै। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते
देवास्तस्मिन्नक्षत्रेऽभ्यजयन्॥८॥

यदभ्यजयन्। तदभिजितोऽभिजित्वम्। यं कामयेतानपज्यं
जयेदिति। तमेतस्मिन्नक्षत्रे यातयेत्। अनपज्यमेव
जयति। पापपराजितमिव तु। प्रजापतिः पशूनंसृजत।
ते नक्षत्रन्नक्षत्रमुपातिष्ठन्त। ते समावन्त एवाभवन्। ते
रेवतीमुपातिष्ठन्त॥९॥

ते रेवत्यां प्राभवन्। तस्माद्रेवत्यां पशूनाङ्कुर्वीत।
यत्किञ्चावाचीनः सोमात्। प्रैव भवन्ति। सलिलघ्नौ
इदमन्तरासीत्। यदतरन्। तत्तारकाणान्तारकृत्वम्। यो वा
इह यजते। अमुं स लोकन्नक्षते। तन्नक्षत्राणान्नक्षत्रत्वम्॥१०॥

देवगृहा वै नक्षत्राणि। य एवं वेद। गृह्येव भवति।
यानि वा इमानि पृथिव्याश्चित्राणि। तानि नक्षत्राणि।
तस्मादक्षीलनामः श्वित्रे। नावस्येन्न यजेत। यथा पापाहे
कुरुते। तादृगेव तत्। देवनक्षत्राणि वा अन्यानि॥११॥

यमनक्षत्राण्यन्यानि। कृत्तिकाः प्रथमम्। विशाखे उत्तमम्।
तानि देवनक्षत्राणि। अनूराधाः प्रथमम्। अपभरणीरुत्तमम्।
तानि यमनक्षत्राणि। यानि देवनक्षत्राणि। तानि दक्षिणेन
परियन्ति। यानि यमनक्षत्राणि॥१२॥

तान्युत्तरेण। अन्वेषामरात्स्मेति। तदनूराधाः। ज्येष्ठमेषामवधिष्मेति।
तज्येष्ठघ्नी। मूलमेषावृक्षामेति। तन्मूलवर्हणी। यन्नासहन्त।

तद॑षा॒ढाः। यद॑श्लो॒णत्॥१३॥

तच्छ्रो॒णा। यद॑शृ॒णोत्। तच्छ्र॑वि॒ष्टाः। यच्छ्रु॑तमभिष॒ज्यन्।
तच्छ्रु॑तभिष॒क्। प्रो॒ष्ठप॒देषू॑दयच्छन्त। रे॒वत्या॑मरवन्त।
अ॒श्वयु॒जोर॑युञ्जत। अ॒प॒भ॒र॒णी॒ष्वपा॑वहन्। तानि॒ वा ए॒तानि॑
यमनक्ष॒त्राणि॑। यान्ये॒व दे॑वनक्ष॒त्राणि॑। तेषु॑ कुर्वीत यत्का॒री
स्यात्। पु॒ण्या॒ह ए॒व कुरु॑ते॥१४॥

चकारै॒वं वेदो॑भयोरेन॒ल्लोक॑योर्विदुरजयन्ने॒वती॑मुपा॒तिष्ठन्त॑ नक्षत्रत्वमु॒न्यानि॑ यानि॒ यमनक्ष॑त्राण्यश्लो॒णद्यमनक्ष॑त्राणि
त्रीणि॑ च॥२॥

[२]

दे॒वस्य॑ सवि॒तुः प्रा॒तः प्र॑स॒वः प्रा॒णः। वरु॑णस्य
सा॒यमा॑स॒वोऽपा॑नः। यत्प्र॑ती॒चीनं॑ प्रा॒तस्त॑नात्। प्रा॒चीनं॑
सङ्ग॑वात्। ततो॑ दे॒वा अ॑ग्नि॒ष्टोम॑न्निर॒मिम॑त। तत्तदा॑त्त॒वीर्य॑न्निर्मा॒र्गः।
मि॒त्रस्य॑ सङ्ग॑वः। तत्पु॒ण्यन्ते॑ज॒स्व्यहः॑। तस्मा॑त्त॒र्हि प॒शवः॑
स॒माय॑न्ति। यत्प्र॑ती॒चीनं॑ सङ्ग॑वात्॥१५॥

प्रा॒चीनं॑ म॒ध्यन्दि॑नात्। ततो॑ दे॒वा उ॒क्थ्य॑न्निर॒मिम॑त।
तत्तदा॑त्त॒वीर्य॑न्निर्मा॒र्गः। बृ॒हस्प॑तेर्म॒ध्यन्दि॑नः। तत्पु॒ण्यन्ते॑ज॒स्व्यहः॑।
तस्मा॑त्त॒र्हि ते॒क्षिण॑ष्ठन्त॒पति॑। यत्प्र॑ती॒चीनं॑ म॒ध्यन्दि॑नात्।
प्रा॒चीनं॑मपरा॒ह्णात्। ततो॑ दे॒वाष्पो॑ड॒शिन॑न्निर॒मिम॑त।
तत्तदा॑त्त॒वीर्य॑न्निर्मा॒र्गः॥१६॥

भग॑स्यापरा॒ह्णः। तत्पु॒ण्यन्ते॑ज॒स्व्यहः॑। तस्मा॑दपरा॒ह्णे
कु॒मार्यो॑ भग॑मिच्छ॒माना॑श्चरन्ति। यत्प्र॑ती॒चीनं॑मपरा॒ह्णात्।

प्राचीनः सायात्। ततो देवा अतिरात्रन्निरमिमत्।
तत्तदात्तवीर्यन्निर्मागः। वरुणस्य सायम्। तत्पुण्यन्तेजस्व्यहः।
तस्मात्तरहि नानृतवँदेत्॥१७॥

ब्राह्मणो वा अष्टाविंशो नक्षत्राणाम्। समानस्याहः पञ्च
पुण्यानि नक्षत्राणि। चत्वार्यंश्वीलानि। तानि नव।
यच्च परस्तात्रक्षत्राणां यच्चावस्तात्। तान्येकादश।
ब्राह्मणो द्वादशः। य एवविंशान्तसंवत्सरव्रतश्चरति।
संवत्सरेणैवास्य व्रतङ्गुप्तं भवति। समानस्याहः पञ्च
पुण्यानि नक्षत्राणि। चत्वार्यंश्वीलानि। तानि नव। आग्नेयी
रात्रिः। ऐन्द्रमहः। तान्येकादश। आदित्यो द्वादशः। य
एवविंशान्तसंवत्सरव्रतश्चरति। संवत्सरेणैवास्य व्रतङ्गुप्तं
भवति॥१८॥

सङ्गवाथोऽग्निन्निरमिमत् तत्तदात्तवीर्यन्निर्मागो वंदेद्ववति समानस्याहः पञ्च पुण्यानि नक्षत्राण्यष्टौ च॥३॥

[३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कति पात्राणि यज्ञं वहन्तीति।
त्रयोदशेति ब्रूयात्। स यद्वूयात्। कस्तानि निरमिमीतेति।
प्रजापतिरिति ब्रूयात्। स यद्वूयात्। कुतस्तानि
निरमिमीतेति। आत्मन इति। प्राणापानाभ्यामेवोपांश्चन्तर्यामौ
निरमिमीत॥१९॥

व्यानादुपांश्चसर्वनम्। वाच ऐन्द्रवायवम्। दक्षक्रतुभ्यां

मैत्रावरुणम्। श्रोत्रादाश्विनम्। चक्षुषः शुक्रामन्थिनौ। आत्मनः
 आग्रयणम्। अङ्गैर्भ्य उक्थ्यम्। आयुषो ध्रुवम्। प्रतिष्ठायां
 ऋतुपात्रे। यज्ञं वाव तं प्रजापतिर्निर्मिता। स निर्मितो
 नाद्धियत् समं वीयत। स एतान्प्रजापतिरपि वापानं पश्यत्।
 तान्निरेवपत्। तैर्वै स यज्ञमप्यवपत्। यदपि वापा भवन्ति।
 यज्ञस्य धृत्या असंख्यं याय॥२०॥

उपा० श्वन्तर्यामौ निरमितामिता षट्॥४॥ [४]

ऋतमेव परमेष्ठि। ऋतन्नात्येति किञ्चन। ऋते समुद्र
 आहितः। ऋते भूमिरियं श्रिता। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा।
 तप आक्रान्तमुष्णिहा। शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य
 तेजसा। ऋतेनास्य नि वर्तये। सत्येन परि वर्तये।
 तपसाऽस्यानु वर्तये। शिवेनास्योप वर्तये। शग्मेनास्याभि
 वर्तये। तद्वतन्तत्सत्यम्। तद्वतन्तच्छकेयम्। तेन शकेयन्तेन
 राध्यासम्॥२१॥

यद्धर्मः पर्यवर्तयत्। अन्तान्मृथिव्या दिवः। अग्निरीशान्
 ओजसा। वरुणो धीतिभिः सह। इन्द्रो मरुद्भिः सखिभिः
 सह। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा। तप आक्रान्तमुष्णिहा।
 शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा। ऋतेनास्य
 नि वर्तये। सत्येन परि वर्तये। तपसाऽस्यानु वर्तये।
 शिवेनास्योप वर्तये। शग्मेनास्याभि वर्तये। तद्वतन्तत्सत्यम्।
 तद्वतन्तच्छकेयम्। तेन शकेयन्तेन राध्यासम्॥२२॥

यो अस्याः पृथिव्यास्त्वचि। निवर्तयत्योषधीः। अग्निरीशान्
 ओजसा। वरुणो धीतिभिः सह। इन्द्रो मरुद्भिः सखिभिः
 सह। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा। तप आक्रान्तमुष्णिहा।
 शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा। ऋतेनास्य
 नि वर्तये। सत्येन परि वर्तये। तपसाऽस्यानु वर्तये।
 शिवेनास्योप वर्तये। शग्मेनास्याभि वर्तये। तद्वतन्तत्सत्यम्।
 तद्वतन्तच्छकेयम्। तेन शकेयन्तेन राध्यासम्॥२३॥

एकं मासमुदसृजत्। परमेष्ठी प्रजाभ्यः। तेनाभ्यो मह
 आवहत्। अमृतं मर्त्याभ्यः। प्रजामनु प्र जायसे। तदु ते
 मर्त्यामृतम्। येन मासा अर्धमासाः। ऋतवः परिवत्सराः।
 येन ते ते प्रजापते। ईजानस्य न्यवर्तयन्। तेनाहमस्य
 ब्रह्मणा। निवर्तयामि जीवसे। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा।
 तप आक्रान्तमुष्णिहा। शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य
 तेजसा। ऋतेनास्य नि वर्तये। सत्येन परि वर्तये।
 तपसाऽस्यानु वर्तये। शिवेनास्योप वर्तये। शग्मेनास्याभि
 वर्तये। तद्वतन्तत्सत्यम्। तद्वतन्तच्छकेयम्। तेन शकेयन्तेन
 राध्यासम्॥२४॥

(परिवर्तये सहाभिवर्तय उष्णिहा राध्यासन्न्यवर्तयन्नृपवर्तये चत्वारि च)। ऋतमेव षोडश। यद्धर्मो यो
 अस्याः सप्तदशसप्तदश। एकं मासं चतुर्विंशतिः॥५॥

[५]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत। तदसुरा अकुर्वत। तेऽसुरा
 ऊर्ध्वं पृष्ठेभ्यो नापश्यन्। ते केशानग्रेऽवपन्त। अथ

श्मश्रूणि। अथोपपक्षौ। ततस्तेऽवाँश्च आयन्। पराँऽभवन्।
यस्यैववँपन्ति। अवाँडेति॥२५॥

अथो परैव भवति। अथ देवा ऊर्ध्वं पृष्ठेभ्योऽपश्यन्।
त उपपक्षावग्रेऽवपन्त। अथ श्मश्रूणि। अथ केशान्।
ततस्तेऽभवन्। सुवर्गल्लौकमायन्। यस्यैववँपन्ति।
भवत्यात्मना। अथो सुवर्गल्लौकमेति॥२६॥

अथैतन्मनुर्वित्रे मिथुनमपश्यत्। स श्मश्रूण्यग्रेऽवपत्।
अथोपपक्षौ। अथ केशान्। ततो वै स प्राजायत प्रजयां
पशुभिः। यस्यैववँपन्ति। प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते।
देवासुराः संयन्ता आसन्। ते संवत्सरे व्यायच्छन्त।
तान्देवाश्चातुर्मास्यैरेवाभि प्रायुञ्जत॥२७॥

वैश्वदेवेन चतुरो मासोऽवृञ्जतेन्द्रराजानः। ताञ्छीरुषन्नि
चावर्तयन्त् परिं च। वरुणप्रघासैश्चतुरो मासोऽवृञ्जत्
वरुणराजानः। ताञ्छीरुषन्नि चावर्तयन्त् परिं च।
साकमेधैश्चतुरो मासोऽवृञ्जत् सोमराजानः। ताञ्छीरुषन्नि
चावर्तयन्त् परिं च। या संवत्सर उपजीवाऽऽसीत्।
तामेषामवृञ्जत्। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥२८॥

य एवद्विद्वाँश्चातुर्मास्यैर्यजते। भ्रातृव्यस्यैव मासो वृक्का।
शीरुषन्नि च वर्तयते परिं च। येषां संवत्सर उपजीवा।
वृद्धे तां भ्रातृव्यस्य। क्षुधाऽस्य भ्रातृव्यः परां भवति।

लो॒हि॒ता॒य॒से॒न॒ नि॒ वर्त॑यते। यद्वा इ॒मा॒म॒ग्नि॒र्ऋ॒ता॒वा॒ग॒ते॒
नि॒व॒र्त॑यति। ए॒त॒दे॒वै॒ना॑रूप॒ङ्कृ॒त्वा नि॒व॒र्त॑यति। सा ततः
श्व॒श्वो भू॑यसी॒ भव॑न्त्येति॥२९॥

प्र जा॑यते। य ए॒व॒र्वि॒द्वा॒ल्लो॑हि॒ता॒य॒से॒न॒ नि॒व॒र्त॑यते। ए॒त॒दे॒व
रूप॒ङ्कृ॒त्वा नि॒ वर्त॑यते। स ततः श्व॒श्वो भू॑या॒न्भव॑न्नेति।
प्रै॒व जा॑यते। त्रे॒ण्या श॑ल॒ल्या नि॒ वर्त॑येत। त्री॒णि॒त्री॒णि॒ वै
दे॒वा॒ना॑मृ॒द्धानि॑। त्री॒णि॒ छन्दा॑र॒सि। त्री॒णि॒ स॒व॒नानि॑। त्रयं
इ॒मे लो॒काः॥३०॥

ऋ॒ध्या॒मे॒व तद्दी॑र्य ए॒षु लो॒केषु॑ प्र॒ति तिष्ठ॑ति। यच्चा॑तु॒र्मा॒स्य॒या॒ज्या॑त्म॒नो
ना॒व॒द्येत्। दे॒वेभ्य॑ आ॒वृ॒ञ्चे॒त। च॒तृषु॑च॒तृषु॑ मा॒सेषु॑ नि॒ वर्त॑येत।
प॒रोक्ष॑मे॒व तद्दे॒वेभ्य॑ आ॒त्म॒नोऽव॑द्य॒त्यना॑व॒स्का॒य। दे॒वा॒ना॒वाँ
ए॒ष आ॒नी॒तः। यश्चा॑तु॒र्मा॒स्य॒या॒जी। य ए॒व॒र्वि॒द्वा॒न्नि च॑ वर्त॑यते
परि॑ च। दे॒वता॑ ए॒वाप्ये॑ति। ना॒स्य रु॒द्रः प्र॒जां प॒शून्भि॑
म॑न्यते॥३१॥

ए॒त्ये॒त्य॒यु॒ञ्ज॒ता॒सुरा॑ ए॒ति लो॒का म॑न्यते॥६॥ [६]

आ॒यु॒षः प्रा॒णर॑ सन्त॑नु। प्रा॒णाद॑पा॒नर॑ सन्त॑नु। अ॒पा॒ना॒द्वा॒नर॑
सन्त॑नु। व्या॒नाच्चक्षुः॑ सन्त॑नु। चक्षु॑षः श्रो॒त्रर॑ सन्त॑नु।
श्रो॒त्रा॒न्म॒नः सन्त॑नु। म॒न॒सो वाच॑र॑ सन्त॑नु। वा॒च आ॒त्मा॒नर॑
सन्त॑नु। आ॒त्म॒नः पृ॒थि॒वीर॑ सन्त॑नु। पृ॒थि॒व्या अ॒न्तरि॑क्ष॒र॑
सन्त॑नु। अ॒न्तरि॑क्षा॒द्वि॒वर॑ सन्त॑नु। दि॒वः सु॒वः सन्त॑नु॥३२॥

अन्तरिक्षं सन्तनु द्वे च॥७॥ [७]

इन्द्रो दधीचो अस्थभिः। वृत्राण्यप्रतिष्कृतः। जघान
नवतीर्नवा। इच्छन्नश्वस्य यच्छिरः। पर्वतेष्वपश्रितम्।
तद्विदच्छर्यणावति। अत्राह गोरमन्वत। नाम त्वष्टरपीच्यम्।
इत्था चन्द्रमसो गृहे। इन्द्रमिद्राथिनो बृहत्॥३३॥

इन्द्रमर्केभिरर्किणः। इन्द्रघाँणीरनूषत। इन्द्र इद्धर्योः सचा।
संमिश्र आवचो युजा। इन्द्रो वज्री हिरण्ययः। इन्द्रो दीर्घाय
चक्षसे। आ सूर्यं रोहयद्विवि। वि गोभिरद्रिमैरयत्। इन्द्र
वाजेषु नो अवा। सहस्रप्रधनेषु च॥३४॥

उग्र उग्राभिरूतिभिः। तमिन्द्रघाँजयामसि। महे वृत्राय हन्तवे।
स वृषा वृषभो भुवत्। इन्द्रः स दामने कृतः। ओजिष्ठः स
बले हितः। द्युम्नी श्लोकी स सौम्यः। गिरा वज्रो न सम्भृतः।
सबलो अनपच्युतः। ववक्षुरुग्रो अस्तृतः॥३५॥

बृहच्चास्तृतः॥८॥ [८]

देवासुराः संयत्ता आसन्। स प्रजापतिरिन्द्रं ज्येष्ठं पुत्रमप
न्यधत्। नेदेनमसुरा बलीयांसोऽहनन्निति। प्रहादो ह वै
कायाधवः। विरोचनं स्वं पुत्रमप न्यधत्। नेदेनन्देवा
अहनन्निति। ते देवाः प्रजापतिमुपसमेत्योचुः। नाराजकस्य
युद्धमस्ति। इन्द्रमन्विच्छामेति। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छन्॥३६॥

तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दन्। तमिष्टिभिरन्वैच्छन्। तमिष्टिभिरन्वविन्दन्
तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्टयो ह वै नाम। ता इष्टय

इत्याचक्षते पुरोक्षेण। पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः। तस्मा
 एतमाग्नावैष्णवमेकादशकपाल- न्दीक्षणीयन्निरेवपन्।
 तदपद्रुत्यातन्वत। तान्यन्नीसय्याँजान्तु उपानयन्॥३७॥

ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्। ते प्रायणीयमभि समारोहन्।
 तदपद्रुत्यातन्वत। ताञ्छुय्वन्तु उपानयन्। ते तदन्तमेव
 कृत्वोदद्रवन्। त आतिथ्यमभि समारोहन्। तदपद्रुत्यातन्वत।
 तानिडान्तु उपानयन्। ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्। तस्मादेता
 एतदन्ता इष्टयः सन्तिष्ठन्ते॥३८॥

एव९ हि देवा अकुर्वत। इति देवा अकुर्वत। इत्यु वै मनुष्याः
 कुर्वते। ते देवा ऊचुः। यद्वा इदमुच्चैर्यज्ञेन चराम। तन्नोऽसुराः
 पाप्माऽनुविन्दन्ति। उपा९शूपसदा चराम। तथा नोऽसुराः
 पाप्मा नानुवेत्स्यन्तीति। त उपा९शूपसदमतन्वत। तिस्र एव
 सामिधेनीरनूच्य॥३९॥

स्रुवेणाधारमाधार्य। तिस्रः पराचीराहुतीरहुत्वा। स्रुवेणोपसदं
 जुह्वाश्चक्रुः। उग्रवँचो अपावधीन्त्वेषवँचो अपावधी९स्वाहेति।
 अशनयापिपासे ह वा उग्रवँचः। एनश्च वैरहत्यश्च त्वेषवँचः।
 एत९ ह वाव तच्चतुर्धाविहितं पाप्मानन्देवा अपजघ्निरे।
 तथो एवैतदेवविँद्यजमानः। तिस्र एव सामिधेनीरनूच्य।
 स्रुवेणाधारमाधार्य॥४०॥

तिस्रः पराचीराहुतीरहुत्वा। स्रुवेणोपसदं जुहोति। उग्रवँचो

अपावधीन्त्वेषवँचो अपावधीः स्वाहेति। अशनयापिपासे
ह वा उग्रवँचः। एनश्च वैरहत्यश्च त्वेषवँचः। एतमेव
तच्चतुर्धाविहितं पाप्मानं यजमानोऽपि हते। तेऽभिनीयैवाहः
पशुमाऽलभन्त। अहं एव तद्देवा अवर्ति पाप्मानं
मृत्युमपजघ्निरे। तेनाभिनीयैव रात्रेः प्राचरन्। रात्रिया एव
तद्देवा अवर्ति पाप्मानं मृत्युमपजघ्निरे॥४१॥

तस्मादभिनीयैवाहः पशुमा लभेत। अहं एव तद्यजमानोऽवर्ति
पाप्मानं भ्रातृव्यानपि नुदते। तेनाभिनीयैव रात्रेः प्रचरेत्।
रात्रिया एव तद्यजमानोऽवर्ति पाप्मानं भ्रातृव्यानपि नुदते।
स एष उपवसथीयेऽहन्दिदेवत्यः पशुरा लभ्यते। द्वयवँ
अस्मिल्लोके यजमानः। अस्थि च मांसश्च। अस्थि चैव
तेन मांसश्च यजमानः सः स्फुरते। ता वा एताः पञ्च
देवताः। अग्नीषोमावग्निर्मित्रावरुणौ॥४२॥

पञ्चपञ्ची वै यजमानः। त्वङ्मांसं स्नावाऽस्थि मज्जा। एतमेव
तत्पञ्चधाविहितमात्मानवँरुणपाशान्मुञ्चति। भेषजतायै
निर्वरुणत्वाय। तं सप्तभिश्छन्दाभिः प्रातरहयन्।
तस्मात्सप्त चतुरुत्तराणि छन्दांसि प्रातरनुवाकेऽनूच्यन्ते।
तमेतयोपसमेत्योपासीदन्। उपोस्मै गायता नर इति।
तस्मादेतयो बहिष्पवमान उपसद्यः॥४३॥

ऐच्छन्नयः स्तिष्ठन्तेऽनूच्यानूच्यं सुवेणाधारमाधार्य रात्रिया एव तद्देवा अवर्ति पाप्मानं मृत्युमपजघ्निरे
मित्रावरुणौ नवं च (देवा यजमानो देवा देवा यजमानो यजमानोऽलभन्त प्राचरन्लभेत

प्रचरेदालभन्तालभेत मृत्युमपञ्जगिरे भ्रातृव्यान्॥१॥ [९]

स संमुद्र उत्तरतः प्राज्वलद्भूम्यन्तेन। एष वाव स
संमुद्रः। यच्चात्वालः। एष उवेव स भूम्यन्तः। यद्वेद्यन्तः।
तदेतत्रिशलत्रिपूरुषम्। तस्मात्तत्रिवितस्तद्धनन्ति। स
सुवर्णरजताभ्याङ्कुशीभ्यां परिगृहीत आसीत्। तय्यँदस्या
अध्यजनयन्। तस्मादादित्यः॥४४॥

अथ यत्सुवर्णरजताभ्याङ्कुशीभ्यां परिगृहीत् आसीत्। साऽस्य
कौशिकता। तत्रिवृताऽभि प्रास्तुवत। तत्रिवृताऽददत।
तत्रिवृताऽहरन्। यावती त्रिवृतो मात्रा। तं पञ्चदशेनाभि
प्रास्तुवत। तं पञ्चदशेनाददत। तं पञ्चदशेनाहरन्। यावती
पञ्चदशस्य मात्रा॥४५॥

त९ सप्तदशेनाभि प्रास्तुवत। त९ सप्तदशेनाददत।
त९ सप्तदशेनाहरन्। यावती सप्तदशस्य मात्रा। तस्य
सप्तदशेन ह्रियमाणस्य तेजो हरोऽपतत्। तमेकविंशेनाभि
प्रास्तुवत। तमेकविंशेनाददत। तमेकविंशेनाहरन्।
यावत्येकविंशस्य मात्रा। ते यत्रिवृताः स्तुवते॥४६॥

त्रिवृतैव तद्यजमानमाददते। तत्रिवृतैव हरन्ति। यावती
त्रिवृतो मात्रा। अग्निर्वै त्रिवृत्। यावद्वा अग्नेर्दहतो धूम
उदेत्यानु व्येति। तावती त्रिवृतो मात्रा। अग्नेरैवैनन्तत्।
मात्रा९ सायुज्य९ सलोकताङ्गमयन्ति। अथ यत्पञ्चदशेन
स्तुवते। पञ्चदशेनैव तद्यजमानमाददते॥४७॥

तं पञ्चदशेनैव हरन्ति। यावती पञ्चदशस्य मात्रा। चन्द्रमा
वै पञ्चदशः। एष हि पञ्चदश्यामपक्षीयते। पञ्चदश्यामापूर्यते।
चन्द्रमस एवैनन्तत्। मात्रा५ सायुज्य५ सलोकताङ्गमयन्ति।
अथ यत्सप्तदशेन स्तुवते। सप्तदशेनैव तद्यजमानमाददते।
त५ सप्तदशेनैव हरन्ति॥४८॥

यावती सप्तदशस्य मात्रा। प्रजापतिर्वै सप्तदशः।
प्रजापतेरेवैनन्तत्। मात्रा५ सायुज्य५ सलोकताङ्गमयन्ति।
अथ यदेकविंशेन स्तुवते। एकविंशेनैव तद्यजमानमाददते।
तमेकविंशेनैव हरन्ति। यावत्येकविंशस्य मात्रा। असौ
वा आदित्य एकविंशः। आदित्यस्यैवैनन्तत्॥४९॥

मात्रा५ सायुज्य५ सलोकताङ्गमयन्ति। ते कुशयौ। व्यघ्नन्। ते
अहोरात्रे अभवताम्। अहरेव सुवर्णाऽभवत्। रजता रात्रिः।
स यदादित्य उदेति। एतामेव तत्सुवर्णाङ्कुशीमनु समेति। अथ
यदस्तमेति। एतामेव तद्रजताङ्कुशीमनुसविंशति। प्रहादो ह
वै कायाध्रुवः। विरोचनं५ स्वं पुत्रमुदास्यत्। स प्रदरोऽभवत्।
तस्मात्प्रद्रादुदकत्राचामेत्॥५०॥

आदित्यः पञ्चदशस्य मात्रा स्तुवते पञ्चदशेनैव तद्यजमानमाददते सप्तदशेनैव हरन्त्यादित्यस्यैवैनं तद्विंशति
चत्वारि च॥१०॥

[१०]

ये वै चत्वारः स्तोमाः। कृतन्तत्। अथ ये पञ्च। कलिः
सः। तस्माच्चतुष्टोमः। तच्चतुष्टोमस्य चतुष्टोमत्वम्। तदाहुः।

कृतमानि तानि ज्योतींषि। य एतस्य स्तोमा इति।
त्रिवृत्पञ्चदशः सप्तदश एकविंशः॥५१॥

एतानि वाव तानि ज्योतींषि। य एतस्य स्तोमाः।
सोऽब्रवीत्। सप्तदशेन हियमाणो व्यलेशिषि। भिषज्यन्तु
मेति। तमश्विनौ धानाभिरभिषज्यताम्। पूषा कर्मभेण।
भारती परिवापेण। मित्रावरुणौ पयस्यया। तदाहुः॥५२॥

यदश्विभ्यान्धानाः। पूष्णः कर्मभः। भारत्यै परिवापः।
मित्रावरुणयोः पयस्याऽथ। कस्मादेतेषां हविषामिन्द्रमेव
यजन्तीति। एता ह्येनन्देवता इति ब्रूयात्। एतैर्हविर्भिरभिषज्यः
स्तस्मादिति। तद्वसंवोऽष्टाकपालेन प्रातः सवनेऽभिषज्यन्।
रुद्रा एकादशकपालेन माध्यन्दिने सवने। विश्वे देवा
द्वादशकपालेन तृतीयसवने॥५३॥

स यदष्टाकपालान्प्रातः सवने कुर्यात्। एकादशकपालान्माध्यन्दिने
सवने। द्वादशकपालांस्तृतीयसवने। विलोमं तद्यज्ञस्य
क्रियेत। एकादशकपालानेव प्रातः सवने कुर्यात्।
एकादशकपालान्माध्यन्दिने सवने। एकादशकपालांस्तृतीयसवने।
यज्ञस्य सलोमत्वाय। तदाहुः। यद्वसूनां प्रातः सवनम्।
रुद्राणां माध्यन्दिनं सवनम्। विश्वेषां देवानां तृतीयसवनम्।
अथ कस्मादेतेषां हविषामिन्द्रमेव यजन्तीति।
एता ह्येनन्देवता इति ब्रूयात्। एतैर्हविर्भिरभिषज्यः
स्तस्मादिति॥५४॥

एकविंश आहुस्तृतीयसवने प्रातः सवनं पञ्च च॥११॥ [११]

तस्यावांचोऽवपादादबिभयुः। तमेतेषु सप्तसु छन्दः
स्वश्रयन्। यदश्रयन्। तच्छ्रायन्तीयस्य श्रायन्तीयत्वम्।
यदवारयन्। तद्वारवन्तीयस्य वारवन्तीयत्वम्। तस्यावांच
एवावपादादबिभयुः। तस्मा एतानि सप्त चतुरुत्तराणि
छन्दाः स्युपादधुः। तेषामति त्रीण्यरिच्यन्त। न त्रीण्युदभवन्॥ ५५॥

स बृहतीमेवास्पृशत्। द्वाभ्यामक्षराभ्याम्। अहोरात्राभ्यामेव।
तदाहुः। कृता सा देवाक्षरा बृहती। यस्यान्तत्प्रत्यतिष्ठत्।
द्वादश पौर्णमास्यः। द्वादशाष्टकाः। द्वादशामावास्याः। एषा
वाव सा देवाक्षरा बृहती॥ ५६॥

यस्यान्तत्प्रत्यतिष्ठदिति। यानि च छन्दाः स्यत्यरिच्यन्त।
यानि च नोदभवन्। तानि निर्वीर्याणि हीनान्यमन्यन्त।
साऽब्रवीद्बृहती। मामेव भूत्वा। मामुप सः श्रयतेति।
चतुर्भिरक्षरैरनुष्टुग्बृहतीन्नोदभवत्। चतुर्भिरक्षरैः पङ्क्तिर्बृहतीमत्यरिच्यत
तस्यामेतानि चत्वार्यक्षराण्यपच्छिद्यादधात्॥ ५७॥

ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्।
अष्टाभिरक्षरैरुष्णिग्बृहतीन्नोदभवत्। अष्टाभिरक्षरैस्त्रिष्टुग्बृहतीमत्यरिच्यत
तस्यामेतान्यष्टावक्षराण्यपच्छिद्यादधात्। ते बृहती एव
भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। द्वादशभिरक्षरैर्गायत्री
बृहतीन्नोदभवत्। द्वादशभिरक्षरैर्जगती बृहतीमत्यरिच्यत।
तस्यामेतानि द्वादशाक्षराण्यपच्छिद्यादधात्॥ ५८॥

ते बृ॒हती ए॒व भू॒त्वा। बृ॒हतीमु॒प॒ सम॑श्रयताम्।
 सोऽब्र॑वीत्प्र॒जाप॑तिः। छ॒न्दा॑सि॒ रथो॑ मे भवत।
 यु॒ष्माभि॑र॒हमे॑तम॒ध्वान॑मनु सञ्च॑रा॒णीति॑। तस्य॑ गा॒यत्री
 च ज॒गती॑ च प॒क्षाव॑भवताम्। उ॒ष्णिक् त्रि॒ष्टुप्
 प्र॒ष्ट्यौ। अ॒नुष्टु॑प् प॒ङ्क्तिश्च॑ धु॒र्यौ। बृ॒हत्ये॑वो॒द्धिर॑भवत्।
 स ए॒तज्छ॑न्दो॒रथमा॑स्था॒य। ए॒तम॒ध्वान॑मनु॒ सम॑चरत्।
 ए॒त॒ ह वै छ॑न्दो॒रथमा॑स्था॒य। ए॒तम॒ध्वान॑मनु॒ सञ्च॑रति।
 येनै॒ष ए॒तत्स॑ञ्च॒रति॑। य ए॒व वि॑द्वान्त्सोमे॒न॒ यज॑ते। य उ॒
 चैन॑मे॒व वे॑द॥५९॥

अ॒भ॒व॒न्वाव॑ सा दे॒वाक्ष॑रा बृ॒हत्य॑दधाद्वाद॒शाक्ष॑रा॒ण्यप॑च्छि॒द्याद॑धादा॒स्था॒य॒ पदं॑॥१२॥ [१२]

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

अनुमत्यै पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपति। ये प्रत्यञ्चः शम्याया
अवशीयन्ते। तन्नैर्ऋतमेककपालम्। इयव्वाँ अनुमतिः।
इयन्निर्ऋतिः। नैर्ऋतेन पूर्वेण प्रचरति। पाप्मानमेव
निर्ऋतिं पूर्वान्निरवदयते। एककपालो भवति। एकधैव
निर्ऋतिन्निरवदयते। यदहुत्वा गार्हपत्य ईयुः॥१॥

रुद्रो भूत्वाऽग्निरनूत्थाय। अध्वर्युश्च यजमानश्च हन्यात्।
वीहि स्वाहाऽऽहुतिञ्जुषाण इत्याह। आहुत्यैवैनं शमयति।
नार्तिमाच्छत्यध्वर्युर्न यजमानः। एकोल्मुकेन यन्ति। तद्धि
निर्ऋत्यै भागधेयम्। इमान्दिशयन्ति। एषा वै निर्ऋत्यै
दिक्। स्वायामेव दिशि निर्ऋतिन्निरवदयते॥२॥

स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वै निर्ऋत्या आयतनम्।
स्व एवायतने निर्ऋतिन्निरवदयते। एष तै निर्ऋते भाग
इत्याह। निर्दिशत्यैवैनम्। भूते हविष्मत्यसीत्याह।
भूतिमेवोपावर्तते। मुश्चेममहंस इत्याह। अहंस एवैनं
मुश्चति। अङ्गुष्ठाभ्याञ्जुहोति॥३॥

अन्त एव निर्ऋतिन्निरवदयते। कृष्णवाँसः कृष्णतूषन्दक्षिणा।
एतद्वै निर्ऋत्यै रूपम्। रूपेणैव निर्ऋतिन्निरवदयते।
अप्रतीक्षमायन्ति। निर्ऋत्या अन्तरहित्यै। स्वाहा नमो
य इदश्चकारेति पुनरेत्य गार्हपत्ये जुहोति। आहुत्यैव

न॑म॒स्यन्तो॒ गार्ह॑पत्यमु॒पाव॑र्तन्ते। आ॒नु॒म॒तेन॒ प्रच॑रति। इ॒य॒ष्वाँ
अनु॑मतिः॥४॥

इ॒यमे॒वास्मै॑ रा॒ज्यम॑नु॒ मन्य॑ते। धे॒नु॒र्दक्षि॑णा। इ॒मामे॒व
धे॒नुङ्क॑रुते। आ॒दित्य॑श्च॒रु॒न्निर्व॑पति। उ॒भयी॑ष्वे॒व प्र॒जास्व॒भिषि॑च्यते।
दैवी॑षु च॒ मानु॑षीषु च। व॒रो दक्षि॑णा। व॒रो हि रा॒ज्यं
समृ॑द्ध्यै। आ॒ग्नावै॒ष्ण॒वमेका॑दशकपाल॒न्निर्व॑पति। अ॒ग्निः सर्वा॑
दे॒वताः॥५॥

विष्णु॑र्य॒ज्ञः। दे॒वता॑श्चै॒व य॒ज्ञश्चाव॑ रुन्धे। वा॒म॒नो व॒ही
दक्षि॑णा। यद्व॒ही। तेना॑ग्ने॒यः। यद्वा॑म॒नः। तेन॑ वैष्ण॒वः समृ॑द्ध्यै।
अ॒ग्नीषो॒मीय॑मेका॑दशकपाल॒न्निर्व॑पति। अ॒ग्नीषो॒माभ्या॑ष्वाँ इन्द्रो॑
वृ॒त्रम॑ह॒न्ति॒ति॒। यद॑ग्नीषो॒मीय॑मेका॑दशकपाल॒न्निर्व॑पति॥६॥

वा॒र्त्रघ्न॑मे॒व विजि॑त्यै। हि॒र॒ण्य॒न्दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। इन्द्रो॑
वृ॒त्रं ह॒त्वा। दे॒वता॑भिश्चेन्द्रि॒येण॑ च॒ व्या॑र्ध्यत। स
ए॒तमै॑न्द्रा॒ग्नमेका॑दशकपालमपश्यत्। तन्नि॒र॒व॒पत्। तेन॑ वै स
दे॒वता॑श्चेन्द्रि॒यश्चावा॑रुन्धे। यदै॑न्द्रा॒ग्नमेका॑दशकपाल॒न्निर्व॑पति।
दे॒वता॑श्चै॒व तेनै॑न्द्रि॒यश्च॒ यज॑मानोऽव॒रुन्धे॑। ऋ॒षभो॑ व॒ही
दक्षि॑णा॥७॥

यद्व॒ही। तेना॑ग्ने॒यः। यदृ॑ष॒भः। तेनै॑न्द्रः समृ॑द्ध्यै। आ॒ग्ने॒यमु॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पति।
ऐ॒न्द्र॒न्दधि॑। यदा॑ग्ने॒यो भव॑ति। अ॒ग्निर्वै य॑ज्ञ॒मुख॑म्।
य॒ज्ञ॒मुख॑मे॒वर्द्धि॑ पुर॒स्ताद्ध॑त्ते। यदै॑न्द्र॒न्दधि॑॥८॥

इन्द्रियमेवावरुन्धे। ऋषभो वही दक्षिणा। यद्वही।
तेनाग्नेयः। यदृषभः। तेनैन्द्रः समृद्धौ। यावतीर्वै प्रजा
ओषधीनामहुतानामाश्नन्। ताः पराऽभवन्। आग्रयणं
भवति हुताद्याय। यजमानस्यापराभावाय॥९॥

देवा वा ओषधीष्वजिमयुः। ता इन्द्राग्नी उदजयताम्।
तावेतमैन्द्राग्रन्द्वादशकपालन्निरवृणाताम्। यदैन्द्राग्नौ
भवत्युज्जित्यै। द्वादशकपालो भवति। द्वादश मासाः संवत्सरः।
संवत्सरेणैवास्मा अन्नमवरुन्धे। वैश्वदेवश्चरुर्भवति। वैश्वदेवर्वा
अन्नम्। अन्नमेवास्मै स्वदयति॥१०॥

प्रथमजो वत्सो दक्षिणा समृद्धौ। सौम्यः श्यामाकश्चरुन्निर्वपति।
सोमो वा अकृष्टपच्यस्य राजा। अकृष्टपच्यमेवास्मै
स्वदयति। वासो दक्षिणा। सौम्यः हि देवताया वासः
समृद्धौ। सरस्वत्यै चरुन्निर्वपति। सरस्वते चरुम्।
मिथुनमेवावरुन्धे। मिथुनौ गावौ दक्षिणा समृद्धौ। एति
वा एष यज्ञमुखादध्याः। योऽग्नेर्देवताया एति। अष्टावेतानि
हवींषि भवन्ति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रोऽग्निः। तेनैव
यज्ञमुखादध्या अग्नेर्देवतायै नैति॥११॥

ईयुर्निरवदयतेऽङ्गुष्ठाभ्याञ्जुहोत्यनुमतिर्देवतां निर्वपति वही दक्षिणा यदैन्द्रन्ध्यपराभावाय स्वदयति गावौ
दक्षिणा समृद्धौ षट्॥१॥

[१]

वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। ताः सृष्टा न
प्राजायन्त। सोऽग्निरकामयत। अहमिमाः प्रजनयेयमिति।

स प्रजापतये शुचमदधात्। सोऽशोचत्प्रजामिच्छमानः।
तस्माद्यश्च प्रजा भुनक्ति यश्च न। तावुभौ शोचतः
प्रजामिच्छमानौ। तास्वग्निमप्यसृजत्। ता अग्निरध्यैत्॥१२॥

सोमो रेतोऽदधात्। सविता प्राज्जनयत्। सरस्वती
वाचमदधात्। पूषाऽपोषयत्। ते वा एते त्रिः संवत्सरस्य
प्रयुज्यन्ते। ये देवाः पुष्टिपतयः। संवत्सरो वै प्रजापतिः।
संवत्सरेणैवास्मै प्रजाः प्राज्जनयत्। ताः प्रजा जाता
मरुतोऽघ्नन्। अस्मानपि न प्रायुक्षतेति॥१३॥

स एतं प्रजापतिर्मरुतं सप्तकपालमपश्यत्। तन्निरवपत्।
ततो वै प्रजाभ्योऽकल्पत। यन्मारुतो निरुप्यते।
यज्ञस्य कृत्यै। प्रजानामघाताय। सप्तकपालो भवति।
सप्तगणा वै मरुतः। गणश एवास्मै विशङ्कल्पयति। स
प्रजापतिरशोचत्॥१४॥

याः पूर्वाः प्रजा असृक्षि। मरुतस्ता अवधिषुः। कथमपराः
सृजेयेति। तस्य शुष्मं आण्डं भूतन्निरवर्तत। तद्व्यदहरत्।
तदपोषयत्। तत्प्राजायत। आण्डस्य वा एतद्रूपम्।
यदामिक्षा। यद्व्यद्धरति॥१५॥

प्रजा एव तद्यजमानः पोषयति। वैश्वदेव्यामिक्षा भवति।
वैश्वदेव्यो वै प्रजाः। प्रजा एवास्मै प्रज्जनयति।
वाजिनमानयति। प्रजास्वेव प्रजातासु रेतो दधाति।
द्यावापृथिव्यं एककपालो भवति। प्रजा एव प्रजाता

द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑मुभ॒यतुः॑ परि॑ गृह्णाति। दे॒वा॒सु॒राः स॒य्यँ॑त्ता
आसन्। सो॑ऽग्नि॒रब्र॑वीत्॥१६॥

माम॒ग्रे य॒जत। मया॑ मु॒खेना॑सु॒राञ्जेष्य॑थेति॑। मा॒न्दि॒ती॒यमि॒ति
सोमो॑ऽब्रवीत्। मया॑ रा॒ज्ञा जेष्य॑थेति॑। मा॒न्तृ॒ती॒यमि॒ति
सवि॒ता। मया॑ प्र॒सूता॑ जेष्य॑थेति॑। मा॒ञ्च॒तु॒र्थीमि॒ति सर॑स्वती।
इ॒न्द्रि॒यवो॑ऽह॒न्था॑स्यामीति॑। मां प॑ञ्च॒ममि॒ति पू॒षा। मया॑
प्रति॒ष्ठया॑ जेष्य॑थेति॑॥१७॥

ते॑ऽग्नि॒ना मु॒खेना॑सु॒रान॑जयन्। सोमे॑न॒ रा॒ज्ञा। स॒वि॒त्रा
प्र॒सूताः। सर॑स्वतीन्द्रि॒यम॑दधात्। पू॒षा प्र॑ति॒ष्ठाऽऽसी॑त्। ततो॑
वै दे॒वा व्य॑जयन्त। यदे॒तानि॑ ह॒वी॒ऽषि॑ निरु॒प्यन्ते॑ विजि॒त्ये।
नोत्त॑रवेदिमुप॑वपति। प॒शवो॑ वा उ॑त्तरवे॒दिः। अजा॑ता इव
ह्ये॒तर्हि॑ प॒शवः॑॥१८॥

ऐ॒दित्य॑शोचद्भ्यु॒द्धर॑त्यब्रवीत्प्रति॒ष्ठया॑ जेष्य॑थेत्ये॒तर्हि॑ प॒शवः॑॥२॥ [२]

त्रि॒वृ॒द्धर॑हिर्भवति। मा॒ता पि॒ता पु॒त्रः। तदे॒व तन्मि॑थुनम्।
उल्ब॒ङ्गर्भो॑ ज॒रायु॑। तदे॒व तन्मि॑थुनम्। त्रे॒धा ब॒र्हिः सन्न॑द्धं
भवति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒ष्वेव॑ लो॒केषु॑ प्रति॑ तिष्ठति।
ए॒क॒धा पुनः॑ सन्न॑द्धं भवति। ए॒कं इव॑ ह्य॒यल्लो॑कः॥१९॥

अ॒स्मिन्ने॒व तेन॑ लो॒के प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति। प्र॒सु॒वो भ॑वन्ति।
प्र॒थ॒म॒जा॒मे॒व पु॒ष्टि॒मव॑रुन्धे। प्र॒थ॒म॒जो व॒त्सो दक्षि॑णा॒ समृ॑द्धौ।
पृ॒षदा॒ज्यङ्ग॑ह्णाति। प॒शवो॑ वै पृ॒षदा॒ज्यम्। प॒शून्वा॑व रुन्धे।

पञ्चगृहीतं भवति। पाङ्क्ता हि पशवः। बहुरूपं भवति॥२०॥

बहुरूपा हि पशवः समृद्धौ। अग्निं मन्थन्ति। अग्निमुखा
वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। यदग्निं मन्थन्ति।
अग्निमुखा एव तत्प्रजा यजमानः सृजते। नवं प्रयाजा
इज्यन्ते। नवानूयाजाः। अष्टौ हवींषि। द्वावाघारौ।
द्वावाज्यभागौ॥२१॥

त्रिंशत्संपद्यन्ते। त्रिंशदक्षरा विराट्। अन्नद्विराट्।
विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे। यजमानो वा एकंकपालः। तेज
आज्यम्। यदेकंकपाल आज्यमानयति। यजमानमेव
तेजसा समर्धयति। यजमानो वा एकंकपालः। पशव
आज्यम्॥२२॥

यदेकंकपाल आज्यमानयति। यजमानमेव पशुभिः
समर्धयति। यदल्पमानयेत्। अल्पा एनं पशवो भुञ्जन्त
उपतिष्ठेरन्। यद्वह्वानयेत्। बहव एनं पशवोऽभुञ्जन्त
उपतिष्ठेरन्। बह्वानीयाविः पृष्ठं कुर्यात्। बहव एवैनं
पशवो भुञ्जन्त उपतिष्ठन्ते। यजमानो वा एकंकपालः।
यदेकंकपालस्यावद्येत्॥२३॥

यजमानस्यावद्येत्। उद्धा माद्येद्यजमानः। प्र वा मीयेत।
सकृदेव होतव्यः। सकृदिव हि सुवर्गो लोकः। हुत्वाऽभि
जुहोति। यजमानमेव सुवर्गल्लोकङ्गमयित्वा। तेजसा
समर्धयति। यजमानो वा एकंकपालः। सुवर्गो लोक

आहवनीयः॥ २४॥

यदेकंकपालमाहवनीये जुहोति। यजमानमेव सुवर्गल्लोकङ्गमयति।
यद्धस्तेन जुहुयात्। सुवर्गल्लोकाद्यजमानमवविध्येत्।
स्रुचा जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। यत्प्राङ्घ्वेत।
देवलोकमभिजयेत्। यदक्षिणा पितृलोकम्। यत्प्रत्यक्॥ २५॥

रक्षांसि यज्ञं हन्युः। यदुदङ्घ्रिः। मनुष्यलोकमभिजयेत्।
प्रतिष्ठितो होतव्यः। एकंकपालं वै प्रतिष्ठितं तन्द्वावापृथिवी
अनु प्रतिष्ठितः। द्वावापृथिवी ऋतवः। ऋतून् यज्ञः।
यज्ञय्यंजमानः। यजमानं प्रजाः। तस्मात्प्रतिष्ठितो
होतव्यः॥ २६॥

वाजिनो यजति। अग्निर्वायुः सूर्यः। ते वै वाजिनः। तानेव
तद्यजति। अथो खल्वाहुः। छन्दांसि वै वाजिन इति।
तान्येव तद्यजति। ऋक्सामे वा इन्द्रस्य हरी सोमपानौ।
तयोः परिधय आधानम्। वाजिनं भागधेयम्॥ २७॥

यदप्रहृत्य परिधीञ्जुहुयात्। अन्तराधानाभ्याङ्घ्रासं प्रयच्छेत्।
प्रहृत्य परिधीञ्जुहोति। निराधानाभ्यामेव घ्रासं प्रयच्छति।
बर्हिषि विषिञ्चन्वाजिनमा नयति। प्रजा वै बर्हिः। रेतो
वाजिनम्। प्रजास्वेव रेतो दधाति। समुपहूय भक्षयन्ति।
एतत्सोमपीथा ह्येते। अथो आत्मन्नेव रेतो दधते। यजमान
उत्तमो भक्षयति। पशवो वै वाजिनम्। यजमान एव

पशून्प्रतिष्ठापयन्ति॥२८॥

लोको बहुरूपं भवत्याज्यभागौ पशव आज्यमवद्येदाहवनीयः प्रत्यक्तस्मात्प्रतिष्ठितो होतव्यो भागधेयमेते
चत्वारि च॥३॥

[३]

प्रजापतिः सविता भूत्वा प्रजा असृजत। ता एनमत्यमन्यन्त।
ता अस्मादपाक्रामन्। ता वरुणो भूत्वा प्रजा
वरुणेनाग्राहयत्। ताः प्रजा वरुणगृहीताः। प्रजापतिं
पुनरुपाधावन्नाथमिच्छमानाः। स एतान्प्रजापतिर्वरुणप्रघासानपश्यत्।
तान्निरवपत्। तैर्वै स प्रजा वरुणपाशादमुञ्चत्। यद्वरुणप्रघासा
निरूप्यन्ते॥२९॥

प्रजानामवरुणग्राहाय। तासान्दक्षिणो बाहुर्न्यक्र आसीत्।
सव्यः प्रसृतः। स एतान्द्वितीयान्दक्षिणतो वेदिमुदहन्। ततो
वै स प्रजानान्दक्षिणं बाहुं प्रासारयत्। यद्वितीयान्दक्षिणतो
वेदिमुद्धन्ति। प्रजानामेव तद्यजमानो दक्षिणं बाहुं प्रासारयति।
तस्माच्चातुर्मास्ययाज्यमुष्मिल्लोक उभयाबाहुः। यज्ञाभिजित्
ह्यस्य। पृथमात्राद्वेदी असंभिन्ने भवतः॥३०॥

तस्मात्पृथमात्रव्यं ५ सौ। उत्तरस्यां वेद्यामुत्तरवेदिमुप
वपति। पशवो वा उत्तरवेदिः। पशून्नेवावरुन्धे। अथो
यज्ञपुरुषोऽनन्तरित्यै। एतद्वाह्मणान्येव पञ्च हवी ५ षि। अथैष
ऐन्द्राग्नो भवति। प्राणापानौ वा एतौ देवानाम्। यदिन्द्राग्नी।
यदैन्द्राग्नो भवति॥३१॥

प्राणापानावेवाव रुन्धे। ओजो बलव्वा एतौ देवानाम्।

यदिन्द्राग्नी। यदैन्द्राग्नो भवति। ओजो बलमेवाव रुन्धे।
मारुत्यामिक्षा भवति। वारुण्यामिक्षा। मेषी च मेषश्च
भवतः। मिथुना एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति। लोमशौ
भवतो मेध्यत्वाय॥३२॥

शमीपर्णान्युप वपति। घासमेवाभ्यामपि यच्छति।
प्रजापतिमन्नाद्यन्नोपांनमत्। स एतेन शतेध्मेन हविषाऽन्नाद्यमवारुन्धे।
यत्परः शतानि शमीपर्णानि भवन्ति। अन्नाद्यस्यावरुद्धौ।
सौम्यानि वै कुरीराणि। सौम्या खलु वा आहुतिर्दिवो
वृष्टिश्चावयति। यत्कुरीराणि भवन्ति। सौम्यैवाहुत्या दिवो
वृष्टिमवरुन्धे। काय एकंकपालो भवति। प्रजानाङ्कन्त्वाय।
प्रतिपूरुषङ्करम्भपात्राणि भवन्ति। जाता एव प्रजा
वरुणपाशान्मुञ्चति। एकमतिरिक्तम्। जनिष्यमाणा एव प्रजा
वरुणपाशान्मुञ्चति॥३३॥

निरुप्यन्तं भवतो भवति मेध्यत्वाय रुन्धे षट्॥४॥ [४]

उत्तरस्यां वेद्यामन्यानि हवींषि सादयति। दक्षिणायां
मारुतीम्। अपधुरमेवैना युनक्ति। अथो ओज एवासांमव
हरति। तस्माद्ब्रह्मणश्च क्षत्राच्च विशोऽन्यतोऽपक्रमिणीः।
मारुत्या पूर्वया प्रचरति। अनृतमेवाव यजते। वारुण्योत्तरया।
अन्त एव वरुणमव यजते। यदेवाध्वर्युः करोति॥३४॥

तत्प्रतिप्रस्थाता करोति। तस्माद्यच्छेयान्करोति।
तत्पापीयान्करोति। पत्नीर्वाचयति। मेध्यामेवैनाङ्करोति।

अथो तपं ए॒वैना॒मुप॑ नयति। य॒ज्ञार॑ꣳ सन्त॒न्न प्र॑ब्रूयात्।
प्रि॒यं ज्ञा॒तिꣳ रु॑न्ध्यात्। अ॒सौ मे॑ जा॒र इति॑ निर्दि॒शेत्।
नि॒र्दिश्यै॒वैनं॑ वरुणपा॒शेन॑ ग्राहयति॥ ३५॥

प्र॒घा॒स्यान् ह॒वाम॒ह इति॑ प॒त्नीमु॑दानयति। अ॒ह्व॑तै॒वैना॑म्।
यत्प॒त्नीं पु॑रोनुवा॒क्याम॑नुब्रूयात्। निर्वी॒र्यो य॑ज॒मानः स्यात्।
यज॑मा॒नोऽन्वा॑ह। आ॒त्मन्ने॒व वी॒र्यं॑ न्यत्ते। उ॒भौ या॒ज्याꣳ
स॒वीर्य॑त्वाय॑। य॒द्दामे॑ यद॒रण्य इत्या॑ह। यथो॒दितमे॑व
वरु॑ण॒मव॑ यजते। य॒ज॒मा॒नदे॒वत्यो॑ वा आ॒हव॑नीयः॥ ३६॥

भ्रा॒तृव्य॑दे॒वत्यो॑ दक्षि॑णः। यदा॒हव॑नीये॑ जुहुयात्।
यज॑मानव्वरुणपा॒शेन॑ ग्राहयेत्। दक्षि॑णेऽग्नौ जु॒होति।
भ्रा॒तृव्यमे॑व वरुणपा॒शेन॑ ग्राहयति। शूर्पे॑ण जुहोति। अन्य॑मे॒व
वरु॑ण॒मव॑ यजते। शी॒र्ष॒न्नधि॑ नि॒धाय॑ जुहोति। शी॒र्ष॒त ए॒व
वरु॑ण॒मव॑ यजते। प्र॒त्यङ्घ्रि॑ष्ठं जुहोति॥ ३७॥

प्र॒त्यङ्घ्रे॒व वरु॑णपा॒शान्नि॑र्मुच्यते। अ॒क्र॒न्कर्म॑ कर्म॒कृत॑ इत्या॑ह।
दे॒वानृ॑ण॒न्निर॑व॒दाय॑। अ॒नृणा॑ गृ॒हानु॑प॒ प्रेते॑ति॒ वावै॑तदा॒ह।
वरु॑णगृही॒तव्वाँ ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यद्य॒जुषा॑ गृही॒तस्या॑तिरिच्यते।
तुषाँ॑श्च निष्का॒सश्च॑। तुषै॑श्च निष्का॒सेन॑ चावभृथमवैति।
वरु॑णगृही॒तेनै॒व वरु॑ण॒मव॑यजते। अ॒पोऽव॑भृथमवैति॥ ३८॥

अ॒प्सु वै वरु॑णः। सा॒क्षादे॒व वरु॑ण॒मव॑यजते। प्र॒तियु॑तो
वरु॑णस्य॒ पाश॑ इत्या॑ह। वरु॑ण॒पाशा॑दे॒व निर्मु॑च्यते। अ॒प्रती॑क्ष॒मा

यन्ति। वरुणस्यान्तरहित्यै। एधोऽप्येधिषीमहीत्याह।
समिधैवाग्निन्नमस्यन्त उपायन्ति। तेजोऽसि तेजो मयि
धेहीत्याह। तेज एवात्मन्धत्ते॥३९॥

कुरोति ग्राहयत्याहवनीयुस्तिष्ठ जुहोत्यपोऽवभृथमवैति धत्ते॥५॥ [५]

देवासुराः सय्यन्ता आसन्। सोऽग्निरब्रवीत्। ममेयमनीकवती
तनूः। तां प्रीणीत। अथासुरानभि भविष्यथेति। ते
देवा अग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालन्निरवपन्।
सोऽग्निरनीकवान्त्स्वेन भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकान्यजनयत।
ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥४०॥

यदग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपति। अग्निमेवानीकवन्तः
स्वेन भागधेयेन प्रीणाति। सोऽग्निरनीकवान्त्स्वेन
भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकानि जनयते। असौ वा
आदित्योऽग्निरनीकवान्। तस्य रश्मयोऽनीकानि। साकं
सूर्येणोद्यता निर्वपति। साक्षादेवास्मा अनीकानि जनयति।
तेऽसुराः पराजिता यन्तः। द्यावापृथिवी उपाश्रयन्॥४१॥

ते देवा मरुद्भ्यः सान्तपनेभ्यश्चरुन्निरवपन्। यन्मरुद्भ्यः
सान्तपनेभ्यश्चरुन्निर्वपति। द्यावापृथिवीभ्यामेव तदुभयतो
यजमानो भ्रातृव्यान्त्सन्तपति। मध्यन्दिने निर्वपति। तर्हि
हि तेक्षिण्णन्तपति। चरुर्भवति। सर्वत एवेनान्त्सन्तपति।
ते देवाः श्वोविजयिनुः सन्तः। सर्वासान्दुग्धे गृहमेधीयं

चरुन्निरवपन्न॥४२॥

आशि॑ता ए॒वाद्यो॑पव॒साम॑ । कस्य॒ वाऽहे॒दम् । कस्य॑ वा
श्वो भ॑वितेति॑ । स श्रु॒तोऽभ॑वत् । तस्याहु॑तस्य॒ नाश॑नम् ।
न हि दे॒वा अहु॑तस्या॒श्नन्ति॑ । तेऽब्रु॑वन् । कस्मा॑ इ॒मं
हो॑ष्याम॒ इति॑ । म॒रुद्ध्यो॑ गृ॒हमे॒धिभ्य॑ इत्य॑ब्रुवन् । तं म॒रुद्ध्यो॑
गृ॒हमे॒धिभ्यो॑ऽजुह॒वुः ॥४३॥

ततो॑ दे॒वा अभ॑वन् । पराऽसु॑राः । यस्यै॒व वि॑दुषो॑ म॒रुद्ध्यो॑
गृ॒हमे॒धिभ्यो॑ गृ॒हे जु॒ह्वति॑ । भव॑त्यात्म॒ना । परा॑ऽस्य॒ भ्रातृ॑व्यो
भव॑ति । यद्वै य॒ज्ञस्य॑ पा॒कत्रा॑ क्रियते॑ । प॒शव्य॑न्तत् । पा॒कत्रा॑ वा
ए॒तत्क्रि॑यते । यन्ने॒ध्मा ब॒र्हिर्भव॑ति । न सा॑मि॒धेनी॒रन्वाह॑ ॥४४॥

न प्र॑या॒जा इ॒ज्यन्ते॑ । नानू॑या॒जाः । य ए॒वं वेद॑ । प॒शुमा॑न्भवति ।
आज्य॑भा॒गौ य॒जति॑ । य॒ज्ञस्यै॒व चक्षु॑षी॒ नान्तरै॑ति ।
म॒रुतो॑ गृ॒हमे॒धिना॑ य॒जति॑ । भा॒ग॒धेये॑नै॒वान्त्सम॑र्धयति ।
अ॒ग्नि॒ऽस्वि॒ष्ट॒कृत॑य्यँजति॒ प्रति॑ष्ठित्यै । इडा॑न्तो भवति । प॒शवो॑
वा इडा॑ । प॒शुष्वे॒वोप॑रि॒ष्टात्प्रति॑तिष्ठति ॥४५॥

असुरा अश्रयन्गृहमेधीयं चरुन्निरवपन्नजुहवुरन्वाहेडा॑न्तो भवति द्वे च॑ ॥६॥

यत्पत्नी॑ गृ॒हमे॒धीय॑स्या॒श्नीया॑त् । गृ॒हमे॒ध्ये॒व स्या॑त् । वि त्व॑स्य
य॒ज्ञं ऋ॑ध्येत । यन्ना॒श्नीया॑त् । अ॒गृ॒हमे॒धी स्या॑त् । नास्य॑ य॒ज्ञो
व्यृ॑द्धेत । प्रति॑वेशं पचेयुः । तस्या॑श्नीयात् । गृ॒हमे॒ध्ये॒व भ॑वति ।
नास्य॑ य॒ज्ञो व्यृ॑द्धते ॥४६॥

ते दे॒वा गृ॒हमे॒धीये॑ने॒ष्ट्वा । आशि॑ता अभवन् । आञ्ज॑ताभ्यञ्जता ।

अनु वत्सानवांसयन्। तेभ्योऽसुराः क्षुधं प्राहिण्वन्। सा देवेषु
लोकमवित्वा। असुरान्पुनरगच्छत्। गृहमेधीयेनेष्ट्वा। आशिता
भवन्ति। आञ्जतेऽभ्यञ्जते॥४७॥

अनु वत्सान् वांसयन्ति। भ्रातृव्यायैव तद्यजमानः क्षुधं
प्राहिणोति। ते देवा गृहमेधीयेनेष्ट्वा। इन्द्राय निष्कासन्त्यदधुः।
अस्मानेव श्व इन्द्रो निहितभाग उपावर्तितेति।
तानिन्द्रो निहितभाग उपावर्तत। गृहमेधीयेनेष्ट्वा। इन्द्राय
निष्कासन्निदध्यात्। इन्द्र एवैनन्निहितभाग उपावर्तते।
गार्हपत्ये जुहोति॥४८॥

भागधेयेनैवैनं समर्धयति। ऋषभमाह्वयति। वषट्कार एवास्य
सः। अथो इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य वृद्धे।
इन्द्रो वृत्रं हत्वा। परां परावतमगच्छत्। अपाराधमिति
मन्यमानः। सोऽब्रवीत्। क इद्वैदिष्यतीति। तेऽब्रुवन्मरुतो
वरवृणामहै॥४९॥

अथ वयं वेदाम। अस्मभ्यमेव प्रथमं हविर्निरुप्याता
इति। त एनमध्यं क्रीडन्। तत्क्रीडिनाङ्गीडित्वम्।
यन्मरुद्भ्यः क्रीडिभ्यः प्रथमं हविर्निरुप्यते विजित्यै।
साकं सूर्यणोद्यता निर्वपति। एतस्मिन्वै लोक इन्द्रो
वृत्रमहन्त्समृद्धौ। एतद्ब्राह्मणान्येव पञ्च हवींषि। एतद्ब्राह्मण
ऐन्द्राग्नः। अथैष ऐन्द्रश्चरुर्भवति॥५०॥

उद्धार॑ष्वँ ए॒तमिन्द्र॑ उद॑हरत। वृ॒त्रं ह॒त्वा। अ॒न्यासु॑
दे॒वता॒स्वधि॑। य॒देष॑ ऐ॒न्द्रश्च॑रु॒र्भव॑ति। उ॒द्धार॑मे॒व तय्य॑ज॒मान॒
उद्ध॑रते। अ॒न्यासु॑ प्र॒जास्वधि॑। वै॒श्वक॑र्म॒ण ए॒कं क॑पालो
भव॑ति। वि॒श्वान्ये॒व तेन॑ क॒र्माणि॒ यज॑मानोऽव॑रु॒न्धे॥५१॥

ऋ॒द्धतेऽभ्य॑ञ्जते जु॒होति॑ वृ॒णाम॑है भवत्यु॒ष्टौ च॑॥७॥ [७]

वै॒श्वदे॒वेन॑ वै प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। ता व॑रु॒णप्र॑घा॒सैर्व॑रु॒णपा॒शाद॑मु॒
सा॒कमे॒धैः प्र॑त्य॒स्थाप॑यत्। त्र्य॒म्बके॑ रु॒द्रन्नि॑रवा॒दय॑त।
पि॒तृय॒ज्ञेन॑ सु॒वर्ग॑ल्लौ॒कम॑गमयत्। यद्वै॑श्वदे॒वेन॑ यज॑ते। प्र॒जा
ए॒व तद्य॑ज॒मानः॑ सृज॑ते। ता व॑रु॒णप्र॑घा॒सैर्व॑रु॒णपा॒शान्मु॑ञ्चति।
सा॒कमे॒धैः प्र॑ति॒ष्ठाप॑यति। त्र्य॒म्बके॑ रु॒द्रन्नि॑रव॒दय॑ते॥५२॥

पि॒तृय॒ज्ञेन॑ सु॒वर्ग॑ल्लौ॒कङ्ग॑मयति। द॒क्षिण॑तः प्रा॒चीना॑वी॒ती
निर्व॑पति। द॒क्षिणा॑वृ॒द्धिं पि॑त॒ृणाम्। अना॑दृत्य॒ तत्। उ॒त्तर॑त
ए॒वोप॑वीय॒ निर्व॑पेत्। उ॒भये॑ हि दे॒वाश्च॑ पि॒तर॑श्चे॒ज्यन्ते॑। अथो॒
यदे॒व द॑क्षिणा॒र्धेऽधि॑ श्रय॑ति। तेन॑ द॒क्षिणा॑वृत्। सोमा॑य
पि॒तृम॑ते॒ पुरो॑डाश॒ः षट्क॑पाल॒न्निर्व॑पति। स॒ंवत्स॑रो वै सोमः॑
पि॒तृमा॑न्॥५३॥

स॒ंवत्स॑रमे॒व प्री॑णाति। पि॒तृभ्यो॑ ब॒र्हिष॑ज्यो॒ धा॒नाः। मा॒सा
वै पि॒तरो॑ ब॒र्हिष॑दः। मा॒साने॒व प्री॑णाति। यस्मि॒न्वा ऋ॒तौ
पु॒रुषः॑ प्र॒मीय॑ते। सोऽ॒स्यामु॑ष्मि॒ल्लौके॑ भ॑वति। ब॒हुरू॒पा धा॒ना
भ॑वन्ति। अ॒होरा॒त्राणा॑म॒भिजि॑त्यै। पि॒तृभ्यो॑ऽग्नि॒ष्वात्ते॒भ्यो

मन्थम्। अर्धमासा वै पितरोऽग्निष्वात्ताः॥५४॥

अर्धमासानेव प्रीणाति। अभिवान्यायै दुग्धे भवति। सा हि पितृदेवत्यन्दुहे। यत्पूर्णम्। तन्मनुष्याणाम्। उपर्यर्धो देवानाम्। अर्धः पितृणाम्। अर्ध उपमन्थति। अर्धो हि पितृणाम्। एक्योपमन्थति॥५५॥

एका हि पितृणाम्। दक्षिणोपमन्थति। दक्षिणावृद्धि पितृणाम्। अनारभ्योपमन्थति। तद्धि पितृन्गच्छति। इमान्दिशं वेदिमुद्धन्ति। उभये हि देवाश्च पितरश्चेज्यन्ते। चतुः सक्तिर्भवति। सर्वा ह्यनु दिशः पितरः। अखाता भवति॥५६॥

खाता हि देवानाम्। मध्यतोऽग्निराधीयते। अन्ततो हि देवानामाधीयते। वर्षीयानिध्म इध्माद्भवति व्यावृत्त्यै। परिश्रयति। अन्तरहितो हि पितृलोको मनुष्यलोकात्। यत्परुषि दिनम्। तद्देवानाम्। यदन्तरा। तन्मनुष्याणाम्॥५७॥

यत्समूलम्। तत्पितृणाम्। समूलं ब्रह्मिर्भवति व्यावृत्त्यै। दक्षिणा स्तृणाति। दक्षिणावृद्धि पितृणाम्। त्रिः पर्येति। तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। त्रिः पुनः पर्येति। षट् पद्यन्ते॥५८॥

षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। यत्प्रस्तरय्यञ्जुषा गृह्णीयात्।

प्र॒मायु॑को॒ यज॑मानः स्यात्। यन्न गृ॒ह्णी॑यात्। अ॒ना॒य॒त॒नः
स्या॑त्। तू॒ष्णीमे॒व न्य॑स्येत्। न प्र॒मायु॑को भव॑ति। ना॒ना॒य॒त॒नः।
य॒त्रीन्प॑रि॒धीन्प॑रि॒द॒ध्यात्॥५९॥

मृ॒त्युना॒ यज॑मानं॒ परि॑गृह्णीयात्। यन्न परि॒द॒ध्यात्।
रक्षा॑ँसि॒ य॒ज्ञं ह॑न्युः। द्वौ परि॒धी परि॑दधाति।
रक्षा॑ँसाम॒प॒ह॒त्यै। अथो॑ मृ॒त्योरे॒व यज॑मानमुत्सृ॑जति।
य॒त्रीणि॑ त्रीणि ह॒वीँष्यु॑दाहर॑युः। त्रय॑स्त्रय एषाँ॒ साकं॑
प्र॒मी॑येरन्। एकै॑कम॒नूची॑ना॒न्युदा॑हर॒न्ति। एकै॑क ए॒वैषा॑म॒न्वश्चः
प्र॒मी॑यते। क॒शिपुं॑ क॒शिप॑व्या॒य। उ॒प॒ब॒र्ह॑णमु॒प॒ब॒र्ह॑ण्या॒य।
आ॒ञ्जन॑मा॒ञ्ज॒न्या॒य। अ॒भ्य॒ञ्जन॑म॒भ्य॒ञ्ज॒न्या॒य। य॒था॒भा॒गमे॒वैना॑न्प्रीणाति॥६०॥

नि॒र॒व॒द॒य॒ते पि॒तृ॒मा॒नं॒ग्नि॒ष्वा॒त्ता एक॑योप॒ म॒न्य॒त्य॒खा॑ता भव॑ति म॒नु॒ष्या॑णां प॒द्य॒न्ते परि॑द॒ध्या॒न्मी॑यते प॒ञ्च

च॥८॥

अ॒ग्र॒ये दे॒वेभ्यः॑ पि॒तृ॒भ्यः॑ स॒मि॒ध्य॒मा॒ना॒या॒नु ब्रू॑हीत्या॒ह।
उ॒भ॒ये हि दे॒वाश्च॑ पि॒तर॑श्चे॒ज्य॒न्ते॑। ए॒का॒म॒न्वा॒ह। ए॒का॒ हि
पि॒तृ॒णाम्। त्रि॒र॒न्वा॒ह। त्रि॒र्हि दे॒वाना॑म्। आ॒घ्रा॒रा॒वा॒घ्रा॒र॒य॒ति।
य॒ज्ञ॒प॒रु॒षो॒र॒न्त॒रि॒त्यै। ना॒र्षे॒यवृ॑णीते। न हो॒ता॒र॒म्॥६१॥

यदा॑र्षे॒यं वृ॑णीत। यद्धो॒ता॒र॒म्। प्र॒मायु॑को॒ यज॑मानः स्यात्।
प्र॒मायु॑को होता॑। तस्मान्न वृ॑णीते। यज॑मानस्य॒ हो॒तु॒र्गोपी॑था॒य।
अ॒पं ब॑र्हिषः प्र॒या॒जान् य॑जति। प्र॒जा वै ब॑र्हिः। प्र॒जा ए॒व
मृ॒त्यो॒रुत्सृ॑जति। आ॒ज्य॑भा॒गौ य॑जति॥६२॥

य॒ज्ञस्यै॒व चक्षु॑षी॒ नान्तरै॑ति। प्रा॒ची॒ना॒वी॒ती सोम॑य्यँजति।

पितृदेवत्यां हि। एषाऽऽहुतिः। पञ्चकृत्वोऽव द्यति। पञ्च
ह्येता देवताः। द्वे पुरोऽनुवाक्ये। याज्यां देवता वषट्कारः। ता
एव प्रीणाति। सन्ततमव द्यति॥६३॥

ऋतूनां सन्तत्यै। प्रैवैभ्यः पूर्वया पुरोऽनुवाक्ययाऽऽह।
प्रणयति द्वितीयया। गमयति याज्यया। तृतीये वा इतो
लोके पितरः। अहं एवैनान्पूर्वया पुरोऽनुवाक्ययाऽत्यानयति।
रात्रियै द्वितीयया। ऐवैनान् याज्यया गमयति।
दक्षिणतोऽवदाय। उदङ्हुतिं क्रामति व्यावृत्यै॥६४॥

आ स्वधेत्याश्रावयति। अस्तु स्वधेति प्रत्याश्रावयति। स्वधा
नम् इति वषट्करोति। स्वधाकारो हि पितृणाम्। सोममग्ने
यजति। सोमप्रयाजा हि पितरः। सोमं पितृमन्तय्यजति।
संवत्सरो वै सोमः पितृमान्। संवत्सरमेव तद्यजति।
पितृन्बर्हिषदो यजति॥६५॥

ये वै यज्वानः। ते पितरो बर्हिषदः। तानेव
तद्यजति। पितृन्ग्निष्वात्तान् यजति। ये वा अयज्वानो
गृहमेधिनः। ते पितरोऽग्निष्वात्ताः। तानेव तद्यजति।
अग्निङ्कव्यवाहनय्यजति। य एव पितृणामग्निः। तमेव
तद्यजति॥६६॥

अथो यथाऽग्निः स्विष्टकृतं यजति। तादृगेव तत्। एतत्ते
तत् ये च त्वामन्विति तिसृषु स्रक्तीषु निदधाति। तस्मादा

तृतीयात्पुरुषान्नाम न गृह्णन्ति। एतावन्तो हीज्यन्ते। अत्र पितरो यथाभागं मन्दध्वमित्याह। ह्रीका हि पितरः। उदश्चो निष्क्रामन्ति। एषा वै मनुष्याणान्दिक्। स्वामेव तद्विशमनु निष्क्रामन्ति॥६७॥

आहवनीयमुपतिष्ठन्ते। न्येवास्मै तद्धवते। यत्सत्याहवनीये। अथान्यत्र चरन्ति। आतमितोरुपतिष्ठन्ते। अग्निमेवोपद्रष्टारङ्कृत्वा। पितृन्निरवदयन्ते। अन्तर्वा एते प्राणानाङ्गच्छन्ति। य आतमितोरुप तिष्ठन्ते। सुसन्दृशन्त्वा वयमित्याह॥६८॥

प्राणो वै सुसन्दृक्। प्राणमेवात्मन्दधते। योजा न्विन्द्र ते हरी इत्याह। प्राणमेव पुनरयुक्त। अक्षन्नमीमदन्त हीति गार्हपत्यमुपतिष्ठन्ते। अक्षन्नमीमदन्ताथ त्वोपतिष्ठामह इति वावैतदाह। अमीमदन्त पितरः सोम्या इत्यभि प्रपद्यन्ते। अमीमदन्त पितरोऽथ त्वाऽभि प्रपद्यामह इति वावैतदाह। अपः परिषिञ्चति। मार्जयत्येवैनान्॥६९॥

अथो तर्पयत्येव। तृप्यति प्रजयां पशुभिः। य एवं वेद। अपं बर्हिषावनूयाजौ यजति। प्रजा वै बर्हिः। प्रजा एव मृत्योरुत्सृजति। चतुरः प्रयाजान् यजति। द्वावनूयाजौ। षट् पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतून्नेव प्रीणाति। न पत्यन्वास्ते। न सय्याजयन्ति। यत्पत्यन्वासीत। यत्सय्याजयेयुः। प्रमायुका स्यात्। तस्मान्नान्वास्ते। न सय्याजयन्ति। पत्नियै गोपीथार्य॥७०॥

होता॑र॒माज्य॑भागौ यजति॑ सन्त॑त॒मव॑द्यति॒ व्यावृ॑त्त्यै ब॒रहि॑षदौ यजति॑ तमे॒व तद्य॑ज॒त्यनु॑
निष्क्रा॑मन्त्याहे॒नानृ॑तवो न॒व च॥१॥

प्र॒ति॒पू॒रुष॑मेक॑क॒पाला॒न्निर्व॑पति। जा॒ता ए॒व प्र॒जा
रु॒द्रान्नि॑रव॑दयते। एक॑म॒तिरि॑क्तम्। ज॒नि॒ष्यमा॑णा ए॒व
प्र॒जा रु॒द्रान्नि॑रव॑दयते। एक॑क॒पाला भ॑वन्ति। एक॑धै॒व
रु॒द्रान्नि॑रव॑दयते। नाभि॑घा॒रय॑ति। यद॑भि॒घार॑येत्। अ॒न्त॒र॒व॒चा॒रिण॑ ५
रु॒द्रङ्क॑र्यात्। ए॒कोल्मु॑केन॑ यन्ति॥७१॥

तद्धि रु॒द्रस्य॑ भा॒गधे॑यम्। इ॒मान्दि॑श॒य्यन्ति॑। ए॒षा वै रु॒द्रस्य॑
दिक्। स्वा॒या॒मे॒व दि॑शि रु॒द्रान्नि॑रव॑दयते। रु॒द्रो वा अ॑प॒शुका॑या
आहु॑त्यै नाति॑ष्ठत। अ॒सौ ते॑ प॒शुरि॑ति॒ निर्दि॑शेद्य॒न्दिष्या॑त्।
यमे॒व द्वेष्टि॑। तम॑स्मै प॒शुन्नि॑दिशति। यदि॒ न द्वि॑ष्यात्।
आ॒खुस्ते॑ प॒शुरि॑ति॒ ब्रू॑यात्॥७२॥

न ग्रा॒म्यान्प॑शून् हि॒नस्ति॑। ना॒र॒ण्यान्। च॒तुष्प॑थे जु॒होति॑। ए॒ष
वा अ॑ग्नी॒नां प॒ङ्क्ति॑शो॒ नाम॑। अ॒ग्नि॒वत्ये॒व जु॒होति॑। म॒ध्यमे॑न॒
प॒र्णेन॑ जु॒होति॑। सु॒ग॒ध्यैषा॑। अथो॒ खलु॑। अ॒न्त॒मे॒नैव॑ हो॒त॒व्यम्।
अ॒न्त॒त ए॒व रु॒द्रान्नि॑रव॑दयते॥७३॥

ए॒ष ते॑ रु॒द्र भा॒गः स॒ह स्व॑स्राऽम्बि॑क॒येत्या॑ह। श॒र॒द्वा
अ॒स्याम्बि॑का॒ स्वसा॑। तया॒ वा ए॒ष हि॑नस्ति। य॑
हि॒नस्ति॑। तयै॒वेन॑ ५ स॒ह श॑मयति। भे॒ष॒जङ्ग॑व॒ इत्या॑ह।
याव॑न्त ए॒व ग्रा॒म्याः प॑शवः। तेभ्यो॑ भे॒ष॒जङ्क॑रोति। अ॒वा॒म्ब
रु॒द्रम॑दि॒म॒हीत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॑मा शा॒स्ते॥७४॥

त्र्यम्बकय्यँजामह इत्याह। मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतादिति
 वावैतदाह। उत्किरन्ति। भगस्य लीप्सन्ते। मूतैकृत्वाऽऽसंजन्ति।
 यथा जनं यतेऽवसङ्करोति। तादृगेव तत्। एष ते रुद्र भाग
 इत्याह निरवत्त्यै। अप्रतीक्षमा यन्ति। अपः परिषिञ्चति।
 रुद्रस्यान्तर्हित्यै। प्र वा एतेऽस्माल्लोकाच्च्यवन्ते। ये
 त्र्यम्बकैश्चरन्ति। आदित्यश्चरुं पुनरेत्य निर्वपति। इयव्वाँ
 अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति॥७५॥

॥सप्तमः प्रश्नः॥

ए॒तद्वा॑ह्म॒णान्ये॒व प॒ञ्च ह॒वीं॑षि। अथेन्द्रा॑य॒ शुना॒सीरा॑य
पुरो॒डाश॒न्द्राद॑शकपाल॒न्निर्व॑पति। सं॒वत्स॒रो वा इन्द्रा॑शुना॒सीरः॑।
सं॒वत्स॒रेणै॒वास्मा॒ अन्न॑मव॒ रुन्धे। वा॒य॒व्यं प॒यो भ॑वति।
वा॒युर्वै वृ॒ष्ट्यै॑ प्र॒दाप॑यति। स ए॒वास्मै॒ वृष्टिं॑ प्र॒दाप॑यति। सौ॒र्य
ए॒क॒क॒पालो॑ भवति। सूर्ये॑ण॒ वा अ॒मुष्मि॑ल्लो॒के वृ॒ष्टिर्धृ॑ता। स
ए॒वास्मै॒ वृष्टि॑न्नियच्छति॥१॥

द्वा॒द॒श॒ग॒व॑ सी॒र॒न्दक्षि॑णा॒ समृ॑द्धौ। दे॒वा॒सु॒राः स॒य्य॑न्ता
आ॒सन्। ते दे॒वा अ॒ग्निम॑ब्रुवन्। त्वया॑ वी॒रेणा॑सु॒रान॒भिभ॑वा॒मेति॑।
सोऽब्र॑वीत्। त्रे॒धाऽह॑मा॒त्मान॒विँक॑रिष्य॒ इति॑। स
त्रे॒धाऽऽत्मा॑न॒व्यंकु॑रुत। अ॒ग्निन्तृ॑तीयम्। रु॒द्रन्तृ॑तीयम्।
वरु॑णन्तृ॒तीयम्॥२॥

सोऽब्र॑वीत्। क इ॒दन्तु॑रीय॒मिति॑। अ॒ह॒मिती॑न्द्रोऽब्र॑वीत्। सन्तु
सृ॒जाव॑हा॒ इति॑। तौ स॒म॒सृ॒जेता॑म्। स इन्द्र॑स्तु॒रीय॑मभवत्।
यदिन्द्र॑स्तु॒रीय॑मभवत्। तदिन्द्र॑तु॒रीय॑स्येन्द्र॑तु॒रीय॑त्वम्। ततो॒ वै
दे॒वा व्य॑जयन्त। यदिन्द्र॑तु॒रीय॑न्निरु॒प्यते॒ विजि॑त्यै॥३॥

व॒हिनीं॑ धे॒नुर्दक्षि॑णा। यद्व॒हिनीं॑। तेन॑ग्रे॒यी। यद्वौः। तेन॑ रौ॒द्री।
यद्वे॒नुः। तेनै॒न्द्री। यत्स्त्री॑ स॒ती दान्ता॑। तेन॑ वा॒रु॒णी स॒मृद्धौ॑।
प्र॒जाप॑तिर्य॒ज्ञम॑सृजत॥४॥

त॑ सृष्ट॑ रक्षा॑स्यजिघा॑सन्। स ए॒ताः प्र॒जाप॑तिरा॒त्मनो॑

देवता॒ निर॑मिमीत। ताभि॒र्वै स दि॒ग्भ्यो रक्षा॑ँसि प्राणु॑दत।
 यत्प॑श्चाव॒त्तीयं॑ जुहोति। दि॒ग्भ्य ए॒व तद्यज॑मानो रक्षा॑ँसि
 प्रणु॑दते। समू॒ढः रक्षः॑ सन्द॑ग्धः रक्ष॑ इत्या॑ह। रक्षा॑ँस्ये॒व
 सन्द॑हति। अ॒ग्नये॑ रक्षो॒घ्ने स्वा॑हेत्या॑ह। दे॒वता॑भ्य ए॒व
 वि॑जिग्या॒नाभ्यो॑ भा॒गधे॑र्यङ्करोति। प्र॒ष्टिवा॒ही रथो॑ दक्षि॑णा
 समृ॑द्ध्यै॥५॥

इन्द्रो॑ वृ॒त्रः ह॒त्वा। अ॒सुरा॑न्परा॒भाव्यं। नमु॑चिमासुर॒न्नाल॑भत।
 तः श॒च्याऽगृ॑हात्। तौ सम॑लभेताम्। सोऽ॒स्माद॑भि॒शुन॑तरोऽभवत्।
 सोऽब्र॑वीत्। स॒न्धाः सन्द॑धावहे। अथ॒ त्वाऽव॑ स्रक्ष्यामि। न
 मा॒ शुष्के॑ण॒ नार्द्रे॑ण॒ हनः॑॥६॥

न दि॒वा न नक्त॑मिति। स ए॒तम॒पां फेन॑मसिञ्चत्। न वा ए॒ष
 शुष्को॑ नार्द्रो॒ व्यु॑ष्टाऽऽसीत्। अ॒नु॒दितः॑ सूर्यः॑। न वा ए॒तद्वि॒वा
 न नक्त॑म्। तस्यै॒तस्मि॑ल्लो॒के। अ॒पां फेन॑न॒ शिर॒ उद॑वर्तयत्।
 तदे॒नम॑न्ववर्तत। मि॒त्रद्रु॑गति॑ ॥७॥

स ए॒तान॑पामार्गान॑जनयत्। तान॑जुहोत्। तै॒र्वै स
 रक्षा॑ँस्यपा॑हत। यद॑पामार्ग॑होमो भव॑ति। रक्ष॑साम॒पह॑त्यै।
 ए॒कोल्मु॑केन॑ यन्ति। तद्धि रक्ष॑सां भा॒गधे॑यम्। इ॒मान्दि॑शय्य॑न्ति।
 ए॒षा वै रक्ष॑सान्दिक्। स्वा॒यामे॒व दि॒शि रक्षा॑ँसि हन्ति॥८॥

स्वकृ॑त् इरि॑णे जुहोति प्र॒दरे वा॑। ए॒तद्वै रक्ष॑सामा॒यत॑नम्।
 स्व ए॒वाय॑तने॒ रक्षा॑ँसि हन्ति। पूर्ण॑मये॒न स्रु॑वेण॑ जुहोति।
 ब्रह्म॑ वै पूर्णः॑। ब्रह्म॑णै॒व रक्षा॑ँसि हन्ति। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॑तुः

प्रस॒व इत्या॑ह। स॒वि॒तृ॒प्र॒सू॒त ए॒व रक्षा॑सि ह॒न्ति। ह॒त॒ः
रक्षो॑ऽवधिष्म॒ रक्ष॑ इत्या॑ह। रक्ष॑सा॒ऽऽ स्तृत्यै॑। यद्व॒स्ते तद्वक्षि॑णा
नि॒रव॑त्यै। अ॒प्र॒तीक्ष॑माय॒न्ति। रक्ष॑साम॒न्तर्हि॑त्यै॥९॥

यच्छति वरुणन्तृतीयं विजित्या असृजत समृद्धौ हनो मित्रं द्रुगिति हन्ति स्तृत्यै त्रीणि च॥१॥—[१]

धा॒त्रे पु॒रो॒डाश॑न्द्वा॒दश॑क॒पाल॒न्निर्व॑पति। स॒व॒त्स॒रो वै
धा॒ता। स॒व॒त्स॒रेणै॒वास्मै॑ प्र॒जाः प्र॒ज॒नय॑ति। अ॒न्वे॒वास्मा॑
अ॒नु॒म॒ति॒र्म॒न्यते। रा॒ते रा॒का। प्र सि॑नी॒वाली॑ ज॒नय॑ति।
प्र॒जास्वे॒व प्र॒जा॑ता॒सु कु॒ह्वा वाच॑न्दधाति। मि॒थु॒नौ गावौ॑
दक्षि॑णा॒ समृ॑द्धौ। आ॒ग्ना॒वैष्ण॒वमे॒का॒दश॑क॒पाल॒न्निर्व॑पति।
ऐ॒न्द्रा॒वैष्ण॒वमे॒का॒दश॑क॒पाल॒म्॥१०॥

वैष्ण॒वत्रि॑क॒पाल॒म्। वी॒र्य॑व्वाँ अ॒ग्निः। वी॒र्य॑मिन्द्रः। वी॒र्य॑व्विष्णुः।
प्र॒जा ए॒व प्र॒जा॑ता वी॒र्ये॑ प्र॒तिष्ठा॑पयति। तस्मा॑त्प्र॒जा वी॒र्या॑वतीः।
वा॒म॒न ऋ॒षभो॑ व॒ही दक्षि॑णा। यद्व॒ही। तेन॑ग्रे॒यः। यदृ॑ष॒भः॥११॥

तेनै॒न्द्रः। यद्वा॑म॒नः। तेन॑ वैष्ण॒वः समृ॑द्धौ। अ॒ग्नी॒षोमी॒यमे॒का॒दश॑क॒पाल॒म्
इ॒न्द्रा॒सोमी॒यमे॒का॒दश॑क॒पाल॒म्। सौ॒म्यश्च॑रुम्। सोमो॑ वै
रे॒तो॒धाः। अ॒ग्निः प्र॒जाना॑ प्र॒ज॒नयि॑ता। वृ॒द्धाना॑मिन्द्रः
प्र॒दाप॑यिता। सोम॑ ए॒वास्मै॑ रे॒तो दधा॑ति॥१२॥

अ॒ग्निः प्र॒जां प्र॒ज॒नय॑ति। वृ॒द्धा॒मिन्द्रः॑ प्रयच्छति। ब॒भ्रु॒र्दक्षि॑णा
समृ॑द्धौ। सो॒मा॒पौष्ण॑श्चरुन्निर्वपति। ऐ॒न्द्रा॒पौष्ण॑श्चरुम्। सोमो॑ वै
रे॒तो॒धाः। पू॒षा प॑शूनां प्र॒ज॒नयि॑ता। वृ॒द्धाना॑मिन्द्रः प्र॒दाप॑यिता।

सोमं ए॒वास्मै॒ रेतो॒ दधा॑ति। पू॒षा प॒शून्प्रज॑नयति॥१३॥

वृ॒द्धा॒निन्द्रः॑ प्रय॑च्छति। पौ॒ष्णश्च॑रु॒र्भव॑ति। इ॒यं वै पू॒षा।
अ॒स्यामे॒व प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति। श्या॒मो दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यौ। ब॒हु वै
पु॒रुषो॑ मे॒ध्यमु॑प॒गच्छ॑ति। वै॒श्वान॒रन्द्वाद॑शकपाल॒न्निर्व॑पति।
सं॒वत्स॒रो वा अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रः। सं॒वत्स॒रेणै॒वैनं॑ स्व॒दय॑ति।
हि॒र॒ण्य॒न्दक्षि॑णा॥१४॥

प॒वित्रं॑ वै हि॒र॒ण्यम्। पु॒नात्ये॒वैन॑म्। ब॒हु वै रा॑ज॒न्योऽनृ॑तङ्क॒रोति॑।
उ॒पं जा॒म्यै हर॑ते। जि॒नाति॑ ब्रा॒ह्मण॑म्। व॒दत्य॑नृ॒तम्। अ॒नृते॑
खलु॒ वै क्रि॒यमा॑णे वरु॒णो गृ॑ह्णाति। वा॒रु॒ण्य्यैव॑मयं
च॒रुन्निर्व॑पति। व॒रु॒णपा॒शादे॒वैनं॑ मु॒ञ्च॑ति। अ॒श्वो दक्षि॑णा।
वा॒रु॒णो हि दे॒वत॒याऽश्वः॑ समृ॑द्ध्यौ॥१५॥

ऐन्द्रावैष्णवमेकादशकपालं यदृषभो दधाति पूषा पशून्प्रजनयति हिरण्यन्दक्षिणा दक्षिणैकं च॥२॥

र॒त्निना॑मे॒तानि॑ ह॒वींषि॑ भवन्ति। ए॒ते वै रा॒ष्ट्रस्य॑ प्र॒दा॒तारः॑।
ए॒तेऽपा॑दा॒तारः॑। य ए॒व रा॒ष्ट्रस्य॑ प्र॒दा॒तारः॑। यैऽपा॑दा॒तारः॑।
त ए॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रं प्र॑य॑च्छन्ति। रा॒ष्ट्रमे॒व भ॑वति। यत्स॑मा॒हृत्य॑
निर्व॑पेत्। अ॒र॒त्निनः॑ स्युः। य॒था॒य॒थन्निर्व॑पति रत्नि॒त्वाय॑॥१६॥

यत्स॒द्यो निर्व॑पेत्। याव॑ती॒मेके॑न ह॒विषा॒ऽऽशिष॑म॒व रु॒न्धे।
ताव॑ती॒मवरु॑न्धीत। अ॒न्व॒हन्निर्व॑पति। भूय॑सी॒मेवा॒शिष॑म॒व
रु॒न्धे। भूय॑सो यज्ञ॒क्रतू॑नु॒पैति॑। बा॒रु॒हस्प॒त्यश्च॒रुन्निर्व॑पति

ब्रह्मणो गृहे। मुखत एवास्मै ब्रह्म सङ्श्यति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रमन्वारम्भयति। शितिपृष्ठो दक्षिणा समृद्धौ॥१७॥

ऐन्द्रमेकादशकपालः राजन्यस्य गृहे। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। ऋषभो दक्षिणा समृद्धौ। आदित्यश्चरुं महिष्यै गृहे। इयवौ अदितिः। अस्यामेव प्रतितिष्ठति। धेनुर्दक्षिणा समृद्धौ। भगाय चरुवौवातायै गृहे। भगमेवास्मिन्दधाति। विचित्तगर्भा पष्ठौही दक्षिणा समृद्धौ॥१८॥

नैर्ऋतश्चरुं परिवृत्तयै गृहे कृष्णानां ब्रीहीणान्नखनिर्भिन्नम्। पाप्मानमेव निर्ऋतिन्निरवदयते। कृष्णा कूटा दक्षिणा समृद्धौ। आग्नेयमष्टाकपालः सेनान्यो गृहे। सेनामेवास्य सङ्श्यति। हिरण्यन्दक्षिणा समृद्धौ। वारुणन्दशकपालः सूतस्य गृहे। वरुणसवमेवाव रुन्धे। महानिरष्टो दक्षिणा समृद्धौ। मारुतः सप्तकपालङ्गामण्यो गृहे॥१९॥

अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे। पृश्निर्दक्षिणा समृद्धौ। सावित्रन्द्वादशकपालङ्क्तुर्गृहे प्रसूत्यै। उपध्वस्तो दक्षिणा समृद्धौ। अश्विनन्द्विकपालः सङ्ग्रहीतुर्गृहे। अश्विनौ वै देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवास्मै भेषजङ्करोति। स्वात्यौ दक्षिणा समृद्धौ। पौष्णश्चरुं भागदुघस्य गृहे॥२०॥

अन्नं वै पूषा। अन्नमेवाव रुन्धे। श्यामो दक्षिणा समृद्धौ। रौद्रङ्गावीधुकश्चरुमक्षावापस्य गृहे। अन्तत एव रुद्रन्निरवदयते। शबल उद्वारो दक्षिणा समृद्धौ। द्वादशैतानि

हवीं॑षि भवन्ति। द्वाद॑श मा॒साः संवत्स॑रः। संवत्स॑रेणै॒वास्मै
रा॒ष्ट्रमव॑रुन्धे। रा॒ष्ट्रमे॒व भ॑वति॥२१॥

यत्र॑ प्र॒ति निर्व॑पेत्। र॒त्नं आ॒शिषोऽव॑रुन्धीरन्।
प्रति॑निर्व॒पति। इन्द्रा॑य सु॒त्राम्णे पुरो॒डाश॑मेका॒दश॑कपालम्।
इन्द्रा॑या॒होमु॑चै। आ॒शिष ए॒वाव॑रुन्धे। अ॒यन्नो राजा॑ वृ॒त्रहा
राजा॑ भू॒त्वा वृ॒त्रं व॑ध्या॒दित्या॑ह। आ॒शिषमे॒वैता॑मा शा॒स्ते।
मैत्रा॑बा॒रुह॑स्प॒त्यं भ॑वति। श्वे॒तायै॑ श्वे॒तव॑त्सायै दुग्धे॥२२॥

बा॒रुह॑स्प॒त्ये मै॒त्रम॑पि दधाति। ब्रह्म॑ चै॒वास्मै॑ क्ष॒त्रञ्च॑ स॒मीची॑
दधाति। अथो॑ ब्रह्म॑न्ने॒व क्ष॒त्रं प्र॑तिष्ठापयति। बा॒रुह॑स्प॒त्येन॒
पूर्वे॑ण प्रचरति। मुख॑त ए॒वास्मै॑ ब्रह्म॑ स॒श्यति॑। अथो॑
ब्रह्म॑न्ने॒व क्ष॒त्रम॒न्वार॑म्भयति। स्व॒यङ्कृ॑ता वेदिर्भवति। स्व॒यन्दि॑नं
ब॒रुहिः। स्व॒यङ्कृ॑त इ॒ध्मः। अ॒न॑भिजितस्या॒भिजि॑त्यै।
तस्मा॑द्रा॒ज्ञाम॑र॒ण्यम॒भिजि॑तम्। सैव श्वे॒ता श्वे॒तव॑त्सा दक्षि॑णा
समृ॑द्ध्यै॥२३॥

र॒त्नि॒त्वाय॑ समृ॑द्ध्यै प॒ष्ठोही॑ दक्षि॑णा समृ॑द्ध्यै ग्रा॒म॒ण्यो गृ॒हे भा॑गदु॒घस्य॑ गृ॒हे भ॑वति दु॒ग्धेऽभि॑जि॒त्यै द्वे
च॑॥३॥

[३]

दे॒व॒सु॒वा॒मे॒तानि॑ हवीं॑षि भवन्ति। ए॒ताव॑न्तो॒ वै दे॒वाना॑
स॒वाः। त ए॒वास्मै॑ स॒वान्प्र॑यच्छन्ति। त ए॒नं सु॑वन्ते।
अ॒ग्निरे॒वैन॑ङ्ग॒हप॑तीना॒ सु॒वते॑। सोमो॑ व॒न॒स्पती॑नाम्। रु॒द्रः
प॑शूनाम्। बृ॒ह॒स्पति॑र्वा॒चाम्। इन्द्रो॑ ज्ये॒ष्ठाना॑म्। मि॒त्रः

स॒त्याना॑म्॥२४॥

वरु॑णो ध॒र्मप॑तीनाम्। ए॒तदे॒व सर्वं॑ भवति। स॒वि॒ता त्वा॑
प्रस॒वाना॑ः सुव॒तामि॒ति ह॑स्तंङ्ग॒ह्णाति॒ प्रसू॑त्यै। ये दे॒वा
दे॒वः सु॒वः स्थे॒त्याह॑। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्। म॒ह॒ते क्ष॑त्राय॑ म॒ह॒त
आधि॑प॒त्याय॑ म॒ह॒ते जा॒न॒राज्या॑ये॒त्याह॑। आ॒शिष॑मे॒वैता॑मा
शा॑स्ते। ए॒ष वो॑ भर॒ता रा॒जा सोमो॑ऽस्माकं॑ ब्राह्म॒णाना॑ः
राजे॒त्याह॑। तस्मा॒त्सोम॑रा॒जानो॑ ब्राह्म॒णाः। प्र॒ति॒ त्यन्ना॑म॑
रा॒ज्यम॑धा॒यीत्या॑ह॥२५॥

रा॒ज्यमे॒वास्मि॒न्प्रति॑दधाति। स्वान्त॒नुवं॑ वरु॑णो अ॒शि॒श्रेदि॒त्याह॑।
वरु॑ण॒सव॑मे॒वावरु॑न्धे। शुचै॑र्मि॒त्रस्य॑ व्र॒त्या अ॑भूमे॒त्याह॑।
शुचि॑मे॒वैन॑र्ऋत्यङ्क॒रोति॑। अम॑न्महि॒ मह॑त ऋ॒तस्य॑
नामे॒त्याह॑। म॒नु॒त ए॒वैन॑म्। सर्वे॑ व्रा॒ता वरु॑णस्याभूव॒न्नि॒त्याह॑।
सर्व॑व्रा॒तमे॒वैन॑र्ऋ॒रोति॑। वि मि॒त्र ए॒वैर॑रा॒तिम॑तारी॒दित्या॑ह॥२६॥

अरा॑तिमे॒वैन॑न्तारयति। असू॑षुदन्त॒ यज्ञि॑यां ऋ॒तेने॒त्याह॑।
स्व॒दय॑त्ये॒वैन॑म्। व्यु॑ त्रि॒तो ज॑रि॒माण॑न्न आ॒न॒डि॒त्याह॑।
आयु॑रे॒वास्मि॑न्दधाति। द्वाभ्या॒विमृ॑ष्टे। द्वि॒पाद्य॑ज॒मानः॑
प्रति॑ष्ठित्यै। अ॒ग्नी॒षोमी॑यस्य॒ चैका॑दशकपालस्य दे॒वसु॑वाञ्च
ह॒विषा॑म॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स॒मव॑द्यति। दे॒वता॑भिरे॒वैन॑मु॒भय॑तः
परि॑गृह्णाति। वि॒ष्णु॒क्र॒मान्क्र॑मते। वि॒ष्णुरे॒व भू॒त्वेमा॑ल्लो॒कान॑भिज॒यति॥२७॥

अ॒र्थे॒तः॒ स्ते॒ति जु॒होति॑। आ॒हु॒त्यै॒वैनां॑ नि॒ष्क्री॒यं गृ॒ह्णाति॑।
 अथो॑ ह॒विष्कृ॑तानामे॒वाभिघृ॑तानाङ्गृ॒ह्णाति॑। व॒ह॒न्ती॒नाङ्गृ॒ह्णाति॑।
 ए॒ता वा अ॒पा॒५ रा॒ष्ट्रम्। रा॒ष्ट्रमे॒वास्मै॑ गृ॒ह्णाति॑। अथो॑
 श्रि॒यमे॒वैन॑म॒भिव॑हन्ति। अ॒पां पति॑र॒सीत्या॑ह। मि॒थुन॑मे॒वाकः॑।
 वृषा॑ऽस्यूर्मि॒रित्या॑ह॥२८॥

ऊ॒र्मि॒मन्त॑मे॒वैन॑ङ्क॒रोति॑। वृष॒से॒नोऽसी॑त्याह। से॒नामे॒वास्य॑
 स॒ऽश्य॑ति। ब्र॒ज॒क्षितः॑ स्ते॒त्याह॑। ए॒ता वा अ॒पा॒विंशः॑।
 वि॒शमे॒वास्मै॑ प॒र्यू॒हति॑। म॒रुता॑मोजः॒ स्ते॒त्याह॑। अन्नं॒ वै
 म॒रुतः॑। अन्न॑मे॒वाव॑रुन्धे। सूर्य॑वर्च॒सः स्ते॒त्याह॑॥२९॥

रा॒ष्ट्रमे॒व व॑र्च॒स्व्य॑कः। सूर्य॑त्वच॒सः स्ते॒त्याह॑। स॒त्यवाँ॑ ए॒तत्।
 यद्व॑र्ष॒ति। अ॒नृतं॑ यदा॒तप॑ति॒ व॒र्ष॒ति। स॒त्या॒नृते॑ ए॒वाव॑रुन्धे।
 नैन॑५ स॒त्या॒नृते॑ उ॒दिते॑ हि॒ऽस्तः॑। य ए॒वं वेद॑। मा॒न्दाः
 स्ते॒त्याह॑। रा॒ष्ट्रमे॒व ब्र॑ह्मवर्च॒स्य॑कः॥३०॥

वा॒शाः स्ते॒त्याह॑। रा॒ष्ट्रमे॒व व॒श्य॑कः। श॒क्क॑रीः स्ते॒त्याह॑। प॒शवो॑
 वै श॒क्क॑रीः। प॒शूने॒वाव॑रुन्धे। वि॒श्वभृ॑तः स्ते॒त्याह॑। रा॒ष्ट्रमे॒व
 प॒य॒स्व्य॑कः। ज॒न॒भृतः॑ स्ते॒त्याह॑। रा॒ष्ट्रमे॒वेन्द्रि॑या॒व्य॑कः।
 अ॒ग्नेस्ते॑ज॒स्याः॑ स्ते॒त्याह॑ ॥३१॥

रा॒ष्ट्रमे॒व तै॑ज॒स्व्य॑कः। अ॒पामोष॑धीना॒५ र॒सः स्ते॒त्याह॑।
 रा॒ष्ट्रमे॒व म॑ध॒व्य॑मकः। सा॒र॒स्वत॑ङ्ग॒हङ्गृ॒ह्णाति॑। ए॒षा वा
 अ॒पाम्पृ॑ष्ठम्। यत्स॑र॒स्वती॑। पृ॒ष्ठमे॒वैन॑५ स॒मा॒ना॒नाङ्क॑रोति।

षोडशभिर्गृह्णाति। षोडशकलो वै पुरुषः। यावानेव पुरुषः।
तस्मिन्वीर्यन्दधाति। षोडशभिर्जुहोति षोडशभिर्गृह्णाति।
द्वात्रिंशत्संपद्यन्ते। द्वात्रिंशदक्षराऽनुष्टुप्। वागनुष्टुप्सर्वाणि
छन्दांसि। वाचैवैनं सर्वेभिश्छन्दोभिरभिषिञ्चति॥ ३२॥

ऊर्मिरित्याहुः सूर्यवर्चसः स्थेत्याहुः ब्रह्मवर्चस्यं कस्तेजस्याः स्थेत्याहुः पुरुषं षट् च॥ ५॥ ——— [५]

देवीरापः सं मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वमित्याहुः।
ब्रह्मणैवैनाः सः सृजति। अनाधृष्टाः सीदतेत्याहुः। ब्रह्मणैवैनाः
सादयति। अन्तरा होतुंश्च धिष्णियं ब्राह्मणाच्छ्रंसिनश्च
सादयति। आग्नेयो वै होता। ऐन्द्रो ब्राह्मणाच्छ्रंसी। तेजसा
चैवेन्द्रियेण चोभयतो राष्ट्रं परिगृह्णाति। हिरण्येनोत्पुनाति।
आहुत्यै हि पवित्राभ्यामुत्पुनन्ति व्यावृत्त्यै॥ ३३॥

शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये
प्रतितिष्ठति। अनिभृष्टमसीत्याहुः। अनिभृष्टं ह्येतत्। वाचो
बन्धुरित्याहुः। वाचो ह्येष बन्धुः। तपोजा इत्याहुः। तपोजा
ह्येतत्। सोमस्य दात्रमसीत्याहुः॥ ३४॥

सोमस्य ह्येतद्दात्रम्। शुक्रा वः शुक्रेणोत्पुनामीत्याहुः। शुक्रा
ह्यापः। शुक्रं हिरण्यम्। चन्द्राश्चन्द्रेणेत्याहुः। चन्द्रा ह्यापः।
चन्द्रं हिरण्यम्। अमृता अमृतेनेत्याहुः। अमृता ह्यापः।
अमृतं हिरण्यम्॥ ३५॥

स्वाहा राजसूयायेत्याहुः। राजसूयाय ह्येना उत्पुनाति।

स॒ध॒मादो॑ द्यु॒मिनी॒रूर्ज॑ ए॒ता इति॑ वा॒रु॒ण्यर्चा॑ गृ॒ह्णाति॑।
 व॒रु॒ण॒स॒वमे॒वाव॑रुन्धे। ए॒क॒या गृ॒ह्णाति॑। ए॒क॒धैव॑ यज॑माने
 वी॒र्य॑न्दधाति। क्ष॒त्र॒स्योल्ब॑मसि क्ष॒त्र॒स्य योनि॑रसीति
 ता॒र्प्यश्चो॑ष्णीष॒श्च प्र॑यच्छति स॒योनि॒त्वाय॑। ए॒क॒शतेन॑
 दर्भ॑पु॒ञ्जीलैः प॑वयति। श॒तायुर्वै पु॑रुषः श॒तवी॑र्यः।
 आ॒त्मैक॑शतः॥ ३६॥

यावा॑ने॒व पु॑रुषः। तस्मि॑न्वी॒र्य॑न्दधाति। द॒ध्या॑शयति।
 इ॒न्द्रि॒यमे॒वाव॑ रुन्धे। उ॒दु॒म्बर॑माशयति। अ॒न्नाद्य॒स्याव॑रुद्धौ।
 श॒ष्पा॑ण्याशयति। सु॒रा॒बलि॑मे॒वैन॑ङ्करोति। आ॒विद॑ ए॒ता
 भ॑वन्ति। आ॒विद॑मे॒वैन॑ङ्गमयन्ति॥ ३७॥

अ॒ग्निरे॒वैन॑ङ्गा॒र्हप॑त्येनावति। इन्द्र॑ इन्द्रि॒येण॑। पू॒षा प॒शुभिः॑।
 मि॒त्रावरु॑णौ प्रा॒णापा॒नाभ्या॑म्। इन्द्रो॑ वृ॒त्राय॑ वज्र॒मुद॑यच्छत्।
 स दि॒वंम॑लिखत्। सो॑ऽर्य॒म्णः प॒न्था॑ अभवत्। स आ॒वि॒त्रे
 द्यावा॑पृथि॒वी धृ॑तव्र॒ते इति॑ द्यावा॑पृथि॒वी उपा॑धावत्। स
 आ॒भ्यामे॒व प्र॑सू॒त इन्द्रो॑ वृ॒त्राय॑ वज्रं प्रा॒हरत्। आ॒वि॒त्रे
 द्यावा॑पृथि॒वी धृ॑तव्र॒ते इति॑ यदा॒ह॥ ३८॥

आ॒भ्यामे॒व प्र॑सू॒तो यज॑मानो वज्रं भ्रातृ॑व्याय॒ प्रह॑रति। आ॒वि॒त्रा
 दे॒व्यदि॑तिर्वि॒श्वरू॑पीत्या॒ह। इ॒यं वै दे॒व्यदि॑तिर्वि॒श्वरू॑पी।
 अ॒स्यामे॒व प्र॑ति तिष्ठति। आ॒वि॒त्रोऽय॑म॒सावा॑मु॒ष्याय॑णो॑ऽस्या॒व्वि॑श्यस्मि
 इत्या॑ह। वि॒शैवेन॑२ रा॒ष्ट्रेण॑ स॒मर्ध॑यति। म॒ह॒ते क्ष॒त्राय॑ म॒ह॒त
 आधि॑पत्याय म॒ह॒ते जा॒न॒राज्या॑येत्या॒ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॑मा

शास्ते। एष वो भरता राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां॑
राजेत्याह। तस्मात्सोमराजानो ब्राह्मणाः॥ ३९॥

इन्द्रस्य॑ वज्रोऽसि॑ वार्त्रघ्न॑ इति॑ धनुः प्रयच्छति॑ विजित्यै।
शत्रुबाध॑नाः स्थेतीषून्। शत्रू॑नेवास्य॑ बाधन्ते। पात॑ मां प्रत्यश्च॑
पात॑ मां तिर्यश्च॑मन्वश्च॑ मा पातेत्याह। तिस्रो॑ वै शर॑व्याः।
प्रतीचीं॑ तिरश्च्य॑नूचीं॑। ताभ्य॑ एवैनं॑ पान्ति। दिग्भ्यो॑ मां
पातेत्याह। दिग्भ्य॑ एवैनं॑ पान्ति। विश्वा॑भ्यो मा नाष्ट्राभ्यः॑
पातेत्याह। अपरि॑मितादेवैनं॑ पान्ति। हिर॑ण्यवर्णावुषसा॑र्विरोक
इति॑ त्रिष्टुभा॑ बाहू॑ उद्गृह्णाति। इन्द्रि॑यं वै वीर्य॑त्रिष्टुक्।
इन्द्रि॑यमेव॑ वीर्य॑मुपरि॑ष्ठादात्म॑न्धत्ते॥ ४०॥

यावृ॑त्ये दा॒त्रम॑सीत्या॒हामृ॑तं॒ हिर॑ण्यमेकशतो गमय॑न्त्याह॑ ब्राह्मणा नाष्ट्राभ्यः पातेत्याह चत्वारि॑ च॥ ६॥

[६]

दिशो॑ व्यास्था॑पयति। दि॒शाम॑भिजित्यै। यद॑नु प्र॒क्रामे॑त्।
अ॒भि दिशो॑ जयेत्। उ॒त्तु मा॑द्येत्। म॒न॒साऽनु॑ प्र॒क्राम॑ति।
अ॒भि दिशो॑ जयति। नोन्मा॑द्यति। स॒मिध॑मा ति॒ष्ठेत्या॑ह। तेज॑
ए॒वाव॑रुन्धे॥ ४१॥

उ॒ग्रामा॑ ति॒ष्ठेत्या॑ह। इन्द्रि॑यमे॒वाव॑रुन्धे। वि॒राज॑माति॒ष्ठेत्या॑ह।
अ॒न्नाद्य॑मे॒वाव॑रुन्धे। उ॒दीची॑मा ति॒ष्ठेत्या॑ह। प॒शूने॒वाव॑रुन्धे।
ऊ॒र्ध्वा॒माति॑ष्ठेत्याह। सु॒वर्ग॑मे॒व लो॒कम॑भिजयति। अनू॑ञ्जिहीते।
सु॒वर्ग॑स्य॑ लो॒कस्य॑ स॒मष्ट्यै॑॥ ४२॥

मा॒रु॒त ए॒ष भ॑वति। अ॒न्नं वै म॒रुतः॑। अ॒न्नमे॒वाव॑रुन्धे।
 एक॑विं॒शतिक॑पालो भवति॒ प्रति॑ष्ठित्यै। योऽरण्येऽनुवा॒क्यो
 ग॒णः। तं म॑ध्य॒त उप॑दधाति। ग्रा॒म्यैरे॒व प॒शुभि॑रार॒ण्यान्प॒शून्परि॑
 गृह्णाति। तस्मा॑द्ग्रा॒म्यैः प॒शुभि॑रार॒ण्याः प॒शवः॑ परि॑गृहीताः।
 पृथि॑र्वै॒न्यः। अ॒भ्य॑षिच्यत॥४३॥

स रा॒ष्ट्र॒न्नाभ॑वत्। स ए॒तानि॑ पा॒र्थान्य॑पश्यत्। तान्य॑जुहोत्।
 तैर्वै स रा॒ष्ट्रम॑भवत्। यत्पा॒र्थानि॑ जुहोति। रा॒ष्ट्रमे॒व भ॑वति।
 बा॒र॒ह॒स्प॒त्यं पूर्वे॑षामुत्त॒मं भ॑वति। ऐ॒न्द्रमु॒त्तरे॑षां प्रथ॒मम्।
 ब्रह्म॑ चै॒वास्मै॑ क्ष॒त्रञ्च॑ स॒मीची॑ दधाति। अथो ब्रह्म॑न्ने॒व क्ष॒त्रं
 प्रति॑ष्ठापयति॥४४॥

ष॒द्वुर॒स्ता॑दभिषे॒कस्य॑ जुहोति। ष॒डुपरि॑ष्ठात्। द्वा॒द॒श
 संप॑द्यन्ते। द्वा॒द॒श मा॒साः संव॑त्सरः। सं॒व॒त्सरः॑ खलु॒ वै
 दे॒वानां॑ पूः। दे॒वानां॑मे॒व पुरं॑ मध्य॒तो व्य॑व॒स॒र्पति॑। तस्य॒ न
 कु॒तश्च॑नोपा॒व्या॒धो भ॑वति। भू॒ताना॑मवै॒ष्टीर्जु॑होति। अत्रा॑त्र॒ वै
 मृ॒त्युर्जा॑यते। यत्र॑यत्रै॒व मृ॒त्युर्जा॑यते। तत॑ ए॒वैन॑मव॒यज॑ते।
 तस्मा॑द्वा॒ज॒सू॒र्ये॒नेजा॒नो नाभि॑चरि॒तवै॑। प्र॒त्यगे॑नमभिचा॒रः
 स्तृ॑णुते॥४५॥

रुन्धे सम॑ष्ट्या असिच्यत॒ स्थाप॑यति॒ जाय॑ते पञ्च॒ च॥७॥ [७]

सोम॑स्य॒ त्विषि॑रसि॒ तवै॑व मे॒ त्विषि॑र्भू॒यादि॑ति॒ शार्दूल॑च॒र्मोप॑स्तृणाति।
 यैव सोमे॒ त्विषिः॑। या शार्दू॑ले। तामे॒वाव॑रुन्धे। मृ॒त्योर्वा ए॒ष

वर्णः। यच्छा॑र्दूलः। अ॒मृत॒ꣳ हिर॑ण्यम्। अ॒मृत॑मसि मृत्योर्मा॑
पा॒हीति॑ हिर॑ण्यमुपा॑स्यति। अ॒मृत॑मेव मृत्योर॒न्तर्ध॑त्ते।
श॒तमा॑नं भवति॥४६॥

श॒तायुः पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्येवेन्द्रि॒ये प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति।
दि॒द्योन्मा॑ पा॒हीत्यु॑परि॒ष्टादधि॑ निद॑धाति। उ॒भय॑तं ए॒वास्मै॑
शर्म॑ दधाति। अवै॑ष्टा द॒न्दशू॒का इति॑ क्ली॒बꣳ सी॑सेन
वि॒ध्यति॑। द॒न्दशू॒काने॒वाव॑यजते। तस्मा॑त्क्ली॒बन्द॑न्दशू॒का
दꣳशु॑काः। निर॑स्त॒न्नमु॑चेः शिर॒ इति॑ लोहि॒ताय॑सन्निर॑स्यति।
पा॒प्मान॑मेव नमु॑चिन्निर॑व॒दय॑ते। प्रा॒णा आ॒त्मनः॑ पूर्वे॑ऽभि॒षिच्य॑
इत्या॑हुः॥४७॥

सोमो॑ राजा॒ वरु॑णः। दै॒वा ध॑र्म॒सुव॑श्च ये। ते ते॒ वाचꣳ
सुव॑न्ता॒न्ते ते॑ प्रा॒णꣳ सु॑वन्ता॒मित्या॑ह। प्रा॒णाने॒वात्म॑नः
पूर्वा॑न॒भिषि॑श्चति। यद्वृ॒यात्। अ॒ग्नेस्त्वा॒ तेज॑सा॒ऽभिषि॑श्चामी॒ति।
तेज॒स्व्येव॑ स्या॒त्। दु॒श्चर्मा॑ तु भ॑वेत्। सोम॑स्य त्वा
द्यु॒म्नेना॒भिषि॑श्चामी॒त्याह॑। सौ॒म्यो वै दे॒वत॑या॒ पुरु॑षः॥४८॥

स्वयै॒वैन॑न्दे॒वत॑या॒ऽभिषि॑श्चति। अ॒ग्नेस्तेज॑सेत्या॒ह। तेज॑
ए॒वास्मि॑न्दधाति। सूर्य॑स्य॒ वर्च॑सेत्या॒ह। वर्च॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति।
इन्द्र॑स्येन्द्रि॒येणे॒त्याह॑। इन्द्रि॒यमे॒वास्मि॑न्दधाति। मि॒त्रावरु॑णयोर्वी॒र्येणे॒त्य
वी॒र्यमे॒वास्मि॑न्दधाति। म॒रुता॒मोज॑सेत्या॒ह॥४९॥

ओज॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। क्ष॒त्राणा॑ङ्क्ष॒त्रप॑तिर॒सीत्या॑ह।

क्षत्राणामेवैनङ्क्षत्रपतिङ्करोति। अति दिवस्पाहीत्याह।
अत्यन्यान्पाहीति वावैतदाह। समाववृत्रन्नधरागुदीचीरित्याह।
राष्ट्रमेवास्मिन्ध्रुवमंकः। उच्छेषणेन जुहोति। उच्छेषणभागो
वै रुद्रः। भागधेयेनैव रुद्रन्निरवंदयते॥५०॥

उदङ्घुरेत्याग्नीध्रे जुहोति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव
दिशि रुद्रन्निरवंदयते। रुद्र यत्ते क्रयी परन्नामेत्याह। यद्वा
अस्य क्रयी परन्नाम। तेन वा एष हिनस्ति। यः हिनस्ति।
तेनैवैनः सह शमयति। तस्मै हुतमंसि यमेष्टमसीत्याह।
यमादेवास्य मृत्युमवयजते॥५१॥

प्रजापते न त्वदेतान्यन्य इति तस्यै गृहे जुहुयात्। याङ्कामयेत
राष्ट्रमस्यै प्रजा स्यादिति। राष्ट्रमेवास्यै प्रजा भवति।
पूर्णमयेनाध्वर्युरभिषिञ्चति। ब्रह्मवर्चसमेवास्मिन्त्विषिन्दधाति।
औदुम्बरेण राजन्यः। ऊर्जमेवास्मिन्नन्नाद्यन्दधाति। आश्वत्थेन
वैश्यः। विशमेवास्मिन्पुष्टिन्दधाति। नैयग्रोधेन जन्यः।
मित्राण्येवास्यै कल्पयति। अथो प्रतिष्ठित्यै॥५२॥

भवत्याहुः पुरुष ओजसेत्याह निरवंदयते यजते जन्यो द्वे च॥८॥

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति रथमुपावहरति विजित्यै।
मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः प्रशिषा युनज्मीत्याह।
ब्रह्मणैवैनन्देवताभ्याय्युनक्ति। प्रष्टिवाहिनय्युनक्ति। प्रष्टिवाही
वै देवरथः। देवरथमेवास्यै युनक्ति। त्रयोऽश्वा भवन्ति।
रथश्चतुर्थः। द्वौ संव्येष्टसारथी। षट् पद्यन्ते॥५३॥

षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनय्युनक्ति। विष्णुक्रमान्क्रमते।
विष्णुरेव भूत्वेमाल्लोकानभिजयति। यः क्षत्रियः प्रतिहितः।
सोऽन्वारंभते। राष्ट्रमेव भवति। त्रिष्टुभाऽन्वारंभते। इन्द्रियं
वै त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति॥५४॥

मरुतां प्रसवे जेषमित्याह। मरुद्विरेव प्रसूत उज्जयति। आसं
मन इत्याह। यदेव मनसैप्सीत्। तदापत्। राजन्यं जिनाति।
अनाक्रान्त एवाक्रमते। वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते। यो
राजन्यं जिनाति। समहमिन्द्रियेण वीर्येणेत्याह॥५५॥

इन्द्रियमेव वीर्यमात्मन्धत्ते। पशूनां मन्युरसि तवेव मे
मन्युर्भूयादिति वाराही उपानहावुपं मुञ्चते। पशूनावाँ एष
मन्युः। यद्वराहः। तेनैव पशूनां मन्युमात्मन्धत्ते। अभि
वा इयं सुषुवाणङ्गामयते। तस्येश्वरेन्द्रियव्रीर्यमादातोः।
वाराही उपानहावुपंमुञ्चते। अस्या एवान्तर्धत्ते। इन्द्रियस्य
वीर्यस्यानात्यै॥५६॥

नमो मात्रे पृथिव्या इत्याहाहिंसायै। इयंदस्यायुरस्यायुर्मे
धेहीत्याह। आयुरेवात्मन्धत्ते। ऊर्गस्यूर्जं मे धेहीत्याह।
ऊर्जमेवात्मन्धत्ते। युङ्क्षि वर्चोसि वर्चो मयि धेहीत्याह।
वर्च एवात्मन्धत्ते। एकधा ब्रह्मण उपहरति। एकधैव
यजमान आयुरूर्जं वर्चो दधाति। रथविमोचनीया जुहोति

प्रतिष्ठित्यै॥५७॥

त्रयोऽश्वा भवन्ति। रथश्चतुर्थः। तस्माच्चतुर्जुहोति। यदुभौ
सहावतिष्ठेताम्। समानल्लोकमियाताम्। सह संङ्गहीत्रा
रथवाहने रथमादधाति। सुवर्गादेवैनल्लोकादन्तर्दधाति।
ह॒ः सः शुचिषदित्यादधाति। ब्रह्मणैवैनमुपावहरति।
ब्रह्मणाऽऽदधाति। अतिच्छन्दसाऽऽदधाति। अतिच्छन्दा वै
सर्वाणि छन्दांसि। सर्वेभिरेवैनच्छन्दोभिरादधाति। वर्ष
वा एषा छन्दसाम्। यदतिच्छन्दाः। यदतिच्छन्दसा दधाति।
वर्षेवैनं समानानाङ्करोति॥५८॥

पद्यन्ते दधाति वीर्येणेत्याहानात्यै प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मणाऽऽदधाति सप्त च॥१॥ [९]

मित्रोऽसि वरुणोऽसीत्याह। मैत्रघ्ना अहः। वारुणी रात्रिः।
अहोरात्राभ्यामेवैनमुपावहरति। मित्रोऽसि वरुणोऽसीत्याह।
मैत्रो वै दक्षिणः। वारुणः सव्यः। वैश्वदेव्यामिक्षा। स्वमेवैनौ
भागधेयमुपावहरति। समहद्विंशैर्वैरित्याह॥५९॥

वैश्वदेव्यो वै प्रजाः। ता एवाद्याः कुरुते। क्षत्रस्य नाभिरसि
क्षत्रस्य योनिरसीत्यधीवासमास्तृणाति संयोनित्वाय।
स्योनामा सीद सुषदा मा सीदेत्याह। यथायजुरेवैतत्। मा
त्वा हिंसीन्मा मा हिंसीदित्याहाहिंसायै। निषसाद
धृतव्रतो वरुणः पुस्त्यास्वा साम्राज्याय सुक्रतुरित्याह।
साम्राज्यमेवैनं सुक्रतुङ्करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वं राजन्ब्रह्माऽसि
सविताऽसि सत्यसंव इत्याह। सवितारमेवैनं

सत्यसंवङ्करोति॥६०॥

ब्रह्मा(३)न्त्व९ राजन्ब्रह्माऽसीन्द्रोऽसि सत्यौजा इत्याह।
इन्द्रमेवैन९ सत्यौजसङ्करोति। ब्रह्मा(३)न्त्व९ राजन्ब्रह्माऽसि
मित्रोऽसि सुशेव इत्याह। मित्रमेवैन९ सुशेवङ्करोति।
ब्रह्मा(३)न्त्व९ राजन्ब्रह्मासि वरुणोऽसि सत्यधर्मेत्याह।
वरुणमेवैन९ सत्यधर्माणङ्करोति। सविताऽसि सत्यसंव
इत्याह। गायत्रीमेवैतेनाभि व्याहरति। इन्द्रोऽसि सत्यौजा
इत्याह। त्रिष्टुभमेवैतेनाभि व्याहरति॥६१॥

मित्रोऽसि सुशेव इत्याह। जगतीमेवैतेनाभि व्याहरति।
सत्यमेता देवताः। सत्यमेतानि छन्दा९सि। सत्यमेवावरुन्धे।
वरुणोऽसि सत्यधर्मेत्याह। अनुष्टुभमेवैतेनाभि व्याहरति।
सत्यानृते वा अनुष्टुप्। सत्यानृते वरुणः। सत्यानृते
एवावरुन्धे॥६२॥

नैन९ सत्यानृते उदिते हि९स्तः। य एवं वेद। इन्द्रस्य
वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति स्यं प्रयच्छति। वज्रो वै स्यः।
वज्रेणैवास्मा अवरपर९ रन्धयति। एव९ हि तच्छ्रेयः। यदस्मा
एते रध्येयुः। दिशोऽभ्यय९ राजाऽभूदिति पश्चाक्षान्प्रयच्छति।
एते वै सर्वेऽयाः। अपराजायिनमेवैनङ्करोति॥६३॥

ओदनमुद्धवते। परमेष्ठी वा एषः। यदोदनः। परमामेवैन९
श्रियङ्गमयति। सुश्लोकाँ 4 सुमङ्गलाँ 4 सत्यराजा ३
नित्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। शौनः शेषमाख्यापयते।

वरुणपाशादेवैनं मुञ्चति। परः शतं भवति। शतायुः
 पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। मारुतस्य
 चैकविंशतिकपालस्य वैश्वदेव्यै चामिक्षाया अग्नये
 स्विष्टकृते समवद्यति। देवताभिरेवैनमुभयतः परि गृह्णाति।
 अपान्नन्ने स्वाहोर्जो नन्ने स्वाहाऽग्नये गृहपतये स्वाहेति
 तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रय इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रति
 तिष्ठति॥६४॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

वरुणस्य सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियवीर्यं पराऽपतत्।
 तत्सꣳसृद्धिरनु समसर्पत्। तत्सꣳसृपाꣳ सꣳसृत्वम्।
 अग्निना देवेन प्रथमेऽहन्ननु प्रायुङ्क्त। सरस्वत्या वाचा
 द्वितीये। सवित्रा प्रसवेन तृतीये। पूष्णा पशुभिश्चतुर्थे।
 बृहस्पतिना ब्रह्मणा पञ्चमे। इन्द्रेण देवेन षष्ठे। वरुणेन
 स्वया देवतया सप्तमे॥१॥

सोमेन राज्ञाऽष्टमे। त्वष्टा रूपेण नवमे। विष्णुना
 यज्ञेनाप्रोत्। यत्सꣳसृपो भवन्ति। इन्द्रियमेव तद्वीर्यय्यजमान
 आप्नोति। पूर्वापूर्वा वेदिर्भवति। इन्द्रियस्य वीर्यस्यावरुद्धौ।
 पुरस्तादुपसदाꣳ सौम्येन प्रचरति। सोमो वै रेतोधाः। रेतं
 एव तदधाति। अन्तरा त्वाष्ट्रेण। रेतं एव हितन्त्वष्टा रूपाणि
 विकरोति। उपरिष्टाद्वैष्णवेन। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञ एवान्ततः
 प्रति तिष्ठति॥२॥

सप्तमे दधाति पञ्च च॥१॥ [१]

जामि वा एतत्कुर्वन्ति। यत्सद्यो दीक्षयन्ति सद्यः
 सोमङ्गीणन्ति। पुण्डरिस्रजां प्रयच्छत्यजामित्वाय।
 अङ्गिरसः सुवर्गल्लोकय्यन्तः। अप्सु दीक्षातपसी प्रावेशयन्।
 तत्पुण्डरीकमभवत्। यत्पुण्डरिस्रजां प्रयच्छति। साक्षादेव
 दीक्षातपसी अवरुन्धे। दशभिर्वत्सतरैः सोमङ्गीणाति।
 दशाक्षरा विराट्॥३॥

अन्नविँराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। मुष्करा भवन्ति
 सेन्द्रत्वाय। दशपेयो भवति। अन्नाद्यस्यावरुद्धौ।
 शतं ब्राह्मणाः पिबन्ति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः।
 आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठति। सप्तदशः स्तोत्रं भवति।
 सप्तदशः प्रजापतिः॥४॥

प्रजापतेरास्यै। प्राकाशावध्वर्यवे ददाति। प्रकाशमेवैनङ्गमयति।
 स्रजमुद्गात्रे। व्येवास्मै वासयति। रुक्मः होत्रे।
 आदित्यमेवास्मा उन्नयति। अश्वं प्रस्तोतृप्रतिहृतृभ्याम्।
 प्राजापत्यो वा अश्वः। प्रजापतेरास्यै॥५॥

द्वादश पष्ठौहीर्ब्रह्मणै। आयुरेवावरुन्धे। वशां मैत्रावरुणाय।
 राष्ट्रमेव वश्यकः। ऋषभं ब्राह्मणाच्छुःसिने। राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यकः।
 वाससी नेष्टापोतृभ्याम्। पवित्रे एवास्यैते। स्थूरि
 यवाचितमच्छावाकाय। अन्त एव वरुणमव यजते॥६॥

अनङ्गाहमग्नीधे। वह्निर्वा अनङ्गान्। वह्निर्ग्रीत्। वह्निनैव
 वह्निं यज्ञस्यावरुन्धे। इन्द्रस्य सुषुवाणस्य त्रेधेन्द्रियवीर्यं
 पराऽपतत्। भृगुस्तृतीयमभवत्। श्रायन्तीयन्तृतीयम्।
 सरस्वती तृतीयम्। भार्गवो होता भवति। श्रायन्तीयं ब्रह्मसामं
 भवति। वारवन्तीयमग्निष्टोमसामम्। सारस्वतीरपो गृह्णाति।
 इन्द्रियस्य वीर्यस्यावरुद्धौ। श्रायन्तीयं ब्रह्मसामं भवति।
 इन्द्रियमेवास्मिन्वीर्यं श्रयति। वारवन्तीयमग्निष्टोमसामम्।

इन्द्रियमेवास्मिन्वीर्यवोरयति॥७॥

विराट्प्रजापतिरश्वः प्रजापतेरास्यै यजते ब्रह्मसामं भवति सप्त च॥२॥ [२]

ईश्वरो वा एष दिशोऽनून्मदितोः। यन्दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति।
दिशामवेष्टयो भवन्ति। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठत्यनुन्मादाय।
पञ्च देवता यजति। पञ्च दिशः। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति।
हविषो हविष इष्ट्वा बार्हस्पत्यमभिघोरयति। यजमानदेवत्यो
वै बृहस्पतिः। यजमानमेव तेजसा समर्धयति॥८॥

आदित्यां मल्हाङ्गभिणीमा लभते। मारुतीं पृश्निं
पष्ठौहीम्। विशं चैवास्मै राष्ट्रञ्च समीचीं दधाति।
आदित्यया पूर्वया प्रचरति। मारुत्योत्तरया। राष्ट्र एव
विशमनुबध्नाति। उच्चैरादित्याया आश्रावयति। उपांशु
मारुत्यै। तस्माद्राष्ट्रद्विंशमतिवदति। गर्भिण्यादित्या
भवति॥९॥

इन्द्रियं वै गर्भः। राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यकः। अगर्भा मारुती।
विद्वै मरुतः। विशमेव निरिन्द्रियामकः। देवासुराः
सय्यन्ता आसन्। ते देवा अश्विनोः पूषन्वाचः सत्यश्च
सन्निधाय। अनृतेनासुरानभ्यभवन्। तेऽश्विभ्यां पूष्णे
पुरोडाशश्चादशकपालन्निर्वपन्। ततो वै ते वाचः
सत्यमवारुन्धत॥१०॥

यदश्विभ्यां पूष्णे पुरोडाशश्चादशकपालन्निर्वपति।

अनृतेनैव भ्रातृव्यानभिभूय। वाचः सत्यमवरुन्धे।
 सरस्वते सत्यवाचे चरुम्। पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभि
 गृणाति। सवित्रे सत्यप्रसवाय पुरोडाशन्द्वादशकपालं
 प्रसूत्यै। दूतान्प्रहिणोति। आविदं एता भवन्ति।
 आविदमेवैनङ्गमयन्ति। अथो दूतेभ्य एव न छिद्यते।
 तिसृधन्वः शुष्कदृतिर्दक्षिणा समृद्धौ॥११॥

अर्धयति भवत्यरुन्धत गमयन्ति द्वे च॥३॥ [३]

आग्नेयमष्टाकपालन्निर्वपति। तस्माच्छिशिरे कुरुपश्चालाः
 प्राश्नो यान्ति। सौम्यश्चरुम्। तस्माद्वसन्तव्यवसायादयन्ति।
 सावित्रन्द्वादशकपालम्। तस्मात्पुरस्ताद्यवानां सवित्रा
 विरुन्धते। बारुहस्पत्यश्चरुम्। सवित्रैव विरुध्य। ब्रह्मणा
 यवानादधते। त्वाष्ट्रमष्टाकपालम्॥१२॥

रूपाण्येव तेन कुर्वते। वैश्वानरन्द्वादशकपालम्। तस्माज्जघन्ये
 नैदाधे प्रत्यश्चः कुरुपश्चाला यान्ति। सारस्वतश्चरुन्निर्वपति।
 तस्मात्प्रावृषि सर्वा वाचो वदन्ति। पौष्णेन व्यवस्यन्ति। मैत्रेण
 कृषन्ते। वारुणेन विधृता आसते। क्षेत्रपत्येन पाचयन्ते।
 आदित्येनादधते॥१३॥

मासिमास्येतानि हवींषि निरुप्याणीत्याहुः। तेनैवर्तून्ययुङ्क्तु
 इति। अथो खल्वाहुः। कः संवत्सरजीविष्यतीति।
 षडेव पूर्वद्युर्निरुप्याणि। षडुत्तरेद्युः। तेनैवर्तून्ययुङ्क्ते।

दक्षिणो रथवाहनवाहः पूर्वेषा॑न्दक्षिणा॑। उत्तर॑ उत्तरेषाम्।
संवत्सर॑स्यैवान्तौ॑ युनक्ति। सुव॑र्गस्य॑ लोकस्य॑ सम॑ष्ट्यै॥१४॥

त्वाष्ट्रमष्टाकंपालन्दधते युनक्त्येकं च॥४॥ [४]

इन्द्र॑स्य सुषु॑वाणस्य॑ दश॑धेन्द्रि॒यर्ष्यं॑ परा॑ऽपतत्। स
यत्प्र॑थम॒न्निर॑ष्टीवत्। तत्क॑लमभवत्। यद्वि॑तीयम्। तद्वद॑रम्।
यत्तृ॑तीयम्। तत्क॑र्कन्धु। यन्न॒स्तः। स सि॒ःहः। यदक्ष्योः॑॥१५॥

स शा॑र्दूलः। यत्कर्ण॑योः। स वृ॑कः। य ऊ॒र्ध्वः। स
सोमः॑। याऽवा॑ची। सा सुरा॑। त्र॒याः सक्त॑वो भवन्ति।
इन्द्रि॒यस्याव॑रुद्धौ। त्र॒याणि॒ लोमा॑नि॥१६॥

त्विषि॑मे॒वावरु॑न्धे। त्रयो॒ ग्रहाः॑। वी॒र्यमे॒वावरु॑न्धे। नाम्ना॑
दश॒मी। नव॒ वै पुरु॑षे प्रा॒णाः। नाभि॑र्दश॒मी। प्रा॒णा
इन्द्रि॒यर्ष्यं॑। प्रा॒णाने॒वेन्द्रि॒यर्ष्यं॑य्यज॑मान आ॒त्मन्ध॑त्ते।
सीसे॑न क्ली॒बाच्छ॑ष्पाणि॒ क्रीणा॑ति। न वा ए॒तदयो॒ न
हिर॑ण्यम्॥१७॥

यत्सी॑सम्। न स्त्री॒ न पुमा॑न्। यत्क्ली॒बः। न सोमो॒ न
सुरा॑। यत्सौ॑त्राम॒णी समृ॑द्धौ। स्वा॒द्वीन्त्वा॑ स्वा॒दुने॒त्याह॑।
सोम॑मे॒वेना॑ङ्करोति। सोमो॑ऽस्य॒श्विभ्या॑ पच्यस्व॒ सर॑स्वत्यै
पच्य॒स्वेन्द्रा॑य सु॒त्राम्णे॑ पच्य॒स्वेत्या॑ह। ए॒ताभ्यो॒ ह्येषा॑
दे॒वता॑भ्यः पच्य॑ते। ति॒स्रः स॑ऽसृ॒ष्टा वस॑ति॥१८॥

ति॒स्रो हि रा॒त्रीः क्री॒तः सोमो॒ वस॑ति। पुना॑तु॒ ते परि॒स्रुत॑मिति॒

यजुषा पुनाति व्यावृत्त्यै। पवित्रेण पुनाति। पवित्रेण हि सोमं पुनन्ति। वारेण शश्वता तनेत्याह। वारेण हि सोमं पुनन्ति। वायुः पूतः पवित्रेणेति नैतया पुनीयात्। व्यृद्धा ह्येषा। अतिपवितस्यैतया पुनीयात्। कुविदङ्गेत्यनिरुक्तया प्राजापत्यया गृह्णाति॥१९॥

अनिरुक्तः प्रजापतिः। प्रजापतेरात्यै। एकयर्चा गृह्णाति। एकधैव यजमाने वीर्यन्दधाति। अश्विनन्धूममालम्भते। अश्विनौ वै देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवास्मै भेषजङ्करोति। सारस्वतं मेषम्। वाग्वै सरस्वती। वाचैवैनं भिषज्यति। ऐन्द्रमृषभं सैन्द्रत्वाय॥२०॥

अक्ष्योर्लोमानि हिरण्यवसति गृह्णाति भिषज्यत्येकं च॥५॥ [५]

यत्रिषु यूपेष्वालम्भेत। बहिर्धाऽस्मादिन्द्रियर्षीर्यन्दध्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। एकयूप आलम्भते। एकधैवास्मिन्निन्द्रियर्षीर्यन्दनास्मै भ्रातृव्यञ्जनयति। नैतेषां पशूनां पुरोडाशा भवन्ति। ग्रहपुरोडाशा ह्येते। युवः सुराममश्विनेति सर्वदेवत्ये याज्यानुवाक्ये भवतः। सर्वा एव देवताः प्रीणाति॥२१॥

ब्राह्मणं परिक्रीणीयादुच्छेषणस्य पातारम्। ब्राह्मणो ह्याहुत्या उच्छेषणस्य पाता। यदि ब्राह्मणत्र विन्देत्। वल्मीकवपायामवं नयेत्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यद्वै सौत्रामण्यै व्यृद्धम्। तदस्यै समृद्धम्। नानादेवत्याः पशवंश्च

पुरोडाशांश्च भवन्ति समृद्धौ। ऐन्द्रः पशूनामुत्तमो भवति।
ऐन्द्रः पुरोडाशानां प्रथमः॥२२॥

इन्द्रिये एवास्मै समीचीं दधाति। पुरस्तादनूयाजानां
पुरोडाशैः प्रचरति। पशवो वै पुरोडाशाः। पशूनेवाव
रुन्धे। ऐन्द्रमेकादशकपालं निर्वपति। इन्द्रियमेवाव रुन्धे।
सावित्रन्द्वादशकपालं प्रसूत्यै। वारुणन्दशकपालम्। अन्तत
एव वरुणमव यजते। वडं वा दक्षिणा॥२३॥

उत वा एषाऽश्वः सूते। उताऽश्वतरम्। उत सोमं उत सुरां।
यत्सौत्रामणी समृद्धौ। बारुहस्पत्यं पशुञ्चतुर्थमतिपवितस्या
लभते। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैव यज्ञस्य
व्यृद्धमपि वपति। पुरोडाशवानेष पशुर्भवति। न ह्येतस्य
ग्रहं हृहन्ति। सोमप्रतीकाः पितरस्तृप्नुतेति शतातृण्णायाः
समवनयति॥२४॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठति।
दक्षिणेऽग्नौ जुहोति। पापवस्यसस्य व्यावृत्त्यै। हिरण्यमन्तरा
धारयति। पूतामेवैनाञ्जुहोति। शतमानं भवति। शतायुः
पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठति। यत्रैव
शतातृण्णान्धारयति॥२५॥

तन्निदधाति प्रतितिष्ठत्यै। पितृन् वा एतस्येन्द्रियवीर्यं ज्ञच्छति।
यः सोमोऽति पवते। पितृणाम्याज्यानुवाक्याभिरुप

तिष्ठते। यदेवास्य पितृनिन्द्रियवीर्यङ्गच्छति। तदेवाव रुन्धे।
 तिसृभिरुप तिष्ठते। तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव
 प्रीणाति। अथो त्रीणि वै यज्ञस्येन्द्रियाणि। अध्वर्युरहोता
 ब्रह्मा। त उपतिष्ठन्ते। यान्येव यज्ञस्येन्द्रियाणि। तैरेवास्मै
 भेषजङ्करोति॥ २६॥

प्रीणाति प्रथमो दक्षिणा समवनयति धारयतीन्द्रियाणि चत्वारि च॥६॥ [६]

अग्निष्टोममग्र आहरति। यज्ञमुखवाँ अग्निष्टोमः।
 यज्ञमुखमेवारभ्य सवमा क्रमते। अथैषोऽभिषेचनीयश्चतुस्त्रिंशपवमा
 भवति। त्रयस्त्रिंशद्वै देवताः। ता एवाप्रोति। प्रजापतिश्चतुस्त्रिंशः।
 तमेवाप्रोति। स॒॒शर एष स्तोमा॑नामयथापूर्वम्। यद्विष॑माः
 स्तोमाः॥ २७॥

एतावान् वै यज्ञः। यावान्पवमानाः। अन्तः श्लेषणन्त्वा
 अन्यत्। यत्स॒माः पव॑मानाः। तेना॒स॒शरः। तेन
 यथापूर्वम्। आ॒त्मनै॒वाग्नि॑ष्टोमेन॒ध्रोति॑। आ॒त्मना॒ पुण्यो
 भवति। प्र॒जा वा उ॒क्थानि॑। प॒शव॑ उ॒क्थानि॑। यदु॒क्थ्यो
 भव॑त्यनु सन्त॑त्यै॥ २८॥

स्तोमाः पशव उक्थान्येकं च॥७॥ [७]

उप॑ त्वा जा॒मयो॒ गिर॒ इति॑ प्रति॒पद्भव॑ति। वा॒ग्वै वा॒युः। वा॒च
 ए॒वैषो॑ऽभिषे॒कः। सर्वा॑सामे॒व प्र॒जाना॑सूयते। सर्वा॑ ए॒नं प्र॒जा
 राजे॑ति वदन्ति। ए॒तमु॒ त्यन्द॑श् क्षिप॒ इत्या॑ह। आ॒दि॒त्या वै
 प्र॒जाः। प्र॒जाना॑मे॒वैतेन॑ सूयते। यन्ति॒ वा ए॒ते य॑ज्ञमु॒खात्। ये

संम्भार्या अक्रन्॥२९॥

यदाह पवस्व वाचो अग्रिय इति। तेनैव यज्ञमुखान्नयन्ति।
अनुष्टुक्प्रथमा भवति। अनुष्टुगुत्तमा। वाग्वा अनुष्टुक्। वाचैव
प्रयन्ति। वाचोद्यन्ति। उद्वतीर्भवन्ति। उद्वद्वा अनुष्टुभो रूपम्।
आनुष्टुभो राजन्यः॥३०॥

तस्मादुद्वतीर्भवन्ति। सौर्यनुष्टुगुत्तमा भवति। सुवर्गस्य
लोकस्य सन्तत्यै। यो वै सवादेति। नैनः सव उपनमति।
यः सामभ्य एति। पापीयान्तसुषुवाणो भवति। एतानि खलु
वै सामानि। यत्पृष्ठानि। यत्पृष्ठानि भवन्ति॥३१॥

तैरेव सवान्नैति। यानि देवराजानां सामानि। तैरमुष्मिल्लोक
ऋध्नोति। यानि मनुष्यराजानां सामानि। तैरस्मिल्लोक
ऋध्नोति। उभयोरैव लोकयोर् ऋध्नोति। देवल्लोके च
मनुष्यलोके च। एकविंशोऽभिषेचनीयस्योत्तमो भवति।
एकविंशः केशवपनीयस्य प्रथमः। सप्तदशो दशपेयः॥३२॥

विद्वा एकविंशः। राष्ट्रं सप्तदशः। विश एवैतन्मध्यतोऽभिषिच्यते।
तस्माद्वा एष विशां प्रियः। विशो हि मध्यतोऽभिषिच्यते।
यद्वा एनमदो दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति। तत्सुवर्गलोकमभ्या
रोहति। यदिमल्लोकं प्रत्यवरोहति। अतिजनं वेयात्।
उद्वा माद्येत्। यदेष प्रतीचीनः स्तोमो भवति। इममेव
तेन लोकं प्रत्यवरोहति। अथो अस्मिन्नेव लोके प्रति
तिष्ठत्यनुन्मादाय॥३३॥

अक्रत्राज्जन्थो भवन्ति दशपेयो माद्येत्रीणि च॥८॥ [८]

इयं वै रंजता। असौ हरिणी। यद्रुक्मौ भवतः।
आभ्यामेवैनमुभयतः परि गृह्णाति। वरुणस्य वा
अभिषिच्यमानस्यापः। इन्द्रियवीर्यन्निरघ्नन्। तत्सुवर्णं
हिरण्यमभवत्। यद्रुक्ममन्तर्दधाति। इन्द्रियस्य वीर्यस्यानिर्घाताय।
शतमानो भवति शतक्षरः। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः।
आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठति। आयुर्वै हिरण्यम्। आयुष्या
एवैनमभ्यति क्षरन्ति। तेजो वै हिरण्यम्। तेजस्या
एवैनमभ्यति क्षरन्ति। वर्चो वै हिरण्यम्। वर्चस्या
एवैनमभ्यति क्षरन्ति॥ ३४॥

शतक्षरोऽष्टौ च॥९॥ [९]

अप्रतिष्ठितो वा एष इत्याहुः। यो राजसूयेन यजत
इति। यदा वा एष एतेन द्विरात्रेण यजते। अथ प्रतिष्ठा।
अथ संवत्सरमाप्नोति। यावन्ति संवत्सरस्याहोरात्राणि।
तावतीरेतस्य स्तोत्रीयाः। अहोरात्रेष्वेव प्रति तिष्ठति।
अग्निष्टोमः पूर्वमहर्भवति। अतिरात्र उत्तरम्॥ ३५॥

नानैवाहोरात्रयोः प्रति तिष्ठति। पौर्णमास्यां पूर्वमहर्भवति।
व्यष्टकायामुत्तरम्। नानैवार्धमासयोः प्रतितिष्ठति।
अमावास्यायां पूर्वमहर्भवति। उद्दृष्ट उत्तरम्। नानैव
मासयोः प्रतितिष्ठति। अथो खलु। ये एव संमानपक्षे
पुण्याहे स्याताम्। तयोः कार्यं प्रतिष्ठित्यै॥ ३६॥

अ॒प॒श॒व्यो द्वि॑रा॒त्र इ॒त्याहुः॑। द्वे ह्ये॑ते छन्द॑सी।
गा॒य॒त्रश्च॒ त्रैष्टु॑भश्च। जग॑तीम॒न्तर्य॑न्ति। न तेन॒ जग॑ती
कृ॒तेत्या॑हुः। यदे॑नान्तृतीयसव॑ने कुर्व॑न्तीति। य॒दा वा
ए॒षाऽही॑नस्याह॒र्भज॑ते। सा॒हस्य॑ वा सव॑नम्। अथै॒व
जग॑ती कृ॒ता। अथ॑ पश॒व्यः। व्यु॑ष्टि॒र्वा ए॒ष द्वि॑रा॒त्रः। य
ए॒ववि॑द्वान्द्वि॒रात्रे॑ण॒ यज॑ते। व्ये॒वास्मा॑ उच्छ॑ति। अथो॒ तम॑
ए॒वाप॑ हते। अ॒ग्नि॒ष्टोम॑म॒न्त॒त आ ह॑रति। अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वताः॑।
दे॒वता॑स्वे॒व प्र॑ति तिष्ठति॥३७॥

॥ अष्टकम् २ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

अङ्गिरसो वै सत्रमांसता। तेषां पृश्निर्धर्मधुगांसीत्।
सर्जीषेणाजीवत्। तैऽब्रुवन्। कस्मै नु सत्रमांस्महे। यैऽस्या
ओषधीर्न जनयाम् इति। ते दिवो वृष्टिमसृजन्त। यावन्तः
स्तोका अवापद्यन्त। तावन्तीरोषधयोऽजायन्त। ता जाताः
पितरो विषेणालिम्पन्॥१॥

तासांङ्गध्वा रुप्यन्त्यैत्। तैऽब्रुवन्। क इदमित्थमकुरिति।
वयं भागधेयमिच्छमाना इति पितरोऽब्रुवन्। किंवा
भागधेयमिति। अग्निहोत्र एव नोऽप्यस्त्वित्यब्रुवन्। तेभ्य
एतद्भागधेयं प्रायच्छन्। यद्धुत्वा निमार्ष्टि। ततो वै त
ओषधीरस्वदयन्। य एवं वेद॥२॥

स्वदन्तेऽस्मा ओषधयः। ते वत्समुपावांसृजन्। इदन्नो
हव्यं प्रदापयेति। सोऽब्रवीद्वरं वृणौ दश मा रात्रीर्जातन्न
दोहन्। आसङ्गवं मात्रा सह चरणीति। तस्माद्वत्सञ्जातन्दश
रात्रीर्न दुहन्ति। आसङ्गवं मात्रा सह चरति। वारैवृतुः
ह्यस्य। तस्माद्वत्सः सः सृष्टधयः रुद्रो घातुकः। अति हि
सन्धान्धयति॥३॥

अलिम्पन्वेद घातुक एकं च॥१॥

[१]

प्रजापतिरग्निमसृजत। तं प्रजा अन्वसृज्यन्त। तमभाग

उपा॑स्त। सो॑ऽस्य प्र॒जाभि॒रपा॑क्रामत्। तम॑वरु॒रुत्समा॑नोऽन्वै॑त्।
तम॑वरु॒धन्नाश॑क्रोत्। स तपो॑ऽतप्यत। सो॑ऽग्निरुपा॑रम॒ताता॑पि
वै स्य प्र॒जाप॑तिरिति। स र॒राटा॑दुदमृष्ट॥४॥

तद्धृ॑तमभवत्। तस्मा॑द्यस्य॑ दक्षिण॒तः केशा॑ उन्मृ॑ष्टाः।
ता॒अ॒ष्टल॒क्ष्मी प्रा॑जाप॒त्येत्या॑हुः। यद्र॒राटा॑दुदमृष्ट। तस्मा॑द्र॒राटे
केशा॑ न सन्ति। तद॒ग्नौ प्रा॑गृ॒ह्णात्। तद्वि॑चिकित्सत्। जुह॒वानी॑
३ मा॒ हौषा॑ ३ मिति। तद्वि॑चिकित्सायै॒ जन्म॑। य ए॒ववि॑द्वान्
वि॑चिकित्स॑ति॥५॥

वसी॑य ए॒व चे॑तयते। तवाँ॑ग॒भ्यंव॑दङ्गु॒हुधी॑ति। सो॑ऽब्रवीत्।
कस्त्व॑म॒सीति॑। स्वैव॑ ते॒ वागि॑त्य॒ब्रवीत्। सो॑ऽजुहो॒त्स्वाहे॑ति।
तत्स्वा॑हाका॒रस्य॑ जन्म॑। य ए॒व॒स्वा॑हाका॒रस्य॑ जन्म॑ वेद॑।
क॒रोति॑ स्वाहाका॒रेण॑ वी॒र्य॑म्। यस्यै॒ववि॑दुषः॒ स्वाहाका॑रेण॒
जुह॑ति॥६॥

भोगा॑यै॒वास्य॑ हु॒तं भ॑वति। तस्या॒ आहु॑त्यै॒ पुरु॑षमसृजत।
द्वि॒तीय॑मजुहोत्। सोऽश्व॑मसृजत। तृ॒तीय॑मजुहोत्। स
गा॒म॑सृजत। च॒तुर्थ॑मजुहोत्। सोऽवि॑मसृजत। प॒ञ्च॒म॑मजुहोत्।
सोऽजा॑मसृजत॥७॥

सो॑ऽग्निर॑भिभेत्। आहु॑तीभि॒र्वै मा॑ऽऽप्रो॒तीति॑। स प्र॒जाप॑तिं
पुनः॑ प्रावि॑शत्। तं प्र॒जाप॑तिरब्रवीत्। जाय॑स्वेति। सो॑ऽब्रवीत्।
किं भा॑ग॒धेय॑म॒भि ज॑निष्य इति। तुभ्य॑मे॒वेद॑ हू॒याता॑
इत्य॑ब्रवीत्। स ए॒तद्भा॑ग॒धेय॑म॒भ्यजा॑यत। यद॑ग्निहोत्रम्॥८॥

तस्मादग्निहोत्रमुच्यते। तद्धूयमानमादित्योऽब्रवीत्। मा हौषीः।
 उभयोर्वै नावेतदिति। सोऽग्निरब्रवीत्। कथन्नौ होष्यन्तीति।
 सायमेव तुभ्यं जुहुवन्। प्रातर्मह्यमित्यब्रवीत्। तस्मादग्नये
 सायं हूयते। सूर्याय प्रातः॥१॥

आग्नेयी वै रात्रिः। ऐन्द्रमहः। यदनुदिते सूर्ये प्रातर्जुह्यात्।
 उभयमेवाग्नेयं स्यात्। उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति। तथाग्नये
 सायं हूयते। सूर्याय प्रातः। रात्रिर्वा अनु प्रजाः प्र जायन्ते।
 अह्ना प्रति तिष्ठन्ति। यत्सायं जुहोति॥१०॥

प्रैव तेन जायते। उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति। प्रत्येव तेन
 तिष्ठति। प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स एतदग्निहोत्रं
 मिथुनमपश्यत्। तदुदिते सूर्येऽजुहोत्। यजुषाऽन्यत्।
 तूष्णीमन्यत्। ततो वै स प्राजायत। यस्यैव द्विदुष उदिते
 सूर्येऽग्निहोत्रञ्जुह्वति॥११॥

प्रैव जायते। अथो यथा दिवा प्रजानन्नेति। तादृगेव तत्।
 अथो खल्वाहुः। यस्य वै द्वौ पुण्यौ गृहे वसंतः। यस्तयोरन्यं
 राधयत्यन्यत्र। उभौ वाव स तावृच्छतीति। अग्निर्वाऽदित्यः
 सायं प्र विंशति। तस्मादग्निर्दूरान्नक्तन्ददृशे। उभे हि तेजसी
 सं पद्येते॥१२॥

उद्यन्तर्वाऽदित्यमग्निरनु समारोहति। तस्माद्धूम एवाग्नेर्दिवा

ददृशे। यद॒ग्नये॑ सा॒यञ्जु॑हुयात्। आ सूर्या॑य वृश्चेत। यत्सूर्या॑य
प्रा॒तर्जु॑हुयात्। आ॒ऽग्नये॑ वृश्चेत। दे॒वता॑भ्यः सु॒मद॑न्दध्यात्।
अ॒ग्निर्ज्योति॑र्ज्योतिः सूर्यः स्वा- हेत्ये॒व सा॒य५ हो॑तव्यम्।
सूर्यो॑ ज्योति॑र्ज्योति॑र॒ग्निः स्वाहेति॑ प्रा॒तः। तथो॒भाभ्या॑५ सा॒य५
हू॑यते॥१३॥

उ॒भाभ्या॑ प्रा॒तः। न दे॒वता॑भ्यः सु॒मद॑न्दधाति। अ॒ग्निर्ज्योति॑रित्या॒ह।
अ॒ग्निर्वै रे॑तो॒धाः। प्र॒जा ज्योति॑रित्या॒ह। प्र॒जा ए॒वास्मै॑ प्र
ज॑नयति। सूर्यो॑ ज्योति॑रित्या॒ह। प्र॒जास्वे॒व प्रजा॑तासु रेतो॑
दधाति। ज्योति॑र॒ग्निः स्वाहेत्या॒ह। प्र॒जा ए॒व प्रजा॑ता अ॒स्यां
प्रति॑ष्ठापयति॥१४॥

तूष्णीमुत्तरा॑माहु॑तिञ्जुहोति। मि॒थुन॒त्वाय॑ प्रजा॑त्यै।
यदु॑दि॒ते सूर्ये॑ प्रा॒तर्जु॑हुयात्। यथा॑ऽति॒थये॑ प्र॒द्रुता॑य
शून्याया॑वस॒थाया॑हार्य॑५ हर॑न्ति। ता॒दृगे॒व तत्। क्वाह॑
तत॒स्तद्भव॑तीत्या॒हुः। यत्स॑ न वेद। यस्मै॑ तद्ध॑रन्तीति।
तस्मा॒द्यदौष॑सं जुहोति। तदे॒व संप्र॑ति। अथो॒ यथा॑
प्रा॒र्थमौष॑सं प॑रिवे॒वैष्टि॑। ता॒दृगे॒व तत्॥१५॥

अमुष्ट॒ विचि॑त्संति॒ जुह्व॑त्यजाम॑सृजताग्नि॒होत्र॑५ सूर्या॑य प्रा॒तर्जु॑होति॒ जुह्व॑ति संप॑द्येते हूयते स्थापयति

संप्रति॒ द्वे च॑॥२॥

[२]

रु॒द्रो वा ए॒षः। यद॒ग्निः। पत्नी॑ स्था॒ली। यन्मध्ये॑ऽग्नेर॑धि॒श्रये॑त्।
रु॒द्राय॑ पत्नी॒मपि॑ दध्यात्। प्र॒मायु॑का स्यात्। उदी॒चोऽङ्गारा॑न्नि॒रूह्या॑धि॒

श्रयति। पत्न्यै गोपीथाय। व्यन्तान्करोति। तथा
पत्न्यप्रमायुका भवति॥१६॥

घर्मो वा एषोऽशान्तः। अहरहः प्र वृज्यते। यदग्निहोत्रम्।
प्रतिषिञ्चेत्पशुकामस्य। शान्तमिव हि पशव्यम्। न
प्रतिषिञ्चेद्ब्रह्मवर्चसकामस्य। समिद्धमिव हि ब्रह्मवर्चसम्।
अथो खलु। प्रतिषिच्यमेव। यत्प्रतिषिञ्चति॥१७॥

तत्पशव्यम्। यज्जुहोति। तद्ब्रह्मवर्चसि। उभयमेवाकः।
प्रच्युतुर्वा एतदस्माल्लोकात्। अगतन्देवलोकम्। यच्छृतः
हविरनभिघारितम्। अग्निं द्योतयति। अभ्येवैनद्वारयति।
अथो देवत्रैवैनद्रमयति॥१८॥

पर्यग्निं करोति। रक्षंसामपहत्यै। त्रिः पर्यग्निं करोति।
त्र्यावृद्धिं यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। यत्प्राचीनमुद्वासयेत्।
यजमानः शुचाऽर्पयेत्। यदक्षिणा। पितृदेवत्यं स्यात्।
यत्प्रत्यक्॥१९॥

पत्नीः शुचाऽर्पयेत्। उदीचीनमुद्वासयति। एषा वै
दैवमनुष्याणां शान्ता दिक्। तामेवैनदनूद्वासयति शान्त्यै।
वर्त्म करोति। यज्ञस्य सन्तत्यै। निष्टपति। उपैव तत्स्त्वृणाति।
चतुरुन्नयति। चतुष्पादः पशवः॥२०॥

पशून्नेवावरुन्धे। सर्वान्पूर्णानुन्नयति। सर्वे हि पुण्या राद्धाः।
अनूच उन्नयति। प्रजाया अनूचीनत्वाय। अनूच्येवास्य

प्रजाऽर्धुका भवति। संमृशति व्यावृत्तयै। नाहोष्यन्नुप सादयेत्।
यदहोष्यन्नुपसादयेत्। यथाऽन्यस्मा उपनिधाय॥२१॥

अन्यस्मै प्रयच्छति। तादृगेव तत्। आऽस्मै वृश्चेत।
यदेव गार्हपत्येऽधि श्रयति। तेन गार्हपत्यं प्रीणाति।
अग्निरिबिभेत्। आहुतयो माऽत्येष्यन्तीति। स एताः
समिधमपश्यत्। तामाऽधत्त। ततो वा अग्नावाहुतयोऽधियन्त॥२२॥

यदेनः समयच्छत्। तत्समिधः समित्वम्। समिधमा
दधाति। समेवैनय्यच्छति। आहुतीनान्धृत्यै। अथो
अग्निहोत्रमेवेध्ववत्करोति। आहुतीनां प्रतिष्ठित्यै। ब्रह्मवादिनो
वदन्ति। यदेकाः समिधमाधाय द्वे आहुती जुहोति। अथ
कस्याः समिधि द्वितीयामाहुतिञ्जुहोतीति॥२३॥

यद्वे समिधावा दध्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। एकाः
समिधमाधाय। यजुषाऽन्यामाहुतिञ्जुहोति। उभे एव
समिद्वती आहुती जुहोति। नास्मै भ्रातृव्यञ्जनयति।
आदीप्तायाञ्जुहोति। समिद्धमिव हि ब्रह्मवर्चसम्। अथो
यथाऽतिथिं ज्योतिष्कृत्वा परि वेवैष्टि। तादृगेव तत्।
चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। तस्माद्विपाच्चतुष्पादमत्ति। अथो
द्विपद्येव चतुष्पदः प्रति ष्ठापयति॥२४॥

भवति प्रतिषिञ्चति गमयति प्रत्यक्षशवं उपनिधायान्धियन्तेति तच्चत्वारि च॥३॥ [३]

उत्तरावर्तीष्वे देवा आहुतिमजुहवुः। अवाचीमसुराः। ततो
देवा अभवन्। पराऽसुराः। यङ्कामयेत् वसीयान्तस्यादिति।

कनीयस्तस्य पूर्वं हुत्वा। उत्तरं भूयो जुहुयात्। एषा वा उत्तरावत्याहुतिः। तान्देवा अजुहवुः। ततस्तेऽभवन्॥ २५॥

यस्यैवञ्जुहति। भवत्येव। यङ्गामयेत् पापीयान्तस्यादिति। भूयस्तस्य पूर्वं हुत्वा। उत्तरङ्गनीयो जुहुयात्। एषा वा अवाच्याहुतिः। तामसुरा अजुहवुः। ततस्ते पराऽभवन्। यस्यैवञ्जुहति। परैव भवति॥ २६॥

हुत्वोप सादयत्यजामित्वाय। अथो व्यावृत्त्यै। गार्हपत्यं प्रतीक्षते। अननुध्यायिनमेवैनङ्करोति। अग्निहोत्रस्य वै स्थाणुरस्ति। तय्यं ऋच्छेत्। यज्ञस्थाणुमृच्छेत्। एष वा अग्निहोत्रस्य स्थाणुः। यत्पूर्वाऽऽहुतिः। ताय्यंदुत्तरयाऽभि जुहुयात्॥ २७॥

यज्ञस्थाणुमृच्छेत्। अतिहाय पूर्वामाहुतिञ्जुहोति। यज्ञस्थाणुमेव परि वृणक्ति। अथो भ्रातृव्यमेवाप्स्वाऽति क्रामति। अवाचीनं सायमुपमार्ष्टि। रेत एव तदधाति। ऊर्ध्वं प्रातः। प्र जनयत्येव तत्। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। चतुरुन्नयति॥ २८॥

द्विर्जुहोति। अथ कं द्वे आहुती भवतु इति। अग्नौ वैश्वानर इति ब्रूयात्। एष वा अग्निर्वैश्वानरः। यद्वाह्मणः। हुत्वा द्विः प्राश्नाति। अग्नावेव वैश्वानरे द्वे आहुती जुहोति। द्विर्जुहोति। द्विर्निमार्ष्टि। द्विः प्राश्नाति॥ २९॥

षट्सं॑पद्यन्ते। षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तूने॒व प्री॑णाति। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑
वदन्ति। कि॒न्दे॒व॒त्य॒म॒ग्नि॒हो॒त्रमि॑ति। वै॒श्व॒दे॒वमि॑ति ब्रूयात्।
यद्य॒जुषा॑ जु॒होति॑। तदै॒न्द्रा॒ग्नम्। यत्तू॒ष्णीम्। तत्प्रा॑जाप॒त्यम्॥ ३० ॥

यन्नि॒माष्टि॑। तदोष॑धीनाम्। यद्वि॒तीयम्॑। तत्पि॑तृ॒णाम्।
यत्प्रा॑श्नाति। तद्ग॒र्भा॒णाम्। तस्मा॑द्ग॒र्भा अन॑श्नन्तो वर्धन्ते।
यदा॒चाम॑ति। तन्म॑नु॒ष्या॒णाम्। उद॑ङ्घ॒र्या॒वृ॒त्याचा॑मति॥ ३१ ॥

आ॒त्मनो॑ गोपी॒थाय॑। निर्णे॑ने॒क्ति शु॒द्धै। निष्ट॑पति स्व॒गाकृ॑त्यै।
उद्दि॑शति। स॒प्त॒र॒षीने॒व प्री॑णाति। द॒क्षि॒णा प॒र्याव॑र्तते। स्वमे॒व
वी॒र्य॑मनु॒ प॒र्याव॑र्तते। तस्मा॑द्द॒क्षि॒णोऽर्ध॑ आ॒त्मनो॑ वी॒र्या॑वत्तरः।
अथो॑ आ॒दि॒त्यस्यै॒वावृ॑त॒मनु॑ प॒र्याव॑र्तते। हु॒त्वोप॑ समि॒न्धे॥ ३२ ॥

ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सस्य॑ समि॒द्धै। न ब॒र्हि॒रनु॑ प्र ह॑रेत्। अस॑ङ्स्थि॒तो
वा ए॒ष य॒ज्ञः। यद॑ग्नि॒हो॒त्रम्। यद॑नु प्र॒हरे॑त्। य॒ज्ञवि॑च्छि॒न्द्यात्।
तस्मा॑न्ना॒नु प्र॒हृत्य॑म्। य॒ज्ञस्य॑ सन्त॑त्यै। अ॒पो नि न॑यति।
अ॒व॒भृ॒थस्यै॒व रू॒पम॑कः॥ ३३ ॥

अ॒भ॒व॒न्व॒वति॑ जुहु॒यान्न॑यति मा॒ष्टि द्विःप्रा॑श्नाति प्रा॒जाप॑त्यमा॒चाम॑तीन्धेऽकः॥ ४ ॥

ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। अ॒ग्नि॒हो॒त्रप्रा॑यणा य॒ज्ञाः। किंप्रा॑यणम॒ग्नि॒हो॒त्रमि॑ति
व॒त्सो वा अ॑ग्नि॒हो॒त्रस्य॑ प्राय॑णम्। अ॒ग्नि॒हो॒त्रय्य॑ज्ञाना॑म्। तस्य॑
पृ॒थि॒वी सदः॑। अ॒न्तरि॑क्ष॒माग्नी॑द्धम्। द्यौर्ह॑वि॒र्धान॑म्। दि॒व्या
आपः॑ प्रोक्ष॑णयः। ओष॑धयो ब॒र्हिः॥ ३४ ॥

व॒न॒स्पत॑य इ॒ध्मः। दि॒शः परि॑धयः। आ॒दि॒त्यो यू॒पः। यज॑मानः

प॒शुः। स॒मु॒द्रो॑ऽव॒भृ॒थः। स॒व॒त्स॒रः॑ स्वंगाका॒रः। तस्मा॒दाहि॑ताग्नेः
सर्व॑मे॒व ब॑र्हिष्य॒न्द॒त्तं भ॑वति। यत्सा॒यं जु॑होति। रात्रि॑मे॒व तेन॑
दक्षि॒ण्याङ्क॑रुते। यत्प्रा॒तः॥ ३५॥

अह॑रे॒व तेन॑ दक्षि॒ण्यङ्क॑रुते। यत्ततो॒ ददा॑ति। सा दक्षि॑णा।
याव॑न्तो॒ वै दे॒वा अ॑हु॒तमा॑दन्। ते परा॑ऽभवन्। त ए॒तद॑ग्नि॒होत्र॑
सर्व॑स्यै॒व सं॑व॒दाया॑जुहवुः। तस्मा॑दाहुः। अ॒ग्नि॒होत्रं॑ वै दे॒वा
गृ॒हाणा॑न्निष्कृ॑तिमपश्य॒न्निति॑। यत्सा॒यं जु॑होति। रात्रि॑या ए॒व
तद्धु॑ताद्याय॥ ३६॥

यज॑मान॒स्याप॑राभावाय। यत्प्रा॒तः। अह॑ ए॒व तद्धु॑ताद्याय।
यज॑मान॒स्याप॑राभावाय। यत्ततो॒ऽज्ञा॑ति। हु॒तमे॒व तत्। द्वयोः॑
पय॑सा जुह॒यात्प॒शुका॑मस्य। ए॒तद्वा अ॑ग्नि॒होत्रं॑ मि॒थुन॑म्। य
ए॒वं वेद॑। प्र प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्मि॒थुनै॑र्जायते॥ ३७॥

इ॒मामे॒व पूर्॒वया॑ दु॒हे। अ॒मूमु॑त्तरया। अ॒धि॒श्रित्यो॑त्तर॒मा
न॑यति। योना॑वे॒व तद्रे॑तः॒ सिञ्च॑ति प्र॒जन॑ने। आ॒ज्ये॑न
जुह॒यात्तेज॑स्का॒मस्य॑। तेजो॒ वा आ॒ज्यम्। तेज॑स्व्यै॒व भ॑वति।
पय॑सा प॒शुका॑मस्य। ए॒तद्वै प॑शूना॒ रूप॑म्। रू॒पेणै॒वास्मै॑
प॒शून॑व॒रुन्धे॑॥ ३८॥

प॒शुमा॑ने॒व भ॑वति। द॒ध्नेन्द्रि॒यका॑मस्य। इन्द्रि॒यं वै दधि॑।
इन्द्रि॒याव्यै॑व भ॑वति। य॒वा॒ग्वा॑ ग्रा॒मका॑मस्यौष॒धा वै म॑नु॒ष्याः।

भा॒ग॒धे॒ये॒नै॒वास्मै॑ स॒जा॒तान॑व रुन्धे। ग्रा॒म्ये॒व भ॑वति। अ॒यं॒ज्ञो
वा ए॒षः। योऽसा॒मा॥३९॥

च॒तु॒रु॒न्नय॑ति। च॒तु॒रक्ष॑रं रथ॒न्त॒रम्। र॒थ॒न्त॒रस्यै॑ष वर्णः।
उ॒प॒री॒व ह॑रति। अ॒न्त॒रि॒क्ष॒वाँम॑दे॒व्यम्। वा॒म॒दे॒व्यस्यै॑ष वर्णः।
द्वि॒र्जु॒होति॑। द्य॒क्षरं॑ बृ॒हत्। बृ॒हत् ए॒ष वर्णः। अ॒ग्नि॒हो॒त्रमे॒व
तत्सा॒मन्व॑त्करोति॥४०॥

यो वा अ॒ग्नि॒हो॒त्रस्यो॑प॒सदो॑ वेद॑। उ॒पै॒नमु॑प॒सदो॑ नमन्ति।
वि॒न्दत॑ उप॒स॒त्तार॑म्। उ॒न्नी॒योप॑ सादयति। पृ॒थि॒वीमे॒व
प्री॑णाति। हो॒ष्यन्नु॑प॒साद॑यति। अ॒न्त॒रि॒क्षमे॒व प्री॑णाति।
हु॒त्वोप॑ सादयति। दि॒वंमे॒व प्री॑णाति। ए॒ता वा
अ॒ग्नि॒हो॒त्रस्यो॑प॒सदः॑॥४१॥

य ए॒वं वेद॑। उ॒पै॒नमु॑प॒सदो॑ नमन्ति। वि॒न्दत॑ उप॒स॒त्तार॑म्। यो
वा अ॒ग्नि॒हो॒त्रस्या॑श्रा॒वितं॑ प्र॒त्याश्रा॑वित॒ं हो॒ता॒रं ब्र॒ह्माणं॑व्ष॒द्वा॒रं
वेद॑। तस्य॒ त्वे॒व हु॑तम्। प्रा॒णो वा अ॒ग्नि॒हो॒त्रस्या॑श्रा॒वितम्।
अ॒पा॒नः प्र॒त्याश्रा॑वितम्। म॒नो हो॒ता॑। चक्षु॑र्ब्र॒ह्मा। नि॒मेषो॑
व्ष॒द्वा॒रः॥४२॥

य ए॒वं वेद॑। तस्य॒ त्वे॒व हु॑तम्। सा॒य॒य्याँवा॑नश्च॒ वै दे॒वाः
प्रा॑त॒र्यावा॑णश्चा॒ग्नि॒हो॒त्रिणो॑ गृ॒हमा॑गच्छन्ति। तान् यन्न त॒र्पये॑त्।
प्र॒जया॑ऽस्य प॒शुभि॑र्वि ति॒ष्ठेर॑न्। यत्त॒र्पये॑त्। तृ॒प्ता ए॒नं
प्र॒जया॑ प॒शुभि॑स्त॒र्पये॑युः। स॒जू॒र्दे॒वैः सा॒य॒य्याँव॑भि॒रिति॑ सा॒य॒ं

संमृशति। सजूर्देवैः प्रातर्यावभिरिति प्रातः। ये चैव देवाः
सायय्याँवानो ये च प्रातर्यावाणः॥४३॥

तानेवोभयाऽस्तर्पयति। त एनन्तृप्ताः प्रजयां पशुभिस्तर्पयन्ति।
अरुणो ह स्माहौपवेशिः। अग्निहोत्र एवाहः सायंप्रातर्वज्रं
भ्रातृव्येभ्यः प्र हरामि। तस्मान्मत्पापीयाः सो भ्रातृव्या इति।
चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। समित्संसृमी। सप्तपदा शक्करी।
शाकरो वज्रः। अग्निहोत्र एव तत्सायंप्रातर्वज्रं यजमानो
भ्रातृव्याय प्र हरति। भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो
भवति॥४४॥

बर्हिः प्रातरहुताद्यां जायते रुन्धेऽस्मा करोत्येता वा अग्निहोत्रस्योपसदो वषट्कारश्च प्रातर्यावाणो
वज्रस्त्रीणि च॥५॥

[५]

प्रजापतिरकामयतात्मन्वन्मे जायेतेति। सोऽजुहोत्।
तस्मात्स्मन्वदजायत। अग्निर्वायुरादित्यः। तेऽब्रुवन्।
प्रजापतिरहौषीदात्मन्वन्मे जायेतेति। तस्य वयमंजनिष्महि।
जायतान् आत्मन्वदिति तेऽजुहवुः। प्राणानामग्निः। तनुवै
वायुः॥४५॥

चक्षुष आदित्यः। तेषां हुतादजायत गौरेव। तस्यै
पयसि व्यायच्छन्त। मम हुतादजनि ममेति। ते
प्रजापतिं प्रश्नमायन्। स आदित्योऽग्निमब्रवीत्। यतरो
नौ जयात्। तन्नौ सहासदिति। कस्यै कोऽहौषीदिति
प्रजापतिरब्रवीत्कस्यै क इति। प्राणानामहमित्यग्निः॥४६॥

तनुवां अहमिति वायुः। चक्षुषोऽहमित्यादित्यः। य एव
प्राणानामहौषीत्। तस्य हुतादंजनीति। अग्नेरहुतादंजनीति।
तदग्निहोत्रस्याग्निहोत्रत्वम्। गौर्वा अग्निहोत्रम्। य एव
वेद गौरग्निहोत्रमिति। प्राणापानाभ्यामेवाग्निः समर्धयति।
अव्यर्धुकः प्राणापानाभ्यां भवति॥४७॥

य एवं वेद। तौ वायुरब्रवीत्। अनु मा भंजतमिति।
यदेव गार्हपत्येऽधिश्चित्याहवनीयमभ्युद्धवान्। तेन त्वां
प्रीणानित्यब्रूताम्। तस्माद्यद्गार्हपत्येऽधिश्चित्याहवनीयमभ्युद्धवति।
वायुमेव तेन प्रीणाति। प्रजापतिर्देवताः सृजमानः। अग्निमेव
देवतानां प्रथममसृजत। सोऽन्यदालम्भ्यमवित्वा॥४८॥

प्रजापतिमभि पर्यावर्तत। स मृत्योरबिभेत्। सोऽमुमादित्यमात्मनो
निरमिमीत। तं हुत्वा पराङ्मर्यावर्तत। ततो वै
स मृत्युमपाजयत्। अपं मृत्युञ्जयति। य एवं वेद।
तस्माद्यस्यैवद्विदुषः। उतैकाहमुत द्व्यहन्न जुह्वति। हुतमेवास्य
भवति। असौ ह्यादित्योऽग्निहोत्रम्॥४९॥

तनुवै वायुरग्निर्भवत्यवित्वा भवत्येकं च॥६॥

[६]

रौद्रङ्गविं। वायव्यमुपसृष्टम्। आश्विनन्दुह्यमानम्।
सौम्यन्दुग्धम्। वारुणमधि श्रितम्। वैश्वदेवा भिन्दवः।
पौष्णमुदन्तम्। सारस्वतद्विष्यन्दमानम्। मैत्रः शरः।
धातुरुद्वासितम्। बृहस्पतेरुन्नीतम्। सवितुः प्र क्रान्तम्।
द्यावापृथिव्यः ह्रियमाणम्। ऐन्द्राग्रमुपसन्नम्। अग्नेः

पूर्वाऽऽहुतिः। प्रजापतेरुत्तरा। ऐन्द्रं हुतम्॥५०॥

उद्वासितं सप्त च॥७॥

[७]

दक्षिणत उपं सृजति। पितृलोकमेव तेन जयति। प्राचीमा
वर्तयति। देवलोकमेव तेन जयति। उदीचीमावृत्य
दोग्धि। मनुष्यलोकमेव तेन जयति। पूर्वा दुह्याञ्छेष्टस्य
ज्यैष्ठिनेयस्य। यो वा गतश्रीः स्यात्। अपरौ दुह्यात्कनिष्ठस्य
कानिष्ठिनेयस्य। यो वा बुभूषेत्॥५१॥

न सं मृशति। पापवस्यसस्य व्यावृत्त्यै। वायव्यं
एतदुपसृष्टम्। आश्विनन्दुह्यमानम्। मैत्रन्दुग्धम्। अर्यम्ण
उद्वास्यमानम्। त्वाष्ट्रमुन्नीयमानम्। बृहस्पतेरुन्नीतम्। सवितुः
प्रक्रान्तम्। द्यावापृथिव्यं ह्रियमाणम्॥५२॥

ऐन्द्राग्रमुप सादितम्। सर्वाभ्यो वा एष देवताभ्यो जुहोति।
योऽग्निहोत्रं जुहोति। यथा खलु वै धेनुन्तीर्थे तर्पयति।
एवमग्निहोत्री यजमानन्तर्पयति। तृप्यति प्रजयां पशुभिः।
प्र सुवर्गलोकं जानाति। पश्यति पुत्रम्। पश्यति पौत्रम्। प्र
प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते। यस्यैव द्विदुषोऽग्निहोत्रञ्जुहोति। य
उ चैनदेवं वेद॥५३॥

बुभूषेद्वियमाणायते द्वे च॥८॥

[८]

त्रयो वै प्रैयमेधा आसन्। तेषां त्रिरेकोऽग्निहोत्रमंजुहोत्।
द्विरेकः। सकृदेकः। तेषां यस्मिन्नुहोत्। स ऋचाऽजुहोत्।

यो द्विः। स यजुषा। यः सकृत्। स तूष्णीम्॥५४॥

यश्च यजुषाऽजुहोद्यश्च तूष्णीम्। तावुभावार्धुताम्।
तस्माद्यजुषाऽऽहुतिः पूर्वा होतव्या। तूष्णीमुत्तरा। उभे
एवर्धा अवरुन्धे। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति
सायञ्जुहोति। रेतं एव तद्वधाति। सूर्यो ज्योतिर्ज्योति-
सूर्यः स्वाहेति प्रातः। रेतं एव हितं प्र जनयति। रेतो वा
एतस्य हितन्न प्र जायते॥५५॥

यस्याग्निहोत्रमहुतं सूर्योऽभ्युदेति। यद्यन्ते स्यात्। उन्नीय
प्राडुदाद्रवेत्। स उपसाद्यातमितोरासीत्। स यदा ताम्येत्।
अथ भूः स्वाहेति जुहुयात्। प्रजापतिर्वै भूतः। तमेवोपासरत्।
स एवैनन्तत् उन्नयति। नार्तिमाच्छति यजमानः॥५६॥

तूष्णीञ्जायते यजमानः॥९॥

[९]

यदग्निमुद्धरति। वसवस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे
जुहति। वसुष्वेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। निहितो
धूपायच्छेते। रुद्रास्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति।
रुद्रेष्वेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। प्रथममिधमर्चिरा लभते।
आदित्यास्तर्ह्यग्निः॥५७॥

तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। आदित्येष्वेवास्याग्निहोत्रं
हुतं भवति। सर्व एव सर्वश इध्म आदीप्तो भवति। विश्वे
देवास्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। विश्वेष्वेवास्य

दे॒वेष्वग्नि॑होत्रं हु॒तं भ॑वति। नि॒तराम॑र्चि॒रुपा॑वैति लोहि॒नीके॑व
भवति। इन्द्र॑स्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य॒ तथा॑विधे जुह॑ति। इन्द्रं
ए॒वास्या॑ग्निहोत्रं हु॒तं भ॑वति॥५८॥

अङ्गा॑रा भवन्ति। तेभ्योऽङ्गा॑रेभ्योऽर्चि॒रुदे॑ति। प्र॒जाप॑तिस्तर्ह्यग्निः।
तस्मिन् यस्य॒ तथा॑विधे जुह॑ति। प्र॒जाप॑तावे॒वास्या॑ग्निहोत्रं
हु॒तं भ॑वति। शरोऽङ्गा॑रा॒ अध्यू॑हन्ते। ब्रह्म॒ तर्ह्यग्निः। तस्मिन्
यस्य॒ तथा॑विधे जुह॑ति। ब्रह्म॑न्ने॒वास्या॑ग्निहोत्रं हु॒तं भ॑वति।
वसु॑षु रु॒द्रेष्वा॑दि॒त्येषु॑ वि॒श्वेषु॑ दे॒वेषु॑। इन्द्रे॑ प्र॒जाप॑तौ
ब्रह्म॑न्। अ॒परि॒वर्ग॑मे॒वास्ये॑तासु दे॒वता॑सु हु॒तं भ॑वति।
यस्यै॒व वि॑दुषोऽग्निहोत्रञ्जुह॑ति। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑॥५९॥

आ॒दि॒त्यास्तर्ह्य॑ग्निरिन्द्रं ए॒वास्या॑ग्निहोत्रं हु॒तं भ॑वति दे॒वेषु॑ च॒त्वारि॑ च (यद्ग्निरि॒हितः॑ प्रथ॒मं सर्वं॑ ए॒व

नि॒तराम॑ङ्गा॒राः शरोऽङ्गा॑रा॒ ब्रह्म॒ वसु॑ष्वष्टौ ॥)॥१०॥ [१०]

ऋ॒तन्त्वा॑ स॒त्येन॑ परि॑षिञ्चामीति सा॒यं परि॑षिञ्चति।
स॒त्यन्त्व॑र्तेन॒ परि॑षिञ्चामीति प्रा॒तः। अ॒ग्निर्वा ऋ॒तम्।
अ॒सावा॑दि॒त्यः स॒त्यम्। अ॒ग्निमे॒व तदा॑दि॒त्येन॑ सा॒यं
परि॑षिञ्चति। अ॒ग्निना॑ऽऽदि॒त्यं प्रा॒तः सः। याव॑दहोरा॒त्रे
भव॑तः। ताव॑दस्य लो॒कस्य॑। ना॒र्तिर्न रि॑ष्टिः। नान्तो॒ न
पर्य॑न्तोऽस्ति। यस्यै॒व वि॑दुषोऽग्निहोत्रञ्जुह॑ति। य उ॑चैनदे॒वं
वेद॑॥६०॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति। स एतन्दशहोतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्य दर्भस्तम्बेऽजुहोत्। ततो वै स प्रजा असृजत। ता अस्मात्सृष्टा अपाक्रामन्। ता ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। यः कामयेत् प्रजायेयेति। स दशहोतारं मनसाऽनुद्रुत्य दर्भस्तम्बे जुहुयात्। प्रजापतिर्वै दशहोता॥१॥

प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजायते। मनसा जुहोति। मन इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। पूर्णया जुहोति। पूर्ण इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। न्यूनया जुहोति। न्यूनाद्धि प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजानां सृष्ट्यै॥२॥

दर्भस्तम्बे जुहोति। एतस्माद्वै योनेः प्रजापतिः प्रजा असृजत। यस्मादेव योनेः प्रजापतिः प्रजा असृजत। तस्मादेव योनेः प्रजायते। ब्राह्मणो दक्षिणत उपास्ते। ब्राह्मणो वै प्रजानामुपद्रष्टा। उपद्रष्टुमत्येव प्रजायते। ग्रहो भवति। प्रजानां सृष्टानाम्भृत्यै। यं ब्राह्मणविद्याविद्वांसं यशो नर्च्छेत्॥३॥

सोऽरण्यं पुरेत्य। दर्भस्तम्बमुद्रथ्य। ब्राह्मणन्दक्षिणतो निषाद्य। चतुर्होतृन्व्याचक्षीत। एतद्वै देवानां परमङ्गुह्यं ब्रह्म। यच्चतुर्होतारः। तदेव प्रकाशङ्गमयति। तदेनं प्रकाशङ्गतम्। प्रकाशं प्रजानाङ्गमयति। दर्भस्तम्बमुद्रथ्य व्याचष्टे॥४॥

अ॒ग्नि॒वान् वै द॑र्भस्त॒म्बः। अ॒ग्नि॒वत्ये॒व व्याच॑ष्टे। ब्रा॒ह्म॒णो
दक्षि॑ण॒त उपा॑स्ते। ब्रा॒ह्म॒णो वै प्र॒जाना॑मुप॒द्रष्टा। उ॒प॒द्रष्टु॑मत्ये॒वैनं॑
यशं॑ ऋच्छति। ई॒श्वर॑न्त॒र्य्यं शो॒र्तो रित्या॑हुः। यस्यान्ते॑ व्याचष्ट
इति॑। वर॒स्तस्मै दे॒यः। यदे॒वैन॑न्त॒त्रोप॑नमति। तदे॒वाव॑
रुन्धे॥ ५॥

अ॒ग्नि॒मा॒दधा॑नो दश॑हो॒त्राऽर॑णिमव॑ दध्यात्। प्रजा॑तमे॒वैन॑मा
धत्ते। तेनै॒वोद्भू॑त्या॒ग्नि॒होत्र॑ञ्जुह्यात्। प्रजा॑तमे॒वैनं॑ञ्जुहोति।
ह॒विर्निर्व॑प्स्यन्दश॑हो॒तार॒व्याँच॑क्षीत। प्रजा॑तमे॒वैन॑न्निर्वपति।
सा॒मि॒धेनी॑रनु॒वक्ष्य॑न्दश॑हो॒तार॒व्याँच॑क्षीत। सा॒मि॒धेनी॑रेव
सृष्ट्वाऽऽर॒भ्य प्रत॑नुते। अथो॑ य॒ज्ञो वै दश॑होता। य॒ज्ञमे॒व
तनु॑ते॥ ६॥

अ॒भि॒चर॑न्दश॑हो॒तार॑ञ्जुह्यात्। न॒व वै पु॑रुषे प्राणाः।
नाभि॑र्दश॒मी। सप्रा॑णमे॒वैन॑म॒भि च॑रति। ए॒ताव॑द्वै पु॑रुषस्य
स्वम्। याव॑त्प्राणाः। याव॑दे॒वास्या॑स्ति। तद॒भि च॑रति। स्वकृ॑त
इरि॑णे जुहोति प्रद॑रे वा। ए॒तद्वा अ॒स्यै नि॒र्ऋ॒तिगृ॑हीतम्।
नि॒र्ऋ॒तिगृ॑हीत ए॒वैन॑न्नि॒र्ऋ॒त्या ग्रा॑हयति। यद्वाचः
क्रू॒रम्। तेन॑ वष॑ट्करोति। वा॒च ए॒वैन॑ङ्क॒रेण॑ प्र वृ॑श्चति।

ता॒जगा॑र्तिमा॒र्च्छति॥ ७॥

दश॑होता सृष्ट्वा ऋच्छेद्याचष्टे रुन्ध एव तनुते नि॒र्ऋ॒तिगृ॑हीतं पञ्च च॥ १॥

प्र॒जाप॑तिर॒काम॑यत दर्शपूर्णमा॒सौ सृ॑जे॒येति॑। स
ए॒तश्चतु॑र्हो॒तार॑मपश्यत्। तं मन॑साऽनु॒द्रुत्या॑ह॒वनी॑येऽजुहोत्।

ततो वै स दर्शपूर्णमासावसृजत। तावस्मात्सृष्टावपाक्रामताम्।
तौ ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। दर्शपूर्णमासावालभमानः।
चतुर्होतारं मनसाऽनुद्रुत्याहवनीये जुहुयात्। दर्शपूर्णमासावेव
सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते॥८॥

ग्रहो भवति। दर्शपूर्णमासयोः सृष्टयोर्धृत्यै। सोऽकामयत
चातुर्मास्यानि सृजेयेति। स एतं पञ्चहोतारमपश्यत्।
तं मनसाऽनुद्रुत्याहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स
चातुर्मास्यान्यसृजत। तान्यस्मात्सृष्टान्यपाक्रामन्। तानि
ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। चातुर्मास्यान्यालभमानः॥९॥

पञ्चहोतारं मनसाऽनुद्रुत्याहवनीये जुहुयात्। चातुर्मास्यान्येव
सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते। ग्रहो भवति। चातुर्मास्यानां
सृष्टानान्धृत्यै। सोऽकामयत पशुबन्धं सृजेयेति। स
एतं षड्होतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याहवनीयेऽजुहोत्।
ततो वै स पशुबन्धमसृजत। सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्।
तद्ग्रहेणागृह्णात्॥१०॥

तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। पशुबन्धेन यक्ष्यमाणः। षड्होतारं
मनसाऽनुद्रुत्याहवनीये जुहुयात्। पशुबन्धमेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य
प्र तनुते। ग्रहो भवति। पशुबन्धस्य सृष्टस्य धृत्यै।
सोऽकामयत सौम्यमध्वरं सृजेयेति। स एतं
सप्तहोतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याहवनीयेऽजुहोत्।
ततो वै स सौम्यमध्वरमसृजत॥११॥

सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्। तद्गृहेणागृह्णात्। तद्गृहस्य
ग्रहत्वम्। दीक्षिष्यमाणः। सप्तहोतारं मनसाऽनुद्रुत्याहवनीये
जुहुयात्। सौम्यमेवाध्वरः सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्र तनुते। ग्रहो
भवति। सौम्यस्याध्वरस्य सृष्टस्य धृत्यै। देवेभ्यो वै यज्ञो न
प्राभवत्। तमेतावच्छः समभरन्॥१२॥

यत्संभाराः। ततो वै तेभ्यो यज्ञः प्राभवत्। यत्संभारा
भवन्ति। यज्ञस्य प्रभृत्यै। आतिथ्यमासाद्य व्याचष्टे।
यज्ञमुखवाँ आतिथ्यम्। मुखत एव यज्ञः सम्भृत्य
प्र तनुते। अयज्ञो वा एषः। योऽपत्नीकः। न प्रजाः
प्रजायेरन्। पत्नीर्व्याचष्टे। यज्ञमेवाकः। प्रजानां प्रजननाय।
उपसत्सु व्याचष्टे। एतद्वै पत्नीनामायतनम्। स्व एवेना
आयतनेऽवकल्पयति॥१३॥

तनुत आलभमानोऽगृह्णादसृजताभरञ्जायेरन्धृ॥२॥ [२]

प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। स
त्रिवृतः स्तोममसृजत। तं पञ्चदशः स्तोमो मध्यत
उदतृणत्। तौ पूर्वपक्षश्चापरपक्षश्चाभवताम्। पूर्वपक्षन्देवा
अन्वसृज्यन्त। अपरपक्षमन्वसुराः। ततो देवा अभवन्।
पराऽसुराः। यङ्कामयेत् वसीयान्त्स्यादिति॥१४॥

तं पूर्वपक्षे याजयेत्। वसीयानेव भवति। यङ्कामयेत्
पापीयान्त्स्यादिति। तमपरपक्षे याजयेत्। पापीयानेव
भवति। तस्मात्पूर्वपक्षोऽपरपक्षात्करुण्यतरः। प्रजापतिर्वै

दशहोता। चतुर्होता पञ्चहोता। षड्होता सप्तहोता। ऋतवः
संवत्सरः॥१५॥

प्रजाः पशव इमे लोकाः। य एवं प्रजापतिं बहोर्भूयांसं
वेद। बहोरेव भूयान्भवति। प्रजापतिर्देवासुरान्सृजत। स
इन्द्रमपि नासृजत। तन्देवा अब्रुवन्। इन्द्रो जनयेति।
सोऽब्रवीत्। यथाऽहय्युष्मांस्तपसाऽसृक्षि। एवमिन्द्रं
जनयध्वमिति॥१६॥

ते तपोऽतप्यन्त। त आत्मन्निन्द्रमपश्यन्। तमब्रुवन्।
जायस्वेति। सोऽब्रवीत्। किं भागधेयमभि जनिष्य इति।
ऋतून्संवत्सरम्। प्रजाः पशून्। इमाल्लोकानित्यब्रुवन्। तं वै
माऽऽहुत्या प्र जनयतेत्यब्रवीत्॥१७॥

तश्चतुर्होत्रा प्राजनयन्। यः कामयेत वीरो म आजायेतेति।
स चतुर्होतारञ्जुह्यात्। प्रजापतिर्वै चतुर्होता। प्रजापतिरेव
भूत्वा प्रजायते। जजनदिन्द्रमिन्द्रियाय स्वाहेति ग्रहेण
जुहोति। आऽस्य वीरो जायते। वीरं हि देवा एतयाऽऽहुत्या
प्राजनयन्। आदित्याश्चाङ्गिरसश्च सुवर्गे लोकेऽस्पर्धन्त। वयं
पूर्वं सुवर्गलोकमियाम वयं पूर्वं इति॥१८॥

त आदित्या एतं पञ्चहोतारमपश्यन्। तं पुरा
प्रातरनुवाकादाग्नीध्रेऽजुहवुः। ततो वै ते पूर्वं सुवर्गलोकमायन्।
यः सुवर्गकामः स्यात्। स पञ्चहोतारं पुरा प्रातरनुवाकादाग्नीध्रे
जुह्यात्। संवत्सरो वै पञ्चहोता। संवत्सरः सुवर्गो लोकः।

संवत्सर एवर्तुषु प्रतिष्ठाय। सुवर्गल्लोकमेति। तैऽब्रुवन्नङ्गिरस
आदित्यान्॥१९॥

क्व स्थ। क्व वः सद्भ्यो हव्यं वक्ष्याम् इति। छन्दः
स्वित्यब्रुवन्। गायत्रियात्रिष्टुभिर्जगत्यामिति। तस्माच्छन्दः
सु सद्भ्य आदित्येभ्यः। आङ्गीरसीः प्रजा हव्यं वहन्ति।
वहन्त्यस्मै प्रजा बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातङ्गच्छति। य एवं
वेद। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः। त्रयं इमे लोकाः। असावादित्य
एकविंशः। एतस्मिन्वा एष श्रितः। एतस्मिन्प्रतिष्ठितः। य
एवमेतं श्रितं प्रतिष्ठितं वेद। प्रत्येव तिष्ठति॥२०॥

स्यादिति संवत्सरो जनयध्वमितीत्यब्रवीत्पूर्वं इत्यादित्यानृतवृष्यद्वं॥३॥ [३]

प्रजापतिरकामयत् प्र जायेयेति। स एतन्दशहोतारमपश्यत्।
तेन दशधाऽऽत्मानं विधाय। दशहोत्राऽतप्यत। तस्य चित्तिः
स्रुगासीत्। चित्तमाज्यम्। तस्यैतावत्येव वागासीत्। एतावान्
यज्ञक्रतुः। स चतुर्होतारमसृजत। सौऽनन्दत्॥२१॥

असृक्षि वा इममिति। तस्य सामो हविरासीत्। स
चतुर्होत्राऽतप्यत। सौऽताम्यत्। स भूरिति व्याहरत्।
स भूमिमसृजत। अग्निहोत्रन्दर्शपूर्णमासौ यजूंषि। स
द्वितीयमतप्यत। सौऽताम्यत्। स भुव इति व्याहरत्॥२२॥

सौऽन्तरिक्षमसृजत। चातुर्मास्यानि सामानि। स
तृतीयमतप्यत। सौऽताम्यत्। स सुवरिति व्याहरत्।
स दिवमसृजत। अग्निष्टोममुक्थ्यमतिरात्रमृचः। एता वै

व्याहृतय इमे लोकाः। इमान्खलु वै लोकाननु प्रजाः
पशवश्छन्दांसि प्राजायन्त। य एवमेताः प्रजापतेः प्रथमा
व्याहृतीः प्रजाता वेद॥ २३॥

प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते। स पञ्चहोतारमसृजत।
स हविर्नाविन्दत। तस्मै सोमस्तनुवं प्रायच्छत्। एतत्तै
हविरिति। स पञ्चहोत्राऽतप्यत। सोऽताम्यत्। स
प्रत्यङ्बाधत। सोऽसुरानसृजत। तदस्याप्रियमासीत्॥ २४॥

तद्दुर्वर्णः हिरण्यमभवत्। तद्दुर्वर्णस्य हिरण्यस्य जन्म।
स द्वितीयमतप्यत। सोऽताम्यत्। स प्राङ्बाधत।
स देवानसृजत। तदस्य प्रियमासीत्। तत्सुवर्णः
हिरण्यमभवत्। तत्सुवर्णस्य हिरण्यस्य जन्म। य एव
सुवर्णस्य हिरण्यस्य जन्म वेद॥ २५॥

सुवर्ण आत्मना भवति। दुर्वर्णोऽस्य भ्रातृव्यः। तस्मात्सुवर्णः
हिरण्यं भार्यम्। सुवर्ण एव भवति। ऐनं प्रियङ्गच्छति
नाप्रियम्। स सप्तहोतारमसृजत। स सप्तहोत्रैव
सुवर्गलोकमेति। त्रिणवेन स्तोमैर्नैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदत।
त्रयस्त्रिंशेन प्रत्यतिष्ठत्। एकविंशेन रुचमधत्त॥ २६॥

सप्तदशेन प्राजायत। य एवद्विद्वान्तसोमैः यजते।
सप्तहोत्रैव सुवर्गलोकमेति। त्रिणवेन स्तोमैर्नैभ्यो लोकेभ्यो
भ्रातृव्यान्प्राणुदते। त्रयस्त्रिंशेन प्रत्यतिष्ठति। एकविंशेन

रुचन्धत्ते। सप्तदशेन प्र जायते। तस्मात्सप्तदशः स्तोमो न निरूह्यः। प्रजापतिर्वै सप्तदशः। प्रजापतिमेव मध्यतो धत्ते प्रजात्यै॥ २७ ॥

अनन्दद्भुव इति व्याहरद्वेदासीद्वेदाधत्त प्रजात्यै॥ ४ ॥

देवा वै वरुणमयाजयन्। स यस्यैयस्यै देवतायै दक्षिणामनयत्। तामव्हीनात्। तैऽब्रुवन्। व्यावृत्य प्रति गृह्णाम। तथा नो दक्षिणा न व्लेष्यतीति। ते व्यावृत्य प्रत्यगृह्णन्। ततो वै तान्दक्षिणा नाव्हीनात्। य एवविद्वान्व्यावृत्य दक्षिणां प्रतिगृह्णाति। नैनन्दक्षिणा व्हीनाति॥ २८ ॥

राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणेऽग्नये हिरण्यमित्याह। आग्नेयं वै हिरण्यम्। स्वयैवैनन्देवतया प्रति गृह्णाति। सोमाय वास इत्याह। सौम्यं वै वासः। स्वयैवैनन्देवतया प्रति गृह्णाति। रुद्राय गामित्याह। रौद्री वै गौः। स्वयैवैनन्देवतया प्रतिगृह्णाति। वरुणायाश्वमित्याह॥ २९ ॥

वारुणो वा अश्वः। स्वयैवैनन्देवतया प्रतिगृह्णाति। प्रजापतये पुरुषमित्याह। प्राजापत्यो वै पुरुषः। स्वयैवैनन्देवतया प्रति गृह्णाति। मनवे तल्पमित्याह। मानवो वै तल्पः। स्वयैवैनन्देवतया प्रति गृह्णाति। उत्तानायाङ्गीरसायान् इत्याह। इयवाँ उत्तान आङ्गीरसः॥ ३० ॥

अनयैवैनत्प्रति गृह्णाति। वैश्वानर्यर्चा रथं प्रति गृह्णाति।

वैश्वान॒रो वै दे॒वत॑या॒ रथः॑। स्वयै॒वैन॑न्दे॒वत॑या॒ प्रति॑ गृह्णाति।
तेना॑मृ॒तत्व॑म॒श्यामि॑त्याह। अ॒मृत॑मे॒वात्म॑न्धत्ते। वयो॑ दा॒त्र
इत्या॑ह। वयं ए॒वैन॑ङ्क॒त्वा। सु॒वर्ग॑ल्लो॒कङ्ग॑मयति। मयो॒
मह्य॑मस्तु॒ प्रति॑ग्रही॒त्र इत्या॑ह॥ ३१ ॥

यद्वै शि॒वम्। तन्मयः॑। आ॒त्मन॑ ए॒वैषा॑ परी॒तिः। क इ॒दङ्क॑स्मा
अदा॑दित्या॑ह। प्र॒जाप॑तिर्वै कः। स प्र॒जाप॑तये ददाति। कामः
कामा॑येत्या॑ह। कामे॑न॒ हि ददा॑ति। कामे॑न॒ प्रति॑गृह्णाति। कामो॑
दा॒ता कामः॑ प्रति॑ग्रही॒तेत्या॑ह॥ ३२ ॥

कामो॑ हि दा॒ता। कामः॑ प्रति॑ग्रही॒ता। कामः॑ स॒मुद्र॑मावि॒शेत्या॑ह।
स॒मुद्र इ॒व हि कामः॑। ने॒व हि काम॑स्यान्तोऽस्ति। न
स॒मुद्र॑स्य। कामे॑न॒ त्वा प्रति॑गृह्णामीत्या॑ह। येन॒ कामे॑न॒
प्रति॑गृह्णाति। स ए॒वैन॑म॒मुष्मि॑ल्लो॒के काम॑ आगच्छति।
कामै॑तत्त ए॒षा ते काम॑ दक्षि॒णेत्या॑ह। काम॑ ए॒व
तद्य॑ज॒मानोऽमु॑ष्मि॒ल्लोके॑ दक्षि॒णामि॑च्छति। न प्र॑तिग्रही॒तरि॑।
य ए॒ववि॑द्वान्दक्षि॒णां प्रति॑गृह्णाति। अ॒नृणा॑मे॒वैनां॑ प्रति॑
गृह्णाति॥ ३३ ॥

हीनात्यश्वमित्याहाङ्गीरसः प्रतिग्रहीत्र इत्याह प्रतिग्रहीतेत्याह दक्षिणेत्याह चत्वारि च॥ ५॥ — [५]

अन्तो॑ वा ए॒ष य॒ज्ञस्य॑। यद॑श॒मम॑हः। द॒शमे॑ऽह॒न्त्सर्प॑रा॒ज्ञियां
ऋ॒ग्भिः स्तु॑वन्ति। य॒ज्ञस्यै॒वान्त॑ङ्क॒त्वा। अ॒न्नाद्य॑मव॒ रुन्ध॑ते।
ति॒सृभिः॑ स्तुवन्ति। त्रयं इ॒मे लो॒काः। ए॒भ्य ए॒व
लो॒केभ्योऽन्ना॑द्य॒मव॑ रुन्धते। पृ॒श्नि॒वती॑र्भवन्ति। अन्नं॑ वै

पृश्निं॥ ३४॥

अन्नमेवाव रुन्धते। मनसा प्रस्तौति। मनसोद्गायति। मनसा प्रति हरति। मन इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। देवा वै सर्पाः। तेषामियं राज्ञी। यत्सर्पराज्ञिया ऋग्भिः स्तुवन्ति। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति॥ ३५॥

चतुर्होतृन् होता व्याचष्टे। स्तुतमनुशंसति शान्त्यै। अन्तो वा एष यज्ञस्य। यदशममहः। एतत्खलु वै देवानां परमङ्गुह्यं ब्रह्म। यच्चतुर्होतारः। दशमेऽहुः श्वतुर्होतृव्याचष्टे। यज्ञस्यैवान्तङ्गत्वा। परमन्देवानाङ्गुह्यं ब्रह्माव रुन्धे। तदेव प्रकाशङ्गमयति॥ ३६॥

तदेनं प्रकाशङ्गतम्। प्रकाशं प्रजानाङ्गमयति। वाचय्यच्छति। यज्ञस्य धृत्यै। यजमानदेवत्यंवाँ अहः। भ्रातृव्यदेवत्या रात्रिः। अहा रात्रिभ्यायेत्। भ्रातृव्यस्यैव तल्लोकवृङ्के। यद्विवा वाचंविंसृजेत्। अहर्भ्रातृव्यायोच्छिषेत्। यन्नक्तंविंसृजेत्। रात्रिं भ्रातृव्यायोच्छिषेत्। अधिवृक्षसूर्ये वाचंविंसृजति। एतावन्तमेवास्मै लोकमुच्छिषति। यावदादित्योऽस्तमेति॥ ३७॥

पृश्निं तिष्ठन्ति गमयति शिषेत्पञ्च च॥६॥ [६]

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ताः सृष्टाः समश्लिष्यन्। तारूपेणानुप्राविशत्। तस्मादाहुः। रूपं वै प्रजापतिरिति। ता

नाम्नाऽनु प्राविशत्। तस्मादाहुः। नाम् वै प्रजापतिरिति।
तस्मादप्यामित्रो सङ्गत्य। नाम्ना चेद्धयेते॥३८॥

मित्रमेव भवतः। प्रजापतिर्देवासुरानसृजत। स इन्द्रमपि
नासृजत। तन्देवा अब्रुवन्। इन्द्रो जनयेति। स
आत्मन्निन्द्रमपश्यत्। तमसृजत। तन्निष्टुर्वीर्यं भूत्वाऽनु
प्राविशत्। तस्य वज्रः पञ्चदशो हस्त आपद्यत।
तेनोदय्यासुरानभ्यभवत्॥३९॥

य एवं वेद। अभि भ्रातृव्यान्भवति। ते देवा असुरैर्विजित्य।
सुवर्गलोकमायन्। तेऽमुष्मिल्लोके व्यक्षुध्यन्। तेऽब्रुवन्।
अमुतः प्रदानं वा उपजिजीविमेति। ते सप्तहोतारय्यं ज्ञविधायायास्यम्।
आङ्गीरसं प्राहिण्वन्। एतेनामुत्रं कल्पयेति॥४०॥

तस्य वा इयङ्कृतिः। यदिदङ्किञ्च। य एवं वेद। कल्पतेऽस्मै।
स वा अयं मनुष्येषु यज्ञः सप्तहोता। अमुत्र सद्भ्यो
देवेभ्यो हव्यं वहति। य एवं वेद। उपैनय्यंज्ञो नमति।
सोऽमन्यत। अभि वा इमेऽस्माल्लोकादमुल्लोकङ्कमिष्यन्त
इति। स वाचस्पते हृदिति व्याहरत्। तस्मात्पुत्रो हृदयम्।
तस्मादस्माल्लोकादमुल्लोकनाभि कामयन्ते। पुत्रो हि
हृदयम्॥४१॥

हयंते अभवत्कल्पयेतीति चत्वारि च॥७॥ [७]

देवा वै चतुर्होतृभिर्यज्ञमतन्वत। ते वि पाप्मना

भ्रातृव्येणाजयन्त। अ॒भि सु॒वर्ग॒ल्लौक॑मजयन्। य ए॒व वि॒द्वि॒द्वा॑
 श्र॒तुर्हो॑तृभि॒र्यज्ञ॑न्तनुते। वि पा॒प्मना॑ भ्रातृव्येण जयते।
 अ॒भि सु॒वर्ग॒ल्लौक॑मजयति। षड्द्वौ॑त्रा प्राय॒णीय॑मा सा॒दय॑ति।
 अ॒मुष्मै॒ वै लो॒काय॑ षड्द्वौ॑ता। घ्नन्ति॒ खलु॑ वा ए॒तत्सोम॑म्।
 यद॑भिषु॒ण्वन्ति॑॥४२॥

ऋ॒जुधै॒वैन॑म॒मुल्लौ॑कङ्ग॒मय॑ति। चतु॑र्होत्राऽऽति॒थ्यम्। यशो॒ वै
 चतु॑र्होता। यश॑ ए॒वात्म॑न्धत्ते। प॒ञ्चहो॑त्रा प॒शुमु॑पसादयति।
 सु॒वर्ग्यो॑ वै प॒ञ्चहो॑ता। यज॑मानः प॒शुः। यज॑मानमे॒व
 सु॒वर्ग॒ल्लौक॑ङ्ग॒मय॑ति। ग्र॒हान्गृ॑हीत्वा स॒प्तहो॑तारञ्जुहोति।
 इन्द्रि॒यं वै स॒प्तहो॑ता॥४३॥

इन्द्रि॒यमे॒वात्म॑न्धत्ते। यो वै चतु॑र्होतृननुस॒वन॑न्तर्पय॑ति।
 तृ॒प्यति॑ प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। उपै॑न॒ सोम॑पी॒थो न॑मति।
 ब॒हिष्प॒वमा॑ने दश॑होतार॒व्याँच॑क्षीत। मा॒ध्यन्दि॑ने प॒वमा॑ने
 चतु॑र्होतारम्। आ॒र्भवे॑ प॒वमा॑ने प॒ञ्चहो॑तारम्। पि॒तृय॑ज्ञे
 षड्द्वौ॑तारम्। य॒ज्ञाय॑ज्ञि॒यस्य॑ स्तो॒त्रे स॒प्तहो॑तारम्।
 अ॒नुस॒वन॑मे॒वैना॑ऽस्तर्पयति॥४४॥

तृ॒प्यति॑ प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। उपै॑न॒ सोम॑पी॒थो न॑मति।
 दे॒वा वै चतु॑र्होतृभिः स॒त्रमा॑सत। ऋ॒द्धि॑परिमितं
 यश॑स्कामाः। तै॑ऽब्रुवन्। यन्नः प्रथ॒मय्यँशं॑ ऋ॒च्छात्।
 सर्व॑षान्नस्तत्सहास॒दिति॑। सोमश्चतु॑र्होत्रा। अ॒ग्निः प॒ञ्चहो॑त्रा।

धा॒ता षड्विं॑त्रा॥४५॥

इन्द्रः॑ स॒प्तहो॑त्रा। प्र॒जाप॑तिर्दश॑होत्रा। तेषा॒ं सोम॑ं
राजा॑नं यशं॑ आर्च्छत्। तन्त्र्य॑कामयत्। तेनापा॑क्रामत्।
तेन॑ प्र॒लाय॑मचरत्। तन्दे॒वाः प्रैषैः॑ प्रैष॑मैच्छन्। तत्प्रैषा॑णां
प्रैष॑त्वम्। नि॒विद्धि॑र्न्यवेदयन्। तन्नि॒विदा॑न्नि॒वित्त्व॑म्॥४६॥

आ॒प्रीभि॑राप्नुवन्। तदा॒प्रीणा॑माप्रि॒त्वम्। तम॑घ्नन्। तस्य॑ यशो
व्य॑गृह्णत। ते ग्र॒हा अभ॑वन्। तद्ग्र॒हाणा॑द्ग्रह॑त्वम्। यस्यै॒व वि॑दुषो
ग्र॒हा गृ॑ह्यन्ते। तस्य॑ त्वे॒व गृ॑हीताः। ते॑ऽब्रुवन्। यो वै नः॑
श्रेष्ठोऽभू॑त्॥४७॥

तम॑वधिष्म। पुन॑रि॒मं सु॑वामहा॒ इति॑। तञ्छ॒न्दो॑भिरसुवन्त।
तच्छ॒न्दसा॑ञ्छ॒न्दस्त्व॑म्। साम्ना॑ समान॑यन्। तत्साम्नः॑
साम॑त्वम्। उ॒क्थैरु॑दस्थापयन्। तदु॒क्त्याना॑मु॒क्त्य॑त्वम्। य ए॒वं
वेद॑। प्रत्ये॒व ति॑ष्ठति॥४८॥

सर्व॑मायुरेति। सोमो॒ वै यशः॑। य ए॒व वि॑द्वान्तसोम॑मागच्छ॑ति।
यशं॑ ए॒वैन॑मृच्छति। तस्मा॑दाहुः। यश्चै॒वं वेद॑ यश्च॒ ना
तावु॑भौ सोम॑मागच्छ॑तः। सोमो॒ हि यशः॑। तन्त्वाऽव॑ यशं॑
ऋच्छ॑तीत्याहुः। यः सोमे॒ सोमं॑ प्राहेति। तस्मा॒त्सोमे॒ सोमः॑
प्रोच्यः॑। यशं॑ ए॒वैन॑मृच्छति॥४९॥

अभिपुण्वन्ति सप्तहोता तर्पयति षड्विंत्रा निवित्त्वमभूतिष्ठति प्राहेति द्वे च॥८॥

इ॒दवाँ॑ अ॒ग्रे नै॒व कि॒ञ्च नासी॑त्। न द्यौरासीत्। न
पृथि॒वी। नान्तरि॑क्षम्। तदस॑दे॒व स॒न्मनो॑ऽकुरु॒त् स्यामि॑ति।

तदतप्यत। तस्मात्तेपा॒नाद्धूमोऽजायत। तद्भूयोऽतप्यत।
तस्मात्तेपा॒नादग्निरजायत। तद्भूयोऽतप्यत॥५०॥

तस्मात्तेपा॒नाज्योतिरजायत। तद्भूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपा॒नादचिरंजायत।
तद्भूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपा॒नान्मरीचयोऽजायन्त। तद्भूयोऽतप्यत।
तस्मात्तेपा॒नादुदारा अजायन्त। तद्भूयोऽतप्यत। तदभ्रमिव
समह॑न्यत। तद्वस्तिम॑भिनत्॥५१॥

स संमुद्रोऽभवत्। तस्मात्समु॒द्रस्य न पि॑बन्ति। प्र॒जन॑नमिव
हि म॒न्यन्ते। तस्मात्प॒शोर्जाय॑माना॒दापः पुर॑स्ता॒द्यन्ति।
तद्व॑श॒होताऽन्व॑सृज्यत। प्र॒जाप॑तिर्वै द॒शहो॑ता। य
ए॒वन्तप॑सो वी॒र्य॑वृद्धा॒ स्तप्य॑न्ते। भव॑त्ये॒व। तद्वा इ॒दमा॑पः
स॒ल॒लमा॑सीत्। सोऽरो॑दीत्प्र॒जाप॑तिः॥५२॥

स कस्मा॑ अ॒ज्ञि। यद्य॒स्या अ॑प्र॒तिष्ठा॒या इति॑। यद॒प्स्व॑वाप॒द्यत।
सा पृ॒थि॒व्य॑भवत्। यद्व॒मृष्ट॑। तद॒न्तरि॑क्षमभवत्।
यद॒ध्व॑मुद॒मृष्ट॑। सा द्यौ॑रभवत्। यदरो॑दीत्। तद॒नयो॑
रोद॒स्त्वम्॥५३॥

य ए॒वं वेद॑। नास्य॑ गृ॒हे रु॑दन्ति। ए॒तद्वा ए॒षाँका॒नां ज॑न्म।
य ए॒वमे॒षाँका॒नां ज॑न्म वेद॑। नैषु लो॒केष्वा॒र्तिमा॑च्छति।
स इ॒मां प्र॑ति॒ष्ठाम॑विन्दत। स इ॒मां प्र॑ति॒ष्ठावृ॑त्त्वाऽका॑मयत्
प्रजा॑येयेति॑। स तपोऽतप्यत। सोऽन्त॑र्वा॒नभव॑त्। स
ज॒घना॑द॒सुरा॑नसृजत॥५४॥

तेभ्यो॑ मृन्मये॒ पात्रेऽन्नमदुहत्। याऽस्य॒ सा तनूरासीत्।
तामपा॑हता सा तमिस्रा॑ऽभवत्। सो॑कामयत् प्रजा॑येयेति।
स तपो॑ऽतप्यत। सो॑न्तर्वानभवत्। स प्रजन॑नादेव
प्रजा॑ असृजत। तस्मा॑दिमा भूयि॑ष्ठाः। प्रजन॑नाद्धोना
असृ॑जत॥५५॥

ताभ्यो॑ दारुमये॒ पात्रे पयोऽदुहत्। याऽस्य॒ सा
तनूरासीत्। तामपा॑हता सा जोत्स्ना॑ऽभवत्। सो॑ऽकामयत्
प्रजा॑येयेति। स तपो॑ऽतप्यत। सो॑न्तर्वानभवत्। स
उपप॑क्षाभ्यामेव॑वर्तूनसृजत। तेभ्यो॑ रज॑ते पात्रे घृतम॑दुहत्।
याऽस्य॒ सा तनूरासीत्॥५६॥

तामपा॑हता। सो॑ऽहोरात्रयोः स॒न्धिर॑भवत्। सो॑ऽकामयत्
प्रजा॑येयेति। स तपो॑ऽतप्यत। सो॑न्तर्वानभवत्। स
मुखो॑द्देवान॑सृजत। तेभ्यो॑ हरि॑ते पात्रे सोमम॑दुहत्। याऽस्य॒
सा तनूरासीत्। तामपा॑हता तदह॑रभवत्॥५७॥

ए॒ते वै प्रजा॑प॒तेर्दोहाः॑। य ए॒वं वेद॑। दुह॑ ए॒व प्रजाः॑। दिवा॒
वै नो॑ऽभूदिति॑। तद्दे॒वाना॑न्दे॒वत्वम्। य ए॒वन्दे॒वाना॑न्दे॒वत्वं
वेद॑। दे॒ववा॑ने॒व भ॑वति। ए॒तद्वा अ॑होरा॒त्राणां॑ जन्म॑। य
ए॒वम॑होरा॒त्राणां॑ जन्म॒ वेद॑। नाहो॑रा॒त्रेष्वार्ति॑माच्छति॥५८॥

अस॒तोऽधि॒ मनो॑ऽसृज्यत। मनः॑ प्रजा॑प॒तिम॑सृजत।
प्रजा॑प॒तिः प्रजा॑ असृजत। तद्वा इ॒दं मन॑स्ये॒व प॑र॒मं

प्रतिष्ठितम्। यदिदङ्किञ्च। तदेतच्छ्वोवस्यसन्नाम् ब्रह्म।
व्युच्छन्तीव्युच्छन्त्यस्मै वस्यसीवस्यसी व्युच्छति। प्रजायते
प्रजयां पशुभिः। प्र परमेष्ठिनो मात्रामाप्नोति। य एवं
वेद॥५९॥

अग्निरजायत तद्भूयोऽतप्यतामिनदरोदीत्यजापतीरोदस्त्वमसृजतामृजत घृतमदुहृद्याऽस्य सा
तनूरासीदहरभवदृच्छति वेदं (इदं धूमोऽग्नियज्योतिरर्चिर्मरीचय उदारास्तदभ्रं स जघनात्सा तमिस्रा
स प्रजननात्सा जोत्सा स उपपक्षाभ्यां सौहोरात्रयोः सन्धिः स मुखात्तदहर्देवाम्नुन्मये दारुमये
रजते हरिते तेभ्यस्ताभ्यो द्वे तेऽन्नं पयो घृतं सोमम् ॥)॥९॥ [९]

प्रजापतिरिन्द्रमसृजतानुजावरन्देवानाम्। तं प्राहिणोत्।
परेहि। एतेषान्देवानामधिपतिरेधीति। तन्देवा अब्रुवन्।
कस्त्वमसि। वयं वै त्वच्छ्रेयांसः स्म इति। सौऽब्रवीत्।
कस्त्वमसि वयं वै त्वच्छ्रेयांसः स्म इति मा देवा
अवोचन्निति। अथ वा इदन्तरहि प्रजापतौ हर आसीत्॥६०॥

यदस्मिन्नादित्ये। तदेनमब्रवीत्। एतन्मे प्रयच्छ।
अथाहमेतेषान्देवानामधिपतिर्भविष्यामीति। कोऽहं
स्यामित्यब्रवीत्। एतत्प्रदायेति। एतत्स्या इत्यब्रवीत्।
यदेतद्वीषीति। को ह वै नाम प्रजापतिः। य एवं वेद॥६१॥

विदुरेनन्नाम्ना। तदस्मै रुक्मङ्कृत्वा प्रत्यमुञ्चत्। ततो वा इन्द्रो
देवानामधिपतिरभवत्। य एवं वेद। अधिपतिरेव संमानानां
भवति। सौऽमन्यत। किङ्किवां अकरमिति। स चन्द्रं म
आहुरेति प्रालपत्। तच्चन्द्रमसश्चन्द्रमस्त्वम्। य एवं वेद॥६२॥

च॒न्द्रवा॑ने॒व भ॑वति। त॒न्दे॒वा अ॑ब्रुवन्। सु॒वीर्यो॑ मर्या॒ यथा॑
गोपा॒यत् इति॑। तत्सूर्य॑स्य सूर्य॒त्वम्। य ए॒वं वेद॑।
नैन॑न्द॒भ्रोति॑। कश्च॒ नास्मि॑न्वा इ॒दमिन्द्रि॑यं प्रत्य॒स्थादि॑ति।
तदिन्द्र॑स्येन्द्र॒त्वम्। य ए॒वं वेद॑। इन्द्रि॒याव्ये॑व भ॑वति॥६३॥

अ॒यव्वाँ इ॒दं प॑र॒मोऽभू॑दिति। तत्प॑रमे॒ष्ठिनः॑ परमे॒ष्ठित्व॑म्। य ए॒वं
वेद॑। प॒र॒मा॒मे॒व का॑ष्ठाङ्ग॒च्छति॑। त॒न्दे॒वाः स॑म॒न्तं पर्य॑विशन्।
वस॑वः पुर॒स्तात्। रु॒द्रा दक्षि॑णतः। आ॒दित्याः॑ प॒श्चात्। वि॒श्वे
दे॒वा उत्त॑रतः। अङ्गि॑रसः प्र॒त्यश्च॑म्॥६४॥

सा॒ध्याः प॑रा॒श्चम्। य ए॒वं वेद॑। उ॒पै॒न९ स॑मा॒नाः
स॒र्वि॑शन्ति। स प्र॒जाप॑तिरे॒व भू॑त्वा प्र॒जा आ॑व॒यत्। ता
अ॒स्मै ना॑ति॒ष्ठन्तान्ना॑द्याय। ता मुखं॑ पुर॒स्तात्प॑श्यन्तीः।
दक्षि॑णतः पर्या॒यन्। स दक्षि॑णतः पर्य॑वर्तयत। ता मुखं॑
पुर॒स्तात्प॑श्यन्तीः। मुखं॑न्दक्षिणतः॥६५॥

प॒श्चात्प॑र्या॒यन्। स प॒श्चात्प॑र्य॒वर्त॑यत। ता मुखं॑ पुर॒स्तात्प॑श्यन्तीः।
मुखं॑न्दक्षिणतः। मुखं॑ प॒श्चात्। उत्त॑रतः पर्या॒यन्। स उत्त॑रतः
पर्य॑वर्तयत। ता मुखं॑ पुर॒स्तात्प॑श्यन्तीः। मुखं॑न्द॒ष्टि॒णतः॑।
मुखं॑ प॒श्चात्॥६६॥

मुखं॑मुत्त॑रतः। ऊ॒र्ध्वा उ॒दा॑यन्। स उ॒परि॑ष्टा॒न्यव॑र्तयत।
ताः स॒र्वतो॑मुखो भू॒त्वाऽऽव॑यत्। ततो॒ वै तस्मै॑ प्र॒जा

अतिष्ठन्तान्नाद्याय। य एवविद्वान्परि च वर्तयते नि च।
प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजा अंति। तिष्ठन्तेऽस्मै प्रजा
अन्नाद्याय। अन्नाद एव भवति॥६७॥

आसीद्वेदं चन्द्रमस्त्वय्यं एवं वेदोन्द्रियाव्यं भवति प्रत्यश्चं मुखन्दक्षिणतो मुखं पश्चान्नव च॥१०॥

[१०]

प्रजापतिरकामयत बहोर्भूयान्त्स्यामिति। स एतन्दशहोतारमपश्यत्।
तं प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्ति बहोर्भूयानभवत्। यः कामयेत
बहोर्भूयान्त्स्यामिति। स दशहोतारं प्रयुञ्जीत। बहोरेव
भूयान्भवति। सोऽकामयत वीरो म आजायेतेति। स
दशहोतुश्चतुर्होतारन्निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त॥६८॥

तस्य प्रयुक्तीन्द्रोऽजायत। यः कामयेत वीरो म आजायेतेति।
स चतुर्होतारं प्रयुञ्जीत। आऽस्य वीरो जायते। सोऽकामयत
पशुमान्त्स्यामिति। स चतुर्होतुः पञ्चहोतारन्निरमिमीत।
तं प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्ति पशुमानभवत्। यः कामयेत
पशुमान्त्स्यामिति। स पञ्चहोतारं प्रयुञ्जीत॥६९॥

पशुमानेव भवति। सोऽकामयतर्तवो मे कल्पेरन्ति।
स पञ्चहोतुष्पड्वोतारन्निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त। तस्य
प्रयुक्त्यृतवोऽस्मा अकल्पन्त। यः कामयेतर्तवो मे
कल्पेरन्ति। स षड्वोतारं प्रयुञ्जीत। कल्पन्तेऽस्मा ऋतवः।
सोऽकामयत सोमपः सोमयाजी स्याम्। आ मे सोमपः
सोमयाजी जायेतेति॥७०॥

स षड्वौतुः सप्तहोतारन्निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त। तस्य
 प्रयुक्ति सोमपः सोमयाज्यंभवत्। आऽस्य सोमपः
 सोमयाज्यंजायत। यः कामयेत सोमपः सोमयाजी स्याम्।
 आ मे सोमपः सोमयाजी जायेतेति। स सप्तहोतारं प्रयुञ्जीत।
 सोमप एव सोमयाजी भवति। आऽस्य सोमपः सोमयाजी
 जायते। स वा एष पशुः पञ्चधा प्रतितिष्ठति॥७१॥

पद्भिर्मुखेन। ते देवाः पशून् वित्वा। सुवर्गल्लोकमायन्।
 तैऽमुष्मिल्लोके व्यक्षुध्यन्। तैऽब्रुवन्। अमुतःप्रदानव्वां
 उपजिजीविमेति। ते सप्तहोतारय्यञ्जविधायायास्यम्।
 आङ्गीरसं प्राहिण्वन्। एतेनामुत्रं कल्पयेति। तस्य वा
 इयङ्कृतिः॥७२॥

यदिदङ्किञ्च। य एवं वेद। कल्पतेऽस्मै। स वा अयं
 मनुष्येषु यज्ञः सप्तहोता। अमुत्रं सद्ध्यो देवेभ्यो हव्यं
 वहति। य एवं वेद। उपैनय्यञ्जो नमति। यो वै
 चतुर्होतृणान्निदानं वेद। निदानवान्भवति। अग्निहोत्रं वै
 दशहोतुर्निदानम्। दशपूर्णमासौ चतुर्होतुः। चातुर्मास्यानि
 पञ्चहोतुः। पशुबन्धष्वड्वौतुः। सौम्योऽध्वरः सप्तहोतुः। एतद्वै
 चतुर्होतृणान्निदानम्। य एवं वेद। निदानवान्भवति॥७३॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। किञ्चतुर्होतृणाञ्चतुर्होतृत्वमिति। यदेवैषु चतुर्धा होतारः। तेन चतुर्होतारः। तस्माच्चतुर्होतार उच्यन्ते। तच्चतुर्होतृणाञ्चतुर्होतृत्वम्। सोमो वै चतुर्होता। अग्निः पञ्चहोता। धाता षड्होता। इन्द्रः सप्तहोता॥१॥

प्रजापतिर्दशहोता। य एवञ्चतुर्होतृणामृद्धिं वेद। ऋध्नोत्येव। य एषामेवं बन्धुतां वेद। बन्धुमान्भवति। य एषामेवं क्लृप्तिं वेद। कल्पतेऽस्मै। य एषामेवमायतनं वेद। आयतनवान्भवति। य एषामेवं प्रतिष्ठां वेद॥२॥

प्रत्येव तिष्ठति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। दशहोता चतुर्होता। पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता। अथ कस्माच्चतुर्होतार उच्यन्त इति। इन्द्रो वै चतुर्होता। इन्द्रः खलु वै श्रेष्ठो देवतानामुपदेशनात्। य एवमिन्द्रः श्रेष्ठन्देवतानामुपदेशनाद्वेदवसिष्ठः समानानां भवति। तस्माच्छ्रेष्ठमायन्तं प्रथमेनैवानुबुध्यन्ते। अयमागन्। अयमवासादिति। कीर्तिरस्य पूर्वाऽऽगच्छति जनतामायतः। अथो एनं प्रथमेनैवानुबुध्यन्ते। अयमागन्। अयमवासादिति॥३॥

सप्तहोता प्रतिष्ठां वेदं बुध्यन्ते षड्॥१॥

[१]

दक्षिणां प्रतिग्रहीष्यन्तसप्तदशकृत्वोऽपान्यात्। आत्मानमेव समिन्धे। तेजसे वीर्याय। अथो प्रजापतिरेवैनां भूत्वा

प्रति गृह्णाति। आत्मनोऽनात्यै। यद्येनमात्विज्यादृतं
सन्तन्निरहरेरन्। आग्नीध्रे जुहुयाद्वशहोतारम्। चतुर्गृहीतेनाज्येन।
पुरस्तात्प्रत्यङ्घ्रिष्ठम्। प्रतिलोमविंग्राहम्॥४॥

प्राणानेवास्योप दासयति। यद्येनं पुनरुप शिक्षेयुः। आग्नीध्र
एव जुहुयाद्वशहोतारम्। चतुर्गृहीतेनाज्येन। पश्चात्प्राडासीनः।
अनुलोममविंग्राहम्। प्राणानेवास्यै कल्पयति। प्रायश्चित्ती
वाग्धोतेत्युतमुखऋतुमुखे जुहोति। ऋतूनेवास्यै कल्पयति।
कल्पन्तेऽस्मा ऋतवः॥५॥

कृता अस्मा ऋतव आयन्ति। षड्वीता वै भूत्वा प्रजापतिरिदं
सर्वमसृजत। स मनोऽसृजत। मनसोऽधि गायत्रीमसृजत।
तद्गायत्रीय्यंशं आर्च्छत्। तामाऽलभत। गायत्रिया अधि
छन्दांस्यसृजत। छन्दोभ्योऽधि सामं। तत्सामं यशं
आर्च्छत्। तदाऽलभत॥६॥

साम्नोऽधि यजूंष्यसृजत। यजुर्भ्योऽधि विष्णुम्। तद्विष्णुं
यशं आर्च्छत्। तमाऽलभत। विष्णोरध्योषधीरसृजत।
ओषधीभ्योऽधि सोमम्। तत्सोमं यशं आर्च्छत्। तमाऽलभत।
सोमादधि पशूनसृजत। पशुभ्योऽधीन्द्रम्॥७॥

तदिन्द्रं यशं आर्च्छत्। तदेनन्नाति प्राच्यवत। इन्द्र इव
यशस्वी भवति। य एवं वेद। नैनं यशोऽति प्रच्यवते।
यद्वा इदङ्घ्रिश्च। तत्सर्वमुत्तान एवाङ्गीरसः प्रत्यगृह्णात्।

तदे॒नं॒ प्रति॑गृही॒तन्नाहि॑नत्। यत्किञ्च॑ प्रति॑गृही॒यात्।
 तत्सर्व॑मुत्ता॒नस्त्वाङ्गी॑र॒सः॒ प्रति॑गृह्णा॒त्वित्ये॒व प्रति॑गृह्णी॒यात्।
 इ॒य॒घ्वाँ उ॑त्ता॒न आ॑ङ्गी॒र॒सः। अ॒नये॑वै॒नत्प्रति॑ गृह्णा॒ति। नै॒नः
 हि॒नस्ति॑। ब॒र्हिषा॒ प्रती॑या॒द्वाघ्वाँऽश्वं॑ वा। ए॒तद्वै प॑शू॒नां प्रि॒यं
 धाम॑। प्रि॒येणै॒वैनं॑ धाम्ना॒ प्रत्ये॑ति॥८॥

वि॒ग्राहं॑मु॒तव॑स्तदाऽलं॒भुते॑न्द्रङ्गृह्णी॒यात्पदं॑॥ २॥ [२]

यो वा अ॒वि॒द्वान्नि॒वर्त॑य॒ते। वि॒शी॒र्षा स॒पाप्माऽमु॑ष्मि॒ल्लोके॑
 भ॑व॒ति। अथ॒ यो वि॒द्वान्नि॒वर्त॑य॒ते। स॒शी॒र्षा वि॒पाप्माऽमु॑ष्मि॒ल्लोके॑
 भ॑व॒ति। दे॒वता॒ वै स॒प्त पु॑ष्टि॒कामा॒ न्य॑वर्त॒यन्त॑। अ॒ग्निश्च॑
 पृ॒थि॒वी च॑। वा॒युश्चा॒न्तरि॑क्षश्च। आ॒दि॒त्यश्च॒ द्यौश्च॑ च॒न्द्रमाः॑।
 अ॒ग्निर्न्य॑वर्त॒यत॑। स सा॑ह॒स्रम॑पु॒ष्यत्॥९॥

पृ॒थि॒वी न्य॑वर्त॒यत॑। सौष॑धीभि॒र्वन॑स्पति॒भिर॑पु॒ष्यत्।
 वा॒युर्न्य॑वर्त॒यत॑। स म॒री॒चीभि॑रपु॒ष्यत्। अ॒न्तरि॑क्ष॒न्य॑वर्त॒यत॑।
 तद्वयो॑भि॒रपु॒ष्यत्। आ॒दि॒त्यो न्य॑वर्त॒यत॑। स र॒श्मिभि॑रपु॒ष्यत्।
 द्यौर्न्य॑वर्त॒यत॑। सा नक्ष॑त्रै॒रपु॒ष्यत्। च॒न्द्रमा॒ न्य॑वर्त॒यत॑।
 सौ॒ऽहो॒रात्रै॑र॒धमा॒सैर्मा॒सैर्ऋ॒तुभिः॑ सं॒वत्स॑रेणा॒पुष्य॑त्।
 ता॒न्योषा॑न्पु॒ष्यति॑। या॒स्तेऽपु॑ष्यन्। य ए॒व वि॒द्वान्नि॒ च॑ व॒र्तय॑ते
 परि॑ च॥१०॥

अ॒पुष्य॑न्नक्ष॑त्रै॒रपु॒ष्यत्पञ्च॑ च॥ ३॥ [३]

तस्य॒ वा अ॒ग्नेर्हि॑र॒ण्यं प्रति॑ज॒ग्रहु॑षः। अ॒र्धमि॑न्द्रि॒यस्या॑पा॒काम॑त्।

तदेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै सोऽर्धमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्त।
 अर्धमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ते। य एवविद्वान् हिरण्यं
 प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रति गृह्णाति। अर्धमस्येन्द्रियस्यापं
 क्रामति। तस्य वै सोमस्य वासः प्रतिजग्रहुषः।
 तृतीयमिन्द्रियस्यापक्रामत्॥११॥

तदेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै स तृतीयमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्त।
 तृतीयमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ते। य एवविद्वान् वासःप्रतिगृह्णाति।
 अथ योऽविद्वान्प्रति गृह्णाति। तृतीयमस्येन्द्रियस्यापं क्रामति।
 तस्य वै रुद्रस्य गां प्रतिजग्रहुषः। चतुर्थमिन्द्रियस्यापक्रामत्।
 तामेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै स चतुर्थमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्त॥१२॥

चतुर्थमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ते। य एवविद्वान्गां प्रतिगृह्णाति।
 अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। चतुर्थमस्येन्द्रियस्यापं क्रामति।
 तस्य वै वरुणस्याश्वं प्रतिजग्रहुषः। पञ्चममिन्द्रियस्यापक्रामत्।
 तमेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै स पञ्चममिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्त।
 पञ्चममिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ते। य एवविद्वान्श्वं प्रतिगृह्णाति॥१३॥

अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। पञ्चममस्येन्द्रियस्यापं
 क्रामति। तस्य वै प्रजापतेः पुरुषं प्रतिजग्रहुषः।
 षष्ठमिन्द्रियस्यापक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै स
 षष्ठमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्त। षष्ठमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ते। य
 एवविद्वान्पुरुषं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति।
 षष्ठमस्येन्द्रियस्यापं क्रामति॥१४॥

तस्य वै मनोस्तल्पं प्रतिजग्रहुषः। सप्तममिन्द्रियस्यापाक्रामत्।
तमेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स सप्तममिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्त।
सप्तममिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ते। य एवविद्वान्स्तल्पं प्रति
गृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रति गृह्णाति। सप्तममस्येन्द्रियस्याप
क्रामति। तस्य वा उत्तानस्याङ्गीरसस्याप्राणत्प्रतिजग्रहुषः।
अष्टममिन्द्रियस्यापाक्रामत्॥१५॥

तदेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै सोऽष्टममिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्त।
अष्टममिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ते। य एवविद्वानप्राणत्प्रतिगृह्णाति।
अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। अष्टममस्येन्द्रियस्याप क्रामति।
यद्वा इदङ्किञ्च। तत्सर्वमुत्तान एवाङ्गीरसः प्रत्यगृह्णात्।
तदेनं प्रतिगृहीतन्नाहिनत्। यत्किञ्च प्रतिगृहीयात्।
तत्सर्वमुत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णात्वित्येव प्रतिगृहीयात्।
इयद्यां उत्तान आङ्गीरसः। अनयैवेनत्प्रति गृह्णाति। नैनं
हिनस्ति॥१६॥

तृतीयमिन्द्रियस्यापाक्रामच्चतुर्थमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्तश्च प्रतिगृह्णाति षष्ठमस्येन्द्रियस्यापक्रामत्यष्टममिन्द्रियस्यापाक्रामत्प्रतिगृह्णाति

च (तस्य वा अग्नेरहिरण्यं सोमस्य वासुस्तदेतेन रुद्रस्य गान्तामेतेन वरुणस्याश्वं प्रजापतेः पुरुषं
मनोस्तल्पन्तमेतेनोत्तानस्य तदेतेनाप्राणद्यद्वै। अर्थं तृतीयमष्टमं तच्चतुर्थं तां पञ्चमं षष्ठं सप्तमन्तम्।
तदेतेन द्वे तामेतेनैकं तमेतेन त्रीणि तदेतेनैकम्॥॥४॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यद्दशहोतारः सूत्रमासन्त। केन
ते गृहपतिनाऽऽर्ध्ववन्। केन प्रजा असृजन्तेति।
प्रजापतिना वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्ववन्। तेन प्रजा असृजन्त।

यच्चतुर्होतारः सत्रमासंत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्ववन्।
केनौषधीरसृजन्तेति। सोमेन वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्ववन्॥१७॥

तेनौषधीरसृजन्त। यत्पञ्चहोतारः सत्रमासंत। केन ते
गृहपतिनाऽऽर्ध्ववन्। केनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त।
केनैषां पशूनवृञ्जतेति। अग्निना वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्ववन्।
तेनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त। तेनैषां पशूनवृञ्जत।
यथ्यङ्गोतारः सत्रमासंत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्ववन्॥१८॥

केनतूनकल्पयन्तेति। धात्रा वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्ववन्।
तेनतूनकल्पयन्त। यत्सप्तहोतारः सत्रमासंत। केन ते
गृहपतिनाऽऽर्ध्ववन्। केन सुवरायन्। केनेमाल्लोकान्त्समन्तन्वन्निति।
अर्यम्णा वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्ववन्। तेन सुवरायन्।
तेनेमाल्लोकान्त्समन्तन्वन्निति॥१९॥

एते वै देवा गृहपतयः। तान् य एवर्विद्वान्। अप्यन्यस्य
गार्हपते दीक्षते। अवान्तरमेव सत्रिणामृध्नोति। यो वा
अर्यमणं वेद। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। यज्ञो
वा अर्यमा। आर्यावसतिरिति वै तमाहुर्न्य प्रशंसन्ति।
आर्यावसतिर्भवति। य एवं वेद॥२०॥

यद्वा इदङ्किञ्च। तत्सर्वं चतुर्होतारः। चतुर्होतृभ्योऽधि यज्ञो
निर्मितः। स य एवर्विद्वान् विवदेत। अहमेव भूयो वेद।
यश्चतुर्होतृन् वेदेति। स ह्येव भूयो वेद। यश्चतुर्होतृन् वेद।

यो वै चतुर्होतॄणां॑ होतॄन् वेदं। सर्वासु प्रजास्वन्नमत्ति॥ २१॥

सर्वा दिशोऽभि जयति। प्रजापतिर्वै दशहोतॄणां॑ होता।
सोमश्चतुर्होतॄणां॑ होता। अग्निः पञ्चहोतॄणां॑ होता।
धाता षड्होतॄणां॑ होता। अर्यमा सप्तहोतॄणां॑ होता। एते
वै चतुर्होतॄणां॑ होतारः। तान् य एवं वेद। सर्वासु
प्रजास्वन्नमत्ति। सर्वा दिशोऽभि जयति॥ २२॥

आर्ध्वन्नार्ध्वन्नित्येवं वेदंति सर्वा दिशोऽभि जयति (वै तेन सत्रेङ्गेन ॥) ॥५॥ [५]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा व्यस्रंसत। स हृदयं भूतोऽशयत्।
आत्मन् हा ३ इत्यह्वयत्। आपः प्रत्यशृण्वन्।
ता अग्निहोत्रेणैव यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त। ताः
कुसिन्धुमुपौहन्। तस्मादग्निहोत्रस्य यज्ञक्रतोः। एकं
ऋत्विक्। चतुष्कृत्वोऽह्वयत्। अग्निर्वायुरादित्यश्चन्द्रमाः॥ २३॥

ते प्रत्यशृण्वन्। ते दृशपूर्णमासाभ्यामेव यज्ञक्रतुनोप
पर्यावर्तन्त। त उपौहःश्चत्वार्यङ्गानि। तस्माद्दृशपूर्णमासयोर्यज्ञक्रतोः
चत्वारं ऋत्विजः। पञ्चकृत्वोऽह्वयत्। पशवः प्रत्यशृण्वन्। ते
चातुर्मास्यैरेव यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त। त उपौहल्लौमं छवीं
मांसमस्थिं मज्जानम्। तस्माच्चातुर्मास्यानोर्यज्ञक्रतोः॥ २४॥

पञ्चर्त्विजः। षड्कृत्वोऽह्वयत्। ऋतवः प्रत्यशृण्वन्। ते
पशुबन्धेनैव यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त। त उपौहन्तस्तनावाण्डौ
शिश्नमवाञ्चं प्राणम्। तस्मात्पशुबन्धस्य यज्ञक्रतोः।

षडृत्विजः। सप्तकृत्वोऽह्वयत्। होत्राः प्रत्यशृण्वन्। ताः
सौम्येनैवाध्वरेण यज्ञक्रतुनोपपर्यावर्तन्त॥ २५॥

ता उपौहन्त्सप्त शीर्षण्यान्प्राणान्। तस्मात्सौम्यस्याध्वरस्य
यज्ञक्रतोः। सप्त होत्राः प्राचीर्वषट्कुर्वन्ति। दशकृत्वोऽह्वयत्।
तपः प्रत्यशृणोत्। तत्कर्मणैव संवत्सरेण सर्वैर्यज्ञक्रतुभिरुप
पर्यावर्तत। तत्सर्वमात्मानमपरिवर्गमुपौहत्। तस्मात्संवत्सरे
सर्वे यज्ञक्रतवोऽवरुध्यन्ते। तस्माद्वशहोता चतुर्होता।
पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता। एकहोत्रे बलिः हरन्ति।
हरन्त्यस्मै प्रजा बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातङ्गच्छति। य एवं
वेद॥ २६॥

चन्द्रमाश्चातुर्मास्यानां व्यञ्जक्रतोरध्वरेण यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त सप्तहोता चत्वारि च॥ ६॥ ——— [६]

प्रजापतिः पुरुषमसृजत। सोऽग्निरब्रवीत्। ममायमन्नमस्त्विति।
सोऽबिभेत्। सर्वं वै माऽयं प्र धक्ष्यतीति। स
एतांश्चतुर्होतृनात्मस्पर्णानपश्यत्। तानंजुहोत्। तैर्वै
स आत्मानमस्पृणोत्। यदग्निहोत्रं जुहोति। एकहोतारमेव
तद्यज्ञक्रतुमाप्नोत्यग्निहोत्रम्॥ २७॥

कुसिन्धश्चात्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यङ्गच्छति।
चतुरुन्नयति। चतुर्होतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति दर्शपूर्णमासौ।
चत्वारि चात्मनोऽङ्गानि स्पृणोति। आदित्यस्य च
सायुज्यङ्गच्छति। चतुरुन्नयति। समित्पञ्चमी। पञ्चहोतारमेव
तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति चातुर्मास्यानि। लोमं छवीं मांसमस्थि

मञ्जानम्॥२८॥

तानि चात्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यङ्गच्छति।
चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। षड्होतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति
पशुबन्धम्। स्तनावाण्डौ शिश्रमवाञ्चं प्राणम्। तानि चात्मनः
स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यङ्गच्छति। चतुरुन्नयति।
द्विर्जुहोति॥२९॥

समित्संसमी। सप्तहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति सौम्यमध्वरम्।
सप्त चात्मनः शीर्षण्यान्प्राणान्स्पृणोति। आदित्यस्य च
सायुज्यङ्गच्छति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। द्विर्निमार्ष्टि। द्विः
प्राश्नाति। दशहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति संवत्सरम्।
सर्वं चात्मानमपरिवर्गं स्पृणोति। आदित्यस्य च
सायुज्यङ्गच्छति॥३०॥

अग्निहोत्रं मञ्जानन्द्विर्जुहोत्यपरिवर्गं स्पृणोत्येकं च॥७॥ [७]

प्रजापतिरकामयत् प्र जायेयेति। स तपोऽतप्यत।
सोऽन्तर्वानभवत्। स हरितः श्यावोऽभवत्। तस्मात्स्त्र्यन्तर्वली।
हरिणी सती श्यावा भवति। स विजायमानो गर्भेणाताम्यत्।
स तान्तः कृष्णः श्यावोऽभवत्। तस्मात्तान्तः कृष्णः श्यावो
भवति। तस्यासुरेवाजीवत्॥३१॥

तेनासुनाऽसुरानसृजत। तदसुराणामसुरत्वम्। य
एवमसुराणामसुरत्वं वेद। असुमानेव भवति। नैनमसुर्जहाति।

सोऽसुरान्सृष्ट्वा पितॄन्मन्यत। तदनु पितॄन्सृजत। तत्पितॄणां पितृत्वम्। य एवं पितॄणां पितृत्वं वेद। पितॄवैव स्वानां भवति॥३२॥

यन्त्यस्य पितरो हवम्। स पितॄन्सृष्ट्वाऽऽमनस्यत्। तदनु मनुष्यान्सृजत। तन्मनुष्याणां मनुष्यत्वम्। य एवं मनुष्याणां मनुष्यत्वं वेद। मनुष्यैव भवति। नैनं मनुर्जहाति। तस्मै मनुष्यान्सृजानाय। दिवा देवत्राऽभवत्। तदनु देवान्सृजत। तद्देवानान्देवत्वम्। य एवन्देवानान्देवत्वं वेद। दिवा हैवास्य देवत्रा भवति। तानि वा एतानि चत्वार्यम्भांसि। देवा मनुष्याः पितरोऽसुराः। तेषु सर्वेष्वम्भो नभ इव भवति। य एवं वेद॥३३॥

अजीवत्स्वानां भवति देवान्सृजत सप्त च॥८॥ [८]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यो वा इमं विद्वात्। यतोऽयं पवंते। यदभि पवंते। यदभि संपवंते। सर्वमायुरियात्। न पुराऽऽयुषः प्र मीयेत। पशुमान्त्स्यात्। विन्देत प्रजाम्। यो वा इमं वेद॥३४॥

यतोऽयं पवंते। यदभि पवंते। यदभि संपवंते। सर्वमायुरेति। न पुराऽऽयुषः प्र मीयते। पशुमान्भवति। विन्देत प्रजाम्। अद्ध्यः पवंते। अपोऽभि पवंते। अपोऽभि संपवंते॥३५॥

अस्याः पवंते। इमामभि पवंते। इमामभि संपवंते। अग्नेः पवंते। अग्निमभि पवंते। अग्निमभि सं पवंते।

अ॒न्तरि॑क्षात्प॒वते। अ॒न्तरि॑क्षम॒भि प॑वते। अ॒न्तरि॑क्षम॒भि सं प॑वते। आ॒दि॒त्यात्प॑वते॥३६॥

आ॒दि॒त्यम॒भि प॑वते। आ॒दि॒त्यम॒भि सं प॑वते। द्योः प॑वते। दि॒वंम॒भि प॑वते। दि॒वंम॒भि सं प॑वते। दि॒ग्भ्यः प॑वते। दि॒शोऽभि प॑वते। दि॒शोऽभि संप॑वते। स यत्पु॒रस्ता॒द्वाति॑। प्रा॒ण ए॒व भू॒त्वा पु॒रस्ता॑द्वाति॥३७॥

तस्मा॑त्पु॒रस्ता॒द्धान्त॑म्। सर्वा॑ प्र॒जाः प्रति॑ नन्दन्ति। प्रा॒णो हि प्रि॒यः प्र॒जाना॑म्। प्रा॒ण इ॒व प्रि॒यः प्र॒जाना॑ भवति। य ए॒वं वेद॑। स वा ए॒ष प्रा॒ण ए॒व। अथ॑ यद्दक्षि॑णतो वाति॑। मा॒त॒रि॒श्वैव भू॒त्वा दक्षि॑णतो वाति॑। तस्मा॑द्दक्षि॑णतो वान्त॑र्वि॒द्यात्। सर्वा॑ दि॒श आ वा॑ति॥३८॥

सर्वा॑ दि॒शोऽनु॒ वि वा॑ति। सर्वा॑ दि॒शोऽनु॒ सव्वा॑तीति। स वा ए॒ष मा॒त॒रि॒श्वैव। अथ॑ यत्प॒श्चाद्वा॑ति। प॒व॒मान ए॒व भू॒त्वा प॒श्चाद्वा॑ति। पू॒तम॑स्मा॒ आह॑रन्ति। पू॒तमु॑प॒हर॑न्ति। पू॒तम॑श्चाति॑। य ए॒वं वेद॑। स वा ए॒ष प॒व॒मान ए॒व॥३९॥

अथ॑ यदु॒त्तर॑तो वाति॑। स॒वि॒तैव भू॒त्वोत्तर॑तो वाति॑। स॒वि॒तैव स्वाना॑ भवति। य ए॒वं वेद॑। स वा ए॒ष स॒वि॒तैव। ते य ए॒नं पु॒रस्ता॑दायन्त॑मुप॒वद॑न्ति। य ए॒वास्य॑ पु॒रस्ता॑त्पा॒प्मानः॑। ता॒स्तेऽप॑ घ्नन्ति। पु॒रस्ता॑दित॑रान्पा॒प्मानः॑ सचन्ते। अथ॑ य ए॒नन्दक्षि॑णत॒ आ॒यन्त॑मुप॒वद॑न्ति॥४०॥

य ए॒वास्यं दक्षिण॑तः पा॒प्मानः॑। ता॒ऽस्तेऽपं घ्नन्ति॑। द॒क्षिण॑त
इत॑रान्पा॒प्मनः॑ सचन्ते। अथ॒ य ए॒नं प॒श्चादा॑यन्तमु॒प
वद॑न्ति। य ए॒वास्यं प॒श्चात्पा॑प्मानः। ता॒ऽस्तेऽपं घ्नन्ति॑।
प॒श्चादि॑तरान्पा॒प्मनः॑ सचन्ते। अथ॒ य ए॒नमुत्तर॑त आ॒यन्तमु॒प
वद॑न्ति। य ए॒वास्योत्तर॑तः पा॒प्मानः॑। ता॒ऽस्तेऽपं घ्नन्ति॑॥४१॥

उत्तर॑त इत॑रान्पा॒प्मनः॑ सचन्ते। तस्मा॑दे॒ववि॑द्वान्। वी॒वं नृ॒त्येत्।
प्रे॒वं च॒लेत्। व्य॒स्ये॒वाक्ष्यौ भा॑षेत। म॒ण्टये॑दिव। क्रा॒थये॑दिव।
शृ॒ङ्गाये॑ते॒व। उ॒त मो॒पं वदे॑युः। उ॒त मे॑ पा॒प्मान॑मु॒प ह॒न्युरि॑ति।
स या॒न्दिश॑ः स॒निमे॑ष्यन्त्स्यात्। य॒दा ता॒न्दिश॑व्र॒तौ वा॒यात्।
अथ॒ प्रवे॑यात्। प्र वा॑ धावयेत्। सा॒तमे॒व र॑दि॒तव्यँ॑ढङ्ग॒न्धम॑भि
प्रच्य॑वते। आ॒ऽस्य॒ तञ्ज॑नप॒दं पूर्वा॑ की॒र्तिर्गच्छ॑ति। दान॑कामा
अस्मै॑ प्र॒जा भ॑वन्ति। य ए॒वं वेद॑॥४२॥

वेद॒ सं प॑वत आदित्यात्प॑वते वा॒त्या वा॑त्येष प॑वमान ए॒व दक्षि॑णत आ॒यन्तमु॒प वद॑न्त्युत्तर॑तः पा॒प्मान॑स्ताः
स्तेपं॑ घ्नन्तीत्यु॒ष्टौ च॑॥९॥

[९]

प्र॒जाप॑तिः सोम॒ः राजा॑नमसृजत। तन्न॒यो वेदा॑
अन्व॑सृज्यन्त। तान् ह॒स्तेऽकुरु॑त। अथ॒ ह सी॒ता
सा॒वित्री॑। सोम॒ः राजा॑नश्चकमे। श्र॒द्धामु॑ स च॑कमे। सा॒ऽऽहं
पि॒तरं॑ प्र॒जाप॑तिमु॒पस॑सारा। तः॒ हो॒वाच॑। नम॑स्ते अस्तु
भग॑वः। उप॑ त्वा॒ऽयानि॑॥४३॥

प्र त्वा॑ प॒द्ये। सोमं॒ वै राजा॑नङ्कामये। श्र॒द्धामु॑ स का॒मय॑त्
इति॑। तस्या॑ उ॒ ह स्था॑ग॒रम॑लङ्का॒रङ्क॑ल्पयित्वा। दश॑होतारं

पुरस्ताद्वाख्याय। चतुर्होतारन्दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पश्चात्। षड्होतारमुत्तरतः। सप्तहोतारमुपरिष्ठात्। सम्भारैश्च पत्निभिश्च मुखेऽलङ्कृत्य॥४४॥

आऽस्यार्धं वव्राज। तां होदीक्ष्योवाच। उप मा वर्तस्वेति। तं होवाच। भोगन्तु म आचक्ष्व। एतन्म आचक्ष्व। यत्ते पाणाविति। तस्या उ ह त्रीन् वेदान्प्रददौ। तस्मादुह स्त्रियो भोगमैव हारयन्ते। स यः कामयेत प्रियः स्यामिति॥४५॥

यवाँ कामयेत प्रियः स्यादिति। तस्मा एतं स्थांगुरमलङ्कारङ्कल्पयित्वा दशहोतारं पुरस्ताद्वाख्याय। चतुर्होतारन्दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पश्चात्। षड्होतारमुत्तरतः। सप्तहोतारमुपरिष्ठात्। सम्भारैश्च पत्निभिश्च मुखेऽलङ्कृत्य। आस्यार्धव्रजेत्। प्रियो हैव भवति॥४६॥

अयान्यलङ्कृत्यं स्यामिति भवति॥१०॥ [१०]

ब्रह्मात्मन्वदसृजत। तदकामयत। समात्मना पद्येयेति। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै दशमं हूतः प्रत्यशृणोत्। स दशहूतोऽभवत्। दशहूतो ह वै नामैषः। तवाँ एतन्दशहूतं सन्तम। दशहोतेत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः॥४७॥

आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै सप्तमं हूतः प्रत्यशृणोत्। स सप्तहूतोऽभवत्। सप्तहूतो ह वै नामैषः। तवाँ एतं

सप्तहूतं सन्तम्। सप्तहोतेत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया
इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै षष्ठं हूतः
प्रत्यशृणोत्। स षड्भूतोऽभवत्॥४८॥

षड्भूतो ह वै नामैषः। तर्वा एतं षड्भूतं सन्तम्।
षड्भूतेत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः।
आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै पञ्चमं हूतः प्रत्यशृणोत्।
स पञ्चहूतोऽभवत्। पञ्चहूतो ह वै नामैषः। तर्वा एतं
पञ्चहूतं सन्तम्। पञ्चहोतेत्याचक्षते परोक्षेण॥४९॥

परोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै
चतुर्थं हूतः प्रत्यशृणोत्। स चतुर्हूतोऽभवत्। चतुर्हूतो ह
वै नामैषः। तर्वा एतश्चतुर्हूतं सन्तम्। चतुर्होतेत्याचक्षते
परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः। तमब्रवीत्। त्वं वै मे
नेदिष्ठं हूतः प्रत्यश्रौषीः। त्वयैनानाख्यातार इति। तस्मान्नु
हैनाश्चतुर्होतार इत्याचक्षते। तस्माच्छुश्रूषुः पुत्राणां
हृद्यतमः। नेदिष्ठो हृद्यतमः। नेदिष्ठो ब्रह्मणो भवति। य एवं
वेद॥५०॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

जुष्टो दमूना अतिथिर्दुरोणे। इमन्नो यज्ञमुप याहि विद्वान्।
विश्वा अग्नेऽभियुजो विहत्य। शत्रूयतामा भरा भोजनानि।
अग्ने शर्ध महते सौभगाय। तव द्युम्नान्युत्तमानि सन्तु।
सञ्जास्पत्यः सुयममा कृणुष्व। शत्रूयतामभि तिष्ठा महाः
सि। अग्ने यो नोऽभितो जनः। वृको वारो जिघांसति॥१॥

ताःस्त्ववृत्रहञ्जहि। वस्वस्मभ्यमा भरा। अग्ने यो
नोऽभिदासति। समानो यश्च निष्ठः। इध्मस्यैव प्रक्षायतः। मा
तस्योच्छेषि किञ्चन। त्वमिन्द्राभिभूरसि। देवो विज्ञातवीर्यः।
वृत्रहा पुरुचेतनः। अप प्राच इन्द्र विश्वाः अमित्रान्॥२॥

अपापांचो अभिभूते नुदस्व। अपोदीचो अपशूराधरा च ऊरौ।
यथा तव शर्मन्मदेम। तमिन्द्रवाँजयामसि। महे वृत्राय हन्तवे।
स वृषा वृषभो भुवत्। युजे रथङ्गवेषणः हरिभ्याम्। उप
ब्रह्माणि जुजुषाणमस्थुः। विबाधिष्ठास्य रोदसी महित्वा।
इन्द्रो वृत्राण्यप्रतीजघ्नवान्॥३॥

हव्यवाहमभिमातिषाहम्। रक्षोहणं पृतनासु जिष्णुम्।
ज्योतिष्मन्तन्दीद्यतं पुरन्धिम्। अग्निः स्विष्टकृतमा हुवेम।
स्विष्टमग्ने अभि तत्पृणाहि। विश्वा देव पृतना अभि प्या।
उरुन्नः पन्थाः प्रदिशन्विभाहि। ज्योतिष्मद्धेह्यजरन्न आयुः।
त्वामग्ने हविष्मन्तः। देवं मर्तास ईडते॥४॥

मन्ये॑ त्वा जा॒तवे॑दसम्। स ह॒व्या व॑क्ष्यानुषक्। विश्वा॑नि नो
दुर्ग॑हा जा॒तवे॑दः। सिन्धु॑न्न ना॒वा दु॑रि॒ताऽति॑ पर्षि। अ॒ग्ने
अ॒त्रिव॒न्मन॑सा गृणा॒नः। अ॒स्माकं॑ बो॒ध्यवि॒ता त॒नूना॑म्। पू॒षा
गा अ॒न्वे॑तु नः। पू॒षा र॑क्ष॒त्वर्व॑तः। पू॒षा वाज॑ꣳ स॒नोतु॑ नः।
पू॒षेमा आशा॑ अ॒नुवे॑द॒ सर्वाः॑॥५॥

सो अ॒स्माꣳ अ॒भय॑तमेन नेषत्। स्व॒स्ति॒दा अ॒घृणिः॑
सर्व॑वीरः। अ॒प्रयु॑च्छन्पु॒र ए॑तु प्रजा॒नन्। त्वम॑ग्ने स॒प्रथा॑
अ॒सि। जुष्टो॑ होता॒ वरे॑ण्यः। त्वया॑ य॒ज्ञद्वि॑तन्वते। अ॒ग्नी
रक्षा॑ꣳसि सेधति। शु॒क्रशो॑चिरम॒र्त्यः। शुचिः॑ पाव॒क ई॒ड्यः।
अ॒ग्ने रक्षा॑ णो॒ अꣳह॑सः॥६॥

प्रति॑ ष्म दे॒व री॑षतः। तपि॑ष्ठैर॒जरो॑ दह। अ॒ग्ने हꣳसि॑
न्य॒त्रिण॑म्। दी॒द्यन्म॒र्त्येष्वा॑। स्वे क्ष॑ये शुचि॒व्रता॑। आ वा॑त
वा॒हि भेष॑जम्। वि वा॑त वा॒हि य॒द्रपः॑। त्वꣳ हि वि॒श्वभे॑षजः।
दे॒वाना॑न्दू॒त ई॒यंसे॑। द्वावि॒मौ वा॒तौ वा॒तः॥७॥

आ सिन्धो॑रा प॒राव॑तः। दक्षं॑ मे अ॒न्य आ॒वातु॑। प॒रान्यो॑ वा॒तु
य॒द्रपः॑। यद॑दो वा॑त ते गृहे। अ॒मृत॑स्य नि॒धिर्हि॑तः। ततो॑ नो
दे॒हि जी॒वसे॑। ततो॑ नो धे॒हि भेष॑जम्। ततो॑ नो॒ मह॑ आव॒ह।
वा॒त आ॒वातु॑ भेष॑जम्। श॒म्भूर्म॑यो॒भूर्नो॑ हृ॒दे॥८॥

प्र ण॒ आयूꣳषि॑ ता॒रिष॑त्। त्वम॑ग्ने अ॒यासि॑। अ॒या स॒न्मन॑सा
हि॒तः। अ॒या सन् ह॒व्यमू॑हिषे। अ॒या नो॑ धे॒हि भेष॑जम्। इ॒ष्टो

अ॒ग्निराहु॑तः। स्वाहा॑कृतः पिप॑र्तु नः। स्व॒गा दे॒वेभ्य॑ इ॒दन्नमः॑।
कामो॑ भूतस्य॒ भव्य॑स्य। स॒म्राडे॑को विरा॑जति॥९॥

स इ॒दं प्रति॑ पप्रथे। ऋ॒तूनुत्सृ॑जते व॒शी। काम॑स्तदग्रे
सम॑वर्तताधि। मन॑सो रे॒तः प्रथ॑मय्य॒दासी॑त्। स॒तो
बन्धु॑मस॑ति निर॑विन्दन्। हृ॒दि प्रती॑ष्या क॒वयो॑ मनी॒षा।
त्वया॑ मन्यो स॒रथ॑मारु॒जन्तः। ह॒र्षमा॑णासो धृष॒ता म॑रुत्वः।
ति॒ग्मेष॑व आयु॑धा स॒श्शिशा॑नाः। उप॒ प्रय॑न्ति नरो
अ॒ग्निरू॑पाः॥१०॥

म॒न्युर्भगो॑ म॒न्युरे॒वास॑ दे॒वः। म॒न्युर॒होता॑ वरु॑णो वि॒श्ववे॑दाः।
म॒न्युर्वि॑श ईडते दे॒वय॑न्तीः। पा॒हि नो॑ मन्यो॒ तप॑सा श्रमे॑ण।
त्वम॑ग्रे व्रत॒भृच्छु॑चिः। दे॒वाः आसा॑दया इ॒ह। अ॒ग्रे ह॒व्याय॑
वोढ॑वे। व्र॒तानु॑बिभ्र॒द्व्रत॑पा अदा॑भ्यः। यजा॑ नो दे॒वाः अ॒जरः
सु॒वीरः॑। दध॒द्रत्नानि॑ सुविदा॒नो अ॒ग्रे। गो॒पाय॑ नो जी॒वसे॑
जात॑वेदः॥११॥

जिघा॑सत्य॒मित्रा॑ञ्घ॒न्वानी॑डते सर्वा॒ अ॒हंसो॑ वातो हृ॒दे रा॑जत्य॒ग्निरू॑पाः सुविदा॒नो अ॒ग्रे एकं॑ च॥१॥

[१]

चक्षु॑षो हे॒ते मन॑सो हे॒ते। वाचो॑ हे॒ते ब्रह्म॑णो हे॒ते। यो
मा॑ऽघा॒युरभि॑दास॑ति। तम॑ग्रे मे॒न्या मे॒निङ्कु॑णु। यो मा॑ चक्षु॑षा
यो मन॑सा। यो वा॒चा ब्रह्म॑णाऽघा॒युरभि॑दास॑ति। तया॑ऽग्रे त्वं
मे॒न्या। अ॒मुम॑मे॒निङ्कु॑णु। यत्कि॑श्चा॒सौ मन॑सा यच्च॑ वा॒चा।
य॒ज्ञैर्जु॑होति॒ यजु॑षा ह॒विर्भिः॑॥१२॥

तन्मृत्युर्निर्ऋत्या सविंदानः। पुरादिष्टादाहुतीरस्य हन्तु।
यातुधाना निर्ऋतिरादुरक्षः। ते अस्य घ्नन्त्वन्तेन सत्यम्।
इन्द्रेपिता आज्यमस्य मध्नन्तु। मा तत्समृद्धिं यदसौ
करोति। हन्मि तेऽहङ्कृतं हविः। यो मे घोरमचीकृतः।
अपाञ्चौ त उभौ बाहू। अपनह्याम्यास्यम्॥१३॥

अपं नह्यामि ते बाहू। अपं नह्याम्यास्यम्। अग्नेर्देवस्य
ब्रह्मणा। सर्वन्तेऽवधिषङ्कृतम्। पुराऽमुष्यं वषट्कारात्।
यज्ञन्देवेषु नस्कृधि। स्विष्टमस्माकं भूयात्। माऽस्मान्प्रापन्नरातयः।
अन्ति दूरे सतो अग्ने। भातृव्यस्याभिदासतः॥१४॥

वषट्कारेण वज्रेण। कृत्यां हन्मि कृतामहम्। यो मा
नक्तन्दिवा सायम्। प्रातश्चाहो निपीयति। अद्या तमिन्द्र
वज्रेण। भातृव्यं पादयामसि। इन्द्रस्य गृहोऽसि तन्त्वा।
प्रपद्ये सगुः साश्वः। सह यन्मे अस्ति तेन। ईडे
अग्निर्विपश्चितम्॥१५॥

गिरा यज्ञस्य साधनम्। श्रुष्टीवानन्धितावानम्। अग्ने शकेम
ते वयम्। यमन्देवस्य वाजिनः। अति द्वेषांसि तरेम।
अवंतं मा समनसौ समोकसौ। सचेतसौ सरेतसौ। उभौ
मामवतञ्जातवेदसौ। शिवौ भवतमद्य नः। स्वयङ्कुण्वानः
सुगमप्रयावम्॥१६॥

तिग्मशृङ्गो वृषभः शोशुचानः। प्रलं सधस्थमनु पश्यमानः।

आ तन्तुमग्निर्दिव्यन्ततान। त्वन्नस्तन्तुरुत सेतुरग्रे। त्वं पन्था
भवसि देवयानः। त्वयाऽग्रे पृष्ठं वयमारुहेम। अथा देवैः
संधमादं मदेम। उदुत्तमं मुमुग्धि नः। वि पाशं मध्यमश्चत।
अवाधमानि जीवसे॥१७॥

वयं सोम व्रते तवा। मनस्तनूषु बिभ्रतः। प्रजावन्तो
अशीमहि। इन्द्राणी देवी सुभगा सुपत्नी। उदंशेन
पतिविद्ये जिगाय। त्रिशदस्या जघनय्यौजनानि। उपस्थ
इन्द्रः स्थविरं बिभर्ति। सेना ह नाम पृथिवी धनञ्जया।
विश्वव्यचा अदितिः सूर्यत्वक्। इन्द्राणी देवी प्रासहा
ददाना॥१८॥

सा नो देवी सुहवा शर्म यच्छतु। आत्वाऽहार्षमन्तरभूः।
ध्रुवस्तिष्ठाविचाचलिः। विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु। मा
त्वद्राष्ट्रमधिं भ्रशत्। ध्रुवा द्यौर्ध्रुवा पृथिवी। ध्रुवद्विंशमिदञ्जगत्।
ध्रुवा ह पर्वता इमे। ध्रुवो राजा विशामयम्। इहैवैधि मा
व्यथिष्ठाः॥१९॥

पर्वत इवाविचाचलिः। इन्द्र इवेह ध्रुवस्तिष्ठ। इह राष्ट्रमु
धारय। अभितिष्ठ पृतन्यतः। अधरे सन्तु शत्रवः। इन्द्र इव
वृत्रहा तिष्ठ। अपः क्षेत्राणि सञ्जयन्। इन्द्र एणमदीधरत्।
ध्रुवन्ध्रुवेण हविषा। तस्मै देवा अधिब्रवन्। अयश्च
ब्रह्मणस्पतिः॥२०॥

हविर्भिरास्यमभि दासतो विपश्चित्मप्रयावञ्जीवसे ददाना व्यथिष्ठा ब्रवन्नेकं च॥२॥ [२]

जुष्टीं नरो ब्रह्मणा वः पितॄणाम्। अक्षमव्ययन्न किलारिषाथ।
यच्छक्करीषु बृहता रवेण। इन्द्रे शुष्ममदधाथा वसिष्ठाः।
पावका नः सरस्वती। वाजेभिर्वाजिनीवती। यज्ञं वष्टु धिया
वसुः। सरस्वत्यभिनी नेषि वस्यः। मा पस्फरीः पयसा मा
न आधक्। जुषस्व नः सख्या वेश्या च॥२१॥

मा त्वक्षेत्राण्यरणानि गन्म। वृञ्जे हविर्नमसा बृहिरग्नौ।
अयामि स्रुग्धृतवती सुवृक्तिः। अम्यक्षि सद्य सदने पृथिव्याः।
अश्रायि यज्ञः सूर्ये न चक्षुः। इहार्वाश्चमति ह्वये। इन्द्रं जैत्राय
जेतवे। अस्माकमस्तु केवलः। अर्वाश्चमिन्द्रममुतो हवामहे।
यो गोजिद्धं न जिदंश्च जिद्यः॥२२॥

इमन्नो यज्ञविहवे जुषस्व। अस्य कुर्मो हरिवो मेदिनन्त्वा।
असंमृष्टो जायसे मातृवोः शुचिः। मन्द्रः कविरुदतिष्ठो
विवस्वतः। घृतेन त्वा वर्धयन्नग्न आहुता धूमस्ते
केतुरभवद्विवि श्रितः। अग्निरग्रे प्रथमो देवतानाम्।
सय्यातानामुत्तमो विष्णुरासीत्। यजमानाय परिगृह्य देवान्।
दीक्षयेद५ हविरा गच्छतन्नः॥२३॥

अग्निश्च विष्णो तप उत्तमं महः। दीक्षापालेभ्योऽवनत५ हि
शक्रा। विश्वैर्देवैर्यज्ञियैः सविंदानौ। दीक्षामस्मै यजमानाय
धत्तम्। प्र तद्विष्णुः स्तवते वीर्याय। मृगो न भीमः कुचरो

गिरि॒ष्ठाः। यस्यो॒रुषु॑ त्रि॒षु वि॒क्रम॑णेषु। अधि॑ क्षि॒यन्ति॒ भुव॑नानि
विश्वा॑। नू॒मर्तो॑ दयते सनि॒ष्यन् यः। विष्णा॑व उरुगा॒याय॒
दाश॑त्॥ २४॥

प्र यः सु॒त्राचा॒ मन॑सा॒ यजा॑तै। ए॒ताव॑न्त॒न्नर्य॑मा॒ विवा॑सात्।
विच॑क्रमे पृथि॒वीमेष॑ ए॒ताम्। क्षे॒त्राय॑ विष्णु॒र्मनु॑षे दश॒स्यन्।
ध्रु॒वासो॑ अस्य की॒रयो॒ जना॑सः। उ॒रुक्षि॑तिः सु॒जनि॑मा
चका॑र। त्रि॒देवः॑ पृथि॒वीमेष॑ ए॒ताम्। विच॑क्रमे श॒तर्च॑सं
महि॒त्वा। प्र विष्णु॑रस्तु त॒वस॒स्तवी॑यान्। त्वे॒षः ह्य॑स्य
स्थवि॑रस्य॒ नाम॑॥ २५॥

होता॑रश्चि॒त्रर॑थमध्व॒रस्य॑। य॒ज्ञस्य॑य॒ज्ञस्य॑ के॒तुः रु॑श॒न्तम्।
प्रत्य॑र्धि॒न्देव॑स्य॒देव॑स्य म॒हा। श्रि॒या त्व॑ग्निमति॒थिं जना॑नाम्।
आ नो॒ विश्वा॑भि॒रूति॑भिः सु॒जोषा॑ः। ब्रह्म॑ जुषा॒णो ह॑र्य॒श्व
याहि॑। वरी॑वृ॒जत्स्थवि॑रेभिः सु॒शिप्रा॑। अ॒स्मे दध॑द्वृष॒णः
शुष्म॑मिन्द्र। इन्द्रः॑ सुव॒रुषा॑ ज॒नय॑न्नहा॒नि। जि॒गायो॑शि॒ग्भिः
पू॒तना॑ अभि॒ श्रीः॥ २६॥

प्रा॒रोच॑य॒न्मन॑वे के॒तुम॑हा॒म्। अ॒विन्द॑ज्योति॒र्बृह॑ते रणा॑य।
अ॒श्विना॒वव॑से निह्व॑ये वाम्। आ नू॒नय्या॑तः सु॒कृता॑य
वि॒प्रा। प्रा॒त॒र्युक्ते॑न सु॒वृता॒ रथे॑न। उ॒पाग॑च्छ॒तम॑व॒साग॑तन्नः।
अ॒विष्ट॑न्धी॒ष्वश्वि॑ना न आ॒सु। प्र॒जाव॑द्रेतो अ॒ह॒यन्नो॑
अस्तु॑। आवा॑न्तो॒के तन॑ये तू॒तुजा॑नाः। सु॒रत्ना॑सो

देववीतिङ्गमेम॥ २७ ॥

त्व९ सोम॑ ऋतु॑भिः सु॒क्रतु॑र्भूः। त्वद॑न्दक्षैः सु॒दक्षो॑ वि॒श्ववे॑दाः।
 त्ववृ॑षा वृष॒त्वेभि॑र्महि॒त्वा। द्यु॒मेभि॑र्द्यु॒म्यभवो॑ नृ॒चक्षाः॑।
 अषा॑ढय्यु॒त्सु पृ॒तना॑सु प॒प्रिम्। सु॒व॒र॒षाम॒प्स्वावृ॑जन॑स्य
 गो॒पाम्। भ॒रेषु॑जा९ सु॒क्षिति॑९ सु॒श्रव॑सम्। जय॑न्त॒न्त्वाम॑नु
 मदे॑म सोम। भवा॑ मि॒त्रो न शे॒व्यो घृ॒तासु॑तिः। वि॒भूत॑द्यु॒म्र
 ए॒व या उ॑ स॒प्रथाः॑॥ २८ ॥

अधा॑ ते वि॒ष्णो वि॒दुषा॑ चि॒दृध्यः॑। स्तोमो॑ य॒ज्ञस्य॑ रा॒ध्यो
 ह॒विष्म॑तः। यः पू॒र्व्याय॑ वे॒धसे॑ नवी॑यसे। सु॒म॒ज्ज्ञान॑ये
 वि॒ष्णवे॑ ददा॑शति। यो जा॒तम॑स्य म॒हतो॑ म॒हि ब्र॑वात्। सेदु
 श्रवो॑भिर्यु॒ज्यं चि॒दभ्य॑सत्। तमु॑ स्तो॒तारः पू॒र्व्य्यथा॑ वि॒द
 ऋ॒तस्य॑। गर्भ॑९ ह॒विषा॑ पिप॒र्तन। आ॒ऽस्य॑ जा॒नन्तो॒ नाम॑
 चि॒द्विव॑क्तन। बृ॒हत्ते॑ वि॒ष्णो सु॒मतिं॑ भ॒जाम॑हे॥ २९ ॥

इ॒मा धा॒ना घृ॑त॒स्तुवः॑। हरी॑ इ॒होप॑वक्षतः। इन्द्र॑९ सु॒खत॑मे॒ रथे॑।
 ए॒ष ब्र॑ह्मा प्र॒तेम॑हे। वि॒दथे॑ श९सिष॒९ हरी॑। य ऋ॒त्वियः॑ प्र॒ते
 व॒न्वे। व॒नुषो॑ हर्य॒तं मद॑म्। इन्द्रो॑ नाम॑ घृ॒तन्न॑यः। हरि॑भि॒श्चारु॑
 सेच॑ते। श्रु॒तो गु॒ण आ त्वा॑ वि॒शन्तु॑॥ ३० ॥

हरि॑व॒र्षस॒ङ्गिरः॑। आच॑र्षणि॒प्रा वृष॑भो जना॑नाम्। राजा॑
 कृ॒ष्टीना॑ पुरु॒हूत॑ इन्द्रः॑। स्तु॒तश्र॑व॒स्यन्न॑व॒सोप॑म॒द्रिक्। यु॒क्त्वा
 हरी॑ वृष॒णाय॑ह्य॒र्वाङ्। प्र य॑त्सिन्ध॒वः प्र॑स॒वय्य॑दायन्। आपः॑

समुद्रं रथ्येव जग्मुः। अतश्चिदिन्द्रः सदसो वरीयान्।
यदी० सोमः पृणति दुग्धो अ०शुः। ह्यामसि त्वेन्द्र
याह्यर्वाङ्॥ ३१॥

अरन्ते सोमस्तनुवे भवाति। शतक्रतो मादयस्वा सुतेषु।
प्रास्मा० अ० पृतनासु प्रयुत्सु। इन्द्राय सोमाः प्रदिवो
विदानाः। ऋभुर्येभिर्वृषपर्वा विहायाः। प्रयम्यमाणान्प्रति षू
गृभाय। इन्द्र पिब वृषधूतस्य वृष्णाः। अहेडमान उपयाहि
यज्ञम्। तुभ्यं पवन्त इन्द्रवः सुतासः। गावो न वज्रिन्स्वमोको
अच्छ॥ ३२॥

इन्द्रा गहि प्रथमो यज्ञियानाम्। या ते काकुत्सुकृता या
वरिष्ठा। यया शश्वत्पिबसि मध्वं ऊर्मिम्। तया पाहि प्र ते
अध्वर्युरस्थात्। सन्ते वज्रो वर्ततामिन्द्र गव्युः। प्रातर्युजा
वि बोधय। अश्विनावेह गच्छतम्। अस्य सोमस्य पीतये।
प्रातर्यावाणा प्रथमा यजध्वम्। पुरा गृध्रादररुषः पिबाथः।
प्रातरहि यज्ञमश्विना दधाते। प्रशंसन्ति कवयः पूर्वभाजः।
प्रातर्यजध्वमश्विना हिनोत। न सायमस्ति देवया अजुष्टम्।
उतान्यो अस्मद्यजते विचायः। पूर्वः पूर्वो यजमानो
वनीयान्॥ ३३॥

चाश्वजिद्यो गच्छतत्रो दाशत्रामाभिःश्रीर्गमेम सप्रथा भजामहे विशन्तु याह्यर्वाङ्च्छ पिबाथप्पदं॥ ३॥

नक्तं जाताऽस्योषधे। रामे कृष्णे असिंक्रि च। इदं रजनि
रजय। किलासं पलितश्च यत्। किलासंश्च पलितश्च। निरितो

नाशया॒ पृषत्। आ नः॑ स्वो अ॑श्नुतां॒ वर्णः॑। परा॑ श्वेतानि॒
पातय। असि॑तन्ते नि॒लय॑नम्। आ॒स्थान॒मसि॑तन्तव॥ ३४॥

असि॑क्रियस्योषधे। निरि॑तो नाशया॒ पृषत्। अ॒स्थिज॒स्य
कि॒लास॑स्य। त॒नूज॑स्य च॒ यत्त्व॒चि। कृत्यया॑ कृतस्य॒ ब्रह्म॑णा।
लक्ष्मं॑ श्वेतम॑नीनशम्। सरू॑पा नाम॑ ते मा॒ता। सरू॑पो नाम॑
ते पि॒ता। सरू॑पाऽस्योषधे॒ सा। सरू॑पमिदङ्कु॑धि॥ ३५॥

शुन॑ꣳ हुवेम॒ मघ॑वा॒नमि॒न्द्रम्। अ॒स्मिन्भरे॒ नृत॑म॒घाँज॑सातौ।
शृ॒ण्वन्त॑मु॒ग्रमू॒तये॑ स॒मत्सु॑। घ्नन्त॑वृ॒त्राणि॑ स॒ञ्जित॒न्धना॑नाम्।
धूनु॑थ द्यां पर्व॑तान्दा॒शुषे॑ वसु॑। नि वो॒ वना॑ जिहते॒
याम॑ नो भि॒या। को॒पय॑थ पृथि॒वीं पृ॑श्निमातरः। यु॒धे
यदु॑ग्राः पृष॑तीरयु॒ग्ध्वम्। प्रवे॑पयन्ति॒ पर्व॑तान्। विवि॑श्चन्ति॒
वन॒स्पती॑न्॥ ३६॥

प्रोवा॑रत मरुतो दु॒र्मदा॑ इव। देवा॑सुः सर्व॑या वि॒शा। पु॒रुत्रा॑
हि स॒दृङ्मु॑सि। विशो॒ विश्वा॒ अनु॑ प्र॒भु। स॒मत्सु॑ त्वा हवामहे।
स॒मत्स्व॒ग्निम॑वसे। वा॒जय॑न्तो हवामहे। वा॒जेषु॑ चि॒त्ररा॑धसम्।
सङ्ग॑च्छ॒ध्वꣳ संव॑दध्वम्। स॒र्वो॑ मना॑ꣳसि जानताम्॥ ३७॥

दे॒वा भा॒ग्य्यँथा॑ पूर्वे॑। स॒ञ्जाना॒ना उ॒पास॑त। स॒मा॒नो म॒न्त्रः
समि॑तिः स॒मा॒नी। स॒मा॒नं मनः॑ स॒ह चि॒त्तमे॑षाम्। स॒मा॒नङ्के॑तो
अ॒भि सꣳ र॑भध्वम्। सं॒ज्ञाने॑न वो ह॒विषा॑ यजामः। स॒मा॒नी
व आ॑कू॒तिः। स॒मा॒ना हृद॑यानि वः। स॒मा॒नम॑स्तु वो॒ मनः॑।

यथा वः सुसहासंति॥३८॥

संज्ञानं नः स्वैः। संज्ञानमरणैः। संज्ञानमश्विना युवम्।
इहास्मासु नियच्छतम्। संज्ञानं मे बृहस्पतिः। संज्ञानं
सविता कर्तुः। संज्ञानमश्विना युवम्। इह मह्यन्नि यच्छतम्।
उपं च्छायामिव घृणैः। अगन्म शर्म ते वयम्॥३९॥

अग्ने हिरण्यसन्दृशः। अदब्धेभिः सवितः पायुभिश्चम्।
शिवेभिर्द्य परिपाहि नो गयम्। हिरण्यजिह्वः सुविताय
नव्यसे। रक्षा माकिर्नो अघशंस ईशत। मदेमदे हि नो
ददुः। यूथा गवामृजुक्रतुः। सङ्गभाय पुरुशता। उभया
हस्त्या वसु। शिशीहि राय आ भर॥४०॥

शिप्रिन्वाजानां पते। शचीवस्तव दंसना। आ तू न
इन्द्र भाजय। गोष्वश्वेषु शुभ्रुषु। सहस्रेषु तुवीमघ। यदेवा
देवहेडनम्। देवासश्चकृमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा
यूयम्। ऋतस्यर्तेन मुञ्चत। ऋतस्यर्तेनादित्याः॥४१॥

यजत्रा मुञ्चतेह मा। यज्ञैर्वो यज्ञवाहसः। आशिक्षन्तो
न शेकिम। मेदस्वता यजमानाः। स्रुचाऽऽज्येन जुह्वतः।
अकामा वो विश्वेदेवाः। शिक्षन्तो नोप शेकिम। यदि
दिवा यदि नक्तम्। एन एनस्योर्कर्तुः। भूतं मा तस्माद्भव्यं
च॥४२॥

द्रुपदादिव मुञ्चतु। द्रुपदादिवेन्मुचानः। स्विन्नः स्रात्वी

मलादिव। पूतं पवित्रेणेवाज्यम्। विश्वे मुञ्चन्तु मेनसः।
उद्वयन्तमसस्परि। पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम्। देवन्देवत्रा
सूर्यम्। अगन्म ज्योतिरुत्तमम्॥४३॥

तव कृधि वनस्पतौज्ञानतामसंति वयं भेरादित्याश्च नव च॥४॥ [४]

वृषासो अ॒शुः प॑वते ह॒विष्मान्त्सोमः॑। इन्द्र॑स्य भा॒ग
ऋ॑तयुः श॒तायुः॑। स मा॒ वृषा॑णवृषभङ्क॑णोतु। प्रि॒यवृि॑शा॒
सर्व॑वीर॒ सु॒वीरम्॑। कस्य॒ वृषा॑ सु॒ते सचा॑। नि॒युत्वा॑न्वृष॒भो
र॑णत्। वृ॒त्रहा॑ सोम॑पीतये। यस्ते॑ शृङ्ग॒ वृषो॑नपात्।
प्रण॑पात्कुण्ड॒पाय्यः॑। न्य॑स्मिन्दध्र॒ आ मनः॑॥४४॥

त॒स्रि॑ स॒ध्रीची॑रू॒तयो॑ वृ॒ष्णि॒यानि॑। पौ॒स्र्या॑नि नि॒युतः॑
सश्चुरि॑न्द्रम्। स॒मु॒द्रन्न॑ सिन्ध॒व उ॒क्थ॑शुष्माः। उ॒रु॒व्यच॑सङ्गि॒र
आ वि॑शन्ति। इन्द्रा॑य गि॒रो अ॒नि॒शित॑सर्गाः। अ॒पः
प्रेर॑यन्त्सग॑रस्य बु॒ध्नात्। यो अ॒क्षेणे॑व च॒क्रिया॑ शची॑भिः।
विष्व॑क्त॒स्तम्भ॑ पृथि॒वीमु॑त द्याम्। अक्षो॑दय॒च्छव॑सा
क्षाम॑बुध्रम्। वा॒र्णवा॑त॒स्तवि॑षीभि॒रिन्द्रः॑॥४५॥

दृ॒ढान्यौ॑घ्रादु॒शमा॑न् ओजः॑। अवा॑भिनत्क॒कुभः॑ पर्व॑तानाम्।
आ नो॑ अ॒ग्ने सु॒के॒तुना॑। र॒यि॒वृि॑श्वायु॑पोषसम्। मा॒र्डी॒कन्धे॑हि
जी॒वसे॑। त्व॒सौम॑ म॒हे भ॑गम्। त्वय्यूनं॑ ऋ॒ताय॑ते।
दक्ष॑न्दधासि जी॒वसे॑। रथ॑य्युञ्जते म॒रुतः॑ शु॒भे सु॑गम्। सू॒रो
न मि॑त्रावरुणा॒ गवि॑ष्टिषु॥४६॥

रजाँसि चित्रा विचरन्ति तन्यवः। दिवः सम्राजा पयसा
न उक्षतम्। वाचँ सुमित्रावरुणाविरावतीम्। पर्जन्यश्चित्रां
वदति त्विषीमतीम्। अग्रा वसत मरुतः सुमायया। द्यां
वर्षयतमरुणामरेपसम्। अयुक्त सप्त शुन्युवः। सूरौ रथस्य
नप्रियः। ताभिर्याति स्वयुक्तिभिः। वहिष्ठेभिरविहरन् यासि
तन्तुम्॥४७॥

अवव्ययन्नसितन्देव वस्वः। दविध्वतो रश्मयः सूर्यस्य।
चर्मैवावाधुस्तमो अप्स्वन्तः। पर्जन्याय प्र गायत। दिवस्पुत्राय
मीढुषै। स नो यवसमिच्छतु। अच्छा वद तवसङ्गीर्भिराभिः।
स्तुहि पर्जन्यन्नमसाऽऽविवासा। कनिक्रदद्वृषभो जीरदानुः।
रेतो दधात्वोषधीषु गर्भम्॥४८॥

यो गर्भमोषधीनाम्। गवाँङ्कृणोत्यर्वताम्। पर्जन्यः पुरुषीणाम्।
तस्मा इदास्ये हविः। जूहोता मधुमत्तमम्। इडाँनः
संयतङ्करत्। तिस्रो यदग्ने शरदस्त्वामित्। शुचिँद्वृतेन शुचयः
सपर्यन्। नामानि चिद्वधिरे यज्ञियानि। असूदयन्त तनुवः
सुजाताः॥४९॥

इन्द्रश्च नः शुनासीरौ। इमय्यँजं मिमिक्षतम्। गर्भन्धत्तँ
स्वस्तये। ययोरिदव्विँशं भुवनमा विवेश। ययोरानन्दो
निहितो महश्च। शुनासीरावृतुभिः सव्विँदानौ। इन्द्रवन्तौ
हविरिदञ्जुषेथाम्। आघाये अग्निमिन्धते। स्तृणन्ति

ब॒र्हि॒रा॒नु॒ष॒क्। ये॒षा॒मिन्द्रो॒ यु॒वा॒ स॒खा॑। अ॒ग्न॒ इन्द्र॑श्च
मे॒दि॒ना॑। ह॒थो वृ॒त्रा॒ण्य॑प्र॒ति। यु॒व॑ ५ हि वृ॒त्र॒ह॒न्त॑मा। या॒भ्या॒ ५
सु॒व॒र॒ज॒य॒न्न॑ग्रे॒ ए॒वा। या॒वा॒त॒स्थ॒तु॒र्भु॒व॑न॒स्य॒ म॒ध्ये॑। प्र॒च॑र्ष॒णी
वृ॒ष॒णा॒ वज्र॑बा॒हू। अ॒ग्नी॒ इन्द्रा॑वृ॒त्र॒ह॒णा॑ हु॒वे वा॒म्॥५०॥

मन् इन्द्रो गविंष्टिषु तनुङ्गर्भे ५ सुजाताः सखाः सप्त च॥५॥ [५]

उ॒त नः॑ प्रि॒या प्रि॒यासु॑। स॒प्त॒स्व॒सा॒ सु॒जु॑ष्टा। सर॑स्वती
स्तो॒म्या॑ऽभूत्। इ॒मा जु॒ह्वा॑नायुष्म॒दा नमो॑भिः। प्र॒ति स्तो॒म॑ ५
सर॑स्वति जुष॒स्व। तव॒ शर्म॑न्प्रि॒यत॑मे॒ दधा॑नाः। उप॑स्थेयाम
श॒र॒ण॒न्न वृ॒क्ष॒म्। त्रि॒णि प॒दा वि॒च॑क्रमे। विष्णु॑र्गो॒पा अ॒दा॑भ्यः।
ततो॒ धर्मा॑णि धा॒रय॑न्॥५१॥

तद॑स्य प्रि॒यम॒भि पा॒थो अ॒श्या॒म्। नरो॒ यत्र॑ दे॒व॒य॒वो म॑द॒न्ति।
उ॒रु॒क्र॒म॒स्य॒ स हि ब॒न्धु॑रि॒त्था। विष्णोः॑ प॒दे प॑र॒मे म॒ध्व उ॒त्सः॑।
क्र॒त्वा॒दा अ॑स्थु॒ श्रेष्ठः॑। अ॒द्य त्वा॑ व॒न्व॒न्त्सु॒रे॒क्णाः॑। म॒र्त आ॒ना॒श
सु॒वृ॒क्ति॒म्। इ॒मा ब्र॑ह्म ब्रह्म॒वाह॑। प्रि॒या त॒ आ ब॒र्हिः सी॑दा।
वी॒हि सू॒र पु॒रो॒डा॒श॒म्॥५२॥

उप॑ नः सू॒न॒वो गि॒रः॑। शृ॒ण्व॒न्त्व॒मृ॒त॑स्य॒ ये। सु॒मृ॒डी॒का भ॑व॒न्तु
नः॑। अ॒द्या नो॑ दे॒व स॒वितः॑। प्र॒जा॒व॑त्सा॒वीः सौ॒भ॑गम्। प॒रा
दु॒ष्प्रि॑य ५ सु॒वा। वि॒श्वानि॑ दे॒व स॒वितः॑। दुरि॑तानि॒ प॒रा सु॒वा।
यद्भ॒द्र॒न्त॒न्म आ सु॑वा। शु॒चि॑म॒र्कैर्बृ॒ह॒स्प॒ति॒म्॥५३॥

अ॒ध्व॒रे॒षु न॑मस्यत। अ॒ना॒म्यो॒ज आ च॑के। या धा॒रय॑न्त दे॒वा

सुदक्षा दक्षपितारा। असुर्याय प्रमहसा। स इत् क्षेति सुधित
 ओकंसि स्वे। तस्मा इडां पिन्वते विश्वदानीं। तस्मै विशः
 स्वयमेवानमन्ति। यस्मिन्ब्रह्मा राजनि पूर्व एति। सकूतिमिन्द्र
 सच्युतिम्। सच्युतिञ्जघनच्युतिम्॥५४॥

कनात्काभान्न आ भरा। प्रयप्स्यन्निव सक्थ्यौ। वि न
 इन्द्र मृधो जहि। कनीखुनदिव सापयन्। अभि नः
 सुष्टुतिन्नय। प्रजापतिः स्त्रियार्यंशः। मुष्कयोरदधात्सपम्।
 कामस्य तृप्तिमानन्दम्। तस्याग्ने भाजयेह मां। मोदः प्रमोद
 आनन्दः॥५५॥

मुष्कयोर्निहितः सपः। सृत्वेव कामस्य तृप्याणि। दक्षिणानां
 प्रतिग्रहे। मनसश्चित्तमाकूतिम्। वाचः सत्यमशीमहि।
 पशूनां रूपमन्नस्य। यशः श्रीः श्रयतां मयि। यथाऽहमस्या
 अतृपः स्त्रियै पुमान्। यथा स्त्री तृप्यति पुंसि प्रिये प्रिया।
 एवं भगस्य तृप्याणि॥५६॥

यज्ञस्य काम्यः प्रियः। ददामीत्यग्निर्वदति। तथेति वायुराहु
 तत्। हन्तेति सत्यञ्चन्द्रमाः। आदित्यः सत्यमोमिति।
 आपस्तत्सत्यमा भरन्। यशो यज्ञस्य दक्षिणाम्। असौ
 मे कामः समृद्धताम्। न हि स्पशमविदन्नन्यमस्मात्।
 वैश्वानरात्पुरएतारमग्नेः॥५७॥

अथेममन्थन्नमृतममूराः। वैश्वानरङ्गैर्त्रजित्याय देवाः।

येषा॑मि॒मे पूर्वे॑ अ॒र्मास॑ आ॒सन्। अ॒यूपाः स॒द्य विभृ॑ता पु॒रूणि॑।
वैश्वान॑र॒ त्वया॑ ते नु॒त्ताः। पृ॒थि॒वीम॒न्याम॑भि॒तस्थु॑र्ज॒नासः॑।
पृ॒थि॒वीं मा॒तरं॑ म॒हीम्। अ॒न्तरि॑क्ष॒मुप॑ ब्रुवे। बृ॒ह॒तीमू॒तये॑
दि॒वम्। वि॒श्वं बिभ॑र्ति पृ॒थि॒वी॥५८॥

अ॒न्तरि॑क्ष॒व्विं प॑प्रथे। दु॒हे द्यौर्बृ॑ह॒ती प॒यः। न ता न॑श॒न्ति न
द॑भाति॒ तस्क॑रः। नैना॑ अ॒मि॒त्रो व्य॒थिरा॑द॒धर्ष॑ति। दे॒वाश्च॒
याभि॑र्य॒जते॑ द॒दाति॑ च। ज्यो॒गित्ताभिः॑ स॒चते॑ गो॒पतिः॑ स॒ह।
न ता अ॒र्वा रे॒णुक॑का॒टो अ॑श्नुते। न स॑ङ्स्कृ॒तत्र॑मु॒प॑ य॒न्ति
ता अ॒भि। उ॒रुगा॑य॒मभ॑य॒न्तस्य॑ ता अ॒नु। गा॒वो म॒र्त्यस्य॑ वि
च॑र॒न्ति यज्व॑नः॥५९॥

रा॒त्री व्य॑ख्यदा॒यती॑। पु॒रु॒त्रा दे॒व्यक्ष॑भिः। वि॒श्वा अ॒धि
श्रि॒योऽधि॑ता। उ॒प॑ ते गा इ॒वाक॑रम्। वृ॒णीष्व॑ दु॒हित॑र्दिवः।
रा॒त्री स्तोम॑न्न जि॒ग्युषी॑। दे॒वीष्वँच॑म॒जन॑य॒न्त दे॒वाः।
ता॒व्वि॒श्वरू॑पाः प॒शवो॑ वद॒न्ति। सा नो॑ म॒न्द्रेष॑मूर्ज॒न्दुहा॑ना।
धे॒नुर्वा॑ग॒स्मानु॑प॒ सुष्टु॑तैतु॥६०॥

यद्वा॑ग्वद॒न्त्यवि॑चे॒त॒नानि॑। रा॒ष्ट्री दे॒वाना॑न्निष॒साद॑ म॒न्द्रा।
च॒त॑स्र ऊ॒र्ज॑न्दुदु॒हे प॒यांसि॑। क्व॑ स्वि॒दस्याः॑ प॒रम॑ञ्ज॒गाम॑।
गौरी॑ मि॒माय॑ स॒लिलानि॑ तक्ष॒ती। ए॒क॑पदी द्वि॒पदी॑ सा
च॒तु॑ष्पदी। अ॒ष्टा॒पदी॑ न॒व॑पदी ब॒भूवु॑षी॥ स॒हस्रा॑क्षरा प॒रमे॑
व्यो॑म॒न्। तस्या॑ समु॒द्रा अ॒धि वि॑क्षर॒न्ति। तेन॑ जी॒वन्ति॑

प्रदिशश्चतस्रः॥६१॥

ततः क्षरत्यक्षरम्। तद्विश्वमुप जीवति। इन्द्रासूरा
जुनयन्विश्वकर्मा। मरुत्वाँ अस्तु गणवान्सजातवान्।
अस्य सुषा श्वशुरस्य प्रशिष्टिम्। सपत्न्या वाचं मनसा
उपासताम्। इन्द्रः सूरौ अतरद्रजाँसि। सुषा सपत्न्या
श्वशुरोऽयमस्तु। अयँ शत्रूञ्जयतु जर्हृषाणः। अयं
वा जयतु वाजसातौ। अग्निः क्षत्रभृदनिभृष्टमोजः।
सहस्रियो दीप्यतामप्रयुच्छन्। विभ्राजमानः समिधान उग्रः।
आऽन्तरिक्षमरुहदगुन्द्याम्॥६२॥

धारयन्पुरोडाशं बृहस्पतिं जघनच्युतिमानन्दो भगंस्य तृप्याण्यग्नेः पृथिवी यज्वन एतु प्रदिशश्चतस्रो
वाजसातौ चत्वारि च॥६॥

[६]

वृषाँऽस्यँशुर्वृषभाय गृह्यसे। वृषाऽयमुग्रो नृचक्षसे। दिव्यः
कर्मण्यो हितो बृहन्नाम। वृषभस्य या ककुत्। विषूवान्
विष्णो भवतु। अयय्यौ मामको वृषा। अथो इन्द्र इव
देवेभ्यः। वि ब्रवीतु जनैभ्यः। आयुष्मन्तं वर्चस्वन्तम्। अथो
अधिपतिर्विशाम्॥६३॥

अस्याः पृथिव्या अध्यक्षम्। इममिन्द्र वृषभङ्गु। यः सुशृङ्गः
सुवृषभः। कल्याणो द्रोण आहितः। कार्षीवल प्रगाणेन।
वृषभेण यजामहे। वृषभेण यजमानाः। अक्रूरेणेव सर्पिषा।
मृधश्च सर्वा इन्द्रेण। पृतनाश्च जयामसि॥६४॥

यस्यायमृषभो हविः। इन्द्राय परिणीयते। जयाति
 शत्रुमायन्तम्। अथो हन्ति पृतन्यतः। नृणामहं प्रणीरसत्।
 अग्रं उद्धिन्दतामसत्। इन्द्र शुष्मन्तनुवा मेरयस्व। नीचा
 विश्वा अभितिष्ठाभिमातीः। नि शृणीह्याबाधय्यौ नो अस्ति।
 उरुन्नो लोकङ्कणुहि जीरदानो॥६५॥

प्रेह्यभि प्रेहि प्र भरा सहस्व। मा विवेनो वि शृणुष्व।
 जनेषु। उदीडितो वृषभ तिष्ठ शुष्मैः। इन्द्र शत्रून्पुरो अस्माकं
 युध्य। अग्रे जेता त्वञ्जय। शत्रून्सहस्र ओजसा। वि शत्रून्
 विमृधो नुद। एतन्ते स्तोमन्तुविजात विप्रः। रथन्न धीरः स्वपा
 अतक्षम्। यदीदग्रे प्रतित्वन्देव हर्याः॥६६॥

सुवर्वतीरप एना जयेम। यो घृतेनाभिमानितः। इन्द्र जैत्राय
 जज्ञिषे। स नः सङ्कासु पारय। पृतनासाह्येषु च। इन्द्रो
 जिगाय पृथिवीम्। अन्तरिक्षं सुवर्महत्। वृत्रहा पुरुचेतनः।
 इन्द्रो जिगाय सहसा सहासि। इन्द्रो जिगाय पृतनानि
 विश्वा॥६७॥

इन्द्रो जातो वि पुरो रुरोज। स नः परस्पा वरिवः
 कृणोतु। अयङ्कृतुरगृभीतः। विश्वजिदुद्धिदित्सोमः। ऋषिर्विप्रः
 काव्येन। वायुरग्रेगा यज्ञप्रीः। साकङ्गन्मनसा यज्ञम्।
 शिवो नियुद्धिः शिवाभिः। वायो शुक्रो अयामि ते। मध्वो
 अग्रन्दिर्विष्टिषु॥६८॥

आ याहि सोमं पीतये। स्वारुहो देव नियुत्वता। इममिन्द्र
वर्धय क्षत्रियाणाम्। अयविंशाविंशपतिरस्तु राजा। अस्मा
इन्द्र महि वर्चांसि धेहि। अवर्चसङ्कणुहि शत्रुमस्य। इममा
भञ्ज ग्रामे अश्वेषु गोषु। निरमुं भञ्ज योऽमित्रो अस्य। वर्ष्मन्
क्षत्रस्य ककुभि श्रयस्व। ततो न उग्रो वि भञ्जा वसूनि॥६९॥

अस्मे द्यावापृथिवी भूरि वामम्। सन्दुहाथाङ्घ्रिदुधैव
धेनुः। अयं राजा प्रिय इन्द्रस्य भूयात्। प्रियो
गवामोषधीनामुतापाम्। युनज्मि त उत्तरावन्तमिन्द्रम्। येन
जयांसि न परा जयांसि। स त्वाऽकरेकवृषभं स्वानाम्।
अथो राजन्नुत्तमं मानवानाम्। उत्तरस्त्वमधरे ते सपत्नाः।
एकवृषा इन्द्रसखा जिगीवान्॥७०॥

विश्वा आशाः पृतनाः सञ्जयं जयन्। अभि तिष्ठ शत्रूयतः
सहस्व। तुभ्यं भरन्ति क्षितयो यविष्ठ। बलिमग्ने अन्तित
ओत दूरात्। आ भन्दिष्ठस्य सुमतिश्चिकिद्धि। बृहत्ते
अग्ने महि शर्म भद्रम्। यो देह्यो अनमयद्वधस्त्रैः। यो
अर्यपत्नीरुषसंश्चकार। स निरुध्या नहुषो यद्वो अग्निः।
विशंश्चक्रे बलिहृतः सहोभिः॥७१॥

प्र सद्यो अग्ने अत्येष्यन्यान्। आविर्यस्मै चारुतरो बभूथ।
ईडेन्यो वपुष्यो विभावा। प्रियो विशामतिथिर्मानुषीणाम्।
ब्रह्मज्येष्ठा वीर्या सम्भृतानि। ब्रह्माग्ने ज्येष्ठन्दिवमा ततान।

ऋतस्य ब्रह्म प्रथमोत जज्ञे। तेनार्हति ब्रह्मणा स्पर्धितुङ्कः।
ब्रह्म स्रुचो घृतवतीः। ब्रह्मणा स्वरवो मिताः॥७२॥

ब्रह्म यज्ञस्य तन्तवः। ऋत्विजो ये हविष्कृतः।
शृङ्गाणीवेच्छृङ्गिणां सन्ददृश्रिरे। चषालवन्तः स्वरवः
पृथिव्याम्। ते देवासः स्वरवस्तस्थिवांसः। नमः सखिभ्यः
सन्नाम्नाऽवगात। अभिभूरग्निरंतरद्रजांसि। स्पृधो विहत्य
पृतना अभिश्रीः। जुषाणो म आहुतिं मामहिष्ट। हत्वा
सपत्नान् वरिवस्करन्नः। ईशानन्त्वा भुवनानामभिश्चियम्।
स्तौम्यग्र उरुकृतं सुवीरम्। हविर्जुषाणः सपत्नां
अभिभूरसि। जहि शत्रूँ रप मृधो नुदस्व॥७३॥

विशाञ्जयामसि जीरदानो हर्या विश्वा दिविष्टिषु वसूनि जिगीवान्सहोभिर्मिता नञ्चत्वारि च॥७॥ [७]

स प्रत्नवन्नवीयसा। अग्रे द्युम्नेन संयता। बृहत्तन्थ भानुना।
नवन्नु स्तोममग्रयै। दिवः श्येनाय जीजनम्। वसोः
कुविद्वनाति नः। स्वारुहा यस्य श्रियो दृशे। रयिर्वीरवतो
यथा। अग्रे यज्ञस्य चेततः। अदाभ्यः पुरएता॥७४॥

अग्निर्विशां मानुषीणाम्। तूर्णी रथः सदा नवः। नवः सोमाय
वाजिनै। आज्यं पयसोऽजनि। जुष्टं शुचितमं वसु। नवः
सोम जुषस्व नः। पीयूषस्येह तृष्णुहि। यस्ते भाग ऋता
वयम्। नवस्य सोम ते वयम्। आ सुमतिर्वृणीमहे॥७५॥

स नो रास्व सहस्रिणः। नवः हविर्जुषस्व नः। ऋतुभिः

सोमं भूतमम्। तदङ्गं प्रतिहर्षं नः। राजन्त्सोमं स्वस्तये।
नवः स्तोमन्नवः हविः। इन्द्राग्निभ्यान्नि वेदय। तज्जुषेतां
सचैतसा। शुचिन्नु स्तोमन्नवजातमद्य। इन्द्राग्नी वृत्रहणा
जुषेथाम्॥७६॥

उभा हि वाः सुहवा जोहवीमि। ता वाजः सद्य उशते
धेष्ठा। अग्निरिन्द्रो नवस्य नः। अस्य हव्यस्य तृप्यताम्।
इह देवौ सहस्रिणौ। यज्ञन्न आ हि गच्छताम्। वसुमन्तः
सुवर्विदम्। अस्य हव्यस्य तृप्यताम्। अग्निरिन्द्रो नवस्य नः।
विश्वान्देवाः स्तर्पयत॥७७॥

हविषोऽस्य नवस्य नः। सुवर्विदो हि जज्ञिरे। एदं बर्हिः
सुष्टरीमा नवेन। अयय्यंज्ञो यजमानस्य भागः। अयं
बभूव भुवनस्य गर्भः। विश्वे देवा इदमद्यागमिष्ठाः। इमे नु
द्यावापृथिवी समीची। तन्वाने यज्ञं पुरुपेशसन्धिया। आऽस्मै
पृणीतां भुवनानि विश्वा। प्रजां पुष्टिममृतन्नवेन॥७८॥

इमे धेनू अमृतय्यै दुहाते। पयस्वत्युत्तरामेतु पुष्टिः। इमय्यंज्ञं
जुषमाणे नवेन। समीची द्यावापृथिवी घृताची। यविष्ठो
हव्यवाहनः। चित्रभानुर्घृतासुतिः। नवजातो वि रोचसे।
अग्ने तत्ते महित्वनम्। त्वमग्ने देवताभ्यः। भागे देव न
मीयसे॥७९॥

स एना विद्वान् यक्ष्यसि। नवः स्तोमं जुषस्व नः।

अ॒ग्निः प्र॑थ॒मः प्रा॑श्ना॒तु। स हि वे॒द यथा॑ ह॒विः। शि॒वा
 अ॒स्मभ्य॑मोष॑धीः। कृ॒णोतु॑ वि॒श्वच॑र्षणिः। भ॒द्रान्नः॑ श्रेयः
 सम॑नैष्ट दे॒वाः। त्वया॑ऽव॒सेन॑ सम॑शीमहि त्वा। स नो
 मयो॒भूः पि॑तो॒ आ वि॑शस्व। शन्तो॒काय॑ त॒नुवै॑ स्यो॒नः। ए॒तमु॒
 त्यं मधु॑ना॒ सय्यु॑तं॒ यवम्॑। सर॑स्वत्या॒ अधि॑म॒नाव॑चर्क॒षुः।
 इन्द्र॑ आसीत्सीर॑पतिः श॒तक्र॑तुः। की॒नाशा॑ आसन्म॒रुतः॑
 सु॒दान॑वः॥८०॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

प्रा॒णो र॑क्षति॒ विश्व॑मेज॑त्। इ॒र्यो भू॑त्वा बहु॒धा ब॒हूनि॑।
स इ॒त्सर्व॑व्या॒नशे॑। यो दे॒वो दे॒वेषु॑ वि॒भूर॑न्तः।
आवृ॑द॒दात् क्षे॒त्रिय॑ध्व॒गद्व॑षा॑। तमि॒त्प्रा॑णं म॒नसो॑प॒ शिक्ष॑त।
अग्र॑न्दे॒वाना॑मि॒दम॑न्तु नो ह॒विः। म॒नस॑श्चित्ते॒दम्। भू॑तं भ॒व्यं च
गु॒प्यते। तद्धि दे॒वेष्व॑ग्रि॒यम्॥१॥

आ न॑ ए॒तु पुर॑श्च॒रम्। स॒ह दे॒वैरि॒मं ह॑वम्। म॒नः
श्रेय॑सि॒श्रेय॑सि। कर्म॑न् य॒ज्ञप॑ति॒न्दध॑त्। जुष॑ता॒ मे वा॒गिद॑
ह॒विः। वि॒राड्दे॒वी पु॒रोहि॑ता। ह॒व्यवा॑डन॒पायि॑नी। यया॑ रू॒पाणि॑
बहु॒धा वद॑न्ति। पे॒शांसि॑ दे॒वाः प॑र॒मे ज॒नित्रे॑। सा नो॑
वि॒राडन॑पस्फुरन्ती॥२॥

वाग्दे॒वी जुष॑तामि॒दं ह॒विः। चक्षु॑र्दे॒वानां॑ ज्योति॑र॒मृते॒ न्य॑क्तम्।
अ॒स्य वि॒ज्ञाना॑य बहु॒धा निधी॑यते। तस्य॑ सु॒म्रम॑शीमहि। मा
नो॑ हासीद्विचक्ष॒णम्। आयु॑रि॒न्नः प्र॑ती॒र्यता॑म्। अन॑न्धाश्चक्षु॒षा
व॒यम्। जी॒वा ज्योति॑रशीमहि। सुव॒ज्योति॑रु॒तामृ॑तम्। श्रोत्रे॑ण
भ॒द्रमु॑त शृ॒ण्वन्ति स॒त्यम्। श्रोत्रे॑ण॒ वाचं॑ बहु॒धोद्य॑मानाम्।
श्रोत्रे॑ण॒ मोद॑श्च॒ मह॑श्च श्रूयते। श्रोत्रे॑ण॒ सर्वा॑ दि॒श आ शृ॑णोमि।
येन॑ प्रा॒च्या उ॒त दक्षि॑णा। प्र॒तीच्यै॑ दि॒शः शृ॑ण्वन्त्यु॒त्तरा॑त्।
तदिच्छो॑त्रं बहु॒धोद्य॑मानम्। अ॒रान्न ने॒मिः परि॑ सर्वं बभूव॥३॥

उदेहि वाजिन्यो अस्यप्स्वन्तः। इदं राष्ट्रमा विश
सूनृतावत्। यो रोहितो विश्वमिदञ्जानं। स नो राष्ट्रेषु
सुधितान्दधातु। रोहंरोहं रोहितं आरुरोह। प्रजाभिर्वृद्धिं
जनुषामुपस्थम्। ताभिः स रब्धो अविदथ्यदुर्वीः। गातुं
प्रपश्यन्निह राष्ट्रमाऽहोः। आऽहार्षीद्राष्ट्रमिह रोहितः। मृधो
व्यास्थदभयन्नो अस्तु ॥४॥

अस्मभ्यन्द्यावापृथिवी शक्ररीभिः। राष्ट्रन्दुहाथामिह रेवतीभिः।
विमंमर्श रोहितो विश्वरूपः। समाचक्राणः प्ररुहो रुहंश्च।
दिवङ्गत्वाय महता महिम्ना। वि नो राष्ट्रमुनन्तु पयसा स्वेन।
यास्ते विशस्तपसा सं बभूवुः। गायत्रं वत्समनु तास्त
आऽगुः। तास्त्वा विशन्तु महसा स्वेन। सं माता पुत्रो
अभ्येतु रोहितः ॥५॥

यूयमुग्रा मरुतः पृश्निमातरः। इन्द्रेण सयुजा प्रमृणीथ
शत्रून्। आ वो रोहितो अशृणोदभिद्यवः। त्रिसंतासो
मरुतः स्वादुसम्मुदः। रोहितो द्यावापृथिवी जंजान।
तस्मिंस्तन्तुं परमेष्ठी ततान। तस्मिंज्छिश्चिये अज
एकपात्। अदहद्द्यावापृथिवी बलेन। रोहितो द्यावापृथिवी
अदहत्। तेन सुवः स्तमितन्तेन नाकः ॥६॥

सो अन्तरिक्षे रजंसो विमानः। तेन देवाः सुवरन्वविन्दन्।
सुशेवन्त्वा भानवो दीदिवांसम्। समं ग्रासो जुहो जातवेदः।
उक्षन्ति त्वा वाजिनमा घृतेन। स संमग्ने युवसे भोजनानि।

अग्ने॑ शर्धं॑ मह॒ते सौभ॑गाय। तव॑ द्यु॒म॒न्युत्त॑मानि॒ सन्तु।
सञ्जा॑स्प॒त्य॒ सुय॑म॒मा कृ॑णुष्व। श॒त्रूय॒ताम॒भि ति॑ष्ठा
महा॑सि॒॥७॥

अ॒स्त्वेतु॑ रोहि॒तो नाको॑ महा॑सि॒॥२॥ [२]

पुन॑र्न॒ इन्द्रो॑ म॒घवा॑ ददातु। धना॑नि श॒क्रो धन्यः॑ सु॒राधाः॑।
अ॒र्वाचीन॑ङ्क॒णुताय्या॑चितो मनः॑। श्रु॒ष्टी नो॑ अ॒स्य ह॒विषो॑
जुषा॑णः। या॒नि नोऽजि॑न॒न्धना॑नि। ज॒हर्थ॑ शूर॒ म॒न्युना॑।
इन्द्रा॑नु॒विन्द॒ न॒स्तानि॑। अ॒नेन॑ ह॒विषा॒ पुनः॑। इन्द्र॒ आशा॑भ्यः
परि॑। सर्वा॒भ्योऽभ्य॑ङ्करत्॒॥८॥

जेता॑ श॒त्रून् विच॑र॒षणिः॑। आकू॑त्यै त्वा॒ कामा॑य त्वा स॒मृधे॑
त्वा। पु॒रो द॑धे अमृ॒तत्वाय॑ जी॒वसे॑। आकू॑तिम॒स्याव॑से।
काम॑म॒स्य स॒मृद्धौ॑। इन्द्र॑स्य यु॒ञ्जते॑ धि॒यः। आकू॑ति॒न्देवीं॑
मन॑सः पु॒रो द॑धे। य॒ज्ञस्य॑ मा॒ता सु॒हवा॑ मे अस्तु। यद्वि॑च्छामि
मन॑सा॒ सका॑मः। वि॒देय॑मे॒नद्धृ॑दये॒ निवि॑ष्टम्॒॥९॥

सेद॑ग्निर॒ग्नीर॑त्यै॒त्यन्यान्॑। यत्र॑ वा॒जी तन॑यो वी॒डुपा॑णिः।
स॒हस्र॑पा॒था अ॒क्षरा॑ स॒मेति॑। आशा॑नान्त्वाऽऽशा॒पा॒लेभ्यः॑।
च॒तुर्भ्यो॑ अ॒मृते॑भ्यः। इ॒दं भू॒तस्या॑ध्य॒क्षेभ्यः॑। वि॒धेम॑ ह॒विषा॑
व॒यम्। विश्वा॑ आशा॒ मधु॑ना॒ स॒ सृ॑जामि। अ॒न॒मी॒वा आप॑
ओष॑धयो भवन्तु। अ॒यय्य॑ज॒मानो॑ मृ॒धो व्य॑स्यताम्॒॥१०॥

अगृ॑भीताः प॒शवः॑ सन्तु॒ सर्वे॑। अ॒ग्निः सोमो॑ वरु॒णो

मि॒त्र इन्द्रः॑। बृ॒हस्पतिः॑ सवि॒ता यः स॑ह॒स्री। पू॒षा नो॑
गोभि॒रव॑सा॒ सर॑स्वती। त्वष्टा॑ रू॒पाणि॑ सम॑नक्तु य॒ज्ञैः। त्वष्टा॑
रू॒पाणि॑ दध॑ती सर॑स्वती। पू॒षा भग॑ँ सवि॒ता नो॑ ददातु।
बृ॒हस्पति॑र्दद॒दिन्द्रः॑ स॒हस्र॑म्। मि॒त्रो दा॒ता वरु॑णः सोमो॑
अ॒ग्निः॥११॥

क॒र॒त्रिवि॑ष्टमस्यता॒न्नव॑ च॥३॥ [३]

आ नो॑ भर॒ भग॑मिन्द्र द्यु॒मन्त॑म्। नि ते॑ दे॒ष्णस्य॑ धीमहि प्र॒रेके।
उ॒र्व इ॒व प॑प्रथे कामो॑ अ॒स्मे। तमा॑पृ॒णा वसु॑पते वसू॒नाम्।
इ॒मङ्काम॑ म॒न्दया॒ गोभि॒रश्वैः॑। च॒न्द्रव॑ता राध॑सा प॒प्रथ॑श्च।
सु॒व॒र्यवो॑ म॒तिभि॒स्तुभ्यं॑ वि॒प्राः। इन्द्रा॑य॒ वाहः॑ कुशि॒कासो॑
अ॒क्र॒न्। इन्द्र॑स्य॒ नु वी॒र्या॑णि प्रवो॑चम्। या॒नि च॒कार॑ प्रथ॒मानि॑
व॒ज्री॥१२॥

अ॒ह॒न्नहि॑मन्व॒पस्त॑तर्द। प्रव॒क्षणा॑ अभि॒न॒त्पर्व॑तानाम्। अ॒ह॒न्नहि॑
पर्व॑ते शि॒श्रिया॑णम्। त्वष्टा॑ऽस्मै वज्र॑ँ स्व॒र्यन्त॑तक्ष। वा॒श्रा
इ॒व धे॑नवः स्यन्द॑मानाः। अ॒ञ्जः स॑मु॒द्रम॑व जग्मु॒रापः॑।
वृ॒षाय॑मा॒णोऽवृ॑णीत॒ सोम॑म्। त्रि॒क॑द्रुकेष्वपि॒बत्सु॑तस्य। आ
सा॒य॑कं म॒घवा॑ दत्त॒ वज्र॑म्। अ॒ह॒न्नेन॑ प्रथम॒जा म॑ही॒नाम्॥१३॥

यदिन्द्रा॑ह॒न्प्रथ॑म॒जा म॑ही॒नाम्। आ॒न्मा॒यिना॒ममि॑नाः प्रोत
मा॒याः। आ॒त्सूर्य॑ ज॒नय॑न्ध्यामु॒षास॑म्। ता॒दी॒क्रा श॒त्रून्
कि॒ला॑विवित्से। अ॒ह॒न्वृ॒त्रवृ॑त्र॒तरं॑ व्य॑सम्। इन्द्रो॑ वज्रेण॑

महता वधेन। स्कन्धासीव कुलिशेनाविवृक्णा। अहिः
शयत उपपृक्पृथिव्याम्। अयोध्येव दुर्मद आ हि जुह्वे।
महावीरन्तुविबाधमृजीषम्॥१४॥

नातारीरस्य समृतिं वधानाम्। स रुजानाः पिपिष
इन्द्रशत्रुः। विश्वो विहाया अरतिः। वसुर्दधे हस्ते दक्षिणे।
तरणिर्न शिश्रथत्। श्रवस्यया न शिश्रथत्। विश्वस्मा
इदिषुध्यसे। देवत्रा हव्यमूहिषे। विश्वस्मा इत्सुकृते
वारमृण्वति। अग्निद्वारा व्यृण्वति॥१५॥

उदुञ्जिहानो अभि काममीरयन्। प्रपृश्नन्विश्वा भुवनानि
पूर्वथा। आ केतुना सुषमिद्धो यजिष्ठः। कामन्नो अग्ने
अभिहर्य दिग्भ्यः। जुषाणो हव्यममृतेषु दृढ्यः। आ नो
रयिं बहुलाङ्गोमतीमिषम्। नि धेहि यक्षदमृतेषु भूषन्।
अश्विना यज्ञमागतम्। दाशुषः पुरुदससा। पूषा रक्षतु नो
रयिम्॥१६॥

इमय्यंज्ञमश्विना वर्धयन्ता। इमौ रयिय्यंजमानाय धत्तम्।
इमौ पशून्क्षताव्विश्वतो नः। पूषा नः पातु सदमप्रयच्छन्।
प्रते महे संरस्वति। सुभगे वाजिनीवति। सत्यवाचे भरे
मतिम्। इदन्नो हव्यङ्घृतवत्सरस्वति। सत्यवाचे प्रभरेमा
हवीर्षि। इमानि ते दुरिता सौभंगानि। तेभिर्वयं सुभगांसः
स्याम॥१७॥

य॒ज्ञो रा॒यो य॒ज्ञ ई॒शे वसू॑नाम्। य॒ज्ञः स॒स्याना॑मु॒त
सु॑क्षिती॒नाम्। य॒ज्ञ इ॒ष्टः पू॒र्वचि॑त्ति॒न्दधा॑तु। य॒ज्ञो ब्र॑ह्म॒ण्वा॑
अ॒प्येतु॑ दे॒वान्। अ॒यय्यँ॑ज्ञो वर्ध॑ताङ्गोभि॒रश्वैः॑। इ॒यं वेदिः॑
स्वप॒त्या सु॑वीरा॑। इ॒दं ब॒र्हिर॑ति ब॒र्ही॒॑प्यन्या॑। इ॒मय्यँ॑ज्ञवि॒श्वे
अव॑न्तु दे॒वाः। भग॑ ए॒व भग॑वा॒॑ अस्तु दे॒वाः। तेन॑ व॒यं
भग॑वन्तः स्याम॥१८॥

तन्त्वा॑ भग॒ सर्व॑ इ॒ज्जो॑हवीमि। स नो॑ भग॒ पुर॑ए॒ता भ॑वे॒ह। भग॑
प्र॒णेत॑र्भग॒ सत्य॑राधः। भगे॒मान्धिय॑मु॒दव॑ दद॑न्नः। भग॒ प्र णो॑
जन॑य॒ गोभि॑रश्वैः। भग॒ प्र नृभि॑र्नृ॒वन्तः॑ स्याम। शश्व॑तीः समा॒
उप॑यन्ति लो॒काः। शश्व॑तीः समा॒ उप॑यन्त्यापः। इ॒ष्टं पू॒र्त॑
शश्व॑तीना॒॑ समा॑ना॒॑ शाश्व॑तेन॑। ह॒विषे॑ष्वाऽन॒न्तल्लो॑कं प॒रमा॑
रु॒रोह॑ ॥१९॥

इ॒यमे॒व सा॒ या प्र॑थ॒मा व्यौ॑च्छत्। सा रू॒पाणि॑ कुरु॒ते
पञ्च॑ दे॒वी। द्वे स्वसा॑रौ वय॒तस्त॑त्रमे॒तत्। स॒ना॒तन॑वि॒त॑त॒॑
षण्म॑यू॒खम्। अवा॑न्या॒स्तन्तू॑न्कि॒रतो॑ ध॒त्तो अ॒न्यान्।
नाव॑पृ॒ज्याते॒ न ग॑मा॒ते अ॒न्तम्। आ वो॑ यन्तू॒दवा॑हासो
अ॒द्या। वृष्टि॑र्यै वि॒श्वे म॒रुतो॑ जु॒नन्ति॑। अ॒यय्यो॑ अ॒ग्निर्म॑रुतः
समि॑द्धः। ए॒तञ्जु॑षध्वङ्क॒वयो॑ यु॒वानः॥२०॥

धा॒रा॒वरा॑ म॒रुतो॑ धृ॒ष्णुवो॑जसः। मृ॒गा न भी॑मास्तवि॒षेभि॑रु॒र्मिभिः॑।
अ॒ग्नयो॑ न शु॒शुचा॑ना ऋ॒जी॒षिणः॑। भ्रुमि॑न्धम॒न्त उप॑ गा
अ॒वृण्व॑त। वि च॑क्रमे त्रि॒र्दे॒वः। आ वे॒धस॒त्रील॑पृष्ठं बृ॒हन्त॑म्।

बृहस्पतिः५ सदने सादयध्वम्। सादद्योनिन्दम् आ
दीदिवा५सम्। हिरण्यवर्णमरुषः५ संपेमा। स हि शुचिः
शतपत्रः स शुन्यूः ॥२१॥

हिरण्यवाशीरिषिरः सुवर्षाः। बृहस्पतिः स स्वावेश ऋष्याः।
पूरू सखिभ्य आसुतिङ्करिष्ठः। पूषः५ स्तवं व्रते वयम्।
नरिष्येम कदाचन। स्तोतारस्त इह स्मसि। यास्ते पूषन्ना वो
अन्तः समुद्रे। हिरण्ययीरन्तरिक्षे चरन्ति। याभिर्यासि द्यूत्याः५
सूर्यस्य। कामेन कृतश्रवं इच्छमानः॥२२॥

अरण्यान्यरण्यान्यसौ। या प्रेव नश्यसि। कथा ग्रामन्न
पृच्छसि। न त्वाभीरिव विन्दती ३। वृषारवायु
वदते। यदुपावति चिच्चिकः। आघाटीभिरिव धावयन्।
अरण्यानिर्महीयते। उत गावं इवादन्। उतो वेश्मेव
दृश्यते॥२३॥

उतो अरण्यानिः सायम्। शकटीरिव सर्जति। गामङ्गैष
आ ह्वयति। दार्वङ्गैष उपावधीत्। वसन्नरण्यान्याः५
सायम्। अक्रुक्षदिति मन्यते। न वा अरण्यानिर्हन्ति।
अन्यश्चेन्नाभिगच्छति। स्वादोः फलस्य जग्ध्वा। यत्र कामं
नि पद्यते। आज्ञनगन्धीः५ सुरभीम्। बहुन्नामकृषीवलाम्।
प्राहं मृगाणां मातरम्। अरण्यानीमशः५सिषम्॥२४॥

स्याम् रुरोह युवानः शुन्यूरिच्छमानो दृश्यते निपद्यते चत्वारि च॥५॥ [५]

वार्त्रहत्याय॑ शव॑से। पृ॒त॒ना॒सा॒ह्याय॑ च। इन्द्र॑ त्वा वर्तयामसि।
 सु॒ब्रह्मा॑णं वी॒रव॑न्तं बृ॒हन्त॑म्। उ॒रुं ग॑भी॒रं पृ॒थुबु॑ध्मिन्द्र।
 श्रु॒त॒र्षि॑मु॒ग्रम॑भिमाति॒षाह॑म्। अ॒स्मभ्य॑ चि॒त्रं वृ॑ष॒णं र॒यिं
 दा॑ः। क्षे॒त्रि॒यै त्वा॒ नि॒र्ऋ॒त्यै त्वा। द्रु॒हो मु॑ञ्चामि वरु॒णस्य॑
 पाशा॑त्। अ॒ना॒गसं॑ ब्रह्म॑णे त्वा करोमि॥२५॥

शि॒वे ते॒ द्यावा॑पृथि॒वी उ॒भे इ॒मे। शं ते॑ अ॒ग्निः स॒हाद्वि॑र॒स्तु। शं
 द्यावा॑पृथि॒वी स॒होष॑धीभिः। शम॒न्तरि॑क्षं स॒ह वा॑तेन ते। शं ते
 चत॑स्रः प्र॒दिशो॑ भवन्तु। या दै॒वीश्चत॑स्रः प्र॒दिशः॑। वात॑प॒त्नीर॒भि
 सूर्यो॑ विचष्टे। तासा॑न्त्वा ज॒रस॒ आ द॑धामि। प्र यक्ष्मं ए॒तु
 नि॒र्ऋ॒तिं परा॒चैः। अमो॑चि॒ यक्ष्मा॑द्दु॒रिता॑दव॒र्त्यै॥२६॥

द्रु॒हः पाशा॑न्नि॒र्ऋ॒त्यै चोद॑मोचि। अहा॒ अव॑र्तिमवि॒दत्स्यो॑नम्।
 अप्य॑भूद्भ॒द्रे सु॑कृ॒तस्य॑ लो॒के। सूर्य॑मृतं तम॑सो ग्राह्या॒ यत्। दे॒वा
 अमु॑ञ्चन्नसृ॒जन्व्ये॑नसः। ए॒वम॒हमि॑मं क्षे॒त्रिया॑ज्जामि॒शं सा॑त्।
 द्रु॒हो मु॑ञ्चामि वरु॒णस्य॑ पाशा॑त्। बृ॒हस्प॑ते यु॒वमिन्द्र॑श्च
 वस्वः॑। दि॒व्यस्ये॑शा॒थे उ॒त पा॑र्थि॒वस्य॑। ध॒त्तं र॒यिं स्तु॑वते
 की॒रये॑चित्॥२७॥

यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॒ सदा॑ नः। दे॒वायु॑ध॒मिन्द्र॑मा जोहु॑वानाः।
 वि॒श्वावृ॑ध॒मभि॑ ये रक्ष॑माणाः। येन॑ ह॒ता दी॒र्घम॑ध्वा॒नमा॑यन्।
 अ॒नन्त॑मर्थ॒मनि॑वत्स्य॒मानाः। यत्ते॑ सुजा॒ते हि॒मव॑त्सु भेष॒जम्।
 म॒योभूः॑ शन्त॑मा॒ यद्धृ॑दोसि। ततो॑ नो दे॒हि सी॒बले॑।

अ॒दो गि॒रिभ्यो॒ अधि॒ यत्प्र॒धाव॑सि। स॒ः शोभ॑माना क॒न्यैव॑
शु॒भ्रे॥ २८॥

तां त्वा॒ मुद्ग॑ला ह॒विषा॑ वर्धयन्ति। सा नः॑ सी॒बले॑ र॒यिमा
भा॑जयेह। पूर्वं॑ दे॒वा अप॑रेणानुपश्यं जन्म॑भिः। जन्मा॒न्यव॑रैः
परा॑णि। वेदा॑नि दे॒वा अ॒यम॒स्मीति॑ माम्। अ॒हः ह्रि॒त्वा
शरी॑रं ज॒रसः॑ प॒रस्ता॑त्। प्रा॒णापा॒नौ चक्षुः॑ श्रोत्र॑म्। वाचं
मन॑सि सम्भृ॑ताम्। ह्रि॒त्वा शरी॑रं ज॒रसः॑ प॒रस्ता॑त्। आ
भूति॑म्भूतिं व॒यम॑श्नवामहे। इ॒मा ए॒व ता उ॒षसो॑ याः प्र॑थ॒मा
व्योच्छ॑न्। ता दे॒व्यः कुर्व॑ते पञ्च॑रू॒पा। श॒श्वती॑र्नाव॒पृज्य॑न्ति।
न ग॑मन्त्यन्तम्॥ २९॥

क॒रोम्य॑वर्त्ये चिच्छु॒भ्रेऽश्न॑वामहे च॒त्वारि॑ च॥ ६॥ [६]

वसू॑नां त्वा॒ऽधी॑तेन। रु॒द्राणा॑मृ॒म्या। आ॒दि॒त्यानां॑ तेज॑सा।
विश्वे॑षां दे॒वानां॑ क्रतु॑ना। म॒रुता॑मे॒म्रा जु॒होमि॑ स्वाहा॑।
अ॒भिभू॑तिर॒हमा॑गमम्। इन्द्र॑सखा स्वा॒युधः॑। आस्वाशा॑सु
दु॒ष्पहः॑। इ॒दं वर्चो॑ अ॒ग्निना॑ द॒त्तमा॑गात्। यशो॑ भर्गः॒ सह
ओजो॑ बलं॑ च॥ ३०॥

दी॒र्घायु॑त्वायं श॒तशा॑रदाय। प्रति॑गृ॒भ्णामि॑ मह॒ते वी॒र्या॑य।
आयु॑रसि वि॒श्वायु॑रसि। स॒र्वायु॑रसि॒ सर्व॑मायु॑रसि। सर्व॑म्
आयु॑र्भूयात्। सर्व॑मायु॑र्गेषम्। भूर्भुवः॑ सु॒वः। अ॒ग्निर्ध॑र्मे॒णान्ना॒दः।
मृ॒त्युर्ध॑र्मे॒णान्न॑पतिः। ब्रह्म॑ क्ष॒त्रं स्वाहा॑॥ ३१॥

प्रजापतिः प्रणेता। बृहस्पतिः पुरेता। यमः पन्थाः। चन्द्रमाः
 पुनरसुः स्वाहा। अग्निरन्नादोऽन्नपतिः। अन्नाद्यमस्मिन्
 यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा। सोमो राजा राजपतिः।
 राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा। वरुणः
 सम्राट्सम्राटिति। साम्राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु
 स्वाहा॥ ३२॥

मित्रः क्षत्रं क्षत्रपतिः। क्षत्रमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु
 स्वाहा। इन्द्रो बलं बलपतिः। बलमस्मिन् यज्ञे यजमानाय
 ददातु स्वाहा। बृहस्पतिर्ब्रह्म ब्रह्मपतिः। ब्रह्ममस्मिन् यज्ञे
 यजमानाय ददातु स्वाहा। सविता राष्ट्रं राष्ट्रपतिः।
 राष्ट्रमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा। पूषा विशां
 विदतिः। विशमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा।
 सरस्वती पुष्टिः पुष्टिपत्नी। पुष्टिमस्मिन् यज्ञे यजमानाय
 ददातु स्वाहा। त्वष्टा पशूनां मिथुनानां रूपकृद्रूपपतिः।
 रूपेणमस्मिन् यज्ञे यजमानाय पशून् ददातु स्वाहा॥ ३३॥

च स्वाहा साम्राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा विशमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु
 स्वाहा चत्वारिं च (अग्निः सोमो वरुणो मित्र इन्द्रो बृहस्पतिः सविता पूषा सरस्वती त्वष्टा दशं

॥)॥ ७॥

[७]

स ईं पाहि य ऋजीषी तरुत्रः। यः शिप्रवान्वृषभो यो
 मतीनाम्। यो गौत्रभिद्वज्रभृद्यो हरिष्ठाः। स इन्द्र चित्रां
 अभि तृन्धि वाजान्। आ ते शुष्मो वृषभ एतु पश्चात्।

ओत्तरादधरागा पुरस्तात्। आ विश्वतो अभिसमैत्वर्वाङ्।
इन्द्रं द्युम्नं सुर्वर्वद्धेह्यस्मे। प्रोष्वस्मै पुरोरथम्। इन्द्राय
शूषमर्चत॥३४॥

अभीके चिदु लोककृत्। सङ्गे समत्सु वृत्रहा। अस्माकं बोधि
चोदिता। नभन्तामन्यकेषाम्। ज्याका अधि धन्वसु। इन्द्रं
वयं शुनासीरम्। अस्मिन् यज्ञे हवामहे। आ वाजैरुप नो
गमत्। इन्द्राय शुनासीराय। स्रुचा जुहुत नो हविः॥३५॥

जुषतां प्रति मेधिरः। प्र हव्यानि घृतवन्त्यस्मै। हर्यश्वाय
भरता सजोषाः। इन्द्रर्तुभिर्ब्रह्मणा वावृधानः। शुनासीरी
हविरिदं जुषस्व। वयः सुपर्णा उपसेदुरिन्द्रम्। प्रियमेधा
ऋषयो नाधमानाः। अप ध्वान्तमूर्णुहि पृथि चक्षुः।
मुमुग्ध्यस्मान्निधयेऽव बद्धान्। बृहदिन्द्राय गायत॥३६॥

मरुतो वृत्रहन्तमम्। येन ज्योतिरजनयन्नृतावृधः। देवं
देवाय जागृवि। कामिहैकाः क इमे पतङ्गाः। मान्थालाः
कुलिपरिमापतन्ति। अनावृतैनान्प्रधमन्तु देवाः। सौपर्णं
चक्षुस्तनुवा विदेय। एवा वन्दस्व वरुणं बृहन्तम्।
नमस्याधीरममृतस्य गोपाम्। स नः शर्म त्रिवरूथं
वियसत्॥३७॥

यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः। नाके सुपर्णमुप यत्पतन्तम्।
हृदा वेनन्तो अभ्यचक्षत त्वा। हिरण्यपक्षं वरुणस्य दूतम्।

यमस्य योनौ शकुनं भुरण्युम्। शं नो देवीरभिष्टये। आपो
भवन्तु पीतये। शय्यौरभि स्रवन्तु नः। ईशाना वार्याणाम्।
क्षयन्तीश्चर्षणीनाम्॥३८॥

अपो यांचामि भेषजम्। अप्सु मे सोमो अब्रवीत्।
अन्तर्विश्वानि भेषजा। अग्निं च विश्वशम्भुवम्। आपश्च
विश्वभेषजीः। यदप्सु ते सरस्वति। गोष्वश्वेषु यन्मधु।
तेन मे वाजिनीवति। मुखमङ्घ्रि सरस्वति। या सरस्वती
वैशम्भल्या॥३९॥

तस्यां मे रास्व। तस्यांस्ते भक्षीय। तस्यांस्ते भूयिष्ठभाजो
भूयास्म। अहं त्वदस्मि मदसि त्वमेतत्। ममांसि
योनिस्तव योनिरस्मि। ममैव सन्वहं हव्यान्यग्ने। पुत्रः पित्रे
लोककृज्जातवेदः। इहैव सन्तत्र सन्त त्वाऽग्ने। प्राणेन वाचा
मनसा बिभर्मि। तिरो मा सन्तमायुर्मा प्रहासीत्॥४०॥

ज्योतिषा त्वा वैश्वानरेणोपतिष्ठे। अयं ते योनिर्ऋत्वियः।
यतो जातो अरोचथाः। तं जानन्नग्र आरोह। अथा नो वर्धया
रयिम्। या ते अग्ने यज्ञिया तनूस्तयेह्यारोहात्माऽऽत्मानम्।
अच्छा वसूनि कृण्वन्नस्मे नर्या पुरूणि। यज्ञो भूत्वा यज्ञमा
सीद स्वां योनिम्। जातवेदो भुव आ जायमानः सक्षय
एहि। उपावरोह जातवेदः पुनस्त्वम्॥४१॥

देवेभ्यो हव्यं वह नः प्रजानन्। आयुः प्रजां रयिम्स्मासु

धेहि। अजस्रो दीदिहि नो दुरोणे। तमिन्द्रं जोहवीमि
मघवानमुग्रम्। सत्रा दधानमप्रतिष्कृतं शवांसि।
महिष्ठो गीर्भिरा च यज्ञियोऽववर्तत्। राये नो विश्वा सुपथा
कृणोतु वज्री। त्रिकद्रुकेषु महिषो यवाशिरं तुविशुष्मस्तृपत्।
सोममपिबद्विष्णुना सुतं यथाऽवशत्। स ईं ममाद् महि
कर्म कर्तवे महामुरुम्॥४२॥

सैनं सश्वदेवं देवः सत्यमिन्दुं सत्य इन्द्रः। विदद्यतीं
सरमा रुग्णमद्रैः। महि पाथः पूर्व्यं सद्वियक्कः। अग्रं
नयत्सुपद्यक्षराणाम्। अच्छा रवं प्रथमा जानतीगात्।
विदद्रव्यं सरमा दृढमूर्वम्। येनानुकं मानुषी भोजते विट्।
आ ये विश्वाः स्वपत्यानि चक्रुः। कृण्वानासो अमृतत्वाय
गातुम्। त्वं नृभिर्नृपते देवहूतौ ॥४३॥

भूरीणि वृत्वा हर्यश्व हंसि। त्वन्निदंस्युश्चुमुरिम्। धुनिं
चास्वापयो दभीतये सुहन्तु। एवा पाहि प्रत्नथा मन्दतु
त्वा। श्रुधि ब्रह्म वावृधस्वोत गीर्भिः। आविः सुर्यं कृणुहि
पीपिहीषः। जहि शत्रूँ रभि गा इन्द्र तन्धि। अग्ने
बाधस्व वि मृधो नुदस्व। अपामीवा अप रक्षांसि सेधा।
अस्मात्समुद्राद्बृहतो दिवो नः॥४४॥

अपां भूमानमुप नः सृजेह। यज्ञं प्रतितिष्ठ सुमतौ सुशेवा आ
त्वा। वसूनि पुरुधा विशन्तु। दीर्घमायुर्यजमानाय कृण्वन्।

अधा॒मृते॑न ज॒रितार॑मङ्घ्रि॒। इन्द्रः॑ शु॒नाव॒द्वित॑नोति॒ सीर॑म्।
 सं॒वत्स॑रस्य॒ प्रति॑माण॑मे॒तत्। अ॒र्कस्य॒ ज्योति॑स्तदिदा॑स
 ज्येष्ठ॑म्। सं॒वत्स॑र॒ शु॒नव॒त्सीर॑मे॒तत्। इन्द्र॑स्य॒ राधः॑
 प्रय॑तं पु॒रु त्मना॑। तदर्क॑रूपं वि॒मिमा॑नमेति॒। द्वाद॑शारे॒
 प्रति॑तिष्ठ॒तीदृ॑षा॒। अ॒श्वाय॑न्तो ग॒व्यन्तो॑ वा॒जय॑न्तः। ह॒वाम॑हे
 त्वोप॑गन्त॒वा उ॑। आ॒भूष॑न्तस्त्वा सु॒म॒तौ न॒वा॒याम्। व॒यमि॑न्द्र
 त्वा शु॒न॒ हु॒वेम॥४५॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

स्वा॒र्द्धीं त्वा॑ स्वा॒दुना॑। ती॒व्रां ती॒व्रेण॑। अ॒मृता॑म॒मृते॑न। मधु॑मतीं
मधु॑मता। सृ॒जामि॑ स॒ सोमे॑न। सोमो॑ऽस्य॒श्विभ्या॑ पच्यस्व।
सर॑स्वत्यै पच्यस्व। इन्द्रा॑य सु॒त्राम्णे॑ पच्यस्व। परी॒तो पि॑ञ्चता
सु॒तम्। सोमो॒ य उ॑त्त॒मः ह॒विः॥१॥

द॒ध॒न्वा यो न॑र्यो अ॒प्स्वन्तरा॑। सु॒षाव॒ सोम॒मद्रि॑भिः। पु॒नातु॑
ते परि॒स्रुत॑म्। सोम॒ः सूर्य॑स्य दुहि॒ता। वारे॑ण शश्व॒ता तना॑।
वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण। प्राङ्॒ख्सोमो॑ अति॒द्रुतः॑। इन्द्र॑स्य युज्यः
सखा॑। वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण। प्र॒त्यङ्॒ख्सोमो॑ अति॒द्रुतः॥२॥

इन्द्र॑स्य युज्यः सखा॑। ब्र॒ह्म क्ष॒त्रं प॑वते तेजं इन्द्रि॒यम्। सुर॑या
सोमः॑ सु॒त आसु॑तो मदा॒या। शु॒क्रेण॑ देव दे॒वताः॑ पिपृ॒ग्धि।
रसे॒नान्नं॑ यज॑मानाय धेहि। कु॒विद॒ङ्ग यव॑मन्तो यव॑चित्। यथा
दान्त्य॑नुपूर्वं वि॒यूय॑। इहे॒हैषां॑ कृणु॒त भो॑ज॒नानि॑। ये ब॒र्हिषो॑
नमो॑वृत्तिं न ज॒ग्मुः। उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽस्य॒श्विभ्या॑ त्वा जुष्टं
गृ॒ह्णामि॥३॥

सर॑स्वत्या इन्द्रा॑य सु॒त्राम्णे॑। ए॒ष ते॒ योनि॒स्तेज॑से त्वा। वी॒र्या॑य
त्वा बला॑य त्वा। तेजो॑ऽसि तेजो॒ मयि॑ धेहि। वी॒र्य॑मसि वी॒र्यं
मयि॑ धेहि। बल॑मसि बलं॒ मयि॑ धेहि। नाना॑ हि वा॑ दे॒वहि॑तः
सदः॑ कृतम्। मा स॒ः सृ॑क्षाथां पर॒मे व्यो॑मन्। सुरा॑ त्वमसि
शु॒ष्मिणी॑ सोम॑ ए॒षः। मा मा॑ हि॒ः सीः॑ स्वां योनि॑मावि॒शन्॥४॥

उ॒प॒या॒म॒गृ॒ही॒तोऽ॒स्या॒श्वि॒नं ते॒जः। सा॒र॒स्व॒तं वी॒र्य॑म्। ऐ॒न्द्र॒
ब॒ल॑म्। ए॒ष ते॒ योनि॑र्मो॒दाय॑ त्वा। आ॒न॒न्दाय॑ त्वा॒ मह॑से
त्वा। ओ॒जोऽ॒स्यो॒जो म॒रि॒धेहि॑। म॒न्युर॑सि म॒न्युं म॒रि॒धेहि॑।
महो॑ऽसि॒ महो॑ म॒रि॒धेहि॑। स॒हो॑ऽसि॒ सहो॑ म॒रि॒धेहि॑। या
व्या॒घ्रं वि॒षू॒चिका॑। उ॒भौ वृ॒कं च॒ रक्ष॑ति। श्ये॒नं प॑त॒त्रिण॑
सि॒हम्। से॒मं पा॒त्व॒ह॑सः। संपृ॒चः स्थ॒ सं मा॑ भ॒द्रेण॑ पृ॒ङ्ग।
वि॒पृ॒चः स्थ॒ वि मा॑ पा॒प्मना॑ पृ॒ङ्ग॥५॥

ह॒विः प्र॒त्यङ्खो॒मो अ॒ति॒द्रु॒तो गृ॒ह्या॒म्या॒वि॒श॒न्वि॒षू॒चिका॑ प॒ञ्च च॑॥१॥ [१]

सो॒मो रा॒जाऽ॒मृत॑ शु॒तः। ऋ॒जी॒षेणा॑ज॒हान्मृ॑त्युम्। ऋ॒तेन॑
स॒त्यमि॑न्द्रि॒यम्। वि॒पान॑ शु॒क्रम॑न्ध॒सः। इ॒न्द्र॒स्येन्द्रि॑यम्।
इ॒दं प॒योऽ॒मृतं॑ म॒धु। सो॒मं म॒द्ध्यो व्य॑पि॒बत्। छ॒न्द॒सा ह॒सः
शु॒चि॒षत्। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमि॑न्द्रि॒यम्। अ॒द्ध्यः क्षी॒रव्य॑पि॒बत्॥६॥
कु॒ङ्गो॒ङ्गिर॒सो धि॒या। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमि॑न्द्रि॒यम्। अ॒न्ना॒त्परि॒सु॒तो
र॒सम्। ब्र॒ह्म॑णा॒ व्य॑पि॒बत् क्ष॒त्रम्। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमि॑न्द्रि॒यम्।
रे॒तो मू॒त्रं वि॑ज॒हाति॑। यो॒निं प्र॒वि॒शदि॑न्द्रि॒यम्। गर्भो॑
ज॒रायु॑णाऽऽवृ॒तः। उ॒ल्बं ज॒हाति॑ ज॒न्म॑ना। ऋ॒तेन॑
स॒त्यमि॑न्द्रि॒यम्॥७॥

वेदे॑न रू॒पे व्य॑करोत्। सु॒ता॒स॒ती प्र॒जाप॑तिः। ऋ॒तेन॑
स॒त्यमि॑न्द्रि॒यम्। सो॒मेन॑ सो॒मौ व्य॑पि॒बत्। सु॒ता॒सु॒तो
प्र॒जाप॑तिः। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमि॑न्द्रि॒यम्। दृ॒ष्ट्वा रू॒पे व्या॑करोत्।
स॒त्या॒नृ॒ते प्र॒जाप॑तिः। अ॒श्रद्धा॑म॒नृ॒तेऽद॑धात्। श्र॒द्धा स॒त्ये

प्रजापतिः। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। दृष्ट्वा परिस्नुतो रसम्।
 शुक्लेण शुक्रव्यपिबत्। पयः सोमं प्रजापतिः। ऋतेन
 सत्यमिन्द्रियम्। विपानं शुक्रमन्धसः। इन्द्रस्येन्द्रियम्। इदं
 पयोऽमृतं मधु॥८॥

अष्टः क्षीरव्यपिबज्जन्मनतेन सत्यमिन्द्रियं श्रद्धां सत्ये प्रजापतिरष्टौ च॥२॥ [२]

सुरावन्तं बर्हिषदं सुवीरम्। यज्ञं हिंन्वन्ति महिषा
 नमोभिः। दधानाः सोमंन्द्रिवि देवतासु। मदेमेन्द्रं यजमानाः
 स्वर्काः। यस्ते रसः सम्भृत ओषधीषु। सोमस्य
 शुष्मः सुरया सुतस्य। तेन जिन्व यजमानं मदेन।
 सरस्वतीमश्विनाविन्द्रमग्निम्। यमश्विना नमुचेरासुरादधि।
 सरस्वत्यसनोदिन्द्रियाय॥९॥

इमन्तं शुक्रं मधुमन्तमिन्दुम्। सोमं राजानमिह
 भक्षयामि। यदत्र रिप्तं रसिनः सुतस्य। यदिन्द्रो
 अपिबच्छचीभिः। अहन्तदस्य मनसा शिवेन। सोमं
 राजानमिह भक्षयामि। पितृभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः।
 पितामहेभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः। प्रपितामहेभ्यः
 स्वधाविभ्यः स्वधा नमः। अक्षन्पितरः॥१०॥

अमीमदन्त पितरः। अतीतृपन्त पितरः। अमीमृजन्त पितरः।
 पितरः शुन्धध्वम्। पुनन्तु मा पितरः सोम्यासः। पुनन्तु मा
 पितामहाः। पुनन्तु प्रपितामहाः। पवित्रेण शतायुषा। पुनन्तु
 मा पितामहाः। पुनन्तु प्रपितामहाः॥११॥

पुवित्रेण शतायुषा। विश्वमायुर्व्यश्नवै। अग्न आयूँषि
 पवसेऽग्रे पवस्व। पवमानः सुवर्जनः पुनन्तु मा देवजनाः।
 जातवेदः पुवित्रवद्यत्ते पुवित्रमर्चिषि। उभाभ्यान्देव
 सवितर्वैश्वदेवी पुनती। ये समानाः समनसः। पितरो
 यमराज्ये। तेषाल्लोकः स्वधा नमः। यज्ञो देवेषु
 कल्पताम्॥१२॥

ये संजाताः समनसः। जीवा जीवेषु मामकाः। तेषां
 श्रीर्मयि कल्पताम्। अस्मिल्लोके शतं समाः। द्वे
 स्रुती अशृणवं पितृणाम्। अहन्देवानामुत मर्त्यानाम्।
 याभ्यामिदं विंश्वमेजत्समेति। यदन्तरा पितरं मातरं च।
 इदं हविः प्रजननं मे अस्तु। दशवीरं सर्वगणं स्वस्तये।
 आत्मसनिं प्रजासनिं। पशुसन्धयसनिं लोकसनिं। अग्निः
 प्रजां बहुलां मे करोतु। अन्नं पयो रेतो अस्मासु धत्त।
 रायस्पोषमिषमूर्जमस्मासु दीधरत्स्वाहा॥१३॥

इन्द्रियाय पितरः शतायुषा पुनन्तु मा पितामहाः पुनन्तु प्रपितामहाः कल्पतां स्वस्तये पञ्च च॥३॥

[३]

सीसेन तन्नं मनसा मनीषिणः। ऊर्णसूत्रेण कवयो वयन्ति।
 अश्विना यज्ञं सविता सरस्वती। इन्द्रस्य रूपं वरुणो
 भिषज्यन्। तदस्य रूपममृतं शचीभिः। तिस्रोऽदधुर्देवताः
 सः रराणाः। लोमानि शष्पैर्बहुधा न तोक्मभिः। त्वगस्य

मा॒ऽसम॑भव॒न्न ला॒जाः। तद॒श्विना॑ भि॒षजा॑ रु॒द्रव॑र्तनी।
सर॑स्वती वयति॒ पेशो॑ अन्त॑रः॥१४॥

अस्थि॑ म॒ज्जानं॑ मास॑रैः। का॒रो॒त॒रेण॑ दध॑तो गवा॑न्त्वचि।
सर॑स्वती मन॑सा पेश॒लवँ॑सु। नास॑त्याभ्यां वयति॒ दर्श॑तवँ॒पुः।
रसं॑ परि॒स्रुता॒ न रोहि॑तम्। न॒ग्नहु॑र्धीर॒स्तसर॑न्न वेमं।
पय॑सा शु॒क्रम॑मृतं ज॒नित्र॑म॥ सुर॑या मूत्रा॑ञ्जनयन्ति॒
रेतः॑। अपा॑मतिन्दुर्म॒तिं बाध॑मानाः। ऊ॒व॑ध्य॒घात॑ः
स॒बुव॑न्तदा॒रात्॥१५॥

इन्द्रः॑ सु॒त्रामा॑ हृद॑येन स॒त्यम्। पुरो॑डाशेन सवि॒ता ज॑जान।
यकृ॑त्क्लो॒मानं॑ वरु॑णो भिष॒ज्यन्। मत॑स्त्रे वाय॒व्यैर्न॑ मि॒नाति॑
पि॒त्तम्। आ॒त्राणि॑ स्था॒ली मधु॑ पिन्व॑माना। गुदा॒ पात्रा॑णि
सु॒दुघा॒ न धे॒नुः। श्ये॒नस्य॑ पत्र॒न्न प्ली॒हा शची॑भिः। आ॒स॒न्दी
नाभि॑रु॒द्रन्न मा॒ता। कु॒म्भो व॑नि॒ष्ठुर्ज॑निता शची॑भिः। यस्मि॒न्नग्रे॑
यो॒न्याङ्ग॑र्भो अ॒न्तः॥१६॥

प्ला॒शीर्व्य॑क्तः श॒तधा॑र॒ उत्सः॑। दु॒हे न कु॑म्भीः स्व॒धां पि॑तृभ्यः।
मुख॑ः सद॑स्य॒ शिर॒ इत्स॑देन। जि॒ह्वा प॑वित्र॑मश्विना॒ सः
सर॑स्वती। चप्प॒न्न पा॑युर्भिष॑गस्य॒ वालः॑। व॒स्तिर्न॑ शेपो॒
हर॑सा तर॒स्वी। अ॒श्विभ्यां॑ चक्षु॑र॒मृतं॑ ग्रहा॑भ्याम्। छा॒गेन॑
तेजो॑ ह॒विषा॑ शृ॒तेन॑। पक्ष्मा॑णि गो॒धूमैः॑ क्लैरु॒तानि॑। पेशो॑ न
शु॒क्रम॑सितवँ॒साते॥१७॥

अवि॑र्न मे॒षो न॒सि वी॒र्या॑य। प्रा॒णस्य॑ प॒न्था अ॒मृतो॑ ग्रहा॑भ्याम्।
 सर॑स्वत्युपवा॒कैर्व्या॑नम्। नस्या॑नि ब॒र्हिर्ब॑दरैर्ज॒जान। इन्द्र॑स्य
 रू॒पमृ॑षभो बला॑य। कर्णा॑भ्या॒ः श्रोत्र॑म॒मृत॑ङ्ग्रहा॑भ्याम्। यवा॑
 न ब॒र्हिर्भ्रु॑वि के॒सरा॑णि। क॒र्कन्धु॑ ज॒ज्ञे मधु॑ सा॒रघं
 मुखा॑त्। आ॒त्मन्नु॑प॒स्थे न वृ॑कस्य॒ लोम॑। मुखे॑ श्मश्रू॑णि न
 व्या॑घ्रलो॒मम्॥१८॥

केशा॑ न शी॒र्षन् यश॑से श्रि॒यै शि॒खा॑। सि॒ंहस्य॑
 लो॒म त्वि॑षि॒रिन्द्रि॑याणि। अङ्गा॑न्या॒त्मन्मि॑षजा॒ तद॑श्विना॑।
 आ॒त्मान॑मङ्गैः॒ सम॑धा॒त्सर॑स्वती। इन्द्र॑स्य रू॒पः
 श॒तमा॑न॒मायुः॑। च॒न्द्रेण॑ ज्योति॑र॒मृत॑न्दधाना। सर॑स्वती
 योन्या॑ङ्ग॒र्भम॑न्तः। अ॒श्विभ्या॑ पत्नी॒ सुकृ॑तं बिभ॑र्ति। अ॒पाः
 रसे॑न वरु॑णो न साम्ना॑। इन्द्र॑ः श्रि॒यै ज॒नय॑न्नप्सु राजा॑।
 तेजः॑ पशू॒नाः ह॒विर्नि॑न्द्रि॒याव॑त्। प॒रिस्रु॑ता पय॑सा सा॒रघं
 मधु॑। अ॒श्विभ्या॑न्दु॒ग्धं मि॑षजा॒ सर॑स्वत्या सु॒तासु॑ताभ्या॑म्।
 अ॒मृतः॑ सोम॒ इन्दुः॑॥१९॥

अन्तरं आरादन्तर्वसाते व्याघ्रलोमः राजां चत्वारि च॥४॥ [४]

मि॒त्रोऽसि॑ वरु॑णोऽसि। सम॒हं वि॒श्वैर्दे॒वैः। क्ष॒त्रस्य॑ नाभि॑रसि।
 क्ष॒त्रस्य॑ योनि॑रसि। स्यो॒नामा सी॑द। सु॒षदा॑मा सी॑द। मा
 त्वा॑ हि॒ःसीत्। मा मा॑ हि॒ःसीत्। निष॑साद धृ॒तव्र॑तो वरु॑णः।
 पु॒स्त्या॑स्वा॥२०॥

साम्ना॑ज्याय सु॒क्रतुः॑। दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑ प्र॒सवे॑।

अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्याम्। अ॒श्विनो॑र्भैष॒ज्येन॑।
तेज॑से ब्रह्मवर्चसाया॒भिषि॑ञ्चामि। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः
प्र॑सवे। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्याम्। सर॑स्वत्यै
भैष॒ज्येन॑॥ २१॥

वी॒र्या॑यान्नाद्या॒याभिषि॑ञ्चामि। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑सवे।
अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्याम्। इन्द्र॑स्येन्द्रि॒येण॑।
श्रि॒यै यश॑से बला॒याभिषि॑ञ्चामि। को॑ऽसि कत॒मोऽसि॑। कस्मै॑
त्वा का॒य त्वा। सु॒श्लोकाँ॑ (4) सुम॑ङ्ग॒लाँ (4) सत्य॑रा॒जा
(३) न। शिरो॑ मे श्रीः॥ २२॥

यशो॑ मुख॒म्। त्विषिः॑ केशा॑श्च श्मश्रू॑णि। राजा॑ मे
प्रा॒णोऽमृत॑म्। स॒म्राट्क्षुः॑। वि॒राट्छोत्र॑म्। जि॒ह्वा मे॑ भ॒द्रम्।
वाङ्म॑हः। मनो॑ म॒न्युः। स्व॒राङ्गमः॑। मोदाः॑ प्रमो॒दा
अ॒ङ्गुली॒रङ्गानि॑॥ २३॥

चित्तं॑ मे सहः॑। बा॒हू मे॑ बल॑मिन्द्रि॒यम्। हस्तौ॑ मे कर्म
वी॒र्य॑म्। आ॒त्मा क्ष॑त्रमुरो॒ मम॑। पृ॒ष्ठीर्मे रा॒ष्ट्रमु॒दर॑म॒सौ।
ग्री॒वाश्च श्रो॑ण्यौ। ऊ॒रू अ॑र॒त्नी जानु॑नी। विशो॑ मेऽङ्गानि
सर्व॑तः। नाभि॑र्मे चित्त॒विज्ञान॑म्। पा॒युर्मेऽप॑चितिर्भ॒सत्॥ २४॥

आ॒न॒न्द॒न॒न्दावा॑ण्डौ मे॑। भगः॑ सौभा॒ग्यं प॑सः। जङ्घा॑भ्यां
प॒द्भ्यां धर्मो॑ऽस्मि। विशि॑ राजा॒ प्रति॑ष्ठितः। प्रति॑ क्षत्रे
प्रति॑तिष्ठामि रा॒ष्ट्रे। प्रत्य॑श्वेषु॒ प्रति॑तिष्ठामि गोषु॑। प्रत्य॑ङ्गेषु॒

प्रति॑ति॒ष्ठा॒म्या॒त्म॒न् । प्रति॑ प्रा॒णेषु॑ प्रति॑ति॒ष्ठामि॑ पु॒ष्टे । प्रति॑
द्यावा॑पृथि॒व्योः । प्रति॑ति॒ष्ठामि॑ य॒ज्ञे ॥ २५ ॥

त्र॒या दे॒वा एका॑दश । त्र॒यस्त्रि॒ंशः सु॒राध॑सः । बृ॒हस्प॑ति॒पुरोहि॑ताः ।
दे॒वस्य॑ सवि॒तुः स॒वे । दे॒वा दे॒वैर॑वन्तु मा । प्र॒थ॒मा द्वि॒तीयैः॑ ।
द्वि॒तीया॑स्तृ॒तीयैः॑ । तृ॒तीयाः स॒त्येन॑ । स॒त्यय्य॑ज्ञेन॑ । य॒ज्ञो
यजु॑र्भिः ॥ २६ ॥

यजू॑ंषि॒ साम॑भिः । सामा॑न्यृ॒ग्भिः । ऋचो॑ या॒ज्याभिः॑ ।
या॒ज्या वष॑ट्कारैः । वष॑ट्कारा आहु॑तिभिः । आहु॑तयो मे
का॒मा॒न्त्सम॑र्धयन्तु । भूः स्वाहा॑ । लो॒मा॒नि प्र॑य॒ति॒र्मम॑ । त्वङ्म
आ॒न॒ति॒राग॑तिः । मा॒ं॒सं म॒ उप॑नतिः । वस्व॑स्थि । म॒ज्जा म॒
आ॒न॒तिः ॥ २७ ॥

प॒स्त्या॑स्वा सर॑स्वत्यै भैष॑ज्येन् श्रीरङ्गा॑नि भ॒सद्य॑ज्ञे य॒ज्ञो यजु॑र्भिरुप॑नतिर्द्वे च॑ ॥ ५ ॥

यद्दे॒वा दे॒वहे॑डनम् । दे॒वा॑सश्च॒कृमा॑ व॒यम् । अ॒ग्नि॒र्मा
तस्मा॑दे॒न॑सः । वि॒श्वान्मु॑ञ्च॒त्वह॑सः । यदि॑ दि॒वा यदि॑
न॒क्तम् । ए॒ना॑ं॒सि च॒कृमा॑ व॒यम् । वा॒यु॒र्मा तस्मा॑दे॒न॑सः ।
वि॒श्वान्मु॑ञ्च॒त्वह॑सः । यदि॑ जाग्र॒द्यदि॑ स्वप्ने॑ । ए॒ना॑ं॒सि
च॒कृमा॑ व॒यम् ॥ २८ ॥

सूर्यो॑ मा॒ तस्मा॑दे॒न॑सः । वि॒श्वान्मु॑ञ्च॒त्वह॑सः । यद्वा॒मे यद॑रण्ये ।
यत्स॒भायां॑ यदि॑न्द्रि॒ये । यच्छू॒द्रे यद॑र्ये॑ । ए॒न॑श्च॒कृमा॑ व॒यम् ।
यदे॒क॒स्याधि॑ ध॒र्मणि॑ । तस्या॑व॒यज॑नमसि । यदापो॑ अ॒ग्नि॒या

वरुणेति शपांमहे। ततो वरुण नो मुञ्च॥२९॥

अवभृथ निचङ्कुण निचेरुरसि निचङ्कुण। अव देवैर्देवकृतमेनोऽयाद्।
अव मर्त्यैर्मर्त्यकृतम्। उरोरा नो देव रिषस्पाहि। सुमित्रा
न आप ओषधयः सन्तु। दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुः।
योऽस्मान्द्वेष्टि। यश्च वयन्दिष्मः। द्रुपदादिवेन्मुमुचानः।
स्विन्नः स्नात्वी मलादिव॥३०॥

पूतं पवित्रेणेवाज्यम्। आपः शुन्धन्तु मैनसः। उद्वयन्तमसस्परि।
पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम्। देवन्देवत्रा सूर्यम्। अगन्म
ज्योतिरुत्तमम्। प्रतियुतो वरुणस्य पाशः। प्रत्यस्तो
वरुणस्य पाशः। एधोऽस्येधिषीमहि। समिदसि ॥३१॥

तेजोऽसि तेजो मयि धेहि। अपो अन्वचारिषम्। रसेन
समसृक्ष्महि। पयस्वा९ अग्र आगमम्। तं मा स९सृज
वर्चसा। प्रजया च धनेन च। समाववर्ति पृथिवी। समुषाः।
समु सूर्यः। समु विश्वमिदञ्जगत्। वैश्वानरज्योतिर्भूयासम्।
विभुङ्कामव्यंश्जवै। भूः स्वाहा॥३२॥

स्वप्न एनांसि चक्रुमा वयं मुञ्च मलादिव समिदसि जगुत्रीणि च॥६॥ [६]

होता यक्षत्समिधेन्द्रमिडस्पदे। नाभा पृथिव्या अधि। दिवो
वर्ष्मन्त्समिध्यते। ओजिष्ठश्चर्षणी सहान्। वेत्वाज्यस्य
होतृयजं। होता यक्षत्तनूनपातम्। ऊतिभिर्जेतारमपराजितम्।
इन्द्रदेव९ सुवर्विदम्। पृथिभिर्मधुमत्तमैः। नराश९सेन

तेजसा॥ ३३॥

वेत्वाज्यस्य होतॄर्यजं। होता यक्षदिडाभिरिन्द्रमीडितम्।
आजुह्वानममर्त्यम्। देवो देवैः सर्वीर्यः। वज्रहस्तः पुरन्दरः।
वेत्वाज्यस्य होतॄर्यजं। होतायक्षद्वरुहिषीन्द्रन्निषद्वरम्।
वृषभन्नर्यापसम्। वसुभीरुद्वैरादित्यैः। सयुग्भिर्बर्हिरासदत्॥ ३४॥

वेत्वाज्यस्य होतॄर्यजं। होता यक्षदोजो न वीर्यम्। सहो
द्वार इन्द्रमवर्धयन्। सुप्रायणा विश्रयन्तामृतावृधः। द्वार
इन्द्राय मीदुषै। वियन्त्वाज्यस्य होतॄर्यजं। होता यक्षदुषे
इन्द्रस्य धेनू। सुदुधे मातरौ मही। सवातरौ न तेजसी।
वत्समिन्द्रमवर्धताम्॥ ३५॥

वीतामाज्यस्य होतॄर्यजं। होता यक्षद्वैव्या होतांरा। भिषजा
सखाया। हविषेन्द्रं भिषज्यतः। कवी देवौ प्रचेतसौ। इन्द्राय
धत्त इन्द्रियम्। वीतामाज्यस्य होतॄर्यजं। होता यक्षत्तिस्त्रो
देवीः। त्रयस्त्रिधातवोपसः। इडा सरस्वती भारती॥ ३६॥

महीन्द्रपत्नीर्हविष्मतीः। वियन्त्वाज्यस्य होतॄर्यजं। होता
यक्षत्त्वष्टारमिन्द्रन्देवम्। भिषजं सुयजं हृतश्रियम्।
पुरु रूपं सुरेतसं मघोनिम्। इन्द्राय त्वष्टा दधदिन्द्रियाणि।
वेत्वाज्यस्य होतॄर्यजं। होता यक्षद्वनस्पतिम्। शमितारं
शतक्रतुम्। धियो जोष्टारमिन्द्रियम्॥ ३७॥

मध्वा समञ्जन्पथिभिः सुगेभिः। स्वदाति हव्यं मधुना घृतेन।

वेत्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदिन्द्रः स्वाहाऽऽज्यस्य।
स्वाहा मेदसः। स्वाहा स्तोकानाम्। स्वाहा स्वाहाकृतीनाम्।
स्वाहा हव्यसूक्तीनाम्। स्वाहा देवाः आज्यपान्। स्वाहेन्द्रः
होत्राङ्गुषाणाः। इन्द्र आज्यस्य वियन्तु। होतर्यजं॥३८॥

तेजसाऽऽसददवर्धतां भारतीन्द्रियङ्गुषाणा द्वे च (समिधेन्द्रन्तनूनपातमिडाभिर्बर्हिष्योजं उपे दैव्या तिस्रस्त्वष्टारं
वनस्पतिमिन्द्रम् ॥ समिधेन्द्रं चतुर्वेत्वेकौ वियन्तु द्विर्वीतामेकौ वियन्तु द्विर्वेत्वेकौ वियन्तु होतर्यजं ॥

)॥७॥ [७]

समिद्ध इन्द्र उषसामनीके। पुरोरुचा पूर्वकृद्वावृधानः।
त्रिभिर्देवैस्त्रिंशता वज्रबाहुः। जघान वृत्रं दुरो ववार।
नराशंसः प्रतिशूरो मिमानः। तनूनपात्प्रति यज्ञस्य
धाम। गोभिर्वपावान्मधुना समञ्जन्। हिरण्यैश्चन्द्री यजति
प्रचेताः। ईडितो देवैर्हरिवाः अभिष्टिः। आजुह्वानो हविषा
शर्धमानः॥३९॥

पुरन्दरो मघवान् वज्रबाहुः। आयातु यज्ञमुपनो जुषाणः।
जुषाणो बर्हिर्हरिवान् इन्द्रः। प्राचीनः सीदत्प्रदिशा
पृथिव्याः। उरुव्यचाः प्रथमानः स्योनम्। आदित्यैरक्तवँसुभिः
सजोषाः। इन्द्रन्दुरः कवृष्यो धावमानाः। वृषाण्यन्तु जनयः
सुपत्नीः। द्वारो देवीरभितो विश्रयन्ताम्। सुवीरा वीरं
प्रथमाना महोभिः॥४०॥

उषासानक्ता बृहती बृहन्तम्। पयस्वती सुदुघे शूरमिन्द्रम्।
पेशस्वती तन्तुना सव्ययन्ती। दैवानां देवय्यंजतः सुरुक्मे।

दैव्या॑ मि॒मा॒ना॒ मन॑सा पु॒रु॒त्रा। हो॒ता॒रा॒वि॒न्द्रं॑ प्रथ॒मा सु॒वाचा॑।
मूर्ध॑न् य॒ज्ञस्य॑ मधु॒ना द॑धा॒ना। प्रा॒चीनं॑ ज्योति॑र॒ह॒विषा॑
वृ॒धातः॑। ति॒स्रो दे॒वीर् ह॒विषा॑ वर्ध॑मानाः। इन्द्रं॑ जुषा॒णा
वृष॑ण॒न्न पत्नीः॑॥४१॥

अच्छि॑न्नन्त॒न्तुं पय॑सा॒ सर॑स्वती। इडा॑ दे॒वी भा॒रती॑
वि॒श्वतू॑र्तिः। त्वष्टा॑ दध॒दिन्द्रा॑य शुष्मम्। अपा॒कोचि॑ष्टुर्यशसे
पु॒रूणि॑। वृषा॑ य॒ज्ञन्वृष॑णं॒ भूरि॑रेताः। मूर्ध॑न् य॒ज्ञस्य॑ सम॑नक्तु
दे॒वान्। वन॑स्पति॒रव॑सृष्टो न पाशैः॑। त्म॒न्या॑ सम॒ञ्जच्छ॑मि॒ता
न दे॒वः। इन्द्र॑स्य ह॒व्यैर्ज॑ठरं॒ पृणा॑नः। स्वदा॑ति ह॒व्यं
मधु॑ना घृ॒तेन॑। स्तो॒काना॑मि॒न्दुं प्रति॑ शूर॒ इन्द्रः॑। वृषा॑यमा॒णो
वृष॑भस्तु॒राषा॑ट्। घृ॒तप्रुषा॑ मधु॒ना ह॒व्यमु॑न्दन्। मूर्ध॑न् य॒ज्ञस्य॑
जुष॑ता॒ꣳ स्वाहा॑॥४२॥

शर्धमानो महोभिः पत्नीर्धृतेन चत्वारि च॥८॥

आच॑र्षणि॒प्रा वि॒वेष॑ यन्मा॑। तꣳ स॒ध्रीचीः॑। स॒त्यमि॑त्तन्न
त्वावाꣳ अ॒न्यो अ॒स्ति। इन्द्र॑ दे॒वो न म॑र्त्यो॒ ज्याया॑न्।
अह॑न्नहि॑ परि॒शया॑न॒मर्णः॑। अवा॑सृजोऽपो अच्छा॑ समु॒द्रम्।
प्रस॑साहिषे पु॒रुहू॑त॒ शत्रू॑न्। ज्येष्ठ॑स्ते शुष्मं इ॒ह रा॒तिरे॑स्तु।
इन्द्रा॑ भ॒र दक्षि॑णेना॒ वसू॑नि। पतिः॑ सिन्धू॒नाम॑सि रे॒वती॑नाम्।
स शेवृ॑ध॒मधि॑ धा॒द्युम्न॑म॒स्मे। महि॑ क्ष॒त्रञ्ज॑ना॒षाडि॑न्द्र॒ तव्य॑म्।
रक्षा॑ च नो म॒घोनः॑ पा॒हि सू॒रीन्। रा॒ये च॑ नः स्वप॒त्या इ॒षे

धाः॥४३॥

रेवतीनाञ्चत्वारि च॥९॥ [९]

दे॒वं ब॒र्हि॒रिन्द्र॑ सु॒दे॒वन्दे॒वैः। वी॒रव॑त्स्ती॒र्णं वे॒द्याम॑वर्धयत्।
व॒स्तोर्वृ॑तं प्रा॒क्तोर्भृ॑तम्। रा॒या ब॒र्हिष्म॒तोऽत्य॑गात्।
व॒सुव॑ने॒ वसु॑धेय॒स्य वे॒तु य॑जं। दे॒वीर्द्वार॑ इन्द्र॑ सङ्घा॒ते।
वि॒ङ्घीर्याम॑न्नवर्धयन्। आ व॒त्सेन॑ तरु॒णेन॑ कुमा॒रेण॑ चमी॒विता॑
अपा॒र्वाण॑म्। रे॒णुक॑काटन्नुदन्ताम्। व॒सुव॑ने॒ वसु॑धेय॒स्य
विय॑न्तु॒ यजं॑॥४४॥

दे॒वी उ॒षासा॑न॒क्ता। इन्द्र॑ य॒ज्ञे प्र॑य॒त्य॒हेता॑म्। दै॒वीर्वि॑शः
प्राया॑सिष्टाम्। सु॒प्री॑ते सु॒धिते॑ अभूताम्। व॒सुव॑ने॒ वसु॑धेय॒स्य
वी॒तां य॑जं। दे॒वी जो॑ष्टी वसु॒धिते॑। दे॒वमिन्द्र॑मवर्धताम्।
अया॑व्य॒न्याघा॑ द्वे॒षासि॑। आ॒न्यावा॑क्षी॒द्वसु॑ वा॒र्याणि॑।
यज॑मानाय शि॒क्षिते॑॥४५॥

व॒सुव॑ने॒ वसु॑धेय॒स्य वी॒तां य॑जं। दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती दु॒घे
सु॒दु॒घे। पय॑सेन्द्र॑मवर्धताम्। इष॒मूर्ज॑म॒न्याऽवा॑क्षीत्। स॒ग्धिः
स॒पी॒तिम॒न्या। नवे॑न॒ पूर्वं॑न्दय॒माने॑। पु॒रा॒णेन॑ नव॒मं।
अधा॑ता॒मूर्ज॑मूर्जाहु॑ती वसु॒ वा॒र्याणि॑। यज॑मानाय शि॒क्षिते॑।
व॒सुव॑ने॒ वसु॑धेय॒स्य वी॒तां य॑जं॥४६॥

दे॒वा दै॒व्या हो॑ता॒रा। दे॒वमिन्द्र॑मवर्धताम्। ह॒ताघ॑शः सा॒वाभा॑ष्टं
वसु॒वा॒र्याणि॑। यज॑मानाय शि॒क्षितौ॑। व॒सुव॑ने॒ वसु॑धेय॒स्य

वीतां यजं। देवीस्तिस्त्रस्तिस्त्रो देवीः। पतिमिन्द्रमवर्धयन्।
अस्पृक्षद्भारती दिवम्। रुद्रैर्यज्ञं सरस्वती। इडा वसुमती
गृहान्॥४७॥

वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देव इन्द्रो नराशंसः।
त्रिवरूथस्त्रिवन्धुरः। देवमिन्द्रमवर्धयत्। शतेन शितिपृष्ठानामाहितः।
सहस्रेण प्रवर्तते। मित्रावरुणेदस्य होत्रमरुहः। बृहस्पतिः
स्तोत्रम्। अश्विनाऽऽध्वर्यवम्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु
यजं॥४८॥

देव इन्द्रो वनस्पतिः। हिरण्यवर्णो मधुशाखः सुपिप्पलः।
देवमिन्द्रमवर्धयत्। दिवमग्रेणाप्रात्। आऽन्तरिक्षं
पृथिवीमदृशीत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं। देवं
बर्हिर्वारितीनाम्। देवमिन्द्रमवर्धयत्। स्वासस्थमिन्द्रेणासन्नम्।
अन्या बर्हीष्यभ्यभूत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं। देवो
अग्निः स्विष्टकृत्। देवमिन्द्रमवर्धयत्। स्विष्टङ्कुर्वन्तिस्विष्टकृत्।
स्विष्टमद्य करोतु नः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं॥४९॥

वियन्तु यजं शिक्षिते शिक्षिते वसुवने वसुधेयस्य वीताय्यजं गृहान् वेतु यजाभूथद्वं (देवं
बर्हिर्देवीद्वारो देवी उपासानक्ता देवी जोष्टी देवी ऊर्जाहुती देवा देव्या होतांरा शिक्षितौ
देवीस्तिस्त्रस्तिस्त्रो देवीदेव इन्द्रो नराशंसो देव इन्द्रो वनस्पतिर्देवं बर्हिर्वारितीनान्देवो अग्निः
स्विष्टकृद्देवम्। वेतु वियन्तु चतुर्वीतामेको वियन्तु चतुर्वैत्ववर्धयदवर्धयन्निर्वर्धतामेकोऽवर्धयश्चतुर्वर्धयत्।
वस्तोरा वत्सेन दैवीरयावीपहताऽस्पृक्षच्छ्रुतेन दिवश्च स्वासस्थश्च स्विष्टश्च शिक्षिते शिक्षिते शिक्षितौ

होता यक्षत्समिधाऽग्निमिडस्पदे। अश्विनेन्द्रः सरस्वतीम्।
 अजो धूम्रो न गोधूमैः क्लैर्भेषजम्। मधु शष्पैर्न तेज
 इन्द्रियम्। पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य
 होतर्यजं। होता यक्षत्तनूनपात्सरस्वती। अविर्मेषो न भेषजम्।
 पथा मधुमताभरन्। अश्विनेन्द्राय वीर्यम्॥५०॥

बदरैरुपवाकाभिर्भेषजन्तोक्त्रभिः। पयः सोमः परिस्रुता
 घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षन्नराशंसं
 न नृग्रहम्। पतिः सुरायै भेषजम्। मेषः सरस्वती
 भिषक्। रथो न चन्द्राश्विनोर्वपा इन्द्रस्य वीर्यम्।
 बदरैरुपवाकाभिर्भेषजन्तोक्त्रभिः। पयः सोमः परिस्रुता घृतं
 मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं॥५१॥

होता यक्षदिडेडित आजुह्वानः सरस्वतीम्। इन्द्रं बलेन
 वर्धयन्। ऋषभेण गवैन्द्रियम्। अश्विनेन्द्राय वीर्यम्। यवैः
 कर्कन्धुभिः। मधु लाजैर्न मासरम्। पयः सोमः परिस्रुता
 घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वर्हिः
 सुष्टरीमोर्णम्रदाः। भिषङ्गासत्या॥५२॥

भिषजाऽश्विनाऽश्वा शिशुमती। भिषग्धेनुः सरस्वती।
 भिषग्दुह इन्द्राय भेषजम्। पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु।
 वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वुरो दिशः। कवष्यो न
 व्यचस्वतीः। अश्विभ्यान्न दुरो दिशः। इन्द्रो न रोदसी दुधै।
 दुहे कामान्त्सरस्वती॥५३॥

अ॒श्विनेन्द्रा॑य भेष॒जम्। शुक्र॑न्न ज्योति॑रिन्द्रि॒यम्। पयः॑
सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृतं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॑। होता॑
यक्षत्सुपे॑शसो॒षे नक्त॑न्दिवा॑। अ॒श्विना॑ सञ्जाना॒ने। समं॑ जाते
सर॑स्वत्या। त्विषि॑मिन्द्रे न भेष॒जम्। श्ये॒नो न रज॑सा हृदा।
पयः॑ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृतं मधु॑॥५४॥

वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॑। होता॑ यक्ष॒द्वैव्या॒ होता॑रा
भिष॑जाऽश्विना॑। इन्द्र॑न्न जागृ॑वी दिवा॒ नक्त॑न्न भेष॒जैः।
शूष॑ꣳ सर॑स्वती भिष॒क्। सीसे॑न दुह इन्द्रि॒यम्। पयः॑
सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृतं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॑। होता॑
यक्षत्ति॒स्रो दे॒वीर्न भेष॒जम्। त्रय॑स्त्रिधा॒तवोऽप॑सः। रू॒पमि॒न्द्रे
हि॒र॒ण्यय॑म्॥५५॥

अ॒श्विनेडा॑ न भार॑ती। वा॒चा सर॑स्वती। मह॑ इन्द्रा॑य
दधु॑रिन्द्रि॒यम्। पयः॑ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृतं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒
होत॑र्यज॑। होता॑ यक्ष॒त्त्वष्टा॑रमिन्द्र॑म॒श्विना॑। भिष॑जन्न
सर॑स्वतीम्। ओजो॑ न जूति॑रिन्द्रि॒यम्। वृ॒को न र॑भ॒सो
भिष॑क्। यशः॑ सुर॑या भेष॒जम्॥५६॥

श्रि॒या न मा॑सरम्। पयः॑ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृतं मधु॑।
वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॑। होता॑ यक्ष॒द्वन॑स्पति॑म्। श॒मि॒तार॑ꣳ
श॒त॒क्र॑तुम्। भी॒मन्न म॑न्युꣳ रा॒जा॒नव्या॑घ्नन्नम॑साऽश्विना॑
भा॒मम्। सर॑स्वती भिष॒क्। इन्द्रा॑य दुह इन्द्रि॒यम्। पयः॑
सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृतं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॑॥५७॥

होतां यक्षदग्निं स्वाहाऽऽज्यस्य स्तोकानाम्। स्वाहा मेदसां
पृथक्। स्वाहा छागमश्विन्याम्। स्वाहा मेषः सरस्वत्यै।
स्वाहर्षभमिन्द्राय सिंहाय सहसेन्द्रियम्। स्वाहाऽग्निन्न
भेषजम्। स्वाहा सोममिन्द्रियम्। स्वाहेन्द्रः सुत्रामाणः
सवितारं वरुणं भिषजां पतिम्। स्वाहा वनस्पतिं प्रियं
पाथो न भेषजम्। स्वाहा देवाः आज्यपान्॥५८॥

स्वाहाऽग्निः होत्राञ्जुषाणो अग्निर्भेषजम्। पयः सोमः परिस्नुतां
घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदश्विना
सरस्वतीमिन्द्रः सुत्रामाणम्। इमे सोमाः सुरामाणः। छागैर्न
मेषैर्ऋषभैः सुताः। शष्पैर्न तोक्त्रभिः। लाजैर्महस्वन्तः। मदा
मासरेण परिष्कृताः। शुक्राः पयस्वन्तोऽमृताः। प्रस्थिता वो
मधुश्चुतः। तानश्विना सरस्वतीन्द्रः सुत्रामां वृत्रहा। जुषन्ताः
सौम्यं मधु। पिबन्तु मदन्तु वियन्तु सोमम्। होतर्यजं॥५९॥

वीर्यद्वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं नासत्या सरस्वती मधुं हिरण्यं भेषजद्वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजाज्यपानमृताः
पञ्च च (समिधाऽग्निः षट्। तनूनपात्सुता नराशः समृषिः। इडेडितो यवैरष्टौ। बरहिः सुता दुरोऽश्विना
नवा। सुपेशसर्षिः। दैव्या होतांरा सीसेन रसः। तिस्रस्त्वष्टारमष्टावष्टौ। वनस्पतिमृषिः। अग्नित्रयोदश।
अश्विना द्वादश त्रयोदश। समिधाऽग्निं बदरैर्बदरैर्यवैरश्विना त्विषिमश्विना न भेषजः रूपमश्विना भीमं
भामम् ॥)॥११॥

[११]

समिद्धो अग्निरश्विना। तप्तो घर्मो विराद्धुतः। दुहे धेनुः
सरस्वती। सोमः शुक्रमिहेन्द्रियम्। तनूपा भिषजां
सुते। अश्विनोभा सरस्वती। मध्वा रजाः सीन्द्रियम्।

इन्द्राय पृथिभिर्वहान्। इन्द्रायेन्दुः सरस्वती। नराशंसैन
नग्रहुः॥६०॥

अधातामश्विना मधु। भेषजं भिषजां सुते। आजुह्वाना
सरस्वती। इन्द्रायेन्द्रियाणि वीर्यम्। इडाभिरश्विनाविषम्।
समूर्जः सः रयिन्दधुः। अश्विना नमुचेः सुतम्। सोमः शुक्रं
परिस्रुता। सरस्वती तमाभरत्। बरहिषेन्द्राय पातवे॥६१॥

कवृष्यो न व्यचंसवतीः। अश्विभ्यां न दुरो दिशः। इन्द्रो न
रोदसी दुधे। दुहे कामान्त्सरस्वती। उषासा नक्तमश्विना।
दिवेन्द्रः सायमिन्द्रियैः। सञ्जानाने सुपेशसा। समं
जाते सरस्वत्या। पातन्नो अश्विना दिवा। पाहि नक्तः
सरस्वति॥६२॥

दैव्या होतारा भिषजा। पातमिन्द्रः सचां सुते। तिस्रस्त्रेधा
सरस्वती। अश्विना भारतीडा। तीव्रं परिस्रुता सोमम्।
इन्द्राय सुषवुर्मदम्। अश्विना भेषजं मधु। भेषजन्नः
सरस्वती। इन्द्रे त्वष्टा यशः श्रियम्। रूपः रूपमधुः सुते।
ऋतुथेन्द्रो वनस्पतिः। शशमानः परिस्रुता। कीलालमश्विभ्यां
मधु। दुहे धेनुः सरस्वती। गोभिर्न सोममश्विना। मासरेण
परिष्कृता। समधाताः सरस्वत्या। स्वाहेन्द्रे सुतं मधु॥६३॥

नग्रहुः पातवे सरस्वत्यधुः सुतैऽष्टौ च॥१२॥ [१२]

अश्विना हविरिन्द्रियम्। नमुचेर्धिया सरस्वती। आ
शुक्रमासुराद्वसु। मधमिन्द्राय जभिरे। यमश्विना सरस्वती।

ह॒विषेन्द्र॑मव॑र्धयन्। स बि॒भेद व॒लं म॒घम्। नमु॑चावासुरे
सचा॑। तमिन्द्रं प॒शवः सचा॑। अ॒श्विनो॒भा सर॑स्वती॥६४॥

दधा॑ना अ॒भ्यनू॑षता। ह॒विषा य॒ज्ञमिन्द्रि॑यम्। य इन्द्र॑
इन्द्रि॑यन्द॒धुः। स॒विता वरु॑णो भ॒गः। स सु॒त्रामा॑ ह॒विष्म॑तिः।
यज॑मानाय सश्र॒त। स॒विता वरु॑णोऽद॒धत्। यज॑मानाय
दा॒शुषे॑। आद॑त्त नमु॑चे॒र्वसु॑। सु॒त्रामा॒ बल॑मिन्द्रि॒यम्॥६५॥

वरु॑णः क्ष॒त्रमिन्द्रि॑यम्। भ॒गेन॑ स॒विता श्रि॑यम्। सु॒त्रामा॒
यश॑सा॒ बल॑म्। दधा॑ना य॒ज्ञमा॑शत। अ॒श्विना॒ गोभि॑रिन्द्रि॒यम्।
अ॒श्वेभि॑र्वी॒र्यं बल॑म्। ह॒विषेन्द्र॑ सर॑स्वती। यज॑मानमव॑र्धयन्।
ता नास॑त्या सु॒पेशे॑सा। हि॒र॑ण्यव॒र्तनी॒ नरा॑। सर॑स्वती
ह॒विष्म॑ती। इन्द्र॑ कर्म॑सु नोऽव॒त। ता भि॒षजा॑ सु॒कर्म॑णा।
सा सु॒दुघा॒ सर॑स्वती। स वृ॒त्रहा॒ शत॑क्र॒तुः। इन्द्रा॑य
दधु॑रिन्द्रि॒यम्॥६६॥

उ॒भा सर॑स्वती॒ बल॑मिन्द्रि॒यत्रा॒ षट्॥१३॥ [१३]

दे॒वं ब॒रुहिः॑ सर॑स्वती। सु॒दे॒वमिन्द्रे॑ अ॒श्विना॑। तेजो॑ न
चक्षु॑र॒क्ष्योः। ब॒रुहि॑षा दधु॑रिन्द्रि॒यम्। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य
वियन्तु॑ यज॑। दे॒वीर्द्वारो॑ अ॒श्विना॑। भि॒षजे॑न्द्रे सर॑स्वती।
प्रा॒णन्न॑ वी॒र्य॑न्न॒सि। द्वा॒रो दधु॑रिन्द्रि॒यम्। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य
वियन्तु॑ यज॑॥६७॥

दे॒वी उ॒षासा॑व॒श्विना॑। भि॒षजे॑न्द्रे सर॑स्वती। बल॑न्न वाच॑मा॒स्ये॑।

उ॒षाभ्या॑न्दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सुवने॑ वसुधेय॑स्य वियन्तु॑ यज॑।
दे॒वी जोष्टी॑ अ॒श्विना॑। सु॒त्रामेन्द्रे॑ सर॑स्वती। श्रोत्र॑न्न
कर्ण॑यो॒र्यशः॑। जोष्टी॑भ्यान्दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सुवने॑ वसुधेय॑स्य
वियन्तु॑ यज॑॥६८॥

दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती दु॒घे सुदु॑घे। पय॑सेन्द्रः सर॑स्वत्य॒श्विना॑
भि॒षजा॑वत। शु॒क्रन्न ज्योतिः॑ स्तन॑यो॒राहु॑ती धत्त॑ इन्द्रि॒यम्।
व॒सुवने॑ वसुधेय॑स्य वियन्तु॑ यज॑। दे॒वा दे॒वाना॑ भि॒षजा॑।
होता॑रा॒विन्द्र॑म॒श्विना॑। व॒षट्कारैः॑ सर॑स्वती। त्विषि॑न्न हृद॑ये
म॒तिम्। होतृ॑भ्यान्दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सुवने॑ वसुधेय॑स्य वियन्तु॑
यज॑॥६९॥

दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीः। सर॑स्वत्य॒श्विना॑ भा॒रती॑डा।
शू॒षन्न मध्ये॑ नाभ्याम्। इन्द्रा॑य दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सुवने॑
वसुधेय॑स्य वियन्तु॑ यज॑। दे॒व इन्द्रो॑ नरा॒शंसः॑। त्रि॒व॒रूथः॑
सर॑स्वत्या॒ऽश्विभ्या॑मीयते॒ रथः॑। रेतो॑ न रू॒पम॑मृतं ज॒नित्र॑म्।
इन्द्रा॑य त्वष्टा॒ दध॑दिन्द्रि॒याणि॑। व॒सुवने॑ वसुधेय॑स्य वियन्तु॑
यज॑॥७०॥

दे॒व इन्द्रो॑ वन॒स्पतिः॑। हि॒रण्य॑पर्णो अ॒श्विभ्या॑म्। सर॑स्वत्याः
सु॒पिप्प॒लः। इन्द्रा॑य पच्यते॒ मधु॑। ओजो॑ न जू॒तिमृ॑षभो
न भा॑मम्। वन॒स्पति॑र्नो दध॑दिन्द्रि॒याणि॑। व॒सुवने॑
वसुधेय॑स्य वियन्तु॑ यज॑। दे॒वं ब॒र्हिर्वा॑रि॒तीना॑म्। अ॒ध्वरे॑

अ॒ग्निम॒द्य हो॒ता॒रम॒वृणी॑त। अ॒यः सु॒तासु॒ती यज॑मानः।
पच॑न्प॒त्तीः। पच॑न्पु॒रोडा॒शान्। गृ॒ह्णन्गृ॒हान्। ब॒ध्नन्त्रि॒श्विभ्याञ्छा॒गः।
सर॑स्व॒त्या इन्द्रा॑य। ब॒ध्नन्त्सर॑स्व॒त्यै मे॒षमिन्द्रा॑या॒श्विभ्या॑म्।
ब॒ध्नन्निन्द्रा॑य॒र्षभ॑म॒श्विभ्या॑ः सर॑स्व॒त्यै। सू॒प॒स्था अ॒द्य दे॒वो

वनस्पतिरभवत्। अश्विभ्याञ्छागेन सरस्वत्या इन्द्राय॥ ७३॥

सरस्वत्यै मेषेणेन्द्रायाश्विभ्याम्। इन्द्रायर्षभेणाश्विभ्याः
सरस्वत्यै। अक्षः स्तान्मेदस्तः प्रतिपचताग्रभीषुः।
अवीवृधन्त ग्रहैः। अपातामश्विना सरस्वतीन्द्रः सुत्रामा
वृत्रहा। सोमान्सुराम्णः। उपो उक्थामदाः श्रौद्विमदा अदन्न।
अवीवृधन्ताङ्गुषैः। त्वामद्यर्ष आर्षेयर्षीणान्नपादवृणीत।
अयः सुतासुती यजमानः। बहुभ्य आ सङ्गतेभ्यः। एष मे
देवेषु वसु वार्या यक्ष्यत इति। ता या देवा देवदानान्यदुः।
तान्यस्मा आ च शास्व। आ च गुरस्व। इषितश्च होतरसि
भद्रवाच्याय प्रेषितो मानुषः। सूक्तवाकाय सूक्ता ब्रूहि॥ ७४॥

इन्द्राय यजमानः सुत च॥ १५॥

[१५]

उशन्तस्त्वा हवामह आ नो अग्ने सुकेतुना। त्वः सोम
महे भगन्त्वः सोम प्रचिकितो मनीषा। त्वया हि नः
पितरः सोम पूर्वे त्वः सोम पितृभिः सविदानः। बर्हिषदः
पितर आऽहं पितृन्। उपहूताः पितरोऽग्निष्वात्ताः पितरः।
अग्निष्वात्तानृतुमतो हवामहे। नराशः सोमपीथय्य आशुः।
ते नो अर्वन्तः सुहवा भवन्तु। शत्रो भवन्तु द्विपदे शश्वतुष्पदे।
ये अग्निष्वात्ता येऽनग्निष्वात्ताः॥ ७५॥

अहोमुचः पितरः सोम्यासः। परेऽवरेऽमृतासो भवन्तः।
अधि ब्रुवन्तु ते अवन्त्वस्मान्। वान्यायै दुग्धे जुषमाणाः

करम्भम्। उदीराणा अवरे परे च। अग्निष्वात्ता ऋतुभिः
 सविँदानाः। इन्द्रवन्तो हविरिदञ्जुषन्ताम्। यदग्ने कव्यवाहन
 त्वमग्न ईडितो जातवेदः। मातली कव्यैः। ये तातृपुर्देवत्रा
 जेहमानाः। होत्रावृधः स्तोमतष्टासो अकैः। आऽग्ने
 याहि सुविदत्रैभिरवाङ्। सत्यैः कव्यैः पितृभिर्धर्मसद्भिः।
 हव्यवाहमजरं पुरुप्रियम्। अग्निङ्घृतेन हविषा सपर्यन्त्र।
 उपासदङ्कव्यवाहं पितृणाम्। स नः प्रजाव्यैरवती९
 समृण्वतु॥ ७६॥

अग्निष्वात्ता जेहमानाः सप्त च॥ १६॥ [१६]

होता यक्षदिडस्पदे। समिधानं महद्यशः। सुषमिद्धं वरेण्यम्।
 अग्निमिन्द्रव्ययोधसम्। गायत्रीञ्छन्द इन्द्रियम्। त्र्यविङ्गाव्यो
 दधत्। वेत्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षच्छुचिं व्रतम्।
 तनूनपातमुद्भिदम्। यङ्गर्भमदितिर्दधे॥ ७७॥

शुचिमिन्द्रव्ययोधसम्। उष्णिहञ्छन्द इन्द्रियम्। दित्यवाहङ्गाव्यो
 दधत्। वेत्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदीडेन्यम्।
 ईडितवृत्रहन्तमम्। इडाभिरीड्य९ सहः। सोममिन्द्रव्ययोधसम्।
 अनुष्टुभञ्छन्द इन्द्रियम्। त्रिवत्सङ्गाव्यो दधत्॥ ७८॥

वेत्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्सुबर्हिषदम्।
 पूषण्वन्तममर्त्यम्। सीदन्तं बर्हिषि प्रिये। अमृतेन्द्रव्ययोधसम्।
 बृहतीञ्छन्द इन्द्रियम्। पश्चाविङ्गाव्यो दधत्। वेत्वाज्यस्य

होत॒र्यजं॑। होता॑यक्षद्व्यच॑स्वतीः। सु॒प्रा॒य॒णा ऋ॒तावृ॑धः॥७९॥

द्वारो॑ दे॒वीर्हि॑र॒ण्ययीः॑। ब्र॒ह्माण॒ इन्द्र॑वँयो॒धसम्॑। प॒ङ्क्ति॒च्छन्द॑
इहेन्द्रि॒यम्। तु॒र्यवा॑ह॒ङ्गावँयो॑ दध॑त्। वे॒त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यजं॑।
होता॑ यक्षत्सुपे॑शसे। सु॒शि॒ल्पे बृ॑हती उ॒भे। नक्तो॑षासा॒ न
दर्श॑ते। वि॒श्वमिन्द्र॑वँयो॒धसम्॑। त्रि॒ष्टुभ॒च्छन्द॑ इन्द्रि॒यम्॥८०॥

प॒ष्टवा॑ह॒ङ्गावँयो॑ दध॑त्। वे॒त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यजं॑। होता॑
यक्षत्प्रचे॑तसा। दे॒वाना॑मु॒त्तम॒र्य्यशः॑। होता॑रा॒ दैव्या॑
क॒वी। स॒युजेन्द्र॑वँयो॒धसम्॑। जग॑ती॒च्छन्द॑ इहेन्द्रि॒यम्।
अ॒न॒ङ्गाह॒ङ्गावँयो॑ दध॑त्। वे॒त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यजं॑। होता॑
यक्षत्पे॑शस्वतीः॥८१॥

ति॒स्रो दे॒वीर्हि॑र॒ण्ययीः॑। भा॒रती॑र्बृहती॒र्महीः॑। पति॑मिन्द्र॑वँयो॒धसम्॑।
वि॒राज॒च्छन्द॑ इहेन्द्रि॒यम्। धे॒नु॒ङ्गान्न॑ वयो॒ दध॑त्। वे॒त्वाज्य॑स्य॒
होत॒र्यजं॑। होता॑ यक्षत्सुरे॑तसम्। त्वष्टा॑रं पु॒ष्टि॒वर्ध॑नम्।
रू॒पाणि॑ बिभ्र॑तं पृथ॑क्। पु॒ष्टिमिन्द्र॑वँयो॒धसम्॑॥८२॥

द्वि॒पद॒च्छन्द॑ इहेन्द्रि॒यम्। उ॒क्षाण॒ङ्गान्न॑ वयो॒ दध॑त्। वे॒त्वाज्य॑स्य॒
होत॒र्यजं॑। होता॑ यक्षच्छु॒तक्र॑तुम्। हि॒रण्य॑पर्णमु॒क्थिन॑म्।
र॒शना॑ं बिभ्र॑तं व॒शिम्। भग॑मिन्द्र॑वँयो॒धसम्॑। क॒कुभ॒च्छन्द॑
इहेन्द्रि॒यम्। व॒शां वे॒हत॒ङ्गान्न॑ वयो॒ दध॑त्। वे॒त्वाज्य॑स्य॒
होत॒र्यजं॑। होता॑ यक्षत्स्वाहा॑कृतीः। अ॒ग्नि॒ङ्गृह॑पतिं
पृथ॑क्। वरु॑णं भेष॒जङ्ग॑विम्। क्ष॒त्रमिन्द्र॑वँयो॒धसम्॑।
अति॑च्छन्द॒स॒च्छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। बृ॒हदृष॑भ॒ङ्गावँयो॑ दध॑त्।

वेत्वाज्यस्य होतुर्यजं॥८३॥

दधे दधं ददावृधं इन्द्रियं पेशस्वतीर्वयोधसं वेत्वाज्यस्य होतुर्यजं सप्त च (इडस्पदेऽग्निङ्गायत्रीत्र्यविम्।
 शुचिर्व्रतं शुचिमुष्णिहं दित्युवाहम्। ईडेन्यु सोमं मनुष्टुभं त्रिवत्सम्। सुबर्हिषदं मृतेन्द्रं बृहतीं पञ्चाविम्।
 व्यचस्वतीः सुप्रायणा द्वारो ब्रह्माणः पङ्क्तिमिह तुर्यवाहम्। सुपेशंसे विश्वमिन्द्रं त्रिष्टुभं पष्ठुवाहम्।
 प्रचेतसा सयुजेन्द्रं जगतीमिहानङ्गाहम्। पेशस्वतीस्तिस्त्रः पतिर्विराजंमिह धेनुत्र। सुरेतसन्त्वष्टारं
 पुष्टिमिन्द्रं द्विपदमिहोक्षाणन्त्र। शतक्रतुं भगमिन्द्रं कुभंमिह वशात्र। स्वाहाकृतीः क्षत्रमतिच्छन्दसं
 बृहदं पञ्चावृधं दधं दिन्द्रियमृषिं वसु नवं दशेहंन्द्रियमष्टं नव दश गात्र वयो दधं दिडस्पदे सर्वं वेतु

॥)॥१७॥ [१७]

समिद्धो अग्निः समिधा। सुषमिद्धो वरेण्यः। गायत्री छन्द
 इन्द्रियम्। त्र्यविर्गौर्वयो दधुः। तनूनपाच्छुचिर्व्रतः। तनूपाच्च
 सरस्वती। उष्णिक्छन्द इन्द्रियम्। दित्युवाङ्गौर्वयो दधुः।
 इडाभिरग्निरीड्यः। सोमो देवो अमर्त्यः॥८४॥

अनुष्टुप्छन्द इन्द्रियम्। त्रिवत्सो गौर्वयो दधुः। सुबर्हिरग्निः
 पूषण्वान्। स्तीर्णबर्हिरमर्त्यः। बृहती छन्द इन्द्रियम्।
 पञ्चाविर्गौर्वयो दधुः। दुरो देवीर्दिशो महीः। ब्रह्मा देवो
 बृहस्पतिः। पङ्क्तिश्छन्द इहेन्द्रियम्। तुर्यवाङ्गौर्वयो दधुः॥८५॥

उषे यही सुपेशसा। विश्वे देवा अमर्त्याः। त्रिष्टुप्छन्द
 इन्द्रियम्। पष्ठुवाङ्गौर्वयो दधुः। दैव्या होतारा भिषजा। इन्द्रेण
 सयुजा युजा। जगती छन्द इहेन्द्रियम्। अनुङ्गान्गौर्वयो
 दधुः। तिस्र इडा सरस्वती। भारती मरुतो विशः॥८६॥

विराट्छन्द इहेन्द्रियम्। धेनुर्गौर्न वयो दधुः। त्वष्टा तुरीपो

अद्भुतः। इन्द्राग्नी पुष्टिवर्धना। द्विपाच्छन्द इहेन्द्रियम्। उक्षा
गौर्न वयो दधुः। शमिता नो वनस्पतिः। सविता प्रसुवन्भगम्।
ककुच्छन्द इहेन्द्रियम्। वशा वेहद्रौर्न वयो दधुः। स्वाहा
यज्ञव्रूणः। सुक्षत्रो भेषजङ्करत्। अतिच्छन्दाश्छन्द इन्द्रियम्।
बृहदृषभो गौर्वयो दधुः॥८७॥

अमर्त्यस्तुर्यवाङ्मौर्वयो दधुर्विशो वशा वेहद्रौर्न वयो दधुश्चत्वारि च॥१८॥ [१८]

वसन्तेनर्तुना देवाः। वसवस्त्रिवृता स्तुतम्। रथन्तरेण
तेजसा। हविरिन्द्रे वयो दधुः। ग्रीष्मेण देवा ऋतुना। रुद्राः
पञ्चदशे स्तुतम्। बृहता यशसा बलम्। हविरिन्द्रे वयो दधुः।
वर्षाभिर्ऋतुनाऽऽदित्याः। स्तोमे सप्तदशे स्तुतम्॥८८॥

वैरूपेण विशौजसा। हविरिन्द्रे वयो दधुः। शारदेनर्तुना देवाः।
एकविंश ऋभवं स्तुतम्। वैराजेन श्रिया श्रियम्। हविरिन्द्रे
वयो दधुः। हेमन्तेनर्तुना देवाः। मरुतस्त्रिणवे स्तुतम्। बलेन
शक्ररीः सहः। हविरिन्द्रे वयो दधुः। शैशिरेणर्तुना देवाः।
त्रयस्त्रिंशेऽमृतं स्तुतम्। सत्येन रेवतीः क्षत्रम्। हविरिन्द्रे
वयो दधुः॥८९॥

स्तोमे सप्तदशे स्तुतं सहो हविरिन्द्रे वयो दधुश्चत्वारि च (वसन्तेन ग्रीष्मेण वर्षाभिः शारदेन
हेमन्तेन शैशिरेण षट् ॥)॥१९॥ [१९]

देवं बर्हिरिन्द्रव्योधसम्। देवन्देवमवर्धयत्। गायत्रिया
छन्दसेन्द्रियम्। तेज इन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य

वेतु यजं। देवीर्द्वारो देवमिन्द्रव्ययोधसम्। देवीर्देवमवर्धयन्।
उष्णिहा छन्दसेन्द्रियम्। प्राणमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने
वसुधेयस्य वियन्तु यजं॥१०॥

देवी देवं वयोधसम्। उषे इन्द्रमवर्धताम्। अनुष्टुभा
छन्दसेन्द्रियम्। वाचमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य
वीतां यजं। देवी जोष्टी देवमिन्द्रव्ययोधसम्। देवी
देवमवर्धताम्। बृहत्या छन्दसेन्द्रियम्। श्रोत्रमिन्द्रे वयो
दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं॥११॥

देवी ऊर्जाहुती देवमिन्द्रव्ययोधसम्। देवी देवमवर्धताम्। पङ्क्त्या
छन्दसेन्द्रियम्। शुक्रमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य
वीतां यजं। देवा दैव्या होतारा देवमिन्द्रव्ययोधसम्। देवा
देवमवर्धताम्। त्रिष्टुभा छन्दसेन्द्रियम्। त्विषिमिन्द्रे वयो
दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं॥१२॥

देवीस्तिस्त्रस्त्रिस्तो देवीर्वयोधसम्। पतिमिन्द्रमवर्धयन्।
जगत्या छन्दसेन्द्रियम्। बलमिन्द्रे वयो दधत्।
वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देवो नराशंसो
देवमिन्द्रव्ययोधसम्। देवो देवमवर्धयत्। विराजा
छन्दसेन्द्रियम्। रेतु इन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य
वेतु यजं॥१३॥

देवो वनस्पतिर्देवमिन्द्रव्ययोधसम्। देवो देवमवर्धयत्। द्विपदा
छन्दसेन्द्रियम्। भगमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य

वेतु॑ यज॑। दे॒वं ब॒र्हिर्वारि॑तीना॒न्दे॒वमिन्द्र॑वँयो॒धसम्॑।
 दे॒वन्दे॒वम॑वर्धयत्। क॒कुभा॑ छ॒न्द॑सेन्द्रि॒यम्। यश॑ इ॒न्द्रे
 वयो॑ दधत्। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॑ यज॑। दे॒वो
 अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृद्दे॒वमिन्द्र॑वँयो॒धसम्॑। दे॒वो दे॒वम॑वर्धयत्।
 अति॑च्छ॒न्दसा॑ छ॒न्द॑सेन्द्रि॒यम्। क्ष॒त्रमि॒न्द्रे वयो॑ दधत्। व॒सुवने॑
 वसु॒धेय॑स्य वेतु॑ यज॑॥१४॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

त्रिवृत्स्तोमो भवति। ब्रह्मवर्चसं वै त्रिवृत्। ब्रह्मवर्चसमेवाव
रुन्धे। अग्निष्टोमः सोमो भवति। ब्रह्मवर्चसव्वाँ अग्निष्टोमः।
ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। रथन्तरं सामं भवति। ब्रह्मवर्चसं वै
रथन्तरम्। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। परिस्रज्जी होता भवति॥१॥

अरुणो मिर्मिरस्त्रिशुक्रः। एतद्वै ब्रह्मवर्चसस्य रूपम्।
रूपेणैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे। बृहस्पतिरकामयत देवानां
पुरोधाङ्गच्छेयमिति। स एतं बृहस्पतिसवमपश्यत्।
तमाऽहरत्। तेनायजत। ततो वै स देवानां पुरोधामगच्छत्।
यः पुरोधाकामः स्यात्। स बृहस्पतिसवेन यजेत॥२॥

पुरोधामेव गच्छति। तस्य प्रातः सवने सन्नेषु नाराशंसेषु।
एकादश दक्षिणा नीयन्ते। एकादश माध्यन्दिने सवने सन्नेषु
नाराशंसेषु। एकादश तृतीयसवने सन्नेषु नाराशंसेषु।
त्रयस्त्रिंशत्संपद्यन्ते। त्रयस्त्रिंशद्वै देवताः। देवता
एवावरुन्धे। अश्वश्चतुस्त्रिंशः। प्राजापत्यो वा अश्वः॥३॥

प्रजापतिश्चतुस्त्रिंशो देवतानाम्। यावतीरेव देवताः।
ता एवावरुन्धे। कृष्णाजिनोऽभिषिञ्चति। ब्रह्मणो
वा एतद्रूपम्। यत्कृष्णाजिनम्। ब्रह्मवर्चसेनैवैनं
समर्धयति। आज्येनाभिषिञ्चति। तेजो वा आज्यम्।
तेज एवास्मिन्दधाति॥४॥

होता भवति यजेत वा अश्वो दधाति॥१॥

[१]

यदा॑ग्ने॒यो भव॑न्ति। अ॒ग्निमु॑खा ह्य॒द्धिः। अथ॒ यत्पौ॑ष्णः। पु॒ष्टिर्वै
पू॒षा। पु॒ष्टिर्वै॑श्यस्य। पु॒ष्टिमे॒वाव॑ रुन्धे। प्र॒सवा॑यं सा॒वित्रः॑।
अथ॒ यत्त्वा॑ष्ट्रः। त्वष्टा॒ हि रू॒पाणि॑ वि॒क॒रोति॑। नि॒र्व॒रुण॒त्वाय॑
वा॒रुणः॑ ॥ ५ ॥

अथो॒ य ए॒व कश्च॒ सन्त्सू॑यते। स हि वा॑रुणः। अथ॒
यद्वै॑श्वदेवः। वै॒श्वदे॒वो हि वै॑श्यः। अथ॒ यन्मा॑रुतः। मा॒रुतो॑
हि वै॑श्यः। स॒प्तैतानि॑ ह॒वींषि॑ भवन्ति। स॒प्तग॑णा वै
म॒रुतः॑। पृ॒श्निः प॒ष्ठौही॑ मा॒रुत्या॑ ल॒भ्यते॑। वि॒द्वै म॒रुतः॑।
वि॒श ए॒वैतन्म॑ध्यतो॑ऽभिषि॑च्यते। तस्मा॒द्वा ए॒ष वि॒शः प्रि॑यः।
वि॒शो हि म॑ध्यतो॑ऽभिषि॑च्यते। ऋ॒षभ॑च॒र्मेऽध्य॑भिषि॑ञ्चति।
स हि प्र॑जनयिता। द॒ध्नाऽभिषि॑ञ्चति। ऊ॒र्वा अ॒न्नाद्य॑न्दधि।
ऊ॒र्जैर्वैन॑म॒न्नाद्ये॑न॒ सम॑र्धयति ॥ ६ ॥

वा॒रुणो वि॒द्वै म॒रुतो॑ऽष्टौ च॑ ॥ २ ॥ [२]

यदा॑ग्ने॒यो भव॑न्ति। आ॒ग्नेयो॑ वै ब्रा॒ह्मणः॑। अथ॒ यत्सौ॑म्यः। सौ॒म्यो
हि ब्रा॒ह्मणः॑। प्र॒सवा॑यैव सा॒वित्रः॑। अथ॒ यद्वा॑र॒हस्प॑त्यः। ए॒तद्वै
ब्रा॒ह्मण॑स्य॒ वाक्प॑तीयम्। अथ॒ यद॑ग्नी॒षोमी॑यः। आ॒ग्नेयो॑ वै
ब्रा॒ह्मणः॑। तौ य॒दा स॒ङ्गच्छे॑ते ॥ ७ ॥

अथ॑ वी॒र्या॑व॒त्तरो॑ भवति। अथ॒ यत्सा॑र॒स्वतः॑। ए॒तद्धि॑ प्र॒त्यक्ष॑
ब्रा॒ह्मण॑स्य॒ वाक्प॑तीयम्। नि॒र्व॒रुण॒त्वायै॑व वा॑रुणः। अथो॒ य
ए॒व कश्च॒ सन्त्सू॑यते। स हि वा॑रुणः। अथ॒ यद्वा॑वापृ॒थिव्यः॑।
इन्द्रो॑ वृ॒त्राय॑ वज्र॒मुद॑यच्छत्। त॒न्धावा॑पृ॒थिवी॑ नान्व॑मन्येताम्।

तमेतेनैव भागधेयेनान्वमन्येताम्॥८॥

वज्रस्य वा एषोऽनुमानाय। अनुमतवज्रः सूयाता इति।
अष्टावेतानि हवींषि भवन्ति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्री
ब्रह्मवर्चसम्। गायत्रियैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे। हिरण्येन
घृतमुत्पुनाति। तेजस एव रुचे। कृष्णाजिनैऽभिषिञ्चति।
ब्रह्मणो वा एतदृक्सामयो रूपम्। यत्कृष्णाजिनम्।
ब्रह्मन्नेवैनमृक्सामयोरध्यभिषिञ्चति। घृतेनाभिषिञ्चति। तथा
वीर्यावत्तरो भवति॥९॥

सङ्गच्छेते भागधेयेनान्वमन्येता रूपञ्चत्वारि च॥३॥ [३]

न वै सोमेन सोमस्य सवोऽस्ति। हतो ह्येषः। अभिषुतो
ह्येषः। न हि हतः सूयते। सौमीं सूतवशां लभते।
सोमो वै रेतोधाः। रेत एव तदधाति। सौम्यर्चाऽभिषिञ्चति।
रेतोधा ह्येषा। रेतः सोमः। रेत एवास्मिन्दधाति। यत्किञ्च
राजसूयमृते सोमम्। तत्सर्वं भवति। अषाढय्युत्सु पृतनासु
पप्रिम्। सुवर्षामप्स्वावृजनेस्य गोपाम्। भरेषुजां
सुक्षितिं सुश्रवसम्। जयन्तन्त्वामनु मदेम सोम॥१०॥

रेतः सोमः सप्त च॥४॥ [४]

यो वै सोमेन सूयते। स देवसवः। यः पशुना सूयते। स
देवसवः। य इष्ट्यां सूयते। स मनुष्यसवः। एतं वै पृथये
देवाः प्रायच्छन्। ततो वै सोऽप्यारण्यानां पशूनामसूयत।

याव॑तीः किय॑तीश्च प्र॒जा वाचं॑ वद॑न्ति। तासा॑ꣳ सर्वा॑साꣳ
सूय॑ते॥११॥

य ए॒तेन॑ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। ना॒रा॒शꣳस्य॑र्चाऽभिषि॑ञ्चति।
म॒नु॒ष्या॑ वै नरा॒शꣳसः॑। नि॒हु॒त्य॑ वावै॒तत्। अथा॒भिषि॑ञ्चति।
यत्किञ्च॑ राज॒सूय॑मनुत्तरवे॒दीक॑म्। तत्सर्वं॑ भवति। ये मे
पञ्चा॒शत॑न्दुः। अश्व॑नाꣳ स॒धस्तु॑तिः। द्युम॑द॒ग्ने महि॑ श्रवः॑।
बृ॒हत्कृ॑धि म॒घोना॑म्। नृ॒वद॑मृत नृ॒णाम्॥१२॥

सूय॑ते स॒धस्तु॑तिस्त्रीणि च॥५॥ [५]

ए॒ष गो॑स॒वः। ष॒द्वि॒श उ॒क्थ्यो॑ बृ॒हत्सा॑मा। पव॑माने
कण्व॑रथन्त॒रं भ॑वति। यो वै वा॑ज॒पेयः॑। स स॑म्रा॒ट्त्वः॑। यो
रा॑ज॒सूयः॑। स व॑रुणस॒वः। प्र॒जाप॑तिः स्वा॒रा॒ज्यं पर॑मे॒ष्ठी।
स्वा॒रा॒ज्य॒ङ्गौरे॒व। गौरि॑व भवति॥१३॥

य ए॒तेन॑ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। उ॒भे बृ॑ह॒द्रथ॑न्त॒रे भ॑वतः।
तद्धि॑ स्वा॒रा॒ज्यम्। अ॒युत॑न्दक्षि॒णाः। तद्धि॑ स्वा॒रा॒ज्यम्।
प्र॒ति॒धुषा॑ऽभिषि॑ञ्चति। तद्धि॑ स्वा॒रा॒ज्यम्। अ॒नु॒द्धते॑ वेद्यै
दक्षि॑णत आ॒हव॑नीय॑स्य बृ॒हतः॑ स्तो॒त्रं प्र॒त्य॒भिषि॑ञ्चति।
इ॒य॒घ्वाँव॑ र॒थन्त॑रम्॥१४॥

अ॒सौ बृ॑हत्। अ॒नयो॑रे॒वैन॑म॒नन्त॑र॒हित॑म॒भिषि॑ञ्चति। प॒शुस्तो॑मो
वा ए॒षः। तेन॑ गोस॒वः। ष॒द्वि॒शः सर्वः॑। रे॒व॒ज्जा॒तः
सह॑सा वृ॒द्धः। क्ष॒त्राणा॑ङ्घ्रि॒भृत्त॑मो वयो॒धाः। म॒हान्म॑हित्वे

तंस्तभानः। क्षुत्रे राष्ट्रे च जागृहि। प्रजापतेस्त्वा परमेष्ठिनः
स्वाराज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। स्वाराज्यमेवैनङ्गमयति॥१५॥

इव भवति रथन्तरमाहेकं च॥६॥

[६]

सि॒हे व्याघ्र उ॒त या पृ॒दा॒कौ। त्विषि॑र॒ग्नौ ब्रा॑ह्म॒णे सू॒र्ये या।
इन्द्र॒य्याँ दे॒वी सु॒भगा॑ ज॒जान॑। सा न॒ आग॒न्वर्च॑सा सवि॑दा॒ना।
या रा॑ज॒न्ये दु॒न्दुभा॑वाय॒तायाम्। अश्व॑स्य॒ क्रन्द्ये॑ पु॒रुष॑स्य
मा॒यौ। इन्द्र॒य्याँ दे॒वी सु॒भगा॑ ज॒जान॑। सा न॒ आग॒न्वर्च॑सा
सवि॑दा॒ना। या ह॒स्तिनि॑ द्वी॒पिनि॑ या हि॒रण्ये। त्विषि॑रश्वेषु
पु॒रुषेषु॑ गोषु॥१६॥

इन्द्र॒य्याँ दे॒वी सु॒भगा॑ ज॒जान॑। सा न॒ आग॒न्वर्च॑सा
सवि॑दा॒ना। रथे॑ अ॒क्षेषु॑ वृष॒भस्य॑ वाजे॑। वाते॑ प॒र्जन्ये॑
वरु॑णस्य॒ शुष्मे॑। इन्द्र॒य्याँ दे॒वी सु॒भगा॑ ज॒जान॑। सा न॒
आग॒न्वर्च॑सा सवि॑दा॒ना। राड॑सि वि॒राड॑सि। स॒म्राड॑सि
स्व॒राड॑सि। इन्द्रा॑य॒ त्वा तेज॑स्वते॒ तेज॑स्वन्तः॒ श्रीणा॑मि।
इन्द्रा॑य॒ त्वौज॑स्वत॒ ओज॑स्वन्तः॒ श्रीणा॑मि॥१७॥

इन्द्रा॑य॒ त्वा प॑यस्वते॒ पय॑स्वन्तः॒ श्रीणा॑मि। इन्द्रा॑य॒
त्वाऽऽयु॑ष्मत॒ आयु॑ष्मन्तः॒ श्रीणा॑मि। तेजो॑ऽसि। तत्ते॒ प्र
य॑च्छामि। तेज॑स्वदस्तु मे॒ मुखम्। तेज॑स्वच्छि॒रो अस्तु॑
मे। तेज॑स्वान् वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यङ्। तेज॑सा॒ संपि॑पृग्धि मा।
ओजो॑ऽसि। तत्ते॒ प्र य॑च्छामि॥१८॥

ओज॑स्वदस्तु मे॒ मुखम्॑। ओज॑स्वच्छि॒रो अस्तु मे।
 ओज॑स्वान् वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यङ्। ओज॑सा॒ सं पि॑पृग्धि मा।
 पयो॑ऽसि। तत्ते॒ प्र य॑च्छामि। पय॑स्वदस्तु मे॒ मुखम्॑।
 पय॑स्वच्छि॒रो अस्तु मे। पय॑स्वान् वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यङ्। पय॑सा॒
 सं पि॑पृग्धि मा॥१९॥

आयु॑रसि। तत्ते॒ प्र य॑च्छामि। आयु॑ष्मदस्तु मे॒ मुखम्॑।
 आयु॑ष्मच्छि॒रो अस्तु मे। आयु॑ष्मान् वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यङ्।
 आयु॑षा॒ सं पि॑पृग्धि मा। इ॒मम॑ग्र॒ आयु॑षे॒ वर्च॑से कृधि।
 प्रि॒य५ रे॒तो वरु॑ण सोम राजन्। मा॒तेवा॑स्मा अदि॒ते शर्म॑
 यच्छ॑। वि॒श्वे दे॒वा ज॑रद॒ष्टिर्य॑थाऽस॑त्॥२०॥

आयु॑रसि वि॒श्वायु॑रसि। स॒र्वायु॑रसि॒ सर्व॑मायु॑रसि। यतो॒ वातो॑
 मनो॑जवाः। यतः॒ क्षर॑न्ति॒ सिन्ध॑वः। तासा॑न्त्वा॒ सर्वा॑सा५
 रु॒चा। अ॒भिषि॑ञ्चामि॒ वर्च॑सा। स॒मुद्र॑ इ॒वासि॑ गृ॒ह्मना॑। सोम॑
 इवा॒स्यदा॑भ्यः। अ॒ग्निरि॑व वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यङ्। सूर्य॑ इव॒ ज्योति॑षा
 वि॒भूः॥२१॥

अ॒पाय्यो॑ द्रव॑णे॒ रसः॑। तम॑हम॒स्मा आ॑मुष्याय॒णाय॑। तेज॑से
 ब्र॒ह्मव॑र्च॒साय॑ गृ॒ह्मामि॑। अ॒पाय्यं॑ ऊ॒र्मो रसः॑। तम॑हम॒स्मा
 आ॑मुष्याय॒णाय॑। ओज॑से वी॒र्या॑य गृ॒ह्मामि॑। अ॒पाय्यो॑ म॒ध्यतो॑
 रसः॑। तम॑हम॒स्मा आ॑मुष्याय॒णाय॑। पु॒ष्ट्यै प्र॒जन॑नाय गृ॒ह्मामि॑।
 अ॒पाय्यो॑ य॒ज्ञियो॑ रसः॑। तम॑हम॒स्मा आ॑मुष्याय॒णाय॑। आयु॑षे

दीर्घायुत्वाय॑ गृह्णामि॥२२॥

गोष्वोजस्वन्तः५ श्रीणाम्योजोऽसि तत्ते प्रयच्छामि पर्यसा संपिपृग्धि माऽसद्विभूर्यज्ञियो रसो द्वे च॥७॥

[७]

अभिप्रेहि॑ वीरय॑स्व। उग्र॑श्चेत्ता॑ सपत्न॑हा। आति॑ष्ठ मित्र॑वर्धनः।
तुभ्य॑न्देवा अधि॑ब्रवन्। अङ्कौ॑ न्यङ्काव॑भित॒ आति॑ष्ठ वृत्र॑हन्त्रथम्।
आति॑ष्ठन्तं परि॒ विश्वे॑ अभूषन्। श्रियं॑ वसानश्चरति॒ स्वरो॑चाः।
म॒हत्तद॑स्यासुर॑स्य॒ नाम॑। आ वि॒श्वरूपो॑ अ॒मृतानि॑ तस्थौ।
अनु॒ त्वेन्द्रो॑ मद॒ त्वनु॒ बृह॑स्पतिः॥२३॥

अनु॒ सोमो॒ अन्व॒ग्निरा॑वीत्। अनु॒ त्वा॒ विश्वे॑ दे॒वा
अ॑वन्तु। अनु॒ सप्त॑ राजा॑नो॒ य उ॒ताभिषि॑क्ताः। अनु॒ त्वा
मि॒त्रावरु॑णावि॒हाव॑तम्। अनु॒ द्यावा॑पृथि॒वी वि॒श्वश॑म्भू। सूर्यो॑
अहो॑भिरनु॒ त्वाऽव॑तु। च॒न्द्रमा॑ नक्ष॑त्रैरनु॒ त्वाऽव॑तु। द्यौश्च॑
त्वा पृथि॒वी च॒ प्रचे॑तसा। शु॒क्रो बृ॒हद्व॑क्षिणा॒ त्वा पि॑पर्तु।
अनु॒ स्वधा॑ चि॒किता॒ः सोमो॑ अ॒ग्निः। आऽयं॑ पृ॒णक्तु॑ रज॑सी
उ॒पस्थ॑म्॥२४॥

बृहस्पतिः सोमो अग्निर्येकं च॥८॥

[८]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। ता अ॑स्मात्सृ॒ष्टाः परा॑चीरायन्।
स ए॒तं प्र॒जाप॑तिरोद॒नम॑पश्यत्। सोऽन्नं॑ भूतो॑ऽतिष्ठत्। ता
अ॒न्यत्रा॑न्नाद्य॒मवित्वा॑। प्र॒जाप॑तिं प्र॒जा उ॒पाव॑र्तन्त। अन्न॑मे॒वैनं॑
भूतं॑ पश्य॑न्तीः प्र॒जा उ॒पाव॑र्तन्ते। य ए॒तेन॒ यज॑न्ते। य उ॒
चैन॑मे॒वं वेद॑। सर्वा॑ण्यन्ना॒नि भव॑न्ति॥२५॥

सर्वे पुरुषाः। सर्वाण्येवान्नान्यव रुन्धे। सर्वान्पुरुषान्। राडंसि
 विराडसीत्याह। स्वाराज्यमेवैनङ्गमयति। यद्विरण्यन्ददाति।
 तेजस्तेनावरुन्धे। यत्तिसृधन्वम्। वीर्यन्तेन। यदष्ट्राम्॥२६॥
 पुष्टिन्तेन। यत्कमण्डलुम्। आयुष्टेन। यद्विरण्यमा बध्नाति।
 ज्योतिर्वै हिरण्यम्। ज्योतिरेवास्मिन्दधाति। अथो तेजो वै
 हिरण्यम्। तेज एवात्मन्धत्ते। यदोदनं प्राश्नाति। एतदेव
 सर्वमवरुध्य॥२७॥

तदस्मिन्नेकधाऽधात्। रोहिण्याङ्कार्यः। यद्वाह्मण एव रोहिणी।
 तस्मादेव। अथो वर्ष्मेवैनः समानानाङ्करोति। उद्यता सूर्येण
 कार्यः। उद्यन्तुर्वा एतः सर्वाः प्रजाः प्रतिनन्दन्ति। दिदृक्षेण्यो
 दर्शनीयो भवति। य एवं वेद। ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥२८॥

अवेत्योऽवभृथा ३ ना ३ इति। यद्दर्भपुञ्जीलैः पवयति।
 तत्स्विदेवावैति। तन्नावैति। त्रिभिः पवयति। त्रयं इमे
 लोकाः। एभिरेवैनल्लोकैः पवयति। अथो अपावा एतत्तेजो
 वर्चः। यद्दर्भाः। यद्दर्भपुञ्जीलैः पवयति। अपामेवैनन्तेजसा
 वर्चसाऽभिषिञ्चति॥२९॥

भवन्त्यष्ट्रामवरुध्यं वदन्ति दर्भा यद्दर्भपुञ्जीलैः पवयत्येकं च॥९॥ [९]

प्रजापतिरकामयत बहोर्भूयान्त्स्यामिति। स एतं
 पञ्चशारदीयमपश्यत्। तमाऽहरत्। तेनायजत। ततो
 वै स बहोर्भूयानभवत्। यः कामयेत बहोर्भूयान्त्स्यामिति।

स पञ्चशारदीयेन यजेत। बहोरेव भूयान्भवति। मरुत्स्तोमो
वा एषः। मरुतो हि देवानां भूयिष्ठाः॥३०॥

बहुर्भवति। य एतेन यजते। य उचैनमेवं वेद। पञ्चशारदीयो
भवति। पञ्च वा ऋतवः संवत्सरः। ऋतुष्वेव संवत्सरे
प्रतिष्ठति। अथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः। पाङ्क्तौ यज्ञः। यज्ञमेवाव
रुन्धे। सप्तदश स्तोमा नार्ति यन्ति। सप्तदशः प्रजापतिः।
प्रजापतेराप्त्यै॥३१॥

भूयिष्ठा यन्ति द्वे च॥१०॥ [१०]

अगस्त्यो मरुद्भ्य उक्ष्णः प्रौक्षत्। तानिन्द्र आदत्त।
त एनं वज्रमुद्यत्याभ्यायन्त। तानगस्त्यश्चैवेन्द्रश्च
कयाशुभीयेनाशमयताम्। ताञ्छान्तानुपाह्वयत। यत्कयाशुभीयं
भवति शान्त्यै। तस्मादेत ऐन्द्रामारुता उक्षाणः सवनीया
भवन्ति। त्रयः प्रथमेऽहन्ना लभ्यन्ते। एवन्द्वितीयै।
एवन्तृतीयै॥३२॥

एवञ्चतुर्थे। पञ्चोत्तमेऽहन्ना लभ्यन्ते। वर्षिष्ठमिव ह्येतदहः।
वर्षिष्ठः समानानां भवति। य एतेन यजते। य उचैनमेवं
वेद। स्वाराज्यवा एष यज्ञः। एतेन वा एकया वा कान्द्रमः
स्वाराज्यमगच्छत्। स्वाराज्यङ्गच्छति। य एतेन यजते॥३३॥

य उ चैनमेवं वेद। मरुतो वा एष स्तोमः। एतेन वै मरुतो
देवानां भूयिष्ठा अभवन्। भूयिष्ठः समानानां भवति। य एतेन

यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। प॒ञ्चशा॒रदी॒यो वा ए॒ष य॒ज्ञः।
आ प॑ञ्चमात्पुरु॑षाद॒न्नम॑त्ति। य ए॒तेन॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं
वेद॑। स॒प्तद॒शः स्तोमा॒ नाति॑ यन्ति। स॒प्तद॒शः प्र॒जाप॑तिः।
प्र॒जाप॑तेरे॒व नैति॑॥३४॥

तृतीयं गच्छति य एतेन यजतेऽति य एतेन यजते य उ चैनमेवं वेद त्रीणि च (अगस्त्यः
स्वाराज्यं मारुतः पञ्चशारदीयो वा एष यज्ञः सप्तदशं प्रजापतेरेव नैति ॥)॥११॥ — [११]

अ॒स्या जरा॑सो द॒मा म॒रित्राः॑। अ॒र्चद्धू॑मासो अ॒ग्नयः॑ पाव॒काः।
श्वि॒चीच॑यः श्वा॒त्रासो॑ भुर॒ण्यवः॑। व॒नर॒षदो॑ वा॒यवो॑ न सोमाः॑।
यजा॑ नो मि॒त्रावरु॑णा। यजा॑ दे॒वाः ऋ॒तं बृ॒हत्। अ॒ग्ने यक्षि॑
स्व॒न्दम॑म्। अ॒श्विना॒ पिब॑तः सु॒तम्। दी॒द्यग्नी॑ शुचि॒व्रता॑।
ऋ॒तुना॑ यज्ञ॒वाह॑सा॥३५॥

द्वे विरू॑पे चरतः स्व॒र्थे। अ॒न्याऽन्या॑ व॒त्समु॑प॒ धाप॑येते।
हरि॑र॒न्यस्यां॑ भव॑ति स्व॒धावान्। शु॒क्रो अ॒न्यस्या॑न्द॒दृशे॑
सुव॑र्चाः। पूर्वा॒परश्च॑रतो मा॒ययै॑तौ। शि॒शू क्रीड॑न्तौ परि॑
यातो अ॒ध्वर॑म्। वि॒श्वान्य॑न्यो भुव॑नाऽभि चष्टे॑। ऋ॒तून॑न्यो
वि॒दध॑ञ्जायते पुनः॑। त्रीणि॑ श॒ता त्री॑ष॒हस्रा॑ण्य॒ग्निम्। त्रि॒शच्च॑
दे॒वा नव॑ चाऽस॒पर्य॑न्त॥३६॥

औक्ष॑न्धृतैरास्तृ॑णन्ब॒र्हिर॑स्मै। आदि॑द्धोता॒र॒त्र्य॑षादयन्त।
अ॒ग्निना॒ऽग्निः समि॑ध्यते। क॒विर्गृ॑हप॒तिर्यु॒वा। ह॒व्य॒वाङ्मु॒ह्यस्यः॑।
अ॒ग्निर्दे॒वानां॑ ज॒ठर॑म्। पू॒तद॑क्षः क॒विक्र॑तुः। दे॒वो दे॒वेभि॑रा

गमत्। अग्निश्रियो मरुतो विश्वकृष्टयः। आ त्वेषमुग्रमव
ईमहे वयम्॥३७॥

ते स्वानिनो रुद्रिया वरुषनिर्णिजः। सिंहा न हेषकृतवः
सुदानवः। यदुत्तमे मरुतो मध्यमे वा। यद्वाऽवमे सुभगासो
दिवि ष्ठा। ततो नो रुद्रा उत वाऽन्वस्य। अग्ने वित्ताद्धविषो
यद्यजांमः। ईडे अग्निं स्ववसन्नमोभिः। इह प्रसप्तो वि
च यत्कृतन्नः। रथैरिव प्रभरे वाजयद्भिः। प्रदक्षिणिन्मरुताः
स्तोममृद्ध्याम्॥३८॥

श्रुधि श्रुत्कर्ण वह्निभिः। देवैरग्ने सयावभिः। आसीदन्तु
वरुहिषि। मित्रो वरुणो अर्यमा। प्रातर्यावाणो अध्वरम्।
विश्वेषामदितिर्यज्ञियानाम्। विश्वेषामतिथिर्मानुषाणाम्।
अग्निर्देवानामव आवृणानः। सुमृडीको भवतु विश्ववेदाः। त्वे
अग्ने सुमतिं भिक्षमाणाः॥३९॥

दिवि श्रवो दधिरे यज्ञियांसः। नक्ता च चक्रुरुषसा
विरूपे। कृष्णश्च वर्णमरुणश्च सन्धुः। त्वामग्र आदित्यासं
आस्यम्। त्वाञ्जिह्वां शुचयश्चक्रिरे कवे। त्वां रातिषाचो
अध्वरेषु सश्विरे। त्वे देवा हविरदन्त्याहुतम्। नि त्वा
यज्ञस्य साधनम्। अग्ने होतांरमृत्विजम्। वनुष्वदेव धीमहि
प्रचेतसम्। जीरन्दूतममर्त्यम्॥४०॥

यज्ञवाहसासपर्यन्वयमृद्ध्यां भिक्षमाणाः प्रचेतसमेकं च॥१२॥ [१२]

तिष्ठा हरी रथ आ युज्यमाना याहि। वायुर्न नियुतो नो

अच्छ। पिबा॒स्यन्धो॑ अ॒भिसृ॑ष्टो अ॒स्मे। इन्द्रः॑ स्वाहा॑ ररि॒मा
ते॒ मदा॑य। कस्य॒ वृषा॑ सु॒ते सचा॑। नि॒युत्वा॑न्वृष॒भो र॑णत्।
वृ॒त्रहा॑ सोम॑पीतये। इन्द्रं॑ व॒यम्म॑हाध॒ने। इन्द्र॑मर्भे॒ हवाम॑हे।
युज॑वृ॒त्रेषु॑ व॒ज्रिण॑म्॥४१॥

द्वि॒ता यो वृ॒त्रह॑न्तमः। वि॒द इन्द्रः॑ श॒तक्र॑तुः। उप॑ नो॒ हरि॑भिः
सु॒तम्। स॒ सूर॒ आज॑नयं॒ ज्योति॑रिन्द्रम्। अ॒या धि॒या
त॒रणि॑रद्वि॒बर्हाः॑। ऋ॒तेन॑ शु॒ष्मी न॑वमानो अ॒कैः। व्यु॑स्त्रि॒धो
अ॒स्रो अ॒द्विर्बि॑भेद। उ॒तत्य॑दा॒श्वश्चि॑यम्। यदिन्द्र॑ नाहु॑षी॒ष्वा।
अ॒ग्रे वि॒क्षु प्र॑तीद॒यत्॥४२॥

भरे॑ष्विन्द्र॑ सु॒हव॑ हवामहे। अ॒होमु॑च सु॒कृत॑न्दैव्यं
जन॑म्। अ॒ग्नि॒मित्र॑वृ॒णं सा॑तये॒ भग॑म्। द्यावा॑पृथि॒वी
म॒रुतः॑ स्व॒स्तये॑। म॒हि क्षे॑त्रं पु॒रुश्च॑न्द्रवि॒द्वान्।
आदि॑त्सखि॒भ्यश्च॑रथ॒ समै॑रत्। इन्द्रो॑ नृभि॑रजन॒दीद्या॑नः
सा॒कम्। सूर्य॑मुषसं॒ङ्गातु॑म॒ग्निम्। उ॒रुन्नो॑ लो॒कम॑नु॒ नेषि॑
वि॒द्वान्। सु॒वर्व॑ज्योति॒रभय॑ स्व॒स्ति॥४३॥

ऋ॒ष्वा तं इन्द्र॑ स्थवि॑रस्य बा॒हू। उप॑स्थेयाम शर॒णा बृ॑हन्ता॑।
आ नो॒ विश्वा॑भि॒रूति॑भिः स॒जोषाः॑। ब्रह्म॑ जुषा॒णो ह॑र्यश्च याहि।
वरी॑वृज॒त्स्थवि॑रेभिः सुशि॒प्रा। अ॒स्मे दध॑द्वृष॒णं शु॑ष्ममिन्द्र।
इन्द्रा॑य॒ गावं अ॒शिर॑म्। दु॒दुहे॑ व॒ज्रिणे॑ मधु॑। यत्सी॑मुप॒ह्वरे॑
वि॒दत्। तास्ते॑ व॒ज्रिन्धे॒नवो॑ जोजयु॑र्नः॥४४॥

गभंस्तयो नियुतो विश्ववाराः। अहरहर्भूय इज्जोगुवानाः। पूर्णा
इन्द्र क्षुमतो भोजनस्य। इमान्ते धियं प्र भरे महो महीम्।
अस्य स्तोत्रे धिषणा यत्त आनजे। तमुत्सवे च प्रसवे च
सासहिम्। इन्द्रन्देवासः शवसा मदन्ननु॥४५॥

वृज्जिणमयत्स्वस्ति जौजयुर्नः सप्त च॥१३॥ [१३]

प्रजापतिः पशूनसृजत। तैऽस्मात्सृष्टाः पराश्च आयन्।
तानग्निष्टोमेन नाप्रोत्। तानुक्थ्येन नाप्रोत्। तान्ध्षोडशिना
नाप्रोत्। तान्नात्रिया नाप्रोत्। तान्त्सन्धिना नाप्रोत्।
सोऽग्निमब्रवीत्। इमान्म ईप्सेति। तानग्निस्त्रिवृता स्तोमेन
नाप्रोत्॥४६॥

स इन्द्रमब्रवीत्। इमान्म ईप्सेति। तानिन्द्रः पञ्चदशेन
स्तोमेन नाप्रोत्। स विश्वान्देवानब्रवीत्। इमान्म ईप्सतेति।
तान् विश्वेदेवाः सप्तदशेन स्तोमेन नाप्नुवन्। स विष्णुमब्रवीत्।
इमान्म ईप्सेति। तान् विष्णुरेकविंशेन स्तोमेनाप्रोत्।
वारवन्तीयेनावारयत॥४७॥

इद्विष्णुर्वि चक्रम् इति व्यक्रमत। यस्मात्पशवः प्रप्रेव
भ्रंशेरन्। स एतेन यजेत। यदाप्रोत्। तदप्तोर्यामस्याप्तोर्यामत्वम्।
एतेन वै देवा जैत्वानि जित्वा। यङ्कामकामयन्त तमाप्नुवन्।
यङ्कामङ्कामयते। तमेतेनाप्रोति॥४८॥

स्तोमेन नाप्रोदवारयत नवं च॥१४॥ [१४]

व्याघ्रोऽयमग्नौ चरति प्रविष्टः। ऋषीणां पुत्रो अभिशस्तिपा

अयम्। नमस्कारेण नमसा ते जुहोमि। मा देवानां
मिथुयाकर्म भागम्। सावीरुहि देव प्रसवाय पित्रे।
वर्ष्माणमस्मै वरिमाणमस्मै। अथास्मभ्यः सवितः
सर्वताता। दिवेदिव आ सुवा भूरि पश्वः। भूतो भूतेषु चरति
प्रविष्टः। स भूतानामधिपतिर्बभूव॥४९॥

तस्य मृत्यौ चरति राजसूयम्। स राजा राज्यमनु
मन्यतामिदम्। येभिः शिल्पैः पप्रथानामदहत्।
येभिर्द्यामभ्यपि शत्प्रजापतिः। येभिर्वाचं विश्वरूपा
समव्ययत्। तेनेममग्र इह वर्चसा समञ्चि। येभिरादित्यस्तपति
प्र केतुभिः। येभिः सूर्यो ददृशे चित्रभानुः। येभिर्वाचं
पुष्कलेभिरव्ययत्। तेनेममग्र इह वर्चसा समञ्चि॥५०॥

आऽयं भातु शवसा पञ्च कृष्टीः। इन्द्र इव ज्येष्ठो
भवतु प्रजावान्। अस्मा अस्तु पुष्कलश्चित्रभानुः। आऽयं
पृणक्तु रजसी उपस्थम्। यत्ते शिल्पङ्कश्यप रोचनावत्।
इन्द्रियावत्पुष्कलश्चित्रभानुः। यस्मिन्सूर्या अर्पिताः सप्त
साकम्। तस्मिन्नाजानमधि विश्रयेमम्। द्यौरसि पृथिव्यसि।
व्याघ्रो वैयाघ्रेऽधि ॥५१॥

विश्रयस्व दिशो महीः। विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु। मा
त्वद्राष्ट्रमधि भ्रशत्। या दिव्या आपः पयसा सम्बभूवुः।
या अन्तरिक्ष उत पार्थिवीर्याः। तासान्त्वा सर्वासा रुचा।

अ॒भिषि॑ञ्चामि॒ वर्च॑सा। अ॒भि त्वा॒ वर्च॑साऽसिच॒न्द्रिव्ये॑न।
पय॑सा स॒ह। यथा॑सा॒ राष्ट्र॑वर्धनः॥५२॥

तथा॑ त्वा सवि॒ता क॑रत्। इन्द्र॒वृषि॑श्चा॒ अवी॑वृधन्।
स॒मुद्र॑व्यचस॒ङ्गिरः॑। र॒थीत॑म॒ रथी॑नाम्। वाजा॑ना॒ र॒
सत्प॑तिं पतिम्। वस॑वस्त्वा पुरस्ता॑दभिषि॑ञ्चन्तु गाय॒त्रेण॑
छन्द॑सा। रु॒द्रास्त्वा॑ दक्षिण॒तोऽभिषि॑ञ्चन्तु त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॑सा।
आ॒दि॒त्यास्त्वा॑ प॒श्चाद॑भिषि॑ञ्चन्तु जाग॑तेन॒ छन्द॑सा।
विश्वे॑ त्वा दे॒वा उत्तर॑तोऽभिषि॑ञ्चन्त्वानु॑ष्टुभेन॒ छन्द॑सा।
बृह॑स्पति॑स्त्वो॒परि॑ष्टादभिषि॑ञ्चतु पाङ्के॑न॒ छन्द॑सा॥५३॥

अ॒रुण॑न्त्वा वृक॑मुग्र॒ङ्गज॑ङ्करम्। रोच॑मानं म॒रुता॑मग्रे॒ अर्चि॑षः।
सूर्य॑वन्तं म॒घवा॑नवृषि॑सा॒हिम्। इन्द्र॑मुक्थे॒षु नाम॑हूत॑म॒ हुवे॑म।
प्र बा॒हवा॑ सिसृ॒तजी॒वसे॑ नः। आ नो॒ गव्यू॑तिमुक्षत॒ङ्घ्रते॑न। आ
नो जने॑ श्रवयत॒युंवा॑ना। श्रुतं मे॑ मि॒त्रावरु॑णा ह॒वेमा॑। इन्द्र॑स्य
ते वीर्य॑कृतः। बा॒हू उ॒पाव॑ हरामि॥५४॥

ब॒भूवा॑व्यय॒त्तेने॑मम॒ग्न इ॒ह वर्च॑सा॒ सम॑ङ्घि॒ वैया॑ग्रेऽधि॒ राष्ट्र॑वर्धनः॒ पाङ्के॑न॒ छन्द॑सो॒पाव॑हरामि॥१५॥—[१५]

अ॒भि प्रेहि॑ वी॒रय॑स्व। उ॒ग्रश्चे॑त्ता॒ सप॒त्न॒हा। आति॑ष्ठ वृ॒त्रह॑न्त॑मः।
तुभ्य॑न्दे॒वा अधि॑ब्रवन्। अ॒ङ्घ्रौ न्य॑ङ्काव॒भितो॑ रथ॒य्यौ।
ध्वा॒न्तवृ॑त्ता॒ग्रम॑नु॒ स॒ञ्चर॑न्तौ। दूरे॑हेतिरिन्द्रि॒यावा॑न्यत॒त्री। ते
नोऽग्नयः॑ पप्रयः पारयन्तु। नम॑स्त ऋ॒षे गद॑। अव्य॑थायै त्वा
स्व॒धायै॑ त्वा॥५५॥

मा न॑ इन्द्रा॒भित॒स्त्वदृ॒ष्वारि॑ष्टासः। ए॒वा ब्र॑ह्मन्तवेद॑स्तु। ति॒ष्ठा
रथे॒ अधि॑ यद्वज्र॑हस्तः। आ र॒श्मीन्दै॑व युवसे॒ स्वश्वः॑। आ तिष्ठ
वृत्र॑हन्नातिष्ठन्तं॒ परि॑। अनु॒ त्वेन्द्रो॑ मद॒त्वनु॑ त्वा मि॒त्रावरु॑णौ।
द्यौश्च॑ त्वा पृथि॒वी च॒ प्रचे॑तसा। शु॒क्रो बृ॑हक्षिणा त्वा पिप॑र्तु।
अनु॑ स्व॒धा चि॑किता॒ः सोमो॑ अ॒ग्निः। अनु॑ त्वाऽवतु सवि॒ता
स॒वेन॑॥५६॥

इन्द्र॒र्वि॒श्वो॑ अवीवृधन्। स॒मुद्र॒व्यच॑सङ्गिरः। र॒थीत॑म॒ः
रथी॑नाम्। वाजा॑ना॒ः स॒त्पति॑ पतिम्। परि॑मा से॒न्या
घोषाः॑। ज्याना॑वृ॒ञ्जन्तु॑ गृध्र॒वः। मे॒थि॒ष्ठाः पि॒न्वमा॑ना इ॒ह।
माङ्गो॑प॒तिम॑भि स॒र्वि॒शन्तु॑। तन्मेऽनु॑मति॒रनु॑ मन्यताम्।
तन्मा॒ता पृ॑थि॒वी तत्पि॒ता द्यौः॥५७॥

तद्वा॒वाणः॑ सोम॒सुतो॑ मयो॒भुवः॑। तद॑श्विना शृणुत॒ः
सौभ॑गा युवम्। अव॑ ते हे॒ड उदु॑त्त॒मम्। ए॒ना व्या॒घ्रं
प॑रिषस्वजा॒नाः। सि॒ःह॒ः हि॒न्वन्ति॑ मह॒ते सौभ॑गाय।
स॒मुद्र॒न्न सु॒हव॑न्तस्थि॒वाःस॑म्। म॒र्मृज्य॑न्ते॒ द्वीपि॑न॒मप्स्व॑न्तः।
उद॑सावे॒तु सूर्यः॑। उदि॑दं मा॒मक॑वृ॒चः। उदि॑हि देव सूर्य। स॒ह
व॒श्रुना॒ मम॑। अ॒हवृ॑चो वि॒वाच॑नम्। मयि॑ वाग॑स्तु धर्ण॑सिः।
यन्तु॑ न॒दयो॑ व॒र्षन्तु॑ प॒र्जन्याः॑। सु॒पिप्प॒ला ओष॑धयो
भवन्तु। अन्न॑वतामोद॒नव॑तामा॒मिक्ष॑वताम्। ए॒षाः राजा॑
भूय॑साम्॥५८॥

ये केशिनः प्रथमाः सत्रमासन्त। येभिराभृतं यदिद्विरोचन्ते।
तेभ्यो जुहोमि बहुधा घृतेन। रायस्पोषेणेमवर्चसा स९
सृजाथ। नर्ते ब्रह्मणस्तपसो विमोकः। द्विनाम्नी दीक्षा
वशिनी ह्यग्रा। प्र केशाः सुवर्ते कण्डिनो भवन्ति। तेषां
ब्रह्मेदीशे वपनस्य नान्यः। आ रोह प्रोष्ठद्विषहस्व शत्रून्।
अवास्नाग्दीक्षा वशिनी ह्यग्रा॥५९॥

देहि दक्षिणां प्रतिरस्वायुः। अथामुच्यस्व वरुणस्य पाशात्।
येनावपत्सविता क्षुरेण। सोमस्य राज्ञो वरुणस्य विद्वान्। तेन
ब्रह्माणो वपतेदमस्योर्जेमम्। रय्या वर्चसा स९ सृजाथ। मा
ते केशाननु गाद्वर्च एतत्। तथा धाता करोतु ते। तुभ्यमिन्द्रो
बृहस्पतिः। सविता वर्च आदधात्॥६०॥

तेभ्यो निधानं बहुधा व्यैच्छन्। अन्तरा द्यावापृथिवी अपः
सुवः। दर्भस्तम्बे वीर्यकृते निधाय। पौ९स्येनेमवर्चसा स९
सृजाथ। बलन्ते बाहुवोः सविता दधातु। सोमस्त्वाऽनक्तु
पयसा घृतेन। स्त्रीषु रूपमश्विनैतन्नि धत्तम्। पौ९स्येनेमवर्चसा
स९सृजाथ। यत्सीमन्तुङ्कङ्कतस्ते लिलेखा। यद्वा क्षुरः
परिववर्ज वपस्ते। स्त्रीषु रूपमश्विनैतन्नि धत्तम्।
पौ९स्येनेम९ स९ सृजाथो वीर्येण॥६१॥

अवास्नाग्दीक्षा वशिनी ह्यग्राऽदधाद्वर्ज वपस्ते द्वे च॥१७॥ [१७]

इन्द्रं वै स्वाविशो मरुतो नापाचायन्। सोऽनपचाय्यमान

ए॒तद्वि॑घ्नम॑पश्यत्। तमा॑ऽहर॑त्। तेना॑यज॒त। तेनै॒वासा॒न्तः
सः॑ स्त॒म्भव्य॑ह॒न्। यद्व्य॑ह॒न्। तद्वि॑घ्नस्य॑ विघ्न॒त्वम्। वि
पा॒प्मानं॑ भ्रातृ॒व्यः॑ ह॒ते। य ए॒तेन॑ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं
वेद॑॥६२॥

यः॑ राजा॑न॒विंशो॑ नाप॒चार्ये॑युः। यो वा॑ ब्राह्म॒णस्तम॑सा
पा॒प्मना॑ प्रावृ॒तः स्यात्। स ए॒तेन॑ यजे॒त। वि॒घ्नेनै॒वैन॑द्वि॒हृत्य॑।
वि॒शामा॑धि॒पत्य॑ङ्गच्छ॒ति। तस्य॑ द्वे द्वा॒दशे॑ स्तो॒त्रे भव॑तः। द्वे
च॑तुर्वि॒ंशे। औद्वि॑द्यमे॒व तत्। ए॒तद्वै क्ष॒त्रस्यौद्वि॑द्यम्। यदस्मै॒
स्वावि॑शो॑ ब॒लिः॑ हर॑न्ति॥६३॥

हर॑न्त्यस्मै॒ विशो॑ ब॒लिम्। ऐ॒नम॑प्रति॒ख्यात॑ङ्गच्छ॒ति। य ए॒वं
वेद॑। प्र॒बाहु॑वा अ॒ग्रे क्ष॒त्राण्या॑ते॒पुः। तेषा॑मिन्द्रः॑ क्ष॒त्राण्या॑दत्त।
न वा इ॒मानि॑ क्ष॒त्राण्य॑भूव॒न्निति॑। तन्नक्ष॑त्राणन्नक्ष॒त्रत्वम्। आ
श्रेय॑सो भ्रातृ॒व्यस्य॑ तेज॑ इन्द्रि॒यन्द॑त्ते। य ए॒तेन॑ यज॑ते। य उ॑
चैनमे॒वं वेद॑॥६४॥

तद्यथा॑ ह॒ वै स॑च॒क्रिणौ॑ क॒प्लका॑वुपाव॑हितौ॒ स्याता॑म्। ए॒वमे॒तौ
यु॒गम॑न्तौ॒ स्तोमौ॑। अ॒युक्षु॑ स्तोमेषु॑ क्रियेते। पा॒प्मनो॑ऽप॒हत्ये॑।
अप॑ पा॒प्मानं॑ भ्रातृ॒व्यः॑ ह॒ते। य ए॒तेन॑ यज॑ते। य उ॑
चैनमे॒वं वेद॑। तद्यथा॑ ह॒ वै सू॑त॒ग्राम॑ण्यः। ए॒वञ्छ॒न्दांसि॑।
तेष्व॒सावा॑दित्यो बृ॒हती॒रभ्यू॑ढः॥६५॥

स॒तो बृ॑हतीषु॒ स्तुव॑ते स॒तो बृ॑हन्। प्र॒जया॑ प॒शुभि॑रसा॒नीत्ये॒वा।

व्यतिषक्ताभिः स्तुवते। व्यतिषक्तं वै क्षत्रद्विंशा। विशैवैनङ्क्षत्रेण
 व्यतिषजति। व्यतिषक्ताभिः स्तुवते। व्यतिषक्तो वै ग्राम्णीः
 संजातैः। सजातैरेवैनव्यतिषजति। व्यतिषक्ताभिः स्तुवते।
 व्यतिषक्तो वै पुरुषः पाप्मभिः। व्यतिषक्ताभिरेवास्य पाप्मनो
 नुदते॥६६॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

पीवोन्ना॑ रयिवृधः॑ सुमेधाः॑ श्वेतः॑ सिषक्ति॑ नियुता॑मभि॒श्रीः।
ते वा॒यवे॒ सम॑नसो॒ वित॑स्थुः। विश्वेन्नरः॑ स्वप॒त्यानि॑ चक्रुः।
रा॒येऽनु॑ यञ्ज॒ज्ञतू॑ रोद॒सी उ॒भे। रा॒ये दे॒वी धि॒षणा॑ धाति॒ देवम्।
अधा॑ वा॒युन्नि॒युतः॑ सश्चत॒ स्वाः। उ॒त श्वे॒तवँ॑सु॒धिति॑न्निरेके। आ
वा॒यो प्र याभिः॑। प्र वा॒युम॑च्छा॒ बृह॑ती म॒नीषा॑॥१॥

बृह॒द्रयि॑वँ॒श्ववा॑रा॒ रथ॑प्रा॒म्। द्यु॒तद्या॑मा॒ नियु॑तः प॒त्यमा॑नः।
क॒विः क॒विमि॑यक्ष॒सि प्र॑यज्यो। आ नो॑ नि॒युद्धिः॑
श॒तिनी॑भि॒रध्व॑रम्। स॒हस्रि॑णी॒भिरु॑प॒ याहि॑ य॒ज्ञम्। वा॒यो
अ॒स्मिन् ह॒विषि॑ मादयस्व। यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः।
प्रजा॑पते॒ न त्वदे॑तान्य॒न्यः। वि॒श्वा जा॒तानि॑ परि॒ ता ब॑भूव।
यत्का॑मास्ते जुहुमस्तन्नो॑ अस्तु॥२॥

व॒यः स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। र॒यीणां॑ पति॑र्य्यँज॒तं बृ॑हन्तम्।
अ॒स्मिन्भ॑रे॒ नृत॑म॒घ्वाँज॑सातौ। प्र॒जाप॑तिं प्रथम॒जामृ॑तस्य।
यजा॑म॒ देव॑मधि॒ नो ब्र॑वीतु। प्रजा॑पते॒ त्वन्नि॑धि॒पाः पु॑रा॒णः।
दे॒वानां॑ पि॒ता ज॑नि॒ता प्र॒जाना॑म्। पति॑र्विश्व॒स्य ज॑ग॒तः
पर॑स्याः। ह॒विर्नो॑ देव विह॒वे जु॑षस्व। तवे॒मे लो॒काः प्र॒दिशो॑
दिश॑श्च॥३॥

प॒रा॒वतो॑ नि॒वत॑ उ॒द्वत॑श्च। प्रजा॑पते॒ विश्व॑सृ॒ज्जीव॑ध॒न्य इ॒दन्नो॑
देव। प्र॒ति॒हर्य॑ ह॒व्यम्। प्र॒जाप॑तिं प्रथम॒र्य्यँजि॑यानाम्।

दे॒वाना॒म॒ग्रे य॒ज॒त॒य्यँज॒ध्वम् । स नो॑ द॒दातु॑ द्र॒विण॑ ५
 सु॒वीर्य॑म् । रा॒य॒स्पोष॑ष्विँ ष्य॒तु नाभि॑म॒स्मे । यो रा॒य ई॒शे
 श॒तदा॒य उ॒क्थ्यः॑ । यः प॑शूना॑ र॒क्षिता॑ वि॒ष्टिता॑नाम् ।
 प्र॒जाप॑तिः प्रथ॒म॒जा ऋ॒तस्य॑ ॥ ४ ॥

स॒हस्र॑धा॒मा जु॒षता॑ ५ ह॒विर्नः॑ । सोमा॑पूषणे॒मौ दे॒वौ ।
 सोमा॑पूष॒णा रज॑सो वि॒मान॑म् । स॒प्तच॑क्र॑ रथ॒मवि॑श्वमि॒न्वम् ।
 वि॒ष्वृतं॑ म॒नसा॑ यु॒ज्यमा॑नम् । तज्जि॑न्वथो वृष॒णा प॒ञ्चर॑श्मिम् ।
 दि॒व्यन्यः॑ स॒देन॑श्च॒क्र उ॒च्चा । पृथि॑व्याम॒न्यो अ॒ध्यन्त॑रि॒क्षे ।
 ताव॑स्मभ्य॑ पुरु॒वारं॑ पुरु॒क्षुम् । रा॒य॒स्पोष॑ष्विँष्य॒तान्नाभि॑म॒स्मे ॥ ५ ॥

धि॒यं पू॒षा जि॑न्वतु वि॒श्वमि॑न्वः । र॒यि ५ सोमो॑ रयि॒पति॑र्दधातु ।
 अव॑तु दे॒व्यदि॑तिर॒न॒र्वा । बृ॒हद्व॑दे॒म वि॒दथे॑ सु॒वीराः॑ ।
 वि॒श्वान्य॑न्यो भुव॑ना ज॒जान॑ । वि॒श्वम॑न्यो अ॒भिच॑क्षा॒ण
 ए॒ति । सोमा॑पूष॒णाव॑व॒तन्धि॑यं मे । यु॒वभ्या॑व्विँश्वाः पृ॒त॒ना
 ज॒येम । उ॒दु॒त्त॒मं व॑रु॒णास्त॑भ्रा॒द्याम् । यत्कि॑ञ्चेदङ्कि॒तवा॑सः ।
 अव॑ ते हे॒ड॒स्तत्त्वा॑ या॒मि । आ॒दि॒त्याना॑म॒वसा॑ न दक्षि॒णा ।
 धा॒रय॑न्त आ॒दि॒त्यासं॑स्ति॒स्रो भूमी॑र्धारयन् । य॒ज्ञो दे॒वाना॑ ५
 शुचि॑र॒पः ॥ ६ ॥

म॒नीषा॑ऽस्तु च॒र्त॒स्या॒स्मे कि॑त॒वासं॑श्च॒त्वारि॑ च ॥ १ ॥ [१]

ते शु॒क्रासः॑ शुच॑यो रश्मि॒वन्तः॑ । सी॒द॒न्नादि॑त्या अ॒धि
 ब॒र्हिषि॑ प्रि॒ये । का॒मेन॑ दे॒वाः स॒रथ॑न्दि॒वो नः॑ । आ या॑न्तु

य॒ज्ञमु॒पं नो जुषा॒णाः। ते सून॒वो अदि॑तेः पीव॒सामिष॑म्।
घृ॒तं पि॒न्वत्प्रति॑ह॒र्यन्नृ॑ते॒जाः। प्र य॒ज्ञिया॒ यज॑मानाय ये॒मुरे।
आदि॒त्याः कामं॑ पि॒तुम॑न्त॒मस्मे। आ नः॑ पु॒त्रा अदि॑तेर्या॒न्तु
य॒ज्ञम्। आदि॒त्यासः॑ प॒थिभिर्दे॒वयानैः॑ ॥७॥

अ॒स्मे काम॑न्दा॒शुषे॑ स॒न्नम॑न्तः। पुरो॒डाश॑ङ्घृ॒तव॑न्त॒श्रुष॑न्ताम्।
स्क॒भाय॑त॒ निर्ऋ॑ति॒ः सेध॑ताम॒तिम्। प्र र॒श्मिभि॑र्य॒तमा॑ना
अमृ॒धाः। आदि॒त्याः काम॑ प्रय॒तां वष॑द्भृ॒तिम्। जुष॑ध्व॒न्नो
ह॒व्यदा॑तिर्य्य॒जत्राः॑। आदि॒त्यान्काम॑म॒वसे॑ हुवेम। ये भू॒तानि॑
ज॒नय॑न्तो विचि॒र्य्युः। सीद॑न्तु पु॒त्रा अदि॑तेरु॒पस्थ॑म्। स्ती॒र्णं
ब॒र्हिर्ह॑वि॒रद्या॑य दे॒वाः॥८॥

स्ती॒र्णं ब॒र्हिः सी॑दता य॒ज्ञे अ॒स्मिन्। ध्रा॒जाः सेध॑न्तो
अम॑तिन्दुरेवा॒म्। अ॒स्मभ्यं॑ पु॒त्रा अदि॑तेः प्र य॑स॒त।
आदि॒त्याः कामं॑ ह॒विषो॑ जुषा॒णाः। अ॒ग्ने नय॑ सु॒पथा॑
रा॒ये अ॒स्मान्। वि॒श्वानि॑ दे॒व व॒युना॑नि वि॒द्वान्।
यु॒योध्य॑स्मञ्जु॒हुरा॑णमे॒नः। भूयि॑ष्ठान्ते॒ नम॑ उ॒क्तिर्वि॑धेम।
प्र वः॑ शु॒क्राय॑ भा॒नवे॑ भर॒ध्वम्। ह॒व्यं म॒तिश्चा॒ग्नये॑
सु॒पूत॑म्॥९॥

यो दै॒व्यानि॑ मा॒नुषा॑ ज॒नू॑षि। अ॒न्तर्वि॑श्वानि वि॒द्वन्।
जिगा॑ति। अ॒च्छा गि॒रो म॒तयो॑ दे॒वय॑न्तीः। अ॒ग्नि॒र्य्यन्ति॑
द्रवि॑णं॒ भिक्ष॑माणाः। सु॒स॒न्द॒शः सु॒प्रती॑कः॒ स्वश्च॑म्।

हव्यवाहमरतिं मानुषाणाम्। अग्ने त्वमस्मद्युयोध्यमीवाः।
अनग्नित्रा अभ्यमन्त कृष्टीः। पुनरस्मभ्यः सुविताय देव।
क्षाद्विंश्वेभिरजरेभिर्यजत्र॥१०॥

अग्ने त्वं पारया नव्यो अस्मान्। स्वस्तिभिरति दुर्गाणि
विश्वान्। पूश्च पृथ्वी बहुला न उर्वी। भवां तोकाय तनयाय
शय्योः। प्रकारवो मनना वच्यमानाः। देवद्रीचीन्नयथ
देवयन्तः। दक्षिणावाङ्वाजिनी प्राच्येति। हविर्भरन्त्यग्नये
घृताचीं। इन्द्रन्नरो युजे रथम्। जगृभ्णाते दक्षिणमिन्द्र
हस्तम्॥११॥

वसूयवो वसुपते वसूनाम्। विद्महि त्वा गोपतिः शूर
गोनाम्। अस्मभ्यं चित्रवृषणं रयिन्दाः। तवेदद्विंश्वमभितः
पशव्यम्। यत्पश्यसि चक्षसा सूर्यस्य। गवामसि गोपतिरेकं
इन्द्र। भक्षीमहि ते प्रयतस्य वस्वः। समिन्द्र णो मनसा नेषि
गोभिः। सः सूरिभिर्मघवन्त्सः स्वस्त्या। सं ब्रह्मणा देवकृतं
यदस्ति॥१२॥

सन्देवानाः सुमत्या यज्ञियानाम्। आराच्छत्रुमपं बाधस्व
दूरम्। उग्रो यः शम्बः पुरुहूत तेन। अस्मे धेहि
यवमद्रोमदिन्द्र। कृधीधियं जरित्रे वाजरत्नाम्। आ
वेधसः स हि शुचिः। बृहस्पतिः प्रथमज्ञायमानः। महो
ज्योतिषः परमे व्योमन्। सप्तास्यस्तुविजातो रवेण। वि

सु॒प्त॒र॒श्मि॒रध॒म॒त्त॒मा॑सि॥१३॥

बृ॒ह॒स्प॒तिः॑ स॒म॒ज॒य॒द्व॒सू॒नि। म॒हो व्र॒जान्गो॒म॒तो दे॒व ए॒षः।
अ॒पः सि॒षास॒न्त्सु॒व॒र॒प्र॒ती॒त्तः। बृ॒ह॒स्प॒ति॒र॒ह॒न्त्य॒मि॒त्र॒म॒कैः।
बृ॒ह॒स्प॒ते॒ पर्ये॒वा पि॒त्रे। आ नो॑ दि॒वः पा॒वी॒र॒वी। इ॒मा
जु॒ह्वा॒ना य॒स्ते स्त॒नः। स॒र॒स्व॒त्य॒भि नो॑ ने॒षि। इ॒य॑
शु॒ष्मे॒भिर्वि॒स॒खा इ॒वा॒रु॒जत्। सा॒नु॒ गि॒री॒णान्त॑वि॒षेभि॑रू॒र्मि॒भिः।
पा॒रा॒व॒द॒घ्नी॒म॒व॒से सु॒वृ॒त्ति॒भिः। स॒र॒स्व॒ती॒मा वि॒वा॒से॒म
धी॒ति॒भिः॥१४॥

दे॒व॒या॒नैर्दे॒वाः सु॒पू॒त॒र्य्यै॒ज॒त्र ह॒स्त॒म॒स्ति॒ त॒मा॑स्यू॒र्मि॒भिर्द्वे च॥२॥ [२]

सो॒मो धे॒नु॑ स॒मो अ॒र्व॒न्त॒मा॒शु॒म्। सो॒मो वी॒र॒ङ्ग॒र्म॒ण्य॑न्द॒दा॒तु।
सा॒द॒न्य॒व्वि॒द॒थ्य॑ स॒भे॒य॒म्। पि॒तुः श्र॒व॒ण॒य्यो द॒दा॑श॒द॒स्मै।
अ॒षा॒ढ॒र्य्यु॑त्सु॒ त्व॑ स॒मो क॒तु॒भिः। या ते॑ धा॒मा॒नि
ह॒वि॒षा य॒ज॑न्ति। त्वमि॒मा ओष॑धीः सो॒म वि॒श्वाः। त्वम॒पो
अ॒ज॒न॒य॒स्त्व॒ङ्गाः। त्वमा॒त॒त॒न्थो॒र्व॒न्त॒रि॒क्ष॒म्। त्व॒ज्यो॒ति॒षा वि॒
त॒मो व॒व॒र्थ॥१५॥

या ते॑ धा॒मा॒नि दि॒वि या पृ॒थि॒व्याम्। या प॒र्व॒ते॒ष्वोष॑धीष्व॒प्सु।
तेभि॑र्नो॒ वि॒श्वैः सु॒म॒ना अ॒हे॒ड॒न्। रा॒ज॑न्त्सो॒म प्र॒ति ह॒व्या
गृ॒भा॒या वि॒ष्णो॒र्नु॒क॒न्त॒द॒स्य प्रि॒य॒म्। प्र त॒द्वि॒ष्णुः। प॒रो मा॒त्र॒या
त॒नु॒वा वृ॒धा॒न। न ते॑ म॒हि॒त्व॒म॒न्व॑श्नु॒वन्ति। उ॒भे ते॑ वि॒द्म
र॒ज॑न्सी॒ पृ॒थि॒व्या वि॒ष्णो दे॒व त्व॒म्। प॒र॒म॒स्य॑ वि॒त्से॥१६॥

वि॒च॒क्र॒मे त्रि॒दे॒वः। आ ते॑ म॒हो यो जा॒त ए॒वा अ॒भि

गो॒त्राणि॑। आभिः॑ स्पृ॒धौ मिथ॒तीर॑रिषण्यन्। अ॒मित्र॑स्य
व्यथया म॒न्युमिन्द्र॑। आभिर्वि॒श्वा अ॒भियु॑जो वि॒षूचीः॑।
आर्या॑य॒ विशो॑व॒तारी॑र्दासीः। अ॒यः शृ॑ण्वे अध॒ जय॑न्नुत
घ्नन्। अ॒यमु॑त प्र कृ॑णुते यु॒धा गाः। य॒दा स॒त्यङ्क॑णुते
म॒न्युमिन्द्रः॑॥१७॥

विश्व॑न्द्दृढं भ॑यत॒ एज॑दस्मात्। अनु॑ स्व॒धाम॑क्षर॒न्नापो॑ अस्य।
अव॑र्धत॒ मध्य॒ आ ना॒व्याना॑म्। स॒घ्रीची॑नेन॒ मन॑सा तमिन्द्र॑
ओजि॑ष्ठेन। ह॒न्मना॑हन्नभि॒द्यन्। म॒रुत्वं॑न्तवृ॒षभ॑वृ॒धानम्।
अक॑वारि॒न्द्रिव्यः॑ शा॒समिन्द्र॑म्। वि॒श्वासा॑ह॒मवे॑से नू॒तना॑य।
उ॒ग्रः स॑हो॒दामि॑ह तः॑ हु॒वेमा॑ जनि॑ष्ठा उ॒ग्रः स॑ह॒से
तुरा॑य॥१८॥

म॒न्द्र ओजि॑ष्ठो बहु॒लाभि॑मानः। अव॑र्धन्निन्द्रं म॒रुत॑श्चिदत्र।
मा॒ता यद्वी॑र॒न्दध॑न॒द्धनि॑ष्ठा। क॑स्यावो मरुतः स्व॒धाऽऽसी॑त्।
यन्मा॑मेकः॑ स॒मर्ध॑त्ताहि॒हत्ये॑। अ॒हः ह्यु॑ग्रस्तवि॒षस्तु॑वि॒ष्मान्।
विश्व॑स्य॒ शत्रो॑र॒नम॑वृ॒धस्यैः॑। वृ॒त्रस्य॑ त्वा श्व॒सथा॑ दी॒षमा॑णाः।
विश्वे॑ दे॒वा अ॑ज॒हुर्ये॑ सखा॑यः। म॒रुद्भि॑रिन्द्र स॒ख्यन्ते॑
अस्तु॑॥१९॥

अथे॒मा वि॒श्वाः पृ॑त॒ना ज॑यासि। व॒धीवृ॑त्रं म॒रुत॑ इन्द्रि॒येण॑।
स्वेन॑ भा॒मेन॑ तवि॒षो ब॑भू॒वान्। अ॒हमे॒ता मन॑वे वि॒श्वश्च॑न्द्राः।
सु॒गा अ॒पश्च॑कर॒ वज्र॑बाहुः। स यो वृषा॑ वृ॒ष्णि॑येभिः स॒मोकाः॑।

म॒हो दि॒वः पृ॒थि॒व्याश्च॑ स॒म्राट्। स॒ती॒नस॑त्वा ह॒व्यो भ॑रैषु।
 म॒रुत्वा॑न्नो भव॒त्विन्द्र॑ ऊ॒ती। इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑तरद्वृ॒त्रतू॑र्यै॥ २०॥
 अ॒ना॒धृ॒ष्यो म॒घवा॒ शूर॒ इन्द्रः॑। अ॒न्वे॒न॒द्वि॒ंशो अ॒मद॑न्त
 पूर्वीः। अ॒य॑ राजा जग॑तश्चर॒षणी॑नाम्। स ए॒व वी॒रः
 स उ॑ वी॒र्या॑वान्। स ए॒करा॑जो जग॑तः पर॒स्पाः। य॒दा
 वृ॒त्रम॑तर॒च्छूर॒ इन्द्रः॑। अथा॑भवद्द॒मिता॑भिक्र॒तूना॑म्। इन्द्रो॑ य॒ज्ञं
 वर्ध॑यन्वि॒श्ववे॑दाः। पु॒रो॒डाश॑स्य जुष॒ता॑ ह॒विर्नः॑। वृ॒त्रन्ती॒र्त्वा
 दा॑न॒वध्वँ॑ज्र॒बाहुः॥ २१॥

दि॒शोऽदृ॑हद्दृ॒हि॒ता दृ॑हणेन। इ॒मर्य्य॑ज्ञं वर्ध॑यन्वि॒श्ववे॑दाः।
 पु॒रो॒डाशं॑ प्र॒ति गृ॑भ्णा॒त्विन्द्रः॑। य॒दा वृ॒त्रम॑तर॒च्छूर॒ इन्द्रः॑।
 अथै॑करा॒जो अ॑भव॒ज्जनाना॑म्। इन्द्रो॑ दे॒वाञ्छ॑म्बर॒हत्य॑
 आव॑त्। इन्द्रो॑ दे॒वाना॑मभवत्पु॒रो॒गाः। इन्द्रो॑ य॒ज्ञे ह॒विषा॑
 वावृ॑धानः। वृ॒त्रतू॑र्नो अ॒भय॑ शर्म॒ य॑सत्। यः स॒प्त सि॒न्धु॑
 रद॑धात्पृथि॒व्याम्। यः स॒प्त लो॒कान॑कृ॒णोद्दि॑शश्च। इन्द्रो॑
 ह॒विष्मा॒न्त॒सग॑णो म॒रुद्भिः॑। वृ॒त्रतू॑र्नो य॒ज्ञमि॒होप॑ यासत्॥ २२॥

व॒व॒र्धं वि॒त्स इन्द्र॑स्तु॒राया॑स्तु वृ॒त्रतू॑र्यै वज्र॑बाहुः पृथि॒व्यान्नी॑र्णं च॥ ३॥ [३]

इन्द्र॑स्तर॒स्वान॑भिमाति॒हो॒ग्रः। हि॒र॑ण्यवा॒शीरि॑षि॒रः सु॑व॒र॒षाः।
 तस्य॑ व॒य॑ सु॒म॒तौ य॒ज्ञिय॑स्य। अपि॑ भ॒द्रे सौ॑म॒न॒से स्या॑म।
 हि॒र॑ण्यव॒र्णो अ॒भय॑ङ्कृ॒णोतु॑। अ॒भि॒मा॒ति॒हेन्द्रः॑ पृ॒त॒ना॒सु जि॒ष्णुः।
 स नः॑ शर्म॒ त्रि॒व॒रूथ॑द्वि॒ य॑सत्। यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑

नः। इन्द्रं स्तुहि वज्रिणं स्तोमं पृष्ठम्। पुरोडाशस्य जुषतां
हविर्नः॥२३॥

हत्वाभिमांतीः पृतनाः सहस्वान्। अथाभयङ्कुणुहि विश्वतो नः।
स्तुहि शूरं वज्रिणमप्रतीत्तम्। अभिमातिहनं पुरुहूतमिन्द्रम्।
य एकं इच्छुतपतिर्जनेषु। तस्मा इन्द्राय हविरा जुहोत। इन्द्रो
देवानामधिपाः पुरोहितः। दिशां पतिरभवद्वाजिनीवान्।
अभिमातिहा तं विषस्तु विष्मान्। अस्मभ्यं चित्रवृषणं
रयिन्दात्॥२४॥

य इमे द्यावापृथिवी महित्वा। बलेनादहदभिमातिहेन्द्रः।
स नो हविः प्रति गृभ्णातु रातये। देवानां देवो निधिपा
नो अव्यात्। अनवस्ते रथवृषणे यत्ते। इन्द्रस्य नु
वीर्याण्यहन्नहिम्। इन्द्रो यातोऽवसितस्य राजा। शमस्य च
शृङ्गिणो वज्रबाहुः। सेदु राजा क्षेति चर्षणीनाम्। अरान्न
नेमिः परि ता बभूव॥२५॥

अभि सिध्मो अजिगादस्य शत्रून्। वितिग्मेन वृषभेणा
पुरोभेत्। सवृज्रेणासृजद्वृत्रमिन्द्रः। प्र स्वां मतिमतिरच्छाशदानः।
विष्णुन्देववृरुणमृतये भगम्। मेदसा देवा वपया यजध्वम्।
ता नो यज्ञमार्गतद्विष्वधेना। प्रजावदस्मे द्रविणेह धत्तम्।
मेदसा देवा वपया यजध्वम्। विष्णुश्च देववृरुणश्च
रातिम्॥२६॥

ता नो॒ अमी॑वा अप॒ बाध॑मानौ। इ॒मय्यँ॑जं जुष॒माणा॒वुपेत॑म्।
 विष्णू॑वरुणा यु॒वम॑ध्व॒राय॑ नः। वि॒शे जना॑य॒ महि॑ शर्म
 यच्छ॑तम्। दी॒र्घप्र॑यञ्जू ह॒विषा॑ वृ॒धाना॑। ज्योति॑षाऽरा॒तीर्द॑हत॒न्तमा॑सि
 ययो॒रोज॑सा स्क्व॒भि॒ता र॒जासि॑। वी॒र्ये॑भिर्वी॒रत॑मा॒ शवि॑ष्ठा।
 याऽप॒त्ये ते॒ अप्र॑तीत्ता॒ सहो॑भिः। विष्णू॑ अ॒गन्व॑रुणा
 पूर्॒वहू॑तौ॥ २७ ॥

विष्णू॑वरुणाव॒भि॒शस्ति॑पावा॑म्। दे॒वा य॑जन्त ह॒विषा॑ घृ॒तेन॑।
 अपा॑मी॒वासे॑ध॒तः र॒क्षस॑श्च। अथा॑धत्तं यज॑मानाय॒ शय्योः॑।
 अ॒होमु॑चा वृष॒भा सु॒प्रतू॑र्ती। दे॒वाना॑न्दे॒वत॑मा॒ शचि॑ष्ठा।
 विष्णू॑वरुणा॒ प्रति॑हर्य॒तन्नः॑। इ॒दन्न॑रा॒ प्रय॑त॒मू॒तये॑ ह॒विः। म॒ही नु
 द्यावा॑पृथि॒वी इ॒ह ज्ये॑ष्ठे। रु॒चा भ॑वता॒ शुच॑यद्वि॒रकैः॑॥ २८ ॥

यत्सी॑ वरि॒ष्ठे बृ॒हती॑ वि॒मि॒न्वन्। नृ॒व॒द्ध्यो॒क्षा प॑प्र॒थाने॑भिरेवैः।
 प्र॒पूर्व॑जे पि॒तरा॒ नव्य॑सीभिः। गी॒र्भिः कृ॑णुध्व॒सद॑ने ऋ॒तस्य॑।
 आ नो॑ द्यावापृथि॒वी दै॒व्येन॑। जने॑न या॒तं महि॑ वा॒ वरू॑थम्।
 स इ॒त्स्वपा॑ भुव॑नेष्वा॒स। य इ॒मे द्यावा॑पृथि॒वी ज॒जान॑। उ॒र्वी
 ग॑भी॒रे रज॑सी सु॒मेकै॑। अ॒व॒शे धी॒रः श॒च्या॒ समै॑रत्॥ २९ ॥

भूरि॒न्द्वे अच॑रन्ती॒ चर॑न्तम्। प॒द्वन्त॒ङ्ग॒र्भम॑पदी॒दधा॑ते। नित्य॑न्न
 सू॒नुं पि॒त्रोरु॑प॒स्थे। तं पि॑पृ॒तः रो॑दसी स॒त्यवा॑चम्।
 इ॒द॒न्द्या॑वापृथि॒वी स॒त्यम॑स्तु। पि॒त॒र्मा॒तर्य॑दि॒होप॑ ब्रु॒वे वा॑म्।
 भू॒त॒न्दे॒वाना॑मव॒मे अ॒वो॑भिः। वि॒द्यामे॑षवृ॒जं जी॒रदा॑नुम्। उ॒र्वी

पृथ्वी ब॑हुले दू॒रे अ॑न्ते। उप॑ ब्रुवे नम॑सा य॒ज्ञे अ॒स्मिन्।
 दधा॑ते ये सु॒भगे॑ सुप्र॒तूर्ती॑। द्यावा॒ रक्ष॑तं पृथि॒वी नो॒ अभ्वा॑त्।
 या जा॒ता ओष॑धयोऽति॒ विश्वाः॑ परि॒ष्ठाः। या ओष॑धयः
 सोम॑राजीरश्वाव॒ती॒५ सोम॑व॒तीम्। ओष॑धीरिति॒ मातरो॑ऽन्या
 वो अ॒न्याम॑वतु॥ ३०॥

हविर्नो दाद्वभूव राति पूर्वहूतावर्कैरैरदस्मिन्यश्च च॥४॥ [४]

शुचि॒न्नु स्तोम॑५ शजथ॑द्वृत्रम्। उ॒भा वा॑मिन्द्रा॒ग्नी प्र च॑र्ष॒णिभ्यः॑।
 आ वृ॑त्रहणा गी॒र्भिर्वि॑प्रः। ब्रह्म॑णस्पते॒ त्वम॑स्य य॒न्ता। सू॒क्तस्य॑
 बोधि॑ तन॒यश्च जि॒न्वा। विश्व॑न्तद्ब॒द्रय्यँद॑वन्ति॒ देवाः॑। बृ॒हद्व॑देम
 वि॒दथे॑ सु॒वीराः॑। स ई॑५ स॒त्येभिः॑ स॒खिभिः॑ शुचि॑द्विः।
 गोधा॑यस॒र्विधं॑ न॒सैर॑तर्दत्। ब्रह्म॑णस्पति॒र्वृष॑भिर्व॒राहैः॑॥ ३१॥

घ॒र्मस्वै॑देभिर्द्रवि॑ण॒व्याँन॑ट्। ब्रह्म॑णस्पतेरभवद्यथाव॒शम्।
 स॒त्यो म॒न्युर्म॑हि कर्मा॑ करिष्य॒तः। यो गा उ॒दाज॑त्स दि॒वे
 वि चा॑भजत्। म॒हीव॑ रीतिः शव॑सा सर॒त्पृथ॑क्। इ॒न्ध्या॒नो
 अ॒ग्निर्व॑नवद्वनुष्य॒तः। कृत॑ब्रह्मा शूशुव॒द्रात॑ह॒व्य इ॒त्। जा॒तेन॑
 जा॒तम॑ति॒सृत्प्र॑ सृ॑५सते। यय्यँय्युँजङ्क॑णुते ब्रह्म॑णस्पतिः।
 ब्रह्म॑णस्पते सु॒यम॑स्य वि॒श्वहा॑॥ ३२॥

रा॒यः स्या॑म र॒थ्यो वि॑वस्वतः। वी॒रेषु॑ वी॒रा॑५ उप॑पृङ्क्षि न॒स्त्वम्।
 यदी॑शा॒नो ब्रह्म॑णा॒ वेषि॑ मे॒ हव॑म्। स इ॒ज्जन॑ेन॒ स वि॑शा स
 जन्म॑ना। स पु॒त्रैर्वाज॑ भरते॒ धना॒ नृभिः॑। दे॒वानां॑ यः पि॒तर॑मा॒

विवांसति। श्रद्धामना हविषा ब्रह्मणस्पतिम्। यास्ते पूषन्नावो
अन्तः। शुक्रन्ते अन्यत्पूषेमा आशाः। प्रपथे पथामजनिष्ट
पूषा ॥३३॥

प्रपथे दिवः प्रपथे पृथिव्याः। उभे अभि प्रियतमे सुधस्थे।
आ च परा च चरति प्रजानन्। पूषा सुबन्धुर्दिव आ
पृथिव्याः। इडस्पतिर्मघवा दस्मवर्चाः। तन्देवासो अददुः
सूर्यायै। कामेन कृतन्तवसः स्वश्चम्। अजाऽश्वः पशुपा
वाजबस्त्यः। धियं जिन्वो विश्वे भुवने अर्पितः। अष्टा पूषा
शिथिरामुद्वरीवृजत् ॥३४॥

सञ्चक्षाणो भुवना देव ईयते। शुची वो हव्या मरुतः
शुचीनाम्। शुचिं हिनोम्यध्वरं शुचिभ्यः। ऋतेन
सत्यमृतसाप आयन्। शुचिजन्मानः शुचयः पावकाः। प्र
चित्रमर्कङ्गणते तुराय। मारुताय स्वतवसे भरध्वम्। ये
सहांसि सहसा सहन्ते। रेजन्ते अग्ने पृथिवी मखेभ्यः।
असेष्वा मरुतः खादयो वः ॥३५॥

वक्षः सुरुक्मा उप शिश्रियाणाः। वि विद्युतो न वृष्टिर्भी
रुचानाः। अनु स्वधामायुधैर्यच्छमानाः। या वः शर्म
शशमानाय सन्ति। त्रिधातूनि दाशुषे यच्छताधि।
अस्मभ्यन्तानि मरुतो वियन्त। रयिन्नो धत्त वृषणः सुवीरम्।
इमे तुरं मरुतो रामयन्ति। इमे सहः सहस आ नमन्ति।

इ॒मे श॑सं॒वनुष्य॑तो नि पा॑न्ति॥३६॥

गुरु॑द्वेषो अरु॑रुषे दध॑न्ति। अ॒रा इ॒वेदच॑रमा॒ अहे॑व। प्रप्र॑
जाय॑न्ते अक॑वा॒ महौ॑भिः। पृ॒श्नैः पु॒त्रा उ॑प॒मासो॑ रभि॑ष्ठाः।
स्वया॑ म॒त्या म॒रुतः॑ सं मि॑मिक्षुः। अनु॑ ते दा॒यि मह॑ इन्द्रि॒याय॑।
स॒त्रा ते॒ विश्व॑मनु॒ वृत्र॑हत्ये॑। अनु॑ क्ष॒त्रमनु॑ स॒हो यज॑त्र। इन्द्र॑
दे॒वेभि॑रनु॒ ते नृ॑षह्ये॑। य इन्द्र॑ शु॒ष्मो म॑घवन्ते अस्ति॥३७॥

शि॒क्षा सखि॑भ्यः पुरु॑हूत॒ नृभ्यः॑। त्व॑ हि दृ॒ढा म॑घवन्विचे॒ताः।
अपा॑वृधि॒ परिवृ॑ति॒न्न राधः॑। इन्द्रो॑ राजा॒ जग॑तश्च॒रषणी॑नाम्।
अधि॑क्षमि॒ विषु॑रूपं॒ यदस्ति॑। ततो॑ ददा॒तु दा॑शुषे॒ वसू॑नि।
चोद॑द्राध॒ उप॑स्तुतश्चिद॒र्वाक्। तमु॑ष्टुहि॒ यो अ॒भिभू॑त्योजाः।
व॒न्वन्न॑वा॒तः पुरु॑हूत इन्द्रः॑। अषा॑ढमु॒ग्रं स॑ह॒मानमा॑भिः॥३८॥

गी॒र्भिर्व॑र्ध वृष॑भश्च॒रषणी॑नाम्। स्थू॒रस्य॑ रा॒यो बृ॑हतो य ई॒शे॑।
तमु॑ ष्टवाम वि॒दथे॑ष्विन्द्र॑म्। यो वा॒युना॒ जय॑ति॒ गोम॑तीषु। प्र
धृ॒ष्णुया॑ न॒यति॒ वस्यो॑ अच्छ॑। आ ते शु॒ष्मो वृष॑भ ए॒तु प॒श्चात्।
ओत्त॑राद॒धरा॑गा पु॒रस्ता॑त्। आ वि॒श्वतो॑ अ॒भिसमे॑त्व॒र्वाङ्। इन्द्र॑
द्यु॒म्नं सु॑र्व॒र्वद्धे॒ह्यस्मे॑॥३९॥

व॒राहैर्वि॑श्वहा॑ऽजनिष्ट॒ पूषो॑द्वरी॒वृज॑त्खा॒दयो॑ वः पा॒न्त्यस्त्या॑भिर्न॒वं च॑॥५॥

[५]

आ दे॒वो या॑तु सवि॒ता सुर॑त्नः। अ॒न्तरि॑क्ष॒प्रा वह॑मानो॒ अश्वैः॑।
हस्ते॑ दधा॒नो न॑र्या॒ पुरू॑णि। नि॒वेश॑यं च प्रसु॒वश्च॒ भूम॑।
अ॒भीवृ॑त॒ङ्कश॑नैर्वि॒श्वरू॑पम्। हि॒रण्य॑शम्यय्यं॒जतो॑ बृ॒हन्त॑म्।

आस्था॒द्रथ॑ꣳ सवि॒ता चि॒त्रभा॑नुः। कृ॒ष्णा रजा॑ꣳ सि॒
तवि॑षी॒न्दधा॑नः। सघा॑ नो दे॒वः संवि॒ता सु॒वाय॑। आ
सा॑विष॒द्वसु॑पतिर्वसू॒नि॥४०॥

वि॒श्रय॑माणो अम॑तिमु॒रूची॑म्। म॒र्तभो॑ज॒नम॑ध॒रास॑तेन।
वि॒जना॑ञ्छा॒वाः शि॑तिपादो अख्य॒न्। रथ॑ꣳ हि॒र॑ण्यप्रउ॒गं
वह॑न्तः। शश्व॒द्विशः॑ सवि॒तुर्दे॒व्यस्य॑। उ॒पस्थे॑ वि॒श्वा भुव॑नानि
तस्थुः। वि सु॑प॒र्णो अ॒न्तरि॑क्षाण्यख्यत्। ग॒भीर॑वे॒षा असु॑रः
सुनी॒थः। क्कै॑दानीꣳ सूर्यः॑ कश्चि॑केत। क॒तमा॑न्धाꣳ र॒श्मिर॒स्या
त॑तान॥४१॥

भग॒न्धिय॑व्वाँजय॑न्तः पुर॑न्धिम्। नरा॒शꣳसो॒ ग्रा॒स्पति॑र्नो
अ॒व्यात्। आ ये वा॒मस्य॑ सङ्ग॒थे र॑यी॒णाम्। प्रि॒या दे॒वस्य॑
सवि॒तुः स्या॑म। आ नो वि॒श्वे अ॒स्क्रा॑गमन्तु दे॒वाः। मि॒त्रो
अ॒र्य॑मा वरु॑णः स॒जोषा॑ः। भुव॑न् यथा॒ नो वि॒श्वे वृ॒धासः॑।
कर॑न्त्सुषाहा॑ वि॒थुर॑न्न शवः॑। शन्नो॑ दे॒वा वि॒श्वदे॑वा भवन्तु।
शꣳ सर॑स्वती स॒ह धी॒भिर॑स्तु॥४२॥

शम॑भि॒षाचः॑ शमु॑ राति॒षाचः॑। शन्नो॑ दि॒व्याः पार्थि॑वाः
शन्नो॑ अ॒प्याः। ये संवि॒तुः स॒त्यस॑वस्य॒ विश्वे॑। मि॒त्रस्य॑
व्र॒ते वरु॑णस्य दे॒वाः। ते सौ॒भ॒गँधी॒रव॑द्भोम॒दप्रः॑। दधा॑तन्
द्रवि॑णश्चि॒त्रम॑स्मे। अ॒ग्ने या॒हि दू॒त्यव्वाँरि॑षेण्यः। दे॒वाꣳ अ॒च्छा
ब्र॒ह्म॑कृता॒ गुणे॑न। सर॑स्वतीं म॒रुतो॑ अ॒श्विना॒पः। य॒क्षि
दे॒वान्र॑त्न॒धेया॑य॒ विश्वा॑न्॥४३॥

द्यौः पितुः पृथिवि मातरधुक्। अग्ने॑ भ्रातर्वसवो मृडता॑
नः। विश्व॑ आदित्या अदिते स॒जोषाः॑। अ॒स्मभ्य॒ꣳ शर्म॑
बहु॒लव्वि॑ यन्त। विश्वे॑ देवाः शृणुतेम॒ꣳ हव॑ मे। ये अ॒न्तरिक्षे॑
य उ॒प॒ द्यवि॑ ष्ठा। ये अ॒ग्निजि॒ह्वा उ॒त वा॒ यज॑त्राः।
आ॒सद्या॒स्मिन्ब॒र्हिषि॑ मादयध्वम्। आ वा॑ मि॒त्रावरु॑णा
ह॒व्यजु॑ष्टिम्। नम॑सा दे॒वाव॑साववृ॒त्याम्॥४४॥

अ॒स्माकं॑ ब्र॒ह्म पृ॒तना॑सु स॒ह्या अ॒स्माकम्॑। वृ॒ष्टिर्दि॒व्या सु॑पा॒रा।
यु॒ववँ॑स्त्राणि पी॒वसा॑ व॒साथे॑। यु॒वोरच्छि॑द्रा म॒न्तवो॑ ह॒ सर्गाः॑।
अवा॑तिरत॒मनृ॑तानि॒ विश्वा॑। ऋ॒तेन॑ मि॒त्रावरु॑णा स॒चेथे॑। तत्सु॑
वा॑ मि॒त्रावरु॑णा म॒हित्वम्॑। ई॒र्मा त॒स्थुषी॑रह॒भिर्दु॑दुहे। विश्वाः॑
पि॒न्वथ॒ स्वस॑रस्य॒ धेनाः॑। अनु॑ वा॒मेकः॑ प॒विरा॑ व॒वर्ति॑॥४५॥

यद्व॒ꣳहि॑ष्ठ॒त्राति॑ वि॒दे सु॑दानू। अ॒च्छि॑द्र॒ꣳ शर्म॑ भु॒वन॑स्य
गो॒पा। ततो॑ नो मि॒त्रावरु॑णाववीष्टम्। सि॒षास॑न्तो
जी(जि?)गि॒वाꣳसः॑ स्याम। आ नो मि॒त्रावरु॑णा ह॒व्यदा॑तिम्।
घृ॒तैर्गव्यू॑तिमु॒क्षत॑मिडा॒भिः। प्रति॑ वा॒मत्र॒ वर॑मा जना॑य।
पृ॒णीत॑मु॒द्रो दि॒व्यस्य॒ चारोः॑। प्र बा॒हवा॑ सि॒सृ॒तजी॒वसे॑ नः।
आ नो॑ गव्यू॒तिमु॒क्षत॑ङ्घृ॒तेन॑॥४६॥

आ नो॑ जने॑ श्रवयतय्यु॑वाना। श्रु॒तं मे॑ मि॒त्रावरु॑णा ह॒वेमा॑। इ॒मा
रु॒द्राय॑ स्थि॒रध॑न्वने गि॒रः। क्षि॒प्रेष॑वे दे॒वाय॑ स्व॒धाम्ने॑। अषा॑ढाय॒
सह॑मानाय मी॒ढुषे॑। ति॒ग्मायु॑धाय भर॒ता शृ॒णोत॑न। त्वाद॑त्तेभी

रुद्रं शन्तमेभिः। शतं हिमां अशीय भेषजेभिः। व्यस्मद्वेषो
वितरव्यं हं। व्यमीवाश्चातयस्वा विषूचीः॥४७॥

अर्हन्बिभर्षि मा नस्तोके। आ ते पितर्मरुता सुम्रमेतु। मा
नः सूर्यस्य सन्दृशो युयोथाः। अभि नो वीरो अर्वति क्षमेत।
प्र जायेमहि रुद्र प्रजाभिः। एवा बभ्रो वृषभ चेकितान।
यथा देव न हृणीषे न हंसि। हावन्श्रून् रुद्रेह बोधि।
बृहद्वदेम विदथे सुवीराः। परि णो रुद्रस्य हेतिः स्तुहि श्रुतम्।
मीढुष्टमारहन्बिभर्षि। त्वमग्रे रुद्र आ वो राजानम्॥४८॥

वसूनि ततानास्तु विश्वान् ववृत्याव्वर्ति घृतेन विषूचीः श्रुतन्दे च॥६॥ [६]

सूर्यो देवीमुषसं रोचमानामर्यः। न योषामभ्येति पश्चात्।
यत्रा नरो देवयन्तो युगानि। वितन्वते प्रति भद्राय भद्रम्।
भद्रा अश्वा हरितः सूर्यस्य। चित्रा एदग्वा अनुमाद्यासः।
नमस्यन्तो दिव आ पृष्ठमस्थुः। परि द्यावापृथिवी यन्ति
सद्यः। तत्सूर्यस्य देवत्वन्तन्महित्वम्। मध्या कर्तोर्विततं
सञ्जभार॥४९॥

यदेदयुक्त हरितः सधस्थात्। आद्रात्री वासस्तनुते सिमस्मै।
तन्मित्रस्य वरुणस्याभिचक्षे। सूर्यो रूपङ्गुते द्यौरुपस्थे।
अनन्तमन्यद्रुशदस्य पाजः। कृष्णमन्यद्धरितः सं भरन्ति।
अद्या देवा उदिता सूर्यस्य। निरहंसः पिपृतान्निर्वद्यात्।
तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्ताम्। अदितिः सिन्धुः पृथिवी उत

द्यौः॥५०॥

दिवो रुक्म उरुचक्षा उदैति। दूरे अर्थस्तरणिभ्राजमानः।
नूनञ्जनाः सूर्येण प्रसूताः। आयन्नर्थानि कृणवन्नपांसि। शन्नो
भव चक्षसा शन्नो अह्ना। शं भानुना शं हिमा शङ्खणेन।
यथा शमस्मै शमसद्दुरोणे। तत्सूर्य द्रविणन्धेहि चित्रम्।
चित्रन्देवानामुदङ्गादनीकम्। चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः॥५१॥

आप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षम्। सूर्य आत्मा जगत्तस्तस्थुषश्च।
त्वष्टा दधत्तन्नस्तुरीपम्। त्वष्टा वीरं पिशङ्गरूपः।
दशेमन्त्वष्टुर्जनयन्त गर्भम्। अतन्द्रासो युवतयो बिभर्त्रम्।
तिग्मानीकः स्वयंशसञ्जनेषु। विरोचमानं परिषीन्नयन्ति।
आविष्टो वर्धते चारुरासु। जिह्वानामूर्ध्वस्वयंशा
उपस्थे॥५२॥

उभे त्वष्टुर्बिभ्यतुर्जायमानात्। प्रतीचीं सिंहं प्रतिजोषयेते।
मित्रो जनान्प्र स मित्र। अयं मित्रो नमस्यः सुशेवः। राजा
सुक्षत्रो अजनिष्ट वेधाः। तस्य वयं सुमतौ यज्ञियस्य। अपि
भद्रे सौमनसे स्याम। अनमीवास इडया मदन्तः। मितज्मवो
वरिमन्ना पृथिव्याः। आदित्यस्य व्रतमुपक्ष्यन्तः॥५३॥

वयं मित्रस्य सुमतौ स्याम। मित्रन्न ईशं शिम्या गोषु
गव्यवत्। स्वाधियो विदथे अप्स्वजीजनन्। अरेजयतां
रोदसी पाजसा गिरा। प्रति प्रियय्यं जतञ्जनुषामवः। महा

आदित्यो नमसोपसद्यः। यातयज्जनो गृणते सुशेवः। तस्मा
एतत्पन्यतमाय जुष्टम्। अग्नौ मित्राय हविरा जुहोत। आ
वा२ रथो रोदसी बद्धधानः॥५४॥

हिरण्ययो वृषभिर्यात्वश्वैः। घृतवर्तनिः पविभीरुचानः।
इषावौढा नृपतिर्वाजिनीवान्। स पंप्रथानो अभि पञ्च भूमं।
त्रिवन्धुरो मनसायातु युक्तः। विशो येन गच्छथो देवयन्तीः।
कुत्रा चिद्याममश्विना दधाना। स्वश्वा यशसाऽऽयातमर्वाक्।
दस्मा निधिं मधुमन्तं पिबाथः। वि वा२ रथो वध्वा
यादमानः॥५५॥

अन्तान्दिवो बाधते वर्तनिभ्याम्। युवोः श्रियं परि योषावृणीत।
सूरो दुहिता परितक्मियायाम्। यद्वैवयन्तमवथः शचीभिः।
परिघ्न२ सवां मनावां वयोगाम्। यो हस्यवा२ रथिरावस्त
उस्माः। रथो युजानः परियाति वर्तिः। तेन नः शय्योरुषसो
व्युष्टौ। न्यश्विना वहतय्यज्ञे अस्मिन्। युवं भुज्युमवविद्ध२
समुद्रे॥५६॥

उदूहथुरणसो अस्त्रिधानैः। पतत्रिभिरश्रमैरव्यथिभिः।
द२सनाभिरश्विना पारयन्ता। अग्नीषोमा यो अद्य वाम्।
इदव्वचः सपर्यति। तस्मै धत्त२ सुवीर्यम्। गवां पोष२
स्वश्वियम्। यो अग्नीषोमा हविषा सपर्यात्। देवद्रीचा मनसा
यो घृतेन। तस्य व्रत२ रक्षतं पातम२हंसः॥५७॥

वि॒शे जना॑य॒ महि॑ शर्म॑ यच्छ॒तम्। अ॒ग्नी॑षोमा॒ य
आहु॑तिम्। यो वा॒न्दाशा॑द्ध॒विष्कृ॑तिम्। स प्र॒जया॑
सु॒वीर्य॑म्। वि॒श्वमा॑युर्व्य॒ञ्जव॑त्। अ॒ग्नी॑षोमा॒ चेति॑ तद्वी॒र्य॑व्राम्।
यदमु॑ष्णीतमव॒सं पु॒णिङ्गोः। अवा॑तिरतं॒ प्रथ॑यस्य॒ शेषः॑।
अवि॑न्दतं॒ ज्योति॑रेकं॒ बहु॑भ्यः। अ॒ग्नी॑षोमावि॒मं सु
मेऽग्नी॑षोमा ह॒विषः॑ प्र॒स्थित॑स्य॥५८॥

जुभा॒र द्यौर॑ग्रेरुप॒स्थं उप॑क्ष्यन्तो॒ बद्ध॑धानो॒ वृध्वा॑ याद॒मानः॑ समु॒द्रेऽहं॑सः॒ प्रस्थि॑तस्य॥७॥ — [७]

अ॒हम॑स्मि प्रथम॒जा ऋ॑तस्य॑। पूर्वं॑दे॒वेभ्यो॑ अ॒मृत॑स्य॒ नाभिः॑।
यो मा॒ ददा॑ति॒ स इ॒देव॑मावाः॑। अ॒हम॑न्न॒मन्नं॑ न॒दन्त॑म॒ग्निः।
पूर्व॑म॒ग्रेरपि॑ दह॒त्यन्न॑म्। य॒त्तौ हा॑साते अ॒हमु॑त्तरेषु॑। व्या॒त्तम॑स्य
प॒शवः॑ सु॒जम्भ॑म्। प॒श्यन्ति॒ धीराः॑ प्रच॑रन्ति॒ पाकाः॑।
जहा॑म्य॒न्यन्न॑ जहा॒म्य॒न्यम्। अ॒हम॑न्नं॒ वश॑मिच॑रामि॥५९॥

स॒मा॒नम॑र्थं॒ पर्ये॑मि भु॒ञ्जत्। को मा॑मन्नं॒ मनु॑ष्यो॒ दये॑त।
परा॑के॒ अन्न॑न्निहि॒तल्लो॑क ए॒तत्। वि॒श्वैर्दे॒वैः पि॒तृभिर्गु॑प्तम॒न्नम्।
यद॑द्यते॒ लुप्य॑ते॒ यत्प॑रोप्यते॑। श॒त॒त॒मी सा॑ त॒नूर्मे॑ बभू॒व।
म॒हान्तौ॑ च॒रू संकृ॑द्गु॒धेन॑ प॒प्रौ। दि॒वं च॒ पृ॒श्निं पृ॒थि॒वीं च॑
सा॒कम्। तत्सं॑पिब॒न्तो न॑ मि॒नन्ति॑ वे॒धसः॑। नैत॒द्भूयो॑ भव॑ति
नो क॒नीयः॑॥६०॥

अन्नं॑ प्रा॒णम॑न्नम॒पान॑माहुः। अन्नं॑ मृ॒त्युन्त॑मु॒ जीवा॑तुमाहुः।
अन्नं॑ ब्र॒ह्माणो॑ ज॒रसं॑ वदन्ति। अन्नमाहुः प्र॒जन॑नं प्र॒जाना॑म्।

मोघमन्नं विन्दते अप्रचेताः। सत्यं ब्रवीमि वृध इत्स तस्य।
नार्यमणं पुष्यति नो सखायम्। केवलाघो भवति केवलादी।
अहं मेघः स्तनयन्वस्मिन्नस्मि। मामदन्त्यहमद्व्यन्यान्॥६१॥

अहं सदमृतो भवामि। मदादित्या अधि सर्वे तपन्ति।
देवीर्वाचमजनयन्त यद्वाग्वदन्ती। अनन्तामन्तादधि निर्मितां
महीम्। यस्यान्देवा अदधुर्भोजनानि। एकाक्षरान्द्विपदां
षट्पदाश्च। वाचन्देवा उप जीवन्ति विश्वे। वाचन्देवा उप
जीवन्ति विश्वे। वाचङ्गन्धर्वाः पशवो मनुष्याः। वाचीमा
विश्वा भुवनान्यर्पिता॥६२॥

सा नो हव जुषतामिन्द्रपत्नी। वागक्षरं प्रथमजा ऋतस्य।
वेदानां माताऽमृतस्य नाभिः। सा नो जुषाणोप यज्ञमागात्।
अवन्ती देवी सुहवा मे अस्तु। यामृषयो मन्त्रकृतो
मनीषिणः। अन्वैच्छन्देवास्तपसा श्रमेण। तान्देवीर्वाचं
हविषा यजामहे। सा नो दधातु सुकृतस्य लोके। चत्वारि
वाक्परिमिता पदानि॥६३॥

तानि विदुर्ब्राह्मणा ये मनीषिणः। गुहा त्रीणि निहिता
नेङ्गयन्ति। तुरीयर्वाचो मनुष्या वदन्ति। श्रद्धयाऽग्निः
समिध्यते। श्रद्धया विन्दते हविः। श्रद्धां भगस्य मूर्धनि।
वचसा वेदयामसि। प्रियं श्रद्धे ददतः। प्रियं श्रद्धे
दिदासतः। प्रियं भोजेषु यज्वसु॥६४॥

इदं मं उदितङ्कृधि। यथा देवा असुरेषु। श्रद्धामुग्रेषु चक्रिरे।
 एवं भोजेषु यज्वंसु। अस्माकमुदितङ्कृधि। श्रद्धान्देवा
 यजमानाः। वायुगोपा उपासते। श्रद्धां हृदय्ययाऽऽकूत्या।
 श्रद्धया हूयते हविः। श्रद्धां प्रातर्हवामहे॥६५॥

श्रद्धां मध्यन्दिनं परि। श्रद्धां सूर्यस्य निमृचि। श्रद्धे
 श्रद्धापयेह मा। श्रद्धा देवानधि वस्ते। श्रद्धा विश्वमिदञ्जगत्।
 श्रद्धाङ्गामस्य मातरम्। हविषा वर्धयामसि। ब्रह्म जज्ञानं
 प्रथमं पुरस्तात्। वि सीमतः सुरुचो वेन आवः। स बुध्निया
 उप मा अस्य विष्ठाः॥६६॥

सुतश्च योनिमसंतश्च विवः। पिता विराजामृषभो रयीणाम्।
 अन्तरिक्षद्विष्वरूप आविवेश। तमर्कैरभ्यर्चन्ति वत्सम्।
 ब्रह्म सन्तं ब्रह्मणा वर्धयन्तः। ब्रह्म देवानजनयत्। ब्रह्म
 विश्वमिदञ्जगत्। ब्रह्मणः क्षत्रनिर्मितम्। ब्रह्म ब्राह्मण
 आत्मना। अन्तरस्मिन्निमे लोकाः॥६७॥

अन्तर्विश्वमिदञ्जगत्। ब्रह्मैव भूतानां ज्येष्ठम्। तेन कौऽरहति
 स्पर्धितुम्। ब्रह्मन्देवास्त्रयस्त्रिंशत्। ब्रह्मन्निन्द्रप्रजापती। ब्रह्मन्
 ह विश्वा भूतानि। नावीवान्तः समाहिता। चतस्र आशाः
 प्रचरन्त्वग्नयः। इमन्नो यज्ञत्रयतु प्रजानन्। घृतं पिन्वन्नजरं
 सुवीरम्॥६८॥

ब्रह्म समिद्धवत्याहुतीनाम्। आ गावो अग्नन्नुत भद्रमक्रन्।

सीदन्तु गोष्ठे रणयन्त्वस्मे। प्रजावतीः पुरुरूपा इह स्युः।
 इन्द्राय पूर्वीरुषसो दुहानाः। इन्द्रो यज्वने पृणते च शिक्षति।
 उपेद्वदाति न स्वं मुषायति। भूयोभूयो रयमिदस्य वर्धयन्।
 अभिन्ने खिल्ले नि दधाति देवयुम्। न ता नशन्ति न ता
 अर्वा॥६९॥

गावो भगो गाव इन्द्रो मे अच्छात्। गावः सोमस्य प्रथमस्य
 भक्षः। इमा या गावः सजनास इन्द्रः। इच्छामीद्धृदा मनसा
 चिदिन्द्रम्। यूयङ्गावो मेदयथा कृशञ्चित्। अश्लीलञ्चित्कृणुथा
 सुप्रतीकम्। भद्रङ्गृहङ्कृणुथ भद्रवाचः। बृहद्वो वयं उच्यते
 सभासु। प्रजावतीः स्यूवंसः रिशन्तीः। शुद्धा अपः सुप्रपाणे
 पिबन्तीः। मा वः स्तेन ईशत् माऽघशंसः। परि वो हेती
 रुद्रस्य वृज्यात्। उपेदमुपपर्चनम्। आसु गोषूपपृच्यताम्।
 उपर्षभस्य रेतसि। उपेन्द्र तव वीर्यं॥७०॥

चरामि कनीयोऽन्यान्पिता पदानि यज्वंसु हवामहे विष्टा लोकाः सुवीरमर्वा पिबन्तीष्वद्व॥८॥[८]

ता सूर्याचन्द्रमसां विश्वभृत्तमा महत्। तेजो वसुमद्राजतो
 दिवि। सामात्माना चरतः सामचारिणा। ययोर्ब्रतन्न ममे
 जातु देवयोः। उभावन्तौ परि यात अमर्या। दिवो न रश्मीः
 स्तनुतो व्यर्णवे। उभा भुवन्ती भुवना कविक्रतू। सूर्या न चन्द्रा
 चरतो हतामती। पती द्युमद्विश्वविदा उभा दिवः। सूर्या उभा
 चन्द्रमसा विचक्षणा॥७१॥

वि॒श्ववा॑रा वरिवो॒भा वरे॑ण्या। ता नो॑ऽवतं मति॒मन्ता॒ महि॑व्रता।
 वि॒श्वव॑प॒री प्र॒तर॑णा तर॒न्ता। सु॒व॒र्विदा॑ दृ॒शये॑ भूरि॒रश्मी॑। सूर्या॑
 हि च॒न्द्रा वसु॑ त्वे॒षदर्श॑ता। म॒नु॒स्विनो॒भानु॑चर॒तोनु॑ स॒न्दि॒वम्।
 अ॒स्य श्रवो॑ न॒द्यः स॒प्त बि॑भ्रति। द्यावा॒ क्षामा॑ पृथि॒वी
 दर्श॑तवृ॒ष्टुः। अ॒स्मे सूर्या॑चन्द्र॒मसा॑ऽभि॒चक्षे॑। श्रद्धे॒कमि॑न्द्र
 चरतो विचर्तु॒रम्॥ ७२॥

पूर्वा॒पर॑श्चरतो मा॒ययै॑तौ। शिशू॑ क्रीड॑न्तौ परि॑ यातो अध्व॒रम्।
 विश्वा॑न्य॒न्यो भुव॑नाऽभि॒ चष्टे॑। ऋ॒तून॒न्यो वि॒दध॑ज्जायते पुनः॑।
 हिर॑ण्यवर्णाः शुच॑यः पाव॒का यासा॑ः राजा॑। यासा॑न्दे॒वाः
 शि॒वेन॑ मा॒ चक्षु॑षा पश्यत। आपो॑ भ॒द्रा आदि॑त्पश्यामि।
 नास॑दासी॒न्नो सदा॑सीत्त॒दानी॑म्। नासी॑द्रजो॒ नो व्यो॑मा प॒रो
 यत्। किमा॑व॒रीवः॒ कुह॑ कस्य॒ शर्म॑न्॥ ७३॥

अ॒म्भः किमा॑सी॒द्ब्रह्म॑नङ्गभी॒रम्। न मृ॒त्युर॑मृ॒तन्त॑रहि॒ ना।
 रात्रि॑या अ॒हं आसी॑त्प्रके॒तः। आनी॑दवा॒तः स्व॑धया॒ तदे॑कम्।
 तस्मा॑द्धा॒न्यन्न॑ प॒रः किञ्च॑नास॑। तम॑ आसी॒त्तम॑सा गूढ॒मग्रे॑
 प्रके॑तम्। स॒लिल॑ः सर्व॑मा इ॒दम्। तुच्छे॑ना॒भ्वपि॑हितं
 यदासी॑त्। तम॑स॒स्तन्म॑हि॒ना जा॑य॒तैक॑म्। काम॒स्तदग्रे॑
 सम॑वर्त॒ताधि॑॥ ७४॥

मन॑सो रे॒तः प्रथ॑मय्यँदासी॑त्। स॒तो बन्धु॑मस॑ति॒ निर॑विन्दन्।
 हृदि॑ प्र॒तीष्या॑ क॒वयो॑ मनी॒षा। ति॒रश्ची॑नो॒ वित॑तो र॒श्मिरे॑षाम्।
 अधः॑ स्वि॒दासी॑ ३ दुपरि॑ स्विदासी॑ ३ त्। रे॒तो॒धा

आसन्महिमानं आसन्न। स्वधा अवस्तात्प्रयतिः पुरस्तात्।
को अद्धा वेदं क इह प्र वोचत्। कुत आज्ञाता कुत
इयद्विंसृष्टिः। अर्वाग्देवा अस्य विसर्जनाय॥७५॥

अथा को वेदं यतं आबभूव। इयद्विंसृष्टिर्यतं आबभूव। यदि
वा दधे यदि वा न। यो अस्याध्यक्षः परमे व्योमन्। सो
अङ्ग वेदं यदि वा न वेद। किं स्वित्द्वन्द्वं उ स वृक्ष
आसीत्। यतो द्यावापृथिवी निष्टतक्षुः। मनीषिणो मनसा
पृच्छतेदुतत्। यदध्यतिष्ठद्भुवनानि धारयन्। ब्रह्म वनं ब्रह्म स
वृक्ष आसीत्॥७६॥

यतो द्यावापृथिवी निष्टतक्षुः। मनीषिणो मनसा विब्रवीमि वः।
ब्रह्माध्यतिष्ठद्भुवनानि धारयन्। प्रातरग्निं प्रातरिन्द्रं हवामहे।
प्रातर्मित्रावरुणा प्रातरश्विना। प्रातर्भगं पूषणं ब्रह्मणस्पतिम्।
प्रातः सोममुत रुद्रं हुवेम। प्रातर्जितं भगमुग्रं हुवेम। वयं
पुत्रमदितेर्यो विधर्ता। आध्रश्चिद्यं मन्यमानस्तुरश्चित्॥७७॥

राजा चिद्यं भगं भक्षीत्याह। भग प्रणेतर्भग सत्यंराधः।
भगेमान्धियमुदं व ददन्नः। भग प्र णो जनय गोभिरश्वैः। भग
प्र नृभिर्नृवन्तः स्याम। उतेदानीं भगवन्तः स्याम। उत प्रपित्व
उत मध्ये अह्नाम्। उतोदिता मघवन्त्सूर्यस्य। वयन्देवानां
सुमत्तौ स्याम। भग एव भगवां अस्तु देवाः॥७८॥

तेन वयं भगवन्तः स्याम। तन्त्वां भग सर्वं इज्जोहवीमि। स

नो॑ भग॑ पुर॒ण॒ता भ॑वे॒ह। सम॑ध्व॒रायो॒षसो॑ नमन्त। द॒धि॒क्रावै॑व
 शुच॑ये प॒दाय॑। अ॒र्वा॒ची॒नं व॑सु॒विदं॑ भग॑न्नः। रथ॑मि॒वाश्वा॑ वा॒जिन॑
 आव॑हन्तु। अश्वा॑वती॒र्गोम॑तीर्न उ॒षासः॑। वी॒रव॑तीः सद॑मुच्छन्तु
 भ॒द्राः। घृ॒तन्दु॑हा॒ना वि॒श्वतः॑ प्र॒पी॒नाः। यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑
 सदा॑ नः॥७९॥

॥ अष्टकम् ३ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

अ॒ग्निर्नः॑ पा॒तु कृ॒त्तिकाः॑ । नक्ष॑त्रन्दे॒वमिन्द्रि॑यम् । इ॒दमा॑साँ॒विचक्ष॑णम् ।
 ह॒विरा॒सञ्जु॑होतन । यस्य॒ भान्ति॑ र॒श्मयो॒ यस्य॒ केतवः॑ ।
 यस्ये॒मा विश्वा॒ भुव॑नानि॒ सर्वा॑ । स कृ॒त्तिका॑भि॒रभि॒ संव॑सानः ।
 अ॒ग्निर्नो॑ दे॒वः सु॑वि॒ते द॑धातु । प्र॒जाप॑ते रोहि॒णी वै॒तु प॑त्नी ।
 वि॒श्वरू॑पा बृ॒हती चि॒त्रभा॑नुः ॥ १ ॥

सा नो॑ य॒ज्ञस्य॑ सु॒वि॒ते द॑धातु । यथा॒ जीवे॑म श॒रदः॒ सर्वा॑राः ।
 रोहि॒णी दे॒व्युद॑गात्पु॒रस्ता॑त् । विश्वा॑ रू॒पाणि॑ प्रति॒मोद॑माना ।
 प्र॒जाप॑ति॒ः ह॒विषा॑ वर्धय॒न्ती । प्रि॒या दे॒वाना॑मु॒पया॑तु य॒ज्ञम् ।
 सोमो॑ रा॒जा मृ॑गशी॒र्षेण॑ आ॒गन् । शि॒वन्नक्ष॑त्रं प्रि॒यम॑स्य॒ धाम॑ ।
 आ॒प्याय॑मानो बहु॒धा जने॑षु । रेतः॑ प्र॒जाय्य॑ज॒माने द॑धातु ॥ २ ॥

यत्ते॒ नक्ष॑त्रं मृ॒गशी॒र्षम॑स्ति । प्रि॒य॒ः रा॑जन्प्रि॒यत॑मं प्रि॒याणा॑म् ।
 तस्मै॑ ते सोम ह॒विषा॑ वि॒धेम । शन्न॑ ए॒धि द्वि॑पदे श॒ञ्चतु॑ष्पदे ।
 आ॒र्द्रया॑ रु॒द्रः प्रथ॑मान ए॒ति । श्रेष्ठो॑ दे॒वाना॑ पति॒रघ्नियाना॑म् ।
 नक्ष॑त्रमस्य ह॒विषा॑ वि॒धेम । मा नः॑ प्र॒जा॒ः री॑रिष॒न्मोत॑
 वी॒रान् । हे॒ती रु॒द्रस्य॑ परि॒ णो वृ॑णक्तु । आ॒र्द्रा नक्ष॑त्रञ्जुषता॒ः
 ह॒विर्नः॑ ॥ ३ ॥

प्र॒मुञ्च॑मानो दुरि॒तानि॒ विश्वा॑ । अपा॒घश॑ः स॒न्नुद॑ता॒मरा॑तिम् ।
 पुन॑र्नो दे॒व्यदि॑तिः स्पृ॒णोतु । पुन॑र्वसू नः पुन॑रेता॒य्यज्ञ॑म् । पुन॑र्नो

दे॒वा अ॒भिय॑न्तु॒ सर्वे॑। पुनः॑ पुन॒र्वो ह॒विषा॑ य॒जामः॑। ए॒वा न
दे॒व्यदि॑तिरनु॒र्वा। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्त्री जग॑तः प्रति॒ष्ठा। पुन॑र्वसू
ह॒विषा॑ व॒र्धय॑न्ती। प्रि॒यन्दे॒वाना॑म॒प्येतु॑ पाथः॥४॥

बृह॒स्पतिः॑ प्रथ॒मञ्जा॑यमानः। ति॒ष्यन्न॑क्ष॒त्रम॒भिसं॑ ब॒भूव। श्रेष्ठो॑
दे॒वानां॑ पृ॒तना॑सु जि॒ष्णुः। दि॒शोऽनु॑ सर्वा॒ अभ॑यन्नो अस्तु।
ति॒ष्यः पु॒रस्ता॑दु॒त म॑ध्य॒तो नः॑। बृह॒स्पति॑र्नः॒ परि॑ पातु प॒श्चात्।
बा॒धेता॑न्द्वेषो॒ अभ॑यङ्कृ॒णुता॑म्। सु॒वीर्य॑स्य॒ पत॑यः स्याम। इ॒दं
स॒र्पेभ्यो॑ ह॒विर॑स्तु जुष्ट॒म्। आ॒श्रेषा॑ येषा॒मनु॑यन्ति॒ चेतः॑॥५॥

ये अ॒न्तरि॑क्षं पृथि॒वीङ्क्षि॑यन्ति। ते नः॑ स॒र्पासो॑ हव॒माग॑मिष्ठाः।
ये रौ॒चने॑ सूर्य॒स्यापि॑ स॒र्पाः। ये दि॒वन्दे॒वीमनु॑ स॒ञ्चर॑न्ति।
येषा॑मा॒श्रेषा॑ अ॒नुय॑न्ति॒ काम॑म्। तेभ्यः॑ स॒र्पेभ्यो॑ मधु॒मञ्जु॑होमि।
उप॑हू॒ताः पि॒तरो॑ ये म॒घासु॑। म॒नोज॑वसः सु॒कृतः॑ सु॒कृत्याः॑। ते
नो॒ नक्ष॑त्रे हव॒माग॑मिष्ठाः। स्व॒धाभि॑र्य॒ज्ञं प्र॑य॒तञ्जु॑षन्ताम्॥६॥

ये अ॒ग्निद॑ग्धा येऽन॒ग्निद॑ग्धाः। येऽमु॒ल्लौकं॑ पि॒तरः॑ क्षि॒यन्ति॑।
या॑श्च वि॒द्म या॑ उ॒ च न॑ प्रवि॒द्म। म॒घासु॑ य॒ज्ञं
सु॒कृत॑ञ्जुषन्ताम्। ग॒वां पतिः॑ फल्गु॒नीना॑मसि॒ त्वम्।
तद॑र्यमन्वरुण मि॒त्र चारु॑। तन्त्वा॑ व॒यं स॑नि॒तारं॑
सनी॒नाम्। जी॒वा जी॒वन्त॑मुप॒ सवि॑शे॒म। येने॑मा वि॒श्वा
भुव॑नानि॒ सञ्जि॑ता। यस्य॑ दे॒वा अनु॑ सं॒ यन्ति॑ चेतः॥७॥

अ॒र्य॒मा रा॒जाऽज॑र॒स्तुवि॑ष्मान्। फल्गु॒नीना॑मृष॒भो रौर॑वीति।

श्रेष्ठो देवानां भगवो भगासि। तत्त्वां विदुः फल्गुनीस्तस्य
 वित्तात्। अस्मभ्यङ्क्षत्रमजरं सुवीर्यम्। गोमदश्ववदुप
 सन्नदेह। भगो ह दाता भग इत्प्रदाता। भगो देवीः
 फल्गुनीरा विवेश। भगस्येत्तं प्रसवङ्गमेम। यत्र देवैः
 संधूमादं मदेम॥८॥

आयातु देवः संवितोपयातु। हिरण्ययेन सुवृता रथेन। वहन्
 हस्तं सुभगवित्नापसम्। प्रयच्छन्तं पपुंरिं पुण्यमच्छं।
 हस्तः प्रयच्छत्वमृतं वसीयः। दक्षिणेन प्रतिगृभीम एनत्।
 दातारमद्य संविता विदेय। यो नो हस्ताय प्रसुवाति
 यज्ञम्। त्वष्टा नक्षत्रमभ्येति चित्राम्। सुभंससय्युवतिं
 रोचमानाम्॥९॥

निवेशयन्नमृतान्मर्त्यांश्च। रूपाणि पिंशन्भुवनानि विश्वा।
 तन्नस्त्वष्टा तदु चित्रा विचष्टाम्। तन्नक्षत्रं भूरिदा अस्तु
 मह्यम्। तन्नः प्रजाव्यारवतीं सनोतु। गोभिर्नो अश्वैः
 समनक्तु यज्ञम्। वायुर्नक्षत्रमभ्येति निष्ट्याम्। तिग्मशृङ्गो
 वृषभो रोरुवाणः। समीरयन्भुवना मातरिश्वा। अप द्वेषांसि
 नुदतामरातीः॥१०॥

तन्नो वायुस्तदु निष्ट्यां शृणोतु। तन्नक्षत्रं भूरिदा अस्तु
 मह्यम्। तन्नो देवासो अनुजानन्तु कामम्। यथा
 तरेम दुरितानि विश्वा। दूरमस्मच्छत्रवो यन्तु भीताः।
 तदिन्द्राग्नी कृणुतान्तद्विशाखे। तन्नो देवा अनुमदन्तु यज्ञम्।

प॒श्चात्पु॒रस्ता॒दभ॑य॒न्नो अ॒स्तु। नक्ष॑त्राणा॒मधि॑प॒त्नी वि॒शाखे॑।
श्रेष्ठा॑वि॒न्द्राग्नी॒ भुव॑नस्य गो॒पौ॥११॥

विषू॑चः शत्रू॑नप॒ बाध॑मानौ। अप॒ क्षुध॑न्नुदता॒मरा॑तिम्। पूर्णा॑
प॒श्चादु॒त पूर्णा॑ पु॒रस्ता॑त्। उन्म॑ध्यतः पौ॒र्णमा॒सी जि॑गाय।
तस्या॑न्दे॒वा अधि॑ सं॒वस॑न्तः। उ॒त्तमे॑ नाकं इ॒ह मा॑दयन्ताम्।
पृ॒थ्वी सु॒वर्चा॑ यु॒वतिः॑ स॒जोषाः॑। पौ॒र्णमा॒स्युद॑गाच्छोभ॑माना।
आ॒प्याय॑यन्ती दुरि॒तानि॑ वि॒श्वा। उ॒रुन्दु॑हां यज॑मानाय
य॒ज्ञम्॥१२॥

चित्रभानुर्यजमाने दधातु हविर्नः पाथश्चेतो जुषन्ताश्चेतो मदम् रोचमानामरातीर्गोपौ यज्ञम्॥१॥—[१]

ऋ॒द्ध्यास्मि॑ ह॒व्यैर्नम॑सोप॒सद्य॑। मि॒त्रन्दे॒वं मि॒त्रधे॒यन्नो॑ अ॒स्तु।
अ॒नूरा॒धान् ह॒विषा॑ व॒र्धय॑न्तः। श॒त॒र्ज्जीवे॑म श॒रदः॑ स॒र्वीराः॑।
चि॒त्रन्नक्ष॑त्र॒मुद॑गात्पु॒रस्ता॑त्। अ॒नूरा॒धास॒ इति॑ यद्वद॑न्ति।
तन्मि॒त्र ए॑ति प॒थिभि॑र्दे॒वयानैः॑। हि॒र॒ण्ययै॑र्वि॒ततै॑र॒न्तरि॑क्षे।
इन्द्रो॑ ज्ये॒ष्ठाम॒नु नक्ष॑त्रमेति। यस्मि॑न्वृ॒त्रवृ॑त्र॒तूर्ये॑ त॒तार॑॥१३॥

तस्मि॑न्व॒यम॒मृत॑न्दु॒हानाः॑। क्षुध॑न्तरेम॒ दुरि॑ति॒न्दुरि॑ष्टिम्।
पु॒र॒न्द॒राय॑ वृष॒भाय॑ धृ॒ष्णवे॑। अषा॑ढाय॒ सह॑मानाय मी॒ढुषे॑।
इन्द्रा॑य ज्ये॒ष्ठा मधु॑म॒द्दुहाना॑। उ॒रुङ्कु॑णोतु यज॑मानाय
लो॒कम्। मूलं॑ प्र॒जावी॑र॒वती॑र्वि॒देय॑। परा॑च्येतु॒ निर्ऋ॑तिः
परा॑चा। गोभि॑र्नक्ष॑त्रं प॒शुभिः॑ सम॑क्तम्। अह॑र्भूया॒द्यज॑मानाय
म॒ह्यम्॥१४॥

अह॑र्नो अ॒द्य सु॑वि॒ते द॑धातु। मूल॒न्नक्ष॑त्रमि॒ति यद्व॑दन्ति।
 परा॑ची॒व्वाँचा॑ नि॒र्ऋ॒ति॒नु॒दामि॑। शि॒वं प्र॒जायै॑ शि॒वम॑स्तु
 म॒ह्यम्। या दि॒व्या आपः॑ पय॑सा स॒म्बभू॑वुः। या अ॒न्तरि॑क्ष
 उ॒त पार्थि॑वीर्याः। यासा॑म॒षाढा॑ अ॒नुय॑न्ति॒ कामम्। ता न
 आपः॑ श॒ऽस्यो॒ना भ॑वन्तु। याश्च॑ कू॒प्या याश्च॑ ना॒द्याः
 समु॒द्रियाः॑। याश्च॑ वैश॒न्तीरु॒त प्रा॑स॒चीर्याः॑॥१५॥

यासा॑म॒षाढा॑ मधु॑ भ॒क्षय॑न्ति। ता न॒ आपः॑ श॒ऽस्यो॒ना भ॑वन्तु।
 तन्नो॒ विश्वे॒ उप॑ शृ॒ण्वन्तु॑ दे॒वाः। तद॑षाढा अ॒भिस॑र्यन्तु
 य॒ज्ञम्। तन्नक्ष॑त्रं प्रथ॑तां प॒शुभ्यः॑। कृषि॑र्वृ॒ष्टिर्य॑ज॒मानाय॑
 कल्प॑ताम्। शु॒भ्राः क॒न्या यु॒वत॑यः सु॒पेश॑सः। क॒र्मक॑तः
 सु॒कृतो॑ वी॒र्या॑वतीः। विश्वा॑न्दे॒वान् ह॒विषा॑ व॒र्धय॑न्तीः।
 अ॒षाढाः॑का॒ममु॑प॒ यान्तु॑ य॒ज्ञम्॥१६॥

यस्मि॑न्ब्रह्मा॒ऽभ्यज॑यत्सर्वमे॒तत्। अ॒मुश्च॑ लो॒कमि॑दम् च
 सर्वम्। तन्नो॒ नक्ष॑त्रमभि॒जिद्वि॑जित्य। श्रिय॑न्दधा॒त्वह॑णीयमानम्।
 उ॒भौ लो॒कौ ब्रह्म॑णा॒ सञ्जि॑ते॒मौ। तन्नो॒ नक्ष॑त्रमभि॒जिद्वि॑च॒ष्टाम्।
 तस्मि॑न्व॒यं पृ॑त॒नाः सञ्ज॑येम। तन्नो॒ दे॒वासो॒ अनु॑जानन्तु
 कामम्। शृ॒ण्वन्ति॑ श्रो॒णाम॒मृत॑स्य गो॒पाम्। पु॒ण्याम॑स्या
 उप॑शृ॒णोमि॒ वाचम्॑॥१७॥

म॒हीन्दे॒वीष्वि॑ष्णु॒पत्नी॑मजूर्याम्। प्र॒तीची॑मे॒ना॒ ह॒विषा॑ यजामः।
 त्रे॒धा वि॑ष्णु॒रुरु॑गा॒यो वि॑चक्रमे। म॒हीन्दि॒व पृ॑थि॒वीम॒न्तरि॑क्षम्।

तच्छ्रोणैति श्रवं इच्छमाना। पुण्यं श्लोकं यजमानाय
कृण्वती। अष्टौ देवा वसंवः सोम्यासः। चतस्रो देवीरजराः
श्रविष्ठाः। ते यज्ञं पान्तु रजंसः पुरस्तात्। संवत्सरीणममृतं
स्वस्ति॥१८॥

यज्ञन्नः पान्तु वसंवः पुरस्तात्। दक्षिणतोऽभियन्तु श्रविष्ठाः।
पुण्यन्नक्षत्रमभि सव्विशाम। मा नो अरातिरघशः साऽगन्।
क्षत्रस्य राजा वरुणोऽधिराजः। नक्षत्राणां शतभिषग्वसिष्ठः।
तौ देवेभ्यः कृणुतो दीर्घमायुः। शतं सहस्रां भेषजानि धत्तः।
यज्ञन्नो राजा वरुण उपयातु। तन्नो विश्वे अभि सय्यन्तु
देवाः॥१९॥

तन्नो नक्षत्रं शतभिषग्जुषाणम्। दीर्घमायुः प्रतिरद्वेषजानि।
अज एकपादुदगात्पुरस्तात्। विश्वा भूतानि प्रतिमोदमानः।
तस्य देवाः प्रसवयन्ति सर्वे। प्रोष्ठपदासो अमृतस्य गोपाः।
विभ्राजमानः समिधान उग्रः। आऽन्तरिक्षमरुहदगन्धाम्।
तं सूर्यन्देवमजमेकपादम्। प्रोष्ठपदासो अनुयन्ति
सर्वे॥२०॥

अहिर्बुध्नियः प्रथमान एति। श्रेष्ठो देवानामुत मानुषाणाम्। तं
ब्राह्मणाः सोमपाः सोम्यासः। प्रोष्ठपदासो अभि रक्षन्ति सर्वे।
चत्वार एकमभिकर्म देवाः। प्रोष्ठपदास इति यान् वदन्ति।
ते बुध्नियं परिषद्यं स्तुवन्तः। अहिं रक्षन्ति नमसोपसद्यं।

पूषा रेवत्यन्वेति पन्थाम्। पुष्टिपतीं पशुपा वाजबस्त्यौ॥२१॥
 इमानि हव्या प्रयता जुषाणा। सुगैर्नो यानैरुपयाताय्यज्ञम्।
 क्षुद्रान्पशून्क्षतु रेवतीं नः। गावो नो अश्वाः५ अन्वेतु
 पूषा। अन्नः५ रक्षन्तौ बहुधा विरूपम्। वाजः५ सनुतां
 यजमानाय यज्ञम्। तदश्विनावश्वयुजोपयाताम्। शुभङ्गमिष्टौ
 सुयमैभिरश्वैः। स्वन्नक्षत्रः५ हविषा यजन्तौ। मध्वा संपृक्तौ
 यजुषा समंक्तौ॥२२॥

यौ देवानां भिषजौ हव्यवाहौ। विश्वस्य दूतावमृतस्य गोपौ।
 तौ नक्षत्रञ्जुषाणोपयाताम्। नमोऽश्विभ्याङ्गुणमोऽश्वयुग्भ्याम्।
 अपं पाप्मानं भरणीर्भरन्तु। तद्यमो राजा भगवान् विचष्टाम्।
 लोकस्य राजा महतो महान् हि। सुगन्तः पन्थामभयङ्कणोतु।
 यस्मिन्नक्षत्रे यम एति राजा। यस्मिन्नेनमभ्यषिञ्चन्त देवाः।
 तदस्य चित्रः५ हविषा यजाम। अपं पाप्मानं भरणीर्भरन्तु।
 निवेशनी यत्ते देवा अदधुः॥२३॥

ततार मह्यं प्रासचीर्या यान्तु यज्ञवाँचः५ स्वस्ति देवा अनुयन्ति सर्वे वाजबस्त्यौ समंक्तौ देवास्त्रीणि

च॥२॥ [२]

नवोनवो भवति जायमानो यमादित्या अः५शुमाप्याययन्ति।
 ये विरूपे समनसा सुव्ययन्ती। समानन्तन्तु परितातना तै।
 विभू प्रभू अनुभू विश्वतो हुवे। ते नो नक्षत्रे हव्यमागमेतम्।
 वयन्देवी ब्रह्मणा सविदानाः। सुरत्नासो देववीतिन्दधानाः।
 अहोरात्रे हविषा वर्धयन्तः। अति पाप्मानमति मुक्त्या गमेम।

प्रत्युवदृश्यायती॥२४॥

व्युच्छन्तीं दुहिता दिवः। अपो मही वृणुते चक्षुषा।
तमो ज्योतिष्कृणोति सूनरी। उदुस्त्रियाः सचते सूर्यः।
सचा उद्यन्नक्षत्रमर्चिमत्। तवेदुषो व्युषि सूर्यस्य च। सं
भक्तेन गमेमहि। तन्नो नक्षत्रमर्चिमत्। भानुमत्तेज उच्चरत्।
उपयज्ञमिहागमत्॥२५॥

प्र नक्षत्राय देवाय। इन्द्रायेन्दुः हवामहे। सनः सविता
सुवत्सनिम्। पुष्टिदावीरवत्तमम्। उदुत्यश्चित्रम्। अदिर्तिर्न
उरुष्यतु महीमू षु मातरम्। इदर्विष्णुः प्रतद्विष्णुः। अग्निर्मूर्धा
भुवः। अनुनोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। हव्यवाहः
स्विष्टम्॥२६॥

आयत्यंगमत्स्विष्टम्॥३॥

[३]

अग्निर्वा अकामयत। अन्नादो देवानां स्यामिति। स
एतमग्नये कृत्तिकाभ्यः पुरोडाशमष्टाकंपालन्निरवपत्। ततो
वै सोऽन्नादो देवानां भवत्। अग्निर्वै देवानां मन्नादः। यथा ह
वा अग्निर्देवानां मन्नादः। एवम् ह वा एष मनुष्याणां भवति।
य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति।
अग्नये स्वाहा कृत्तिकाभ्यः स्वाहा। अम्बायै स्वाहा दुलायै
स्वाहा। नितत्यै स्वाहाऽभ्रयन्त्यै स्वाहा। मेघयन्त्यै स्वाहा
वर्षयन्त्यै स्वाहा। चुपुणीकायै स्वाहेति॥२७॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्मात्सृष्टाः पराचीरायन्।

ऋक्षा वा इयमलोमकाऽऽसीत्। साऽकामयत्।
 ओषधीभिर्वनस्पतिभिः प्रजायेयेति। सैतमदित्यै पुनर्वसुभ्याश्चरुन्निरवा
 ततो वा इयमोषधीभिर्वनस्पतिभिः प्राजायत। प्रजायते ह

वै प्रजयां पशुभिः। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अदित्यै स्वाहा पुनर्वसुभ्याम्। स्वाहा भूत्यै स्वाहा प्रजात्यै स्वाहेति॥३१॥

बृहस्पतिर्वा अकामयत। ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। स एतं बृहस्पतये तिष्याय नैवारश्चरुं पर्यसि निरवपत्। ततो वै स ब्रह्मवर्चस्यभवत्। ब्रह्मवर्चसी ह वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। बृहस्पतये स्वाहा तिष्याय स्वाहा। ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति॥३२॥

देवासुराः सय्यंता आसन्। ते देवाः सर्पेभ्य आश्रेषाभ्य आज्यं करम्भन्निरवपन्। तानेताभिरेव देवताभिरुपानयन्। एताभिर्ह वै देवताभिर्द्विषन्तं भ्रातृव्यमुपनयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सर्पेभ्यः स्वाहाऽऽश्रेषाभ्यः स्वाहा। दन्दशूकेभ्यः स्वाहेति॥३३॥

पितरो वा अकामयन्त। पितृलोकं ऋध्रुयामेति। त एतं पितृभ्यो मघाभ्यः पुरोडाशं षट्कपालन्निरवपन्। ततो वै ते पितृलोकं अर्ध्रुवन्। पितृलोके ह वा ऋध्नोति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। पितृभ्यः स्वाहा मघाभ्यः। स्वाहाऽनघाभ्यः स्वाहागदाभ्यः। स्वाहाऽरुन्धतीभ्यः स्वाहेति॥३४॥

अर्यमा वा अकामयत। पशुमान्त्स्यामिति। स एतमर्यम्णे फल्गुनीभ्याश्चरुन्निरवपत्। ततो वै स पशुमानभवत्। पशुमान्

ह॒ वै भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒र्य॒म्णे स्वा॑हा॒ फल्गु॑नीभ्या॒ꣳ स्वाहा॑। प॒शुभ्यः॑ स्वाहेति॥३५॥

भ॒गो वा अ॑कामयत। भ॒गी श्रे॒ष्ठी दे॒वाना॑ꣳस्यामि॒ति। स ए॒तं भ॒गाय॑ फल्गु॑नीभ्याश्च॒रुन्नि॑रवपत्। ततो॒ वै स भ॒गी श्रे॒ष्ठी दे॒वाना॑मभवत्। भ॒गी ह॒ वै श्रे॒ष्ठी सं॒माना॑ना॑ भवति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। भ॒गाय॑ स्वाहा॒ फल्गु॑नीभ्या॒ꣳ स्वाहा॑। श्रे॒ष्ठाय॑ स्वाहेति॥३६॥

स॒वि॒ता वा अ॑कामयत। श्र॒न्मे दे॒वा द॒धीर॑न्। स॒वि॒ता स्या॑मिति। स ए॒तꣳ स॒वि॒त्रे ह॒स्ताय॑ पुरो॒डाश॑न्द्वाद॒शक॑पाल॒न्नि॑रवपदाश्च॒ ततो॒ वै तस्मै॑ श्रद्धे॒वा अ॑दधत। स॒वि॒ताऽभ॑वत्। श्रद्ध॒वा अ॑स्मै मनु॒ष्या द॑धते। स॒वि॒ता सं॒माना॑ना॑ भवति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। स॒वि॒त्रे स्वा॑हा॒ ह॒स्ताय॑। स्वाहा॑ द॒दते॑ स्वाहा॑ पृ॒णते॑। स्वाहा॑ प्र॒यच्छ॑ते स्वाहा॑ प्रतिगृ॒भ्णते॑ स्वाहेति॥३७॥

त्व॒ष्टा वा अ॑कामयत। चि॒त्रं प्र॒जाव्धि॑न्देयेति। स ए॒तन्त्व॑ष्ट्रे चि॒त्रायै॑ पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्नि॑रवपत्। ततो॒ वै स चि॒त्रं प्र॒जाम॑विन्दत। चि॒त्रꣳ ह॒ वै प्र॒जाव्धि॑न्दते। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। त्व॒ष्ट्रे स्वा॑हा॒ चि॒त्रायै॑ स्वाहा॑। चै॒त्राय॑ स्वाहा॑ प्र॒जायै॑ स्वाहेति॥३८॥

वा॒युर्वा अ॑कामयत। का॒म॒चा॒र॒मे॒षु लो॒केष्व॒भिज॑येय॒मिति॑। स
ए॒तद्वा॒यवे॒ निष्पा॑यै गृ॒ष्ट्यै दु॒ग्धं प॒यो निर॑वपत्। ततो॒ वै
स का॑म॒चा॒र॒मे॒षु लो॒केष्व॒भ्यज॑यत्। का॒म॒चा॒र॒ः ह वा ए॒षु
लो॒केष्व॒भिज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैन॒देवं वेद॑।
सोऽत्र॑ जुहोति। वा॒यवे॒ स्वाहा॒ निष्पा॑यै॒ स्वाहा॑। का॒म॒चा॒राय॑
स्वाहाऽभिजित्यै॒ स्वाहेति॑॥ ३९॥

इन्द्रा॒ग्नी वा अ॑कामयेताम्। श्रै॒ष्ठ्य॑न्दे॒वाना॑म॒भिज॑येवेति॑।
तावे॒तमिन्द्रा॒ग्निभ्या॒विंशा॑खाभ्यां पुरोडाशमेकादशकपाल॒न्नि॒र॑वपताम्।
ततो॒ वै तौ श्रै॒ष्ठ्य॑न्दे॒वाना॑म॒भ्यज॑यताम्। श्रै॒ष्ठ्य॑ः ह
वै स॒मा॒ना॒ना॑म॒भि ज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते।
य उ॑ चैन॒देवं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। इन्द्रा॒ग्निभ्या॑ः
स्वाहा॒ वि॒शा॒खाभ्या॑ः॒ स्वाहा॑। श्रै॒ष्ठ्याय॑ स्वाहाऽभिजित्यै॒
स्वाहेति॑॥ ४०॥

अथै॒तत्पौ॑र्ण॒मास्या॑ आज्य॒न्निर्व॑पति। कामो॒ वै पौ॑र्ण॒मासी॑।
काम॒ आज्य॑म्। कामे॒नैव॒ काम॑ः॒ सम॑र्धयति। क्षि॒प्रमे॑न॒ः
सका॑म॒ उप॑नमति। येन॒ कामे॑न॒ यज॑ते। सोऽत्र॑ जुहोति।
पौ॑र्ण॒मास्यै॒ स्वाहा॒ कामा॑य॒ स्वाहाऽऽग॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥ ४१॥

अग्निः पञ्चदश प्रजापतिष्पोऽंशः सोमः एकादश रुद्रो दशर्क्षेकादश बृहस्पतिर्दश देवासुरा नवं पितरः
एकादशार्यमा भगो दशं दश सविता चतुर्दश त्वष्टा वायुरिन्द्राग्नी दशं दशाथैतत्पौर्णमास्या अष्टौ
पञ्चदश॥ ४॥

[४]

मि॒त्रो वा अ॑कामयत। मि॒त्र॒धेय॑मेषु लो॒केष्व॒भिज॑येय॒मिति॑।

स ए॒तं मि॒त्राया॑नू॒रा॒धेभ्य॑श्च॒रु॒न्निर॑वपत्। ततो॒ वै स
मि॒त्र॒धेय॑मे॒षुलो॒केष्व॒भ्य॑जयत्। मि॒त्र॒धेय॑ ह॒ वा ए॒षु
लो॒केष्व॒भिज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। मि॒त्राय॑ स्वाहा॑ऽनू॒रा॒धेभ्यः॑ स्वाहा॑।
मि॒त्र॒धेया॑य॒ स्वाहा॑ऽभिजित्यै॒ स्वाहेति॑॥४२॥

इन्द्रो॒ वा अ॑कामयत। ज्यै॒ष्ठ्य॑न्दे॒वाना॑म॒भिज॑येय॒मिति॑।
स ए॒तमिन्द्रा॑य ज्ये॒ष्ठायै॑ पु॒रोडा॑शमेका॒दश॑कपाल॒-
न्निर॑वपन्म॒हार्त्री॑हीणाम्। ततो॒ वै स ज्यै॒ष्ठ्य॑न्दे॒वाना॑म॒भ्य॑जयत्।
ज्यै॒ष्ठ्य॑ ह॒ वै स॑मा॒नाना॑म॒भिज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑
यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। इन्द्रा॑य स्वाहा॑
ज्ये॒ष्ठायै॑ स्वाहा॑। ज्यै॒ष्ठ्या॑य॒ स्वाहा॑भिजित्यै॒ स्वाहेति॑॥४३॥

प्र॒जाप॑ति॒र्वा अ॑कामयत। मूलं॑ प्र॒जाँ॒र्वि॒न्देयेति॑। स ए॒तं
प्र॒जाप॑तये॒ मूला॑य च॒रु॒न्निर॑वपत्। ततो॒ वै स मूलं॑
प्र॒जाम॑विन्दत। मूलं॑ ह॒ वै प्र॒जाँ॒र्वि॒न्दते। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑
यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। प्र॒जाप॑तये॒
स्वाहा॑ मूला॑य॒ स्वाहा॑। प्र॒जायै॑ स्वाहेति॑॥४४॥

आपो॒ वा अ॑कामयन्त। स॒मु॒द्रङ्काम॑म॒भिज॑ये॒मेति॑।
ता ए॒तम॒द्भ्यो॑ऽषा॒ढाभ्य॑श्च॒रु॒न्निर॑वपन्। ततो॒ वै ताः
स॒मु॒द्रङ्काम॑म॒भ्य॑जयन्। स॒मु॒द्रं ह॒ वै का॑मम॒भिज॑यति। य
ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑।
अ॒द्भ्यः॑ स्वाहा॑ऽषा॒ढाभ्यः॑ स्वाहा॑। स॒मु॒द्राय॑ स्वाहा॑ का॒माय॑

स्वाहा॥ अ॒भिजि॑त्यै स्वा॒हेति॑॥४५॥

वि॒श्वे वै दे॒वा अ॑कामयन्त। अ॒न॒प॒ज॒य्यञ्ज॑येमेति। त
ए॒त॒र्वि॒श्वेभ्यो॑ दे॒वेभ्यो॑ऽषा॒ढाभ्य॑श्च॒रु॒न्नि॒र॒व॒प॒त्। ततो॑ वै
ते॒ऽन॒प॒ज॒य्यम॑जयत्। अ॒न॒प॒ज॒य्य२ ह॒ वै ज॑यति। य ए॒तेन॑
ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैन॒दे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। वि॒श्वेभ्यो॑
दे॒वेभ्यः॑ स्वाहा॑ऽषा॒ढाभ्यः॑ स्वाहा॑। अ॒न॒प॒ज॒य्याय॑ स्वाहा॑
जित्यै स्वा॒हेति॑॥४६॥

ब्र॒ह्म वा अ॑कामयत। ब्र॒ह्म॒लो॒कम॑भिजयेयमिति। तदे॒तं
ब्र॒ह्म॒णेऽभि॑जिते च॒रु॒न्नि॒र॒व॒प॒त्। ततो॑ वै तद्ब्र॒ह्म॒लो॒कम॑भ्यजयत्।
ब्र॒ह्म॒लो॒क२ ह॒ वा अ॑भिजयति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते।
य उ॑ चैन॒दे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। ब्र॒ह्म॒णे स्वाहा॑ऽभि॑जिते
स्वाहा॑। ब्र॒ह्म॒लो॒काय॑ स्वाहा॑ऽभिजित्यै स्वा॒हेति॑॥४७॥

विष्णु॒र्वा अ॑कामयत। पु॒ण्य॒ः श्लो॒क२ शृ॑ण्वीय। न
मां पा॒पी की॒र्ति॒राग॑च्छेदिति। स ए॒त॒र्वि॒ष्णवे॑ श्रो॒णाये॑
पु॒रो॒डा॒श॒त्रि॒कपा॒ल॒न्नि॒र॒व॒प॒त्। ततो॑ वै स पु॒ण्य॒ः
श्लो॒कम॑शृणुत। नैनं पा॒पी की॒र्ति॒राग॑च्छत्। पु॒ण्य॒ः ह॒
वै श्लो॒क२ शृ॑णुते। नैनं पा॒पी की॒र्ति॒राग॑च्छति। य ए॒तेन॑
ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैन॒दे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति।
विष्ण॑वे स्वाहा॑ श्रो॒णाये॑ स्वाहा॑। श्लो॒काय॑ स्वाहा॑ श्रु॒ताय॑
स्वा॒हेति॑॥४८॥

वस॑वो वा अ॑कामयन्त। अ॒ग्र॒न्दे॒वता॑नां प॒रीया॑मेति। त ए॒तं

वसु॑भ्यः श्रवि॑ष्ठाभ्यः पुरो॒डाशं॑ म॒ष्टाकं॑ पाल॒न्नि॒र॒व॒प॒न् । ततो॒ वै
तेऽग्र॑न्दे॒वता॑नां पर्या॒य॒न् । अग्र॑ ह॒ वै स॑मा॒नानां॑ पर्येति । य
ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते । य उ॑ चैन॒दे॒वं वेद॑ । सोऽ॒त्र जु॑होति ।
वसु॑भ्यः स्वाहा॒ श्रवि॑ष्ठाभ्यः स्वाहा॑ । अ॒ग्रा॒य स्वाहा॑ परी॒त्यै
स्वाहेति॑ ॥ ४९ ॥

इन्द्रो॒ वा अ॑कामयत । दृढो॒ऽशि॑थिलः स्या॒मिति॑ । स ए॒तं
वरु॑णाय श॒तभि॑षजे भेष॒जेभ्यः॑ पुरो॒डाश॑न्दशकपाल॒न्नि॒र॒व॒प॒त्कृ॒ष्णानां॑
ततो॒ वै स दृढो॒ऽशि॑थिलोऽभवत् । दृढो॒ ह वा अ॑शि॒थिलो
भव॑ति । य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते । य उ॑ चैन॒दे॒वं वेद॑ । सोऽ॒त्र जु॑होति ।
वरु॑णाय स्वाहा॑ श॒तभि॑षजे स्वाहा॑ । भेष॒जेभ्यः॑
स्वाहेति॑ ॥ ५० ॥

अ॒जो वा ए॑कपादकामयत । ते॒ज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी स्या॒मिति॑ ।
स ए॒तम॒जायै॑कपदे प्रोष्ठप॒देभ्यः॑श्चरु॒न्नि॒र॒व॒प॒त् । ततो॒ वै स
ते॒ज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒स्य॑भवत् । ते॒ज॒स्वी ह॒ वै ब्र॑ह्मवर्च॒सी भ॑वति ।
य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते । य उ॑ चैन॒दे॒वं वेद॑ । सोऽ॒त्र जु॑होति ।
अ॒जायै॑कपदे स्वाहा॑ प्रोष्ठप॒देभ्यः॑ स्वाहा॑ । तेज॑से स्वाहा॑
ब्रह्मवर्च॒साय॑ स्वाहेति॑ ॥ ५१ ॥

अहि॒र्वै बु॒ध्रियो॑ऽकामयत । इ॒मां प्र॑ति॒ष्ठावि॑न्दे॒येति॑ । स ए॒तम॒हये॑
बु॒ध्रिया॑य प्रोष्ठप॒देभ्यः॑ पुरो॒डाशं॑ भूमि॒कपाल॒न्नि॒र॒व॒त् । ततो॒ वै
स इ॒मां प्र॑ति॒ष्ठाम॑विन्दत । इ॒मां ह॒ वै प्र॑ति॒ष्ठावि॑न्दते । य ए॒तेन॑

ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। अह॑ये
बु॒ध्रिया॑य॒ स्वाहा॑ प्रोष्ठ॒पदे॒भ्यः स्वाहा॑। प्र॒ति॒ष्ठा॒यै स्वा॑हेति॥५२॥

पू॒षा वा अ॑कामयत। प॒शु॒मा॒न्त्स्या॒मिति॑। स ए॒तं पू॒ष्णे रे॒वत्यै॑
च॒रु॒न्नि॒र॒व॒पत्। ततो॒ वै स प॑शु॒मान॑भवत्। प॒शु॒मान् ह॒ वै
भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र
जु॑होति। पू॒ष्णे स्वाहा॑ रे॒वत्यै॑ स्वाहा॑। प॒शु॒भ्यः स्वा॑हेति॥५३॥

अ॒श्विनो॒ वा अ॑कामयेताम्। श्रो॒त्र॒स्वि॒ना॒व॒ब॒धि॒रौ स्या॑वेति॑।
तावे॒तम॒श्वि॒भ्याम॑श्व॒यु॒ग्भ्यां॑ पु॒रो॒डा॒श॑न्दि॒कपा॒ल- नि॒र॒व॒प॒ताम्।
ततो॒ वै तौ श्रो॑त्र॒स्वि॒ना॒व॒ब॒धि॒रा॒व॒भ॒व॒ताम्। श्रो॒त्र॒स्वी ह॒ वा
अ॒ब॒धि॒रो भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं
वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒श्वि॒भ्यां॑ꣳ स्वाहा॑ꣳश्व॒यु॒ग्भ्यां॑ꣳ स्वाहा॑।
श्रो॒त्रा॒य स्वाहा॑ श्रु॒त्यै स्वा॑हेति॥५४॥

य॒मो वा अ॑कामयत। पि॒तृ॒णाꣳ रा॒ज्यम॑भिज॑येय॒मिति॑। स
ए॒तय्य॑मा॒याप॑भर॒णीभ्य॑श्च॒रु॒न्नि॒र॒व॒पत्। ततो॒ वै स पि॑तृ॒णाꣳ
रा॒ज्यम॑भ्य॑जयत्। स॒मा॒ना॒नाꣳ ह॒ वै रा॒ज्यम॑भि॒ज॑यति। य
ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति।
य॒माय॑ स्वाहा॑ꣳप॒भर॑णी॒भ्यः स्वाहा॑। रा॒ज्या॒य स्वाहा॑भिजि॑त्यै
स्वा॑हेति॥५५॥

अथै॒तद॑मा॒वा॒स्या॒या आ॒ज्य॒न्नि॒र्व॒पति॑। का॒मो वा अ॑मा॒वा॒स्या॑।
का॒म आ॒ज्य॒म्। का॒मेनै॒व का॒मꣳ स॒म॒र्ध॑यति। क्षि॒प्रमे॑न॒ꣳ
स॒का॒म उप॑नमति। येन॒ का॒मेन॑ यज॑ते। सोऽ॒त्र जु॑होति।

अ॒मा॒वा॒स्या॒यै॒ स्वा॒हा॒ का॒मा॒य॒ स्वा॒हाऽऽग॑त्यै॒ स्वा॒हेति॑॥५६॥

मित्र इन्द्रः प्रजापतिर्दशं दशाप एकादश विश्वे ब्रह्म दशदश विष्णुस्त्रयोदश वसव इन्द्रोऽजोऽहिर्वै
बुधिर्यः पूषाऽश्विनौ यमो दशं दशाथैतदमावास्याया अष्टौ पञ्चदश॥५॥ [५]

च॒न्द्रमा॒ वा अ॑कामयत। अ॒हो॒रा॒त्रान॑र्धमा॒सान्मा॒सानृ॒तून्त्स॑वत्स॒रमा॒प्त्वा
च॒न्द्रम॑सः सायु॑ज्यं स॒लो॒कता॑माप्नुयामि॒ति। स ए॒तश्च॒न्द्रम॑से
प्रती॒दृश्या॑यै पुरो॒डाशं॑ पञ्चदशकपाल॒न्नि॒र॑वपत्। ततो॒
वै सोऽहो॒रा॒त्रान॑र्धमा॒सान्मा॒सानृ॒तून्त्स॑वत्स॒रमा॒प्त्वा।
च॒न्द्रम॑सः सायु॑ज्यं स॒लो॒कता॑माप्नोत्। अ॒हो॒रा॒त्रान्
ह वा अ॑र्धमा॒सान्मा॒सानृ॒तून्त्स॑वत्स॒रमा॒प्त्वा। च॒न्द्रम॑सः
सायु॑ज्यं स॒लो॒कता॑माप्नोति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॒
चैन॑दे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। च॒न्द्रम॑से स्वाहा॑ प्रती॒दृश्या॑यै
स्वाहा॑। अ॒हो॒रा॒त्रेभ्यः॑ स्वाहा॑ऽर्धमा॒सेभ्यः॑ स्वाहा॑। मा॒सेभ्यः॑
स्वाह॑र्तुभ्यः स्वाहा॑। सं॒वत्स॒राय॑ स्वाहेति॑॥५७॥

अ॒हो॒रा॒त्रे वा अ॑कामयेताम्। अत्य॑हो॒रा॒त्रे मु॑च्येवहि।
न ना॑वहो॒रा॒त्रे आ॑प्नुयाता॒मिति॑। ते ए॒तम॑हो॒रा॒त्राभ्या॑-
श्चरु॒न्नि॒र॑वपताम्। द्वा॒याना॑र्व्री॒हीणा॑म्। शु॒क्लाना॑श्च कृ॒ष्णाना॑श्च।
स॒वा॒त्योर्दु॑ग्धे। श्वे॒तायै॑ च कृ॒ष्णायै॑ च। ततो॒ वै ते अत्य॑हो॒रा॒त्रे
अ॑मुच्येते। नैनै॑ अहो॒रा॒त्रे आ॑प्नुताम्। अति॑ ह वा अ॑हो॒रा॒त्रे
मु॑च्यते। नैन॑महो॒रा॒त्रे आ॑प्नुतः। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॒
चैन॑दे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ह्ने स्वा॒हा रा॒त्रियै॑ स्वाहा॑।
अति॑मुक्त्यै स्वाहेति॑॥५८॥

उ॒षा वा अ॑कामयत्। प्रि॒याऽऽदि॒त्यस्य॑ सु॒भगा॑ स्या॒मिति॑।
 सै॒तमु॒षसे॑ च॒रुन्निर॑वपत्। ततो॒ वै सा प्रि॒याऽऽदि॒त्यस्य॑
 सु॒भगा॑ऽभवत्। प्रि॒यो ह॒ वै संमा॑नाना॑ सु॒भगा॑ भवति। य
 ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जुहो॑ति।
 उ॒षसे॒ स्वाहा॑ व्यु॒ष्ट्यै॒ स्वाहा॑। व्यू॒षुष्यै॒ स्वाहा॑ व्यु॒च्छन्त्यै॒ स्वाहा॑।
 व्यु॒ष्टायै॒ स्वाहे॑ति॥५९॥

अथै॒तस्मै॑ नक्ष॑त्राय च॒रुनिर्व॑पति। यथा॒ त्वन्दे॒वाना॑मसि॑।
 ए॒वम॒हं म॑नु॒ष्याणां॑ भूया॑स॒मिति॑। यथा॑ ह॒ वा ए॒तद्दे॒वाना॑म्।
 ए॒व॑ ह॒ वा ए॒ष म॑नु॒ष्याणां॑ भवति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते।
 य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जुहो॑ति। नक्ष॑त्राय॒ स्वाहो॑दि॒ष्यते
 स्वाहा॑। उ॒द्य॒ते स्वा॒होदि॑ताय॒ स्वाहा॑। हर॑से॒ स्वाहा॑ भर॑से॒
 स्वाहा॑। भ्राज॑से॒ स्वाहा॑ तेज॑से॒ स्वाहा॑। तप॑से॒ स्वाहा॑
 ब्र॒ह्मव॑र्च॒साय॒ स्वाहे॑ति॥६०॥

सूर्यो॒ वा अ॑कामयत्। नक्ष॑त्राणां प्र॒तिष्ठा॑ स्या॒मिति॑। स
 ए॒त॑ सूर्या॒य नक्ष॑त्रेभ्यश्च॒रुन्निर॑वपत्। ततो॒ वै स नक्ष॑त्राणां
 प्र॒तिष्ठा॑ऽभवत्। प्र॒तिष्ठा॑ ह॒ वै संमा॑नाना॑ भवति। य ए॒तेन॑
 ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जुहो॑ति। सूर्या॒य
 स्वाहा॑ नक्ष॑त्रेभ्यः॒ स्वाहा॑। प्र॒तिष्ठा॒यै स्वाहे॑ति॥६१॥

अथै॒तमदि॑त्यै च॒रुन्निर्व॑पति। इ॒यवाँ॑ अदि॑तिः। अ॒स्यामे॒व
 प्र॒ति॒तिष्ठ॑ति। सोऽ॒त्र जुहो॑ति। अदि॑त्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒तिष्ठा॒यै

स्वाहेति॥६२॥

अथैतद्विष्णवे चरुन्निर्वपति। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञ एवान्तः
प्रतिष्ठति। सोऽत्र जुहोति। विष्णवे स्वाहा यज्ञाय स्वाहा।
प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥६३॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

तृतीयस्यामि॒तो दि॒वि सोम॑ आसीत्। तङ्गा॑य॒त्र्याऽह॑रेत्।
तस्य॑ पु॒र्णम॑च्छिद्यत। तत्पु॒र्णोऽभ॑वत्। तत्पु॒र्णस्य॑ पु॒र्णत्व॑म्।
ब्रह्म॑ वै पु॒र्णः। यत्पु॒र्णशा॑ख्या वृ॒त्सान॑पाक॒रोति॑।
ब्रह्म॑णै॒वैनान॑पाक॒रोति॑। गा॒य॒त्रो वै पु॒र्णः। गा॒य॒त्राः पु॒शवः॑॥१॥

तस्मा॒त्रीणि॑त्रीणि पु॒र्णस्य॑ पला॒शानि॑। त्रि॒पदा॑ गा॒य॒त्री।
यत्पु॒र्णशा॑ख्या गाः प्रा॒र्पय॑ति। स्वयै॒वैनाना॑ दे॒वत॑या प्रा॒र्पय॑ति।
यङ्काम॑येताप॒शुः स्या॒दिति॑। अ॒पु॒र्णान्त॑स्मै शु॒ष्का॑ग्रा॒माह॑रेत्।
अ॒प॒शुरे॒व भ॑वति। यङ्काम॑येत प॒शुमा॑न्त्स्या॒दिति॑।
ब॒हुप॒र्णान्त॑स्मै बहु॒शा॒खामा॑हरेत्। प॒शुम॑न्तमे॒वैनङ्क॑रोति॥२॥

यत्प्राची॑मा ह॑रेत्। दे॒वल॑ोक॒मभि॑ ज॒येत्। यदु॑दीचीं
मनु॑ष्यल॒ोकम्। प्राची॑मु॒दीची॑मा ह॑रति। उ॒भयो॑र्लो॒कयो॑र॒भिजि॑त्यै।
इ॒षे त्वो॒र्जे त्वे॒त्याह॑। इ॒षमे॒वोर्जं॑ यज॑माने दधाति। वा॒यवः
स्थे॒त्याह॑। वा॒युर्वा अ॒न्तरि॑क्ष॒स्याध्य॑क्षाः। अ॒न्तरि॑क्ष॒दे॒वत्याः॑
खलु॑ वै पु॒शवः॑॥३॥

वा॒यव॑ ए॒वैनान्प॑रि ददाति। प्र वा ए॒नाने॒तदा क॑रोति। यदा॑हं।
वा॒यवः॑ स्थे॒त्युपा॑यवः स्थे॒त्याह॑। यज॑मानायै॒व प॒शूनु॑प
ह्व॑यते। दे॒वो वः॑ सवि॒ता प्रा॑र्पय॒त्वित्या॑ह प्रसू॒त्यै। श्रेष्ठ॑तमा॒य
कर्म॑ण इत्या॑ह। य॒ज्ञो हि श्रेष्ठ॑तम॒ङ्कर्म॑। तस्मा॑दे॒वमा॑ह।
आप्या॑यध्वम॒ग्नि॒या दे॒वभा॒गमि॑त्या॑ह॥४॥

वत्सेभ्यश्च वा एताः पुरा मनुष्येभ्यश्चाप्यायन्त। देवेभ्य एवैना
 इन्द्रायाप्याययति। ऊर्जस्वतीः पयस्वतीरित्याह। ऊर्जः
 हि पयः सम्भरन्ति। प्रजावतीरनमीवा अयक्ष्मा इत्याह
 प्रजात्यै। मा वः स्तेन ईशत माऽघशः स इत्याह गुप्त्यै।
 रुद्रस्य हेतिः परि वो वृणक्तित्याह। रुद्रादेवैनास्त्रायते। ध्रुवा
 अस्मिन्गोपतौ स्यात बह्वीरित्याह। ध्रुवा एवास्मिन्बह्वीः
 करोति॥५॥

यजमानस्य पशून्पाहीत्याह। पशूनाङ्गोपीथाय। तन्मात्सायं
 पशव उपसमावर्तन्ते। अनधः सादयति। गर्भाणान्धृत्या
 अप्रपादाय। तस्माद्गर्भाः प्रजानामप्रपादुकाः। उपरीव
 निदधाति। उपरीव हि सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य
 समष्ट्यै॥६॥

पशवः करोति पशवो देवभागमित्याह करोति नव च॥१॥

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्यश्वपरशुमादत्ते प्रसूत्यै।
 अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यु
 आस्ताम्। पृष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। यो वा ओषधीः
 पर्वशो वेद। नैनाः स हि नस्ति। प्रजापतिर्वा ओषधीः
 पर्वशो वेद। स एना न हि नस्ति। अश्वपश्वा बर्हिरच्छैति।
 प्राजापत्यो वा अश्वः सयोनित्वाय॥७॥

ओषधीनामहिंसायै। यज्ञस्य घोषदसीत्याह। यजमान

ए॒व र॒यि॒न्द॒धा॒ति। प्र॒त्यु॒ष्टं र॒क्षः प्र॒त्यु॒ष्टा अ॒रा॒तय॒ इत्या॑ह।
 र॒क्ष॑सा॒मप॑ह॒त्यै। प्रे॒यम॑गा॒द्विष॑णा॒ ब॒र्हिर॑च्छे॒त्याह॑। वि॒द्या
 वै धि॒षणा॑। वि॒द्ययै॑वैन॒दच्छै॑ति। म॒नु॒ना कृ॒ता स्व॒धया॑
 वि॒त॒ष्टे॒त्याह॑। मा॒न॒वी हि प॒र्शुः स्व॒धाकृ॑ता॥८॥

त आ॒व॑ह॒न्ति क॒वयः॑ पु॒रस्ता॑दि॒त्याह॑। शु॒श्रु॒वांसो॒ वै
 क॒वयः॑। य॒ज्ञः पु॒रस्ता॑त्। मु॒ख॒त ए॒व य॒ज्ञमा॑ र॒भते॑। अथो॒
 यदे॒तदु॒क्ता यतः॑ कु॒तश्चा॒ हर॑ति। तत्प्रा॒च्या ए॒व दि॒शो भ॑वति।
 दे॒वेभ्यो॑ जु॒ष्टमि॑ह ब॒र्हि॒रास॑द॒ इत्या॑ह। ब॒र्हिषः॑ स॒मृ॒द्धौ।
 क॒र्म॒णोऽन॑परा॒धाय॑। दे॒वानां॑ प॒रिषू॑त॒मसी॑त्या॒ह॥९॥

यद्वा इ॒दङ्कि॑ञ्च। तदे॒वानां॑ प॒रिषू॑त॒म्। अथो॒ यथा॒ वस्य॑से
 प्र॒ति॒प्रो॒च्याहे॒दङ्क॑रि॒ष्यामी॑ति। ए॒वमे॒व तद॑ध्व॒र्युर्दे॒वेभ्यः॑
 प्र॒ति॒प्रो॒च्यं ब॒र्हि॒र्दा॑ति। आ॒त्म॒नोऽहि॑सा॒यै। याव॑तः
 स्त॒म्बान्प॑रि॒दि॒शेत्। यत्तेषा॑मु॒च्छि॒ष्यात्। अति॑ तद्य॒ज्ञस्य॑
 रेच॑येत्। ए॒कं स्त॒म्बं प॑रि॒दि॒शेत्। तं स॑र्व॒न्दाया॑त्॥१०॥

य॒ज्ञस्या॑न॒तिरे॑काय। व॒र्षवृ॑द्ध॒मसी॑त्या॒ह॥ व॒र्षवृ॑द्धा वा
 ओष॑धयः। दे॒व॒ब॒र्हि॒रित्या॑ह। दे॒वेभ्य॑ ए॒वैन॑त्करोति।
 मा त्वा॒ऽन्व॒ङ्गा ति॑र्य॒गित्या॑हा॒हि॑सा॒यै। प॒र्व ते
 रा॒ध्यास॑मि॒त्याह॑र्यै। आ॒च्छे॒त्ता ते मा रि॑ष॒मित्या॑ह।
 नास्या॒त्मनो॑ मी॒यते॑। य ए॒वं वेद॑॥११॥

दे॒व॒ब॒र्हिः श॒तव॑ल्श्चि॒व्रोहे॑त्या॒ह॥ प्र॒जा वै ब॒र्हिः।

प्र॒जानां॑ प्र॒जन॑नाय। स॒हस्र॑वल्शा॒ वि व॑यः रु॒हेमे॑त्याह।
 आ॒शिषं॑मे॒वैता॑मा शा॒स्ते। पृ॒थि॒व्याः संपृ॑चः पा॒हीत्या॑ह
 प्र॒ति॑ष्ठित्यै। अ॒यु॒ङ्गायु॒ङ्गान्मु॒ष्टीलु॑नोति। मि॒थुन॒त्वाय॑ प्र॒जा॑त्यै।
 सु॒स॒म्भृतां॑ त्वा॒ सम्भ॑रामीत्याह। ब्रह्म॑णै॒वैन॒त्सम्भ॑रति॥१२॥

अ॒दि॒त्यै रा॒स्त्राऽसी॑त्याह। इ॒यव्वाँ अ॒दि॒तिः। अ॒स्या
 ए॒वैन॒द्रास्त्रा॑ङ्करोति। इन्द्रा॑ण्यै स॒न्नह॑न॒मित्या॑ह। इन्द्रा॑णी वा
 अ॒ग्रे दे॒वता॑ना॒ः सम॑न॒ह्यता॑ साऽऽध्नी॑त्। ऋ॒द्ध्यै स॒न्नह्य॑ति।
 प्र॒जा वै ब॒रुहिः॑। प्र॒जाना॑म॒परा॑वापाय। तस्मा॒त्स्वाव॑सन्तताः
 प्र॒जा जा॑यन्ते॥१३॥

पू॒षा ते॑ ग्र॒न्थिङ्ग॑श्चा॒त्वित्या॑ह। पु॒ष्टिमे॒व यज॑माने दधाति।
 स ते॒ मा॒स्था॒दित्या॑हाहि॒सायै॑। प॒श्चात्प्रा॑श्चमु॒पगू॑हति।
 प॒श्चाद्वै प्रा॒चीन॑ः॒ रेतो॑ धीयते। प॒श्चादे॒वास्मै॑ प्रा॒चीन॑ः॒ रेतो॑
 दधाति। इन्द्र॑स्य त्वा बा॒हुभ्या॑मु॒द्यच्छ॑ इत्याह। इन्द्रि॒यमे॒व
 यज॑माने दधाति। बृह॑स्पते॒र्मूर्धा॑ ह॒रामी॑त्याह। ब्रह्म॑ वै दे॒वानां॑
 बृह॑स्पतिः॥१४॥

ब्रह्म॑णै॒वैन॑द्धरति। उ॒र्वन्तरि॑क्ष॒मन्वि॑हीत्याह॒ गत्यै॑। दे॒वङ्ग॑म॒सीत्या॑ह।
 दे॒वाने॒वैन॑द्रमयति। अ॒न॒धः सा॑दयति। गर्भा॑णान्धृत्या॒
 अ॒प्र॒पादा॑य। तस्मा॒द्गर्भाः॑ प्र॒जाना॑म॒प्रपा॑दुकाः। उ॒परी॑व॒ नि
 द॑धाति। उ॒परी॑व॒ हि सु॑व॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑
 सम॑ष्ट्यै॥१५॥

संयोनित्वायं स्वधाकृताऽसीत्याह दायद्वेदं भरति जायन्ते बृहस्पतिः समष्ट्यै॥२॥ ————— [२]

पूर्वेद्युरिध्माबर्हिः करोति। यज्ञमेवारभ्यं गृहीत्वोपवसति। प्रजापतिर्यज्ञमसृजत। तस्योखे अंस्रं सेताम्। यज्ञो वै प्रजापतिः। यत्सान्नाय्योखे भवतः। यज्ञस्यैव तदुखे उपदधात्यप्रंस्रं साय। शुन्धध्वन्द्वेव्याय कर्मणे देवयज्याया इत्याह। देवयज्याया एवेनानि शुन्धति। मातरिश्वनो घर्मोऽसीत्याह॥१६॥

अन्तरिक्षं वै मातरिश्वनो घर्मः। एषाल्लोकानां विधृत्यै। द्यौरसि पृथिव्यसीत्याह। दिवश्च ह्येषा पृथिव्याश्च सम्भृता। यदुखा। तस्मादेवमाह। विश्वधाया असि परमेण धाम्नेत्याह। वृष्टिर्वै विश्वधायाः। वृष्टिमेवावरुन्धे। दृहंस्व मा हारित्याह धृत्यै॥१७॥

वसूनां पवित्रमसीत्याह। प्राणा वै वसंवः। तेषां वृत्तं एतद्भागधेयम्। यत्पवित्रम्। तेभ्य एवेनत्करोति। शतधारं सहस्रधारमित्याह। प्राणेष्वेवायुर्दधाति सर्वत्वाय। त्रिवृत्पलाशशाखायां न्दर्भमयं भवति। त्रिवृद्वै प्राणः। त्रिवृत्मेव प्राणं मध्यतो यजमाने दधाति॥१८॥

सौम्यः पूर्णः संयोनित्वायं। साक्षात्पवित्रं न्दर्भाः। प्राख्सायमधिनि दधाति। तत्प्राणापानयो रूपम्। तिर्यक्प्रातः। तद्दर्शस्य रूपम्। दार्श्यं ह्येतदहं। अन्नं वै चन्द्रमाः। अन्नं

प्राणाः। उभयमेवोपैत्यजामित्वाय॥१९॥

तस्मादयं सर्वतः पवते। हुतः स्तोको हुतो द्रप्स इत्याह प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। न हि हुतं स्वाहाकृतं स्कन्दति। दिवि नाको नामाग्निः। तस्य विप्रुषो भागधेयम्। अग्नये बृहते नाकायेत्याह। नाकमेवाग्निं भागधेयेन समर्धयति। स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यामित्याह। द्यावापृथिव्योरेवैनत्प्रतिष्ठापयति॥२०॥

पवित्रवत्यानयति। अपाञ्चैवौषधीनाञ्च रसं संसृजति। अथो ओषधीष्वेव पशून्प्रतिष्ठापयति। अन्वारभ्य वाचय्यच्छति। यज्ञस्य धृत्यै। धारयन्नास्ते। धारयन्त इव हि दुहन्ति। कामधुक्ष इत्याहातृतीयस्यै। त्रयं इमे लोकाः। इमानेव लोकान्यजमानो दुहे॥२१॥

अमूमिति नामं गृह्णाति। भद्रमेवासाङ्कर्मा विष्करोति। सा विश्वायुः सा विश्वव्यचाः सा विश्वकर्मेत्याह। इयं वै विश्वायुः। अन्तरिक्षद्विष्वव्यचाः। असौ विश्वकर्मा। इमानेवैताभिर्लोकान् यथापूर्वन्दुहे। अथो यथा प्रदात्रे पुण्यमाशास्ते। एवमेवेना एतदुपस्तौति। तस्मात्प्रादादित्युनीय वन्दमाना उपस्तुवन्तः पशून्दुहन्ति॥२२॥

बहु दुग्धीन्द्राय देवेभ्यो हविरिति वाचद्विसृजते। यथादेवतमेव प्रसौति। दैव्यस्य च मानुषस्य च व्यावृत्यै। त्रिराह। त्रिषत्या हि देवाः। अवाचय्यमोऽनन्वारभ्योत्तराः। अपरिमितमेवाव

रुन्धे। न दारुपात्रेण दुह्यात्। अग्निवद्वै दारुपात्रम्।
यद्दारुपात्रेण दुह्यात्॥२३॥

यातया॑न्ना ह॒विषा॑ यजेत। अथो॒ खल्वा॑हुः। पुरो॒डाश॑मुखानि
वै ह॒वी॑ः॒र्षिः। नेत इ॒तः पुरो॒डाश॑ः॒ ह॒विषो॑ यामोऽस्तीति।
काम॑मे॒व दारुपात्रेण॑ दुह्यात्। शू॒द्र ए॒व न दु॑ह्यात्। अस॑तो
वा ए॒ष सम्भू॑तः। यच्छू॒द्रः। अ॒ह॒विरे॒व तदि॒त्याहुः। यच्छू॒द्रो
दो॒ग्धीति॑॥२४॥

अ॒ग्नि॒होत्र॑मे॒व न दु॑ह्याच्छू॒द्रः। तद्धि नोत्पु॑नन्ति। य॒दा खलु॑ वै
प॒वित्र॑म॒त्येति॑। अथ॒ तद्धि॑ विरिति। संपृ॑च्यध्वमृतावरीरित्याह।
अ॒पाश्चै॒वौष॑धीनाश्च रस॑ः स॑ सृ॒जति॑। तस्मा॑द॒पाश्चौष॑धीनाश्च
रस॑मुप॑जीवामः। म॒न्द्रा धन॑स्य सा॒तय॑ इत्याह। पु॒ष्टिमे॒व
यज॑माने दधाति। सोमे॑न॒ त्वात॑न॒च्मीन्द्रा॑य॒ दधी॑त्याह॥२५॥

सोम॑मे॒वैन॑त्करोति। यो वै सोम॑ भक्षयित्वा। सं॒वत्स॑रः
सोम॑न्न पिब॑ति। पु॒न॒र्भक्ष्यो॑ऽस्य सोमपी॒थो भ॑वति। सोमः
खलु॑ वै सा॑न्नाय्यम्। य ए॒व वि॑द्वान्त्सा॑न्नाय्यं पिब॑ति।
अ॒पु॒न॒र्भक्ष्यो॑ऽस्य सामपी॒थो भ॑वति। न मृ॒न्मये॒नापि॑ दध्यात्।
यन्मृ॒न्मयो॑नापि॒दध्यात्। पि॒तृदे॒वत्य॑ः स्यात्॥२६॥

अ॒य॒स्पात्रेण॑ वा दारुपात्रेण॑ वाऽपि॑ दधाति। तद्धि सदे॑वम्।
उ॒द॒न्वद्भ॑वति। आपो॒ वै र॑क्षो॒घ्नीः। रक्ष॑सामप॑हत्यै। अद॑स्तमसि॒
विष्ण॑वे त्वेत्याह। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑। य॒ज्ञायै॒वैन॑दद॑स्तङ्करोति।
विष्णो॑ ह॒व्यः र॑क्ष॒स्वेत्या॑ह गु॒प्त्यै। अन॑धः सादयति।

गर्भाणां॑ नृ॒त्या अ॒प्र॒पा॒दाय॑ । तस्मा॒द्गर्भाः॑ प्र॒जाना॑मप्र॒पादु॑काः ।
उ॒परी॑व नि॒दधा॑ति । उ॒परी॑व हि सु॒वर्गो॑ लो॒कः । सु॒वर्गस्य॑
लो॒कस्य॑ सम॒ष्ट्यै॥२७॥

असीत्याह धृत्यै यजमाने दधात्यजांमित्राय स्थापयति दुहे दुहन्ति दुह्यादोग्धीति दधीत्याह
स्यात्सादयति पञ्च च॥३॥ [३]

कर्म॑णे वा॒न्दे॒वेभ्यः॑ श॒केय॑मित्या॒ह श॒क्त्यै॑ । य॒ज्ञस्य॑ वै
सन्त॑तिमनु॒ प्रजाः॑ प॒शवो॑ यज॑मानस्य॒ सन्ता॑यन्ते । य॒ज्ञस्य॑
विच्छि॑त्तिमनु॒ प्रजाः॑ प॒शवो॑ यज॑मानस्य॒ विच्छि॑द्यन्ते । य॒ज्ञस्य॑
सन्त॑तिरसि य॒ज्ञस्य॑ त्वा सन्त॑त्यै स्तृणामि॒ सन्त॑त्यै त्वा
य॒ज्ञस्ये॒त्याह॑वनीयात्सन्त॑नोति । यज॑मानस्य प्र॒जायै॑ पशूनां
सन्त॑त्यै । अ॒पः प्र॑णयति । श्रद्धा वा आ॒पः । श्रद्धा॑मे॒वारभ्य॑
प्र॒णीय॑ प्रच॑रति । अ॒पः प्र॑णयति । य॒ज्ञो वा आ॒पः॥२८॥

य॒ज्ञमे॒वारभ्य॑ प्र॒णीय॑ प्रच॑रति । अ॒पः प्र॑णयति । व॒ज्रो वा
आ॒पः । व॒ज्रमे॒व भ्रातृ॑व्येभ्यः प्र॒हृत्य॑ प्र॒णीय॑ प्रच॑रति । अ॒पः
प्र॑णयति । आ॒पो वै र॑क्षो॒घ्नीः । र॒क्षसा॑मप॒हत्यै॑ । अ॒पः प्र॑णयति ।
आ॒पो वै दे॒वानां॑ प्रि॒यन्धामं॑ । दे॒वाना॑मे॒व प्रि॒यन्धामं॑ प्र॒णीय॑
प्रच॑रति॥२९॥

अ॒पः प्र॑णयति । आ॒पो वै सर्वा॑ दे॒वताः॑ । दे॒वता॑ ए॒वारभ्य॑ प्र॒णीय॑
प्रच॑रति । वे॒षाय॑ त्वेत्या॒ह । वे॒षाय॑ ह्ये॒नदा॑दत्ते । प्रत्यु॑ष्टं र॒क्षः
प्रत्यु॑ष्टा अ॒रा॒तय॑ इत्या॒ह । र॒क्षसा॑मप॒हत्यै॑ । धू॒रसी॒त्याह॑ । ए॒ष
वै धुर्यो॑ऽग्निः । तय्यँदनु॑पस्पृश्यातीयात्॥३०॥

अध्वर्युश्च यजमानश्च प्रदहेत्। उपस्पृश्यात्यैति। अध्वर्योश्च
 यजमानस्य चाप्रदाहाय। धूर्व तय्योऽस्मान्धूर्वति तन्धूर्व
 यं वयन्धूर्वाम् इत्याह। द्वौ वाव पुरुषौ। यश्चैव धूर्वति।
 यश्चैनन्धूर्वति। तावुभौ शुचाऽर्पयति। त्वन्देवानामसि
 सस्त्रितमं पप्रितमं जुष्टमं वह्नितमन्देवहूतममित्याह।
 यथायजुरेवैतत्॥ ३१॥

अहुतमसि हविर्धानमित्याहानात्यै। द० हंस्व मा ह्वारित्याह
 धृत्यै। मित्रस्य त्वा चक्षुषा प्रेक्ष इत्याह मित्रत्वाय। मा भेर्मा
 सविक्था मा त्वा हि० सिषमित्याहाहि० सायै। यद्वै किञ्च
 वातो नाभि वाति। तत्सर्ववैरुणदेवत्यम्। उरु वातायेत्याह।
 अवारुणमेवेनत्करोति। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह
 प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह॥ ३२॥

अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह
 यत्यै। अग्रये जुष्टन्निर्वपामीत्याह। अग्रयं एवेनां
 जुष्टन्निर्वपति। त्रिर्यजुषा। त्रयं इमे लोकाः। एषाल्लोकानामास्यै।
 तूष्णीञ्चतुर्थम्। अपरिमितमेवावरुन्धे। स एवमेवानुपूर्व०
 हवी०षि निर्वपति॥ ३३॥

इदन्देवानामिदमु नः सहेत्याह व्यावृत्यै। स्फात्यै त्वा
 नारात्या इत्याह गुप्त्यै। तमसीव वा एषोऽन्तश्चरति।
 यः परीणहि। सुवरभि वि ख्येष वैश्वानरज्योतिरित्याह।

सुवरे॒वाभि॑ वि पश्यति वैश्वान॒रञ्ज्योतिः॑। द्यावा॑पृथि॒वी ह॒विषि॑
गृही॒त उद॑वेपेताम्। दृ॒२ह॑न्ता॒न्दुर्या॑ द्यावा॑पृथि॒व्योरित्या॑ह।
गृहा॑णा॒न्द्यावा॑पृथि॒व्योर्धृत्यै॑। उ॒र्वन्तरि॑क्षमन्विहीत्या॑ह गत्यै॑।
अदि॑त्यास्त्वोप॒स्थे सा॑दयामीत्या॑ह। इ॒यव्वाँ अदि॑तिः। अ॒स्या
ए॒वैन॑दुप॒स्थे सा॑दयति। अ॒ग्रे ह॒व्य२ र॑क्षस्वेत्या॑ह गुत्यै॑॥३४॥

यज्ञो वा आपो धामं प्रणीय प्रचरत्यतीयादेतद्वाहुभ्यामित्याह हवी२षि निर्वपति गत्यै चत्वारि च॥४॥

[४]

इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑हन्। सोऽपः॑। अ॒भ्य॑ग्नियत। तासां॑ यन्मे॒ध्यं
य॒ज्ञिय॒२ सदे॑व॒मासी॑त्। तदपो॑द॒क्राम॑त्। ते द॒र्भा अ॑भवन्।
यद्द॒र्भैर॑प उ॒त्पु॑नाति। या ए॒व मे॒ध्या य॒ज्ञियाः॑ सदे॒वा आपः॑।
ताभि॑रे॒वैना॒ उ॒त्पु॑नाति। द्वा॒भ्यामु॒त्पु॑नाति॥३५॥

द्वि॒पाद्यज॑मानः॒ प्रति॑ष्ठित्यै। दे॒वो वः॑ स॒वितो॑त्पु॒नात्वित्या॑ह।
स॒वितृ॑प्र॒सूत ए॒वैना॒ उ॒त्पु॑नाति। अ॒च्छि॑द्रेण प॒वित्रे॑णेत्या॑ह।
अ॒सौ वा आ॑दि॒त्योऽच्छि॑द्रं प॒वित्रम्॑। तेनै॒वैना॒ उ॒त्पु॑नाति।
व॒सोः सूर्य॑स्य र॒श्मिभि॑रित्या॑ह। प्रा॒णा वा आपः॑। प्रा॒णा
व॒सवः॑। प्रा॒णा र॒श्मयः॑॥३६॥

प्रा॒णैरे॒व प्रा॒णान्त्सं पृ॑णक्ति। सा॒वि॒त्रि॒यर्चा॑। स॒वि॒तृ॒प्र॒सूतं
मे कर्मा॑स॒दिति॑। स॒वि॒तृ॒प्र॒सूतमे॒वास्य॑ कर्म भवति। प॒च्छो
गा॑य॒त्रिया॑ त्रि॒ष्वमृ॑द्धत्वाय॑। आपो॑ दे॒वीर॑ग्रेपुवो अ॒ग्रेगु॒व
इत्या॑ह। रू॒पमे॒वासा॑मे॒तन्महि॑मानं॒ व्याच॑ष्टे। अ॒ग्रं इ॒मं य॒ज्ञं
न॑य॒ताग्रे॑ य॒ज्ञप॑ति॒मित्या॑ह। अ॒ग्रं ए॒व य॒ज्ञं न॑यन्ति। अ॒ग्रे

यज्ञपतिम्॥ ३७ ॥

युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्ये यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्य
इत्याह। वृत्रं हं हनिष्यन्निन्द्र आपो वव्रे। आपो हेन्द्रं वव्रिरे।
संज्ञामेवासामेतत्सामानं व्याचष्टे। प्रोक्षिताः स्थेत्याह। तेनापः
प्रोक्षिताः। अग्नये वो जुष्टं प्रोक्षाम्यग्नीषोमभ्यामित्याह।
यथादेवतमेवैनान्प्रोक्षति। त्रिः प्रोक्षति। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥ ३८ ॥

अथो रक्षसामपंहत्यै। शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्याया
इत्याह। देवयज्याया एवैनानि शुन्धति। त्रिः प्रोक्षति।
त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। अवधूतं रक्षोऽवधूता
आरातय इत्याह। रक्षसामपंहत्यै। अदित्यास्त्वगसीत्याह।
इयव्वाँ अदितिः॥ ३९ ॥

अस्या एवैनत्त्वचङ्करोति। प्रति त्वा पृथिवी वेत्त्वित्याह
प्रतिष्ठित्यै। पुरस्तात्प्रतीचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति
मेध्यत्वाय। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यञ्चः पशवो मेधमुपतिष्ठन्ते।
तस्मात्प्रजा मृगं ग्राहुकाः। यज्ञो देवेभ्यो निलायत। कृष्णो
रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने हविरध्यवहन्ति। यज्ञादेव तद्यज्ञं
प्रयुङ्क्ते। हविषोऽस्कन्दाय॥ ४० ॥

अधिषवणमसि वानस्पत्यमित्याह। अधिषवणमेवैनत्करोति।
प्रति त्वाऽदित्यास्त्वग्वेत्त्वित्याह सयत्वाय। अग्नेस्तनूरसीत्याह।
अग्नेर्वा एषा तनूः। यदोषधयः। वाचो विसर्जनमित्याह।

यदा हि प्रजा ओषधीनामश्नन्ति। अथ वाचं विसृजन्ते।
देववीतये त्वा गृह्णामीत्याह॥४१॥

देवताभिरेवैनत्समर्धयति। अद्विरसि वानस्पत्य इत्याह।
ग्रावाणमेवैनत्करोति। स इदं देवेभ्यो हव्यः सुशमि
शमिष्वेत्याह शान्त्यै। हविष्कृदेहीत्याह। य एव देवानां
हविष्कृतः। तान् ह्वयति। त्रिह्वयति। त्रिषत्या हि देवाः।
इषमावदोर्जमावदेत्याह॥४२॥

इषमेवोर्जं यजमाने दधाति। द्युमद्वदत वयः संघातं
जेष्मेत्याह भ्रातृव्याभिभूत्यै। मनोः श्रद्धादेवस्य यजमानस्यासुरघ्नी
वाक्। यज्ञायुधेषु प्रविष्टाऽऽसीत्। तेऽसुरा यावन्तो
यज्ञायुधानामुद्वदतामुपाशृण्वन्। ते पराभवन्। तस्मात्स्वानां
मध्येऽवसायं यजेत। यावन्तोऽस्य भ्रातृव्या यज्ञायुधानामुद्वदतामुपशृण्वन्
ते परा भवन्ति। उच्चैः समाहन्त वा आह विजित्यै॥४३॥

वृङ्क एषामिन्द्रियवीर्यम्। श्रेष्ठ एषां भवति। वर्ष्पवृद्धमसि
प्रति त्वा वर्ष्पवृद्धं वेत्त्वित्याह। वर्ष्पवृद्धा वा ओषधयः।
वर्ष्पवृद्धा इषीकाः समृद्ध्यै। यज्ञः रक्षाः स्यन्तु प्राविशन्।
तान्यस्त्रा पशुभ्यो निरवादयन्त। तुषैरोषधीभ्यः। परापूतः
रक्षः परापूता अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै॥४४॥

रक्षसां भागोऽसीत्याह। तुषैरेव रक्षांसि निरवादयते। अप
उपस्पृशति मेध्यत्वाय। वायुर्वो विविनक्तित्याह। पवित्रं वै

वा॒युः। पु॒नात्ये॒वैनान्। अ॒न्तरि॑क्षादि॒व वा ए॒ते प्रस्क॑न्दन्ति।
 ये शू॒र्पात्। दे॒वो वः॑ स॒विता हि॒र॑ण्यपा॒णिः प्र॒ति॑गृ॒ह्णा॒त्वित्या॑ह
 प्र॒ति॑ष्ठित्यै। ह॒विषो॑ऽस्क॑न्दाय। त्रि॒ष्फ॒लीक॑र्त्त॒वा आ॑ह।
 त्रा॒वृद्धि॑ य॒ज्ञः। अथो॑ मे॒ध्य॒त्वाय॑॥४५॥

द्वाभ्यामुत्पुनाति रश्मयो नयन्त्यग्रे यज्ञपतिर्यज्ञोऽदितिरस्कन्दाय गृह्णामीत्याह वदेत्याह विजित्या
 अपंहत्या अस्कन्दाय त्रीणि च॥५॥ [५]

अव॑धू॒तः रक्षो॑ऽव॑धू॒ता अ॒रा॑तय॒ इत्या॑ह। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै।
 अ॒दित्या॑स्त्व॒गसी॑त्या॒ह। इ॒य॒व्वाँ अ॒दितिः॑। अ॒स्या
 ए॒वैन॒त्त्वच॑ङ्क॒रोति॑। प्र॒ति त्वा पृ॒थि॒वी वे॒त्त्वित्या॑ह प्र॒ति॑ष्ठित्यै।
 पु॒रस्ता॑त्प्र॒तीची॑न॒ग्रीव॑मु॒त्तर॑लो॒मोप॑स्तृणाति मे॒ध्य॒त्वाय॑।
 तस्मा॑त्पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यश्चः प॒शवो॑ मे॒धमु॑प॒तिष्ठ॑न्ते। तस्मा॑त्प्र॒जा
 मृ॒गं ग्रा॑ह॒काः। य॒ज्ञो दे॒वेभ्यो॑ नि॒लाय॑त॥४६॥

कृ॒ष्णो रू॒पं कृ॒त्वा। यत्कृ॑ष्णाजि॒ने ह॒वि॒रधि॑पि॒नष्टि॑।
 य॒ज्ञादे॒व तद्य॒ज्ञं प्र॑यु॒ङ्क्ते। ह॒विषो॑ऽस्क॑न्दाय। द्या॒वापृ॑थि॒वी
 सु॒हास्ता॑म्। ते श॑म्यामा॒त्रमे॒कम॑ह॒र्व्येता॑ः श॑म्यामा॒त्रमे॒कम॑हः।
 दि॒वः स्क॑म्भ॒निर॑सि॒ प्रति॑ त्वाऽदि॒त्यास्त्व॒गवे॒त्त्वित्या॑ह।
 द्या॒वापृ॑थि॒व्योर्वी॑त्यै। धि॒षणा॑ऽसि प॒र्वत्या॑ प्र॒ति त्वा दि॒वः
 स्क॑म्भ॒निर्वे॒त्त्वित्या॑ह। द्या॒वापृ॑थि॒व्योर्वि॑धृत्यै॥४७॥

धि॒षणा॑ऽसि पा॒र्वते॒यी प्र॒ति त्वा प॑र्व॒तिर्वे॒त्त्वित्या॑ह।
 द्या॒वापृ॑थि॒व्योर्धृ॑त्यै। दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑ प्र॒स॒व इत्या॑ह
 प्र॒सू॑त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॒ह। अ॒श्विनो॑ हि दे॒वाना॑म॒ध्वर्यु॑

आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। अधिवपामीत्याह।
यथादेवतमेवैनानधि वपति। धान्यमसि धिनुहि देवानित्याह।
एतस्य यजुषो वीर्येण॥४८॥

यावदेका देवता कामयते यावदेका। तावदाहुतिः प्रथते। न हि
तदस्ति। यत्तावदेव स्यात्। यावञ्जुहोति। प्राणाय त्वाऽपानाय
त्वेत्याह। प्राणानेव यजमाने दधाति। दीर्घामनु प्रसितिमायुषे
धामित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। अन्तरिक्षादिव वा एतानि
प्रस्कन्दन्ति। यानि दृषदः। देवो वः सविता हिरण्यपाणिः
प्रतिगृह्णात्वित्याह प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। असंवपन्ती
पिष्णूनि कुरुतादित्याह मेध्यत्वाय॥४९॥

निलायत् विधृत्यै वीर्येण स्कन्दन्ति चत्वारि च॥६॥ [६]

धृष्टिरसि ब्रह्म यच्छेत्याह धृत्यै। अपाग्नेऽग्निमामादं जहि
निष्क्रव्यादं सेधा देवयजं वहेत्याह। य एवामात्क्रव्यात्।
तमपहत्य। मेध्येऽग्नौ कपालमुपदधाति। निर्दग्धं
रक्षो निर्दग्धा अरातय इत्याह। रक्षांस्येव निर्दहति।
अग्निवत्युपदधाति। अस्मिन्नेव लोके ज्योतिर्धत्ते। अङ्गारमधि
वर्तयति॥५०॥

अन्तरिक्ष एव ज्योतिर्धत्ते। आदित्यमेवामुष्मिल्लोके
ज्योतिर्धत्ते। ज्योतिष्मन्तोऽस्मा इमे लोका भवन्ति। य एवं
वेदं। ध्रुवमसि पृथिवीं दृष्ट्वेत्याह। पृथिवीमेवैतेन दृष्ट्वेति।

ध॒र्त्रम॑स्यन्तरि॑क्षं दृ॒ष्ट॒हेत्या॑ह। अन्तरि॑क्षमे॒वैतेन॑ दृ॒ष्ट॒हति॑।
ध॒रुण॑मसि दि॒वं दृ॒ष्ट॒हेत्या॑ह। दि॒वंमे॒वैतेन॑ दृ॒ष्ट॒हति॑॥५१॥

ध॒र्मा॑सि दि॒शो दृ॒ष्ट॒हेत्या॑ह। दि॒शं ए॒वैतेन॑ दृ॒ष्ट॒हति॑।
इ॒माने॒वैतैर्लो॒कान्दृ॑ष्ट॒हति॑। दृ॒ष्ट॒हन्तेऽस्मा॑ इ॒मे लो॒काः प्र॒जया॑
प॒शुभिः॑। य ए॒वं वेद॑। त्री॒ण्यग्रे॑ क॒पाला॒न्युप॑दधाति। त्रयं॑ इ॒मे
लो॒काः। ए॒षां लो॒काना॒माप्त्यै॑। ए॒कम॒ग्रे क॒पाल॒मुप॑ दधाति।
ए॒कं वा अ॒ग्रे क॒पालं॑ पु॒रुष॑स्य स॒म्भव॑ति॥५२॥

अथ॒ द्वे। अथ॒ त्रीणि॑। अथ॒ चत्वारि॑। अथाष्टौ॑।
तस्मा॑द॒ष्टाक॑पालं पु॒रुष॑स्य शि॒रः। यदे॒वं क॒पाला॒न्युप॑दधाति।
य॒ज्ञो वै प्र॒जाप॑तिः। य॒ज्ञमे॒व प्र॒जाप॑तिः स॒ंस्क॑रोति।
आ॒त्मान॑मे॒व तत्स॑ंस्क॑रोति। त॒ं स॒ंस्कृ॑तमा॒त्मानम्॑॥५३॥

अ॒मुष्मि॑ल्लो॒केऽनु॑ प॒रैति॑। यद॒ष्टावु॑प॒दधा॑ति। गा॒य॒त्रि॒या
तत्सं॑मितम्। यन्न॑वं। त्रि॒वृता॒ तत्। यद्व॑शं। वि॒राजा॒ तत्।
यदे॒काद॑श। त्रि॒ष्टुभा॒ तत्। यद्वा॑दश॥५४॥

जग॑त्या॒ तत्। छ॒न्दः स॑मि॒तानि॒ स उ॑प॒दध॑त्क॒पाला॑नि।
इ॒माल्लो॑कान॑नुपूर्व॒न्दिशो॑ विधृ॒त्यै दृ॒ष्ट॒हति॑। अथायुः॑
प्रा॒णान्प्र॒जां प॒शून् यज॑माने दधाति। स॒जा॒तान॑स्मा
अ॒भितो॑ बहु॒लान्क॑रोति। चि॒तः स्वे॒त्याह॑। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्।
भृ॒गूणा॒मङ्गि॑रसान्त॒पसा॑ तप्यध्व॒मित्या॑ह। दे॒वता॑नामे॒वैनानि॑
त॒पसा॑ तपति। तानि॒ ततः॑ स॒ंस्थि॑ते। या॒नि घ॑र्मे
क॒पाला॒न्युप॑चि॒न्वन्ति॑ वे॒धस॒ इति॑ चतु॑ष्पदय॒र्चा वि मु॑ञ्चति।

चतुष्पादः पशवः। पशुष्वेवोपरिष्ठात्प्रति तिष्ठति॥५५॥

वर्तयति दिवमेवैतेन दृ० हति सम्भवति त० स० स्कृतमात्मानुद्वादश स० स्थिते त्रीणि च॥७॥ [७]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याहु प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याहु।
अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याहु
यत्यै। सं वपामीत्याहु। यथादेवतमेवैनानि संवपति।
समापो अद्विरग्मतु समोषधयो रसेनेत्याहु। आपो वा
ओषधीर्जिन्वन्ति। ओषधयोऽपो जिन्वन्ति। अन्या वा
एतासामन्या जिन्वन्ति॥५६॥

तस्मादेवमाहु। स० रेवतीर्जगतीभिर्मधुमतीर्मधुमतीभिः
सृज्यध्वमित्याहु। आपो वै रेवतीः। पशवो जगतीः।
ओषधयो मधुमतीः। आप ओषधीः पशून्। तानेवास्मा
एकधा स० सृज्य। मधुमतः करोति। अद्भ्यः परि प्रजाताः
स्थ समद्भिः पृच्यध्वमिति पर्याप्लावयति। यथा सुवृष्ट
इमामनुविसृत्य॥५७॥

आप ओषधीर्महयन्ति। तादृगेव तत्। जनयत्यै
त्वा संयौमीत्याहु। प्रजा एवैतेन दाधार। अग्नयै
त्वाऽग्नीषोमाभ्यामित्याहु व्यावृत्यै। मुखस्य शिरोऽसीत्याहु।
यज्ञो वै मुखः। तस्यैतच्छिरः। यत्पुरोडाशः। तस्मादेवमाहु॥५८॥

घर्मोऽसि विश्वायुरित्याहु। विश्वमेवायुर्यजमाने दधाति। उरु
प्रथस्वोरु ते यज्ञपतिः प्रथतामित्याहु। यजमानमेव प्रजया
पशुभिः प्रथयति। त्वचं गृह्णीष्वेत्याहु। सर्वमेवैन० सतनुं

करोति। अथाप आनीय परिमार्ष्टि। मांस एव तत्त्वचं
दधाति। तस्मात्त्वचा मांसं छन्नम्। घर्मो वा एषोऽशान्तः
॥५९॥

अर्धमासेऽर्धमासे प्रवृज्यते। यत्पुरोडाशः। स ईश्वरो
यजमानः शुचा प्रदहः। पर्यग्निं करोति। पशुमेवैनमकः।
शान्त्या अप्रदाहाय। त्रिः पर्यग्निं करोति। त्र्यावृद्धिं यज्ञः।
अथो रक्षसामपहत्यै। अन्तरितः रक्षोऽन्तरिता अरातय
इत्याह॥६०॥

रक्षसामन्तरहित्यै। पुरोडाशं वा अधिश्रितः रक्षांस्यजिघांसन्।
दिवि नाको नामाग्नी रक्षोहा। स एवास्माद्रक्षांस्यपाहन्।
देवस्त्वां सविता श्रपयत्वित्याह। सवितृप्रसूत एवैनं
श्रपयति। वर्षिष्ठे अधि नाक इत्याह। रक्षसामपहत्यै।
अग्निस्ते तनुवं माऽतिधागित्याहाऽनतिदाहाय। अग्ने हव्यं
रक्षस्वेत्याह गुप्त्यै॥६१॥

अविदहन्तः श्रपयतेति वाचं विसृजते। यज्ञमेव
हवींष्यभिव्याहृत्य प्रतनुते। पुरोरुचमविदाहाय शृत्यै
करोति। मस्तिष्को वै पुरोडाशः। तय्यन्नाभिं वासयैत्।
आविर्मस्तिष्कः स्यात्। अभिवासयति। तस्माद्बुहा
मस्तिष्कः। भस्मनाऽभिवासयति। तस्मान्मांसेनास्थिं
छन्नम्॥६२॥

वेदेनाभिवासयति। तस्मात्केशैः शिरश्छुन्नम्। अखलतिभावुको
भवति। य एवं वेद। पशोर्वै प्रतिमा पुरोडाशः। स
नायजुष्कमभिवास्यः। वृथैव स्यात्। ईश्वरा यजमानस्य
पशवः प्रमेतोः। सं ब्रह्मणा पृच्यस्वेत्याह। प्राणा वै
ब्रह्म॥६३॥

प्राणाः पशवः। प्राणैरेव पशून्संपृणक्ति। न प्रमायुका
भवन्ति। यजमानो वै पुरोडाशः। प्रजा पशवः पुरीषम्।
यदेवमभिघारयति। यजमानमेव प्रजया पशुभिः समर्धयति।
देवा वै हविर्भृत्वाऽब्रुवन्। कस्मिन्निदं म्रक्ष्यामह इति।
सोऽग्निरब्रवीत्॥६४॥

मयि तनूः सं निधध्वम्। अहं वस्तं जनयिष्यामि।
यस्मिन्म्रक्ष्यध्व इति। ते देवा अग्नौ तनूः संन्यदधत।
तस्मादाहुः। अग्निः सर्वा देवता इति। सोऽङ्गारेणापः।
अभ्यपातयत्। तत एकतोऽजायत। स द्वितीयमभ्यपातयत्॥६५॥

ततो द्वितोऽजायत। स तृतीयमभ्यपातयत्। ततस्त्रितोऽजायत।
यदद्ध्योऽजायन्त। तदाप्यानामाप्यत्वम्। यदात्मभ्योऽजायन्त।
तदात्म्यानामात्म्यत्वम्। ते देवा आप्येष्वमृजत। आप्या
अमृजत् सूर्याभ्युदिते। सूर्याभ्युदितः सूर्याभिनिमृक्ते॥६६॥

सूर्याभिनिमृक्तः कुनखिनिं। कुनखी श्यावदति।
श्यावदन्नग्रदिधिषौ। अग्रदिधिषुः परिवित्ते। परिवित्तो
वीरहणिं। वीरहा ब्रह्महणिं। तद्ब्रह्महणं नात्यच्यवत।

अ॒न्तर्वे॑दि नि॒नय॑त्यव॑रुध्यै। उ॒ल्मु॑केना॒भि गृ॑ह्णाति श्रु॒तत्वाय॑।
श्रु॒तका॑मा इव॒ हि दे॒वाः॥६७॥

अ॒न्या जि॑न्वन्त्यनु॒ वि॒सृ॒त्यैव॑मा॒हाशा॑न्त आ॒हु गु॒प्त्यै छु॒न्नं ब्र॒ह्मा॑ब्रवीद्वितीयंभ्य॑पातय॒त्सू॒र्याभि॑नि॒मृ॒क्ते
दे॒वाः॥८॥

दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑ प्र॑स॒व इति॑ स्म्यमाद॑त्ते प्र॑सू॒त्यै।
अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॒ह। अ॒श्विनो॑ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यु
आस्ता॑म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्यामित्या॑ह॒ यत्यै॑। आद॑द॒ इन्द्र॑स्य
बा॒हुर॑सि॒ दक्षि॑ण॒ इत्या॑ह। इन्द्रि॒यमे॒व यज॑माने दधाति।
स॒हस्र॑भृष्टिः श॒तते॑जा॒ इत्या॑ह। रू॒पमे॒वास्यै॑तन्महि॒मानं॑
व्याच॑ष्टे। वा॒युर॑सि ति॒ग्मते॑जा॒ इत्या॑ह। तेजो॑ वै वा॒युः॥६८॥

तेजं॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। वि॒षाद्वै ना॑मा॒सुर आ॑सीत्। सोऽ॒बि॒भेत्।
य॒ज्ञेन॑ मा दे॒वा अ॒भिभ॑विष्य॒न्तीति॑। स पृ॒थि॒वीम॒भ्यव॑मीत्।
सा मे॒ध्याऽभ॑वत्। अथो॒ यदिन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑हन॒। तस्य॑
लोहि॑तं पृथि॒वीमनु॑ व्य॒धावत्। सा मे॒ध्याऽभ॑वत्। पृथि॒वि
दे॒वय॑ज॒नीत्या॑ह॥६९॥

मे॒ध्यामे॒वैनां॑ दे॒वय॑ज॒नीं करो॑ति। ओष॑ध्यास्ते मूलं॒ मा
हि॑सि॒षमि॑त्या॒ह। ओष॑धीना॒महि॑सायै। व्र॒जं ग॑च्छ
गो॒स्थान॑मित्या॒ह। छ॒न्दांसि॑ वै व्र॒जो गो॒स्थानः॑।
छ॒न्दांस्ये॒वास्मै॑ व्र॒जं गो॒स्थानं॑ करोति। वर्ष॑तु ते
द्यौरि॑त्या॒ह। वृष्टि॑र्वै द्यौः। वृष्टि॑मे॒वाव॑ रुन्धे। ब॒धान॑ दे॒व
स॒वितः॑ पर॒मस्यां॑ परा॒वती॑त्या॒ह॥७०॥

द्वौ वाव पुरुषौ। यं चैव द्वेष्टि। यश्चैनं द्वेष्टि। तावुभौ बंध्राति
परमस्यां परावति शतेन पाशैः। योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं
द्विष्मस्तमतो मा मौगित्याहानिमुत्तये। अरुरुर्वे नामासुर
आसीत्। स पृथिव्यामुपमुत्तोऽशयत्। तं देवा अपहंतोऽरुरुः
पृथिव्या इति पृथिव्या अपाघ्नन्। भ्रातृव्यो वा अरुरुः।
अपहंतोऽरुरुः पृथिव्या इति यदाह॥७१॥

भ्रातृव्यमेव पृथिव्या अपहन्ति। तेऽमन्यन्त। दिवद्वाँ अयमितः
पतिष्यतीति। तमरुरुस्ते दिवं माऽस्कानिति दिवःपर्यबाधन्त।
भ्रातृव्यो वा अरुरुः। अरुरुस्ते दिवं मा स्कानिति यदाह।
भ्रातृव्यमेव दिवः परिबाधते। स्तम्बयजुर्हरति। पृथिव्या एव
भ्रातृव्यमपहन्ति। द्वितीयं हरति॥७२॥

अन्तरिक्षादेवैनमपहन्ति। तृतीयं हरति। दिव
एवैनमपहन्ति। तूष्णीं चतुर्थं हरति। अपरिमितादेवैनमपहन्ति।
असुराणां वाँ इयमग्र आसीत्। यावदासीनः परापश्यति।
तावद्देवानाम्। ते देवा अब्रुवन्। अस्त्वेव नोऽस्यामपीति॥७३॥

क्यन्नो दास्यथेति। यावत्स्वयं परिगृह्णीथेति। ते
वसवस्त्वेति दक्षिणतः पर्यगृह्णन्। रुद्रास्त्वेति पश्चात्।
आदित्यास्त्वेत्युत्तरतः। तेऽग्निना प्राञ्चोऽजयन्। वसुभिर्दक्षिणा।
रुद्रेः प्रत्यञ्चः। आदित्यैरुदञ्चः। यस्यैवं विदुषो वेदिं
परिगृह्णन्ति॥७४॥

भवत्यात्मना॥ पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। देवस्य सवितुः
सव इत्याह प्रसूत्यै। कर्म कृण्वन्ति वेधस इत्याह। इषितं
हि कर्म क्रियते। पृथिव्यै मेध्यं चामेध्यं च व्युदक्रामताम्।
प्राचीनमुदीचीनं मेध्यम्। प्रतीचीनं दक्षिणाऽमेध्यम्।
प्राचीमुदीचीं प्रवणां करोति। मेध्यामेवेना देवयजनीं
करोति॥ ७५॥

प्राश्नौ वेद्यं सावुन्नयति। आहवनीयस्य परिगृहीत्यै। प्रतीची
श्रोणी। गार्हपत्यस्य परिगृहीत्यै। अथो मिथुनत्वाय। उद्धन्ति।
यदेवास्या अमेध्यम्। तदपहन्ति। उद्धन्ति। तस्मादोषधयः
पराभवन्ति॥ ७६॥

मूलं छिनत्ति। भ्रातृव्यस्यैव मूलं छिनत्ति। मूलं
अतितिष्ठद्रक्षाऽस्यनूत्पिपते। यद्धस्तेन छिन्द्यात्। कुनखिनीः
प्रजाः स्युः। स्येनं छिनत्ति। वज्रो वै स्यः। वज्रेणैव
यज्ञाद्रक्षाऽस्यपहन्ति। पितृदेवत्याऽतिखाता। इयतीं
खनति॥ ७७॥

प्रजापतिना यज्ञमुखेन संमिताम्। वेदिर्देवेभ्यो निलायत।
तां चतुरङ्गुलेऽन्विन्दन्। तस्माच्चतुरङ्गुलं खेयां। चतुरङ्गुलं
खनति। चतुरङ्गुले ह्योषधयः प्रतितिष्ठन्ति। आ प्रतिष्ठायै
खनति। यजमानमेव प्रतिष्ठां गमयति। दक्षिणतो वर्षीयसीं
करोति। देवयजनस्यैव रूपमकः॥ ७८॥

पुरीषवतीं करोति। प्रजा वै पशवः पुरीषम्। प्रजयैवैनं
 पशुभिः पुरीषवन्तं करोति। उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति।
 एतावती वै पृथिवी। यावती वेदिः। तस्यां एतावत् एव
 भ्रातृव्यं निर्भज्य। आत्मन उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति।
 ऋतमस्यृतसदनमस्यृतश्रीरसीत्याह। यथायजुरेवैतत्॥७९॥

क्रूरमिव वा एतत्करोति। यद्वेदिं करोति। धा असि
 स्वधा असीति योयुष्यते शान्त्यै। उर्वी चासि वस्वीं
 चासीत्याह। उर्वीमेवैनां वस्वीं करोति। पुरा क्रूरस्य
 विसृपो विरष्णिन्नित्याह मेध्यत्वाय। उदादाय पृथिवीं
 जीरदानुर्यामैरयश्चन्द्रमसि स्वधाभिरित्याह। यदेवास्यां
 अमेध्यम्। तदपहत्य। मेध्यां देवयजनीं कृत्वा॥८०॥

यददश्चन्द्रमसि मेध्यम्। तदस्यामेरयति। तां धीरांसो
 अनुदृश्य यजन्त इत्याहानुख्यात्यै। प्रोक्षणीरा सादय।
 इध्माबर्हिरुपसादय। सुवं च सुचंश्च संमृद्धि। पत्नीं
 संनह्य। आज्येनोदेहीत्याहानुपूर्वतायै। प्रोक्षणीरा सादयति।
 आपो वै रक्षोघ्नीः॥८१॥

रक्षंसामपहत्यै। स्प्यस्य वर्त्मन्त्सादयति। यज्ञस्य संतत्यै।
 उवाच हासितो दैवलः। एतावतीर्वा अमुष्मिल्लौक आप
 आसन्। यावतीः प्रोक्षणीरिति। तस्माद्ब्रह्मीरासाद्याः।
 स्प्यमुदस्यन्। यं द्विष्यात्तं ध्यायेत्। शुचैवैनमर्पयति॥८२॥

वै वायुराह परावतीत्याहाहं द्वितीयं हर्तीति परिगृह्णन्ति देवयजनीं करोति भवन्ति खनत्यकरोतकृत्वा
रक्षोघ्निरर्पयति॥९॥

वज्रो वै स्प्यः। यदन्वञ्च धारयेत्। वज्रेऽध्वर्युः क्षण्वीत।
पुरस्तात्तिर्यञ्च धारयति। वज्रो वै स्प्यः। वज्रेणैव यज्ञस्य
दक्षिणतो रक्षास्यपहन्ति। अग्निभ्यां प्राचञ्च प्रतीचञ्च।
स्येनोदीचञ्चाधराचञ्च। स्येन वा एष वज्रेणास्यै पाप्मानं
भ्रातृव्यमपहत्य। उत्क्रेऽधि प्रवृश्चति॥८३॥

यथोपधाय वृश्चन्त्येवम्। हस्ताववं नेनित्ते। आत्मानमेव
पवयते। स्प्यं प्रक्षालयति मेध्यत्वाय। अथो पाप्मनं एव
भ्रातृव्यस्य न्यङ्गं छिनत्ति। इध्माबर्हिरुपसादयति युत्तयै।
यज्ञस्य मिथुनत्वाय। अथो पुरोरुचमेवैतां दधाति। उत्तरस्य
कर्मणोऽनुख्यात्यै। न पुरस्तात्प्रत्यगुपसादयेत्॥८४॥

यत्पुरस्तात्प्रत्यगुपसादयेत्। अन्यत्राहुतिपथादिध्मं
प्रतिपादयेत्। प्रजा वै बर्हिः। अपराध्रुयाद्वर्हिषा
प्रजानां प्रजननम्। पश्चात्प्रागुपसादयति। आहुतिपथेनेध्मं
प्रतिपादयति। संप्रत्येव बर्हिषां प्रजानां प्रजननमुपैति।
दक्षिणमिध्मम्। उत्तरं बर्हिः। आत्मा वा इध्मः।
प्रजा बर्हिः। प्रजा ह्यात्मन उत्तरतरा तीर्थे। ततो
मेधमुपनीय। यथादेवतमेवैनत्प्रतिष्ठापयति। प्रतितिष्ठति
प्रजयां पशुभिर्यजमानः॥८५॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

प्रत्युष्टं रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै।
अग्नेर्वस्तेजिष्ठेन तेजसा निष्टपामीत्याह मेध्यत्वाय। सूचः
संमार्ष्टि। सुवमग्रे। पुमांसमेवाभ्यः सङ्श्यति मिथुनत्वाय।
अथ जुहूम्। अथोपभृतम्। अथ ध्रुवाम्। असौ वै जुहूः॥१॥
अन्तरिक्षमुपभृत्। पृथिवी ध्रुवा। इमे वै लोकाः सूचः। वृष्टिः
सम्मार्जनानि। वृष्टिर्वा इमाल्लोकाननुपूर्वं कल्पयति। ते ततः
क्लृप्ताः समेधन्ते। समेधन्तेऽस्मा इमे लोकाः प्रजयां पशुभिः।
य एवं वेद। यदि कामयेत् वर्षुकः पर्जन्यः स्यादिति।
अग्रतः संमृज्यात्॥२॥

वृष्टिमेव नि यच्छति। अवाचीनां ग्राहि वृष्टिः। यदि
कामयेतावर्षुकः स्यादिति। मूलतः संमृज्यात्।
वृष्टिमेवोद्यच्छति। तदु वा आहुः। अग्रत एवोपरिष्ठात्संमृज्यात्।
मूलतोऽधस्तात्। तदनुपूर्वं कल्पते। वर्षुको भवतीति॥३॥

प्राचीमभ्याकारम्। अग्रैरन्तरतः। एवमिव ह्यन्नमद्यते।
अथो अग्राद्वा ओषधीनामूर्जं प्रजा उपजीवन्ति। ऊर्ज
एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ। अधस्तात्प्राचीन्। दण्डमुत्तमतः।
मूलेन मूलं प्रतिष्ठित्यै। तस्मादरत्नौ प्राञ्च्युपरिष्ठाल्लोमानि।
प्रत्यश्च्यधस्तात्॥४॥

सुगध्येषा। प्राणो वै सुवः। जुहूर्दक्षिणो हस्तः। उपभृत्सव्यः।

आ॒त्मा ध्रु॒वा। अन्न॑ सं॒मार्ज॑नानि। मुख॒तो वै प्रा॒णोऽपा॒नो
भू॒त्वा। आ॒त्मान॒मन्नं॑ प्र॒विश्य॑। बा॒ह्यत॒स्तनु॒वः शु॒भय॑ति।
तस्मा॑त्सु॒वमे॒वाग्रे॑ सं॒मार्ष्टि॑। मुख॒तो हि प्रा॒णोऽपा॒नो
भू॒त्वा। आ॒त्मान॒मन्नमा॑वि॒शति॑। तौ प्रा॑णापा॒नौ। अव्य॑र्धुकः
प्रा॑णापा॒नाभ्यां॑ भवति। य ए॒वं वेद॑॥५॥

जुहूर्मृज्याद्ववतीति प्रत्यश्च्यधस्तान्मार्ष्टि पञ्च च॥१॥ [१]

दि॒वः शिल्प॑मव॒तत॑म्। पृथि॒व्याः क॒कुभि॑ श्रि॒तम्।
तेन॑ व॒यः सु॒हस्र॑वल्शेन। सु॒पत्नं॑ नाशयामसि
स्वाहेति॑ सु॒ख्सं॒मार्ज॑नान्य॒ग्नौ प्र ह॑रति। आपो॒ वै
दर्भाः। रू॒पमे॒वेषा॑मे॒तन्महि॑मानं॒ व्याच॑ष्टे। अ॒नुष्टु॒भर्चा॑।
आ॒नुष्टु॒भः प्र॒जाप॑तिः। प्रा॒जाप॒त्यो वे॒दः। वे॒दस्याग्र॑ः
सु॒ख्सं॒मार्ज॑नानि॥६॥

स्वेनै॒वैनानि॑ छन्द॑सा। स्वया॑ दे॒वत॑या॒ सम॑र्धयति। अथो॒
ऋ॒गवा॑व योषा॑। द॒र्भो वृषा॑। तन्मि॑थुनम्। मि॒थुनमे॒वास्य॑
तद्य॒ज्ञे क॑रोति प्र॒जन॑नाय। प्रजा॑यते प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्यज॑मानः।
तान्येके॑ वृथै॒वापा॑स्यन्ति। तत्तथा॑ न का॒र्यम्। आर॑ब्धस्य
य॒ज्ञिय॑स्य॒ कर्म॑णः॒ सवि॑दोहः॥७॥

यद्ये॒नानि॑ प॒शवो॑ऽभि॒ तिष्ठे॑युः। न तत्प॒शुभ्यः॑ कम्।
अ॒द्विर्मा॑र्जयि॒त्वोत्क॑रे न्यस्येत्। यद्वै य॒ज्ञिय॑स्य॒ कर्म॑णोऽन्यत्राहु॑तीभ्यः
सं॒तिष्ठ॑ते। उ॒त्क॒रो वा॒व तस्य॑ प्रति॒ष्ठा। ए॒ताः हि तस्मै॑

प्रतिष्ठां देवाः समभरन्। यदद्भिर्मार्जयति। तेन शान्तम्।
यदुत्क्रे न्यस्यति। प्रतिष्ठामेवैनानि तद्गमयति॥८॥

प्रतिष्ठति प्रजयां पशुभिर्यजमानः। अथो स्तम्बस्य वा
एतद्रूपम्। यत्सुखं समार्जनानि। स्तम्बशो वा ओषधयः।
तासां जरत्कक्षे पशवो न रमन्ते। अप्रियो ह्येषां जरत्कक्षः।
यावदप्रियो ह वै जरत्कक्षः पशूनाम्। तावदप्रियः पशूनां
भवति। यस्यैतान्यन्यत्राग्नेर्दधति। नवदाव्यासु वा ओषधीषु
पशवो रमन्ते॥९॥

नवदावो ह्येषां प्रियः। यावत्प्रियो ह वै नवदावः पशूनाम्।
तावत्प्रियः पशूनां भवति। यस्यैतान्यग्नौ प्रहरन्ति।
तस्मादेतान्यग्नावेव प्रहरेत्। यतरस्मिन्त्संमृज्यात्। पशूनां
धृत्यै। यो भूतानामधिपतिः। रुद्रस्तन्तिचरो वृषा। पशून्स्माकं
मा हिंसीः। एतदस्तु हुतं तव स्वाहेत्यग्निसंमार्जन्यग्नौ
प्रहरति। एषा वा एतेषां योनिः। एषा प्रतिष्ठा। स्वामेवैनानि
योनिम्। स्वां प्रतिष्ठां गमयति। प्रतिष्ठति प्रजयां
पशुभिर्यजमानः॥१०॥

वेदस्याग्रं सुखं समार्जनानि विदोहो गमयति पशवो रमन्ते हिंसीष्यद् च॥२॥ [२]

अयंज्ञो वा एषः। योऽपत्नीकः। न प्रजाः प्रजायेरन्।
पत्न्यन्वास्ते। यज्ञमेवाकः। प्रजानां प्रजननाय। यत्तिष्ठन्ती
सन्नह्यते। प्रियं ज्ञातिं रुन्ध्यात्। आसीना सन्नह्यते।

आसीना ह्येषा वीर्यङ्करोति॥११॥

यत्पश्चात्प्राच्यन्वासीत। अनया समदन्दधीत। देवानां
पत्न्या समदन्दधीत। देशादक्षिणत उदीच्यन्वास्ते।
आत्मनो गोपीथाय। आशासाना सौमनसमित्याह।
मेध्यामेवैनाङ्केवलीङ्कृत्वा। आशिषा समर्धयति। अग्रेरनुव्रता
भूत्वा सन्नह्ये सुकृताय कमित्याह। एतद्वै पत्न्यै
व्रतोपनयनम्॥१२॥

तेनैवैनां व्रतमुपनयति। तस्मादाहुः। यश्चैवं वेद यश्च न।
योक्त्रमेव युते। यमन्वास्ते। तस्यामुष्मिल्लोके भवतीति
योक्त्रेण। यद्योक्त्रम्। स योगः। यदास्ते। स क्षेमः॥१३॥

योगक्षेमस्य कृत्यै। युक्तङ्क्रियाता आशीः कामे युज्याता
इति। आशिषः समृद्धौ। ग्रन्थिङ्ग्राति। आशिष एवास्यां
परि गृह्णाति। पुमान् वै ग्रन्थिः। स्त्री पत्नी। तन्मिथुनम्।
मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय। प्र जायते प्रजया
पशुभिर्यजमानः॥१४॥

अथो अर्धो वा एष आत्मनः। यत्पत्नी। यज्ञस्य
धृत्या अशिथिलम्भावाय। सुप्रजसस्त्वा वयं सुपत्नीरूपं
सेदिमेत्याह। यज्ञमेव तन्मिथुनीकरोति। ऊनेऽतिरिक्तन्धीयाता
इति प्रजात्यै। महीनां पयोऽस्योषधीनां रस इत्याह।
रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। तस्य तेऽक्षीयमाणस्य

निर्वपामि देवयज्याया इत्याह। आशिषमेवैतामा
शास्ते॥१५॥

करोति व्रतोपनयनं क्षेमो यजमानः शास्ते॥३॥ [३]

घृतं च वै मधुं च प्रजापतिरासीत्। यतो मध्वासीत्।
ततः प्रजा असृजत। तस्मान्मधुषि प्रजननमिवास्ति।
तस्मान्मधुषा न प्रचरन्ति। यातयाम हि। आज्येन प्रचरन्ति।
यज्ञो वा आज्यम्। यज्ञेनैव यज्ञं प्रचरन्त्ययातयामत्वाय।
पत्यवेक्षते॥१६॥

मिथुनत्वाय प्रजात्यै। यद्वै पत्नी यज्ञस्य करोति। मिथुनं
तत्। अथो पत्न्या एवैष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्यै।
अमेध्यं वा एतत्करोति। यत्पत्यवेक्षते। गार्हपत्येऽधि
श्रयति मेध्यत्वाय। आहुवनीयमभ्युद्ववति। यज्ञस्य सन्तत्यै।
तेजोऽसि तेजोऽनु प्रेहीत्याह॥१७॥

तेजो वा अग्निः। तेज आज्यम्। तेजसैव तेजः
समर्धयति। अग्निस्ते तेजो मा विनैदित्याहाहिंसायै।
स्प्यस्य वर्त्मन्त्सादयति। यज्ञस्य सन्तत्यै। अग्नेर्जिह्वाऽसि
सुभूर्देवानामित्याह। यथायजुरेवैतत्। धाम्नेधाम्ने देवेभ्यो
यजुषेयजुषे भवेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते॥१८॥

तद्वा अतः पवित्राभ्यामेवोत्पुनाति। यजमानो वा आज्यम्।
प्राणापानौ पवित्रौ। यजमान एव प्राणापानौ दधाति।
पुनराहारम्। एवमिव हि प्राणापानौ संचरतः। शुक्रमसि

ज्योतिरसि तेजोऽसीत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे।
त्रिर्यजुषा। त्रयं इमे लोकाः॥१९॥

एषां लोकानामाप्त्यै। त्रिः। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय।
अथाज्यवतीभ्यामपः। रूपमेवासांमेतद्वर्णं दधाति। अपि
वा उताहुः। यथा ह वै योषां सुवर्णं५ हिरण्यं पेशलं
बिभ्रती रूपाण्यास्ते। एवमेता एतर्हीति। आपो वै सर्वा
देवताः॥२०॥

एषा हि विश्वेषां देवानां तनूः। यदाज्यम्। तत्रोभयोर्ममांसा।
जामि स्यात्। यद्यजुषाऽऽज्यं यजुषाऽप उत्पुनीयात्।
छन्दसाऽप उत्पुनात्यजामित्वाय। अथो मिथुनत्वाय।
सावित्रियर्चा। सवितृप्रसूतं मे कर्मासदिति। सवितृप्रसूतमेवास्य
कर्म भवति। पृच्छो गायत्रिया त्रिष्वमृद्धत्वाय। अद्विरेवौषधीः
सं नयति। ओषधीभिः पशून्। पशुभिर्यजमानम्। शुक्रं
त्वां शुक्रायां ज्योतिस्त्वा ज्योतिष्यर्चिस्त्वाऽर्चिषीत्याह
सर्वत्वाय। पर्याप्त्या अनन्तरायाय॥२१॥

ईक्षत आह शास्त्रे लोका देवता भवति पद च॥४॥ [४]

देवासुराः सय्यन्ता आसन्। स एतमिन्द्र आज्यस्यावकाशमपश्यत्।
तेनावैक्षत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। य
एवं विद्वानाज्यमवेक्षते। भवत्यात्मना। पराऽस्य
भ्रातृव्यो भवति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यदाज्येनान्यानि

हवीं ष्यभिघारयति॥२२॥

अथ केनाज्यमिति। सत्येनेति ब्रूयात्। चक्षुर्वै सत्यम्।
सत्येनैवेनदभि घारयति। ईश्वरो वा एषोऽन्धो भवितोः।
यश्चक्षुषाऽऽज्यमवेक्षते। निमील्यावेक्षेत। दाधारात्मश्चक्षुः।
अभ्याज्यङ्घारयति। आज्यङ्गृह्णाति॥२३॥

छन्दांसि वा आज्यम्। छन्दांस्येव प्रीणाति।
चतुर्जुहाङ्गृह्णाति। चतुष्पादः पशवः। पशून्वाव रुन्धे।
अष्टावुपभृति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रः प्राणः। प्राणमेव
पशुषु दधाति। चतुर्ध्रुवायाम्॥२४॥

चतुष्पादः पशवः। पशुष्वेवोपरिष्ठात्प्रति तिष्ठति।
यजमानदेवत्या वै जुहूः। भ्रातृव्यदेवत्योपभृत्। चतुर्जुहाङ्गृह्णन्भूयो
गृहीयात्। अष्टावुपभृति गृह्णन्कनीयः। यजमानायैव
भ्रातृव्यमुपस्तिङ्करोति। गौर्वै सुचः। चतुर्जुहाङ्गृह्णाति।
तस्माच्चतुष्पदी॥२५॥

अष्टावुपभृति। तस्मादष्टाशफा। चतुर्ध्रुवायाम्। तस्माच्चतुः
स्तना। गामेव तत्संस्करोति। सास्मै सस्कृतेषुमूर्जन्दुहे।
यज्जुहाङ्गृह्णाति। प्रयाजेभ्यस्तत्। यदुपभृति। प्रयाजानूयाजेभ्यस्तत्।
सर्वस्मै वा एतद्यज्ञाय गृह्यते। यद्ध्रुवायामाज्यम्॥२६॥

अभिघारयति गृह्णाति ध्रुवायाञ्चतुष्पदी प्रयाजानूयाजेभ्यस्तद्वे च॥५॥

[५]

आपो देवीरग्रेपुवो अग्रेगुव इत्याह। रूपमेवासांमेतन्महिमानव्याचष्टे

अग्रं इमय्यंज्ञन्नयताग्रं यज्ञपतिमित्याह। अग्रं एव
 यज्ञन्नयन्ति। अग्रं यज्ञपतिम्। युष्मानिन्द्रोऽवृणीत
 वृत्रतूर्यं यूयमिन्द्रमवृणीध्वँवृत्रतूर्यं इत्याह। वृत्रं
 हं हनिष्यन्निन्द्र आपो वव्रे। आपो हेन्द्रवँव्रिरे।
 संज्ञामेवासामेतत्सामानव्याँचष्टे। प्रोक्षिताः स्थेत्याह॥२७॥

तेनापः प्रोक्षिताः। अग्निदेवेभ्यो निलायत। कृष्णो रूपङ्कृत्वा।
 स वनस्पतीन्प्राविशत्। कृष्णोऽस्याखरेष्ठोऽग्नये त्वा
 स्वाहेत्याह। अग्नय एवैनं जुष्टङ्करोति। अथो अग्रेरेव मेधमव
 रुन्धे। वेदिरसि बर्हिषे त्वा स्वाहेत्याह। प्रजा वै बर्हिः।
 पृथिवी वेदिः॥२८॥

प्रजा एव पृथिव्यां प्रतिष्ठापयति। बर्हिरसि सुग्भ्यस्त्वा
 स्वाहेत्याह। प्रजा वै बर्हिः। यजमानः सुचः। यजमानमेव
 प्रजासु प्रतिष्ठापयति। दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेति
 बर्हिरासाद्य प्रोक्षति। एभ्य एवैनल्लोकेभ्यः प्रोक्षति। अथ ततः
 सह सुचा पुरस्तात्प्रत्यश्चङ्गन्धिं प्रत्युक्षति। प्रजा वै बर्हिः।
 यथा सूत्यै काल आपः पुरस्ताद्यन्ति॥२९॥

तादृगेव तत्। स्वधा पितृभ्य इत्याह। स्वधाकारो हि
 पितृणाम्। ऊर्ध्वं बर्हिषद् इति दक्षिणायै श्रोणोरोत्तरस्यै
 निनयति सन्तत्यै। मासा वै पितरो बर्हिषदः। मासानेव
 प्रीणाति। मासा वा ओषधीर्वर्धयन्ति। मासाः पचन्ति समृद्धौ।

अन॑तिस्कन्दन् ह पर्जन्यो॑ वर्षति। यत्रै॒तदे॒वङ्क्रियते॑॥३०॥

ऊ॒र्जा पृ॑थि॒वीङ्गच्छ॑तेत्या॒ह। पृ॒थि॒व्यामे॒वोर्ज॑न्दधाति।
तस्मा॑त्पृथि॒व्या ऊ॒र्जा भु॑ञ्जते। ग्र॒न्थि॒ध्विं स्र॑सयति।
प्रज॑नयत्ये॒व तत्। ऊ॒र्ध्वं प्राश्च॑मु॒द्रूढं प्र॒त्यश्च॑मा यच्छति।
तस्मा॑त्प्रा॒चीन॑ रेतो॑ धीयते। प्रती॑चीः प्र॒जा जा॑यन्ते। विष्णोः॒
स्तूपो॑ऽसीत्या॒ह। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑॥३१॥

य॒ज्ञस्य॑ धृ॒त्यै। पु॒रस्ता॑त्प्रस्तर॒ङ्गुह्णाति॑। मुख्य॑मे॒वैन॑ङ्करोति।
इय॑न्तङ्गुह्णाति। प्र॒जाप॑तिना य॒ज्ञमु॒खेन॑ संमि॑तम्।
इय॑न्तङ्गुह्णाति। य॒ज्ञप॒रुषा॑ संमि॑तम्। इय॑न्तङ्गुह्णाति।
ए॒ताव॒द्वै पु॒रुषे॑ वी॒र्यम्। वी॒र्यसं॑मितम्॥३२॥

अप॑रिमितङ्गुह्णाति। अप॑रिमितस्याव॑रुद्धौ। तस्मि॑न्प॒वित्रे॑
अपि॑ सृजति। यज॑मानो॒ वै प्र॑स्तरः। प्रा॒णापा॒नौ प॒वित्रे॑।
यज॑मान ए॒व प्रा॑णापा॒नौ द॑धाति। ऊ॒र्णा॑म्रदसन्त्वा
स्तृ॒णामी॒त्याह॑। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्। स्वा॒स॒स्थन्दे॒वेभ्य॑ इत्या॒ह।
दे॒वेभ्य॑ ए॒वैन॑त्स्वा॒स॒स्थङ्क॑रोति॥३३॥

ब॒र्हिः स्तृ॑णाति। प्र॒जा वै ब॒र्हिः। पृ॒थि॒वी वेदिः॑। प्र॒जा ए॒व
पृ॒थि॒व्यां प्रति॑ष्ठापयति। अन॑तिदृश्ज॑ स्तृणाति। प्र॒जयै॒वैन॑
प॒शुभि॑रन॑तिदृश्जङ्करोति। धा॒रय॑न्प्रस्तरं प॑रि॒धीन्प॑रि॑ दधाति।
यज॑मानो॒ वै प्र॑स्तरः। यज॑मान ए॒व तत्स्व॑यं प॑रि॒धीन्प॑रि॑
दधाति। ग॒न्ध॒र्वोऽसि॑ वि॒श्वाव॑सुरित्या॒ह॥३४॥

विश्वमेवायुर्यजमाने दधाति। इन्द्रस्य बाहुरसि दक्षिण
इत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। मित्रावरुणौ
त्वोत्तरतः परिधत्तामित्याह। प्राणापानौ मित्रावरुणौ।
प्राणापानावेवास्मिन्दधाति। सूर्यस्त्वा पुरस्तात् पात्वित्याह।
रक्षसामपहत्यै। कस्याश्चिदभिशस्त्या इत्याह। अपरिमितादेवेन
पाति॥ ३५॥

वीतिहोत्रन्त्वा क्व इत्याह। अग्निमेव होत्रेण समर्धयति।
द्युमन्तः५ समिधीमहीत्याह समिद्धौ। अग्ने बृहन्तमध्वर
इत्याह वृद्धौ। विशो यन्त्रे स्थ इत्याह। विशाय्येत्यै।
उदीचीनाग्ने नि दधाति प्रतिष्ठित्यै। वसूनाः५ रुद्राणामादित्यानाः५
सदसि सीदेत्याह। देवतानामेव सद्ने प्रस्तरः५ सादयति।
जुहूरसि घृताची नाम्नेत्याह॥ ३६॥

असौ वै जुहूः। अन्तरिक्षमुपभृत्। पृथिवी ध्रुवा। तासामेतदेव
प्रियन्नाम। यद्धृताचीति। यद्धृताचीत्याह। प्रियेणैवैना नाम्ना
सादयति। एता असदन्त्सुकृतस्य लोक इत्याह। सत्यं वै
सुकृतस्य लोकः। सत्य एवैनाः सुकृतस्य लोके सादयति।
ता विष्णो पाहीत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञस्य धृत्यै।
पाहि यज्ञं पाहि यज्ञपतिं पाहि माय्यज्ञनियमित्याह। यज्ञाय
यजमानायात्मनै। तेभ्य एवाशिषमाशास्तेऽनात्यै॥ ३७॥

स्थेत्याह पृथिवी वेदिर्यन्ति क्रियते वीणुर्वीर्यसमितङ्करोत्याह पाति नाम्नेत्याह लोके सादयति षट्

अ॒ग्निना॒ वै हो॒त्रा॑। दे॒वा असु॑रान॒भ्य॑भवन्। अ॒ग्नये॑
समि॒ध्यमा॑ना॒यानु॑ब्रूहीत्या॒ह भ्रातृ॑व्याभिभूत्यै। एक॑विंशतिमिध्मदा॒रून्
भवन्ति। एक॑विंशो वै पुरु॑षः। पुरु॑षस्याप्त्यै। पञ्चदशेध्मदा॒रूण्य॑भ्या
द॑धाति। पञ्चदश॒ वा अ॑र्धमा॒सस्य॑ रात्रयः। अ॒र्धमा॒सशः॑
संवत्सर॑ आ॒प्यते। त्री॒न्परि॑धी॒न्परि॑ दधाति॥३८॥

ऊ॒र्ध्वे स॒मिधा॒वा द॑धाति। अ॒नूया॒जेभ्यः॑ स॒मिध॒मति॑ शिनष्टि।
ष॒द्वप॑द्यन्ते। ष॒ड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तूने॒व प्री॑णाति। वे॒देनो॑प॒
वाज॑यति। प्रा॒जाप॒त्यो वै वे॒दः। प्रा॒जाप॒त्यः प्रा॒णः। यज॑मान
आह॒वनी॑यः। यज॑मान ए॒व प्रा॒णन्द॑धाति॥३९॥

त्रि॒रुप॑ वाजयति। त्रयो॒ वै प्रा॒णाः। प्रा॒णाने॒वास्मि॑न्दधाति।
वे॒देनो॑प॒यत्य॑ सु॒वेण॑ प्रा॒जाप॒त्यमा॑घार॒मा घा॑रयति। य॒ज्ञो
वै प्र॒जाप॑तिः। य॒ज्ञमे॒व प्र॒जाप॑तिं मुख॒त आर॑भते। अथो॑
प्र॒जाप॑तिः सर्वा॑ दे॒वताः॑। सर्वा॑ ए॒व दे॒वताः॑ प्रीणाति।
अ॒ग्निम॑ग्नी॒त्रिस्त्रिः॑ सं मृ॒द्धीत्या॑ह। त्र्या॒वृद्धि॑ य॒ज्ञः॥४०॥

अथो॑ रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। प॒रिधी॑न्त्सं मा॒र्ष्टि। पु॒नात्ये॒वैनान्॑।
त्रिस्त्रिः॑ सं मा॒र्ष्टि। त्र्या॒वृद्धि॑ य॒ज्ञः। अथो॑ मे॒ध्यत्वा॑य। अथो॑
ए॒ते वै दे॒वाश्वाः॑। दे॒वाश्वा॑ने॒व तत्सं॑ मा॒र्ष्टि। सु॒वर्ग॑स्य लो॒कस्य॑
सम॑ष्ट्यै। आसी॑नोऽन्यमा॑घार॒मा घा॑रयति॥४१॥

तिष्ठ॑न्न॒न्यम्। यथा॑ऽनो॒ वा रथ॑व्वाँ यु॒ज्यात्। ए॒वमे॒व
तद॑ध्व॒र्युर्य॒ज्ञय्यु॑नक्ति। सु॒वर्ग॑स्य लो॒कस्या॒भ्यूढ्यै॑।

वहन्त्येनङ्गाम्याः पशवः। य एवं वेद। भुवनमसि वि
प्रथस्वेत्याह। यज्ञो वै भुवनम्। यज्ञ एव यजमानं प्रजया
पशुभिः प्रथयति। अग्ने यष्टरिदन्नम् इत्याह॥४२॥

अग्निर्वै देवानां यष्टा। य एव देवानां यष्टा। तस्मा एव
नमस्करोति। जुह्वेह्यग्निस्त्वा ह्वयति देवयज्याया उपभृदेहि
देवस्त्वा सविता ह्वयति देवयज्याया इत्याह। आग्नेयी वै
जुहूः। सावित्र्युपभृत्। ताभ्यामेवैने प्रसूत आदत्ते। अग्नाविष्णु
मा वामव क्रमिषमित्याह। अग्निः पुरस्तात्। विष्णुर्यज्ञः
पश्चात्॥४३॥

ताभ्यामेव प्रतिप्रोच्यात्या क्रामति। विजिहाथां मा
मा सन्ताप्तमित्याहाहिंसायै। लोकं मे लोककृतौ
कृणुतमित्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। विष्णोः
स्थानमसीत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। एतत्खलु वै
देवानामपराजितमायतनम्। यद्यज्ञः। देवानामेवापराजित
आयतने तिष्ठति। इत इन्द्रो अकृणोद्वीर्याणीत्याह॥४४॥

इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। समारभ्योर्ध्वो अध्वरो
दिविस्पृशमित्याह वृद्धौ। आघारमाघार्यमाणमनु समारभ्य।
एतस्मिन्काले देवाः सुवर्गलोकमायन्। साक्षादेव यजमानः
सुवर्गलोकमेति। अथो समृद्धेनैव यज्ञेन यजमानः
सुवर्गलोकमेति। अहुतो यज्ञो यज्ञपतेरित्याहानात्यै।
इन्द्रावान्त्वाहेत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। बृहद्वा

इत्याह॥४५॥

सुवर्गो वै लोको बृहद्भाः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै।
यजमानदेवत्या वै जुहूः। भ्रातृव्यदेवत्योपभृत्। प्राण
आधारः। यत्संस्पर्शयेत्। भ्रातृव्येऽस्य प्राणन्दध्यात्।
असंस्पर्शयन्नत्या क्रामति। यजमान एव प्राणन्दधाति।
पाहि मांऽग्रे दुश्चरितादा मा सुचरिते भजेत्याह॥४६॥

अग्निर्वाव पवित्रम्। वृजिनमनृतन्दुश्चरितम्। ऋजुकर्म
सत्यं सुचरितम्। अग्निरेवैनवृजिनादनृतादुश्चरितात्पाति।
ऋजुकर्मे सत्ये सुचरिते भजति। तस्मादेवमा शास्ते।
आत्मनो गोपीथाय। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यदाधारः।
आत्मा ध्रुवा॥४७॥

आधारमाधार्य ध्रुवां समनक्ति। आत्मन्नेव यज्ञस्य शिरः
प्रति दधाति। द्विः समनक्ति। द्वौ हि प्राणापानौ। तदाहुः।
त्रिरेव समञ्ज्यात्। त्रिधातु हि शिर इति। शिर इवैतद्यज्ञस्य।
अथो त्रयो वै प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति। मुखस्य
शिरोऽसि सञ्ज्योतिषा ज्योतिरङ्गमित्याह। ज्योतिरेवास्मा
उपरिष्ठादधाति। सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै॥४८॥

परिदधाति प्राणन्दधाति हि यज्ञो धारयति नम इत्याह पञ्चाद्वीर्याणीत्याह भा इत्याह भजेत्याह
ध्रुवेवास्मिन्दधाति त्रीणि च॥७॥

[७]

धिष्ण्या वा एते न्युप्यन्ते। यद्वह्मा। यद्धोता। यदध्वर्युः।
यदग्नीत्। यद्यजमानः। तान् यदन्तरेयात्। यजमानस्य

प्राणान्त्सङ्कर्षेत्। प्रमायुकः स्यात्। पुरोडाशमपगृह्य
सञ्चरत्यध्वर्युः॥४९॥

यजमानायैव तल्लोकः शिषति। नास्य प्राणान्त्सङ्कर्षति।
न प्रमायुको भवति। पुरस्तात् प्रत्यङ्मुसीनः। इडाया इडाया
दधाति। हस्त्याः होत्रे। पशवो वा इडा। पशवः पुरुषः।
पशुष्वेव पशून्प्रतिष्ठापयति। इडायै वा एषा प्रजातिः॥५०॥

तां प्रजातिं यजमानोऽनु प्र जायते। द्विरङ्गुलावनक्ति
पर्वणोः। द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै। सकृदुप स्तृणाति। द्विरा
दधाति। सकृदभि धारयति। चतुः संपद्यते। चत्वारि वै
पशोः प्रतिष्ठानानि। यावानेव पशुः। तमुपह्वयते॥५१॥

मुखमिव प्रत्युपह्वयेत। संमुखानेव पशूनुप ह्वयते। पशवो
वा इडा। तस्मात्साऽन्वारभ्या। अध्वर्युणा च यजमानेन चा
उपहूतः पशुमानं सानीत्याह। उप ह्येनौ ह्वयते होता। इडायै
देवतानामुपह्वे। उपहूतः पशुमान्भवति। य एवं वेद॥५२॥

यां वै हस्त्यामिडाया दधाति। वाचः सा भागधेयम्।
यामुपह्वयते। प्राणानाः सा। वाचं चैव प्राणाश्चाव रुन्धे।
अथ वा एतर्ह्युपहूतायामिडायाम्। पुरोडाशस्यैव बर्हिषदो
मीमाः सा। यजमानन्देवा अब्रुवन्। हविर्नो निर्वपेति।
नाहमभागो निर्वप्स्यामीत्यब्रवीत्॥५३॥

न मयाऽभागयाऽनुवक्ष्यथेति वागब्रवीत्। नाहमभागा

पुरोनुवाक्या भविष्यामीति पुरोनुवाक्या। नाहमभागा याज्या भविष्यामीति याज्या। न मयाऽभागेन वर्षद्वरिष्यथेति वर्षद्वारः। यद्यजमानभागन्निधाय पुरोडाशं बर्हिषदङ्करोति। तानेव तद्भागिनः करोति। चतुर्धा करोति। चतस्रो दिशः। दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठति। बर्हिषदङ्करोति॥५४॥

यजमानो वै पुरोडाशः। प्रजा बर्हिः। यजमानमेव प्रजासु प्रतिष्ठापयति। तस्मादस्त्राऽन्याः प्रजाः प्रतितिष्ठन्ति। मा२सेनान्याः। अथो खल्वाहुः। दक्षिणा वा एता हविर्यज्ञस्यान्तर्वेद्यव रुध्यन्ते। यत्पुरोडाशं बर्हिषदङ्करोतीति। चतुर्धा करोति। चत्वारो ह्येते हविर्यज्ञस्यर्त्विजः॥५५॥

ब्रह्मा होताऽध्वर्युरग्नीत्। तमग्निं मृशेत्। इदं ब्रह्मणः। इदं होतुः। इदमध्वर्योः। इदमग्निं इति। यथैवादः सौम्येऽध्वरे। आदेशमृत्विग्भ्यो दक्षिणा नीयन्ते। तादृगेव तत्। अग्निधे प्रथमाया दधाति॥५६॥

अग्निमुखा हृद्धिः। अग्निमुखामेवर्द्धिं यजमान ऋध्नोति। सकृदुपस्तीर्य द्विरादधत्। उपस्तीर्य द्विरग्निं धारयति। षट्पंचन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। वेदेन ब्रह्मणे ब्रह्मभागं परिहरति। प्राजापत्यो वै वेदः। प्राजापत्यो ब्रह्मा॥५७॥

सविता यज्ञस्य प्रसूत्यै। अथ काममन्येन। ततो होत्रे।

मध्य॒घ्वाँ ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यद्धो॒ता॑। म॒ध्य॒त ए॒व य॒ज्ञं प्री॑णाति।
अथा॑ध्व॒र्यवे॑। प्र॒ति॒ष्ठा वा ए॒षा य॒ज्ञस्य॑। यदध्व॒र्युः।
तस्मा॑द्धवि॒र्य॒ज्ञस्यै॒तामे॒वावृ॑त॒मनु॑॥५८॥

अ॒न्या दक्षि॑णा नीयन्ते। य॒ज्ञस्य॒ प्र॒ति॒ष्ठित्यै॑। अ॒ग्निम॑ग्री॒त्स॒कृत्स॑कृ॒त्सं
मृ॒द्धीत्या॑ह। परा॑डि॒व ह्ये॒तर॑हि य॒ज्ञः। इ॒षि॒ता दै॒व्या हो॒ता॒र
इत्या॑ह। इ॒षि॒तः हि क॑र्म क्रि॒यते॑। भ॒द्र॒वा॒च्याय॑ प्रे॒षितो॑
मा॒नु॒षः सू॒क्तवा॒काय॑ सू॒क्ता ब्रू॑हीत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॑मा
शा॑स्ते। स्व॒गा दै॒व्या हो॒तृभ्य॑ इत्या॑ह। य॒ज्ञमे॒व तत्स्व॒गा
क॑रोति। स्व॒स्तिर्मा॑नु॒षेभ्य॑ इत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॑मा
शा॑स्ते। श॒य्योर्ब्रू॑हीत्या॑ह। श॒य्युमे॒व बा॑र्हस्प॒त्यं भा॑ग॒धेये॑न
सम॑र्धयति॥५९॥

च॒रत्य॑ध्व॒र्युः प्र॒जाति॑र्हयते वेदा॑र्ब्रवी॒द्वर॑हि॒षद॑ङ्करोत्यृ॒त्विजो॑ दधाति ब्र॒ह्माऽनु॑करोति च॒त्वारि॑ च॥८॥—[८]

अथ॒ सु॒चा॑व॒नुष्टु॒ग्भ्या॒घ्वाँज॑वतीभ्या॒व्यूँह॑ति। प्र॒ति॒ष्ठा वा
अ॒नुष्टु॒क्। अ॒न्न॒घ्वाँजः॑ प्र॒ति॒ष्ठित्यै॑। अ॒न्नाद्य॑स्याव॒रुद्धौ॑। प्राची॑
जु॒हूमूँह॑ति। जा॒ताने॒व भ्रा॑तृ॒व्यान्प्र॑णु॒दते॑। प्र॒तीची॑मु॒पभृ॑तम्।
ज॒नि॒ष्यमा॑णाने॒व प्र॒ति॒नु॒दते॑। स॒विषूँच॑ ए॒वापो॑ह्य॒ स॒पत्नान्
यज॑मानः। अ॒स्मि॒ल्लोके॑ प्र॒ति॒ति॒ष्ठति॑॥६०॥

द्वाभ्या॑म्। द्विप्र॑तिष्ठो हि। वसु॑भ्यस्त्वा रु॒द्रेभ्य॑स्त्वाऽऽदि॒त्येभ्य॑स्त्वेत्या॑ह
य॒थाय॑जु॒रेवै॑तत्। सु॒क्षु प्र॑स्तरम॒नक्ति॑। इ॒मे वै लो॒काः सु॒चः।
यज॑मानः प्र॒स्तरः। यज॑मानमे॒व तेज॑साऽन॒क्ति॑। त्रे॒धाऽन॑क्ति।
त्रय॑ इ॒मे लो॒काः॥६१॥

ए॒भ्य ए॒वैन॑ल्लो॒केभ्यो॑ऽनक्ति। अ॒भिपूर्व॑म॒नक्ति। अ॒भिपूर्व॑मे॒व
यज॑मान॒न्तेज॑साऽनक्ति। अ॒क्त९ रिहा॑णा॒ इत्या॑ह।
तेजो॑ वा आ॒ज्यम्। यज॑मानः प्र॒स्तरः॑। यज॑मानमे॒व
तेज॑साऽनक्ति। वि॒यन्तु वय॑ इत्या॑ह। वयं॑ ए॒वैन॑ङ्कृ॒त्वा।
सुव॑र्गल्लो॒कङ्गम॑यति॥६२॥

प्र॒जाय्यो॑नि॒ मा निर्मृ॑क्ष॒मित्या॑ह। प्र॒जायै॑ गोपी॒थाय॑।
आ॒प्याय॑न्ता॒माप॑ ओष॑धय॒ इत्या॑ह। आप॑ ए॒वोष॑धी॒रा
प्या॑ययति। म॒रुतां॑ पृष॑तयः॒ स्थेत्या॑ह। म॒रुतो॑ वै वृ॒ष्ट्या
ई॒शते॑। वृ॒ष्टिमे॒वाव॑ रुन्धे। दि॒वङ्ग॑च्छु॒ ततो॑ नो वृ॒ष्टिमे॒रये॑त्या॑ह।
वृ॒ष्टिर्वै द्यौः॑। वृ॒ष्टिमे॒वाव॑ रुन्धे॥६३॥

याव॑द्वा अ॒ध्वर्युः प्र॑स्तरं प्र॒हर॑ति। ताव॑द॒स्यायु॑र्मी॒यते॑।
आ॒युष्पा अ॑ग्रेऽस्यायु॑र्मे पा॒हीत्या॑ह। आ॒युरे॒वात्म॑न्ध॒त्ते।
याव॑द्वा अ॒ध्वर्युः प्र॑स्तरं प्र॒हर॑ति। ताव॑दस्य॒ चक्षु॑र्मी॒यते॑।
च॒क्षुष्पा अ॑ग्रेऽसि॒ चक्षु॑र्मे पा॒हीत्या॑ह। च॒क्षुरे॒वात्म॑न्ध॒त्ते।
ध्रु॒वाऽसी॑त्या॒ह प्र॑तिष्ठित्यै। यं प॑रि॒धिं प॑र्य॒धत्था॑ इत्या॑ह॥६४॥

य॒थाय॑जुरे॒वैतत्। अ॒ग्रे दे॒व पु॒णिभि॑र्वी॒यमाण॑ इत्या॑ह।
अ॒ग्रयं॑ ए॒वैनं॑ जुष्टं॒ङ्करो॑ति। तन्तं॑ ए॒तमनु॑ जोषं॑ भ॒रामी॑त्या॑ह।
स॒जा॒ताने॒वास्मा॑ अनु॑कान्करोति। ने॒देष॑ त्वद॑प॒चेत॑या॒ता
इत्या॑हानु॒ख्यात्यै॑। य॒ज्ञस्य॑ पाथ॒ उप॑ समि॑त॒मित्या॑ह।
भू॒मान॑मे॒वोपै॑ति। प॒रि॒धीन्प्र॑ ह॒रति॑। य॒ज्ञस्य॑ समि॑ष्ट्यै॥६५॥

स्रुचौ सं प्रस्रावयति। यदेव तत्र क्रूरम्। तत्तेन
 शमयति। जुह्वामुपभृतम्। यजमानदेवत्या वै जुहूः।
 भ्रातृव्यदेवत्योपभृतम्। यजमानायैव भ्रातृव्यमुपस्तिङ्करोति।
 सः स्रावभागाः स्थेत्याह। वसवो वै रुद्रा आदित्याः
 सः स्रावभागाः। तेषान्तद्भागधेयम्॥६६॥

तानेव तेन प्रीणाति। वैश्वदेव्यर्चा। एते हि विश्वे देवाः।
 त्रिष्टुग्भवति। इन्द्रियं वै त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव यजमाने
 दधाति। अग्नेर्वामपन्नगृहस्य सदसि सादयामीत्याह। इयव्वं
 अग्निरपन्नगृहः। अस्या एवैने सदने सादयति। सुम्नाय
 सुम्निनी सुम्ने मा धत्तमित्याह॥६७॥

प्रजा वै पशवः सुम्नम्। प्रजामेव पशूनात्मन्धत्ते। धुरि धुर्यौ
 पातमित्याह। जायापत्योर्गोपीथाय। अग्नेऽदब्धायोऽशीततनो
 इत्याह। यथायजुरेवैतत्। पाहि माऽद्य दिवः पाहि प्रसित्यै
 पाहि दुरिष्ठ्यै पाहि दुरद्वन्यै पाहि दुश्चरितादित्याह।
 आशिषमेवैतामा शास्ते। अविषन्नः पितुङ्कणु सुषदा
 योनिः स्वाहेतीध्मसवृश्चनान्यन्वाहार्यपचनेऽभ्याधाय
 फलीकरणहोमञ्जुहोति। अतिरिक्तानि वा इध्मसवृश्चनानि॥६८॥

अतिरिक्ताः फलीकरणाः। अतिरिक्तमाज्योच्छेषणम्।
 अतिरिक्त एवातिरिक्तन्दधाति। अथो अतिरिक्तेनैवातिरिक्तमास्वाऽव
 रुन्धे। वेदिदेवेभ्यो निलायत। तां वेदेनान्वविन्दन्। वेदेन

वेदिं विविदुः पृथिवीम्। सा पंप्रथे पृथिवी पार्थिवानि। गर्भं
बिभर्ति भुवनेष्वन्तः। ततो यज्ञो जायते विश्वदानिरिति
पुरस्तात्स्तम्बयजुषो वेदेन वेदिं संमार्घ्यनुवित्यै॥६९॥

अथो यद्वेदश्च वेदिश्च भवतः। मिथुनत्वाय प्रजात्यै।
प्रजापतेर्वा एतानि श्मश्रूणि। यद्वेदः। पत्न्या उपस्थ
आस्यति। मिथुनमेव करोति। विन्दते प्रजाम्। वेदश्च
होताऽऽहवनीयास्तृणत्रैति। यज्ञमेव तत्सन्तनोत्योत्तरस्मादर्धमासात्
तश्च सन्ततमुत्तरेऽर्धमास आलभते॥७०॥

तङ्कालेकाल आगते यजते। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। स त्वा
अध्वर्युः स्यात्। यो यतो यज्ञं प्रयुङ्क्ते। तदेनं प्रतिष्ठापयतीति।
वाताद्वा अध्वर्युर्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। देवा गातुविदो गातुर्वित्वा
गातुमित्याह। यत एव यज्ञं प्रयुङ्क्ते। तदेनं प्रतिष्ठापयति।
प्रति तिष्ठति प्रजयां पशुभिर्यजमानः॥७१॥

तिष्ठतीमे लोका गमयति द्यौर्वृष्टिमेवावरुन्धे पर्यधत्वा इत्याहु समिष्टे भागधेयन्धत्तमित्याहु वा
इध्मस्र्वैश्वानान्यनुवित्यै लभते यजमानः॥९॥

यो वा अयथादेवतय्यं जमुपचरति। आ देवताभ्यो वृश्च्यते।
पापीयान्भवति। यो यथादेवतम्। न देवताभ्य आवृश्च्यते।
वसीयान्भवति। वारुणो वै पाशः। इमं विष्णुमि वरुणस्य
पाशमित्याह। वरुणपाशादेवेना मुञ्चति। सवितृप्रसूतो
यथादेवतम्॥७२॥

न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति। धातुश्च योनौ

सुकृतस्य लोक इत्याह। अग्निर्वै धाता। पुण्यङ्गमं
सुकृतस्य लोकः। अग्निरेवै नान्धाता। पुण्ये कर्मणि सुकृतस्य
लोके दधाति। स्योनं मे सह पत्या करोमीत्याह।
आत्मनश्च यजमानस्य चानात्यै सन्त्वाय। समायुषा सं
प्रजयेत्याह॥ ७३॥

आशिषमेवैतामा शास्ते पूर्णपात्रे। अन्ततोऽनुष्टुभा। चतुष्पद्वा
एतच्छन्दः प्रतिष्ठितं पत्नियै पूर्णपात्रे भवति। अस्मिल्लोके
प्रतितिष्ठानीति। अस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठति। अथो वाग्वा
अनुष्टुक्। वाङ्मिथुनम्। आपो रेतः प्रजननम्। एतस्माद्वै
मिथुनाद्विद्योतमानः स्तनयन्वर्षति। रेतः सिञ्चन्॥ ७४॥

प्रजाः प्रजनयन्। यद्वै यज्ञस्य ब्रह्मणा युज्यते। ब्रह्मणा वै तस्य
विमोकः। अद्भिः शान्तिः। विमुक्तुवाँ एतर्हि योक्त्रं ब्रह्मणा।
आदायै नृत्पत्नीं सहाप उपगृहीते शान्त्यै। अञ्जलौ पूर्णपात्रमा
नयति। रेत एवास्यां प्रजान्दधाति। प्रजया हि मनुष्यः पूर्णः।
मुखविं मृष्टे। अवभृथस्यैव रूपङ्कृत्वोत्तिष्ठति॥ ७५॥

सवितृप्रसूतो यथादेवतं प्रजयेत्याह सिञ्चन्मृष्ट एकं च॥ १०॥ [१०]

परिवेषो वा एष वनस्पतीनाम्। यदुपवेषः। य एव
वेद। विन्दते परिवेष्टारम्। तमुत्करो। यन्देवा मनुष्येषु।
उपवेषमधारयन्। ये अस्मदपं चेतसः। तानस्मभ्यमिहा
कुरु। उपवेषोपं विद्धि नः॥ ७६॥

प्रजां पुष्टिमथो धनम्। द्विपदो नृश्वतुंषदः। ध्रुवाननपगान्कुर्विति
 पुरस्तात्प्रत्यश्चमुप गूहति। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यश्चः शूद्रा
 अवस्यन्ति। स्थविमत उपगूहति। अप्रतिवादिन
 एवैनान्कुरुते। धृष्टिर्वा उपवेषः। शुचर्तो वज्रो ब्रह्मणा
 स०शितः। योपवेषे शुक्। साऽमुमृच्छतु यन्दिष्म
 इति॥७७॥

अथास्मै नाम गृह्य प्रहरति। निरमुनुद ओकंसः। सपत्नो
 यः पृतन्यति। निर्बाध्येन हविषा। इन्द्र एणं पराशरीत्। इहि
 तिस्रः परावतः। इहि पञ्च जना० अति। इहि तिस्रोऽति
 रोचनायावत्। सूर्यो असद्विवि। परमान्त्वा परावतम्॥७८॥
 इन्द्रो नयतु वृत्रहा। यतो न पुनरायसि। शश्वतीभ्यः समभ्य
 इति। त्रिवृद्धा एष वज्रो ब्रह्मणा स०शितः। शुचैवैनविध्वा।
 एभ्यो लोकेभ्यो निर्णुद्य। वज्रेण ब्रह्मणा स्तृणुते।
 हतोऽसाववधिष्मामुमित्याह स्तृत्यै। यन्दिष्यात्तभ्यायेत्।
 शुचैवैनमर्पयति॥७९॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

ब्रह्मणे ब्राह्मणमालभते। क्षत्राय राजन्यम्। मरुद्भ्यो वैश्यम्।
तपसे शूद्रम्। तमसे तस्करम्। नारकाय वीरहणम्। पाप्मने
क्लीबम्। आक्रयायायोगूम्। कामाय पुंश्चलूम्। अतिक्रुष्टाय
मागधम्॥ १ ॥

गीताय सूतम्। नृत्ताय शैलूषम्। धर्माय सभाचरम्। नर्माय
रेभम्। नरिष्ठाय भीमलम्। हसाय कारिम्। आनन्दाय
स्त्रीषखम्। प्रमुदे कुमारीपुत्रम्। मेधायै रथकारम्। धैर्याय
तक्षाणम्॥ २ ॥

श्रमाय कौलालम्। मायायै कार्मारम्। रूपाय मणिकारम्।
शुभे वपम्। शरव्याया इषुकारम्। हेत्यै धन्वकारम्। कर्मणे
ज्याकारम्। दिष्टाय रज्जुसर्गम्। मृत्यवे मृगयुम्। अन्तकाय
श्वनितम्॥ ३ ॥

सन्धये जारम्। गेहायोपपतिम्। निर्ऋत्यै परिवित्तम्।
आर्त्यै परिविविदानम्। अराध्यै दिधिषूपतिम्। पवित्राय
भिषजम्। प्रज्ञानाय नक्षत्रदर्शम्। निष्कृत्यै पेशस्कारीम्।
बलायोपदाम्। वर्णायानूरुधम्॥ ४ ॥

नदीभ्यः पौञ्जिष्टम्। ऋक्षीकाभ्यो नैषादम्। पुरुषव्याघ्राय
दुर्मदम्। प्रयुज्य उन्मत्तम्। गन्धर्वाप्सरभ्यो ब्रात्यम्।
सर्पदेवजनेभ्योऽप्रतिपदम्। अवैभ्यः कितवम्। इर्यताया

अकि॑तवम्। पि॒शा॒चेभ्यो॑ बि॒दल॑का॒रम्। या॒तु॒धा॒नेभ्यः॑
कण्ट॑कका॒रम्॥ ५॥

उ॒त्सा॒देभ्यः॑ कु॒ञ्जम्। प्र॒मु॒दे॑ वा॒म॒नम्। द्वा॒र्भ्यः॑ स्ना॒मम्।
स्व॒प्रा॒या॒न्धम्। अध॑र्माय॒ बधि॑रम्। सं॒ज्ञा॒नाय॑ स्म॒रका॑रीम्।
प्र॒का॒मो॒द्यायो॑प॒सद॑म्। आ॒शि॒क्षा॒यै प्र॑श्जि॒नम्। उ॒प॒शि॒क्षा॒या
अभि॑प्र॒श्जि॒नम्। म॒र्यादा॑यै प्र॒श्ज॒विवा॑कम्॥ ६॥

ऋ॒त्यै स्ते॒नहृ॑दयम्। वैर॑ह॒त्याय॑ पि॒शु॒नम्। वि॒वि॒त्त्यै क्ष॑त्ता॒रम्।
औ॒प॒द्र॒ष्टाय॑ सङ्ग॒ही॒तार॑म्। बला॑या॒नुच॑रम्। भू॒म्ने प॑रिष्क॒न्दम्।
प्रि॒याय॑ प्रि॒यवा॑दि॒नम्। अरि॑ष्ट्या अश्व॒सा॒दम्। मे॒धाय॑
वा॒सःप॒ल्पू॒लीम्। प्र॒का॒माय॑ रज॒यि॒त्रीम्॥ ७॥

भा॒यै दा॑र्वाहा॒रम्। प्र॒भा॒या आ॒ग्ने॒न्धम्। नाक॑स्य
पृ॒ष्ठा॒याभि॑षे॒त्ता॒रम्। ब्र॒ध्नस्य॑ वि॒ष्टपा॑य॒ पात्र॑निर्ण॒गम्।
दे॒व॒लो॒काय॑ पे॒शि॒ता॒रम्। म॒नु॒ष्य॒लो॒काय॑ प्र॒करि॑ता॒रम्।
सर्वे॑भ्यो लो॒केभ्य॑ उप॒से॒त्ता॒रम्। अव॑त्यै व॒धायो॑पमन्थि॒ता॒रम्।
सु॒व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ भा॒ग॒दु॒घम्। व॒र्षि॑ष्ठाय॒ नाका॑य
परि॑वे॒ष्टार॑म्॥ ८॥

अ॒र्मेभ्यो॑ ह॒स्ति॒पम्। ज॒वा॒याश्व॑पम्। पु॒ष्ट्यै गो॑पा॒लम्।
तेज॑सेऽज॒पा॒लम्। वी॒र्या॑यावि॒पा॒लम्। इ॒रा॒यै की॒ना॒शम्।
की॒ला॒लाय॑ सु॒राका॑रम्। भ॒द्राय॑ गृह॒पम्। श्रेय॑से वि॒त्त॒धम्।
अध्य॑क्षा॒यानु॑क्ष॒त्ता॒रम्॥ ९॥

म॒न्यवे॑ऽयस्ता॒पम् । क्रो॒धा॒य नि॒स॒रम् । शोका॑याभि॒स॒रम् ।
 उ॒त्कूल॑वि॒कूला॒भ्या॑न्नि॒स्थि॒नम् । यो॒गा॒य यो॒क्ता॒रम् । क्षे॒मा॒य
 वि॒मो॒क्ता॒रम् । वपु॑षे मानस्कृतम् । शी॒ला॒याञ्जनी॑का॒रम् ।
 नि॒र॒ऋ॒त्यै को॒शका॑रीम् । य॒मा॒या॒सूम् ॥ १० ॥

य॒म्यै य॒म॒सूम् । अथ॑र्व॒भ्योऽव॑तो॒काम् । सं॒व॒त्स॒राय॑
 पर्या॑रिणीम् । प॒रि॒व॒त्स॒राया॑वि॒जा॒ताम् । इ॒दा॒व॒त्स॒राया॑प॒स्क॒द्व॒रीम् ।
 इ॒द्व॒त्स॒राया॑ती॒त्व॒वरी॑म् । व॒त्स॒राय॑ विज॑र्ज॒राम् । स॒र्व॒न्त्स॒राय॑
 पलि॑क्रीम् । वना॑य वन॒पम् । अ॒न्यतो॑र॒ण्याय॑ दाव॒पम् ॥ ११ ॥

सरो॑भ्यो धै॒वरम् । वेश॑न्ता॒भ्यो दा॑शम् । उ॒प॒स्था॑व॒रीभ्यो॑
 बै॒न्दम् । न॒ड्व॒लाभ्यः॑ शौष्क॒लम् । पा॒र्या॑य कै॒व॒र्तम् । अ॒वा॒र्या॑य
 मार्गा॑रम् । ती॒र्थेभ्य॑ आ॒न्दम् । विष॑मे॒भ्यो मै॒ना॒लम् । स्व॒नेभ्यः॑
 पर्णा॑कम् । गुहा॑भ्यः कि॒रा॑तम् । सा॒नु॒भ्यो ज॒म्भ॑कम् । प॒र्व॒तेभ्यः॑
 किंपू॑रुषम् ॥ १२ ॥

प्र॒ति॒श्रु॒त्का॑या ऋ॒तु॒लम् । घो॒षा॒य भू॒षम् । अ॒न्ता॒य बहु॑वा॒दि॒नम् ।
 अ॒न॒न्ता॒य मू॒कम् । मह॑से वीणावा॒दम् । क्रो॒शा॒य तू॒णव॑ध्मम् ।
 आ॒क्र॒न्दा॑य दु॒न्दु॒भ्याघा॑तम् । अ॒व॒र॒स्प॒राय॑ शङ्ख॑ध्मम् ।
 ऋ॒भु॒भ्यो॑जि॒नस॑न्धा॒यम् । सा॒ध्येभ्य॑श्चर्म॒ष्णम् ॥ १३ ॥

बी॒भ॒त्सा॑यै पौल्क॒सम् । भू॒त्यै जा॑गर॒णम् । अभू॑त्यै स्व॒प॒नम् ।
 तु॒ला॑यै वाणि॒जम् । वर्णा॑य हि॒र॒ण्यका॑रम् । वि॒श्वेभ्यो॑ दे॒वेभ्यः॑
 सि॒ध्म॒लम् । प॒श्चा॒द्दो॒षाय॑ ग्ला॒वम् । ऋ॒त्यै ज॒नवा॑दि॒नम् । व्यृ॑द्ध्या

अपगल्भम्। स॒शराय॑ प्रच्छिदम्॥१४॥

हसाय॑ पु॒श्चलूमा॑ ल॒भते। वी॒णावा॒दङ्गण॑कङ्गी॒ताय॑।
याद॑से शाबुल्याम्। न॒र्माय॑ भद्रवतीम्। तू॒णव॒ध्मङ्गाम॑ण्यं
पा॒णिसङ्घा॑तनृ॒त्ताय॑। मोदा॑यानुक्रोशकम्। आ॒न॒न्दाय॑
तल॒वम्॥१५॥

अ॒क्षरा॒जाय॑ कि॒त॒वम्। कृ॒ताय॑ सभा॒विनम्॑। त्रेता॑या
आदि॒नव॑दर्शम्। द्वा॒पराय॑ ब॒हिः सद॑म्। कल॑ये सभा॒स्थाणु॑म्।
दुष्कृ॒ताय॑ च॒रका॑चार्यम्। अध्व॑ने ब्रह्मचा॒रिणम्॑। पि॒शा॒चेभ्यः॑
सैल॑गम्। पि॒पा॒सायै॑ गोव्यच्छम्। नि॒र्ऋ॒त्यै गो॑घा॒तम्। क्षु॒धे
गो॑वि॒कर्त॑म्। क्षु॒त्तृष्णा॑भ्यान्तम्। यो गा॒व्वि॑कृ॒न्त॑न्तं मा॒सं
भि॒क्ष॑माण उप॒तिष्ठ॑ते॥१६॥

भू॒म्यै पी॑ठस॒र्पिण॑मा ल॒भते। अ॒ग्नये॑ऽस॒लम्। वा॒यवे॑
चाण्डा॒लम्। अ॒न्तरि॑क्षाय व॒श॒न॒र्ति॒नम्॑। दि॒वे ख॑ल॒तिम्।
सू॒र्याय॑ हर्य॒क्षम्। च॒न्द्रम॑से मि॒र्मिर॑म्। नक्ष॑त्रेभ्यः कि॒ला॒सम्।
अ॒ह्ने शु॒क्लं पि॑ङ्ग॒लम्। रा॒त्रियै॑ कृ॒ष्णं पि॑ङ्गा॒क्षम्॥१७॥

वा॒चे पुरु॑ष॒मा ल॒भते। प्रा॒णम॑पा॒नव्या॑नमु॒दान॑सं स॒मा॒न॒न्तान्
वा॒यवे॑। सू॒र्याय॑ चक्षु॒रा ल॒भते। मन॑श्च॒न्द्रम॑से। दि॒ग्भ्यः श्रो॒त्रम्।
प्र॒जाप॑तये पुरु॑षम्॥१८॥

अथै॒तान॑रूपेभ्य आल॒भते। अति॑ह॒स्वम॑तिदी॒र्घम्।
अति॑कृ॒श॒म॒त्य॑स॒लम्। अति॑शु॒क्ल॒म॒ति॑कृष्णम्। अति॑श्ल॒क्ष्ण॒म॒ति॑लोमशम्॥

अति॑किरि॒ट॒मति॑दन्तुरम्। अति॑मि॒र्मि॒र॒मति॑मेमिषम्। आ॒शा॒यै
जा॒मिम्। प्र॒ती॒क्षा॒यै कुमा॒रीम्॥१९॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

स॒त्यं प्र॑पद्ये। ऋ॒तं प्र॑पद्ये। अ॒मृतं॑ प्र॑पद्ये। प्र॒जाप॑तेः
प्रि॒यान्त॑नुव॒मना॑र्ता प्र॑पद्ये। इ॒दम॒हं प॑ञ्चद॒शेन॑ वज्रेण। द्विष॑न्तं
भ्रातृ॑व्य॒मव॑ क्रामामि। योऽ॒स्मान्द्वेष्टि॑। यश्च॑ व॒यन्दि॒ष्मः।
भूर्भुवः॑ सु॒वः। हिम्॥१॥

सत्यन्दशः॥१॥ [१]

प्र वो॒ वाजा॑ अ॒भिद्य॑वः। ह॒विष्म॑न्तो घृ॒ताच्या॑। दे॒वाञ्जि॑गाति
सु॒म्रयुः॑। अ॒ग्न आया॑हि वी॒तये॑। गृ॒णानो॑ ह॒व्यदा॑तये। नि होता॑
सत्सि ब॒रुहि॑षि। तन्त्वा॑ स॒मिद्धि॑रङ्गिरः। घृ॒तेन॑ वर्धयामसि।
बृ॒हच्छो॑चा यविष्य। स नः॑ पृथुः श्र॒वाय्य॑म्॥२॥

अच्छा॑ देव वि॒वास॑सि। बृ॒हद॑ग्रे सु॒वीर्य॑म्। ई॒डेन्यो॑
नम॒स्यस्ति॑रः। तमा॑सि द॒र्शतः॑। स॒मग्नि॑रि॒ध्यते॑ वृषा॑। वृषा॑
अ॒ग्निः स॒मिध्य॑ते। अ॒श्वो न॑ दे॒ववा॑हनः। त॒ ह॒विष्म॑न्त
ई॒डते॑। वृष॑णन्त्वा व॒यवृ॑षन्। वृषा॑णः स॒मिधी॑महि॥३॥

अ॒ग्रे दी॑द्यतं बृ॒हत्। अ॒ग्निन्दू॑तवृ॒णीम॑हे। होता॑रवि॒श्ववे॑दसम्।
अ॒स्य य॒ज्ञस्य॑ सु॒क्रतु॑म्। स॒मिध्य॑मानो अध्व॒रे। अ॒ग्निः पा॑व॒क
ई॒डाः। शो॒चिष्के॑श॒स्तमी॑महे। स॒मिद्धो॑ अ॒ग्न आ॑हुत। दे॒वान्
य॑क्षि स्वध्व॒र। त्व॒ हि ह॑व्य॒वाड॑सि। आ जु॑होत दु॒वस्य॑त।
अ॒ग्निं प्र॑य॒त्यध्व॑रे। वृ॒णीध्व॑ ह॒व्यवा॑हनम्। त्ववृ॑रुण उ॒त मि॒त्रो
अ॒ग्रे। त्वां वर्ध॑न्ति म॒तिभि॑र्वसि॒ष्ठाः। त्वे वसु॑ सुषण॒नानि॑ सन्तु।
यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः ॥४॥

श्रुवाय्यमिधीमृहसिं सप्त च॥२॥

[२]

अ॒ग्रे म॒हा॑ अ॒सि ब्रा॒ह्मण॑ भार॒त। असा॒वसौ॑। दे॒वेद्धो॑
मन्वि॑द्धः। ऋषि॑ष्ठुतो वि॒प्रा॑नुम॒दितः॑। क॒वि॒श॒स्तो ब्र॒ह्म॑स॒शितो॑
घृ॒ताह॑वनः। प्र॒णीर्य॑ज्ञाना॒म्। र॒थीर॑ध्व॒राणा॑म्। अ॒तूर्तो॑ हो॒ता।
तूर्णि॑र॒हव्य॑वाट। आ॒स्पात्रं॑ जुहू॒र्दे॒वाना॑म्॥५॥

च॒म॒सो दे॒वपा॑नः। अ॒रा॑ इ॒वाग्ने॑ ने॒मि॒र्दे॒वाऽस्त्वं प॑रिभू॒रसि॑।
आ व॑ह दे॒वान् यज॑मानाय। अ॒ग्निम॑ग्न॒ आव॑ह। सोम॒माव॑ह।
अ॒ग्निमाव॑ह। प्र॒जाप॑ति॒माव॑ह। अ॒ग्नीषो॑मा॒वाव॑ह। इ॒न्द्रा॒ग्नी
आव॑ह। इ॒न्द्र॒माव॑ह। म॒हेन्द्र॑माव॑ह। दे॒वाऽ अ॑ज्य॒पाऽ
आव॑ह। अ॒ग्निऽ हो॒त्रायाव॑ह। स्वं म॑हि॒मान॒मा व॑ह। आ च॑ग्ने
दे॒वान् व॑ह। सु॒यजा॑ च यज जा॒तवे॑दः॥६॥

दे॒वाना॑मिन्द्र॒मा व॑ह प॒द च॥३॥

[३]

अ॒ग्नि॒र॒होता॑ वे॒त्व॒ग्निः। हो॒त्रं वै॑त्तु प्रा॒वि॒त्रम्। स्मो व॒यम्।
सा॒धु ते॑ यज॒मान॑ दे॒वता॑। घृ॒तव॑तीमध्व॒र्यो सु॒च॒मास्य॑स्वा।
दे॒वायु॑र्व॒वि॒श्ववा॑राम्। ई॒डा॑म॒है दे॒वाऽ ई॒डे॒न्यान्। न॒म॒स्याम॑
न॒म॒स्यान्। यजा॑म॒ य॒ज्ञिया॑न्॥७॥

अ॒ग्नि॒र॒होता॑ न॒व॑॥४॥

[४]

स॒मि॒धो अ॒ग्न आ॒ज्य॑स्य वि॒यन्तु॑। तनू॒नपा॑द॒ग्न आ॒ज्य॑स्य
वे॒तु। इ॒डो अ॒ग्न आ॒ज्य॑स्य वि॒यन्तु॑। ब॒र्हि॒र॒ग्न आ॒ज्य॑स्य
वे॒तु। स्वा॒हाऽग्नि॑म्। स्वा॒हा सो॒मम्। स्वा॒हाऽग्नि॑म्। स्वा॒हा
प्र॒जाप॑तिम्। स्वा॒हाऽग्नी॑षोमौ। स्वा॒हेन्द्रा॑ग्नी। स्वा॒हेन्द्र॑म्।

स्वाहा॑ महेन्द्रम्। स्वाहा॑ दे॒वाः आ॑ज्य॒पान्। स्वाहा॑ऽग्निः
हो॒त्राञ्जु॑षा॒णाः। अ॒ग्न आ॑ज्यस्य वियन्तु॥८॥

इन्द्राग्नी पञ्चं च॥५॥ [५]

अ॒ग्निर्वृ॑त्राणि जङ्घ॑नत्। द्र॒विण॑स्युर्विप॒न्यया॑। समि॑द्धः शु॒क्र
आहु॑तः। जु॒षा॒णो अ॒ग्निरा॑ज्यस्य वेतु। त्व॑ सोमा॒सि
सत्प॑तिः। त्व॑ राजो॒त वृ॑त्रहा। त्वं भ॒द्रो अ॑सि क्रतुः।
जु॒षा॒णः सोम॑ आ॒ज्यस्य॑ ह॒विषो॑ वेतु। अ॒ग्निः प्र॒त्नेन॑
जन्म॑ना। शु॒म्भान॑स्त॒नुव॑ः स्वाम्। क॒विर्वि॑प्रेण वावृधे।
जु॒षा॒णो अ॒ग्निरा॑ज्यस्य वेतु। सोमं गी॒र्भि॒ष्ट्वा व॑यम्। वर्ध॑यामो
वचो॑विदः। सु॒मृ॒डी॒को न॒ आवि॑श। जु॒षा॒णः सोम॑ आ॒ज्यस्य॑
ह॒विषो॑ वेतु॥९॥

स्वाः पदं च॥६॥ [६]

अ॒ग्निर्मूर्धा॑ दि॒वः क॒कुत्। पतिः॑ पृथि॒व्या अ॒यम्। अ॒पाः
रेता॑सि जिन्वति। भुवो॑ य॒ज्ञस्य॑ रज॑सश्च ने॒ता। यत्रा॑ नि॒युद्धिः
सच॑से शि॒वाभिः॑। दि॒वि मूर्धा॑नन्दधिषे सुव॒र्षाम्। जि॒ह्वाग्ने
चकृ॑षे ह॒व्यवा॑हम्। प्रजा॑पते न त्वदे॒तान्य॑न्यः। वि॒श्वा जा॑तानि
परि॒ ता ब॑भूव। यत्का॑मास्ते जहुमस्तन्नो॑ अस्तु॥१०॥

व॒यः स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। स वे॑द पु॒त्रः पि॒तर॑ स
मा॒तरम्। स स॒नुर्भु॑वत्स भु॒वत्पु॑नर्मघः। स द्यामौ॒र्णोद॑न्तरि॒क्षः
स सु॑वः। स वि॒श्वा भुवो॑ अभ॒वत्स आ॑भ॒वत्। अ॒ग्नीषो॑मा

सवेदसा। सहृती वनतङ्गिरः। सन्देवत्रा बभूवथुः। युवमेतानि
दिवि रोचनानि। अग्निश्च सोम सक्रतू अधत्तम्॥११॥

युवः सिन्धूः रभिशस्तेरवद्यात्। अग्नीषोमावमुञ्चतङ्गभीतान्।
इन्द्राग्नी रोचना दिवः। परि वाजेषु भूषथः। तद्वाञ्चेति
प्रवीर्यम्। शजथद्वृत्रमुत संनोति वाजम्। इन्द्रा यो अग्नी
सहृरी सपर्यात्। इरज्यन्ता वसव्यस्य भूरैः। सहस्तमा
सहसा वाजयन्ता। एन्द्रं सानसिः रयिम्॥१२॥

सजित्वानः सदासहम्। वर्षिष्ठमृतये भर। प्रसंसाहिषे
पुरुहूत शत्रून्। ज्येष्ठस्ते शुष्मं इह रातिरस्तु। इन्द्रा भर
दक्षिणेना वसूनि। पतिः सिन्धूनामसि रेवतीनाम्। महाः
इन्द्रो य ओजसा। पर्जन्यो वृष्टिमाः इव। स्तोमैर्वत्सस्य
वावृधे। महाः इन्द्रो नृवदाचर्षणिप्राः॥१३॥

उत द्विबर्हा अमिनः सहोभिः। अस्मद्रियंग्वावृधे वीर्याया।
उरुः पृथुः सुकृतः कर्तृभिर्भूत्। पिप्रीहि देवाः उशतो
यविष्ठ। विद्वाः ऋतूः ऋतुपते यजेह। ये दैव्या
ऋत्विजस्तेभिरग्ने। त्वः होतृणामस्यायजिष्ठः। अग्निः
स्विष्टकृतम्। अयाङ्गिरग्नेः प्रिया धामानि। अयाद्वोमस्य
प्रिया धामानि॥१४॥

अयाङ्ग्रेः प्रिया धामानि। अयाद्वृजापतेः प्रिया धामानि।
अयाङ्ग्रीषोमयोः प्रिया धामानि। अयाङ्गिन्द्राग्नियोः प्रिया
धामानि। अयाङ्गिन्द्रस्य प्रिया धामानि। अयाङ्गमहेन्द्रस्य

प्रिया धामानि। अयाँद्वैवानामाज्यपानाँ प्रिया धामानि।
 यक्षदग्नेर्होतुः प्रिया धामानि। यक्षत्स्वं महिमानम्।
 आयजतामेज्या इषः। कृणोतु सो अध्वरा जातवेदाः।
 जुषताँ हविः। अग्ने यदद्य विशो अध्वरस्य होतः। पावक
 शोचे वेष्ट्वँ हि यज्वाँ। ऋता यजासि महिना वियद्भूः।
 हव्या वह यविष्ठ या तै अद्य॥१५॥

अस्त्वधत्तँ५ रयिश्चर्षणिप्राः सोमस्य प्रिया धामानीषुष्यद्वाँ॥७॥ [७]

उपंहूतँ रथन्तुरँ सह पृथिव्या। उपं मा रथन्तुरँ सह
 पृथिव्या ह्वयताम्। उपंहूतवामदेव्यँ सहान्तरिक्षेण। उपं मा
 वामदेव्यँ सहान्तरिक्षेण ह्वयताम्। उपंहूतं बृहत्सह दिवा।
 उपं मा बृहत्सह दिवा ह्वयताम्। उपंहूताः सप्त होत्राँ। उपं
 मा सप्त होत्राँ ह्वयन्ताम्। उपंहूता धेनुः सहर्षभा। उपं मा
 धेनुः सहर्षभा ह्वयताम्॥१६॥

उपंहूतो भक्षः सखाँ। उपं मा भक्षः सखाँ ह्वयताम्।
 उपंहूताँ(४)हो। इडोपंहूता। उपंहूतेडाँ। उपो अस्माँ
 इडाँ ह्वयताम्। इडोपंहूता। उपंहूतेडाँ। मानवी घृतपदी
 मैत्रावरुणी। ब्रह्म देवकृतमुपंहूतम्॥१७॥

दैव्या अध्वर्यव उपंहूताः। उपंहूता मनुष्याँ। य
 इमय्यँजमवान्। ये यज्ञपतिं वर्धान्। उपंहूते द्यावापृथिवी।
 पूर्वजे ऋतावरी। देवी देवपुत्रे। उपंहूतोऽयय्यँजमानः।
 उत्तरस्यान्देवयज्यायामुपंहूतः। भूयसि हविष्करण उपंहूतः।

दिव्ये धामन्नुपहृतः। इदं मे देवा हविर्जुषन्तामिति
तस्मिन्नुपहृतः। विश्वमस्य प्रियमुपहृतम्। विश्वस्य
प्रियस्योपहृतस्योपहृतः॥१८॥

सुहर्षभा ह्यतामुपहृतं हविष्करणं उपहृतश्चत्वारि च॥८॥ [८]

देवं बर्हिः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवो नराशंसः।
वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवो अग्निः स्विष्टकृत्। सुद्रविणा
मन्द्रः कविः। सत्यमन्मायजी होता। होतुर्होतुरायजीयान्।
अग्ने यान् देवानयाद। यां अपिप्रेः। ये ते होत्रे अमत्सत।
तां संसनुषीं होत्रान्देवङ्गमाम्। दिवि देवेषु यज्ञमेरयेमम्।
स्विष्टकृच्चाग्ने होताऽभूः। वसुवने वसुधेयस्य नमोवाके
वीहि॥१९॥

अपिप्रेः पञ्च च॥९॥ [९]

इदन्द्यावापृथिवी भद्रमभूत्। आर्धं सूक्तवाकम्। उत
नमोवाकम्। ऋध्यास्मं सूक्तोच्यमग्ने। त्वं सूक्तवागंसि।
उपश्रितो दिवः पृथिव्योः। ओमन्वती तेऽस्मिन् यज्ञे यजमान
द्यावापृथिवी स्ताम्। शङ्गये जीरदान्। अत्रंसू अप्रवेदे।
उरुगव्यूती अभयङ्कृतौ॥२०॥

वृष्टिद्यावा रीत्यापा। शम्भुवौ मयोभुवौ। ऊर्जस्वती च
पयस्वती च। सूपचरणा च स्वधिचरणा च। तयोराविदि।
अग्निरिदं हविरजुषत। अवीवृधत् महो ज्यायोऽकृता।

सोमं इदं हविरं जुषत। अवीं वृधत महो ज्यायोऽकृत।
अग्निरिदं हविरं जुषत॥ २१ ॥

अवीं वृधत महो ज्यायोऽकृत। प्रजापतिरिदं हविरं जुषत।
अवीं वृधत महो ज्यायोऽकृत। अग्नीषोमां विदं हविरं जुषेताम्।
अवीं वृधेतां महो ज्यायोऽक्राताम्। इन्द्राग्नी इदं हविरं जुषेताम्।
अवीं वृधेतां महो ज्यायोऽक्राताम्। इन्द्रं इदं हविरं जुषत।
अवीं वृधत महो ज्यायोऽकृत। महेन्द्र इदं हविरं जुषत॥ २२ ॥

अवीं वृधत महो ज्यायोऽकृत। देवा आज्यं पा आज्यं मजुषन्त।
अवीं वृधन्त महो ज्यायोऽकृत। अग्निर्होत्रेणेदं हविरं जुषत।
अवीं वृधत महो ज्यायोऽकृत। अस्यामृधद्धोत्रायान्देवङ्गमायां।
आशांस्तेऽयय्यं जमानोऽसौ। आयुरा शांस्ते। सुप्रजास्त्वमा
शांस्ते। सजातवन्स्यामा शांस्ते॥ २३ ॥

उत्तरान्देवयज्यामा शांस्ते। भूयो हविष्करणमा शांस्ते।
दिव्यन्धामा शांस्ते। विश्वं प्रियमा शांस्ते। यदनेन हविषाऽऽशांस्ते।
तदंश्यात्तद्व्यात्। तदस्मै देवा रासन्ताम्। तदग्निर्देवो देवेभ्यो वनते।
वयमग्नेर्मानुषाः। इष्टञ्च वीतञ्च। उभे च नो द्यावापृथिवी अहंसस्पाताम्।
इह गतिर्वामस्येदञ्च। नमो देवेभ्यः॥ २४ ॥

अभ्यङ्कृतावकृताग्निरिदं हविरं जुषत महेन्द्र इदं हविरं जुषत सजातवन्स्यामा शांस्ते वीतञ्च त्रीणि

तच्छ्रुयौ॑रा वृ॒णीमहे। गा॒तुय्यँ॑ज्ञाय। गा॒तुय्यँ॑ज्ञप॒तये। दैवी॑
स्व॒स्तिर॑स्तु नः। स्व॒स्तिर्मानु॑षेभ्यः। ऊ॒र्ध्वञ्जि॑गातु भेष॒जम्।
शन्नो॑ अस्तु द्वि॒पदे॑। शश्चतु॑ष्पदे॥२५॥

तच्छ्रुयौ॑रष्टौ॥११॥

[११]

आप्या॑यस्व सन्तो॑। इ॒ह त्वष्टा॑रम॒ग्रियन्त॑न्नस्तुरी॒पम्। दे॒वानां॑
पत्नी॑रुश॒तीरे॑वन्तु नः। प्राव॑न्तु नस्तुजये॒ वाज॑सातये। याः
पार्थि॑वासो॒ या अ॒पामपि॑ व्र॒ते। ता नो॑ देवीः सु॒हवाः॒ शर्म॑
यच्छ॒त। उ॒त आ वि॑यन्तु दे॒वप॑त्नीः। इन्द्रा॑ण्य॒ग्राय्य॑श्विनी
राट्। आ रोद॑सी वरुणा॒नी शृ॑णोतु। वि॑यन्तु दे॒वीर्य॑
ऋतु॑र्जनीनाम्॥२६॥

अ॒ग्निर्होता॑ गृ॒हप॑तिः स राजा॑। वि॒श्वा वेद॑ जनि॒मा
जा॒तवे॑दाः। दे॒वाना॑मु॒त यो म॑र्त्यानाम्। यजि॑ष्ठः स प्र
य॒जता॑मृतावा॑। व॒यमु॑ त्वा गृ॒हप॑ते जना॒नाम्। अ॒ग्ने अ॒कर्म॑
स॒मिधा॑ बृ॒हन्त॑म्। अ॒स्थूरि॑ णो गार्ह॑पत्यानि सन्तु। ति॒ग्मेन॑
न॒स्तेज॑सा स॒शिश॑ाधि॥२७॥

जनी॑नामष्टौ च॥१२॥

[१२]

उप॑हूतः रथन्त॒रः स॒ह पृ॑थि॒व्या। उप॑ मा रथन्त॒रः स॒ह
पृ॑थि॒व्या ह्व॑यताम्। उप॑हूत॒र्वाँमदे॒व्यः स॒हान्तरि॑क्षेण। उप॑ मा
वाम॑दे॒व्यः स॒हान्तरि॑क्षेण ह्वयताम्। उप॑हूतं बृ॒हत्स॒ह दि॒वा।
उप॑ मा बृ॒हत्स॒ह दि॒वा ह्व॑यताम्। उप॑हूताः स॒प्त हो॒त्राः। उप॑
मा स॒प्त हो॒त्रा ह्व॑यन्ताम्। उप॑हूता धे॒नुः स॒हर्ष॑भा। उप॑ मा

धेनुः सहर्षभा ह्वयताम्॥२८॥

उपहूतो भक्षः सखा। उप मा भक्षः सखा ह्वयताम्।
उपहूताँ(4)हो। इडोपहूता। उपहूतेडाँ। उपो अस्मा९
इडाँ ह्वयताम्। इडोपहूता। उपहूतेडाँ। मानवी घृतपदी
मैत्रावरुणी। ब्रह्म देवकृतमुपहूतम्॥२९॥

दैव्या अघ्वर्यव उपहूताः। उपहूता मनुष्याः। य
इमय्यँजमवान्। ये यज्ञपत्नीं वर्धन्। उपहूते द्यावापृथिवी।
पूर्वजे ऋतावरी। देवी देवपुत्रे। उपहूतेयय्यँजमाना।
इन्द्राणीवाऽविधुवा। अदितिरिव सुपुत्रा। उत्तरस्यान्देवयज्यायामुपहूत
भूयंसि हविष्करणे उपहूता। दिव्ये धामन्नुपहूता। इदं मे देवा
हविर्जुषन्तामिति तस्मिन्नुपहूता। विश्वमस्याः प्रियमुपहूतम्।
विश्वस्य प्रियस्योपहूतस्योपहूता॥३०॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

अञ्जन्ति त्वामध्वरे देवयन्तः। वनस्पते मधुना दैव्येन।
यदूर्ध्वस्तिष्ठाद्विणेह धत्तात्। यद्वा क्षयो मातुरस्या
उपस्थैः। उच्छ्रयस्व वनस्पते। वर्ष्मन्पृथिव्या अधि। सुमिती
मीयमानः। वर्चोधा यज्ञवाहसे। समिद्धस्य श्रयमाणः
पुरस्तात्। ब्रह्म वन्वानो अजरः सुवीरम्॥१॥

आरे अस्मदमतिं बाधमानः। उच्छ्रयस्व महते सौभगाय।
ऊर्ध्व ऊषुणं ऊतयै। तिष्ठा देवो न संविता। ऊर्ध्वो वाजस्य
सनिता यदञ्जिभिः। वाघद्विर्विह्वयामहे। ऊर्ध्वो नः पाह्यः हंसो
नि केतुना। विश्वः समन्त्रिणन्दह। कृधी न ऊर्ध्वाश्च रथाय
जीवसे। विदा देवेषु नो दुवः॥२॥

जातो जायते सुदिनत्वे अहाम्। समर्य आ विदथे वर्धमानः।
पुनन्ति धीरा अपसो मनीषा। देवया विप्र उदियति वाचम्।
युवा सुवासाः परिवीत आगात्। स उ श्रेयान्भवति
जायमानः। तन्धीरांसः कवय उन्नयन्ति। स्वाधियो
मनसा देवयन्तः। पृथुपाजा अमर्त्यः। घृतनिर्णिख्स्वाहुतः।
अग्निर्यज्ञस्य हव्यवाद्। तः सुबाधो यतः सुचः। इत्था
धिया यज्ञवन्तः। आचक्रुरग्निमूतयै। त्वव्रुण उत मित्रो
अग्ने। त्वां वर्धन्ति मतिभिर्वसिष्ठाः। त्वे वसु सुषणनानि
सन्तु। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥३॥

होता यक्षदग्निः समिधा सुषमिधा समिद्धं नाभा
 पृथिव्याः सङ्गथे वामस्य। वर्ष्मन्दिव इडस्पदे वेत्वाज्यस्य
 होतर्यजं। होता यक्षत्तनूनपातमदितेर्गर्भं भुवनस्य गोपाम्।
 मध्वाद्य देवो देवेभ्यो देवयानान्पथो अनक्तु वेत्वाज्यस्य
 होतर्यजं। होता यक्षन्नराशंसं नृशस्त्रं नृः प्रणेत्रम्।
 गोभिर्वपावान्तस्याद्वीरैः शक्तीवात्रथैः प्रथमया वा हिरण्यैश्चन्द्री
 वेत्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदग्निमिड ईडितो देवो
 देवाः आवक्षद्दूतो हव्यवाडमूरः। उपेमय्यज्ञमुपेमां देवो
 देवहूतिमवतु वेत्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वर्हिः
 सुष्टरीमोर्णम्रदा अस्मिन् यज्ञे वि च प्र च प्रथताः
 स्वासस्थं देवेभ्यः। एमेनदद्य वसवो रुद्रा आदित्याः सन्दन्तु
 प्रियमिन्द्रस्यास्तु वेत्वाज्यस्य होतर्यजं॥४॥

होता यक्षदुरं ऋष्याः कवप्यो कौषधावनीरुदाताभीर्जिहताघ्विपक्षोभिः
 श्रयन्ताम्। सुप्रायणा अस्मिन् यज्ञे विश्रयन्तामृतावृधो
 वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदुषासानक्ता बृहती
 सुपेशसा नृः पतिभ्यो योनिङ्गुण्वाने। सस्मयमाने
 इन्द्रेण देवैरेदं बर्हिः सीदताघ्वीतामाज्यस्य होतर्यजं।
 होता यक्षद्वैव्या होतारा मन्द्रा पोतारा कवी प्रचेतसा।
 स्विष्टमद्यान्यः करदिषा स्वभिगूर्तमन्य ऊर्जा सतवसेमय्यज्ञं
 दिवि देवेषु धत्ताघ्वीतामाज्यस्य होतर्यजं। होता

यक्षत्ति॒स्रो दे॒वीर॒पसा॑म॒पस्त॑मा॒ अच्छि॑द्रम॒द्येदम॑प॒स्तन्व॑ताम्।
 दे॒वेभ्यो॑ दे॒वीर्दे॒वमपो॑ वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑
 यक्ष॒त्त्वष्टा॑र॒मचि॑ष्टु॒मपा॑कः॒ रेतो॑धां वि॒श्रव॑स॒य्यँशो॑धाम्।
 पु॒रुरूप॑म॒काम॑कर्शनः॒ सुपोषः॑ पोषैः स्यात्सु॒वीरो॑
 वी॒रेर्वे॑त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑ यक्ष॒द्वन॑स्पति॒मुपा॑व॒स्रक्ष॑द्वियो
 जो॒ष्टारः॑ श॒शम॑न्नरः। स्वदा॒त्स्वधि॑ति॒रऋ॑तुथाद्य दे॒वो
 दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यावा॑ङ्के॒त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑ यक्ष॒दग्नि॑ः
 स्वाहाऽऽज्य॑स्य॒ स्वाहा॑ मे॒दसः॒ स्वाहा॑ स्तो॒काना॑ः स्वाहा॒
 स्वाहा॑कृ॒तीना॑ः स्वाहा॑ ह॒व्यसू॑क्तीनाम्। स्वाहा॑ दे॒वाः
 आ॑ज्य॒पान्त्स्वाहा॑ऽग्निः॒ होत्रा॑ञ्जुषा॒णा अ॒ग्र आ॑ज्य॑स्य वि॒यन्तु॑
 होत॑र्यजं॥ ५॥

प्रियमिन्द्रं स्यास्तु वेत्वाज्यस्य होत॑र्यजं सु॒वीरो॑ वी॒रेर्वे॑त्वाज्यस्य होत॑र्यजं च॒त्वारि॑ च
 (अ॒ग्निन्त॑नूनपा॒तन्नरा॑शः॒संम॑ग्निमि॒ड ई॒डितो॑ ब॒र्हिर्दुरं॑ उ॒पासा॑न॒क्ता दै॒व्यां ति॒स्त्रस्त्वष्टा॑रं व॒नस्प॑ति॒मग्नि॑म्।
 पञ्च वे॒त्वेको॑ वि॒यन्तु॑ द्वि॒र्वीता॑मे॒को वि॒यन्तु॑ द्वि॒र्वेत्वे॑को वि॒यन्तु॑ होत॑र्यजं ॥)॥२॥ [२]

समि॑द्धो अ॒द्य मनु॑षो दुरो॒णे। दे॒वो दे॒वान् य॑जसि जा॒तवे॑दः।
 आ च॒ वह॑ मि॒त्रम॑हश्चि॒कित्वा॑न्। त्व॒न्दूतः॑ क॒विरा॑सि प्र॒चेताः॑।
 त॒नून॑पात्प॒थ ऋ॑तस्य॒ याना॑न्। म॒ध्वां स॒मञ्ज॑न्त्स्व॒दया॑ सु॒जिह्वा॑।
 म॒न्मा॑नि धी॒भिरु॑त॒ यज्ञ॑मृ॒न्धन्। दे॒वत्रा॑ च॒ कृ॒णु॒ह्यध्व॑र॒न्नः।
 नरा॑शः॒संस्य॑ म॒हिमा॑न॒मेषा॑म्। उ॒प स्तो॑षाम॒ यज्ञ॑तस्य॒
 यज्ञैः॑॥ ६॥

ते सु॒क्रत॑वः शुच॑यो धि॒यन्धाः॑। स्व॒दन्तु॑ दे॒वा उ॒भया॑नि ह॒व्या।

आजुह्वानं ईड्यो वन्द्यश्च। आयाह्यग्रे वसुभिः सजोषाः। त्वं
देवानामसि यहू होता। स एनान् यक्षीषितो यजीयान्।
प्राचीनं बर्हिः प्रदिशा पृथिव्याः। वस्तोरस्या वृज्यते
अग्रे अह्नाम्। व्यु प्रथते वितरव्वरीयः। देवेभ्यो अदितये
स्योनम्॥७॥

व्यचस्वतीरुर्विया विश्रयन्ताम्। पतिभ्यो न जनयः
शुभमानाः। देवीर्द्वारो बृहतीर्विश्वमिन्वाः। देवेभ्यो भवथ
सुप्रायणाः। आसुष्वयन्ती यजते उपाके। उषासानक्ता
सदतान्नि योनौ। दिव्ये योषणे बृहती सुरुक्मे। अधि श्रियः
शुक्रपिशन्दधाने। दैव्या होतांरा प्रथमा सुवाचा। मिमाना
यज्ञं मनुषो यजध्यै॥८॥

प्रचोदयन्ता विदथेषु कारू। प्राचीनं ज्योतिः प्रदिशा दिशन्ता।
आ नो यज्ञं भारती तूयमेतु। इडा मनुष्वदिह चेतयन्ती। तिस्रो
देवीर्बर्हिरेदः स्योनम्। सरस्वती स्वपंसः सदन्तु। य इमे
द्यावापृथिवी जनित्री। रूपैरपिशद्भुवनानि विश्वा। तमद्य
होतरिषितो यजीयान्। देवन्त्वष्टारमिह यक्षि विद्वान्॥९॥

उपावंसृजत्मन्या समञ्जन्। देवानां पार्थ ऋतुथा हवीषि।
वनस्पतिः शमिता देवो अग्निः। स्वदन्तु हव्यं मधुना घृतेन।
सद्यो जातो व्यमिमीत यज्ञम्। अग्निर्देवानामभवत्पुरोगाः।
अस्य होतुः प्रदिश्यतस्य वाचि। स्वाहाकृतं हविरदन्तु
देवाः॥१०॥

यज्ञैः स्योनं यजध्वै विद्वान्ष्टौ च॥३॥ [३]

अ॒ग्निर्होता॑ नो अध्व॒रे। वा॒जी सन्परि॑णीयते। दे॒वो दे॒वेषु॑
य॒ज्ञियः॑। परि॑त्रिवि॒ष्ट्यध्व॑रम्। यात्य॒ग्नी र॒थीरि॑व। आ दे॒वेषु॑
प्रयो॒ दध॑त्। परि॑ वाज॑पतिः क॒विः। अ॒ग्निर्ह॒व्यान्य॑क्रमीत्।
दध॒द्रत्नानि॑ दा॒शुषे॑॥११॥

अ॒ग्निर्होता॑ नो नव॑॥४॥ [४]

अजै॑द॒ग्निः। अस॑न॒द्वाज॑न्नि। दे॒वो दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यावा॑ट्।
प्रा॒ञ्जोभि॑र्हिन्वा॒नः। धेना॑भिः कल्प॑मानः। य॒ज्ञस्यायुः॑
प्रति॑रन्। उप॒ प्रेष्य॑ होतः। ह॒व्या दे॒वेभ्यः॑॥१२॥

अजै॑द॒ष्टौ॥५॥ [५]

दै॒व्याः श॒मितार॑ उ॒त म॑नुष्या॒ आर॑भध्वम्। उप॑नयत् मे॒ध्या
दुरः॑। आ॒शासा॑ना॒ मेध॑पतिभ्यां॒ मेध॑म्। प्रा॒स्मा अ॒ग्निं भ॑रत।
स्तृ॒णीत॑ ब॒र्हिः। अन्वे॑नं मा॒ता म॑न्यताम्। अनु॑ पि॒ता। अनु॑
भ्रा॒ता सग॑र्भ्यः। अनु॑ सखा॒ सयू॑थ्यः। उ॒दी॒चीना॑ः अस्य प॒दो
निध॑त्तात्॥१३॥

सूर्य॑श्चक्षु॑र्गमयतात्। वात॑ प्रा॒णम॑न्वव॑सृजतात्। दि॒शः
श्रोत्र॑म्। अ॒न्तरि॑क्ष॒मसु॑म्। पृ॒थि॒वीः शरी॑रम्। ए॒क॒धाऽस्य॑
त्वच॑माच्छ॑तात्। पु॒रा नाभ्या॑ अपि॒शसौ॑ व॒पामु॑त्खि॑दतात्।
अ॒न्तरे॑वोष्माण॑घ्नैरयतात्। श्ये॒नम॑स्य॒ वक्षः॑ कृणुतात्। प्र॒शसा॑
बा॒हू॥१४॥

श॒ला दो॒षणी॑। क॒श्यपे॒वाः सा॑। अ॒च्छि॒द्रे श्रो॑णी॑।

क॒व॒षो॒रू स्ने॒कप॑र्णा॒ष्ठीव॑न्ता॒। ष॒ड्विं॑शतिरस्य॒ वङ्क॑यः।
 ता अ॒नु॒ष्ठो॒च्याव॑यतात्। गात्र॑ङ्गात्रम॒स्यानू॑नङ्क॒णुता॑त्।
 ऊ॒व॒ध्य॒गोहं॑ पा॒र्थिव॑ङ्घ्नतात्। अ॒स्मा र॒क्षः स॑सृ॒जता॑त्।
 व॒नि॒ष्ठुम॑स्य॒ मा रा॑विष्ट॥१५॥

उ॒रूकं॑ म॒न्यमा॑नाः। ने॒द्वस्तो॑के तन॑ये। रवि॑तारव॒च्छमि॑तारः।
 अ॒ग्नि॒गो श॑मी॒ध्वम्। सु॒शमि॑ श॒मीध्व॑म्। श॒मी॒ध्वम॑ग्निगो।
 अ॒ग्नि॒गुश्चापा॑पश्च। उ॒भौ दे॒वानां॑ श॒मिता॑रौ। तावि॑मं प॒शुः
 श्र॑पयतां प्रवि॒द्वांसौ॑। यथा॑यथाऽस्य॒ श्रप॑ण॒न्तथा॑तथा॥१६॥

धृ॒त्ताद्वा॒ह मा रा॑विष्ट॒ तथा॑तथा॥६॥ [६]

जु॒षस्व॑ स॒प्रथ॑स्तमम्। व॒चो दे॒वप्स॑रस्तमम्। ह॒व्या जु॒ह्वान॑
 आ॒सनि॑। इ॒मन्नो॑ य॒ज्ञम॒मृते॑षु धेहि। इ॒मा ह॒व्या जा॑तवेदो
 जु॒षस्व। स्तो॒काना॑म॒ग्ने मे॑द॒सो घृ॑तस्य। हो॒तः प्रा॑शा॒न प्रथ॑मो
 नि॒षद्य॑। घृ॒तव॑न्तः पा॒वक॑ ते। स्तो॒काः श्रो॑तन्ति॒ मेद॑सः।
 स्व॒धर्म॑न्दे॒ववी॑तये॥१७॥

श्रे॒ष्ठन्नो॑ धेहि॒ वार्य॑म्। तुभ्य॑ऽस्तो॒का घृ॑त॒श्चुतः॑। अ॒ग्ने
 वि॒प्राय॑ स॒न्त्य। ऋ॒षिः श्रे॒ष्ठः समि॑ध्यसे। य॒ज्ञस्य॑ प्रावि॒ता
 भ॑व। तुभ्य॑ऽश्रो॒तन्त्य॑ग्निगो श॒चीवः॑। स्तो॒कासो॑ अ॒ग्ने
 मे॑द॒सो घृ॑तस्य। क॒वि॒श॒स्तो बृ॑ह॒ता भा॒नुना॑गाः। ह॒व्या
 जु॒षस्व॑ मे॒धिर। ओजि॑ष्ठन्ते म॒ध्यतो॑ मे॒द उ॒द्धृत॑म्। प्र ते॑
 व॒यन्द॑दामहे। श्रो॒तन्ति॑ ते व॒सो स्तो॒का अधि॑त्व॒चि। प्र॒ति
 ता॒न्दे॒वशो॑वि॒हि॥१८॥

देववीतय उद्धृतश्रीणि च॥७॥ [७]

आवृत्रहणा वृत्रहभिः शुष्मैः। इन्द्र यातन्नमोभिरग्ने अर्वाक्।
युव५ राधोभिरकवेभिरिन्द्र। अग्ने अस्मे भवतमुत्तमेभिः। होता
यक्षदिन्द्राग्नी। छागस्य वपाया मेदसः। जुषेता५ हविः।
होतर्यजं। विह्यख्यन्मनसा वस्य इच्छन्। इन्द्राग्नी ज्ञास उत
वा सजातान्॥१९॥

नान्या युवत्प्रमतिरस्ति मह्यम्। स वाभ्ययव्राजयन्तीमतक्षम्।
होता यक्षदिन्द्राग्नी। पुरोडाशस्य जुषेता५ हविः। होतर्यजं।
त्वामीडते अजिरन्दूत्याय। हविष्मेन्तः सदमिन्मानुषासः।
यस्य देवैरासदो बर्हिर्ग्रे। अहान्यस्मै सुदिना भवन्तु। होता
यक्षदग्निम्। पुरोडाशस्य जुषेता५ हविः। होतर्यजं॥२०॥

सजातान्निन्दे च॥८॥ [८]

गीर्भिर्विप्रः प्रमतिमिच्छमानः। ईदृ रयिय्यंशसं पूर्वभाजम्।
इन्द्राग्नी वृत्रहणा सुवज्रा। प्र णो नव्येभिस्तिरतन्देष्णैः।
माच्छेद्म रश्मी५रिति नाधमानाः। पितृणा५ शक्तीरनुयच्छमानाः।
इन्द्राग्निभ्याङ्गवृषणो मदन्ति। ताह्यद्री धिषणाया उपस्थे।
अग्नि५ सुदीति५ सुदृशङ्गुणन्तः। नमस्यामस्त्वेड्यं जातवेदः।
त्वान्दूतमरति५ हव्यवाहम्। देवा अंकृण्वन्नमृतस्य
नाभिम्॥२१॥

जातवेदो द्वे च॥९॥ [९]

त्व५ ह्यग्ने प्रथमो मनोता। अस्या धियो अभवो दस्महोता।

त्व॑ सी॒वृष॑न्न॒कृणो॑र्दुष्ट॒रीतु॑। स॒हो वि॒श्वस्मै॑ स॒हसे॑ स॒ह॒ध्यै।
 अ॒धा॒ होता॑ न्य॒सीदो॑ य॒जीयान्। इ॒डस्प॑द इ॒षय॑न्नी॒ड्यः
 स॒न्न। त॒न्त्वा॒ नरः॑ प्रथ॒मन्दे॑व॒यन्तः॑। म॒हो रा॒ये चि॒तय॑न्तो
 अ॒नु॒गम॑न्। वृ॒तेव॑ य॒न्तं ब॒हुभि॑र्वस॒व्यैः। त्वे र॒यि॒ज्ञांगृ॑वा॒सो
 अ॒नु॒गम॑न्॥२२॥

रु॒श॒न्तम॒ग्नि॒न्द॒र्श॒तम्बृ॑ह॒न्तम्। व॒पाव॑न्त॒र्वि॒श्वहा॑ दी॒दिवा॑स॒म्।
 प॒द॒न्दे॒वस्य॑ नम॑सा वि॒यन्तः॑। श्र॒व॒स्यवः॑ श्र॒व॑ आ॒प॒न्नमृ॑क्तम्।
 ना॒मा॒नि चि॒द्वधि॑रे य॒ज्ञिया॑नि। भ॒द्राया॑न्ते रण॒यन्त॑ स॒न्दृष्टौ।
 त्वां व॑र्ध॒न्ति क्षि॒तयः॑ पृथि॒व्याम्। त्व॑ रा॒य उ॒भया॑सो
 जना॑नाम्। त्व॒न्ना॒ता त॑रणे॒ चेत्यो॑भूः। पि॒ता मा॒ता
 स॒द॒मि॒न्मानु॑षाणाम्॥२३॥

स॒पर्ये॑ण्यः स प्रि॒यो वि॒श्व॑ग्निः। होता॑ म॒न्द्रो निष॑सादा
 य॒जीयान्। त॒न्त्वा॒ व॒य॒न्दम॑ आ दी॒दिवा॑स॒म्। उ॒प॒जु॒बाधो॑
 नम॑सा स॒देम। त॒न्त्वा॒ व॒य॑ सु॒धियो॑ न॒व्यम॑ग्रे। सु॒म्राय॑व
 ई॒महे॑ दे॒व॒यन्तः॑। त्व॒र्वि॒शो अ॒नयो॑ दी॒द्यानः॑। दि॒वो
 अ॒ग्रे बृ॑ह॒ता रो॑च॒नेन॑। वि॒शाङ्क॑वि॒र्वि॒शप॑ति॒स्य॑ श॒श्वती॑नाम्।
 नि॒तो॒श॒नवृ॑ष॒भश्च॑र्षणी॒नाम्॥२४॥

प्रे॒ती॒षणि॑ मि॒षय॑न्तं पा॒व॒कम्। रा॒ज॒न्तम॒ग्निर्य्य॑ज॒तस्य॑ र॒यी॒णाम्।
 सो अ॑ग्न ई॒जे श॑श॒मे च॒ म॒र्तः। य॒स्त आ॒न॒द्धमि॑धा ह॒व्यदा॑तिम्।
 य आ॑हु॒तिं परि॑ वे॒दा नमो॑भिः। वि॒श्वेत्स॒वामा॑ द॒धते॑ त्वो॒तः।
 अ॒स्मा उ॑ ते॒ महि॑ म॒हे वि॑धेम। नमो॑भि॒रग्रे॑ स॒मिधो॑त ह॒व्यैः।

वेदी॑सूनो सह॒सो गी॒र्भिरु॒क्थैः। आ ते भ॒द्राया॑ सु॒म॒तौ
य॑तेम॥ २५॥

आ यस्त॒तन्थ॒ रोद॑सी विभा॒सा। श्रवो॑भिश्च श्रव॒स्यस्त॑रुत्रः।
बृ॒हद्वि॑र्वाजैः स्थवि॑रेभि॒रस्मे। रेव॑द्विर॒ग्ने वि॒तर॑द्विं भा॒हि।
नृ॒वद्व॑सो सद॒मिद्धे॑ह्यस्मे। भूरि॑तो॒काय॒ तन॑याय प॒श्वः।
पूर्वी॑रिषो बृ॒हती॑रा॒रे अ॑घाः। अ॒स्मे भ॒द्रा सौ॑श्रव॒सानि॑
सन्तु। पुरु॑ण्य॒ग्ने पुरु॑धा त्वा॒या। वसू॑नि राजन्व॒सुता॑ते
अ॒श्याम्। पुरु॑णि हि त्वे पुं॒रुवा॒र सन्ति॑। अ॒ग्ने वसु॑ वि॒ध॒ते
राज॑नित्वे॥ २६॥

जा॒गृ॒वा॒सो अ॒नु॒ग॒म्ना॒नु॒षा॒णाश्च॒र॒षणी॒ना॒र्य्य॑तेमा॒श्या॒न्द्वे च॑॥ १०॥ [१०]

आभ॑रत॒ शि॒क्षत॑वँज्रबा॒हू। अ॒स्मा॒ इन्द्रा॑ग्नी अव॒त॒
शची॑भिः। इ॒मे नु ते र॒श्मयः॑ सूर्य॑स्य। येभिः स॒पित्वं॑ पि॒तरो॑
न आय॑न्। होता॑ यक्षदिन्द्रा॒ग्नी। छा॒गस्य॑ ह॒विष॑ आ॒त्ताम॑द्य।
म॒ध्य॒तो मे॒द उ॒द्धृत॑म्। पु॒रा द्वेषो॑भ्यः। पु॒रा पौरु॑षेय्या गृ॒भः।
घ॒स्ता॒न्नून॑म्॥ २७॥

घा॒से अ॑ज्राणां यव॑सप्रथ॒मानाम्। सु॒म॒त्क्ष॑राणा॒
श॒तरु॑द्रियाणाम्। अ॒ग्नि॒ष्वा॒त्तानां॑ पीवो॑पवस॒नानाम्। पा॒श्व॒तः
श्रो॑णितः शि॒ताम॒त उ॑त्साद॒तः। अ॒ङ्गा॒द॒ङ्गा॒दव॑त्तानाम्। कर॑त
ए॒वेन्द्रा॑ग्नी। जु॒षेता॑ ह॒विः। हो॒तर्य॑ज। दे॒वेभ्यो॑ वनस्प॒ते
ह॒वी॒षि॑। हि॒रण्य॑पर्ण प्र॒दिव॑स्ते अ॒र्थम्॑॥ २८॥

प्र॒द॒क्षि॒णि॒द्र॒शन॑या॒ नि॒यूय॑। ऋ॒तस्य॑ व॒क्षि प॒थिभी॑

रजिष्ठैः। होता यक्षद्वनस्पतिमभिहि। पिष्टतमया
 रभिष्ठया रशनयाधित। यत्रेन्द्राग्नियोश्छागस्य हविषः
 प्रिया धामानि। यत्र वनस्पतैः प्रिया पाथांसि।
 यत्र देवानामाज्यपानां प्रिया धामानि। यत्राग्नेर्होतुः
 प्रिया धामानि। तत्रैतं प्रस्तुत्येवोपस्तुत्ये वोपावस्रक्षत्।
 रभीयांसमिव कृत्वी॥२९॥

करदेवन्देवो वनस्पतिः। जुषतां हविः। होतर्यजं। पिप्रीहि
 देवां उशतो यविष्ठ। विद्वां ऋतूँरऋतुपते यजेह।
 ये दैव्यां ऋत्विजस्तेभिरग्ने। त्वं होतृणामस्यायजिष्ठः।
 होता यक्षदग्निं स्विष्टकृतम्। अयाङ्गिरिन्द्राग्नियोश्छागस्य
 हविषः प्रिया धामानि। अयाङ्वनस्पतैः प्रिया पाथांसि।
 अयाङ्देवानामाज्यपानां प्रिया धामानि। यक्षदग्नेर्होतुः प्रिया
 धामानि। यक्षत्स्वं मंहिमानम्। आयंजतामेज्या इषः।
 कृणोतु सो अध्वरा जातवेदाः। जुषतां हविः। होतर्यजं
 ॥३०॥

नूनमर्थङ्कृत्वी पाथांसि सुप्त च॥११॥ [११]

उपो ह यद्विदथंवाँजिनो गूः। गीर्भिर्विप्राः प्रमंतिमिच्छमानाः।
 अर्वन्तो न काष्ठान्नक्षमाणाः। इन्द्राग्नी जोहुंवतो नरस्ते।
 वनस्पते रशनयाऽभिधाय। पिष्टतमया वयुनानि विद्वान्।
 वहं देवत्रा दिधिषो हवींषि। प्र चंदातारममृतेषु वोचः।
 अग्निं स्विष्टकृतम्। अयाङ्गिरिन्द्राग्नियोश्छागस्य हविषः

प्रिया धामानि॥३१॥

अयाङ्गुनस्पतेः प्रिया पाथांसि। अयाङ्गुवानामाज्यपानां
प्रिया धामानि। यक्षदग्नेर्होतुः प्रिया धामानि। यक्षत्स्वं
महिमानम्। आयंजतामेज्या इषः। कृणोतु सो अध्वरा
जातवेदाः। जुषतां हविः। अग्ने यदद्य विशो अध्वरस्य
होतः। पावक शोचे वेष्ट्वं हि यज्वा। ऋता यजासि महिना
वियद्भूः। हव्या वह यविष्ठ या ते अद्य॥३२॥

धामानि भूरकं च॥१२॥ [१२]

देवं बर्हिः सुदेवन्देवैः स्यात्सुवीरवीरैर्वस्तोर्वृज्येताक्तोः
प्रभ्रियेतात्यन्यात्राया बर्हिष्मतो मदेम वसुवने वसुधेयस्य
वेतु यजं। देवीद्वारः सङ्घाते विद्वीर्यामञ्छिधिरा ध्रुवा
देवहूतौ वत्स ईमेनास्तरुण आमिमीयात्कुमारो
वा नवजातो मैना अर्वा रेणुककाटः पृणग्वसुवने
वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देवी उषासानक्ताऽद्यास्मिन्यज्ञे
प्रयत्यहेतामपि नूनन्देवीर्विशः प्रायांसिष्टां सुप्रीते
सुधिते वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं। देवी जोष्टी
वसुधिती ययोरन्याऽघाद्वेषांसि यूयवदान्यावक्षद्वसु
वार्याणि यजमानाय वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं।
देवी ऊर्जाहुती इषमूर्जमन्यावक्षत्सग्धिः सपीतिमन्या
नवेन पूर्वन्दयमानाः स्याम पुराणेन नवन्तामूर्जमूर्जाहुती

ऊ॒र्जय॑माने अ॒धाता॑वँसुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॑ यज॑। दे॒वा
 दै॒व्या॒ होता॑रा॒ नेष्टा॑रा॒ पोता॑रा॒ हुता॑घंशः॒ सावा॑भ॒रद्व॑सू
 वसु॒वने वसु॒धेय॑स्य वीतां॑ यज॑। दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीरि॒डा
 सर॑स्वती॒ भार॑ती॒ द्यां भार॑त्यादि॒त्यैर॑स्पृक्ष॒त्सर॑स्वती॒मः
 रु॒द्रैर्य॑ज्ञमा॒वीदि॑हैवे॒डया॒ वसु॑म॒त्या सध॑मादं॒ मदे॑म वसु॒वने
 वसु॒धेय॑स्य वि॒यन्तु॑ यज॑। दे॒वो नरा॑शः॒ संस्त्रि॑शी॒रूषा
 ष॑ड॒क्षः श॒तमि॑देन॒ः शि॒तिपृ॑ष्ठा आद॑धति॒ सह॑स्र॒मीं
 प्र॒वह॑न्ति मि॒त्रावरु॑णेद॒स्य हो॒त्रम॑र॒हतो॑ बृह॒स्पतिः
 स्तो॒त्रम॑श्विनाऽऽ- ध्व॑र्यवँसुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॑ यज॑।
 दे॒वो व॒नस्प॑तिर्व॒रुष॑प्रा॒वा घृ॒तनि॑र्णि॒ग्द्याम॑ग्रेणास्पृक्ष॒दान्तरि॑क्षं
 म॒ध्येना॑प्राः पृथि॒वीमु॑परेणा॒दः॒ ही॒द्वसु॑वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॑ यज॑।
 दे॒वं ब॒रुहि॑र्वारि॒तीना॑न्नि॒धेधा॑ऽसि॒ प्रच्यु॑तीना॒मप्र॑च्युत॒न्निका॑म॒धरणं॑
 पु॒रुस्पा॑रु॒ह्यंश॑स्वदे॒ना ब॒रुहि॑षाऽन्या ब॒रुही॑ऽष्य॒भि प्या॑म
 वसु॒वने वसु॒धेय॑स्य वेतु॑ यज॑। दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्सु॑द्रवि॒णा
 म॒न्द्रः क॒विः स॒त्यम॑न्माऽऽय॒जी होता॑ होता॒तुर्हो॑तु॒राय॑जीया॒नग्रे॑
 या॒न्दे॒वान॑या॒ड्याः॒ अपि॑प्रेर्ये॒ तै हो॒त्रे अ॑म॒त्सत॑ ताः॒ संस॑नुषी॒ः
 हो॒त्रा॒न्दे॒वङ्ग॑मान्दि॒वि दे॒वेषु॑ य॒ज्ञमे॑रये॒मः स्वि॑ष्ट॒कृच्चा॑ग्रे
 होता॑ऽभूर्वसुवने॑ वसु॒धेय॑स्य नमो॒वा॒के वी॑हि॒ यज॑ ॥ ३३ ॥

दे॒वं ब॒रुहिः॑। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॑। दे॒वीर्द्वारिः॑। व॒सुवने॑
 वसु॒धेय॑स्य वि॒यन्तु॑। दे॒वी उ॒षा॑सा॒नक्ता॑। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य

वीताम्। देवी जोष्ट्री॑। वसुवने॑ वसुधेयस्य वीताम्। देवी
ऊर्जाहु॑ती। वसुवने॑ वसुधेयस्य वीताम्॥३४॥

देवा दैव्या॑ होता॑रा। वसुवने॑ वसुधेयस्य वीताम्।
देवीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो देवीः। वसुवने॑ वसुधेयस्य वियन्तु। देवो
नरा॒शंसः॑। वसुवने॑ वसुधेयस्य वेतु। देवो वन॒स्पतिः॑।
वसुवने॑ वसुधेयस्य वेतु। देवं ब॒रुहि॒र्वारि॑तीनाम्। वसुवने॑
वसुधेयस्य वेतु॥३५॥

देवो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्। सु॒द्रवि॑णा म॒न्द्रः क॒विः।
स॒त्यम॑न्माय॒जी होता॑। होतु॑र्होतु॒राय॑जीयान्। अ॒ग्ने
या॒न्दे॒वानया॑त्। या॑ अपि॒प्रेः। ये ते॑ हो॒त्रे अम॑त्सत। ता॑
स॑स॒नुषी॒॑ होत्रा॑न्देवङ्ग॒माम्। दि॒वि दे॒वेषु॑ य॒ज्ञमे॑रये॒मम्।
स्वि॑ष्ट॒कृच्चा॒ग्ने होता॑ऽभूः। वसुवने॑ वसुधेयस्य नमोवा॒के
वीहि॑॥३६॥

वीतां वेत्वभूरेकं च॥१४॥ [१४]

अ॒ग्निम॒द्य होता॑रमवृणीता॒यय्यँज॑मानः पच॑न्प॒त्तीः
पच॑न्पुरोडाशं ब॒ध्नन्नि॒न्द्रा॒ग्निभ्या॑ञ्छाग॑ सूप॒स्था अ॒द्य
देवो वन॒स्पति॑रभवदिन्द्रा॒ग्निभ्या॑ञ्छागे॒नाघ॑स्तान्तं मे॒दस्तः
प्रति॑पच॒ताग्र॑भीष्टामवी॒वृधे॑तां पुरोडाशे॒न त्वाम॒द्यर्ष॑ आ॒र्षेय
ऋ॒षीणा॑न्नपादवृणीता॒यय्यँज॑मानो बहु॒भ्य आ सङ्ग॑तेभ्य
ए॒ष मे॑ दे॒वेषु॑ वसु॒ वार्या॑ यक्ष्यत॒ इति॑ ता या दे॒वा
दे॒व॒दाना॑न्यदुस्तान्य॑स्मा॒ आ च॑ शास्वा च॑ गुरस्वे॒षित॑श्च

होत॒रसि॑ भद्र॒वाच्या॑य॒ प्रेषि॑तो॒ मानु॑षः सू॒क्तवा॒काय॑ सू॒क्ता
ब्रू॑हि ॥३७॥

अ॒ग्निम॒द्यैकम्॑॥१५॥ [१५]

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

सर्वान् वा एषोऽग्नौ कामान्प्रवेशयति। योऽग्नीनन्वाधाय
व्रतमुपैति। सयदनिष्ट्वा प्रयायात्। अकामप्रीता एनङ्कामा
नानुप्रयायुः। अतेजा अवीर्यः स्यात्। स जुहुयात्। तुभ्यन्ता
अङ्गिरस्तम। विश्वाः सुक्षितयः पृथक्। अग्ने कामाय येमिर्
इति। कामानेवास्मिन्दधाति॥१॥

कामप्रीता एनङ्कामा अनु प्रयान्ति। तेजस्वी वीर्यावान्भवति।
सन्ततिर्वा एषा यज्ञस्य। योऽग्नीनन्वाधाय व्रतमुपैति।
स यदुद्धायति। विच्छित्तिरेवास्य सा। तं प्राञ्चमुद्धृत्य।
मनसोपतिष्ठेत्। मनो वै प्रजापतिः। प्राजापत्यो यज्ञः॥२॥

मनसैव यज्ञः सन्तनोति। भूरित्याह। भूतो वै प्रजापतिः।
भूतिमेवोपैति। वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते।
यस्याहिताग्नेरग्निरपक्षायति। यावच्छर्म्यया प्रविध्यैत्। यदि
तावदपक्षायैत्। तः सम्भरेत्। इदन्त एकं पर उत
एकम्॥३॥

तृतीयेन ज्योतिषा सविंशस्व। संवेशनस्तनुवै चारुरेधि। प्रिये
देवानां परमे जनित्र इति। ब्रह्मणैवैनः सम्भरति। सैव ततः
प्रायश्चित्तिः। यदि परस्तरामपक्षायैत्। अनुप्रयायावस्येत्। सो
एव ततः प्रायश्चित्तिः। ओषधीर्वा एतस्य पशून्पयः प्रविशति।
यस्य हविषे वत्सा अपाकृता धरन्ति॥४॥

तान् यदुह्यात्। या॒तया॑न्ना ह॒विषा॑ यजेत। यन्न दुह्यात्।
 य॒ज्ञप॒रुरन्त॑रियात्। वा॒युव्या॑व्यँवा॒गून्निर्व॑पेत्। वा॒युर्वै प॑यंसः
 प्र॒दाप॑यिता। स ए॒वास्मै॑ प॒यः प्र॒दाप॑यति। प॒यो वा ओष॑धयः।
 प॒यः प॑यः। प॒यसै॒वास्मै॑ प॒योऽव॑रुन्धे॥५॥

अथोत्तर॑स्मै ह॒विषे॑ व॒त्सान॒पाकु॑र्यात्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः।
 अ॒न्यत॒रान् वा ए॒ष दे॒वान्भा॑ग॒धेये॑न् व्य॒र्धय॑ति। ये
 यज॑मानस्य सा॒यङ्गृ॑हमा॒ गच्छ॑न्ति। यस्य॑ सायन्दुग्धं
 ह॒विरा॑र्तिमा॒र्च्छति॑। इन्द्रा॑य ब्री॒हीन्नि॑रुप्योप॑ वसेत्। प॒यो वा
 ओष॑धयः। प॒य ए॒वार॑भ्य॑ गृही॒त्वोप॑ वसति। यत्प्रा॒तः स्यात्।
 तच्छृ॒तङ्कु॑र्यात्॥६॥

अथे॒तर ए॒न्द्रः पु॑रो॒डाशः॑ स्यात्। इन्द्रि॒ये ए॒वास्मै॑ सु॒मीची॑
 दधा॑ति। प॒यो वा ओष॑धयः। प॒यः प॑यः। प॒यसै॒वास्मै॑
 प॒योऽव॑रुन्धे। अथोत्तर॑स्मै ह॒विषे॑ व॒त्सान॒पाकु॑र्यात्। सैव
 ततः प्रायश्चित्तिः। उ॒भया॑न् वा ए॒ष दे॒वान्भा॑ग॒धेये॑न् व्य॒र्धय॑ति।
 ये यज॑मानस्य सा॒यश्च॑ प्रा॒तश्च॑ गृ॒हमा॒ गच्छ॑न्ति। यस्यो॒भयं॑
 ह॒विरा॑र्तिमा॒र्च्छति॑॥७॥

ए॒न्द्रं प॑ञ्चशरावमोदन॑न्निर्व॑पेत्। अ॒ग्निं दे॒वता॑नां प्रथ॒मय्य॑जेत्।
 अ॒ग्निमु॑खा ए॒व दे॒वताः॑ प्रीणाति। अ॒ग्निष्वाँ अ॒न्व॒न्या दे॒वताः॑।
 इन्द्र॑मन्व॒न्याः। ता ए॒वोभ॑र्याः प्रीणाति। प॒यो वा ओष॑धयः।
 प॒यः प॑यः। प॒यसै॒वास्मै॑ प॒योऽव॑रुन्धे। अथोत्तर॑स्मै ह॒विषे॑

वृत्सानुपाकुर्यात्॥८॥

सैव ततः प्रायश्चित्तिः। अर्धो वा एतस्य यज्ञस्य मीयते।
यस्य ब्रत्येऽह्न्यत्यनालम्बुका भवति। तामपुरुध्यं यजेत।
सर्वेणैव यज्ञेन यजते। तामिद्वोप ह्वयेत। अमूहमस्मि।
सा त्वम्। द्यौरहम्। पृथिवी त्वम्। सामाहम्। ऋक्त्वम्।
तावेहि सम्भवाव। सह रेतो दधावहे। पुंसे पुत्राय वेत्तवै।
रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्यायेति। अर्ध एवैनामुप
ह्वयते। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥९॥

दधाति यज्ञ उत एकन्धयन्ति रुन्धे कुर्यादार्च्छत्यपाकुर्यात्पृथिवी त्वमष्टौ च (सर्वान् वि वै यदि
परस्तरामोषधीरन्यतरानुभयानर्धो वै ॥)॥१॥ [१]

यद्विषण्णेन जुहुयात्। अप्रजा अपशुर्यजमानः स्यात्।
यदनायतने निनयेत्। अनायतनः स्यात्। प्राजापत्ययर्चा
वल्मीकवपायामव नयेत्। प्राजापत्यो वै वल्मीकः। यज्ञः
प्रजापतिः। प्रजापतावेव यज्ञं प्रतिष्ठापयति। भूरित्याह।
भूतो वै प्रजापतिः॥१०॥

भूतिमेवोपैति। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्।
सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यत्कीटावपन्नेन जुहुयात्। अप्रजा
अपशुर्यजमानः स्यात्। यदनायतने निनयेत्। अनायतनः
स्यात्। मध्यमेन पर्णेन द्यावापृथिव्ययर्चाऽन्तः परिधि
निनयेत्। द्यावापृथिव्योरेवैन्प्रतिष्ठापयति॥११॥

तत्कृत्वा। अ॒न्यां दु॒ग्ध्वा पुन॑र्होत॒व्यम्। सैव ततः
 प्राय॑श्चित्तिः। यदव॑वृष्टेन जुहुयात्। अप॑रूपमस्या॒त्मञ्जायेत।
 कि॒लासौ वा॒स्यादर्श॒सो वा। यत्प्रत्ये॒यात् य॒ज्ञवि॑च्छि॒न्धात्।
 स जु॑हुयात्। मि॒त्रो जना॑न्कल्पयति प्रजा॒नन्॥१२॥

मि॒त्रो दा॑धार पृथि॒वीमु॒त द्याम्। मि॒त्रः कृ॒ष्टीरनि॑मिषा॒ऽभि
 च॑ष्टे। स॒त्याय॑ ह॒व्यङ्घ्र॑तव॑ञ्जुहोतेति। मि॒त्रेणै॒वैन॑त्कल्पयति।
 तत्कृत्वा। अ॒न्यां दु॒ग्ध्वा पुन॑र्होत॒व्यम्। सैव ततः
 प्राय॑श्चित्तिः। यत्पूर्व॑स्या॒माहु॑त्या॒ हुता॒यामु॒त्तरा॑ऽऽहु॒तिः
 स्कन्दे॑त्। द्वि॒पाद्भिः प॒शुभि॑र्यज॑मानो व्य॒ध्येत। यदु॒त्तर॑या॒ऽभि
 जु॑हुयात्॥१३॥

चतु॑ष्पाद्भिः प॒शुभि॑र्यज॑मानो व्य॒ध्येत। यत्र वे॒त्थं वन॑स्पते
 दे॒वाना॑ङ्गु॒ह्या नामा॑नि। तत्र॑ ह॒व्यानि॑ गा॒मये॑ति वानस्प॒त्यय॑र्चा
 स॒मिध॑मा॒धाय॑। तू॒ष्णीमे॒व पुन॑र्जुहुयात्। वन॒स्पति॑नै॒व
 य॒ज्ञस्या॑र्ता॒श्चाना॑र्ता॒श्चाहु॑ती॒ वि दा॑धार। तत्कृत्वा। अ॒न्यां
 दु॒ग्ध्वा पुन॑र्होत॒व्यम्। सैव ततः प्राय॑श्चित्तिः। यत्पु॒रा
 प्र॒याजे॑भ्यः प्राङ्ङा॑रः स्कन्दे॑त्। अध्व॒र्यवे॑ च॒ यज॑मानाय॒
 चाक॑ः स्यात्॥१४॥

यद॑क्षिणा। ब्र॒ह्मणे॑ च॒ यज॑मानाय॒ चाक॑ः स्यात्। यत्प्र॒त्यक्।
 होत्रे॑ च॒ पत्न्यै॑ च॒ यज॑मानाय॒ चाक॑ः स्यात्। यदु॒दङ्घ्रि॑। अ॒ग्नीधे॑
 च॒ प॒शुभ्य॑श्च॒ यज॑मानाय॒ चाक॑ः स्यात्। यद॑भिजुहुयात्।

रुद्रो॑स्य प॒शून्धातु॑कः स्यात्। यन्नाभि॑जुहुयात्। अशा॑न्तः
प्रहि॑येत॥१५॥

सुव॑स्य बु॒ध्रेनाभि॑निद॒ध्यात्। मा त॑मो मा य॒ज्ञस्त॑म॒न्मा
यज॑मानस्तमत्। नम॑स्ते अस्त्वाय॒ते। नमो॑ रुद्र पराय॒ते।
नमो॑ यत्र॑ नि॒षीद॑सि। अ॒मुं मा हि॑सीर॒मुं मा हि॑सीरिति
येन॑ स्कन्दे॒त्। तं प्रह॑रेत्। स॒हस्र॑शृङ्गो वृष॒भो जा॒तवै॑दाः।
स्तोम॑पृष्ठो घृ॒तवा॑न्त्सुप्रती॒कः। मा नो॑ हासीन्मेत्थि॒तो नेत्वा॑
जहा॑म। गो॒पोष॑त्रो वी॒रपो॑षश्च॒ यच्छे॑ति। ब्रह्म॑णै॒वैनं॑ प्र ह॑रति।
सैव॑ ततः प्रायश्चित्तिः॥१६॥

वै प्रजापतिः स्थापयति प्रजान्नाभि जुहुयात्स्याद्विधेत् जहाम त्रीणि च (यद्विष्णवेण प्राजापत्यया
यत्कीटा मध्यमेन यदववृष्टेन यत्पूर्वस्यां यत्पुरा प्रयाजेभ्यः प्राङ्ङारो यदक्षिणा यत्प्रत्यग्यदुदङ्ङः ॥

)॥२॥

[२]

वि वा ए॒ष इन्द्रि॑येण॑ वी॒र्येण॑र्ध्यते। यस्याहि॑ताग्नेर॒ग्निर्म॑थ्यमा॒नो
न जा॑यते। यत्रा॒न्यं प॑श्ये॒त्। तत॑ आ॒हृत्य॑ होत॒व्यम्।
अ॒ग्नावे॒वास्या॑ग्निहोत्रं॑ हु॒तं भ॑वति। यद्य॒न्यत्र॑ वि॒न्देत्।
अ॒जाया॑ हु॒तं होत॑व्यम्। आ॒ग्नेयी॑ वा ए॒षा। यद॒जा।
अ॒ग्नावे॒वास्या॑ग्निहोत्रं॑ हु॒तं भ॑वति॥१७॥

अ॒जस्य॑ तु नाश॑जीयात्। यद॒जस्या॑शजी॒यात्। यामे॒वाग्नावा॑हु॒तिञ्जु॑हुयात्
ताम॑द्यात्। तस्मा॑द॒जस्य॑ नाश॑यम्। यद्य॒जान्न॑ वि॒न्देत्।
ब्रा॒ह्मण॑स्य॒ दक्षि॑णे॒ हस्ते॑ होत॒व्यम्। ए॒ष वा अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रः।

यद्ब्राह्मणः। अग्रावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति॥१८॥

ब्राह्मणन्तु वसत्यै नापं रुन्ध्यात्। यद्ब्राह्मणं वसत्या अपरुन्ध्यात्। यस्मिन्नेवाग्रावाहुतिञ्जुहुयात्। तम्भागधेयेन व्यर्धयेत्। तस्माद्ब्राह्मणो वसत्यै नापरुध्यः। यदि ब्राह्मणत्र विन्देत्। दर्भस्तम्बे होतव्यम्। अग्निवान् वै दर्भस्तम्बः। अग्रावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। दर्भास्तु नाध्यासीत॥१९॥

यद्दर्भानध्यासीत। यामेवाग्रावाहुतिञ्जुहुयात्। तामध्यासीत। तस्माद्दर्भा नाध्यासितव्याः। यदि दर्भान्न विन्देत्। अप्सु होतव्यम्। आपो वै सर्वा देवताः। देवतास्वेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। आपस्तु न परिचक्षीत। यदापः परिचक्षीत॥२०॥

यामेवाप्स्वाहुतिञ्जुहुयात्। तां परिचक्षीत। तस्मादापो न परिचक्ष्याः। मेध्यां च वा एतस्यामेध्या च तनुवौ सः सृज्येते। यस्याहिताग्रेरन्यैरग्निभिर्ग्नयः सः सृज्यन्ते। अग्नये विविचये पुरोडाशमष्टाकंपालन्निर्वपेत्। मेध्याश्चैवास्यामेध्याश्च तनुवौ व्यावर्तयति। अग्नये व्रतपतये पुरोडाशमष्टाकंपालन्निर्वपेत्। अग्निमेव व्रतपतिः स्वेन भागधेयेनोप धावति। स एवैनं ब्रह्मन्तमा लम्भयति॥२१॥

गर्भः स्रवन्तमगदमकः। अग्निरिन्द्रस्त्वष्टा बृहस्पतिः। पृथिव्यामव चुश्चोतैतत्। नाभिप्राप्नोति निर्ऋतिं पराचैः।

रेतो वा एतद्वाजिनमाहिताग्नेः। यदग्निहोत्रम्। तद्यत्सर्वेत्।
रेतोऽस्य वाजिनं स्रवेत्। गर्भं स्रवन्तमगदमकरित्याह।
रेतं एवास्मिन्वाजिनन्दधाति॥२२॥

अग्निरित्याह। अग्निर्वै रेतोधाः। रेतं एव तदधाति। इन्द्र
इत्याह। इन्द्रियमेवास्मिन्दधाति। त्वष्टेत्याह। त्वष्टा वै
पशूनां मिथुनानां रूपकृत्। रूपमेव पशुषु दधाति।
बृहस्पतिरित्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवास्मै
प्रजाः प्र जनयति। पृथिव्यामव चुश्रोतैतदित्याह।
अस्यामेवैनत्प्रतिष्ठापयति। नाभिप्राप्नोति निर्ऋतिं
पराचैरित्याह। रक्षसामपहत्यै॥२३॥

अजाऽग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति भवत्यासीत् परिचक्षीत् लम्भयति दधाति देवानां बृहस्पतिः पशू
च (वि वै यद्यन्यमजायां ब्राह्मणस्य दर्भस्तुम्बंऽप्सु होतव्यम्॥)॥३॥ [३]

याः पुरस्तात्प्रस्रवन्ति। उपरिष्ठात्सर्वतश्च याः। ताभी
रश्मिपवित्राभिः। श्रद्धाय्यंज्ञमा रभे। देवा गातुविदः।
गातुय्यंज्ञाय विन्दत। मनसस्पतिना देवेन। वाताद्यज्ञः प्र
युज्यताम्। तृतीयस्यै दिवः। गायत्रिया सोम आभृतः॥२४॥

सोमपीथाय सन्नयितुम्। वक्त्रं लमन्तरमा ददे। आपो देवीः
शुद्धाः स्थ। इमा पात्राणि शुन्धत। उपातङ्काय देवानाम्।
पर्णवल्कमुत शुन्धत। पयो गृहेषु पयो अघ्नियासु। पयो
वत्सेषु पय इन्द्राय हविषे धियस्व। गायत्री पर्णवल्केन।
पयः सोमङ्करोत्विमम्॥२५॥

अ॒ग्नि॒ङ्ग॒ह्णामि॑ सु॒रथ॒य्यौ॑ म॒यो॒भूः। य उ॒द्यन्त॑मा॒रोह॑ति
सूर्य॑म॒है। आ॒दि॒त्य॒ज्योति॑षां ज्योति॑रु॒त्त॒मम्। श्वो य॒ज्ञाय॑
रम॑तान्दे॒वता॑भ्यः। वसू॑न्नु॒द्राना॑दि॒त्यान्। इन्द्रे॑ण स॒ह दे॒वताः॑।
ताः पूर्वं॒ परि॑ गृह्णामि। स्व आ॒य॒त॒ने मनी॑षया॑। इ॒मामूर्जं॑
पञ्च॒दशी॑य्यै प्रवि॑ष्टाः। तान्दे॒वान्परि॑ गृह्णामि॒ पूर्वं॑॥ २६॥

अ॒ग्नि॒र॒ह॒व्य॒वाडि॒ह ताना॑ व॒हतु। पौ॒र्ण॒मा॒स॒५ ह॒विरि॒दमै॑षां
मयि॑। आ॒मा॒वा॒स्य॒५ ह॒विरि॒दमै॑षां मयि॑। अ॒न्त॒रा॒ऽग्नी प॒शवः॑।
दे॒वस॒५ स॒द॒मा ग॑मन्। तान्पूर्वं॒ परि॑ गृह्णामि। स्व आ॒य॒त॒ने
मनी॑षया॑। इ॒ह प्र॒जा वि॒श्वरू॑पा रमन्ताम्। अ॒ग्नि॒ङ्ग॒हप॑तिम॒भि
सं॒वसा॑नाः। ता ःपूर्वं ःपरि॑ गृह्णामि॥ २७॥

स्व आ॒य॒त॒ने मनी॑षया॑। इ॒ह प॒शवो॑ वि॒श्वरू॑पा रमन्ताम्।
अ॒ग्नि॒ङ्ग॒हप॑तिम॒भि सं॒वसा॑नाः। तान्पूर्वं॒ परि॑ गृह्णामि। स्व
आ॒य॒त॒ने मनी॑षया॑। अ॒यं पि॑तृणा॒मग्निः॑। अवा॑ङ्मु॒व्या पि॑तृभ्य॒
आ। तं पूर्वं॒ परि॑ गृह्णामि। अ॒वि॒ष॒न्नः पि॑तुङ्क॒रत्। अज॑स्रन्त्वा॒५
स॒भापा॒लाः॥ २८॥

वि॒ज॒यभा॑ग॒५ स॒मि॒न्ध॒ताम्। अ॒ग्ने दी॒दाय॑ मे स॒भ्या।
विजि॑त्यै श॒रदः॑ श॒तम्। अ॒न्न॒माव॑स॒थीय॑म्। अ॒भि ह॑राणि
श॒रदः॑ श॒तम्। आ॒व॒स॒थे श्रि॒यं म॒न्त्रम्। अ॒हिर्बु॑ध्नियो॒ नि
य॑च्छतु। इ॒दम॒हम॒ग्निज्यै॑ष्ठेभ्यः। वसु॑भ्यो य॒ज्ञं प्र॒ब्रवी॑मि।
इ॒दम॒हमिन्द्र॑ज्यैष्ठेभ्यः॥ २९॥

रु॒द्रेभ्यो॑ य॒ज्ञं प्र ब्र॑वीमि। इ॒दम॒हं वरु॑णज्येष्ठेभ्यः। आ॒दि॒त्येभ्यो॑
य॒ज्ञं प्र ब्र॑वीमि। प॒यस्वती॒रोष॑धयः। प॒यस्व॒द्वीरु॑धां प॒यः।
अ॒पां प॒यसो॑ यत्प॒यः। तेन॒ मामिन्द्र॑ स॒ꣳ सृ॑ज। अ॒ग्रे॑ व्रतपते
व्र॒तश्च॑रिष्यामि। तच्छ॑केय॒न्तन्मे॑ रा॒ध्यता॑म्। वा॒यो व्रत॑पत॒
आदि॑त्य व्रतपते॥३०॥

व्र॒तानाँ॑व्रतपते व्र॒तश्च॑रिष्यामि। तच्छ॑केय॒न्तन्मे॑ रा॒ध्यता॑म्।
इ॒मां प्रा॒चीमु॒दीची॑म्। इ॒षमूर्ज॑म॒भि स॒ꣳस्कृ॑ताम्।
ब॒हुप॒र्णामशु॑ष्काग्राम्। ह॒रामि॑ पशु॒पाम॒हम्। यत्कृ॑ष्णो
रू॒पङ्क॑त्वा। प्रावि॑श॒स्त्ववँ॑न॒स्पती॑न्। तत॒स्त्वामै॑कवि॒ंशति॑धा।
सम्भ॑रामि सुस॒म्भृता॑॥३१॥

त्री॒न्य॒रिधी॑ꣳ स्ति॒स्रः स॒मिधः॑। य॒ज्ञायु॑रनुस॒ञ्च॒रान्। उ॒प॒वे॒षं
मे॒क्ष॑णं धृ॒ष्टिम्। सं भ॑रामि सुस॒म्भृता॑। या जा॒ता ओष॑धयः।
दे॒वेभ्य॑स्त्रियु॒गं पु॒रा। तासां॑ प॒र्व रा॒ध्यास॑म्। प॒रि॒स्तर॑मा॒हरन्।
अ॒पां मे॒ध्यं य॒ज्ञिय॑म्। सदे॒वꣳ शि॒वम॑स्तु मे॥३२॥

आ॒च्छे॒त्ता वो॒ मा रि॑षम्। जी॒वा॒नि श॒रदः॑ श॒तम्।
अ॒प॒रि॒मि॒तानां॑ परि॒मिताः॑। सन्न॑ह्ये सुकृ॒ताय॒ कम्। ए॒नो
मा निगाँ॑ङ्क॒तम॑च्च॒नाह॑म्। पुन॑रु॒त्थाय॑ बहु॒ला भ॑वन्तु।
स॒कृ॒दा॒च्छि॒न्नं ब॒र्हि॒रूणा॑मृदु। स्यो॒नं पि॒तृभ्य॑स्त्वा
भ॒राम्य॑हम्। अ॒स्मिन्त्सी॑दन्तु मे पि॒तरः॑ सो॒म्याः। पि॒ताम॑हाः
प्र॒पि॒ताम॑हाश्चानु॒गैः सह॑॥३३॥

त्रिवृत्पलाशे दुर्भः। इयान्प्रादेशसंमितः। यज्ञे पवित्रं
पोतृतमम्। पयो हव्यङ्करोतु मे। इमौ प्राणापानौ।
यज्ञस्याङ्गानि सर्वशः। आप्याययन्तौ सञ्चरताम्। पवित्रे
हव्यशोधने। पवित्रे स्थो वैष्णवी। वायुर्वा मनसा पुनातु॥ ३४॥

अयं प्राणश्चापानश्च। यजमानमपि गच्छताम्। यज्ञे ह्यभूतां
पोतारौ। पवित्रे हव्यशोधने। त्वया वेदिद्विविदुः पृथिवीम्।
त्वया यज्ञो जायते विश्वदानिः। अच्छिद्रय्यज्ञमन्वेषि विद्वान्।
त्वया होता सन्तनोत्यर्धमासान्। त्रयस्त्रिंशोऽसि तन्तूनाम्।
पवित्रेण सहागहि॥ ३५॥

शिवेयं रज्जुरभिधानी। अग्नियामुपं सेवताम्। अप्रस्रंसाय
यज्ञस्य। उखे उपदधाम्यहम्। पशुभिः सत्रीतं बिभृताम्।
इन्द्राय शृतन्दधि। उपवेषोऽसि यज्ञाय। त्वां परिवेषमधारयन्।
इन्द्राय हविः कृण्वन्तः। शिवः शग्मो भवासि नः॥ ३६॥

अमृन्मयन्देवपात्रम्। यज्ञस्यायुषि प्र युज्यताम्।
तिरःपवित्रमर्तिनीताः। आपो धारय मातिगुः। देवेन
सवित्रोत्पूताः। वसोः सूर्यस्य रश्मिभिः। गान्दोहपवित्रे
रज्जुम्। सर्वा पात्राणि शुन्यत। एता आ चरन्ति मधुमद्गुहानाः।
प्रजावतीर्यशसौ विश्वरूपाः॥ ३७॥

बह्वीर्भवन्तीरुपजायमानाः। इह व इन्द्रो रमयतु गावः।
पूषा स्थ। अयक्ष्मा वः प्रजया सः सृजामि। रायस्पोषेण
बहुलाभवन्तीः। ऊर्जं पयः पिन्वमाना घृतञ्च। जीवो

जीवन्तीरुपवः सदेयम्। द्यौश्चेमर्य्यं जं पृथिवी च
सन्दुहाताम्। धाता सोमैः सह वातेन वायुः। यजमानाय
द्रविणन्दधातु॥ ३८॥

उत्सन्दुहन्ति कलशश्चतुर्विलम्। इडाँदेवीम्मधुमती५
सुवर्विदम्। तदिन्द्राग्नी जिन्वत५ सूनृतावत्। तद्यजमानममृतत्वे
दधातु। कामधुक्षः प्र णौ ब्रूहि। इन्द्राय हविरिन्द्रियम्।
अमूर्य्यस्याँदेवानाँम्। मनुष्याणां पयो हितम्। बहु
दुग्धीन्द्राय देवेभ्यः। हव्यमा प्यायतां पुनः॥ ३९॥

वत्सेभ्यो मनुष्येभ्यः। पुनर्दोहाय कल्पताम्। यज्ञस्य
सन्ततिरसि। यज्ञस्य त्वा सन्ततिमनु सन्तनोमि।
अदस्तमसि विष्णावे त्वा। यज्ञायार्षि दधाम्यहम्।
अद्विररिक्तेन पात्रेण। याः पूताः परिशेरते। अयं पयः
सोमङ्कृत्वा। स्वाय्यौनिमर्षि गच्छतु॥ ४०॥

पूर्णवल्कः पवित्रम्। सौम्यः सोमाद्धि निर्मितः। इमौ पूर्णश्च
दर्भश्च। देवानाँ हव्यशोधनौ। प्रातर्वेषाय गोपाय। विष्णो
हव्य५ हि रक्षसि। उभावग्नी उपस्तृणते। देवता उपवसन्तु
मे। अहङ्गाम्यानुप वसामि। मह्यङ्गोपतये पशून्॥ ४१॥

आभृत इमङ्गहामि पूर्वस्ताः पूर्वः परिगृह्णामि सभापाला इन्द्रज्येष्ठेभ्य आदित्य व्रतपते सुसम्भृतां मे
सह पुनातु गहि नो विश्वरूपा दधातु पुनर्गच्छतु पशून् (याःपुरस्तादिमामूर्जमिह प्रजा इह पशवोऽयं
पितृणामग्निः।)॥ ४॥

देवा॑ दे॒वेषु॑ परा॑क्रमध्वम्। प्रथ॑मा द्वितीये॑षु। द्विती॑यास्तृतीये॑षु।
त्रिरे॑कादशा इ॒ह मा॑ऽवत। इ॒दं श॑केयं यदि॑दङ्करोमि॑। आ॒त्मा
क॑रोत्वा॒त्मन॑। इ॒दङ्क॑रिष्ये भेष॒जम्। इ॒दम्मे॑ विश्वभेषजा।
अ॒श्विना॑ प्राव॑तय्यु॒वम्। इ॒दम॒हं सेना॑या अ॒भीत्व॑र्यै॥४२॥

मुख॑मपो॑हामि। सूर्य॑ ज्योति॑र्वि भा॑हि। म॒ह॒त इ॑न्द्रियाय॑।
आ प्या॑यताङ्घ्रि॒तयो॑निः। अ॒ग्निर्ह॒व्याऽनु॑ मन्यताम्। खमं॑ङ्क्षुः
त्वच॑मङ्क्षुः। सु॒रूप॑न्त्वा॒ वसु॑विदम्। प॒शूना॑न्तेज॑सा। अ॒ग्नये॑
जुष्ट॑म॒भि घा॑रयामि। स्यो॒नन्ते॑ स॒दन॑ङ्करोमि॑॥४३॥

घृ॒तस्य॑ धा॒रया॑ सुशेव॑ङ्कल्पयामि। तस्मि॑न्त्सीदामृ॒ते प्र॑ति॒तिष्ठ॑।
व्री॒हीणा॑म्म॑ध सुमन॒स्यमा॑नः। आ॒र्द्रः प्र॑थ॒स्रुर्भु॑वनस्य गो॒पाः।
श्रु॒त उत्स्रा॑ति जनि॒ता म॑तीनाम्। यस्त॑ आ॒त्मा प॒शुषु॑ प्रवि॑ष्टः।
दे॒वाना॑ँ वि॒ष्टाम॑नु यो वि॒त॒स्थे। आ॒त्म॒न्वान्त॑सो॒म घृ॒तवा॑न् हि
भू॒त्वा। दे॒वाना॑ँच्छु॒ सुव॑र्विन्द॒ यज॑मानाय॒ मह्य॑म्। इ॒रा भू॑तिः
पृथि॒व्यै रसो॑ मोत्क्र॑मीत्॥४४॥

देवाः॑ पि॒तरः॑ पि॒तरो॑ देवाः। यो॑ऽहम॑स्मि॒ स सन् य॑जे।
यस्या॑स्मि॒ न तम॑न्तर॑मि। स्वं म॑ इ॒ष्टं स्व॑न्दत्तम्। स्वं
पूर्त॑ं स्व॑ं श्रान्तम्। स्व॑ं हु॒तम्। तस्य॑ मे॒ऽग्निरु॑प॒द्रष्टा॑।
वा॒युरु॑पश्रो॒ता। आ॒दि॒त्योऽनु॑ख्या॒ता। द्यौः पि॒ता॥४५॥

पृथि॒वी मा॑ता। प्र॒जाप॑तिर्बन्धुः। य ए॒वास्मि॒ स सन् य॑जे। मा
भे॒र्मा स॒र्व्वि॑कथा॒ मा त्वा॑ हि॒ंसिष॑म्। मा ते॒ तेजो॑ऽप॑ क्रमीत्।

भ॒र॒तमु॒द्धरे॒मनु॑ षिञ्च। अ॒व॒दा॒ना॒नि ते प्र॒त्य॒वं॒दा॒स्यामि॑।
नम॑स्ते अस्तु॒ मा मा॑ हि॒ंसीः। यद॑व॒दा॒ना॒नि तेऽव॒द्यन्।
वि॒लो॒माका॑र॒षमा॒त्मनः॑ ॥ ४६ ॥

आज्ये॑न॒ प्रत्य॑नज्म्येनत्। तत् आ॒ प्या॑यतां पुनः॑। अज्या॑यो
यवमा॒त्रात्। आ॒व्या॒धात्कृ॑त्यतामिदम्। मा रू॒रुपाम॑
य॒ज्ञस्य॑। शु॒द्धं स्वि॑ष्टमिदं॒ ह॒विः। मनु॑ना दृ॒ष्टाङ्घ्रि॑तपदीम्।
मि॒त्रावरु॑णसमीरिताम्। द॒क्षि॒णा॒र्धाद॑संभिन्दन्। अ॒व॒द्याम्ये॒कतो॑मु॒खाम्

इडे॑ भा॒गं जु॑षस्व नः। जिन्व॒ गा जि॒न्वा॒र्वतः॑। तस्या॑स्ते
भक्षि॑वाणः स्याम। स॒र्वा॒त्मा॒नः स॒र्वग॑णाः। ब्र॒ध्र पि॒न्व॒स्व।
दद॑तो मे॒ मा क्षा॑यि। कु॒र्वतो मे॒ मो॒प॒द॒सत्। दि॒शाङ्घ्रि॑रसि।
दि॒शो मे॒ कल्प॑न्ताम्। कल्प॑न्ता॒म्ये दि॒शः॑ ॥ ४८ ॥

दैवी॑श्च॒ मानु॑षीश्च। अ॒हो॒रा॒त्रे मे॑ कल्पेताम्। अ॒र्धमा॒सा
मे॑ कल्पन्ताम्। मा॒सा मे॑ कल्पन्ताम्। ऋ॒तवो॑ मे॒
कल्प॑न्ताम्। स॒ंव॒त्स॒रो मे॑ कल्पताम्। कृ॒षि॒रसि॑ कल्प॑तां
मे। आ॒शा॒नां त्वाऽऽशा॑पा॒लेभ्यः॑। च॒तु॒र्भ्यो अ॒मृते॑भ्यः। इ॒दं
भू॒तस्या॑ध्य॒क्षेभ्यः॑ ॥ ४९ ॥

वि॒धेम॑ ह॒विषा॑ व॒यम्। भज॑तां भा॒गी भा॒गम्। मा भा॒गोऽभ॑क्त।
नि॒र॒भा॒गं भ॑जामः। अ॒पस्मि॑न्व। ओष॑धीर्जिन्व। द्वि॒पात्पा॑हि।
चतु॑ष्पादव। दि॒वो वृ॑ष्टिमे॒रय॑। ब्रा॒ह्म॒णा॒नामि॒दं ह॒विः॑ ॥ ५० ॥

सो॒म्याना॑ं सोमपी॒थिना॑म्। निर्भ॑क्तो ब्रा॒ह्म॒णः। नेहा॑

ब्राह्मणस्यास्ति। समंङ्गां ब॒र्हिर्ह॒विषां घृ॒तेन॑। समा॑दि॒त्यैर्वसु॑भिः
सम्म॒रुद्भिः। समि॒न्द्रेण॑ वि॒श्वेभिर्दे॒वेभि॑रङ्गाम्। दि॒व्यं नभो॑
गच्छ॑तु॒ यत्स्वाहा॑। इन्द्रा॒णीवांऽवि॒धुवा॑ भूयासम्। अदि॑तिरिव
सुपु॒त्रा। अ॒स्थूरि॑ त्वां गा॒र्हप॑त्य॥५१॥

उप॒निष॑दे सुप्रजा॒स्त्वाय॑। सं पत्नी॒ पत्यां॑ सुकृ॒तेन॑ गच्छ॒ताम्।
य॒ज्ञस्य॑ यु॒क्तौ धुर्या॑वभूताम्। संजा॒नानौ॑ विज॑हतामरा॒तीः।
दि॒वि ज्योति॑र॒जर॒मा र॑भेताम्। दश॑ते त॒नुवो॑ य॒ज्ञ
य॒ज्ञियाः॑। ताः प्री॑णातु॒ यज॑मानो घृ॒तेन॑। ना॒रि॒ष्ठयोः॑
प्र॒शिष॒मीड॑मानः। दे॒वानां॑ दै॒व्येऽपि॑ यज॑मानोऽमृ॒तोऽभू॑त्।
य॒वो॑न्दे॒वा अ॑कल्पयन्॥५२॥

ऊ॒र्जो भा॒गः श॑तक्रतू। ए॒तद्वां तेन॑ प्री॒णानि॑। तेन॑
तृ॒प्यतम॑हहौ। अ॒हन्दे॒वानां॑ सुकृ॒तामस्मि॑ लो॒के।
ममे॒दमि॑ष्टन्न मिथु॑र्भवाति। अ॒हन्ना॑रि॒ष्ठावनु॑ यजामि वि॒द्वान्।
यदा॑भ्यामिन्द्रो अद॑धाद्वाग॒धेय॑म्। अदा॑रसृ॒द्धव॑त देवसोम।
अ॒स्मिन् य॒ज्ञे म॑रुतो मृ॒डता॑ नः। मा नो॑ विदद॒भिभा॑मो
अश॑स्तिः॥५३॥

मा नो॑ विदद्वृ॒जना॒ द्वेष्या॒ या। ऋ॒षभ॑व्रा॒जिनं॑ व॒यम्।
पूर्णा॑मासय्य॑जामहे। स नो॑ दो॒हता॑ सु॒वीर्य॑म्। रा॒यस्पोष॑
सह॑स्त्रिणम्। प्रा॒णाय॑ सुराध॑से। पूर्णा॑मासाय॒ स्वाहा॑।
अ॒मावा॒स्या सु॒भगा॑ सु॒शेवा॑। धे॒नुरि॑व भूय॑ आ॒प्याय॑माना।

सा नो॑ दोहता॑ सुवीर्य॑म्। रा॒य॒स्पोष॑ः सह॒स्त्रिण॑म्।
 अ॒पा॒नाय॑ सु॒राध॑से। अ॒मा॒वा॒स्यायै॑ स्वाहा॑। अ॒भि स्तृ॑णीहि
 परि॑ धेहि वेदि॑म्। जा॒मि॒म्मा हि॑ःसीरमु॒या शया॑ना।
 हो॒तृष॑द॒ना हरि॑ताः सु॒वर्णाः॑। नि॒ष्का इ॒मे यज॑मानस्य
 ब्र॒ध्रे॥५४॥

अभीत्वैर्यै करोमि क्रमीत्पिताऽऽत्मन एकतो मुखां मे दिशोऽध्यक्षेभ्यो हविर्गार्हपत्या कल्पयन्नशस्तिः

सा नो॑ दोहता॑ सुवीर्य॑ सप्त च॥५॥ [५]

परि॑स्तृणीत॒ परि॑धत्ता॒ग्निम्। परि॑हितो॒ऽग्निर्यज॑मानं भुनक्तु।
 अ॒पा॑ र॒स ओष॑धीना॑ सु॒वर्णः॑। नि॒ष्का इ॒मे यज॑मानस्य
 सन्तु॑ का॒म॒दुघाः॑। अ॒मु॒त्रा॒मुष्मि॑ल्लोके। भू॒प॒ते भुव॑नपते।
 म॒ह॒तो भू॒तस्य॑ पते। ब्र॒ह्माण॑न्त्वा वृणीमहे। अ॒हं भू॒प॒तिर॒हं
 भुव॑नपतिः। अ॒हं म॒ह॒तो भू॒तस्य॑ पतिः॥५५॥

दे॒वेन॑ सवि॒त्रा प्र॑सू॒त आ॒र्त्वि॒ज्यङ्क॑रिष्यामि। दे॒वं स॑वि॒तरे॒तन्त्वा॑
 वृण॑ते। बृ॒ह॒स्पति॑ दै॒व्यं ब्र॑ह्माण॑म्। तद॒हं मन॑से प्र ब्रवी॑मि।
 मनो॑ गाय॒त्रियै॑। गा॒य॒त्री त्रि॑ष्टुभे॑। त्रि॑ष्टु॒जग॑त्यै। जग॑त्यनु॒ष्टुभे॑।
 अ॒नु॒ष्टुक्प॒ङ्क्तौ॑। प॒ङ्क्तिः प्र॒जाप॑तये॥५६॥

प्र॒जाप॑तिर्वि॒श्वेभ्यो॑ दे॒वेभ्यः॑। वि॒श्वे दे॒वा बृ॒ह॒स्पत॑ये।
 बृ॒ह॒स्पति॑र्ब्रह्म॑णे। ब्रह्म॑ भूर्भु॒वः सु॒वः। बृ॒ह॒स्पति॑र्दे॒वानां॑
 ब्र॒ह्मा। अ॒हं म॑नु॒ष्या॑णाम्। बृ॒ह॒स्पते॑ य॒ज्ञङ्गो॑पाय। इ॒दं तस्मै॑
 ह॒र्म्यङ्क॑रोमि। यो वो॑ दे॒वाश्चर॑ति ब्रह्म॑चर्यम्। मे॒धा॒वी दि॒क्षु

मनसा तपस्वी॥५७॥

अ॒न्तर्दू॒तश्चर॑ति॒ मानु॑षीषु। चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः।
घृत॑प्रतीका॒ भुव॑नस्य॒ मध्ये॑। म॒र्मृज्य॑माना मह॒ते सौभ॑गाय।
मह्य॑न्धुक्ष्व॒ यज॑मानाय॒ कामान्। भूमि॑र्भूत्वा म॒हिमानं॑ पुपोष।
ततो॑ दे॒वी वर्ध॑यते॒ पया॑ंसि। य॒ज्ञियां॑ य॒ज्ञिष्विं॑ च॒ यन्ति॑
शश्च॑। ओष॑धी॒राप॑ इ॒ह शक्व॑रीश्च। यो मां हृ॒दा मन॑सा॒ यश्च॑
वा॒चा॥५८॥

यो ब्रह्म॑णा॒ कर्म॑णा॒ द्वेष्टि॑ दे॒वाः। यः श्रु॒तेन॒ हृद॑येनेष्ण॒ता च॑।
तस्येन्द्र॑ वज्रेण॒ शिर॑श्छिन्न॒न्नि। ऊ॒र्णामृ॑दु प्रथ॑मान॒स्यो॒नम्।
दे॒वेभ्यो॑ जुष्ट॒सद॑नाय ब॒र्हिः। सु॒वर्गे॑ लो॒के यज॑मान॒हि
धे॒हि। मां नाक॑स्य पृ॒ष्ठे पर॑मे व्यो॒मन्। चतुः शिखण्डा युवतिः
सुपेशाः॑। घृत॑प्रतीका व॒युना॑नि व॒स्ते। साऽऽस्ती॒र्यमा॑णा मह॒ते
सौभ॑गाय ॥५९॥

सा मे॑ धुक्ष्व॒ यज॑मानाय॒ कामान्। शि॒वा च॑ मे श॒ग्मा चै॑धि।
स्यो॒ना च॑ मे सु॒षदा॑ चैधि। ऊ॒र्जस्व॑ती च॒ मे प॑य॒स्वती चै॑धि।
इष॑मूर्ज॑ मे पि॒न्वस्व। ब्रह्म॒ तेजो॑ मे पि॒न्वस्व। क्ष॒त्रमो॑जो॒ मे
पि॒न्वस्व। वि॒शं पु॑ष्टि॑ मे पि॒न्वस्व। आ॒युर॒न्नाद्य॑म्मे पि॒न्वस्व।
प्र॒जां प॒शून्मे॑ पि॒न्वस्व॥६०॥

अ॒स्मिन् य॒ज्ञ उ॒प भू॑य॒ इन्नु॒ मे। अ॒वि॒क्षो॒भाय॑ परि॒धी॒न्द॑धामि।
ध॒र्ता ध॒रुणो॑ ध॒री॒यान्। अ॒ग्नि॒र्द्वेषा॑ंसि॒ निरि॑तो नु॒दातै॑।

विच्छिन्नं विधृतीभ्यां सपत्नान्। जातान्भ्रातृव्यान् ये
च जनिष्यमाणाः। विशो यन्त्राभ्यां विंधंमाम्येनान्। अहं
स्वानामुत्तमोऽसानि देवाः। विशो यन्त्रे नुदमाने अरातिम्।
विश्वं पाप्मानममतिन्दुर्मरायुम्॥६१॥

सीदन्ती देवी सुकृतस्य लोके। धृतीं स्थो विधृती
स्वधृती। प्राणान्मयि धारयतम्। प्रजाम्मयि धारयतम्।
पशून्मयि धारयतम्। अयं प्रस्तर उभयस्य धर्ता। धर्ता
प्रयाजानामुतानूयाजानाम्। स दाधार समिधो विश्वरूपाः।
तस्मिन्त्सुचो अध्या सादयामि। आ रोह पथो जुहु
देवयानान्॥६२॥

यत्रर्षयः प्रथमजा ये पुराणाः। हिरण्यपक्षाऽजिरा
सम्भृताङ्गा। वहांसि मा सुकृतां यत्र लोकाः। अवाहं बाध
उपभृता सपत्नान्। जातान्भ्रातृव्यान् ये च जनिष्यमाणाः।
दोहै यज्ञं सुदुघामिव धेनुम्। अहमुत्तरो भूयासम्।
अधरे मत्सपत्नाः। यो मा वाचा मनसा दुर्मरायुः।
हृदाऽरातीयादभिदासदग्ने॥६३॥

इदमस्य चित्तमधरन्ध्रवायाः। अहमुत्तरो भूयासम्। अधरे
मत्सपत्नाः। ऋषभोऽसि शाक्वरः। घृताचीनां सूनुः।
प्रियेण नाम्नां प्रिये सदसि सीद। स्योनो मे सीद सुषदः
पृथिव्याम्। प्रथयि प्रजयां पशुभिः सुवर्गे लोके। दिवि सीद
पृथिव्यामन्तरिक्षे। अहमुत्तरो भूयासम्॥६४॥

अधरे॒ मत्स॒पत्नाः॑। इ॒यङ् स्था॒ली घृ॒तस्य॑ पूर्णा। अ॒च्छिन्न॑पयाः
श॒तधा॑र॒ उत्सः॑। मा॒रु॒तेन॑ श॒र्मणा॑ दै॒व्येन॑। य॒ज्ञोऽसि॑ स॒र्वतः॑
श्रि॒तः। स॒र्वतो॑ मां भू॒तं भ॑विष्यच्छ्रय॒ताम्। श॒तम्मे॑
स॒न्त्वाशि॑षः। स॒हस्र॑म्मे स॒न्तु सू॒नृताः॑। इ॒राव॑तीः प॒शुम॑र्तीः।
प्र॒जाप॑तिरसि स॒र्वतः॑ श्रि॒तः॥६५॥

स॒र्वतो॑ मां भू॒तं भ॑विष्यच्छ्रय॒ताम्। श॒तं मे॑ स॒न्त्वाशि॑षः।
स॒हस्र॑ मे स॒न्तु सू॒नृताः॑। इ॒राव॑तीः प॒शुम॑र्तीः।
इ॒दमिन्द्रि॒यम॒मृत॑वै॒र्यम्। अ॒नेनेन्द्रा॑य प॒शवो॑ऽचि॒कित्स॑न्। तेन॑
दे॒वा अ॒वतो॑प॒ माम्। इ॒हेष॑मूर्जं य॒शः स॒ह ओजः॑ स॒नेयम्।
श्रु॒तं मयि॑ श्रय॒ताम्। यत्पृ॑थि॒वीम॑चर॒त्तत्प्र॑विष्टम्॥६६॥

येना॑सि॒श्चद्व॒लमि॒न्द्रे प्र॒जाप॑तिः। इ॒दन्त॑च्छु॒क्रं मधु॑ वा॒जिनी॑वत्।
येनो॑परि॒ष्टादधि॑नोन्महेन्द्रम्। दधि॑ मा॒न्धि॑नोतु। अ॒यं वे॒दः
पृ॑थि॒वीम॒न्विन्द॑त्। गुहा॑ स॒तीङ्ग॑हने ग॒ह्वरे॑षु। स वि॒न्दतु॑
यज॑मानाय लो॒कम्। अ॒च्छि॒द्रय्यँ॑ज्ञं भू॒रि॑कर्मा करोतु।
अ॒यय्यँ॑ज्ञः स॒मस॑दद्ध॒विष्मा॑न्। ऋ॒चा सा॒म्ना य॒जुषा॑
दे॒वता॑भिः॥६७॥

तेन॑ लो॒कान्त्सूर्य॑वतो जयेम। इन्द्र॑स्य स॒ख्यम॑मृत॒त्वम॑श्याम्।
यो नः॑ कनी॒य इ॒ह का॒मया॑तै। अ॒स्मिन् य॒ज्ञे
यज॑मानाय॒ मह्य॑म्। अप॒ तमिन्द्रा॑ग्नी भुव॑नान्नुदेताम्।
अ॒हं प्र॒जावै॒रव॑तीष्वि॒न्देय॑। अ॒ग्ने वा॒जजि॑त्। वा॒जन्त्वा

सरिष्यन्तम्। वाजं जेष्यन्तम्। वाजिनव्वाँजजितम्॥६८॥

वाजजित्यायै सं माँर्जिम्। अग्रिमन्नादमन्नाद्याय। उपहूतो द्यौः
पिता। उप मान्द्यौः पिता ह्वयताम्। अग्निराग्नीध्रात्। आयुषे
वर्चसे। जीवात्वै पुण्याय। उपहूता पृथिवी माता। उप मां
माता पृथिवी ह्वयताम्। अग्निराग्नीध्रात्॥६९॥

आयुषे वर्चसे। जीवात्वै पुण्याय। मनो ज्योतिर्जुषतामाज्यम्।
विच्छिन्नय्यँज्ञं समिमन्दधातु। बृहस्पतिस्तनुतामिमन्नः।
विश्वे देवा इह मादयन्ताम्। यन्ते अग्न आवृश्मिम्।
अहव्वाँ क्षिपितश्चरन्। प्रजाश्च तस्य मूलं च। नीचैर्देवा नि
वृश्चत॥७०॥

अग्ने यो नोऽभिदासन्ति। समानो यश्च निष्ठः। इध्मस्यैव
प्रक्षायन्तः। मा तस्योच्छेषि किञ्चन। यो मान्द्वेष्टि जातवेदः।
यश्चाहन्द्वेष्मि यश्च माम्। सर्वाँस्तानग्ने सन्दह। याँ
श्चाहन्द्वेष्मि ये च माम्। अग्ने वाजजित्। वाजन्त्वा
ससृवाँसम्॥७१॥

वाजं जिगिवाँसम्। वाजिनव्वाँजजितम्। वाजजित्यायै
सम्माँर्जिम्। अग्रिमन्नादमन्नाद्याय। वेदिर्बर्हिः शृतं हविः।
इध्मः परिधयः सुचः। आज्यं यज्ञ ऋचो यजुः। याज्याँश्च
वषट्काराः। सम्मे सन्नतयो नमन्ताम्। इध्मसन्नहने हुते॥७२॥

दिवः खीलोऽवततः। पृथिव्या अध्युत्थितः। तेना

स॒हस्र॑काण्डेन। द्विषन्त॑ः शोचयामसि। द्विषन्मे॑ बहु
शोचतु। ओष॑धे॒ मो अ॒हः॑ शुचम्। यज्ञ॑ नमस्ते यज्ञ।
नमो॑ नमश्च ते यज्ञ। शिवेन॑ मे सन्तिष्ठस्व। स्यो॒नेन॑ मे
सन्तिष्ठस्व॥ ७३ ॥

सु॒भूतेन॑ मे सन्तिष्ठस्व। ब्र॒ह्मव॑र्च॒सेन॑ मे सन्तिष्ठस्व।
य॒ज्ञस्य॑र्द्धि॒मनु॑ सन्तिष्ठस्व। उप॑ ते यज्ञ॑ नमः। उप॑ ते नमः।
उप॑ ते नमः। त्रिष्फ॑लीक्रियमा॒णानाम्। यो न्य॒ङ्गो अ॑व॒शिष्य॑ते।
रक्ष॑सां भाग॒धेयम्। आप॑स्तत्र व॒हता॑दितः॥ ७४ ॥

उ॒लूख॑ले॒ मुस॑ले॒ यच्च॑ शूर्पे॑। आ॒शि॒श्लेष॑ दृषदि॒ यत्क॑पाले॑।
अ॒व॒प्रुषो॑ वि॒प्रुषः॑ स॒य्यं॑जामि। वि॒श्वे दे॒वा ह॒विरि॑दञ्जु॒षन्ताम्।
य॒ज्ञे या वि॒प्रुषः॑ सन्ति॑ ब॒ह्वीः। अ॒ग्नौ ताः सर्वाः॑ स्वि॒ष्टाः सु॒ह॑ता
जुहो॑मि। उ॒द्यन्न॑द्यमि॒त्र महः॑। स॒पत्न्या॑न्मे अनी॒नशः॑। दि॒वैनान्
वि॒द्युता॑ जहि। नि॒म्रोच॑न्नध॒रान्कृ॑धि॥ ७५ ॥

उ॒द्यन्न॑द्य वि नो॑ भज। पि॒ता पु॒त्रेभ्यो॑ यथा॑। दी॒र्घायु॑त्वस्य॑
हे॒शिषे। तस्य॑ नो दे॒हि सूर्य॑। उ॒द्यन्न॑द्य मि॒त्रमहः॑।
आ॒रोह॑न्नुत्तरा॒न्दि॒वम्। हृ॒द्रोग॑म्ममं सूर्य। ह॒रि॒माणं॑ च नाशय।
शु॒केषु॑ मे ह॒रि॒माणम्। रो॒प॒णाका॑सु दध्मसि ॥ ७६ ॥

अथो॑ हारि॒द्रवेषु॑ मे। ह॒रि॒माण॑न्नि दध्मसि। उद॑गाद॒यमा॑दित्यः।
वि॒श्वेन॑ सह॑सा स॒ह। द्विषन्तं॑ ममं र॒न्धयन्। मो अ॒हन्दि॑षतो
र॒धम्। यो नः॑ शपा॒दश॑पतः। यश्च॑ नः॑ शप॑तः शपा॑त्। उ॒षाश्च॑

तस्मै निमुक्तां सर्वं पापं समूहताम् ॥ ७७ ॥

यो नः सपत्नो यो रणः। मर्तोऽभिदासन्ति देवाः।
इध्मस्यैव प्रक्षायतः। मा तस्योच्छेषि किञ्चन। अवसृष्टः
परापत। शरो ब्रह्मसंशितः। गच्छाऽमित्रान्प्रविश।
मैषाङ्कश्चनोच्छेषः ॥ ७८ ॥

पतिः प्रजापतये तपस्वी वाचा सौभगाय पशून्मे पिन्वस्व दुर्मरायुन्दैवयानानग्नेऽन्तरिक्षेऽहमुत्तरो भूयासं
प्रजापतिरसि सर्वतः श्रितः प्रविष्टन्देवताभिर्वाजजितं पृथिवी ह्वयतामग्निराग्नीध्राद्वक्षत समुवांसं हुते
स्योनेन मे सन्तिष्ठस्वेतः कृधि दध्मस्यूहतामष्टौ च ॥ ६ ॥

सक्षेदं पश्य। विधर्तरिदं पश्य। नाकेदं पश्य। रमतिः
पनिष्ठा। ऋतव्वरषिष्ठम्। अमृतायान्याहुः। सूर्यो वरिष्ठो
अक्षभिर्विभाति। अनु द्यावापृथिवी देवपुत्रे। दीक्षाऽसि
तपसो योनिः। तपोऽसि ब्रह्मणो योनिः ॥ ७९ ॥

ब्रह्मासि क्षत्रस्य योनिः। क्षत्रमस्यृतस्य योनिः। ऋतमसि
भूरा रभे। श्रद्धां मनसा। दीक्षान्तपसा। विश्वस्य
भुवनस्याधिपत्नीम्। सर्वे कामा यजमानस्य सन्तु। वातं
प्राणं मनसाऽन्वा रभामहे। प्रजापतिर्य्यौ भुवनस्य गोपाः।
स नो मृत्योस्त्रायतां पात्वहंसः ॥ ८० ॥

ज्योग्जीवा जरामशीमहि। इन्द्रं शाक्रं गायत्रीं प्र पद्ये। तान्ते
युनज्मि। इन्द्रं शाक्रं त्रिष्टुभं प्र पद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्रं
शाक्रं जगतीं प्र पद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्रं शाक्रानुष्टुभं

प्र पंचे। तान्ते युनज्मि। इन्द्रं शाक्कर पङ्क्तिं प्रपंचे॥८१॥

तान्ते युनज्मि। आऽहन्दीक्षामरुहमृतस्य पत्नीम्। गायत्रेण
छन्दसा ब्रह्मणा च। ऋतं सत्येऽधायि। सत्यमृतेऽधायि।
ऋतञ्च मे सत्यञ्चाभूताम्। ज्योतिरभूवः सुवर्गमम्।
सुवर्गलोकत्राकस्य पृष्ठम्। ब्रध्नस्य विष्टपमगमम्। पृथिवी
दीक्षा॥८२॥

तयाऽग्निर्दीक्षया दीक्षितः। ययाऽग्निर्दीक्षया दीक्षितः। तया
त्वा दीक्षया दीक्षयामि। अन्तरिक्षन्दीक्षा। तया वायुर्दीक्षया
दीक्षितः। यया वायुर्दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया
दीक्षयामि। द्यौर्दीक्षा। तयाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितः।
ययाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितः॥८३॥

तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। दिशो दीक्षा। तया चन्द्रमा
दीक्षया दीक्षितः। यया चन्द्रमा दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा
दीक्षया दीक्षयामि। आपो दीक्षा। तया वरुणो राजा दीक्षया
दीक्षितः। यया वरुणो राजा दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा
दीक्षया दीक्षयामि। ओषधयो दीक्षा॥८४॥

तया सोमो राजा दीक्षया दीक्षितः। यया सोमो राजा दीक्षया
दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। वाग्दीक्षा। तया
प्राणो दीक्षया दीक्षितः। यया प्राणो दीक्षया दीक्षितः। तया
त्वा दीक्षया दीक्षयामि। पृथिवी त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्।
अन्तरिक्षन्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्। द्यौस्त्वा दीक्षमाणमनु

दीक्षताम्॥८५॥

दिशस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। आपस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। ओषधयस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। वाक्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्। ऋचस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। सामानि त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। यजूंषि त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। अहश्च रात्रिश्च। कृषिश्च वृष्टिश्च। त्विषिश्चापचितिश्च॥८६॥

अपश्चौषधयश्च। ऊर्क् सूनृता च। तास्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। स्वे दक्षे दक्षपितेह सीद। देवानां सुम्नो महते रणाय। स्वासस्थस्तनुवा सविंशस्वा। पितेवैधि सूनव आ सुशेवं। शिवो मां शिवमा विंश। सत्यम्मा आत्मा। श्रद्धा मेऽक्षितिः॥८७॥

तपो मे प्रतिष्ठा। सवितृप्रसूता मा दिशो दीक्षयन्तु। सत्यमस्मि। अहन्त्वदस्मि मदसि त्वमेतत्। ममासि योनिस्तव योनिरस्मि। ममैव सन्वहं हव्यान्यग्रे। पुत्रः पित्रे लोककृज्जातवेदः। आजुह्वानः सुप्रतीकः पुरस्तात्। अग्रे स्वाय्यौनिमा सीद साध्या। अस्मिन्सधस्थे अध्युत्तरस्मिन्॥८८॥

विश्वे देवा यजमानश्च सीदत। एकमिषे विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। द्वे ऊर्जे विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। त्रीणि व्रताय विष्णुस्त्वाऽन्वेतु।

चत्वारि॒ मायो॑भवाय॒ विष्णु॑स्त्वाऽन्वे॑तु। पञ्च॑ प॒शुभ्यो॑
विष्णु॑स्त्वाऽन्वे॑तु। षड्रा॑यस्पोषा॑य॒ विष्णु॑स्त्वाऽन्वे॑तु। सप्त॑
सप्त॑भ्यो॒ होत्रा॑भ्यो॒ विष्णु॑स्त्वाऽन्वे॑तु। सखा॑यः सप्त॑पदा
अभू॑म। स॒ख्यन्ते॑ गमेयम् ॥८९॥

स॒ख्यात्ते॒ मा यो॑षम्। स॒ख्यान्मे॒ मा यो॑ष्ठाः। साऽसि॑ सुब्र॒ह्मण्ये॑।
तस्या॑स्ते पृथि॒वी पादः॑। साऽसि॑ सुब्र॒ह्मण्ये॑। तस्या॑स्तेऽन्तरि॑क्षं
पादः॑। साऽसि॑ सुब्र॒ह्मण्ये॑। तस्या॑स्ते द्यौः पादः॑। साऽसि॑
सुब्र॒ह्मण्ये॑। तस्या॑स्ते दि॒शः पादः॑॥९०॥

प॒रोर॑जास्ते पञ्च॒मः पादः॑। सा न॒ इष॑मूर्जन्धु॒क्ष्वा। तेज॑
इन्द्रि॒यम्। ब्र॒ह्मव॑र्चसम॒न्नाद्य॑म्। वि मि॑मे त्वा॒ पय॑स्वतीम्।
दे॒वाना॑न्धे॒नुः सु॒दुघा॑मन॑पस्फुरन्तीम्। इन्द्रः॑ सोमं॑ पिबतु।
क्षेमो॑ अस्तु नः। इ॒मान्न॑राः कृणु॑त॒ वेदि॑मेत्य॑। वसु॑मतीः
रु॒द्रव॑तीमादि॒त्यव॑तीम्॥९१॥

व॒र्ष्मन्दि॑वः। नाभा॑ पृथि॒व्याः। यथा॒ऽय॒र्य्यंज॑मानो॒ न रि॒ष्येत्।
दे॒वस्य॑ सवि॒तुः स॒वे। चतुः॑ शिखण्डा॒ युव॑तिः सु॒पेशाः॑।
घृ॒तप्र॑तीका॒ भुव॑नस्य॒ मध्ये॑। तस्या॑ सु॒पर्णा॑वधि॒ यौ
नि॒र्विष्टौ॑। तयो॑र्दे॒वाना॑मधि॒ भाग॑धेयम्। अ॒प ज॒न्यम्भ॑यन्नु॒द।
अप॑ च॒क्राणि॑ वर्तय। गृ॒हः सोम॑स्य गच्छ॒तम्। न वा उ॑
वे॒तन्मि॑यसे॒ न रि॑ष्यसि। दे॒वाः इ॒दैषि॑ पृथि॒भिः सु॒गेभिः॑।
यत्र॑ यन्ति॑ सु॒कृतो॑ नापि॑ दु॒ष्कृतः॑। तत्र॑ त्वा दे॒वः स॒वि॒ता

दधातु॥१२॥

ब्रह्मणो योनिरहंसः पुङ्क्तिं प्रपद्ये दीक्षा ययाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितस्तया त्वा दीक्षया दीक्षयाम्योपधयो
दीक्षा द्यौस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षतामपंचितिक्षाक्षितिरुत्तरस्मिन्नामेयुन्दिशः पादं आदित्यवंतीर्वैतय पञ्च
च॥७॥ [७]

यदस्य पारे रजंसः। शुक्रज्योतिरजायत। तन्नः पर्षदति
द्विषः। अग्ने वैश्वानर स्वाहा। यस्माद्दीषाऽवाशिष्टाः। ततो नो
अभयङ्कृधि। प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृड। नमो रुद्राय मीढुषे।
यस्माद्दीषा न्यषदः। ततो नो अभयङ्कृधि॥१३॥

प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृड। नमो रुद्राय मीढुषे। उदुस्र
तिष्ठ प्रतितिष्ठ मारिषः। मेमय्यँजय्यँजमानश्च रीरिषः।
सुवर्गे लोके यजमानं हि धेहि। शन्न एधि द्विपदे
शञ्चतुष्पदे। यस्माद्दीषाऽवैपिष्टाः पलायिष्टाः समज्ञास्थाः।
ततो नो अभयङ्कृधि। प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृड। नमो रुद्राय
मीढुषे॥१४॥

य इदमकः। तस्मै नमः। तस्मै स्वाहा। न वा उवेतन्म्रियसे।
आशानान्त्वा विश्वा आशाः। यज्ञस्य हि स्थ ऋत्वियौ।
इन्द्राग्नी चेतनस्य च। हुताहुतस्य तृप्यतम्। अहुतस्य हुतस्य
च। हुतस्य चाहुतस्य च। अहुतस्य हुतस्य च। इन्द्राग्नी
अस्य सोमस्य। वीतं पिबतं जुषेथाम्। मा यजमानन्तमो
विदत्। मर्त्विजो मो इमाः प्रजाः। मा यः सोममिमं पिबात्।

स९सृष्टमुभयङ्कृतम्॥९५॥

कृधि मीढुषेऽहुतस्य च सप्त चे॥८॥ [८]

अना॒गस॑स्त्वा व॒यम्। इन्द्रे॑ण॒ प्रेषि॑ता॒ उप। वा॒युष्टे॑
अस्त्व९श॒भूः। मि॒त्रस्ते॑ अस्त्व९श॒भूः। वरु॑णस्ते
अस्त्व९श॒भूः। अपा॑क्षया॒ ऋत॑स्य गर्भाः। भुव॑नस्य
गोपाः॑ श्येना॑ अतिथयः। पर्व॑तानाङ्ककुभः प्र॒युतो॑ नपातारः।
व॒युनेन्द्र॑ ह्यत। घोषे॑णामी॒वा९श्चा॑तयत॥९६॥

यु॒क्ताः स्थ॒ वह॑त। दे॒वा ग्रा॒वाण॑ इन्द्रु॒रिन्द्र॒ इत्य॑वादिषुः।
ए॒न्द्रम॑चुच्यवुः पर॒मस्याः॑ परा॒वतः॑। आ॒ऽस्मात्स॒धस्था॑त्।
ओ॒रोर॒न्तरि॑क्षात्। आ सु॒भूत॑मसुषवुः। ब्र॒ह्मव॑र्चसम्
आसु॑षवुः। स॒मरे॑ रक्षा॑स्यवधिषुः। अप॑ह॒तं ब्र॒ह्मज्य॑स्य।
वाक्क॑ त्वा॒ मन॑श्च श्रीणीताम्॥९७॥

प्रा॒णश्च॑ त्वाऽपान॑श्च॒ श्रीणी॑ताम्। चक्षु॑श्च त्वा॒ श्रोत्रं॑ च
श्रीणी॑ताम्। दक्ष॑श्चत्वा॒ बलं॑ च श्रीणीताम्। ओज॑श्च त्वा॒
सह॑श्च श्रीणीताम्। आयु॑श्च त्वाऽज॒रा च॑ श्रीणीताम्। आ॒त्मा
च॑ त्वा त॒नूश्च॑ श्रीणीताम्। शृ॒तोऽसि॑ शृ॒तङ्क॑तः। शृ॒ताय॑ त्वा
शृ॒तेभ्य॑स्त्वा। यमिन्द्र॑मा॒हुर्वरु॑णं॒ यमा॒हुः। यमि॒त्रमा॒हुर्यमु॑
स॒त्यमा॒हुः॥९८॥

यो दे॒वाना॑न्दे॒वत॑मस्तपो॒जाः। तस्मै॑ त्वा॒ तेभ्य॑स्त्वा। मयि॑
त्यदि॑न्द्रि॒यम्म॑हत्। मयि॑ दक्षो॒ मयि॑ ऋतुः। मयि॑ धायि
सु॒वीर्य॑म्। त्रि॒शु॒ग्ध॒र्मो वि॑ भा॒तु मे॑। आकू॑त्या॒ मन॑सा

स॒ह। वि॒राजा॒ ज्योति॑षा स॒ह। य॒ज्ञेन॒ पय॑सा स॒ह। तस्य॒
दोह॑मशीमहि॥१९॥

तस्य॑ सु॒म्रम॑शीमहि। तस्य॑ भ॒क्षम॑शीमहि। वाग्जु॑षा॒णा
सोम॑स्य तृप्यतु। मि॒त्रो जना॑न्प्र स मि॒त्र। यस्मान्न॒ जातः
परो॑ अ॒न्यो अस्ति॑। य आ॑वि॒वेश॒ भुव॑नानि वि॒श्वा। प्र॒जाप॑तिः
प्र॒जया॑ सवि॑दानः। त्रीणि॒ ज्योती॑र॒षि स॑चते स षोड॒शी।
ए॒ष ब्र॒ह्मा य ऋ॒त्वि॒यः। इन्द्रो॑ नाम॑ श्रुतो गु॒णे॥१००॥

प्र ते॑ म॒हे वि॒दथे॑ श॒र॒सिष॑ ह॒री। य ऋ॒त्वि॒यः प्र ते॑
वन्वे। व॒नुषो॑ हर्य॒तम्म॑दम्। इन्द्रो॑ नाम॑ घृत॒न्नयः॑। हरि॑भिश्चारु
सेच॑ते। श्रुतो॑ गु॒ण आ त्वा॑ विशन्तु। हरि॑वर्षसङ्गिरः।
इन्द्राधि॑पतेऽधि॑पतिस्त्वन्दे॒वाना॑मसि। अधि॑पति॒म्माम्।
आयु॑ष्मन्तं वर्च॑स्वन्तम्मनुष्येषु कुरु॥१०१॥

इन्द्र॑श्च स॒म्राड्वरु॑णश्च॒ राजा॑। तौ ते॑ भ॒क्षश्च॑क्रतुरग्रं ए॒तम्।
तयो॑रनु॒ भक्षं॑ भ॒क्षयामि॑। वाग्जु॑षा॒णा सोम॑स्य तृप्यतु।
प्र॒जाप॑तिर्वि॒श्वक॑र्मा। तस्य॒ मनो॑ दे॒वय्य॑ज्ञेन॒ राध्या॑सम्।
अ॒र्थेगा॑ अ॒स्य ज॑हितः। अ॒व॒सान॑पतेऽव॒सान॑म्मे विन्द। नमो॑
रु॒द्राय॑ वास्तो॒ष्पत॑ये। आय॑ने वि॒द्रव॑णे॥१०२॥

उ॒द्याने॑ यत्प॒राय॑णे। आ॒वर्त॑ने वि॒वर्त॑ने। यो गो॑पायति
त॒रुं हु॑वे। यान्य॑पा॒मित्या॑न्यप्रती॒त्तान्य॑स्मि। य॒मस्य॑ ब॒लिना॑
चरा॑मि। इ॒हैव॑ सन्तः॒ प्रति॑ तद्या॒तयामः॑। जी॒वा जी॒वेभ्यो॑ नि
ह॑राम ए॒नत्। अ॒नृणा॑ अ॒स्मिन्न॑नृणाः पर॑स्मिन्। तृती॑ये लो॒के

अ॒नृ॒णाः स्या॑म। ये दे॒व॒या॒नां उ॒त पि॒तृ॒याणां॑ ॥१०३॥

सर्वा॑न्प॒थो अ॒नृ॒णा आक्षी॑येम। इ॒दमू॒नु श्रेयो॑ऽव॒सान॒मा ग॑न्म।
शि॒वे नो॒ द्यावा॑पृथि॒वी उ॒भे इ॒मे। गोम॒द्धन॑व॒दश्व॑व॒दूर्ज॑स्वत्।
सु॒वीरा॑ वी॒रैर॑नु स॒श्वरे॑म। अ॒र्कः प॒वित्र॑ꣳ रज॑सो वि॒मानः॑।
पु॒नाति॑ दे॒वाना॑म्भु॒वनानि॑ वि॒श्वा। द्यावा॑पृथि॒वी पय॑सा
स॒र्वि॒दाने। घृ॒तन्दु॑हाते अ॒मृतं॑ प्रपी॑ने। प॒वित्र॑म॒र्को रज॑सो
वि॒मानः॑। पु॒नाति॑ दे॒वाना॑म्भु॒वनानि॑ वि॒श्वा। सु॒व॒ज्योति॑र्यशो
म॒हत्। अ॒शीम॑हि गा॒धमु॑त प्र॒तिष्ठा॑म् ॥१०४॥

चात॒यत् श्री॒णीता॑ꣳ स॒त्यमा॑हुर॒शीम॑हि ग॒णे कुरु॑ वि॒द्रव॑णे पि॒तृया॑णां अ॒र्को रज॑सो वि॒मान॒स्त्रीणि॑ च ॥१॥

[९]

उद॑स्तांप्सीत्सवि॒ता मि॒त्रो अ॑र्य॒मा। सर्वा॑न्मि॒त्रान॑वधी॒द्युगे॑न।
बृ॒हन्त॑म्मा॒मकर॑द्वी॒रव॑न्तम्। र॒थन्त॑रे श्र॑यस्व॒ स्वाहा॑ पृथि॒व्याम्।
वा॒म॒दे॒व्ये श्र॑यस्व॒ स्वाहा॑ऽन्तरि॒क्षे। बृ॒हति॑ श्र॑यस्व॒ स्वाहा॑
दि॒वि। बृ॒हता॑ त्वोप॑स्त॒भोमि॑। आ त्वा॑ ददे॒ यश॑से वी॒र्या॑य
च। अ॒स्मास्व॑घ्निया यू॒यन्द॑धाथेन्द्रि॒यं पयः॑। यस्तै॑ द्र॒प्सो यस्त॑
उद॑रू॒षः ॥१०५॥

दै॒व्यः के॒तुर्वि॑श्व॒म्भुवन॑मावि॒वेश। स नः॑ पा॒ह्यरि॑ष्ट्यै
स्वाहा॑। अनु॑ मा॒ सर्वो॑ य॒ज्ञोऽय॑मेतु। वि॒श्वे दे॒वा
म॒रुतः॑ सा॒मार्कः॑। आ॒प्रि॒यश्छ॑न्दाꣳसि नि॒विदो॑ यजूꣳषि।
अ॒स्यै पृ॑थि॒व्यै यद्य॑ज्ञि॒यम्। प्र॒जाप॑ते॒र्वर्त॑निमनु॒ वर्त॑स्व।

अनु॑वी॒रैरनु॑ रा॒ध्याम॒ गोभिः॑। अ॒न्वश्चै॒रनु॑ स॒र्वैरु॑ पु॒ष्टैः। अनु॑
प्र॒जयाऽन्वि॑न्द्रि॒येण॑॥१०६॥

दे॒वा नो॑ य॒ज्ञमृ॑जु॒धा न॑यन्तु। प्र॒तिक्ष॑त्रे प्र॒ति॒तिष्ठा॑मि रा॒ष्ट्रे।
प्र॒त्यश्वै॑षु प्र॒ति॒तिष्ठा॑मि गो॒षु। प्र॒ति प्र॒जायां॑ प्र॒ति॒तिष्ठा॑मि
भ॒व्यै। वि॒श्वम॑न्याऽभि॑ वावृ॒धे। तद॑न्यस्या॒मधि॑श्रितम्। दि॒वे
च॑ वि॒श्वक॑र्मणे। पृ॒थिव्यै॑ चा॒कर॒न्नमः॑। अ॒स्का॒न्द्यौः पृ॒थि॒वीम्।
अ॒स्का॒नृ॒षभो॑ यु॒वा॒गाः॥१०७॥

स्क॒न्ने॒मा वि॒श्वा भु॑व॒ना। स्क॒न्नो य॒ज्ञः प्र॑ ज॒नय॑तु।
अ॒स्का॒नज॑नि प्रा॒जनि॑। आ स्क॒न्नाज्जा॑यते वृ॒षा। स्क॒न्ना॒त्र
ज॑निषीमहि। ये दे॒वा येषा॑मि॒दम्भा॑ग॒धेय॑म्ब॒भूव॑। येषां॑ प्र॒या॒जा
उ॒तानू॑या॒जाः। इन्द्र॑ज्ये॒ष्ठेभ्यो॑ वरु॒णरा॑ज॒भ्यः। अ॒ग्नि॒होतृ॑भ्यो
दे॒वेभ्यः॑ स्वाहा॑। उ॒त त्या नो॑ दि॒वा म॒तिः॥१०८॥

अ॒दि॒तिरू॒त्या ग॑मत्। सा श॒न्ता॑ची॒ मय॑स्करत्। अप॒
स्त्रि॒धः। उ॒त त्या दै॒व्या भि॑षजा॑। श॒न्नस्कर॑तो अ॒श्विना॑।
यू॒याता॑म॒स्मद्र॑पः। अप॒ स्त्रि॒धः। श॒म॒ग्निर॒ग्निभि॑स्करत्।
श॒न्नस्त॑पतु सूर्यः॑। श॒घ्नो॑ वा॒त्वर॑पाः॥१०९॥

अप॒ स्त्रि॒धः। तदि॒त्प॒दन्न॑ विचि॒केत॑ वि॒द्वान्। यन्मृ॑तः पुन॑र॒प्येति॑
जी॒वान्। त्रि॒वृ॒द्यद्भु॑वनस्य रथ॒वृत्। जी॒वो गर्भो॑ न मृ॑तः
स जी॒वात्। प्र॒त्यस्मै॑ पिपी॑षते। वि॒श्वानि॑ वि॒दुषे॑ भर।
अ॒र॒ङ्ग॒माय॑ जग्म॑वे। अप॑श्चा॒द्वध्व॑ने नरे॑। इन्द्रु॑रिन्द्रु॒मवा॑गात्।

इन्द्रो॒रिन्द्रो॑ऽपात्। तस्य॑ त इन्द्र॒विन्द्र॑पीतस्य॒ मधु॑मतः।
उप॑हूत॒स्योप॑हूतो भक्षयामि ॥११०॥

उद॒रुष॒ इन्द्रि॒येण॒ गा म॒तिर॑र॒पा अ॒ंगात्री॑णि च॥१०॥ [१०]

ब्रह्म॑ प्रति॒ष्ठा मन॑सो ब्रह्म॑ वा॒चः। ब्रह्म॑ य॒ज्ञाना॑
ह॒विषा॑माज्य॑स्य। अति॑रिक्त॒ङ्कर्म॑णो यच्च॑ हीनम्। य॒ज्ञः
पर्वा॑णि प्रति॒रन्ने॑ति क॒ल्पय॑न्। स्वाहा॑कृताऽऽहु॒तिरे॑तु
दे॒वान्। आश्रा॑वितम॒त्याश्रा॑वितम्। वष॑ट्कृतम॒त्यनू॑क्तञ्च य॒ज्ञे।
अति॑रिक्त॒ङ्कर्म॑णो यच्च॑ हीनम्। य॒ज्ञः पर्वा॑णि प्रति॒रन्ने॑ति
क॒ल्पय॑न्। स्वाहा॑कृताऽऽहु॒तिरे॑तु दे॒वान्॥१११॥

यद्वो॑ दे॒वा अति॑पा॒दया॑नि। वा॒चा चि॒त्प्रय॑त॒न्देव॑हेड॒नम्। अरा॒यो
अ॒स्मा अ॒भिदु॑च्छुनायते॑। अ॒न्यत्रा॒स्मन्म॑रुत॒स्तन्नि॑धे॒तन।
त॒तम्म॒ आप॒स्तदु॑ ता॒यते पुनः॑। स्वादि॑ष्ठा धी॒तिरु॑च॒थाय॑
शस्य॑ते। अय॑ स॒मुद्र॒ उत॒ विश्व॑भेष॒जः। स्वाहा॑कृतस्य॒
समु॑तृण्णुत॒र्भुवः॑। उद्व॒यन्तम॑स॒स्परि॑। उदु॒त्यश्चि॒त्रम्॥११२॥

इ॒मम्मै॑ वरुण॒ तत्त्वा॑ यामि। त्वन्नो॑ अ॒ग्ने स त्वन्नो॑ अ॒ग्ने।
त्वम॑ग्ने अ॒यासि॒ प्रजा॑पते। इ॒मञ्जी॒वेभ्यः॑ परि॒धिन्द॑धामि।
मैषान्नु॑गा॒दप॑रो अर्ध॑मे॒तम्। श॒तञ्जी॑वन्तु श॒रदः॑ पु॒रूचीः॑। ति॒रो
मृ॒त्युन्द॑धतां पर्व॑तेन। इ॒ष्टेभ्यः॑ स्वाहा॒ वष॑डनि॒ष्टेभ्यः॑ स्वाहा॑।
भे॒षज॑न्दुरि॒ष्ट्यै स्वाहा॑ निष्कृ॒त्यै स्वाहा॑। दौरा॑र्ध्यै स्वाहा॑
दैवी॑भ्यस्त॒नूभ्यः॑ स्वाहा॑॥११३॥

ऋद्धौ स्वाहा समृद्धौ स्वाहा। यतं इन्द्र भयामहे। ततो नो
अभयङ्कृधि। मघवञ्छुग्धि तव तन्न ऊतये। वि द्विषो वि
मृधो जहि। स्वस्तिदा विशस्पतिः। वृत्रहा वि मृधो वशी।
वृषेन्द्रः पुर एतु नः। स्वस्तिदा अभयङ्करः। आभिर्गीर्भिर्यदतो
न ऊनम्॥११४॥

आप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा स्तोतृभ्यो महि गोत्रा
रुजासिं। भूयिष्ठभाजो अध ते स्याम। अनाज्ञातं यदाज्ञातम्।
यज्ञस्य क्रियते मिथुं। अग्ने तदस्य कल्पय। त्वं हि
वेत्थ यथातथम्। पुरुषसम्मितो यज्ञः। यज्ञः पुरुषसम्मितः।
अग्ने तदस्य कल्पय। त्वं हि वेत्थ यथातथम्। यत्पाकत्रा
मनसा दीनदक्षा न। यज्ञस्य मन्वते मर्तासः। अग्निष्टद्धोता
ऋतुविद्विजानन्। यजिष्ठो देवां ऋतुशो यजाति॥११५॥

देवांश्चित्रं तनूयः स्वाहो नं पुरुषसम्मितोऽग्ने तदस्य कल्पय पञ्च च॥११॥ [११]

यद्देवा देवहेडनम्। देवासश्चकृमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा
मुश्चता। ऋतस्यर्तेन मामुत। देवा जीवनकाम्या यत्।
वाचाऽनृतमूदिम। अग्निर्मा तस्मादेनसः। गार्हपत्यः
प्रमुश्चतु। दुरिता यानि चकृम। करोतु मामनेनसम्॥११६॥

ऋतेन द्यावापृथिवी। ऋतेन त्वं संरस्वति। ऋतान्मा
मुश्चताहंसः। यदन्यकृतमारिम। सजातशंसादुत वा
जामिशंसात्। ज्यायंसः शंसादुत वा कनीयसः।
अनाज्ञातन्देवकृतं यदेनः। तस्मात्त्वमस्माञ्जातवेदो मुमुग्धि।

यद्वाचा यन्मनसा। बाहुभ्यामूरुभ्यामष्टीवज्झाम्॥११७॥

शिश्नैर्यदनृतश्चकृमा वयम्। अग्निर्मा तस्मादेनसः।
यद्धस्ताभ्याश्चकर किल्बिषाणि। अक्षाणां वग्नुमुपजिघ्रमानः।
दूरेपश्या च राष्ट्रभृच्च। तान्यप्सरसावनुदत्तामृणानि।
अदीव्यन्नृणय्यंदहश्चकार। यद्वादास्यन्त्सञ्जगारा जनैर्भ्यः।
अग्निर्मा तस्मादेनसः। यन्मयि माता गर्भे सति॥११८॥

एनश्चकार यत्पिता। अग्निर्मा तस्मादेनसः। यदा पिपेष मातरं
पितरम्। पुत्रः प्रमुदितो धयन्। अहिंसितौ पितरौ मया
तत्। तदग्रे अनृणो भवामि। यदन्तरिक्षं पृथिवीमुत द्याम्।
यन्मातरं पितरघ्वां जिहिंसिम। अग्निर्मा तस्मादेनसः।
यदाशसा निशसा यत्पराशसा॥११९॥

यदेनश्चकृमा नूतनं यत्पुराणम्। अग्निर्मा तस्मादेनसः। अतिं
क्रामामि दुरितय्यदेनः। जहामि रिप्रं परमे सधस्थै। यत्र यन्ति
सुकृतो नापि दुष्कृतः। तमा रोहामि सुकृतात्रु लोकम्। त्रिते
देवा अमृजतैतदेनः। त्रित एतन्मनुष्येषु मामृजे। ततो मा
यदि किञ्चिदानशे। अग्निर्मा तस्मादेनसः॥१२०॥

गार्हपत्यः प्र मुञ्चतु। दुरिता यानि चकृमा करोतु
मामनेनसम्। दिवि जाता अप्सु जाताः। या जाता
ओषधीभ्यः। अथो या अग्निजा आपः। ता नः शुन्धन्तु
शुन्धनीः। यदापो नक्तन्दुरितश्चराम। यद्वा दिवा नूतनं

यत्पु॑रा॒णम्। हिर॑ण्यवर्णास्त॒त उत्पु॑नीत नः। इ॒मम्मे॑
वरु॑ण॒ तत्त्वा॑ यामि। त्वन्नो॑ अ॒ग्रे स त्वन्नो॑ अ॒ग्रे। त्वम॑ग्रे
अ॒यासि॑॥१२१॥

अ॒नेन॑संम॒ष्टीव॒ज्या॑ स॒ति प॑रा॒शसा॑ऽऽन॒शोऽग्नि॑मा॒ तस्मा॑दे॒नसः॑ पु॒नीत॑ न॒न्नीणि॑ च (यद्दे॒वा दे॒वां ऋ॒तेन॑
सजा॑तशः॒साद्य॑द्वा॒चा य॒द्वस्ता॑भ्याम॒दीव्यं॑ यन्मयि॑ मा॒ता यदा॑ पि॒पेप॑ यद॒न्तरि॑क्षं॒ यदा॑शसा॒ति क्रामा॑मि
त्रि॒ते दे॒वा दि॒वि जा॒ता अ॒प्सु जा॒ता यदा॑प॒ इम॑म्मे॒ वरु॑ण॒ तत्त्वा॑ यामि॒ त्वन्नो॑ अ॒ग्रे स त्वन्नो॑ अ॒ग्रे
त्वम॑ग्रे अ॒यासि॑) ॥१२॥

[१२]

यत्ते॒ ग्राव्ण॑णां चिच्छि॒दुः सोम॑ राजन्। प्रि॒याण्यङ्गा॑नि॒ स्वधि॑ता॒
परू॑षि। तत्स॒न्ध॒त्स्वाज्ये॑नो॒त वर्ध॑यस्व। अ॒ना॒गसो॑
अध॒मित्स॑ङ्ख्ये॒म। यत्ते॒ ग्रावा॑ बा॒हुच्यु॑तो॒ अचु॑च्यवुः। नरो॒ यत्ते॒
दुदु॑हुर्दक्षि॒णेन॑। तत्त॒ आप्या॑यता॒न्तत्ते॑। नि॒ष्ट्या॑यता॒न्देव॑ सोम।
यत्ते॒ त्वच॑म्बिभि॒दुर्य॑च्च॒ योनि॑म्। यदा॒स्थाना॑त्प्रच्यु॒तो वेन॑सि॒
त्मना॑ ॥१२२॥

त्वया॒ तत्सो॑म गु॒प्तम॑स्तु नः। सा नः॑ स॒न्धास॑त्पर॒मे व्यो॑मन्।
अहा॒च्छरी॑रं पय॑सा स॒मेत्य॑। अ॒न्यो॑न्यो भवति॒ वर्णो॑ अस्य।
तस्मि॑न्व॒यमुप॑हृता॒स्तव॑ स्मः। आ नो॑ भज॒ सदे॑सि वि॒श्वरू॑पे।
नृच॑क्षाः सोम॑ उ॒त शु॒श्रुग॑स्तु। मा नो॒ वि हा॑सी॒द्विर॑
आवृ॑णानः। अना॑गास्त॒नुवो॑ वावृ॒धानः॑। आ नो॑ रू॒पं वह॑तु
जाय॑मानः॥१२३॥

उप॑ क्षरन्ति जु॒ह्वो घृ॑तेन। प्रि॒याण्यङ्गा॑नि॒ तव॑ वर्धय॑न्तीः।
तस्मै॑ ते सोम॒ नम॒ इद्व॑षद्व। उप॑ मा राजन्त्सुकृ॒ते ह॑यस्व।

सं प्रा॑णापा॒नाभ्या॒ꣳ समु॑ चक्षु॑षा॒ त्वम्। सꣳ श्रोत्रे॑ण गच्छ॑स्व
सोम॑ राज॒न्। यत्त॑ आस्थि॑तꣳ शमु॑ तत्ते॑ अस्तु। जा॒नी॒ता॒न्नः
सङ्ग॑म॒ने पथी॑नाम्। ए॒तज्जा॑नी॒तात्पर॑मे व्यो॑मन्। वृ॒काः सध॑स्था
वि॒द रू॒पम॑स्य ॥१२४॥

यदा॑गच्छ॑त्प॒थिभि॑र्दे॒व्यानैः॑। इ॒ष्टा॒पूर्ते॑ कृ॒णु॒तादा॒विर॑स्मै।
अरि॑ष्टो राज॒न्नग॑दः परे॑हि। नम॑स्ते अस्तु॒ चक्ष॑से रघू॒यते।
नाक॑मारो॒ह स॒ह यज॑मानेन। सूर्य॑ङ्गच्छ॑तात्पर॑मे व्यो॑मन्।
अभू॑द्दे॒वः स॒वि॒ता वन्द्यो॑नु नः॑। इ॒दानी॑महं॒ उप॒वाच्यो॑ नृभिः॑।
वि यो रत्ना॑ भज॑ति मान॒वेभ्यः॑। श्रेष्ठ॑न्नो अत्र॒ द्रवि॑णं यथा॒
दध॑त्। उप॑ नो मि॒त्रावरु॑णावि॒हाव॑न्तम्। अ॒न्वादी॑ध्या॒थामि॑ह
नः॑ सखा॒या। आ॒दि॒त्यानां॑ प्रसि॑तिर्हे॒तिः। उ॒ग्रा श॒तापा॑ष्ठा
घ॒विषा॑ परि॑ णो वृ॒णक्तु॑। आप्या॑यस्व॒ सन्ते॑॥१२५॥

त्मना जायमानोऽस्य दधत्यञ्च च॥१३॥ [१३]

यदि॑दी॒क्षे मन॑सा॒ यच्च॑ वा॒चा। यद्वा॑ प्रा॒णैश्चक्षु॑षा॒ यच्च॑
श्रोत्रे॑ण। यद्रेत॑सा मिथु॒नेनाप्या॑त्मना॑। अ॒द्ध्यो लो॒का द॑धिरे॒
तेज॑ इन्द्रि॒यम्। शु॒क्रा दी॒क्षायै॑ तप॑सो वि॒मोच॑नीः। आपो॑
विमो॒क्त्रीर्मयि॑ तेज॑ इन्द्रि॒यम्। यदृ॒चा साम्ना॑ यजु॑षा।
प॒शूनाश्चर्म॑न् ह॒विषा॑ दिदी॒क्षे। यच्छ॑न्दोभि॒रोष॑धीभिर्वन॒स्पतौ॑।
अ॒द्ध्यो लो॒का द॑धिरे॒ तेज॑ इन्द्रि॒यम् ॥१२६॥

शु॒क्रा दी॒क्षायै॑ तप॑सो वि॒मोच॑नीः। आपो॑ विमो॒क्त्रीर्मयि॑ तेज॑

इन्द्रि॒यम्। येन॑ ब्र॒ह्म येन॑ क्ष॒त्रम्। येनैन्द्रा॒ग्नी प्र॒जाप॑तिः
 सोमो॑ वरु॒णो येन॑ राजा॑। वि॒श्वे दे॒वा ऋष॑यो येन॑ प्रा॒णाः।
 अ॒द्ध्यो लो॒का द॑धिरे॒ तेजं इन्द्रि॒यम्। शु॒क्रा दी॒क्षायै॑ तप॑सो
 वि॒मोच॑नीः। आपो॑ वि॒मोक्त्री॑र्मयि॒ तेजं इन्द्रि॒यम्। अ॒पां
 पुष्प॑म॒स्योष॑धीना॒ः रसः॑। सोम॑स्य प्रि॒यन्धाम॑॥१२७॥

अ॒ग्नेः प्रि॒यत॑म॒ः ह॒विः स्वाहा॑। अ॒पां पुष्प॑म॒स्योष॑धीना॒ः रसः॑।
 सोम॑स्य प्रि॒यन्धाम॑। इन्द्र॑स्य प्रि॒यत॑म॒ः ह॒विः स्वाहा॑। अ॒पां
 पुष्प॑म॒स्योष॑धीना॒ः रसः॑। सोम॑स्य प्रि॒यन्धाम॑। वि॒श्वेषा॑न्दे॒वानां॑
 प्रि॒यत॑म॒ः ह॒विः स्वाहा॑। व॒यः सोम॑ व्र॒ते तव॑। मन॑स्त॒नूषु॒
 पिप्र॑तः। प्र॒जाव॑न्तो अशीमहि॥१२८॥

दे॒वेभ्यः॑ पि॒तृभ्यः॑ स्वाहा॑। सो॒म्येभ्यः॑ पि॒तृभ्यः॑ स्वाहा॑। क॒व्येभ्यः॑
 पि॒तृभ्यः॑ स्वाहा॑। दे॒वांस इ॒ह मा॑दयध्वम्। सो॒म्यांस इ॒ह
 मा॑दयध्वम्। क॒व्यांस इ॒ह मा॑दयध्वम्। अ॒नन्त॑रि॒ताः पि॒तरः॑
 सो॒म्याः सोम॑पी॒थात्। अपै॑तु मृ॒त्युर॒मृत॑न्न॒ आग॑न्। वै॒वस्व॑तो
 नो॒ अभ॑यङ्क॒णोतु॑। प॒र्णवँ॑न॒स्पते॑रिव॥१२९॥

अ॒भि नः॑ शी॒यता॑ः र॒यिः। सच॑तान्नः शची॒पतिः॑। पर॑म्मृ॒त्यो
 अनु॑ परै॒हि प॒न्था॑म्। यस्ते॒ स्व इ॒तरो॑ दे॒व्याना॑त्। चक्षु॑ष्मते
 शृ॒ण्वते॑ ते॒ ब्रवी॑मि। मा नः॑ प्र॒जाः री॑रिषो॒ मोत॑ वी॒रान्।
 इ॒दमू॑नु श्रेयो॒वसान॑माग॒न्म। यद्भो॒जिद्धं॑ न॒जिद॑श्च॒जिद्य॑त्।
 प॒र्णवँ॑न॒स्पते॑रिव। अ॒भि नः॑ शी॒यता॑ः र॒यिः। सच॑तान्नः
 शची॒पतिः॑॥१३०॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

साङ्गहृष्येष्ट्या यजते। इमाञ्जनता२ सङ्गहृणीति। द्वादशारत्नी
रशना भवति। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरमेवाव
रुन्धे। मौञ्जी भवति। ऊर्ग्वे मुञ्जाः। ऊर्जमेवाव रुन्धे। चित्रा
नक्षत्रम्भवति। चित्रघाँ एतत्कर्म॥१॥

यदश्वमेधः समृद्धौ। पुण्यनाम देवयजनमध्यवस्यति।
पुण्यामेव तेन कीर्तिमभि जयति। अपदातीनृत्विजः
समावहन्त्या सुब्रह्मण्यायाः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै।
केशश्मश्रु वपते। नखानि नि कृन्तते। दतो धावते। स्नाति।
अहतघाँसः परिधत्ते। पाप्मनोऽपहृत्यै। वाचं यत्वोप वसति।
सुवर्गस्य लोकस्य गुप्त्यै। रात्रिं जागरयन्त आसते।
सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥२॥

कर्म धत्ते पञ्च च॥१॥ [१]

चतुष्टय्य आपो भवन्ति। चतुः शफो वा अश्वः प्राजापत्यः
समृद्धौ। ता दिग्भ्यः समाभृता भवन्ति। दिक्षु वा आपः।
अन्नघाँ आपः। अद्ध्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्ध्योऽन्नं जायते।
तदव रुन्धे। तासु ब्रह्मौदनं पचति। रेत एव तद्वधाति॥३॥

चतुः शरावो भवति। दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठति। उभयतोरुक्रमौ
भवतः। उभयत एवास्मिन्नुचन्दधाति। उद्धरति श्रुतत्वाय।
सर्पिष्वान्भवति मेध्यत्वाय। चत्वारि आर्षेयाः प्राश्नन्ति।
दिशामेव ज्योतिषि जुहोति। चत्वारि हिरण्यानि ददाति।

दिशामेव ज्योतीं ष्यव रुन्धे ॥ ४ ॥

यदाज्यमुच्छिष्यते। तस्मिन् रशनान्युनत्ति। प्रजापतिर्वा
ओदनः। रेत आज्यम्। यदाज्ये रशनान्युनत्ति। प्रजापतिमेव
रेतसा समर्धयति। दर्भमयी रशना भवति। बहु वा एष
कुचरो मेध्यमुपगच्छति। यदश्वः। पवित्रं वै दर्भाः ॥ ५ ॥

यद्दर्भमयी रशना भवति। पुनात्येवैनम्। पूतमेनुमेध्यमा
लभते। अश्वस्य वा आलब्धस्य महिमोदक्रामत्।
स महर्त्विजः प्राविशत्। तन्महर्त्विजाम्महर्त्विक्कम्।
यन्महर्त्विजः प्राश्नन्ति। महिमानमेवास्मिन्तद्वधति।
अश्वस्य वा आलब्धस्य रेत उदक्रामत्। तत्सुवर्णं
हिरण्यमभवत्। यत्सुवर्णं हिरण्यन्ददाति। रेत एव
तद्वधाति। ओदने ददाति। रेतो वा ओदनः। रेतो हिरण्यम्।
रेतसैवास्मिन्नेतो दधाति ॥ ६ ॥

दधाति रुन्धे दर्भा अभवत्थद च ॥ २ ॥

यो वै ब्रह्मणे देवेभ्यः प्रजापतयेऽप्रतिप्रोच्याश्वमेध्यम्बध्नाति।
आ देवताभ्यो वृश्च्यते। पापीयान्भवति। यः प्रतिप्रोच्य।
न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति। यदाहं।
ब्रह्मन्नाश्वमेध्यम्भन्त्स्यामि देवेभ्यः प्रजापतये तेन
राध्यासमिति। ब्रह्म वै ब्रह्मा। ब्रह्मण एव देवेभ्यः
प्रजापतये प्रतिप्रोच्याश्वमेध्यम्बध्नाति ॥ ७ ॥

न देवताभ्य आ वृश्च्यते। वसीयान्भवति। देवस्य त्वा सवितुः

प्रस॒व इति॑ र॒शना॑माद॒त्ते प्र॑सू॒त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॒ह।
 अ॒श्विनो॑ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू आ॑स्ता॒म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्या॑मित्या॒ह
 यत्यै॑। व्यृ॒द्ध॒वाँ ए॒तद्य॑ज्ञस्य॑। यद॑य॒जुष्के॑ण क्रि॒यते॑।
 इ॒माम॑गृ॒भ्णत्र॑श॒नामृ॑तस्येत्य॒धि व॑दति॒ यजु॑ष्कृत्यै। य॒ज्ञस्य॑
 समृ॑द्धौ॥८॥

तदा॑हुः। द्वा॒द॒शा॒र॒त्नी र॒शना॑ क॑र्त॒व्या ३ त्रयो॑द॒शा॒र॒त्नी ३ रि॒ति।
 ऋ॒षभो॑ वा ए॒ष ऋ॑तूना॒म्। यत्स॑वत्स॒रः। तस्य॑ त्रयो॒द॒शो
 मा॒सो वि॒ष्टप॑म्। ऋ॒षभ ए॒ष य॒ज्ञाना॑म्। यद॑श्वमे॒धः। यथा॑
 वा ऋ॒षभ॑स्य॒ वि॒ष्टप॑म्। ए॒वमे॒तस्य॑ वि॒ष्टप॑म्। त्रयो॒द॒शम॑र॒त्नि ९
 र॒शना॑या॒मुपा॑ द॒धाति॑॥९॥

यथ॑र्ष॒भस्य॑ वि॒ष्टप॑ ९ स॒ंस्क्र॑रोति॑। ता॒दृगे॒व तत्। पू॒र्व
 आयु॑षि वि॒दथे॑षु क॒व्येत्या॑ह। आयु॑रे॒वास्मि॑न्दधाति॑।
 तया॑ दे॒वाः सु॒तमा॑ ब॒भूवु॑रित्या॒ह। भूति॑मे॒वोपा॑वर्तते।
 ऋ॒तस्य॑ सा॒मन्त॑स॒रमा॑र॒पन्ती॑त्या॒ह। स॒त्य॒वाँ ऋ॒तम्।
 स॒त्येनै॒वैन॑मृ॒तेना॑र॒भते। अ॒भि॒धा अ॒सीत्या॑ह॥१०॥

तस्मा॑द॒श्वमे॒धया॒जी सर्वा॑णि भू॒तान्य॒भि भ॑वति।
 भु॒वंन॑मसीत्या॒ह। भू॒मान॑मे॒वोपै॑ति। य॒न्ताऽसी॑त्या॒ह।
 य॒न्तार॑मे॒वैन॑ङ्करोति॑। ध॒र्तासी॑त्या॒ह। ध॒र्तार॑मे॒वैन॑ङ्करोति॑।
 सो॒ऽग्निं वै॑श्वान॒रमि॑त्या॒ह। अ॒ग्नावे॒वैन॑ वैश्वान॒रे जु॑होति॑।
 सप्र॑थ॒समि॑त्या॒ह ॥ ११॥

प्र॒जयै॒वैनं॑ प॒शुभिः॑ प्रथयति। स्वाहा॑कृ॒त इत्या॑ह। होमं
 ए॒वास्यै॒षः। पृ॒थिव्या॑मित्या॑ह। अ॒स्यामे॒वैनं॑ प्र॒तिष्ठा॑पयति।
 य॒न्ता रा॒ड्यन्ता॑ऽसि॒ यम॑नो ध॒र्तासि॑ ध॒रुण॑ इत्या॑ह।
 रू॒पमे॒वास्यै॒तन्महि॑मान॒व्याँच॑ष्टे। कृ॒ष्यै त्वा॒ क्षेमा॑य त्वा
 र॒य्यै त्वा॒ पोषा॑य त्वेत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॑माशा॒स्ते। स्व॒गा
 त्वा॑ दे॒वेभ्य॑ इत्या॑ह। दे॒वेभ्य॑ ए॒वैनं॑ स्व॒गा क॑रोति। स्वाहा॑
 त्वा प्र॒जाप॑तय इत्या॑ह। प्रा॒जाप॒त्यो वा अश्वः॑। यस्या॑ ए॒व
 दे॒वता॑या आल॒भ्यते॑। तयै॒वैनं॑ स॒मर्ध॑यति॥१२॥

ब॒भ्रा॒ति स॒मृद्ध्या॑ उ॒पाद॑धात्य॒सीत्या॑ह स॒प्रथ॑स॒मित्या॑ह दे॒वेभ्य॑ इत्या॑ह प॒ञ्च च॥३॥ [३]

यः पि॒तुर॑नु॒जायाः॑ पु॒त्रः। स पु॒रस्ता॑न्नयति। यो मा॒तुर॑नु॒जायाः॑
 पु॒त्रः। स प॒श्चान्न॑यति। वि॒ष्वश्च॑मे॒वास्मा॑त्पा॒प्मान॑वि॒वृ॒ह॒तः। यो
 अ॒र्वन्तं॑ जिघा॑स॒ति तम॑भ्य॒मीति॑ वरु॒ण इति॑ श्वानं॑ चतुर॒क्षं
 प्र॒सौति॑। प॒रो म॒र्तः प॒रः श्वेति॑ शुनं॑श्चतुर॒क्षस्य॑ प्रह॑न्ति।
 श्वे॒व वै पा॒प्मा भ्रातृ॑व्यः। पा॒प्मान॑मे॒वास्य॑ भ्रातृ॑व्यं ह॒न्ति।
 सै॒ध्रक॑म्मु॒संल॑म्भवति॥१३॥

क॒र्मक॑र्मे॒वास्मै॑ साधयति। पौ॒श्च॒ले॒यो ह॑न्ति। पु॒श्च॒ल्वा
 वै दे॒वाः शु॒च॒न्य॑दधुः। शु॒चै॒वा॒स्य शु॒चं ह॑न्ति। पा॒प्मा
 वा ए॒तमी॑प्स॒तीत्या॑हुः। यो॑ऽश्वमे॒धेन॑ यज॑न्त॒ इति॑।
 अश्व॑स्याध॒स्प॒दमु॑पा॒स्यति॑। व॒ज्री वा अश्वः॑ प्रा॒जाप॒त्यः।
 व॒ज्रेणै॒व पा॒प्मान॑भ्रातृ॑व्यम॒व क्राम॑ति। द॒क्षि॒णाऽप॑
 प्लावयति॥१४॥

पाप्मानमेवास्माच्छमलमपं प्लावयति। ऐषीक उदूहो
 भवति। आयुर्वा इषीकाः। आयुरेवास्मिन्दधति। अमृतवाँ
 इषीकाः। अमृतमेवास्मिन्दधति। वेतसशाखोपसम्बद्धा
 भवति। अप्सुयोनिर्वा अश्वः। अप्सुजो वेतसः।
 स्वादेवैनय्यौनेनिर्मिमीते। पुरस्तात्प्रत्यश्चमभ्युदूहति।
 पुरस्तादेवास्मिन्प्रतीच्यमृतन्दधाति। अहश्च त्वश्च वृत्रहन्निति
 ब्रह्मा यजमानस्य हस्तङ्गृह्णाति। ब्रह्मक्षत्रे एव सन्दधाति।
 अभिक्रत्वेन्द्र भूरधृज्मन्नित्यध्वर्युर्यजमानवाँचयत्यभिजित्यै॥१५॥

भवति प्लावयति मिमीते पञ्च च॥४॥ [४]

चत्वारं ऋत्विजः समुक्षन्ति। आभ्य एवैनं चतसृभ्यो
 दिग्भ्योऽभि समीरयन्ति। शतेन राजपुत्रैः सहाध्वर्युः।
 पुरस्तात्प्रत्यङ्गिष्ठन्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयं
 राजा वृत्रं वध्यादिति। राज्यवाँ अध्वर्युः। क्षत्रं राजपुत्रः।
 राज्येनैवास्मिन्क्षत्रन्दधाति। शतेना राजभिरुग्रैः सह
 ब्रह्मा॥१६॥

दक्षिणत उदङ्गिष्ठन्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयं
 राजाप्रतिधृष्योऽस्त्विति। बलं वै ब्रह्मा। बलमराजोग्रः।
 बलेनैवास्मिन्बलन्दधाति। शतेन सूतग्रामणिभिः सह
 होता। पश्चात्प्राङ्गिष्ठन्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयं
 राजाऽस्यै विशः॥१७॥

बहुग्वै बहुश्वायै बहुजाविकायै। बहुव्रीहियवायै

बहुमाषति॒लायै॑। बहु॒हिर॒ण्यायै॑ बहु॒हस्ति॒कायै॑। बहु॒दा॒स॒पू॒रु॒षायै॑
 रयि॒मत्यै॑ पु॒ष्टि॒मत्यै॑। बहु॒रा॒य॒स्पो॒षायै॑ राजा॒स्त्विति॑। भू॒मा
 वै होता॑। भू॒मा सू॒त॒ग्रा॒म॒ण्यः॑। भू॒मैवास्मिन्भू॒मान॑न्दधाति।
 श॒तेन॑ क्षत्तसङ्ग॒हीतृ॒भिः स॒हो॒द्गा॒ता। उ॒त्तर॒तो दक्षि॒णा
 तिष्ठ॒न्प्रोक्ष॑ति॥१८॥

अ॒नेनाश्वे॑न॒ मे॒ध्ये॒ने॒ष्ट्वा। अ॒य॒ः राजा॒ सर्व॑मायु॒रे॒त्विति॑। आयु॒र्वा
 उ॒द्गा॒ता। आयुः॑ क्षत्तसङ्ग॒हीता॒रः। आयु॑षैवास्मिन्नायु॒र्दधा॑ति।
 श॒त॒ः श॒त॒म्भव॑न्ति। श॒तायुः॑ पु॒रुषः॑ श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॑ये
 प्र॒ति॒तिष्ठ॑ति। च॒तुः श॒ता भ॑वन्ति। च॒त॒स्रो दि॒शः। दि॒क्ष्वे॒व प्र॒ति॒
 तिष्ठ॑ति॥१९॥

ब्रह्मा विश उ॑क्षति दि॒श॒ एकं॑ च॥५॥ [५]

यथा॒ वै ह॒विषो॑ गृही॒तस्य॑ स्क॒न्दति॑। ए॒वघाँ ए॒तद॒श्वस्य॑
 स्क॒न्दति॑। यन्नि॒क्तम॑ना॒ल॒ब्धमु॑त्सृजन्ति। यत्स्तो॒क्या अ॒न्वाह॑।
 स॒र्व॒हु॒तमे॒वैनङ्क॑रोत्यस्क॒न्दाय॑। अस्क॑न्न॒ः हि तत्। यद्धु॒तस्य॑
 स्क॒न्दति॑। स॒हस्र॑मन्वा॒ह। स॒हस्र॑स॒म॒मितः॑ सुव॒र्गो लो॒कः।
 सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॒भिजि॑त्यै॥२०॥

यत्प॒रि॒मिता॑ अनुब्रूयात्। प॒रि॒मि॒त॒म॒व॑ रुन्धीत। अ॒प॒रि॒मि॒ता॒
 अ॒न्वा॒ह। अ॒प॒रि॒मि॒तः सुव॒र्गो लो॒कः। सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑
 स॒म॒ष्ट्यै। स्तो॒क्या जु॑होति। या ए॒व व॒र्ष्या॒ आपः॑। ता अ॒व॑
 रुन्धे। अ॒स्याञ्जु॑होति। इ॒यघाँ अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रः॥२१॥

अस्यामेवैनाः प्रतिष्ठापयति। उवाच ह प्रजापतिः। स्तोत्रासु
वा अहमश्वमेधः सः स्थापयामि। तेन ततः सः स्थितेन
चरामीति। अग्नये स्वाहेत्याह। अग्नय एवैनं जुहोति। सोमाय
स्वाहेत्याह। सोमायैवैनं जुहोति। सवित्रे स्वाहेत्याह। सवित्र
एवैनं जुहोति॥२२॥

सरस्वत्यै स्वाहेत्याह। सरस्वत्या एवैनं जुहोति। पूष्णे
स्वाहेत्याह। पूष्ण एवैनं जुहोति। बृहस्पतये स्वाहेत्याह।
बृहस्पतय एवैनं जुहोति। अपाम्मोदाय स्वाहेत्याह।
अद्ध्य एवैनं जुहोति। वायवे स्वाहेत्याह। वायवं एवैनं
जुहोति॥२३॥

मित्राय स्वाहेत्याह। मित्रायैवैनं जुहोति। वरुणाय
स्वाहेत्याह। वरुणायैवैनं जुहोति। एताभ्य एवैनन्देवताभ्यो
जुहोति। दशदश संपादं जुहोति। दशाक्षरा विराट्।
अन्नविंशतिः। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। प्र वा एषोऽस्माल्लोकाच्च्यवते।
यः पराचीराहुतीर्जुहोति। पुनः पुनरभ्यावर्तं जुहोति।
अस्मिन्नेव लोके प्रतिष्ठति। एताः ह वाव सोऽश्वमेधस्य
सः स्थितिमुवाचास्कन्दाय। अस्कन्नः हि तत्। यद्यज्ञस्य
सः स्थितस्य स्कन्दति॥२४॥

अभिर्जित्यै वैश्वानरः सवित्र एवैनं जुहोति वायवं एवैनं जुहोति च्यवते षट् च॥६॥ [६]

प्रजापतये त्वा जुष्टं प्रोक्षामीति पुरस्तात्प्रत्यङ्गिष्ठन्प्रोक्षति।

प्रजापतिर्वै देवानामन्नादो वीर्यावान्। अन्नाद्यमेवास्मिन्वीर्यन्दधाति।
 तस्मादश्वः पशूनामन्नादो वीर्यावत्तमः। इन्द्राग्निभ्यान्त्वेति
 दक्षिणतः। इन्द्राग्नी वै देवानामोजिष्ठौ बलिष्ठौ। ओज
 एवास्मिन्बलन्दधाति। तस्मादश्वः पशूनामोजिष्ठो
 बलिष्ठः। वायवे त्वेति पश्चात्। वायुर्वै देवानामाशुः
 सारसारितमः॥ २५॥

ज्वमेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः पशूनामाशुः सारसारितमः।
 विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युत्तरतः। विश्वे वै देवा
 देवानांय्यंशस्वितमाः। यश एवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः
 पशूनाय्यंशस्वितमः। देवेभ्यस्त्वेत्यधस्तात्। देवा वै
 देवानामपचिततमाः। अपचितिमेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः
 पशूनामपचिततमः॥ २६॥

सर्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युपरिष्ठात्। सर्वे वै देवास्त्विषिमन्तो
 हरस्विनः। त्विषिमेवास्मिन् हरो दधाति। तस्मादश्वः
 पशूनान्त्विषिमान्हरस्वितमः। दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय
 त्वा पृथिव्यै त्वेत्याह। एभ्य एवैनल्लोकेभ्यः प्रोक्षति।
 सते त्वाऽसते त्वाऽद्ध्यस्त्वौषधीभ्यस्त्वा विश्वेभ्यस्त्वा
 भूतेभ्य इत्याह। तस्मादश्वमेधयाजिनः सर्वाणि
 भूतान्युपजीवन्ति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यत्प्राजापत्योऽश्वः।
 अथ कस्मादेनमन्याभ्यो देवताभ्योऽपि प्रोक्षतीति। अश्वे वै

सर्वा देवता अन्वायन्ताः। तय्यँद्विष्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्य इति प्रोक्षति। देवता एवास्मिन्नन्वा यातयति। तस्मादश्वे सर्वा देवता अन्वायन्ताः॥ २७॥

सारसारितमोऽर्पचिततमः प्राजापत्योऽश्वः पञ्च च॥ ७॥ [७]

यथा वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवञ्चा एतदश्वस्य स्कन्दति। यत्प्रोक्षितमनालब्धमुत्सृजन्ति। यदश्वचरितानि जुहोति। सर्वहुतमेवैनङ्करोत्यस्कन्दाय। अस्कन्नः हि तत्। यद्धुतस्य स्कन्दति। ईङ्काराय स्वाहेङ्कृताय स्वाहेत्याह। एतानि वा अश्वचरितानि। चरितैरेवैनः समर्धयति॥ २८॥

तदाहुः। अनाहुतयो वा अश्वचरितानि। नैता होतव्या इति। अथो खल्वाहुः। होतव्या एव। अत्र वावैवर्विद्वानश्वमेधः सः स्थापयति। यदश्वचरितानि जुहोति। तस्माद्धोतव्या इति। बहिर्धा वा एनमेतदायतनादधाति। भ्रातृव्यमस्मै जनयति॥ २९॥

यस्यानायतनैऽन्यत्राग्रेराहुतीर्जुहोति। सावित्रिया इष्ट्याः पुरस्तात्स्विष्टकृतः। आहवनीयेऽश्वचरितानि जुहोति। आयतन एवास्याहुतीर्जुहोति। नास्मै भ्रातृव्यञ्जनयति। तदाहुः। यज्ञमुखेयज्ञमुखे होतव्याः। यज्ञस्य कृत्यैः। सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्या इति। अथो खल्वाहुः॥ ३०॥

यद्यज्ञमुखेयज्ञमुखे जुहुयात्। पशुभिर्यजमानव्यर्धयेत्। अव

सुवर्गल्लोकात्पद्येत। पापीयान्त्स्यादिति। सकृदेव होतव्याः।
न यजमानं पशुभिर्व्यर्धयति। अभि सुवर्गल्लोकञ्जयति। न
पापीयान्भवति। अष्टाचत्वारिंशतमश्वरूपाणि जुहोति।
अष्टाचत्वारिंशदक्षरा जगती। जागतोऽश्वः प्राजापत्यः
समृद्धौ। एकमतिरिक्तञ्जुहोति। तस्मादेकः प्रजास्वर्धुकः॥ ३१॥

अर्धयति जनयति खल्वाहुर्जगती त्रीणि च॥८॥ [८]

विभूर्मात्रा प्रभूः पित्रेत्याह। इयं वै माता। असौ
पिता। आभ्यामेवैनं परिददाति। अश्वोऽसि हयोऽसीत्याह।
शास्त्येवैनमेतत्। तस्माच्छिष्टाः प्रजा जायन्ते। अत्योऽसीत्याह।
तस्मादश्वः सर्वान्पशूनत्येति। तस्मादश्वः सर्वेषां पशूनां
श्रेष्ठमङ्गच्छति॥ ३२॥

प्र यशः श्रेष्ठमाप्नोति। य एवं वेद। नरोऽस्यर्वाऽसि
सतिरसि वाज्यंसीत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानव्याचष्टे।
ययुर्नामासीत्याह। एतद्वा अश्वस्य प्रियन्नामधेयम्।
प्रियेणैवैनन्नामधेयेनाभि वंदति। तस्मादप्यामित्रौ सङ्गत्य।
नाम्ना चेद्धयेते। मित्रमेव भवतः॥ ३३॥

आदित्यानां पत्वाऽन्विहीत्याह। आदित्यानेवैनङ्गमयति।
अग्नये स्वाहा स्वाहेन्द्राग्निभ्यामिति पूर्वहोमाञ्जुहोति। पूर्व
एव द्विषन्तम्भ्रातृव्यमतिं क्रामति। भूरसि भुवे त्वा भव्याय
त्वा भविष्यते त्वेत्युत्सृजति सर्वत्वाय। देवा आशापाला

ए॒तन्दे॒वेभ्योऽश्व॒म्मेषा॑य॒ प्रोक्षि॑तङ्गोपाय॒तेत्या॑ह। श॒तं वै त॒ल्प्या
राज॑पु॒त्रा दे॒वा आ॑शापा॒लाः। तेभ्य॑ ए॒वैनं॑ परि॒ ददा॑ति। ई॒श्वरो
वा अश्वः॑ प्रमु॑क्तः॒ परा॑ परा॒वत॑ङ्गन्तोः॑। इ॒ह धृ॑तिः॒ स्वाहे॑ह
वि॒धृतिः॑ स्वाहे॑ह रन्तिः॒ स्वाहे॑ह रम॑तिः॒ स्वाहे॑ति चत॒सृषु प॒त्सु
जु॑होति॥ ३४॥

ए॒ता वा अश्व॑स्य॒ बन्ध॑नम्। ताभि॑रे॒वैनं॑म्बध्राति। तस्मा॒दश्वः॑
प्रमु॑क्तो॒ बन्ध॑नमा गच्छति। तस्मा॒दश्वः॑ प्रमु॑क्तो॒ बन्ध॑नत्र
ज॑हाति। रा॒ष्ट्रवाँ अ॑श्वमे॒धः। रा॒ष्ट्रे ख॒लु वा ए॒ते व्याय॑च्छन्ते।
येऽश्व॒म्मेष्य॑ रक्ष॑न्ति। तेषां॒ य उ॒दच॑ङ्गच्छ॑न्ति। रा॒ष्ट्रादे॒व ते
रा॒ष्ट्रङ्ग॑च्छन्ति। अथ॒ य उ॒दच॑न्न गच्छ॑न्ति॥ ३५॥

रा॒ष्ट्रादे॒व ते व्य॑वच्छिद्यन्ते। परा॒ वा ए॒ष सि॑च्यते।
योऽब॒लोऽश्व॑मे॒धेन॒ यज॑ते। यद्मि॒त्रा अश्व॑घ्न॒न्देर॑न्।
ह॒न्येता॑स्य॒ यज्ञः॑। च॒तुः श॒ता र॑क्षन्ति। य॒ज्ञस्याघा॑ताय।
अथा॒न्यमा॒नीय॒ प्रोक्षे॑युः। सैव ततः॒ प्रायश्चि॑त्तिः॥ ३६॥

गच्छति भवतः पत्सु जुहोति न गच्छन्ति नव च॥ १॥ [९]

प्र॒जाप॑तिरकामयताश्वमे॒धेन॒ यजे॑येति। स तपो॑ऽतप्यत।
तस्य॑ तेपा॒नस्य॑। स॒प्तात्म॑नो॒ देवता॒ उद॑क्रामन्न। सा
दी॒क्षाऽभ॑वत्। स ए॒तानि॑ वैश्वदे॒वान्य॑पश्यत्। तान्य॑जुहोत्।
तैर्वै स दी॒क्षामवा॑रुन्ध। यद्वैश्वदे॒वानि॑ जुहोति। दी॒क्षामे॒व
तैर्य॑ज॒मानोऽव॑ रुन्धे॥ ३७॥

स॒प्त जु॑होति। स॒प्त हि ता दे॒वता॑ उ॒दक्रा॑मन्न। अ॒न्वह॑ञ्जुहोति।

अ॒न्व॒हमे॒व दी॒क्षाम॑वं रु॒न्धे। त्री॑णिं वै॒श्वदे॒वानिं जु॒होति॑।
च॒त्वार्यो॑द्ब्र॒ह्म॒णानि॑। स॒प्त संप॑द्यन्ते। स॒प्त वै शी॑र्ष॒ण्याः प्रा॒णाः।
प्रा॒णा दी॒क्षा। प्रा॒णैरे॒व प्रा॒णान्दी॒क्षाम॑वं रु॒न्धे॥३८॥

एक॑विंश॒तिं वै॒श्वदे॒वानिं जु॒होति॑। एक॑विंश॒तिर्वै दे॒वलो॑काः।
द्वा॒दश॑ मा॒साः पञ्च॑त॒र्वः। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। अ॒सावा॑दि॒त्य
एक॑विं॒शः। ए॒ष सु॑व॒र्गो लो॒कः। तद्वै॒व्यं क्ष॒त्रम्। सा श्रीः॑।
तद्ब॒ध्नस्य॑ वि॒ष्टप॑म्। तत्स्वा॒राज्य॑मुच्यते॥३९॥

त्रि॒ंशत॑मौद्ब्र॒ह्म॒णानिं जु॒होति॑। त्रि॒ंशद॑क्ष॒रा वि॒राट्। अन्नं
वि॒राट्। वि॒राजै॒वान्नाद्य॑म॒वं रु॒न्धे। त्रे॒धा वि॒भज्य॑ दे॒वतां
जु॒होति॑। त्र्या॑वृ॒तो वै दे॒वाः। त्र्या॑वृ॒त इ॒मे लो॒काः। ए॒षां
लो॒काना॑मा॒प्त्यै। ए॒षां लो॒कानां॑ क्लृ॒प्त्यै। अप॒ वा ए॒तस्मा॑त्प्रा॒णाः
क्रा॑मन्ति॥४०॥

यो दी॒क्षाम॑न्तिरे॒चय॑ति। स॒प्ता॒हं प्र॑चरन्ति। स॒प्त वै शी॑र्ष॒ण्याः
प्रा॒णाः। प्रा॒णा दी॒क्षा। प्रा॒णैरे॒व प्रा॒णान्दी॒क्षाम॑वं रु॒न्धे।
पू॒र्णा॒हुति॑मु॒त्त॒मां जु॒होति॑। सर्व॑ वै पू॒र्णा॒हुतिः॑। सर्व॑मे॒वाप्नो॑ति।
अथो॑ इ॒यं वै पू॒र्णा॒हुतिः॑। अ॒स्यामे॒व प्र॑ति॒ तिष्ठ॑ति॥४१॥

रु॒न्धे प्रा॒णान्दी॒क्षाम॑वं रु॒न्ध उच्य॑ते क्रा॒मन्ति तिष्ठ॑ति॥१०॥ [१०]

प्र॒जाप॑तिर॒श्वमे॒धम॑सृजत। तं सृ॒ष्टं न किञ्च॑नोदयच्छत्। तं
वै॒श्वदे॒वान्ये॒वोद॑यच्छत्। यद्वै॒श्वदे॒वानिं जु॒होति॑। य॒ज्ञस्यो॑द्य॒त्यै।
स्वाहाऽऽधि॑मा॒धी॒ताय॒ स्वाहा॑। स्वाहाऽधी॑तं मन॑से स्वाहा॑।

स्वाहा मनः प्रजापतये स्वाहा। काय स्वाहा कस्मै
स्वाहा कतमस्मै स्वाहेति प्राजापत्ये मुख्ये भवतः।
प्रजापतिमुखाभिरेवैनं देवताभिरुद्यच्छते॥४२॥

अदित्यै स्वाहाऽदित्यै मह्यै स्वाहाऽदित्यै सुमृडीकायै
स्वाहेत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनं प्रतिष्ठायोद्यच्छते।
सरस्वत्यै स्वाहा सरस्वत्यै बृहत्यै स्वाहा सरस्वत्यै पावकायै
स्वाहेत्याह। वाग्वै सरस्वती। वाचैवैनमुद्यच्छते। पूष्णे स्वाहा
पूष्णे प्रपथ्याय स्वाहा पूष्णे नरन्धिषाय स्वाहेत्याह। पशवो
वै पूषा। पशुभिरेवैनमुद्यच्छते। त्वष्ट्रे स्वाहा त्वष्ट्रे तुरीपाय
स्वाहा त्वष्ट्रे पुरुरूपाय स्वाहेत्याह। त्वष्टा वै पशूनां
मिथुनानां रूपकृत्। रूपमेव पशुषु दधाति। अथो
रूपैरेवैनमुद्यच्छते। विष्णवे स्वाहा विष्णवे निखुर्यपाय
स्वाहा विष्णवे निभूयपाय स्वाहेत्याह। यज्ञो वै विष्णुः।
यज्ञायैवैनमुद्यच्छते। पूर्णाहुतिमुत्तमां जुहोति। प्रत्युत्तब्ध्यै
सयत्वाय॥४३॥

यच्छते पुरुरूपाय स्वाहेत्याहो च॥११॥ [११]

सावित्रमष्टाकपालं प्रातर्निर्वपति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रं
प्रातः सवनम्। प्रातः सवनादेवैनं गायत्रियाश्छन्दसोऽधि
निर्मिमीते। अथो प्रातः सवनमेव तेनाप्रोति। गायत्रीं छन्दः।
सवित्रे प्रसवित्र एकादशकपालं मध्यन्दिने। एकादशाक्षरा
त्रिष्टुप्। त्रैष्टुभं माध्यन्दिनं सवनम्। माध्यन्दिनादेवैनं

सर्वनात्रिष्टुभृच्छन्दसोऽधि निर्मिमीते ॥ ४४ ॥

अथो माध्यन्दिनमेव सर्वनं तेनाप्रोति। त्रिष्टुभं छन्दः। सवित्र
आसवित्रे द्वादशकपालमपराह्णे। द्वादशाक्षरा जगती। जागती
तृतीयसर्वनम्। तृतीयसर्वनादेवेनं जगत्याश्छन्दसोऽधि
निर्मिमीते। अथो तृतीयसर्वनमेव तेनाप्रोति। जगतीं छन्दः।
ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परां परावतं गन्तोः। इह धृतिः
स्वाहेह विधृतिः स्वाहेह रन्तिः स्वाहेह रमन्तिः स्वाहेति
चतस्र आहुतीर्जुहोति ॥ ४५ ॥

चतस्रो दिशः। दिग्भिरेवेनं परिगृह्णाति। आश्वत्थो
व्रजो भवति। प्रजापतिर्देवेभ्यो निलायत। अश्वो रूपं
कृत्वा। सोऽश्वत्थे संवत्सरमतिष्ठत्। तदश्वत्थस्याश्वत्थत्वम्।
यदाश्वत्थो व्रजो भवति। स्व एवेनं योनौ प्रतिष्ठापयति ॥ ४६ ॥

त्रिष्टुभृच्छन्दसोऽधि निर्मिमीते जुहोति नवं च ॥ १२ ॥

आ ब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामित्याह। ब्राह्मण एव
ब्रह्मवर्चसं दधाति। तस्मात्पुरा ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चस्य जायत।
आऽस्मिन्नाष्ट्रे राजन्यं इषव्यः शूरो महारथो जायतामित्याह।
राजन्यं एव शौर्यं महिमानं दधाति। तस्मात्पुरा राजन्यं
इषव्यः शूरो महारथोऽजायत। दोग्ध्रीं धेनुरित्याह।
धेन्वामेव पयो दधाति। तस्मात्पुरा दोग्ध्रीं धेनुरजायत।
वोढाऽनुङ्घानित्याह ॥ ४७ ॥

अ॒न॒डु॒ह्ये॒व वी॒र्यं॑ दधाति। तस्मा॑त्पु॒रा वोढा॑ऽन॒ङ्घ्रान॑जायत।
 आ॒शुः स॒प्तिरि॒त्याह॑। अ॒श्वं ए॒व ज॒वं द॑धाति। तस्मा॑त्पु॒राऽऽशु॑र॒श्वोऽजा॑
 पु॒रन्धि॒र्योषे॒त्याह॑। यो॒षित्ये॒व रू॒पं द॑धाति। तस्मा॑त्स्त्री यु॒वतिः॑
 प्रि॒या भावु॑का। जि॒ष्णू र॑थे॒ष्टा इ॒त्याह॑। आ ह॒ वै तत्र॑ जि॒ष्णू
 र॑थे॒ष्टा जा॑यते॥४८॥

यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। स॒भेयो॑ युवे॒त्याह॑। यो वै पू॒र्वव॑यसी।
 स स॒भेयो॑ युवा॑। तस्मा॑द्युवा॒ पुमा॑न्प्रि॒यो भावु॑कः। आऽस्य
 यज॑मानस्य वी॒रो जा॑यता॒मित्या॑ह॑। आ ह॒ वै तत्र॑ यज॑मानस्य
 वी॒रो जा॑यते। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। नि॒का॒मेनि॑कामे नः
 पु॒र्जन्यो॑ व॒र्षत्वि॒त्याह॑। नि॒का॒मेनि॑कामे ह॒ वै तत्र॑ पु॒र्जन्यो॑
 व॒र्षति॑। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। फ॒लिन्यो॑ न॒ ओष॑धयः
 प॒च्यन्ता॒मित्या॑ह॑। फ॒लिन्यो॑ ह॒ वै तत्रौष॑धयः प॒च्यन्ते॑। यत्रै॒तेन॑
 य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। यो॒गक्षे॑मो नः क॒ल्पता॒मित्या॑ह॑। क॒ल्पते॑ ह॒ वै
 तत्र॑ प्र॒जाभ्यो॑ यो॒गक्षे॑मः। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते ॥४९॥

अ॒न॒ङ्घ्रानि॒त्याह॑ जायते व॒र्षति॑ स॒प्त च॑॥१३॥

[१३]

प्र॒जाप॑तिर्दे॒वेभ्यो॑ य॒ज्ञान्व्यादि॑शत्। स आ॒त्मन्न॑श्वमे॒धम॑धत्त।
 तं दे॒वा अ॑ब्रुवन्। ए॒ष वाव॑ य॒ज्ञः। यद॑श्वमे॒धः। अप्ये॒व
 नोत्रा॑स्त्विति॑। तेभ्य॑ ए॒तान॑न्नहो॒मान्प्राय॑च्छत्। तान॑जुहोत्। तै॒र्वै
 स दे॒वान॑प्रीणात्। यद॑न्नहो॒मां जुहो॑ति॥५०॥

दे॒वाने॒व तैर्य॑ज॑मानः प्रीणाति। आ॒ज्येन॑ जुहोति। अ॒ग्नेर्वा
 ए॒तद्रूप॑म्। यदा॒ज्यम्। यदा॒ज्येन॑ जुहोति। अ॒ग्निमे॒व

तत्प्रीणाति। मधुना जुहोति। महृत्यै वा एतद्देवतायै रूपम्।
यन्मधु। यन्मधुना जुहोति॥५१॥

महृतीमेव तद्देवतां प्रीणाति। तण्डुलैर्जुहोति। वसूनां
वा एतद्रूपम्। यत्तण्डुलाः। यत्तण्डुलैर्जुहोति। वसूनेव
तत्प्रीणाति। पृथुकैर्जुहोति। रुद्राणां वा एतद्रूपम्।
यत्पृथुकाः। यत्पृथुकैर्जुहोति॥५२॥

रुद्रानेव तत्प्रीणाति। लाजैर्जुहोति। आदित्यानां वा
एतद्रूपम्। यल्लाजाः। यल्लाजैर्जुहोति। आदित्यानेव
तत्प्रीणाति। करम्बैर्जुहोति। विश्वेषां वा एतद्देवानां रूपम्।
यत्करम्बाः। यत्करम्बैर्जुहोति॥५३॥

विश्वानेव तद्देवान्प्रीणाति। धानाभिर्जुहोति। नक्षत्राणां
वा एतद्रूपम्। यद्धानाः। यद्धानाभिर्जुहोति। नक्षत्राण्येव
तत्प्रीणाति। सक्तुभिर्जुहोति। प्रजापतेर्वा एतद्रूपम्।
यत्सक्तवः। यत्सक्तुभिर्जुहोति॥५४॥

प्रजापतिमेव तत्प्रीणाति। मसूस्यैर्जुहोति। सर्वासां वा
एतद्देवतानां रूपम्। यन्मसूस्यानि। यन्मसूस्यैर्जुहोति।
सर्वा एव तद्देवताः प्रीणाति। प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति।
प्रियाङ्गा ह वै नामैते। एतैर्वै देवा अश्वस्याङ्गानि
समदधुः। यत्प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति। अश्वस्यैवाङ्गानि
संदधाति। दशान्नानि जुहोति। दशाक्षरा विराट्।

वि॒राट्कु॒त्सस्या॒न्नाद्य॒स्याव॑रुध्यै॥५५॥

जुहोति मधुना जुहोति पृथुर्केजुहोति क्रम्बैर्जुहोति सक्तुभिर्जुहोति प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति चत्वारिं च
(अन्नहोमानाज्येनाग्नेर्मधुना तण्डुलैः पृथुर्केर्लाजैः क्रम्बैर्धानाभिः सक्तुभिर्मसूयैः प्रियङ्गुतण्डुलैर्दशान्नि
द्वादश।)॥१४॥

[१४]

प्र॒जाप॑तिरश्वमे॒धम॑सृजत। त॒ सृष्ट॑ रक्षा॒स्यजिघा॑सन्।
स ए॒तान्प्र॒जाप॑तिर्न॒क्त॑ हो॒मान॑पश्यत्। तान॑जुहोत्। तैर्वै
स य॒ज्ञाद्रक्षा॑स्यपा॒हन्। यन्न॑क्त॒ होमां॑ जुहोति। य॒ज्ञादे॒व
तैर्यज॑मानो रक्षा॒स्यप॑ हन्ति। आज्ये॑न जुहोति। वज्रो॒ वा
आज्य॑म्। वज्रेणै॒व य॒ज्ञाद्रक्षा॑स्यप॑ हन्ति॥५६॥

आज्य॑स्य प्रति॒पदं॑ करोति। प्रा॒णो वा आज्य॑म्। मुख॑त
ए॒वास्य॑ प्रा॒णं द॑धाति। अ॒न्नहो॑माञ्जुहोति। शरी॑रवदे॒वाव
रुन्धे॑। व्य॒त्यासं॑ जुहोति। उ॒भय॑स्याव॑रुध्यै। न॒क्तं जुहोति॑।
रक्ष॑सामप॒हत्यै॑। आज्ये॑नान्त॒तो जुहोति॑॥५७॥

प्रा॒णो वा आज्य॑म्। उ॒भय॑त ए॒वास्य॑ प्रा॒णं द॑धाति।
पु॒रस्ता॑च्चो॒परि॑ष्टाच्च। ए॒कस्मै॒ स्वाहे॑त्याह। अ॒स्मिन्ने॒व
लो॒के प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति। द्वा॒भ्यां स्वाहे॑त्याह। अ॒मुष्मि॑न्ने॒व
लो॒के प्र॑ति॒ तिष्ठ॑ति। उ॒भयो॑रे॒व लो॒कयोः॑ प्र॑ति॒ तिष्ठ॑ति।
अ॒स्मिंश्चा॒मुष्मि॑श्च। श॒ताय॑ स्वाहे॑त्याह। श॒तायु॑र्वै पु॒रुषः॑
श॒तवी॑र्यः। आ॒यु॑रे॒व वी॒र्य॑मव॑ रुन्धे। स॒हस्रा॑य॒ स्वाहे॑त्याह।
आ॒यु॑र्वै स॒हस्र॑म्। आ॒यु॑रे॒वाव॑ रुन्धे। स॒र्वस्मै॒ स्वाहे॑त्याह।
अ॒परि॑मितमे॒वाव॑ रुन्धे॥५८॥

एव यज्ञाद्रक्षाः स्यपहन्यन्ततो जुहोति शताय स्वाहेत्याह सप्त च॥१५॥ [१५]

प्रजापतिं वा एष ईप्सतीत्याहुः। योऽश्वमेधेन यजत इति।
अथो आहुः। सर्वाणि भूतानीति। एकस्मै स्वाहेत्याह।
प्रजापतिर्वा एकः। तमेवाप्नोति। एकस्मै स्वाहा द्वाभ्याः
स्वाहेत्यभिपूर्वमाहुतीर्जुहोति। अभिपूर्वमेव सुवर्गं लोकमेति।
एकोत्तरं जुहोति॥५९॥

एकवदेव सुवर्गं लोकमेति। सन्ततं जुहोति। सुवर्गस्य
लोकस्य सन्तत्यै। शताय स्वाहेत्याह। शतायुर्वै पुरुषः
शतवीर्यः। आयुरेव वीर्यमवरुन्धे। सहस्राय स्वाहेत्याह।
आयुर्वै सहस्रम्। आयुरेवाव रुन्धे। अयुताय स्वाहा
नियुताय स्वाहा प्रयुताय स्वाहेत्याह॥६०॥

त्रयं इमे लोकाः। इमानेव लोकानव रुन्धे। अर्बुदाय
स्वाहेत्याह। वाग्वा अर्बुदम्। वाचमेवाव रुन्धे। न्यर्बुदाय
स्वाहेत्याह। यो वै वाचो भूमा। तन्न्यर्बुदम्। वाच एव
भूमानव रुन्धे। समुद्राय स्वाहेत्याह ॥६१॥

समुद्रमेवाप्नोति। मध्याय स्वाहेत्याह। मध्यमेवाप्नोति।
अन्ताय स्वाहेत्याह। अन्तमेवाप्नोति। परार्धाय स्वाहेत्याह।
परार्धमेवाप्नोति। उषसे स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहेत्याह।
रात्रिर्वा उषाः। अहर्व्युष्टिः। अहोरात्रे एवावरुन्धे। अथो
अहोरात्रयोरेव प्रतितिष्ठति। ता यदुभयीर्दिवा वा नक्तं

वा जुहुयात्। अहोरात्रे मोहयेत्। उषसे स्वाहा व्युष्ट्यै
स्वाहोदेष्ट्यते स्वाहोद्यते स्वाहेत्यनुदिते जुहोति। उदिताय
स्वाहा सुवर्गाय स्वाहा लोकाय स्वाहेत्युदिते जुहोति।
अहोरात्रयोरव्यतिमोहाय॥६२॥

एकोत्तरं जुहोति प्रयुताय स्वाहेत्याह समुद्राय स्वाहेत्याहाहुर्व्युष्टिः सप्त च॥१६॥ [१६]

विभूर्मात्रा प्रभूः पित्रेत्यश्वनामानि जुहोति। उभयोरेवैनं
लोकयोर्नामधेयं गमयति। आयनाय स्वाहा प्रायणाय
स्वाहेत्युद्वावाञ्जुहोति। सर्वमेवैनमस्कन्नं सुवर्गं लोकं
गमयति। अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहेति पूर्वहोमाञ्जुहोति।
पूर्वं एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमतिं क्रामति। पृथिव्यै
स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अग्नये
स्वाहा सोमाय स्वाहेति पूर्वदीक्षा जुहोति। पूर्वं एव द्विषन्तं
भ्रातृव्यमतिं क्रामति ॥६३॥

पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहेत्येकविंशिनीं दीक्षां
जुहोति। एकविंशतिर्वै देवलोकाः। द्वादश मासाः
पञ्चर्तवः। त्रयं इमे लोकाः। असावादित्य एकविंशः। एष
सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। भुवो देवानां
कर्मणेत्युत्तुदीक्षा जुहोति। ऋतूनेवास्मै कल्पयति। अग्नये
स्वाहा वायवे स्वाहेति जुहोत्यनन्तरित्यै॥६४॥

अर्वाङ्यज्ञः संक्रामत्वित्यासीर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्याप्त्यै।

भूतं भव्यं भविष्यदिति पर्याप्तीर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य पर्याप्त्यै। आ मे गृहा भवन्त्वित्याभूर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्याभूत्यै। अग्निना तपोऽन्वभवदित्यनुभूर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्यानुभूत्यै। स्वाहाऽऽधिमाधींताय स्वाहेति समस्तानि वैश्वदेवानि जुहोति। समस्तमेव द्विषन्तं भ्रातृव्यमतिं क्रामति॥६५॥

दृध्यः स्वाहा हनूभ्याः स्वाहेत्यङ्गहोमाञ्जुहोति। अङ्गेअङ्गे वै पुरुषस्य पाप्मोषं श्लिष्टः। अङ्गादङ्गादेवेनं पाप्मनस्तेनं मुञ्चति। अञ्येताय स्वाहा कृष्णाय स्वाहा श्वेताय स्वाहेत्यश्वरूपाणि जुहोति। रूपैरेवेनं समर्धयति। ओषधीभ्यः स्वाहा मूलैभ्यः स्वाहेत्योषधिहोमाञ्जुहोति। द्वय्यो वा ओषधयः। पुष्पेभ्योऽन्याः फलं गृह्णन्ति। मूलैभ्योऽन्याः। ता एवोभयीरव रुन्धे॥६६॥

वनस्पतिभ्यः स्वाहेति वनस्पतिहोमाञ्जुहोति। आरण्यस्यान्नाद्यस्यावरु मेषस्त्वा पचतैरवत्वित्यपाव्यानि जुहोति। प्राणा वै देवा अपाव्याः। प्राणानेवाव रुन्धे। कूप्याभ्यः स्वाहाऽऽद्यः स्वाहेत्यपाः होमाञ्जुहोति। अप्सु वा आपः। अन्नं वा आपः। अद्ध्यो वा अन्नं जायते। यद्देवाद्ध्योऽन्नं जायते। तदव रुन्धे॥६७॥

पूर्वदीक्षा जुहोति पूर्वं एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमतिं क्रामत्यनन्तरित्यै क्रामति रुन्धे जायत एकं च॥१७॥

[१७]

अम्भा॑सि जुहोति। अ॒यं वै लो॒कोऽम्भा॑सि। तस्य
वस॒वोऽधि॑पतयः। अ॒ग्निज्यो॑तिः। यदम्भा॑सि जुहोति।
इ॒ममे॒व लो॒कम॑व॒ रुन्धे॑। वसू॑ना॒ः सायु॑ज्यं गच्छति।
अ॒ग्निं ज्योति॑र॒व॒ रुन्धे॑। नभा॑सि जुहोति। अ॒न्तरि॑क्षं॒ वै
नभा॑सि॥६८॥

तस्य॑ रु॒द्रा अधि॑पतयः। वा॒युज्यो॑तिः। यन्नभा॑सि जुहोति।
अ॒न्तरि॑क्षमे॒वाव॑ रुन्धे। रु॒द्राणा॑ः सायु॑ज्यं गच्छति। वा॒यु
ज्योति॑र॒व॒ रुन्धे॑। महा॑सि जुहोति। अ॒सौ वै लो॒को
महा॑सि। तस्या॑दि॒त्या अधि॑पतयः। सूर्यो॑ ज्योतिः॥६९॥

यन्महा॑सि जुहोति। अ॒मुमे॒व लो॒कम॑व॒ रुन्धे॑। आ॒दि॒त्याना॑ः
सायु॑ज्यं गच्छति। सूर्य॑ ज्योति॑र॒व॒ रुन्धे॑। नमो॑ राज्ञे नमो॑
वरु॑णायेति॒ य॒व्यानि॑ जुहोति। अ॒न्नाद्य॑स्याव॒रुध्यै॑। म॒योभू॑र्वातो
अ॒भि वा॑त॒स्रा इति॑ ग॒व्यानि॑ जुहोति। प॒शूना॑म॒वरुध्यै॑।
प्रा॒णाय॑ स्वाहा॑ व्या॒नाय॑ स्वाहेति॑ संतति॑होमाञ्जु॑होति।
सुव॑र्गस्य॒ लो॒कस्य॑ संत॑त्यै ॥७०॥

सि॒ताय॑ स्वाहा॑सि॒ताय॑ स्वाहेति॑ प्रमु॑क्तीर्जुहोति। सुव॑र्गस्य॒
लो॒कस्य॑ प्रमु॑क्त्यै। पृथि॑व्यै स्वाहा॑ऽन्तरि॑क्षाय॑ स्वाहेत्या॑ह।
य॒थाय॑जुरे॒वैतत्। द॒त्वते॑ स्वाहा॑ऽद॒न्तका॑य॑ स्वाहेति॑
शरी॑रहोमाञ्जु॑होति। पि॒तृलो॒कमे॒व तैर्य॑ज॒मानोऽ॒व॒ रुन्धे॑।
कस्त्वा॑ युनक्ति॒ स त्वा॑ युन॒क्तिति॑ परि॒धीन् यु॑नक्ति। इ॒मे वै

लो॒काः प॑रि॒धयः॑। इ॒माने॒वास्मै॑ लो॒कान् यु॑नक्ति। सु॒व॒र्गस्य॑
लो॒कस्य॑ स॒म॒ष्ट्यै॑॥७१॥

यः प्रा॑ण॒तो य आ॑त्म॒दा इति॑ म॒हि॒मानौ॑ जुहोति। सु॒व॒र्गो
वै लो॒को म॑हः। सु॒व॒र्गमे॒व ता॒भ्यां लो॒कं यज॑मानोऽ॒व
रु॒न्धे। आ ब्र॑ह्म॒न्ब्राह्म॑णो ब्र॒ह्मव॑र्च॒सी जा॑यता॒मिति॑ स॒म॒स्तानि
ब्र॒ह्मव॑र्च॒सानि॑ जुहोति। ब्र॒ह्मव॑र्च॒समे॒व तैर्यज॑मानोऽ॒व रु॒न्धे।
ज॒ज्ञि बी॒जमि॑ति जुहोत्य॒नन्तरि॑त्यै। अ॒ग्नये॑ स॒म॒नम॑त्पृथि॒व्यै
स॒म॒नम॑दि॒ति स॒न्नति॑होमाञ्जुहोति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑
स॒न्न॒त्यै। भू॒ताय॑ स्वाहा॑ भविष्य॒ते स्वा॑हेति॑ भू॒ताभ॒व्यौ होमौ॑
जुहोति। अ॒यं वै लो॒को भू॒तम्॥७२॥

अ॒सौ भ॑विष्यत्। अ॒नयो॑रे॒व लो॒कयोः॑ प्र॒ति॒तिष्ठ॑ति।
सर्व॑स्या॒प्त्यै। सर्व॑स्या॒वरु॑ध्यै। यद॒क्र॒न्दः प्र॑थ॒मं जा॑यमान॒
इत्य॑श्व॒स्तोमी॑यं जुहोति। सर्व॑स्या॒प्त्यै। सर्व॑स्य॒ जित्यै॑।
सर्व॑मे॒व तेना॑प्रोति। सर्वं॑ जयति। योऽ॒श्वमे॒धेन॒ यज॑ते॥७३॥

य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। य॒ज्ञः र॒क्षाऽस्य॑जिघा॒स॒न्। स
ए॒तान्प्र॒जाप॑तिर्न॒क्तः हो॒मानं॑पश्यत्। ता॒नं जु॑होत्। तै॒र्वै स
य॒ज्ञाद्र॒क्षाऽस्य॑पा॒ह॒न्। य॒न्न॒क्तः हो॒मां जु॑होति। य॒ज्ञादे॒व
तैर्यज॑मानो॒ रक्षाऽस्य॑प॒ह॒न्ति। उ॒ष॒से स्वाहा॑ व्यु॒ष्ट्यै
स्वा॑हेत्य॒न्ततो॑ जुहोति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ स॒म॒ष्ट्यै॑॥७४॥

वै न॒भाऽसि॑ सूर्यो॒ ज्योतिः॑ स॒न्तत्यै॑ स॒म॒ष्ट्यै भू॒तं यज॑ते न॒वं च॑॥१८॥ [१८]

ए॒क॒यू॒पो वै॒का॒द॒शिनी॑ वा। अ॒न्येषां॑ य॒ज्ञानां॑ यू॒पा भव॑न्ति।
 ए॒क॒विं॒शिन्य॑श्वमे॒धस्य॑। सु॒वर्गस्य॑ लो॒कस्या॒भिजि॑त्यै।
 बै॒ल॒वो वा॑ खादि॒रो वा॑ पा॒ला॒शो वा॑। अ॒न्येषां॑ य॒ज्ञक्र॑तूनां
 यू॒पा भव॑न्ति। रा॒ज्जु॒दाल॑ ए॒क॒विं॒शत्य॑रत्निरश्वमे॒धस्य॑।
 सु॒वर्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै। नान्येषां॑ प॒शूनां॑ ते॒ज॒न्या
 अव॑द्यन्ति। अव॑द्यन्त्यश्व॑स्य॥ ७५॥

पा॒प्मा वै ते॑ज॒नी। पा॒प्मनोऽप॑हत्यै। प्ल॒क्ष॒शा॒खायां॑मन्येषां॑
 प॒शूनाम॑वद्यन्ति। वे॒त॒स॒शा॒खाया॑मश्व॑स्य। अ॒प्सुयो॑निर्वा
 अश्वः॑। अ॒प्सुजो॑ वे॒त॒सः। स्व ए॒वास्य॑ योना॒वव॑ द्यति।
 यू॒पेषु॑ ग्रा॒म्यान्प॒शून्त्रि॑युञ्जन्ति। आ॒रो॒केष्वा॑र॒ण्यान्धा॑रयन्ति।
 प॒शूनां॑ व्यावृ॑त्यै। आ ग्रा॒म्यान्प॒शून्ल॑भन्ते। प्रा॒र॒ण्यान्त्सृ॑जन्ति।
 पा॒प्मनोऽप॑हत्यै॥ ७६॥

अश्वस्य व्यावृत्त्यै त्रीणि च॥ १९॥

[१९]

रा॒ज्जु॒दाल॑मग्नि॒ष्ठं मि॑नोति। भ्रू॒ण॒ह॒त्याया॑ अ॒प॑हत्यै।
 पौतु॑द्रवाव॒भितो॑ भवतः। पु॒ण्य॑स्य ग॒न्धस्या॑व॒रुध्यै॑।
 भ्रू॒ण॒ह॒त्यामे॒वास्मा॑द॒प॑हत्यै। पु॒ण्ये॑न ग॒न्धेनो॑भयतः परि
 गृ॒ह्णाति। षड्बै॒ल॒वा भ॑वन्ति। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सस्या॑व॒रुध्यै॑। षड्वा॑दि॒राः।
 ते॒ज॒सोऽव॑रुध्यै॥ ७७॥

षड्वा॑ला॒शाः। सो॒मपी॒थस्या॑व॒रुध्यै॑। ए॒क॒विं॒शतिः॑ संप॑द्यन्ते।
 ए॒क॒विं॒शति॑र्वै दे॒वलो॒काः। द्वा॒द॒श मा॒साः प॒ञ्च॒त॒र्वः। त्रय॑

इ॒मे लो॒काः। अ॒सावा॑दि॒त्य एक॑वि॒ंशः। ए॒ष सु॒वर्गो॑ लो॒कः।
सु॒वर्ग॑स्य॒ लोक॑स्य॒ सम॑ष्ट्यै। श॒तं प॒शवो॑ भवन्ति॥७८॥

श॒तायुः॑ पु॒रुषः॑ श॒तेन्द्रि॑यः। आ॒युष्ये॒वेन्द्रि॑ये प्र॒ति
ति॑ष्ठति। सर्वं॒ वा अ॑श्वमे॒ध्याप्रो॑ति। अ॒प॑रि॒मिता॑ भवन्ति।
अ॒प॑रि॒मित॒स्याव॑रु॒ध्यै। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। कस्मा॑त्स॒त्यात्।
द॒क्षिण॑तो॒ऽन्येषां॑ प॒शूनाम॑व॒द्यन्ति॑। उ॒त्तर॑तो॒ऽश्व॑स्येति॑। वा॒रुणो॑
वा अ॒श्वः॥७९॥

ए॒षा वै व॑रु॒णस्य॑ दिक्। स्वा॒या॒मे॒वास्य॑ दि॒श्यव॑द्यति।
यदि॑त॒रेषां॑ प॒शूनाम॑व॒द्यति॑। श॒त॒दे॒वत्यं॑ तेना॒व रु॒न्धे।
चि॒ते॑ऽग्रा॒वधि॑ वैत॒से क॑टे॒ऽश्वं चि॑नोति। अ॒प्सुयो॑नि॒र्वा
अ॒श्वः। अ॒प्सुजो॑ वैत॒सः। स्व ए॒वैनं॑ यो॒नौ प्र॑ति॒ष्ठाप॑यति।
पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यश्च॑ तू॒परं चि॑नोति। प॒श्चात्प्रा॒चीनं॑ गोमृ॒गम्॥८०॥

प्रा॒णापा॒नावे॒वास्मि॑न्स॒म्यश्चौ॑ दधाति। अ॒श्वं तू॒परं
गोमृ॒गमि॑ति॒ सर्व॑हु॒त ए॒ताञ्जु॑होति। ए॒षां लो॒काना॑म॒भिजि॑त्यै।
आ॒त्मना॑ऽभि जु॑होति। सा॒त्मान॑मे॒वैन॑ः स॒तनुं॑ करोति।
सा॒त्माऽमु॒ष्मि॒ल्लोके॑ भवति। य ए॒वं वेद॑। अथो॒ वसो॑रे॒व
धा॒रां तेना॑व रु॒न्धे। इ॒लुव॑र्दा॒यु स्वाहा॑ ब॒लि॒वर्दा॑यु
स्वाहे॒त्याह॑। सं॒वत्स॑रो वा इ॒लुव॑र्दः। प॒रि॒वत्स॑रो ब॒लि॒वर्दः।
सं॒वत्स॑रादे॒व प॑रि॒वत्स॑रादा॒युर्व रु॒न्धे। आ॒युरे॒वास्मि॑न्दधाति।
तस्मा॑द॒श्वमे॒धया॒जी ज॒रसा॑ वि॒स्रसा॑मुं लो॒कमे॑ति॥८१॥

तेजसोऽवरुध्यै भवन्त्यश्वौ गोमृगमिलुवर्दश्चत्वारि च॥२०॥ [२०]

ए॒क॒वि॒ं॒शोऽग्नि॑र्भवति। ए॒क॒वि॒ं॒शः स्तोमः॑। ए॒क॒वि॒ं॒शति॑र्यूपाः।
यथा॒ वा अ॒श्वो व॑र्ष॒भा वा वृ॑षाणः स॒ंस्फुरे॑रन्। ए॒वमे॑व
तत्स्तो॒माः स॒ंस्फुर॑न्ते। यदे॑क॒वि॒ं॒शाः। ते यत्सं॑मृच्छे॒रन्।
ह॒न्येता॑स्य य॒ज्ञः। द्वा॒द॒श ए॒वाग्निः॑ स्या॒दित्या॑हुः। द्वा॒द॒शः
स्तोमः॑॥८२॥

एका॑द॒श यू॒पाः। यद्द्वा॑द॒शोऽग्नि॑र्भवति। द्वा॑द॒श मा॒साः
संव॑त्सरः। सं॒वत्स॑रेणै॒वास्मा॒ अन्न॑मव॑ रुन्धे। यद्द॒श यू॒पा
भव॑न्ति। द॒शाक्ष॑रा वि॒राट्। अन्नं॑ वि॒राट्। वि॒राजै॒वान्नाद्य॑मव॑
रुन्धे। य ए॑काद॒शः। स्तन॑ ए॒वास्यै॒ सः॥८३॥

दुह॑ ए॒वैनां॑ तेन॑। तदा॑हुः। यद्द्वा॑द॒शोऽग्निः॑ स्या॒द्द्वा॑द॒शः
स्तोम॑ ए॒काद॒श यू॒पाः। यथा॒ स्थू॒रिणा॑ या॒यात्। ता॒दृक्त॑त्।
ए॒क॒वि॒ं॒श ए॒वाग्निः॑ स्या॒दित्या॑हुः। ए॒क॒वि॒ं॒शः स्तोमः॑।
ए॒क॒वि॒ं॒शति॑र्यूपाः। यथा॒ प्रष्टि॑भिर्याति॑। ता॒दृगे॒व तत्॥८४॥

यो वा अ॑श्वमे॒धे ति॒स्रः क॒कुभो॑ वेद॑। क॒कुद्ध॑ रा॒ज्ञा
भव॑ति। ए॒क॒वि॒ं॒शोऽग्नि॑र्भवति। ए॒क॒वि॒ं॒शः स्तोमः॑।
ए॒क॒वि॒ं॒शति॑र्यूपाः। ए॒ता वा अ॑श्वमे॒धे ति॒स्रः क॒कुभः॑। य ए॒वं
वेद॑। क॒कुद्ध॑ रा॒ज्ञा भव॑ति। यो वा अ॑श्वमे॒धे त्री॑णि शी॒र्षाणि॑
वेद॑। शिरो॑ ह॒ रा॒ज्ञा भव॑ति। ए॒क॒वि॒ं॒शोऽग्नि॑र्भवति।
ए॒क॒वि॒ं॒शः स्तोमः॑। ए॒क॒वि॒ं॒शति॑र्यूपाः। ए॒तानि॑ वा अ॑श्वमे॒धे

त्रीणि शीर्षाणि। य एवं वेद। शिरो ह राज्ञां भवति॥८५॥

द्वादशः स्तोमः स एव तच्छिरो ह राज्ञां भवति षट् च॥२१॥ [२१]

देवा वा अश्वमेधे पवमाने। सुवर्गं लोकं न प्राजानन्। तमश्वः
प्राजानात्। यदश्वमेधेऽश्वेन मेध्येनोदश्चो बहिष्पवमानः
सर्पन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य प्रजात्यै। न वै मनुष्यः सुवर्गं
लोकमञ्जसा वेद। अश्वो वै सुवर्गं लोकमञ्जसा वेद।
यदुद्गातोद्गायेत्। यथा क्षेत्रज्ञोऽन्येन पथा प्रतिपादयेत्।
तादृक्तत्॥८६॥

उद्गातारमपुरुष्य। अश्वमुद्गीथाय वृणीते। यथा क्षेत्रज्ञोऽञ्जसा
नयति। एवमेवैनमश्वः सुवर्गं लोकमञ्जसा नयति। पुच्छमन्वा
रभन्ते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। हिं करोति। सामैवाकः।
हिं करोति। उद्गीथ एवास्य सः॥८७॥

वडंबा उप रुन्धन्ति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। अथो
यथोपगातारं उपगायन्ति। तादृगेव तत्। उदंगासीदश्चो
मेध्य इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। प्राजापतिरुद्गीथः।
उद्गीथमेवाव रुन्धे। अथो ऋक्सामयोरेव प्रति तिष्ठति।
हिरण्येनोपाकरोति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्। ज्योतिरेव मुखतो
दधाति। यजमाने च प्रजासु च। अथो हिरण्यज्योतिरेव
यजमानः सुवर्गं लोकमेति॥८८॥

तत्स उपाकरोति चत्वारि च॥२२॥ [२२]

पुरुषो वै यज्ञः। यज्ञः प्रजापतिः। यदश्वे पशून्नियुञ्जन्ति।

यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। अश्वं तूपरं गोमृगम्। तानग्निष्ठ
आलभते। सेनामुखमेव तत्संश्यति। तस्माद्राजमुखं भीष्मं
भावुकम्। आग्नेयं कृष्णग्रीवं पुरस्ताल्ललाटे। पूर्वाग्निमेव तं
कुरुते॥८९॥

तस्मात्पूर्वाग्निं पुरस्तात्स्थापयन्ति। पौष्णमन्वश्वम्। अन्नं वै
पूषा। तस्मात्पूर्वाग्नावाहार्यमा हरन्ति। ऐन्द्रापौष्णमुपरिष्ठात्।
ऐन्द्रो वै राजन्योऽन्नं पूषा। अन्नाद्यैर्नैवैनमुभयतः परि गृह्णाति।
तस्माद्राजन्योऽन्नादो भावुकः। आग्नेयौ कृष्णग्रीवौ बाहुवोः।
बाहुवोरेव वीर्यं धत्ते॥९०॥

तस्माद्राजन्यो बाहुबलीभावुकः। त्वाष्ट्रौ लोमशसक्थौ
सक्थ्योः। सक्थ्योरेव वीर्यं धत्ते। तस्माद्राजन्यं
ऊरुबलीभावुकः। शितिपृष्ठौ बार्हस्पत्यौ पृष्ठे।
ब्रह्मवर्चसमेवोपरिष्ठाद्धत्ते। अथो कवचे एवैते अभितः
पर्यूहते। तस्माद्राजन्यः सन्नद्धो वीर्यं करोति। धात्रे
पृषोदरमधस्तात्। प्रतिष्ठामेवैतां कुरुते। अथो इयं वै धाता।
अस्यामेव प्रति तिष्ठति। सौर्यं बलक्षं पुच्छे। उत्सेधमेव
तङ्कुरुते। तस्मादुत्सेधम्भये प्रजा अभिसंश्रयन्ति॥९१॥

॥ नवमः प्रश्नः ॥

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्।
तमष्टादशिभिरनु प्रायुङ्क्त। तमाप्नोत्। तमात्वाष्टादशिभिरवारुन्ध।
यदष्टादशिनं आलभ्यन्ते। यज्ञमेव तैरात्वा यजमानोऽवरुन्धे।
संवत्सरस्य वा एषा प्रतिमा। यदष्टादशिनः। द्वादश मासाः
पञ्चर्तवः॥१॥

संवत्सरोऽष्टादशः। यदष्टादशिनं आलभ्यन्ते। संवत्सरमेव
तैरात्वा यजमानोऽवरुन्धे। अग्निष्टेऽन्यान्पशून्पाकरोति।
इतरेषु यूपेष्वष्टादशिनोऽजामित्वाय। नवनवालभ्यन्ते
सवीर्यत्वाय। यदारण्यैः सङ्स्थापयेत्। व्यवस्येतां पितापुत्रौ।
व्यध्वानः क्रामेयुः। विदूरङ्गामयोग्रामान्तौ स्याताम्॥२॥

ऋक्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिणं आव्याधिनीस्तस्करा
अरण्येष्वजाजायेरन्। तदाहुः। अपशवो वा एते। यदारण्याः।
यदारण्यैः सङ्स्थापयेत्। क्षिप्रे यजमानमरण्यं मृतं हरेयुः।
अरण्यायतना ह्यारण्याः पशव इति। यत्पशून्नालभेत।
अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। यत्पर्यग्निकृतानुत्सृजेत्॥३॥

यज्ञवेशसङ्कुर्यात्। यत्पशून्नालभेत। तेनैव पशून्वरुन्धे।
यत्पर्यग्निकृतानुत्सृजत्ययज्ञवेशसाय। अवरुद्धा अस्य पशवो
भवन्ति। न यज्ञवेशसम्भवति। न यजमानमरण्यम्मृतं हरेयुः।
ग्राम्यैः सङ्स्थापयति। एते वै पशवः क्षेमो

नाम। सं पितापुत्राववस्यतः। समध्वानः क्रामन्ति।
समन्तिकङ्ग्रामयोग्रामान्तौ भवतः। नक्षीकाः पुरुषव्याघ्राः
परिमोषिणं आव्याधिनीस्तस्करा अरण्येष्वजायन्ते॥४॥

ऋतवः स्यातामुत्सृजेत्स्यतस्त्रीणि च॥१॥ [१]

प्रजापतिरकामयतोभौ लोकावव रुन्धीयेति। स
एतानुभयान्पशून्पश्यत्। ग्राम्याश्चरण्याश्च। तानालभत।
तैर्वै स उभौ लोकाववारुन्ध। ग्राम्यैरेव पशुभिरिमल्लोकमवारुन्ध।
आरण्यैरमुम्। यद्ग्राम्यान्पशूनालभते। इममेव तैर्लोकमव
रुन्धे। यदारण्यान्॥५॥

अमुनैः। अनवरुद्धो वा एतस्य संवत्सर इत्याहुः। य
इतइतश्चातुर्मास्यानि संवत्सरं प्रयुङ्क्त इति। एतावान् वै
संवत्सरः। यच्चातुर्मास्यानि। यदेते चातुर्मास्याः पशव
आलभ्यन्ते। प्रत्यक्षमेव तैः संवत्सरय्यजमानोऽवरुन्धे।
वि वा एष प्रजया पशुभिर्ऋध्यते। यः संवत्सरं प्रयुङ्क्ते।
संवत्सरः सुवर्गो लोकः॥६॥

सुवर्गन्तु लोकन्नापराधोति। प्रजा वै पशवं एकादशिनी।
यदेत एकादशिनाः पशवं आलभ्यन्ते। साक्षादेव प्रजां
पशून् यजमानोऽवरुन्धे। प्रजापतिर्विराजमसृजत। सा
सृष्टाऽश्वमेधं प्राविशत्। तान्दशिभिरनु प्रायुङ्क्त। तामाप्नोत्।
तामाप्त्वा दशिभिरवारुन्ध। यद्दशिनं आलभ्यन्ते॥७॥

विराजमेव तैराप्त्वा यजमानोऽवरुन्धे। एकादश दशत्

आलभ्यन्ते। एकादशाक्षरा त्रिष्टुप्। त्रैष्टुभाः पशवः।
 पशून्नेवावरुन्धे। वैश्वदेवो वा अश्वः। नानादेवत्याः
 पशवो भवन्ति। अश्वस्य सर्वत्वाय। नानारूपा भवन्ति।
 तस्मान्नानारूपाः पशवः। बहुरूपा भवन्ति। तस्माद्बहुरूपाः
 पशवः समृद्धौ॥८॥

आरण्याल्लोको दशिनं आलभ्यन्ते नानारूपाः पशवो द्वे च॥२॥ [२]

अस्मै वै लोकाय ग्राम्याः पशव आलभ्यन्ते।
 अमुष्मा आरण्याः। यद्ग्राम्यान्पशूनालभते। इममेव
 तैर्लोकमवरुन्धे। यदारण्यान्। अमुन्तैः। उभयांन्पशूनालभते।
 ग्राम्याःश्चारण्याःश्च। उभयोर्लोकयोरवरुद्धौ। उभयांन्पशूनालभते॥९॥
 ग्राम्याःश्चारण्याःश्च। उभयस्यान्नाद्यस्यावरुद्धौ। उभयांन्पशूनालभते।
 ग्राम्याःश्चारण्याःश्च। उभयेषां पशूनामवरुद्धौ। त्रयस्त्रयो
 भवन्ति। त्रय इमे लोकाः। एषाल्लोकानामात्यै। ब्रह्मवादिनो
 वदन्ति। कस्मात्सत्यात्॥१०॥

अस्मिल्लोके बहवः कामा इति। यत्समानीभ्यो
 देवताभ्योऽन्येऽन्ये पशव आलभ्यन्ते। अस्मिन्नेव
 तल्लोके कामान्दधाति। तस्मादस्मिल्लोके बहवः कामाः।
 त्रयाणात्रयाणां सह वपा जुहोति। त्र्यावृतो वै देवाः।
 त्र्यावृत इमे लोकाः। एषाल्लोकानामात्यै। एषाल्लोकानाङ्कृत्यै।
 पर्यग्निकृतानारण्यानुत्सृजन्त्यहिंसायै॥११॥

अवरुद्धा उभयांन्पशूनालभते सत्यादहिंसायै॥३॥ [३]

युञ्जन्ति ब्रध्नमित्याह। असौ वा आदित्यो ब्रध्नः।
 आदित्यमेवास्मै युनक्ति। अरुषमित्याह। अग्निर्वा अरुषः।
 अग्निमेवास्मै युनक्ति। चरन्तमित्याह। वायुर्वै चरन्।
 वायुमेवास्मै युनक्ति। परितस्थुष इत्याह॥१२॥

इमे वै लोकाः परितस्थुषः। इमानेवास्मै लोकान्
 युनक्ति। रोचन्ते रोचना दिवीत्याह। नक्षत्राणि वै रोचना
 दिवि। नक्षत्राण्येवास्मै रोचयति। युञ्जन्त्यस्य काम्येत्याह।
 कामानेवास्मै युनक्ति। हरी विपक्षसेत्याह। इमे वै हरी
 विपक्षसा। इमे एवास्मै युनक्ति॥१३॥

शोणा धृष्णू नृवाहसेत्याह। अहोरात्रे वै नृवाहसा।
 अहोरात्रे एवास्मै युनक्ति। एता एवास्मै देवता युनक्ति।
 सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। केतुङ्गण्वन्नकेतव इति ध्वजं
 प्रतिमुञ्चति। यश एवैनं राज्ञाङ्गमयति। जीमूतस्येव भवति
 प्रतीकमित्याह। यथायजुरेवैतत्। ये ते पन्थानः सवितः
 पूर्व्यास इत्यध्वर्युर्यजमानवौचयत्यभिजित्यै॥१४॥

परा वा एतस्य यज्ञ एति। यस्य पशुरुपाकृतोऽन्यत्र
 वेद्या एति। एतस्त्वोतरेतेन पथा पुनरश्वमावर्तयासि न
 इत्याह। वायुर्वै स्तोता। वायुमेवास्य परस्ताद्वधात्यावृत्त्यै।
 यथा वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवञ्च एतदश्वस्य
 स्कन्दति। यदस्योपाकृतस्य लोमानि शीयन्ते। यद्वालेषु
 काचानावयन्ति। लोमान्येवास्य तत्सम्भरन्ति॥१५॥

भूर्भुवः सुवरिति प्राजापत्याभिरावयन्ति। प्राजापत्यो वा अश्वः। स्वयैवैनन्देवतया समर्धयन्ति। भूरिति महिषी। भुव इति वावाता। सुवरिति परिवृत्ती। एषाल्लोकानामभिजित्यै। हिरण्ययाः काचा भवन्ति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्। राष्ट्रमश्वमेधः॥१६॥

ज्योतिश्चैवास्मै राष्ट्रश्च समीचीं दधाति। सहस्रम्भवन्ति। सहस्रसम्मितः सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। अप वा एतस्मात्तेज इन्द्रियं पशवः श्रीः क्रामन्ति। योऽश्वमेधेन यजते। वसवस्त्वाऽञ्जन्तु गायत्रेण छन्दसेति महिष्यभ्यनक्ति। तेजो वा आज्यम्। तेजो गायत्री। तेजसैवास्मै तेजोऽवरुन्धे॥१७॥

रुद्रास्त्वाऽञ्जन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसेति वावाता। तेजो वा आज्यम्। इन्द्रियत्रिष्टुप्। तेजसैवास्मा इन्द्रियमवरुन्धे। आदित्यास्त्वाऽञ्जन्तु जागतेन छन्दसेति परिवृत्ती। तेजो वा आज्यम्। पशवो जगती। तेजसैवास्मै पशूनवरुन्धे। पत्नयोऽभ्यञ्जन्ति। श्रिया वा एतद्रूपम्॥१८॥

यत्पत्नयः। श्रियमेवास्मिन्तद्धति। नास्मात्तेज इन्द्रियं पशवः श्रीरप क्रामन्ति। लाजी ३ ञ्छाची ३ न् यशोममाँ (4) इत्यतिरिक्तमन्नमश्वायोपाहरन्ति। प्रजामेवान्नादीङ्कुर्वते। एतद्देवा अन्नमत्तैतदन्नमद्धि प्रजापत इत्याह। प्रजायामेवान्नाद्यन्दधते। यदि नावजिघ्रैत्।

अ॒ग्निः प॒शुरा॑सी॒दित्य॑व॒घ्राप॑येत्। अ॒व॑ ह॒वैव जि॑घ्रति।
 आ॒क्रान् वा॒जी क्र॑मैर॒त्य॑क्र॒मीद्वा॒जी द्यौस्ते॑ पृ॒ष्ठं पृ॑थि॒वी
 स॒धस्थ॑मि॒त्यश्व॑मनु॒मन्त्र॑यते। ए॒षाल्लो॑का॒नाम॒भिजि॑त्यै।
 स॒मिद्धो॑ अ॒ञ्जन्कृ॑दरं मती॒नामि॒त्यश्व॑स्या॒प्रियो॑ भवन्ति
 सरू॒प॒त्याय॑॥१९॥

परित॑स्थुष॒ इत्या॑हेमे ए॒वास्मै॑ युन॒त्तद्य॑भिजि॒त्यै भर॑न्त्यश्व॒मेधो॑ रु॒न्धे रू॒पञ्जि॑घ्रति त्रीणि॑ च॥४॥—[४]

तेज॑सा॒ वा ए॒ष ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॒ व्यृ॑द्ध्यते। योऽश्व॑मे॒धेन॒ यज॑ते।
 होता॑ च ब्र॒ह्मा च॑ ब्र॒ह्मोद्य॑वँदतः। तेज॑सा॒ चैवैनं॑ ब्रह्मवर्च॒सेनं॑
 च॒ सम॑र्धयतः। द॒क्षिण॑तो ब्रह्मा भ॑वति। द॒क्षिण॑तआ॒यत॑नो॒ वै
 ब्र॒ह्मा। बा॒रु॒हस्प॑त्यो॒ वै ब्र॒ह्मा। ब्र॑ह्मवर्च॒समे॒वास्य॑ दक्षिण॒तो
 द॑धाति। तस्मा॒द्वक्षि॑णोऽर्धो॑ ब्रह्मवर्च॒सित॑रः। उ॒त्तर॑तो होता॑
 भवति॥२०॥

उ॒त्तर॑तआ॒यत॑नो॒ वै होता॑। आ॒ग्नेयो॒ वै होता॑। तेजो॒ वा अ॒ग्निः।
 तेज॑ ए॒वास्यो॑त्तर॒तो द॑धाति। तस्मा॒दुत्त॑रोऽर्ध॒स्तेज॑स्वित॑रः।
 यूप॑म॒भितो॑ वदतः। य॒ज॒मा॒नदे॒वत्यो॑ वै यूपः। यज॑मानमे॒व
 तेज॑सा॒ च ब्र॑ह्मवर्च॒सेनं॑ च॒ सम॑र्धयतः। कि॒ञ्चि॑ स्वि॒दासी॑त्पूर्वचि॒त्तिरि॒त्याह॑
 द्यौर्वै वृ॒ष्टिः पूर्॒वचि॑त्तिः॥२१॥

दि॒वंमे॒व वृ॒ष्टि॒मव॑रुन्धे। कि॒ञ्चि॑ स्वि॒दासी॑द्बृह॒द्वय॑ इत्या॑ह। अश्वो॒
 वै बृ॒हद्व॑यः। अश्व॑मे॒वाव॑रुन्धे। कि॒ञ्चि॑ स्वि॒दासी॑त्पि॒शङ्गि॑लेत्या॑ह।
 रा॒त्रिर्वै पि॑शङ्गि॒ला। रा॒त्रिमे॒वाव॑रुन्धे। कि॒ञ्चि॑ स्वि॒दासी॑त्पि॒लिप्पि॑लेत्या॑ह।
 श्रीर्वै पि॑लिप्पि॒ला। अ॒न्नाद्य॑मे॒वाव॑रुन्धे॥२२॥

कः स्विदेकाकी चरतीत्याह। असौ वा आदित्य
 एकाकी चरति। तेज एवावरुन्धे। क उस्विज्ञायते
 पुनरित्याह। चन्द्रमा वै जायते पुनः। आयुरेवावरुन्धे।
 किं स्विद्धिमस्य भेषजमित्याह। अग्निर्वै हिमस्य भेषजम्।
 ब्रह्मवर्चसमेवावरुन्धे। किं स्विदावपनं महदित्याह॥२३॥

अयं वै लोक आवपनम्महत्। अस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठति।
 पृच्छामि त्वा परमन्तं पृथिव्या इत्याह। वेदिवै परोऽन्तः
 पृथिव्याः। वेदिमेवावरुन्धे। पृच्छामि त्वा भुवनस्य
 नाभिमित्याह। यज्ञो वै भुवनस्य नाभिः। यज्ञमेवावरुन्धे।
 पृच्छामि त्वा वृष्णो अश्वस्य रेत इत्याह। सोमो वै
 वृष्णो अश्वस्य रेतः। सोमपीथमेवावरुन्धे। पृच्छामि
 वाचः परमं व्योमेत्याह। ब्रह्म वै वाचः परमं व्योम।
 ब्रह्मवर्चसमेवावरुन्धे॥२४॥

होता भवति वै वृष्टिः पूर्वचित्तिर्ब्राह्ममेवावरुन्धे महदित्याह सोमो वै वृष्णो अश्वस्य रेतश्चत्वारि

च॥५॥ [५]

अप वा एतस्मात्प्राणाः क्रामन्ति। योऽश्वमेधेन यजते।
 प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहेति संज्ञप्यमान आहुतीर्जुहोति।
 प्राणानेवास्मिन्दधाति। नास्मात्प्राणा अपक्रामन्ति।
 अवन्तीः स्थावन्तीस्त्वाऽवन्तु। प्रियन्त्वा प्रियाणाम्।
 वर्षिष्ठमाप्यानाम्। निधीनान्त्वा निधिपतिः हवामहे वसो
 ममेत्याह। अपैवास्मै तद्धवते॥२५॥

अथो ध्रुवन्त्येवैनम्। अथो न्येवास्मै ह्रुवते। त्रिः परिर्यन्ति। त्रयं
इमे लोकाः। एभ्य एवैनल्लोकेभ्यो ध्रुवते। त्रिः पुनः परिर्यन्ति।
षट्पंचन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनन्ध्रुवते। अप वा एतेभ्यः
प्राणाः क्रामन्ति॥२६॥

ये यज्ञे ध्रुवनन्तन्वते। नवकृत्वः परिर्यन्ति। नव वै पुरुषे
प्राणाः। प्राणानेवात्मन्दधते। नैभ्यः प्राणा अपक्रामन्ति। अम्बे
अम्बाल्यम्बिक इति पत्नीमुदानयति। अहृतैवेनाम्। सुभगे
काम्पीलवासिनीत्याह। तप एवैनामुपनयति। सुवर्गे लोके
संप्रोर्ण्वाथामित्याह॥२७॥

सुवर्गमेवैनल्लोकङ्गमयति। आऽहमंजानि गर्भधमा
त्वमंजाऽसि गर्भधमित्याह। प्रजा वै पशवो गर्भः। प्रजामेव
पशूनात्मन्धत्ते। देवा वा अश्वमेधे पर्वमाने। सुवर्गल्लोकं न
प्राजानत्र। तमश्वः प्राजानात्। यत्सूचीभिरसिपथान्कल्पयन्ति।
सुवर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै। गायत्री त्रिष्टुब्जगतीत्याह॥२८॥

यथायजुरेवैतत्। त्रय्यः सूच्यो भवन्ति। अयस्मर्यो रजता
हरिण्यः। अस्य वै लोकस्य रूपमयस्मर्यः। अन्तरिक्षस्य
रजताः। दिवो हरिण्यः। दिशो वा अयस्मर्यः। अवान्तरदिशा
रजताः। ऊर्ध्वा हरिण्यः। दिश एवास्मै कल्पयति। कस्त्वा
छति कस्त्वा विशास्तीत्याहाहिंसायै॥२९॥

अप॒ वा ए॒तस्माच्छ्री॑ रा॒ष्ट्रङ्का॑मति॒। योऽश्व॑मे॒धेन॒ यज॑ते।
 ऊ॒र्ध्वामे॑ना॒मुच्छ्र॑यता॒दित्या॑ह। श्री॒र्वै रा॒ष्ट्रम॑श्वमे॒धः।
 श्रिय॑मे॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रमूर्ध्व॑मुच्छ्र॑यति। वे॒णुभा॑रङ्गि॒रावि॑वेत्या॒ह। रा॒ष्ट्रं
 वै भा॑रः। रा॒ष्ट्रमे॒वास्मै॑ पर्यू॒हति॑। अथा॑स्या॒ मध्य॑मे॒धता॑मित्या॒ह।
 श्री॒र्वै रा॒ष्ट्रस्य॑ मध्य॑म्॥३०॥

श्रिय॑मे॒वावरु॑न्धे। शी॒ते वा॒ते पु॒नन्नि॑वेत्या॒ह। क्षे॒मो वै रा॒ष्ट्रस्य॑
 शी॒तो वा॒तः। क्षे॒ममे॒वावरु॑न्धे। यद्ध॑रि॒णी य॒वम॑त्तीत्या॒ह। वि॒द्वै
 ह॑रि॒णी। रा॒ष्ट्रय्य॑वः। वि॒शं चै॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रं च॑ स॒मीची॑ दधाति।
 न पु॒ष्टं प॒शु म॑न्यत॒ इत्या॑ह। तस्मा॒द्राजा॑ प॒शून् पु॑ष्यति॥३१॥

शू॒द्रा य॒दर्य॑जा॒रा न पो॑षाय॒ धना॑य॒तीत्या॑ह। तस्मा॑द्वैशीपु॒त्रन्नाभि॑षि॒ञ्चन्ते॑
 इ॒यय्य॑का श॒कुन्ति॑केत्या॒ह। वि॒द्वै श॑कुन्ति॒का। रा॒ष्ट्रम॑श्वमे॒धः।
 वि॒शं चै॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रं च॑ स॒मीची॑ दधाति। आ॒हल॑मि॒ति
 सर्प॑तीत्या॒ह। तस्मा॑द्रा॒ष्ट्राय॑ वि॒शः सर्प॑न्ति। आ॒ह॑तङ्ग॒भे प॑स॒
 इत्या॑ह। वि॒द्वै ग॒भः॥३२॥

रा॒ष्ट्रं प॑सः। रा॒ष्ट्रमे॒व वि॒श्याह॑न्ति। तस्मा॑द्रा॒ष्ट्रविं॑श॒ङ्घातु॑कम्।
 मा॒ता च॑ ते पि॒ता च॑ त॒ इत्या॑ह। इ॒यं वै मा॒ता। अ॒सौ पि॒ता।
 आ॒भ्यामे॒वेन॑ परि॒ददा॑ति। अ॒ग्रवृ॑क्षस्य॑ रो॒हत॑ इत्या॒ह। श्री॒र्वै
 वृ॒क्षस्या॒ग्रम्। श्रिय॑मे॒वाव॑ रुन्धे॥३३॥

प्रसु॑ला॒मीति॑ ते पि॒ता ग॒भे मु॒ष्टि॑म॒न्त॑स॒य॒दित्या॑ह। वि॒द्वै ग॒भः।
 रा॒ष्ट्रम्मु॒ष्टिः। रा॒ष्ट्रमे॒व वि॒श्याह॑न्ति। तस्मा॑द्रा॒ष्ट्रविं॑श॒ङ्घातु॑कम्।

अप॒ वा ए॒तेभ्यः॑ प्रा॒णाः क्रा॑मन्ति। ये य॒ज्ञेऽपू॑तं वदन्ति।
 द॒धि॒क्राव्णो॑ अकारिष॒मिति॑ सुरभि॒मती॒मृच॑वँदन्ति। प्रा॒णा वै
 सु॒र॒भयः॑। प्रा॒णाने॒वात्म॑न्दधते। नै॒भ्यः प्रा॒णा अप॑क्रामन्ति।
 आपो॒ हि ष्ठा म॑यो॒भुव॒ इत्य॒द्विर्मा॑र्जयन्ते। आपो॒ वै सर्वा॑
 दे॒वताः॑। दे॒वता॑भिरे॒वात्मानं॑ पवयन्ते॥ ३४॥

राष्ट्रस्य मध्यं पुष्यंति गर्भो रुन्धे दधते चत्वारि च॥७॥ [७]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जाः सृ॒ष्ट्वा प्रे॒णाऽनु॑ प्रावि॑शत्। ताभ्यः पुनः
 सम्भ॑वितु॒न्नाश॑क्रोत्। सोऽब्र॑वीत्। ऋ॒ध्रव॑दित्सः। यो मे॒तः पुनः॑
 सम्भ॑र॒दिति॑। तन्दे॒वा अ॑श्वमे॒धेनै॒व सम्भ॑रन्। ततो॒ वै त
 आ॑र्ध्रुवन्। योऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते। प्र॒जाप॑तिमे॒व सम्भ॑रत्यृ॒ध्नोति॑।
 पु॒रुष॑मा॒ल॒भते॥ ३५॥

वैरा॒जो वै पु॒रुषः॑। वि॒राज॑मे॒वा॒ल॒भते॑। अथो॒ अन्नं॑ वै
 वि॒राट्। अन्न॑मे॒वाव॑रुन्धे। अश्व॒मा॒ल॒भते॑। प्रा॒जाप॑त्यो वा
 अश्वः॑। प्र॒जाप॑तिमे॒वा॒ल॒भते॑। अथो॒ श्रीर्वा॑ एक॑शफम्।
 श्रिय॑मे॒वाव॑रुन्धे। गा॒मा॒ल॒भते॑॥ ३६॥

य॒ज्ञो वै गौः॑। य॒ज्ञमे॒वा॒ल॒भते॑। अथो॒ अन्नं॑ वै गौः।
 अन्न॑मे॒वाव॑रुन्धे। अ॒जा॒वी आ॒ल॒भते॑ भूम्ने। अथो॒ पुष्टि॑र्वै भूमा।
 पुष्टि॑मे॒वाव॑रुन्धे। पर्य॑ग्निकृ॒तं पु॒रुष॑श्चा॒र॒ण्याश्चोत्सृ॑जन्त्यहि॑सायै।
 उ॒भौ वा ए॒तौ प॒शू आ॒ल॒भ्येते॑। यश्चा॑व॒मो यश्च॑ पर॒मः।
 तेऽस्यो॑भये॒ य॒ज्ञे ब॒द्धाः। अ॒भीष्टा॑ अ॒भिप्री॑ताः। अ॒भिजि॑ता
 अ॒भिहु॑ता भवन्ति। नैन॑न्द॒द्भ॒वः प॒शवो॑ य॒ज्ञे ब॒द्धाः। अ॒भीष्टा॑

अभिप्रीताः। अभिजिता अभिहुता हिंसन्ति। योऽश्वमेधेन
यजते। य उ चैनमेवं वेद॥३७॥

लभते गामालभते परमोऽष्टौ च॥८॥

प्रथमेन वा एष स्तोमेन राध्वा। चतुष्टोमेन कृतेनायानामुत्तरेहन्।
एकविंशे प्रतिष्ठायां प्रति तिष्ठति। एकविंशत्प्रतिष्ठायां
ऋतूनन्वारोहति। ऋतवो वै पृष्ठानि। ऋतवः संवत्सरः।
ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रतिष्ठाय। देवता अभ्यारोहति। शक्ररयः
पृष्ठम्भवन्त्यन्यदन्यच्छन्दः। अन्येऽन्ये वा एते पशव
आलभ्यन्ते॥३८॥

उतेवं ग्राम्याः। उतेवारण्याः। अहरेव रूपेण समर्धयति।
अथो अहं एवैष बलिर्हियते। तदाहुः। अपशवो वा एते।
यदजावयश्चारण्याश्च। एते वै सर्वे पशवः। यद्व्या इति।
गव्यान्पशूनुत्तमेऽहन्नालभते॥३९॥

तेनैवोभयान्पशूनवरुन्धे। प्राजापत्या भवन्ति। अनभिजितस्याभिजित्यै
सौरीर्नवं श्वेता वशा अनूबन्ध्या भवन्ति। अन्त एव
ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे। सोमाय स्वराज्ञेऽनोवाहावनद्वाहाविति
द्वन्द्विनः पशूनालभते। अहोरात्राणामभिजित्यै। पशुभिर्वा एष
व्युध्यते। योऽश्वमेधेन यजते। छगलङ्कल्माषङ्किदिदिविद्विदीगयमिति
त्वाष्ट्रान्पशूना लभते। पशुभिरेवात्मानं समर्धयति।
ऋतुभिर्वा एष व्युध्यते। योऽश्वमेधेन यजते। पिशङ्गास्त्रयो
वासन्ता इत्यृतुपशूनालभते। ऋतुभिरेवात्मानं समर्धयति।

आ वा ए॒ष प॒शुभ्यो॑ वृ॒श्च्यते। योऽ॑श्वमे॒धेन॒ यज॑ते। पर्य॑ग्निकृ॒ता
उत्सृ॑जन्त्यना॑व्र॒स्काय॥ ४० ॥

लभ्यन्ते लभते त्वष्ट्रान्यशूनालभतेऽष्टौ च॥१॥ [१]

प्र॒जाप॑तिर॒काम॑यत म॒हान॑न्नादः स्या॒मिति॑। स ए॒ताव॑श्वमे॒धे
म॑हि॒माना॑वपश्यत्। ताव॑गृ॒हीत। ततो॒ वै स म॒हान॑न्नादोऽभवत्।
यः का॒मये॑त म॒हान॑न्नादः स्या॒मिति॑। स ए॒ताव॑श्वमे॒धे म॑हि॒मानो॑
गृ॒हीत। म॒हाने॒वान्नादो॑ भ॒वति। य॒ज॒मा॒न॒दे॒व॒त्या॑ वै व॒पा।
राजा॑ म॒हिमा॑। यद्व॒पाम्म॑हि॒म्नोभ॒यतः॑ परि॒यज॑ति। यज॑मानमे॒व
रा॒ज्येनो॑भ॒यतः॑ परि॒गृह्णा॑ति। पु॒रस्ता॑त्स्वाहा॒कारा॒ वा अ॒न्ये
दे॒वाः। उ॒परि॑ष्टात्स्वाहा॒कारा॒ अ॒न्ये। ते वा ए॒तेऽश्व॑ ए॒व
मे॒ध्यं उ॒भये॑ऽव॒रुध्य॑न्ते। यद्व॒पाम्म॑हि॒म्नोभ॒यतः॑ परि॒यज॑ति।
ताने॒वोभ॑या॒न्प्री॑णाति॥ ४१ ॥

परियजति षट्॥१०॥ [१०]

वै॒श्वदे॒वो वा अ॑श्वः। तय्य॑त्प्रा॒जाप॒त्यङ्कुर्या॑त्। या दे॒वता॑
अ॒पि॒भागाः। ता भा॑ग॒धेये॑न॒ व्य॑र्धयेत्। दे॒वता॑भ्यः
स॒मद॑न्दध्यात्। स्ते॒गान्द॑ष्ट्रा॒भ्याम्म॑ण्डू॒कां ज॑म्ये॒भिरि॑ति।
आज्य॑मव॒दानं॑ङ्कृ॒त्वा प्र॑ति॒सृज्या॑य॒माहु॑तीर्जु॒होति॑। या ए॒व
दे॒वता॑ अ॒पि॒भागाः। ता भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति। न दे॒वता॑भ्यः
स॒मद॑न्दधाति॥ ४२ ॥

चतु॑र्दशै॒तान॑नुवा॒काञ्जु॑होत्यन॑न्तरित्यै। प्र॒या॒साय॒ स्वा॑हेति

पञ्चदशम्। पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयः। अर्धमासशः
संवत्सर आप्यते। देवासुराः सय्यन्ता आसन्। तैऽब्रुवन्नग्नयः
स्विष्टकृतः। अश्वस्य मेध्यस्य वयमुद्धारमुद्धरामहे।
अथैतानभि भवामेति। ते लोहितमुदहरन्त। ततो देवा
अभवन्॥४३॥

पराऽसुराः। यत्स्विष्टकृद्भ्यो लोहितं जुहोति भ्रातृव्याभिभूत्यै।
भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। गोमृगकण्ठेन
प्रथमामाहुतिञ्जुहोति। पशवो वै गोमृगः। रुद्रोऽग्निः
स्विष्टकृत्। रुद्रादेव पशून्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽऽहुतिरहूयते।
न तत्र रुद्रः पशून्भिमन्यते॥४४॥

अश्वशफेनं द्वितीयामाहुतिञ्जुहोति। पशवो वा एकशफम्।
रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव पशून्तर्दधाति। अथो
यत्रैषाऽऽहुतिरहूयते। न तत्र रुद्रः पशून्भिमन्यते। अयस्मर्येन
कमण्डलुना तृतीयाम्। आहुतिञ्जुहोत्यायास्यो वै प्रजाः।
रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव प्रजा अन्तर्दधाति। अथो
यत्रैषाऽऽहुतिरहूयते। न तत्र रुद्रः प्रजा अभिमन्यते॥४५॥

दधात्यभवन्यते प्रजा अन्तर्दधाति द्वे च ॥११॥ _____ [११]

अश्वस्य वा आलब्धस्य मेध उदक्रामत्। तदश्वस्तोमीयमभवत्।
यदश्वस्तोमीयं जुहोति। समेधमेवैनमालभते। आज्येन
जुहोति। मेधो वा आज्यम्। मेधोऽश्वस्तोमीयम्।

मेधेनैवास्मिन्मेधेन्दधाति। षट्त्रिंशतञ्जुहोति। षट्त्रिंशदक्षरा
बृहती॥४६॥

बार्हताः पशवः। सा पशूनाम्मात्रा। पशूनेव मात्रया
समर्धयति। तायद्भूयसीर्वा कनीयसीर्वा जुहुयात्।
पशून्मात्रया व्यर्धयेत्। षट्त्रिंशतञ्जुहोति। षट्त्रिंशदक्षरा
बृहती। बार्हताः पशवः। सा पशूनाम्मात्रा। पशूनेव मात्रया
समर्धयति॥४७॥

अश्वस्तोमीयं हुत्वा द्विपदा जुहोति। द्विपाद्वै पुरुषो
द्विप्रतिष्ठः। तदेनं प्रतिष्ठया समर्धयति। तदाहुः। अश्वस्तोमीयं
पूर्वं होतव्यां ३ द्विपदां ३ इति। अश्वो वा अश्वस्तोमीयम्।
पुरुषो द्विपदाः। अश्वस्तोमीयं हुत्वा द्विपदा जुहोति।
तस्माद्विपाच्चतुष्पादमत्ति। अथो द्विपद्येव चतुष्पदः
प्रतिष्ठायपति। द्विपदा हुत्वा। नान्यामुत्तरामाहुतिञ्जुहुयात्।
यदन्यामुत्तरामाहुतिञ्जुहुयात्। प्र प्रतिष्ठायामश्ववेत। द्विपदा
अन्ततो जुहोति प्रतिष्ठित्यै॥४८॥

बृहत्यर्धयति स्थापयति पञ्च च॥१२॥ [१२]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्।
तय्यंज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तय्यंज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्।
तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्।
यत्संवत्सरमिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति। सावित्रियो

भवन्ति॥४९॥

इ॒यं वै स॑वि॒ता। यो वा अ॒स्यान्न॑श्य॒ति यो नि॒लय॑ते।
अ॒स्याव्वाँ॑व त॒र्द्धि॑न्दन्ति। न वा इ॒माङ्ग॑श्च॒नेत्या॑हुः।
ति॒र्यङ्गो॑र्ध्वो॒त्येतु॑म॒र्हती॑ति। यत्सा॑वि॒त्रियो॒ भव॑न्ति।
स॒वित॑प्र॒सूत ए॒वैन॑मिच्छति। ई॒श्वरो॒ वा अ॑श्वः प्रमु॑क्तः
परा॑ परा॒वत॑ङ्गन्तोः। यत्सा॒यन्धृती॑र्जु॒होति॑। अ॒श्वस्यै॒व यत्यै॑
धृत्यै॑॥५०॥ यत्प्रा॒तरि॑ष्टि॒भिर्य॑ज॒ते। अ॒श्वमे॒व तद॑न्विच्छति।
यत्सा॒यन्धृती॑र्जु॒होति॑। अ॒श्वस्यै॒व यत्यै॑ धृत्यै॑। तस्मा॑त्सा॒यं
प्र॒जाः क्षे॒म्या भव॑न्ति। यत्प्रा॒तरि॑ष्टि॒भिर्य॑ज॒ते। अ॒श्वमे॒व
तद॑न्विच्छति। तस्मा॒दिवा॑ नष्टै॒ष ए॑ति। यत्प्रा॒तरि॑ष्टि॒भिर्य॑ज॒ते
सा॒यन्धृती॑र्जु॒होति॑। अ॒होरा॒त्राभ्या॑मे॒वैन॑मन्विच्छति। अथो॑
अ॒होरा॒त्राभ्या॑मे॒वास्मै॑ योगक्षेमङ्क॑ल्पयति॥५१॥

भवन्ति धृत्या एनमन्विच्छत्येकं च॥१३॥ [१३]

अप॒ वा ए॒तस्मा॑च्छ्री॒ राष्ट्र॑ङ्गा॒मति॑। योऽ॒श्वमे॒धेन॑ यज॒ते।
ब्रा॒ह्मणौ॑ वी॒णागा॒थिनौ॑ गाय॒तः। श्रि॒या वा ए॒तद्रूप॑म्। यद्वी॒णा।
श्रि॒यमे॒वास्मि॑न्तद्ध॒तः। य॒दा खलु॑ वै पु॒रुषः॑ श्रि॒यम॑श्नुते।
वी॒णाऽस्मै॑ वाद्यते। तदा॑हुः। यदु॒भौ ब्रा॑ह्मणौ गाय॑ताम्॥५२॥

प्र॒भ्र॒शु॒कास्मा॑च्छ्रीः स्या॑त्। न वै ब्रा॑ह्मणे श्री र॑मत॒ इति॑।
ब्रा॒ह्मणो॑ऽन्यो गाय॑त्। रा॒ज॒न्योऽन्यः॑। ब्रह्म॒ वै ब्रा॑ह्मणः।
क्ष॒त्र॒रा॒ज॒न्यः। तथा॑ हास्य ब्रह्म॑णा च क्ष॒त्रेण॑ चोभ॒यतः॑
श्रीः परि॑गृहीता भवति। तदा॑हुः। यदु॒भौ दि॒वा गाय॑ताम्।

अपा॑स्माद्राष्ट्र॑ङ्गामेत्॥५३॥

न वै ब्रा॑ह्मणे रा॒ष्ट्रं र॑मत् इति॑। य॒दा खलु॑ वै राजा॑ का॒मय॑ते।
अथ॑ ब्रा॒ह्मण॑ञ्जि॒नाति॑। दि॒वा ब्रा॒ह्मणो॑ गा॒येत्। नक्तं॑ राज॒न्यः।
ब्रह्म॑णो वै रू॒पम॑हः। क्ष॒त्रस्य॑ रा॒त्रिः। तथा॑ हा॒स्य ब्रह्म॑णा च
क्ष॒त्रेण॑ चो॒भय॑तो रा॒ष्ट्रं परि॑गृही॒तम्भ॑वति। इत्य॑ददा॒ इत्य॑यज॒था
इत्य॑पच॒ इति॑ ब्रा॒ह्मणो॑ गा॒येत्। इ॒ष्टापूर्त॑ वै ब्रा॒ह्मण॑स्य॥५४॥

इ॒ष्टापूर्ते॑नै॒वैन॑ स॒ सम॑र्धयति। इत्य॑जि॒ना इत्य॑युध्य॒था
इत्य॑मु॒ सं॒ङ्गाम॑म॒हन्नि॑ति॒ राज॒न्यः। युद्धं॑ वै रा॒ज॒न्य॑स्य।
युद्धे॑नै॒वैन॑ स॒ सम॑र्धयति। अ॒क्लृप्ता॑ वा ए॒तस्य॑र्तव॒ इत्या॑हुः।
योऽश्व॑मे॒धेन॑ यज॑त॒ इति॑। ति॒स्रोऽन्यो॑ गा॒यति॑ ति॒स्रोऽन्यः॑।
ष॒द्वप॑द्यन्ते। ष॒ड्वा ऋ॑तवः। ऋ॒तूने॒वास्मै॑ कल्पयतः। ताभ्या॑
सु॒स्थाया॑म्। अ॒नो॒युक्ते॑ च॒ श॒ते च॑ ददाति। श॒तायुः॑ पु॒रुषः॑
श॒तेन्द्रि॑यः। आ॒युष्ये॒वेन्द्रि॑ये प्र॒ति॒तिष्ठ॑ति॥५५॥

गायेताङ्गामेद्ब्राह्मणस्य कल्पयतश्चत्वारि च॥१४॥

[१४]

सर्वे॑षु वा ए॒षु लो॒केषु॑ मृ॒त्यवो॒ऽन्वाय॑न्ताः। तेभ्यो॑ यदाहु॑तीर्न
जु॑हुयात्। लो॒केलो॑क ए॒नं मृ॒त्युर्वि॑न्देत्। मृ॒त्यवे॒ स्वाहा॑
मृ॒त्यवे॒ स्वाहे॑त्य॒भिपूर्व॑माहु॑तीर्जु॒होति॑। लो॒कालो॑कादे॒व
मृ॒त्युम॑वयजते। नैन॑ल्लो॒केलो॑के मृ॒त्युर्वि॑न्दति। यद्मु॒ष्मै
स्वाहा॑ऽमु॒ष्मै स्वाहे॑ति जुह॑त्स॒श्चक्षी॑त। ब॒हुं मृ॒त्युम॑मि॒त्रंङ्कुर्वी॑त।
मृ॒त्यवे॒ स्वाहे॑त्येक॑स्मा ए॒वैका॑ञ्जुहुयात्। ए॒को वा अ॒मुष्मि॑ल्लो॒के

मृत्युः॥५६॥

अ॒श॒न॒या॒ मृ॒त्यु॒रे॒व। तमे॒वामु॒ष्मि॒ल्लो॒केऽव॑यजते। भ्रू॒ण॒ह॒त्या॒यै
स्वा॒हेत्य॑वभृथ आहु॑तिञ्जुहोति। भ्रू॒ण॒ह॒त्यामे॒वाव॑ यजते।
तदा॑हुः। यद्भू॒ण॒ह॒त्या पा॒त्र्याऽथ॑। कस्मा॑द्यज्ञेऽपि॑ क्रियत्
इति॑। अमृ॑त्युर्वा अ॒न्यो भ्रू॒ण॒ह॒त्याया॒ इत्या॑हुः। भ्रू॒ण॒ह॒त्या
वाव॑ मृ॒त्युरि॑ति। यद्भू॒ण॒ह॒त्यायै॒ स्वा॒हेत्य॑वभृथ आहु॑तिं
जुहोति॑॥५७॥

मृ॒त्युमे॒वाहु॑त्या तर्पयि॑त्वा प॑रि॒पाण॑ङ्क॒त्वा। भ्रू॒ण॒घ्ने
भे॒ष॒ज॒ङ्क॒रोति॑। ए॒ता॒५ ह॒ वै मु॑ण्डि॒भ औ॑दन्य॒वः।
भ्रू॒ण॒ह॒त्यायै॒ प्राय॑श्चित्ति॒र्वि॒दाश्च॑कार। यो हा॒स्यापि॑ प्र॒जाया॑
ब्राह्म॒ण॒५ ह॑न्ति। सर्व॑स्मै तस्मै॑ भे॒ष॒ज॒ङ्क॒रोति॑। जु॒म्ब॒काय॑
स्वा॒हेत्य॑वभृथ उ॒त्त॒मा॒माहु॑तिञ्जुहोति। वरु॑णो॒ वै जु॑म्ब॒कः।
अ॒न्त॒त ए॒व वरु॑ण॒मव॑यजते। ख॒ल॒तेर्वि॑क्लि॒धस्य॑ शु॒क्ल॒स्य
पि॒ङ्गाक्ष॑स्य मूर्ध॑ञ्जुहोति। ए॒तद्वै वरु॑णस्य रू॒पम्। रू॒पेणै॒व
वरु॑ण॒मव॑यजते॥५८॥

लोके मृत्युर्जुहोति मूर्धञ्जुहोति द्वे च॥१५॥ [१५]

वा॒रु॒णो वा अ॒श्वः। तन्दे॒वत॑या व्य॑र्धयति। यत्प्रा॑जाप॒त्यङ्क॒रोति॑।
नमो॑ रा॒ज्ञे नमो॑ वरु॑णा॒येत्या॑ह। वा॒रु॒णो वा अ॒श्वः।
स्वयै॒वैन॑न्दे॒वत॑या॒ सम॑र्धयति। नमो॑ऽश्वा॒य नमः॑ प्र॒जाप॑तय॒
इत्या॑ह। प्रा॒जाप॒त्यो वा अ॒श्वः। स्वयै॒वैन॑न्दे॒वत॑या॒ सम॑र्धयति।
नमो॑ऽधि॑पतय॒ इत्या॑ह॥५९॥

धर्मो वा अधिपतिः। धर्ममेवावरुन्धे। अधिपतिरस्यधिपतिम्मा
 कुर्वधिपतिरहं प्रजानां भूयासमित्याह। अधिपतिमेवैनं
 समानानाङ्करोति। मान्धेहि मयि धेहीत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते।
 उपाकृताय स्वाहेत्युपाकृते जुहोति। आलब्धाय स्वाहेति
 नियुक्ते जुहोति। हुताय स्वाहेति हुते जुहोति।
 एषाल्लोकानामभिजित्यै॥६०॥

प्र वा एष एभ्यो लोकेभ्यश्च्यवते। योऽश्वमेधेन यजते।
 आग्नेयमैन्द्राग्रमाश्विनम्। तान्पशूलभते प्रतिष्ठित्यै। यदाग्नेयो
 भवति। अग्निः सर्वा देवताः। देवता एवावरुन्धे। ब्रह्म वा
 अग्निः। क्षत्रमिन्द्रः। यदैन्द्राग्रो भवति॥६१॥

ब्रह्मक्षत्रे एवावरुन्धे। यदाश्विनो भवति। आशिषामवरुद्धौ।
 त्रयो भवन्ति। त्रय इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रतिष्ठति।
 अग्नयेऽहोमुचेऽष्टाकपाल इति दशहविषमिष्टिर्निर्वपति।
 दशाक्षरा विराट्। अन्नं द्विर्विराट्। विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे।
 अग्नेर्मन्वे प्रथमस्य प्रचेतस इति याज्यानुवाक्या भवन्ति
 सर्वत्वाय ॥६२॥

अधिपतय इत्याहभिजित्या ऐन्द्राग्रो भवति रुन्धु एकं च॥१६॥ [१६]

यद्यश्वमुपतपद्विन्देत्। आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेत्।
 सौम्यश्चरुम्। सावित्रमष्टाकपालम्। यदाग्नेयो भवति। अग्निः
 सर्वा देवताः। देवताभिरेवैनं म्मिषज्यति। यत्सौम्यो भवति।

सोमो वा ओषधीनाः राजा। याम्यं एवैनविन्दति॥६३॥

ताभिरेवैनमिषज्यति। यत्सावित्रो भवति। सवितृप्रसूत
एवैनमिषज्यति। एताभिरेवैनन्देवताभिर्मिषज्यति। अगदो
हैव भवति। पौष्णश्चरुन्निर्वपेत्। यदि श्लोणः स्यात्। पूषा
वै श्लोण्यस्य मिषक्। स एवैनमिषज्यति। अश्लोणो हैव
भवति॥६४॥

रौद्रश्चरुन्निर्वपेत्। यदि महती देवताऽभिमन्येत। एतद्देवत्यो
वा अश्वः। स्वयैवैनन्देवतया मिषज्यति। अगदो हैव भवति।
वैश्वानरन्द्वादशकपालन्निर्वपेन्मृगाखुरे यदि नागच्छेत्। इयव्वं
अग्निर्वैश्वानरः। इयमेवैनमर्चिभ्यां परिरोधमानयति। आहैव
सुत्यमहर्गच्छति। यद्यधीयात्॥६५॥

अग्नयेऽहोमुचेऽष्टाकपालः। सौर्यं पयः। वायव्यं
आज्यभागः। यजमानो वा अश्वः। अहंसा वा एष
गृहीतः। यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। यदहोमुचे
निर्वपति। अहंस एव तेन मुच्यते। यजमानो वा अश्वः।
रेतसा वा एष व्यृध्यते॥६६॥

यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। सौर्यं रेतः। यत्सौर्यं पयो
भवति। रेतसैवैनं स समर्धयति। यजमानो वा अश्वः।
गर्भेर्वा एष व्यृध्यते। यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति।
वायव्या गर्भाः। यद्वायव्यं आज्यभागो भवति। गर्भैरेवैनं

स समर्धयति। अथो यस्यैषाऽश्वमेधे प्रायश्चित्तिः क्रियते।
इष्ट्वा वसीयान्भवति॥६७॥

विन्दत्यश्वोणो हव भवत्यधीयादध्यते गर्भैरेवै५ स समर्धयति द्वे च॥१७॥—————[१७]

तदाहुः। द्वादश ब्रह्मौदनान्त्सऽस्थिते निर्वपेत्। द्वादशभिर्वेष्टिभिर्यजेते।
यदिष्टिभिर्यजेत। उपनामुक एनय्यँज्ञः स्यात्। पापीयाऽस्तु
स्यात्। आप्तानि वा एतस्य छन्दांसि। य ईजानः। तानि
क एतावदाशु पुनः प्रयुं जीतेति। सर्वा वै सऽस्थिते यज्ञे
वागाप्यते॥६८॥

साप्ता भवति यातयाग्नी। क्रूरीकृतेव हि भवत्यरुष्कृता। सा न
पुनः प्रयुज्येत्याहुः। द्वादशैव ब्रह्मौदनान्त्सऽस्थिते निर्वपेत्।
प्रजापतिर्वा औदनः। यज्ञः प्रजापतिः। उपनामुक एनय्यँज्ञो
भवति। न पापीयान्भवति। द्वादश भवन्ति। द्वादशमासाः
संवत्सरः। संवत्सर एव प्रतितिष्ठति॥६९॥

आप्यते संवत्सर एकं च॥१८॥—————[१८]

एष वै विभूर्नामं यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र विभु भवति। यत्रैतेन
यज्ञेन यजन्ते। एष वै प्रभूर्नामं यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र प्रभु
भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वा ऊर्जस्वान्नामं यज्ञः।
सर्वं ह वै तत्रोर्जस्वद्ववति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै
पयस्वान्नामं यज्ञः॥७०॥

सर्वं ह वै तत्र पयस्वद्ववति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै

विधृतो नाम यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र विधृतम्भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै व्यावृत्तो नाम यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र व्यावृत्तम्भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै प्रतिष्ठितो नाम यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र प्रतिष्ठितम्भवति॥७१॥

यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै तेजस्वी नाम यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र तेजस्वि भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै ब्रह्मवर्चसी नाम यज्ञः। आ ह तत्र ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वा अतिव्याधी नाम यज्ञः। आ ह वै तत्र राजन्योऽतिव्याधी जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै दीर्घो नाम यज्ञः। दीर्घायुषो ह वै तत्र मनुष्या भवन्ति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै क्लृप्तो नाम यज्ञः। कल्पते ह वै तत्र प्रजाभ्यो योगक्षेमः। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते॥७२॥

पर्यस्वान्नामं यज्ञः प्रतिष्ठितम्भवति यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते षट् (एष वै विभूः प्रभूरूर्जस्वान्ययस्वान् विधृतो व्यावृत्तःप्रतिष्ठितस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यतिव्याधी दीर्घः क्लृप्तो द्वादश ॥)॥१९॥ [१९]

तार्प्येणाश्वं संज्ञपयन्ति। यज्ञो वै तार्प्यम्। यज्ञेनैवैनं समर्धयन्ति। यामेन साम्ना प्रस्तोताऽनूपतिष्ठते। यमलोकमेवैनंङ्गमयति। तार्प्यं च कृत्यधीवासे चाश्वं संज्ञपयन्ति। एतद्वै पशूनां रूपम्। रूपेणैव पशूनवरुन्धे। हिरण्यकशिपु भवति। तेजसोऽवरुद्धौ॥७३॥

रुक्मो भवति। सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै। अश्वो भवति।

प्रजापतेराप्त्यै। अस्य वै लोकस्य रूपन्तार्प्यम्। अन्तरिक्षस्य
कृत्यधीवासः। दिवो हिरण्यकशिपु। आदित्यस्य रुक्मः।
प्रजापतेरश्वः। इममेव लोकन्तार्प्येणाप्नोति॥७४॥

अन्तरिक्षङ्कृत्यधीवासेन। दिवः१ हिरण्यकशिपुना।
आदित्यः१ रुक्मेण। अश्वेनैव मेध्येन प्रजापतेः सायुज्यः१
सलोकतामाप्नोति। एतासामेव देवतानां१ सायुज्यम्।
सार्ष्टिताः१ समानलोकतामाप्नोति। योऽश्वमेधेन यजते। य
उ चैनमेवं वेद॥७५॥

अवरुध्या आप्नोत्यष्टौ च॥२०॥ [२०]

आदित्याश्चाङ्गिरसश्च सुवर्गे लोकेऽस्पर्धन्त। तेऽङ्गिरस
आदित्येभ्यः। अमुमादित्यमश्वः१ श्वेतम्भृतन्दक्षिणामनयन्।
तेऽब्रुवन्। यन्नोनेष्ट। स वर्यो भूदिति। तस्मादश्वः१
सवर्येत्याह्वयन्ति। तस्माद्यज्ञे वरो दीयते। यत्प्रजापतिरालुब्धोऽश्वोऽभ
तस्मादश्वो नाम॥७६॥

यच्चयदरुरासीत्। तस्मादर्वा नाम। यत्सद्यो वाजान्तसमजयत्।
तस्माद्वाजी नाम। यदसुराणाल्लोकानादत्त। तस्मादादित्यो
नाम। अग्निर्वा अश्वमेधस्य योनिरायतनम्। सूर्योऽग्नेर्योनिरायतनम्।
यदश्वमेधेऽग्नौ चित्य उत्तरवेदिमुपवपति। योनिमन्तमेवैनमायतनवन्तः।
योनिमानायतनवान्भवति। य एवं वेद। प्राणापानौ वा एतौ
देवानाम्। यदर्काश्वमेधौ। प्राणापानावेवावरुन्धे। ओजो
बलवौ एतौ देवानाम्। यदर्काश्वमेधौ। ओजो बलमेवावरुन्धे।

अ॒ग्नि॒र्वा अ॒श्वमे॒धस्य॒ योनि॑रा॒यत॑नम्। सू॒र्यो॒ग्नेर्यो॑नि॒राय॑त॒नम्।
यद॑श्वमे॒धेऽग्नौ॑ चि॒त्यं उत्तर॑वे॒दिश्चि॑नोति। ताव॑र्काश्वमे॒धौ।
अ॒र्काश्वमे॒धावे॒वाव॑रुन्धे। अथो॑ अ॒र्काश्वमे॒धयो॑रे॒व
प्रति॑तिष्ठति॥ ७८॥

नामं करोति सूर्योऽग्नेर्योनिरायतनश्चत्वारि च॥ २१॥ [२१]

प्र॒जाप॑तिं वै दे॒वाः पि॒तरम्। प॒शुम्भू॑त॒म्वेधा॒याल॑भन्त।
तमा॒ल॒भ्योपा॑वसन्। प्रा॒तर्य॑ष्टा॒स्मह॒ इति॑। ए॒क॒व्वाँ
ए॒तद्दे॒वाना॑म॒हः। यत्स॑व॒त्सुरः॑। तस्मा॑द॒श्वः पु॒रस्ता॑त्स॒वत्सुर॑
आल॑भ्यते। यत्प्र॒जाप॑ति॒राल॒भ्योऽश्वो॑ऽभ॒वत्। तस्मा॑द॒श्वः।
यत्स॒द्यो मे॒धोऽभ॑वत्॥ ७९॥

तस्मा॑द॒श्वमे॒धः। वेदु॑कोऽश्व॒माशु॑म्भ॒वति॑। य ए॒वं वेद॑।
यद्वै तत्प्र॒जाप॑ति॒राल॒भ्योऽश्वो॑ऽभ॒वत्। तस्मा॑द॒श्वः प्र॒जाप॑तेः
प॒शूना॑म॒नुरूप॑तमः। आ॒स्यं पु॒त्रः प्रति॑रूपो जायते। य ए॒वं
वेद॑। सर्वा॑णि भू॒तानि॑ स॒म्भृत्या॑ल॒भते॑। स॒मैर्न॒न्दे॒वास्तेज॑से
ब्र॒ह्मव॑र्च॒साय॑ भरन्ति। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते॥ ८०॥

य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। ए॒तद्दे॒वा ए॒तान्दे॒वता॑म्।
प॒शुम्भू॑त॒म्वेधा॒याल॑भन्त। य॒ज्ञमे॒व। य॒ज्ञेन॑ य॒ज्ञम॑यजन्त
दे॒वाः। का॒मप्र॑य्यं॒ज्ञम॑कुर्वत। ते॑ऽमृ॒त॒त्वम॑कामयन्त।
ते॑ऽमृ॒त॒त्वम॑गच्छन्। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते। दे॒वाना॑मे॒वाय॑नेनैति॥ ८१॥

प्रा॒जाप॑त्ये॒नैव॒ य॒ज्ञेन॑ यजते का॒मप्रे॑ण। अपु॑न॒र्मार॑मे॒व ग॑च्छति।

ए॒तस्य॑ वै रू॒पेण॑ पु॒रस्ता॑त्प्राजाप॒त्यमृ॑षभन्तू॒पर॑म्ब॒हुरू॒पमा॑ल॒भते॑।
 सर्वे॑भ्यः॒ कामे॑भ्यः। सर्व॒स्यास्यै॑। सर्व॒स्य जि॒त्यै॑। सर्वमे॒व
 तेना॑प्नोति। सर्वं॑ जयति। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं
 वेद॑॥८२॥

मेधोऽभ्वद्यजंत एति वेद॥२२॥ [२२]

यो वा अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य॒ लोम॑नी॒ वेद॑। अश्व॑स्यै॒व
 मेध्य॑स्य॒ लोम॑ल्लोमञ्जुहोति। अ॒होरा॒त्रे वा अश्व॑स्य॒
 मेध्य॑स्य॒ लोम॑नी। यत्सा॒यंप्रा॑तर्जुहोति। अश्व॑स्यै॒व मेध्य॑स्य॒
 लोम॑ल्लोमञ्जुहोति। ए॒तद॑नुकृति॒ ह स्म॒ वै पु॒रा। अश्व॑स्य॒
 मेध्य॑स्य॒ लोम॑ल्लोमञ्जुहोति। यो वा अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य॒ प॒दे
 वेद॑। अश्व॑स्यै॒व मेध्य॑स्य॒ प॒देप॑दे जुहोति। द॒र्श॒पूर्ण॑मा॒सौ वा
 अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य॒ प॒दे॥८३॥

यद॒र्श॒पूर्ण॑मा॒सौ यज॑ते। अश्व॑स्यै॒व मेध्य॑स्य॒ प॒देप॑दे जुहोति।
 ए॒तद॑नुकृति॒ ह स्म॒ वै पु॒रा। अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य॒ प॒देप॑दे
 जुहोति। यो वा अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य॒ वि॒वर्त॑नं॒ वेद॑। अश्व॑स्यै॒व
 मेध्य॑स्य॒ वि॒वर्त॑ने॒विवर्त॑ने जुहोति। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्योऽश्वः॑।
 स आ॑ह॒वनी॒यमा॑गच्छति। तद्वि॒वर्त॑ते। यद॑ग्निहोत्रं जुहोति।
 अश्व॑स्यै॒व मेध्य॑स्य॒ वि॒वर्त॑ने॒विवर्त॑ने जुहोति। ए॒तद॑नुकृति॒ ह
 स्म॒ वै पु॒रा। अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य॒ वि॒वर्त॑ने॒विवर्त॑ने जुहोति॥८४॥

प॒दे अ॑ग्निहोत्रं जुहोति त्रीणि च॥२३॥ [२३]

॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

